

חלק ה' עמו

ספר

מגן אבות

והוא פירוש נחמד ויקר מאד מאד על מסכת אבות אשר חיבר הרב הגדול מורינו ורבינו

כמהור"ר שמעון בר צמח דוראן זלה"ה

הגולד בחדש שבט שנת ק"ך והליל אח נפטו מארץ מולדתו ספרד בשעת השמד שנת קנ"א ונפטר זקן ושבע ימים שנת צדק"ו לאלף הששי והניח אחריו ברכה י"ך ספרים מספרים גדול חכמתו מזכירים אור תורתו מעידים רב בקיאותו :

נדפס ראשונה בליוורנו שנת תקכ"ג ע"י חיים יונה דוראן ז"ל סגן הרב המחבר וליוקר מציאותו יצא קתה לאור שנית בנייר יפה באוהיות חדשות ובתגהה מדוייקת עם הוספת דשימת ספרי הרב המחבר, בהוצאות של

ירוחם פישל הלוי מ"ס

ועתה נדפס מחדש ע"י

הרב יוסף וואקס

בהוצאת „שרגא“ פאבלישינג
ברוקלין - ניו יארק

שנת התיש"ו לפ"ק

LIGHT
Publishing Company
44 Court St. Brooklyn, N. Y.

איכר השנת גבול מן התורה ידוע ואל יחין שום איש להדפיסו עב"ם משך חמש שנים.

ה ק ד מ ה

הקדמת המאור הגדול הדיין נהוראי אזוביב בן להחכם
השלם הדיין סעדיה אזוביב ז"ל אשר אור תורתו היה
זורח שם בארג"ל יע"א:

נעם קראתי לאחד המיוחד · הבורא עולמו בימים אחדים · בעבור המין
האנושי והסוטה צבריתאחו לעמוד לשרת בשם ה' הוא ובניו כל הימים · ויהי כי
הכל האדם לרוב רבוי אחר רבוי · רוב רב את יולדו · והיו הכל שוחטין ·
וכל הדורות היו מכעיסין ובאין עד שבא רא"ש יחוסנו אחד היה אברהם שהכיר
את אורו והתנער לאשיו דורו · אשר על כן בחר בוראו בו ובזרעו להיות לו לעם
סגולה · ולא זו מחבבן עד שקראם בני בכורי ובנת

^{עינים}

הן לה' אלהיו שיר ושבתה · כי את הבכור בן הגוועה הכיר לתת לו פי
שנים שתי תורות בכתב ובעל פה חדא מפרשא חברה · והלכתא אחיא מבייח
זו תורה אשר בה ובמה שבחוכה נעמו נעמו עמי · חסה שורה כי היא מגינה
ומגלה מלבא חמה · ובה יעלה האדם במסלה העולה בית אל · ליראות את

^{בשמים}

פני האדון ה' ותדבק האורה ביוצרה היושבי

ויהי כי עלינו לשבח לאדון הכל על כל הטובה האחת נעשו הכל כהרשים ולא
יכלו לעשות הפ"ה ש"ח במהלליו · ולהיותם מוילאיהם בפה כי השבח יתר על
ההולאה · אז אמרתי הן לי פה אחד מי יתן ויהי נא פה שנים אולי אוכל לבא
אל בית הג"ל הגדול · ויענני לבי ומה יספיקו אמרים ומלות · ליושב תהלות ·
ואף אם יהיו חרב פיפיות · השוה ממלחות · מלין על גבי מלין · בהרבה פלאים ·
הלא כל האר"ש קטן מהכיל אחד ממהלליו · וכל פה ל"ח ילאה באחד בזה"ר
מהרדיו · ואם להס"ך אדם לומר אם קן חיפה איך נשיר את שיר ה' אף אחת
אמור לו כי שבת לה' בצב"ה ועל זאת יתפל"א בל חסיד · לפנש כי תשבע
לבטא

^{בשמים}

ראה זו מלאתי אמרה קבלת אשר עשה האלהים את האדם ישר · כי ראה
כי יצר לב האדם רע מנעוריו · ומשנער ללאה ממעי אמו יש לו מעשה ואין לו
מחשבה להשכיל להיטב · לכן העמיד לו החורה במקום השכל עד שיעמוד על
דעתו · כי מצות המלך היא שזה לחכם ולכסיל ומה גם שאף בעמדו על דעתו
אפשר שחגבר תאוותו על שכלו כי יצר סמך ונר"אה · אז בעית אימא כי בא אליו

לפני בא יום הילך הטוב והזה ליה איסור ויבא • ואיסור גיורא • ואי בעית
אימתא מד שמוג האדם מאליו ומעלמו לרעה נטע בקל • בחומר ובעפר וריח
אשר ממנו קורץ • ומלא חומ"רו קולו • ולהרע גמר קיחה קיחה מזדי עפרון •
ולהטיב אחיח חללה חללה • והוא ליה הטייחו לטובה ע"פ אחד והטייחו לרעה
ע"פ שנים • והס רוע מזוג • והשטן העומד על ימיו • אכן עתה בהטרף
השכל והדת אע"ב דהו לכו מרי להדי תרי • מכל מקום קושטא • קאי על
רגלים

אם אמ"ר חאמר ואפוי מטרתא למה לי • הלא טוב לנו אלו לא היה ולא
נברא הילך סמוך משיברא ונלטרך לעור כנגדו • חמי אשיבך מלך • ידוע הדע
ידועה בחללה שאלמלא הוא היה העולם חרב • כאשר הכמים הגידו • שביום
שגזרו עליו לבטלו • לא נמצאה בינה בח יומא בכל גבול ארץ ישראל • לא זו
אף זו שאלמלא הוא לא היית נוטל שכר אפי' כפועל בטול • כי אין שמירות משלמות
אלא על השבחה שאור שבטיה • ואם לא יראה לך שאור לא ימצא לך אור לא
בבתי בראי • ולא בבתי גוזאי אכן עתה בדן הוא שיטול שכרו

יוקח נא מכל זה שבאמצעות התורה באנו לכלל ישוב שני העולמים • אך
ורק אין זה כי אם בלקיחת שתי תור"ם שאלמלא אחת בפה לא מצאו כל אשתי
חיל ידיהם ורגליהם בבית המדרש כי כתב אשר נכתב לא פורש כי אם במה שלא
יחן להכתב כי כתוב אחד אומר • ועל פה שנים • ועדיין אנו מן המודיעיה
ולחך עד דאחו רבן ופס"רו חדה • וחדא מחדא ל"ה אחיא • ואעפ"כ הן
פלאים במדב"ר עד דאחו רבן בתראי דאגמרוהא בסימני • ואסברוהא בדדמי •
ואחריהם בפיסה יר"ו כשולחמי הכמי הדורות רב אל"ם

אחר מופלג זרח השמש במהנה אלהים זה בהאי גברא רבא בעל החיבור
הזה אשר און וחקר ותיקן חבורי שב"ע ותבעה כחובים באנבע וקן קלמוסא •
אשר כל חבור מהם נושא חן בעיני כל רואהו • וכד שעו"רי קא משע"ר לה הכי
קאמר ליה • השוב אח לאידיפוכי • ויהי כי העי"קו לבני ישראל חבוריו • יטוק
חבור אחד מכללם • קטן הכמות ורב האיכות פירוש מסכת אבות ושמו מוגן
אבות מחמת שהדפוס טעון מתן דמים מרובים • והלער בדפוס"א • לא היחה
קרי"ה אשר לה לקחתו מעט"ם למען דפוס בעטו בר"ל ועופרת • כי אם החבור
הזה הנחמד מזהב

זה ספר חולדות אדם • האדם הגדול בענקים • המעניקים חמה עזה
בקומתו ובלבונו • האשל הגדול • אינן המיסך על הארץ • העומד בל הגת
ובל"ד הפר"ה ארבעה מל"ן לזד עלאה ימלל על גזירות קשות • והנה ה"ן
היק"ש למחלה • וס"ן גזירה שב"ה לתגאין • או מופנה כל עיקר וכל זה ממשמע
שלאחר ואשרי עין ראתה • ואם לענין הכמת התורה למופרסמות אין נרץ ראה •
כי הלא המה ספר התשב"ץ נס' זוהר הרקיע וס' יבין שמועה • וס' אוהב משפט
פי' אויב שהם שלש מלבד מספריו מאור לארבעה עשר ספרים נחפשו ברוב
תפלות הגולה ומשם באר"ה על גודל חכמתו הרמה והנשאה • אשר כל ספר
וספר מספריו כל שונה בו ל"ו יחס • ופי יהיה איש שונה לרעהו וער"ב לו וקס
עליו קימה שיש בה הידור לאמר אלהים עו"בו להאי גברא רבא • ורבה
העו"ב"ה • לכן רפיו ודפוסו לכל אחד מספריו • ואל תח"ש לממונס • גם
בביתו ובחומותיו וי וס' בשבעה חכמות כאשר ראינו בספריו אשר כאן נמצאו וכאן

היו גברא דמאריה סיייעה סיייע שיש בן ממש • וחכמה כחכמת אלהין אשתכחת
ציה • פטיש החזק עמוד הימני • תל שהכל היו פונים אליו • אור בלום
לתורה • ה"ה אדוננו וגאוננו הרב הגדול המפורסם הרשב"ץ תמ"ד • אשר
היה לבו פתוח כפתחו של אולם וכשער בין
החומותים
דקאי מאן דבעי למהוי חסידא לקיים מלי דאבות ע"י עט ברוליועופרת למען יעשו ימים רבים.
ובכן מנן אבות יהיו בעזרו וירוחם מן השמים ברחם
רחמתיים

א"ה מפני שהרב המחבר סיפר לנו בדרך ס"ד ע"א גזירות ספרד לעתיק לך
הנה קינה כ"י על הגזירות האלה אשר שלח לי ידידי החכם והמשורר אייזיק
בן — יעקב ב"י איש ויילנא מתוך כ"י ישן נושן על קלף ישנו תחת יד החכם הקראי
כ"ר אברהם פירקאוויץ :

ק י נ ה

אללי לוי, ברוב אבלי, כי חטאי לעד נשמר.
קול יללות, על קהלות, עולפו כתוא מכמר.
כי מביחם, בחרדחם, גורשו ביום המר.
בסמור"א, הושם מורא, בחרדת צר יחאמר.
בסלמנק"א, הושם ברית וחוקה, בלבב רך לור הומר.
ואף חרה, בעת צרה, בבליי"דוליד כים נחמר.
קהל טור"ו, לחומר סורו, על כן בשרי סמר.
בקהל שגובי"א, חרון אף יה, ואויב כה יחאמר.
עדת אויל"א, או נאלה, כי לא פנה אל המנוחה. הורגנו כל היום
נחשבנו כצאן טבחה:

סגור לבי, נקרע בי, לבינבו"נטו עיר תהלה.
זכא שאון, לעיר ליאו"ן, ובלינס"א בחלחלה.
באשטורג"ה, ומיורג"א, ובפלינס"א עשו כלה.
ובכל סביבם, נחרו במ, להתעולל במ עלילה.
בשנת קע"ב, סכות בעב, מעבור תפלה.
זכא קדש, לפרידו"ש, ובורגו"ש היא כסוחה.
הורגנו וכו' :

הכוני, פצעוני, וכתבו עלי מזרות.
לעם נחלה, על כל אלה, גורו כמה גזירות.
והחמירו, עד המירו, התקים והתורות.
אנא מי הוא זה, כל זה יחזה, וישכון בהשקט ובטחה.
הורגנו וכו' :

כתבתי פה לפס"א יוס' ד' של המוכה חרט"ו לפ"ק .

הקדמת הרב המחבר זלה"ה

בשם ה' אל עולם

ומלא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואלים :

אמר שמעון בה"ר צמח זלה"ה בפתיחת ספריו זה אשר קראנוהו מן אבות כתבנו כי עיקר כונתנו היה לפרש מסכת אבות ותהילה המחשבה היא סוף המעשה . והנה זאת המסכתא היא יקרה מאד כי היא המביאה האדם אל השלימות . ולזה אמרו רז"ל בפרק המניח את הכר האי מאן דבעי למיהו חסידא ליקים מילי דאבות . ואין לנו מעלה יותר גדולה מהחסידות וכבר אמרו רז"ל בראשון מע"ז חסידות מביאה לידי רוח הקדש שנאמר אז דברת בתוון לחסידך והאומר ענה גדולה מכולן החסידות גם כן מביאה לידי ענה . ואע"פ שאמרו ז"ל גם כן האי מאן דבעי למיהו חסידא ליקים מילי דנוזקין וכן אמרו ליקים מילי דברכות זאת המסכתא יש לה יתר שאת על ברכות ונוזקין כי ידוע הוא שהמעלה הגדולה אשר אין אחריה מעלה היא שיהיה האדם טוב לשמים וטוב לבריות וזהו שנאמר ומצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם . ואמרו ז"ל בפרק ראשון מקדושין אמרו לצדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו וכי יש צדיק טוב ויש צדיק שאינו טוב אלא טוב לשמים וטוב לבריות זהו צדיק שהוא טוב לטוב לשמים ואינו טוב לבריות זהו צדיק שאינו טוב ועל ידי מסכת ברכות האדם הוא טוב לשמים שיהיה שם שמים שגור בפיו בכל שעה על ידי קריאת שמע בברכותיה ותפלה וברכות השבה והתורה וברכות המצות וברכות הנהנין ועל זה נאמר שויתי ה' לנגדי תמיד כי מימיני כל אמום כלומר כמו שאין אדם שוכח ד מינו כלל אבל הוא מוזמנת לו לכל צרכיו כן ראוי לאדם לשום שם שמים לנגדו תמיד . ואמרו רז"ל בפרק שואל אל הפנו אל מדעתכם וזהו תועלת המגיע ממסכת ברכות המביאה לידי חסידות . ועל ידי מסכת נויקין הנחלקת לשלשה חלקים הנקראים תלתא בבי הוא טוב לבריות שישמור האדם מלהיזק לבריות ושיעשה גדרים לעצמו שלא יהיה שום אדם ניוזק ממנו אמילו בסיבה רחוקה ובגרמא כמו שהיו חסידים הראשונים מצניעין קצותיהן וחוכיותיהן בתוך שדוחתין ומעמיקין להם שלשה טמחים כדי שלא תעלה המתיישה וזהו תועלת המגיע ממסכת נויקין המביאה לידי חסידות . וזאת המסכתא היא כוללת שתי התועלות יחד שהמקיים אותה הוא טוב לשמים וטוב לבריות כמו שיחבאר מדבריה ולזה סדרות בסדר נויקין . כי אחרי שסדרו מס' ברכות בסדר ודעיים הקודם לשאר הסדרים וזה לשני טעמים האחד כי זאת המסכתא ראוי להקדימה לשאר מסכתות כי היא הקדמת לשאר מעשים לקרות קריאת שמע ולהתפלל בתהילת היום . והשני כי כל סדר ודעיים צריך לברכה כלפני תרומת ומעשרות וזהו ובכורים וסידרו מסכת נויקין בסדר הראוי לת על כן באותו סדר עצמו סידרו מסכת זו הכוללת בתועלתה לשתי המסכתות האלה שיהם ברכות ונוזקין :

נענך יש טעם אחר למה סדרות בזה הסדר לפי שיש בסדר הזה מסכת סנהדרין וכל החכמים הנזכרים בואת המסכתא עד רבן יוחנן בן זכאי היו מסנהדרין וגם ההבנים שהיו אחר ההורבן היו מהסנהדרין כמו ששנינו אמר שמעון בן עזאי מקובל אני מפי שבקים ושנימי וקנים ביום שהושיבו רבי אלעזר בן עזריה בישיבה בראשון מבתים ובמסכת ירים אע"פ שלא היו ריגין דיגני נפשות ארבעים שנה קודם חורבן הבית כמו שנזכר בראשון מע"ז ובסנהדרין פרק היו בודקין . ויש בואת המסכתא אודות ומסרים אל הריגין . וראוי שיהיו אחרי מסכת סנהדרין הקדמת לזאת המסכתא בשתי מסכתות

המדברת במיני הדינין ותחילת המסכתא הוא הו' מהונין ברין ודיא אוזרתה לדיינין * ולא נמצאת לזאת המסכתא גמרא לא ירושלמית ולא בבליית לפי שאינה מדברת ברין מהדיינין אבל יש קצת משניות נזכרות במקומות מהתלמוד ומהמדרשות * וכן לא נמצאת לה ברייתא ולא חוספתא כי אם אבות דרבי נתן כי רבינו הקדוש שהיבר חמשה ורבי נתן היו סוף התנאים כמו שנזכר בפרק השוכר את הפועלים והיו דברי רבינו הקדוש יותר קצרים מדברי רבי נתן על כן נזכרו במשנה ליופי סדורם ולצחות לשונם :

ונרנגין לקרות מסכתא זו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות אחר תפלה המנחה בקיץ שהימים ארוכים למשך לב עמי הארץ לתורה * יש מקומות מפסח ועד העצרת ויש מקומות אחר העצרת וכן מנהיגו במקומותינו כי ראוי לסמוך קריאתה לזמן מתן תורה או מלפנו או מלאחריו * ולזה ראינו לפרשה כמו שפירשנו ספר איוב בספר שקראנוהו **אורב משפט** עם הקדמת פרקים בהשגחה * ופירשנו האזהרות בספר שקראנוהו **זוהר הרקיע** והרחבנו בו איך ראוי שימנו המצות והוא ספר חמוד מאד וכבר נתפשטו שני ספרים אלו כי כמו שנהגו לקרות ספר איוב והאזהרות כל אחד בזמנו כך נהגו לקרות מסכתא זו בין שני זמנים אלה * וכמו שהועלתו התלמידים בפירוש איוב ואזהרות ראינו להועילם בפירוש זאת המסכתא להשאיר אחרינו ברכת מנחה לתלמידים * וכבר הקדמנו בספר הזה שלשה חלקים זה הוא החלק הרביעי אשר קראנוהו **חלק ה' עמו** לפי שנהגו להתחיל כל ישראל יש להם חלק והרצוה לכתוב אותו נפרד הרשות בירו :

ונרנגין הכופרים לכתוב מסכתא זו בסדר תפלות ודלגו קצת משניות ולא ידענו למה אלא שראו לקצר שלא להטריח והכל גפרש בעזרת האל ית' * והנה שמנו לפנינו פירוש רבינו שלמה ז"ל אשר לא היה כמותו מפרש לשונות על כוונת אומרים * ופירוש רבינו משה ז"ל אשר לא נמצא כמותו מקרב הדברים אל המושכל * ופירוש רבינו יונה החסיד ז"ל אשר לא קם כמותו מדבר ביראת ה' למשך לבות בני האדם לדרבי החסידות * וגם הוא ז"ל הזכיר פירושים מרבינו מאיר הלוי ז"ל מטלית לה הנודע בשם אבו אל עאפיה ואחר אלו הפירושים עם מה שאנו מוכיפין נפך משלנו בהרחבת ביאור בראיות מדברי חכמים ודרך סברתינו אין להפש אחר פרושים אחרים כי הם מספיקים להבין הלשונות על כוונת אומרים ושיקבלם השכל ושיגיע האדם אל ההכלית המכוונה בזאת המסכתא * ונקראת זאת המסכתא מסכת אבות לפי שנזכרים בה אבות הקבלה ושמה האמיתית הוא משנת חסידים כי זה הוא המבון ממנה להפליג במעשה הטוב יותר מהמצוה בו וזהו ענין החסידות כמו שגפרש בעזרת האל וזה החלי בעזרת ש"י :

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמד כולם צדיקים לעולם יירשו ארץ נצר ממעו מעשה ידי להתמאר :

כן נהגו להתחיל ומה שלמדו מזה הפסוק כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא הוא כי פירוש הארץ הכתובה בכאן ארץ החיים שהיא עולם שכולו ארוך כי זה העולם אינו ירושת עולם * וכבר פירשנו אותן שאין להם חלק לעולם הבא בחלק הראשון אשר קראנוהו חלק אלוה ממעל כי שם נתבארנו במזפת על דרך הפילוסופים האמונות התלויות בהאל ית' והכופר בהם נקרא במשנה אפיקורוס * והחלק השני קראנוהו חלק שוטינו לפי ששם ביארנו כי תורה מן השמים כנגד החולק עלינו שאין להם חלק לעולם הבא * והחלק השלישי קראנוהו חלק יעקב כי יעקב אבינו לא מת ובתוך שלושת חלקים אלו ביארנו ז"ל עיקרים שהם שרשי אמונתנו כמ"ש רבי' משה ז"ל וראינו לפרש יהוס התנאים ולהזכיר מקום ההלכות אשר נביא מהם ראיות להועיל לתלמידים :

מגן אבות

פרק ראשון

משה קבל תורה מסיני • ומסרה ליהושע • ויהושע לוקנים • ווקנים לנביאים • ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה • הם אמרו שלשה דברים • הוו מתונים בדין • והעמידו תלמידים הרבה • ועשו סוג לתורה :

הפירוש לפי שהתנא הוא רוצה לסדר מאמרים מפורסמים לבעלי הקבלה שהיו אחרי הגבאים והיו ראויים שתשרה עליהם שכונה אלא שדורס לא היה ראוי לכך כמו שנו' במס' סנהדרין בפ"א ובפ' אחרון מסוטה ובמד' רש חזית לא לגרען מדריגתם ממדריגת הגבאים ולא היה מוכרס בשמם לא בתאר אחר כמו רבן ורבי ורב לפי שהם למעלה מכל תאר מאלו התארים כמו הגבאים שהיו מוכרסם אחסם בשמם לבדם כמו שאמרו בתוספתא של מסכת עדיות וכבר אמרו גדול מרב רבי גדול מרבן שמו על כן התחיל דבריו לומר איך באה הקבלה אליהם מראשם ורבים של כל הגבאים עד אחרונים ועד אלו התנאים • ועוד לפי שבמס' סנהדרין הקודמת לזאת המסכתא דבר בחיוב מיחה לוקן ממרה פי בית דין המקובלים ע"כ סדר לנו הקבלה איך היחה מפי הגבורה עד הסנהדרין • ואמר כי משה רבינו ע"ה קבל תורה מסיני ואמרו באבות דרבי נתן שקבלה מפי הגבורה ולא מפי מלאך וכן במכילתא אמרו וידבר ה' אל משה לא ע"י מלאך ולא ע"י שרף כי כשעלה משה להר סיני מסר לו הקב"ה התורה בפירושה כמו שאמר עלי אלו ההרים ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמזוה ופירושו ח"ל במס' ברכות בפ"א התורה זו תורה שבכתב והמזוה זו משנה אשר כתבתי אלו נביאים וכתובים להורות זה תלמוד מלמד שכולם נתנו למשה בסיני • ובמד' רש קהלת אמרו ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באבנע אלהים ועליהם ככל הדברים כל ככל דברים הדברים מזוה המזוה • מקרא משנה הלכה תלמוד תוספות ואגדות ואפי' מה שתלמוד ותיק עתיד לומר לפני רבו כולם נתנו הלכה למשה מסיני • וכן הוא במסכת פאה ירושלמית וכן בראשון מהגיגה וכן היא בשני ממגילה וסיימו בה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרי' ומה שסופרי' עתידין לחדש ומאי נייהו מקרא מגילה • וכן הוא בראשית שמות רבה • ותלמוד זו תורה שבעל פה שהיא פירות תורה שבכתב שאלמלא הפירות שקבל משה מפי הגבורה לא ידענו פירות תורה שבכתב שהרי בדיני שבת יש מסכתא אחת לפרש מה היא המלאכה שאסרה תורה וכן במזות יבוס וחליטה יש מסכתא אחת לפרש דיניהן וכן מס' חיקין מפרשת לאו דלא תגזול וכן בשאר התורה יש טורח אל הקבלה ועל זה כתבה התורה בפרשת כי יפלא ממך דבר למשפט בין דם לבין דין לדין בין געג לנגע דברי ריבות בשעריך וקמת ועלית אל המקום אשר יבחר ה' וחיבה מיחה לכל הממרה פי סנהדרין המפרשים הספקות על פי מה שקבלו איש מפי איש עד משה ואלו לא מסר משה אלא ליהושע אבל תורה שבכתב אל הכתבים ואל הלויים מסרה כמו שאמר בפרשת ויך וכבר הארכנו בחלק השני מזוה הספר בעצמות נגד מכתשי הקבלה והקבלה היא לפרש הדברים הכתובים בהלש' שחיתה ודומיהם ולאשר אינם כתובים אלא יש בהם רמז בתורה וללמודים בגיורה שזה ושאר מדות ככתבו מאוסתו וכיוצא בה ולאשר אינם כתובים לא בפירות ולא ברמז והם הלכה למשה מסיני כמו אחד עשר יום שבין נדה לדה • ובתורה כתבים אמרו אלה המצות אשר לזה ה' את משה אל בני ישראל בהר

סיני שכולם נאמרו צהר סיני וצפ' גיד הנשה אמרו על גיד הנשה בסיני נאמר אלא
 שנכתב במקומו ומה שקבלנו ממשנה על פה נקרא דברי סופרים וכן אמרו האומר
 אין חפלין לעבור על דברי תורה פטור חמש טוטפות לעבור על דברי סופרים חייב
 כמו שמכר בסנהדרין פרק אלו הן הנחנקין במשנה וכן במדרש חיות אמר על זה
 הציבין דברי סופרים מדברי תורה שנאמר כי טובים דודין מיון הציבין דברי דודים
 מיינה של תורה וכן בגמ' ע"ז פ' אין מעמידין ומסירה זו על פה היחה כי לא היו
 רשאין לכתוב תורה שבעל פה שנאמר כי על פי הדברים האלה כתיב אתך ברית
 ואח ישראל ואמרו ח"ל דברים שבעל פה אי אהה רשאי לכתוב ולולי שגברה השכחה
 לא נכתבה המשנה ומלאו סמך משום עת לעשות לה' הפרו תורתך כמו שמכר בתמורה
 פ' יש בקרבנות וצפ' החיקין ויהושע היה ראש הקבלה שנאמר ויהושע בן נון נער
 לא ימים מחוך האהל וזה להיות ראש ישראל אחר משה ועליו נאמר נוזר האנה
 יאכל פריה ושומר אדוניו יעבד כמו שמכר בספרי ואין ספק כי אחרים היו בישראל
 שקבלו משה וכמו שאמרו בערוזין פ' כילד מעברין כילד סדר משנה משה יושב
 ואהרן בימינו ואלטור משמאלו וכן פינחס ושבטים זקנים כולם היו מאשי הקבלה
 ולא חסר אלא יהושע שהוא היה השרא במקום משה וזה שנתן עליו מההוד שהיה
 במשה וזה אמרו צפ' המוכר את הספינה פני משה כפני חמה ופני יהושע כפני
 לבנה וכבר פירשו זה בחלק השני מזה הספר ויהושע לזקנים לא לשבטים שבמי
 משה אלא לזקנים שהיו רודים וטורים בישראל שנאמר ויעבדו את ה' כל ימי יהושע
 וכל ימי הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע ואוחס זקנים מסרו לכל הזקנים
 שהיו בכל דור ודור כמו לעתניאל ועתניאל לאהוד ושאר השופטים שהיו אחריו עד
 שהגיעו לנבואת עלי הכהן ושמואל הרמתי כי הזקנים אשר היו בימי יהושע לא האריכו
 ימים עד הנביאים שהרי אמרו ח"ל צפ' האורג וכן באבות דרבי נתן ימים האריכו
 שנים לא האריכו ופ' ימים האריכו שכלו ימיהם בטוב ודומה כאלו האריכו ימים
 כמו שדרשו במס' יומא בענין שנות חיים אלו שנותיו של אדם שמחפכות עליו מרעה
 לטובה כמו שכתב רש"י ז"ל בפירושו וזקנים לנביאים ונביאים מסרוה זה לזה
 ונביאים מסרוה לאנשי כל ה' הם זרובבל נחמיה בן חכיה מרדכי בלשן ודניאל
 חנניה מישאל ועזריה שהיו בימי עזרא צבין בית שני והיו עמהם כמה נביאים כמו
 שאמרו צפ' דמגילה מאה ועשרים זקנים ומהם כמה נביאים חיקו שמה עשרה
 ברסות וקדושות והבדלות ג"כ הם חיקום כמו שמכר צפ' אין עומדין ומגי זכריה
 ומלאכי היו באותה סיעה ובגמ' בא' ממגילה העלו כי מלאכי זה עזרא וש
 מהנביאים שהארץ ימים עד ימי התנאים כמו שמכר ביבמות צפ' א"ר דוסא בן
 הרכיים שנאמר הני שלשה דברים אלו על מדונה זו היה יושב ורבי דוסא בן הרכיים
 היה אחר החורבן בימי ר' עקיבא והציריו כמו שמכר שם ובראש השנה פ' אין מכירין
 ובחוספתא דכלים א"ר לודק על הכותב יושב חגי הנביא ור' לודק היה בזמן החורבן
 כמו שמכר שם בפרק החיקין ובמס' יומא פ' בא לו כהן גדול ובמדרש תהלים
 וירושלמי דברסות ובמגילה פ"ג מפרש למה נקראת כנסת הגדולה לפי שהיתה
 כנסיה גדולה וקדושה שהחזירו עטרה ליושנה לפי שמהם אמר האל הגדול הגבור
 והנורא וירמיה אמר האל הגדול הגבור והנורא כמו שכתב בספר עזרא ושם פירשו למה
 היו מחסרים ירמיה ודניאל ממה שאמר משה ומה ראו אנשי כנסת הגדולה להחזיר
 עטרה ליושנה ולפי שגדלו את השם נקראו אנשי כנסת הגדולה וירושלמי פ' חלק

אמרו דברי חכמים כדרכות כדור של צנות שמחלקת מיד ליד ונה בסוף ביד אחת .
 כך משה קבל תורה מסיני ומסרה ליהושע וכו' ע"כ . וכוף הפסוק הוא כולם נתנו
 מרועה אחד שהכל מסיני נתן רועה ישראל ודרשו קן מפני כי כדרכות חסר וי"ו :
 הם אמרו שלשה דברים . הרבה דברים אמרו שהרי הם תיקנו צרות
 תפלות קדושות והבדלות כמו שמר בפרק אין עומדין אבל שלשה דברים אלו אמרו
 אותם לקיים התורה :

הוא מחויבין בדין לשון המחנה ואיחור עד שיחברר להם יפה אבל אם הדבר
 הוא ברור אינו שבה לאחר אותו חכו עיני הדין אשר יסיר עליו בואח המסכתא .
 בתורה יש רמז להיות מחון בדין שכן שנו בספרי ואלוה את שופטים אמרתי להם
 הווי מחויבין בדין שאם בא דין לפניך פעם שמים ותלש אל תאמר כבר בא דין זה
 לפני ושיחיו ותלשחיו אלא הווי מחויבין בדין וכך היו אנשי כנסת הגדולה כותבין הווי
 מחויבין בדין . ובמדרש משלי אמרו מפני מה זכו אנשי חזקיה לאריכות ימים מפני
 שהיו מחויבין בדין ונתיישבו בדברי שלמה שהיו גמחים מפני שזעמים לדברי מינות
 והם מלאו שדבריו דברי תורה וכוו אשר העתיקו אנשי חזקיה . ובראשון מסנהדרין
 אמרו דרש בר קפרא מנא הא מילתא דאמור רבן הווי מחויבין בדין דכתיב ולא תעלה
 במעלות על מוצחי וסמך ליה ואלה המשפטים . ומה שהלריכו זה בדין יותר משאר
 הוראות הוא מפני שר"ך דקדוק גדול להבין מתוך הטענות מי הוא זכאי ומי הוא
 חייב ועוד שהדין יושב ברומו של עולם שהרי לעשרת הדברות סמך הכתוב לומר
 שהם עיקר התורה . וכן אמרו במדרש ואלה שמות רבה ובמדרש משלי כתוב לפני
 עשרת הדברות ושפטו את העם בכל עת וכתוב לאחר עשרת הדברות ואלה המשפטים
 משל למטרוניתא שהיתה הולכת בדרך ועבדיה הולכי לפניו ולאחריה חגורים כלי
 זיין וסמכו זה למה שכתוב בצורה לך את האלך בתוך נתיבות משפט ולפסוק רוממות
 אל בגרוס וחרב פיפיות בידם ואמרו בפ' גט פשוט וכן בפרק הרוואה הרוואה שיחסיס
 יעסוק בדיני ממונות שהם מקצוע גדול בתורה שהם כמעין הנובע ועל ידי הדין
 אדם נעשה שוחף להקב"ה במעשה בראשית כמו שאמרו בא' משבח כל דיין שדן דין
 אמת לאמתו אפי' שעה אחת ביום נעשה שוחף להקב"ה במעשה בראשית כתיב
 הכא וישב משה לשפט את העם מן הבקר עד הערב וכתוב התם ויהי ערב ויהי
 בקר יום אחד . וכוו שאמר ירמיה דן דין עני ואביון אז טוב לו הלא היא הדעת
 אחי נאום ה' . דבר גדול הנביא דבר שהן דין אמת לאמתו יודע השם ית' ולוה
 לר"ך אזהרה יתירה להיות מחון בו להוציאו לאמתו ואמרו ר"ל בפ"א דיני ממונות
 אשרו המתן אשרי דיין המחמץ את הדין וכוו מה שאמר אסף כי יחמץ לבבי וכליותי
 אשחוק כלומר כשאי מחערב ומחמץ לבבי וכליותי אז אשחוק ואחחד ואדע כי
 קודם החמץ הייתי רחוק מהאמת על כן סמך לזה ואני בער ולא אדע בהתע
 הייתי עמך ושלמה המלך ע"ה אמר על ענין זה הווי אש אך בדבריו תקוה לכסיל
 ממו חס כולל לשאר ההוראות כמו הדין וכן שנינו במסכתא זו הגם לבו בהוראה
 שוטה רשע וגם רוח . ואמרו בא' מסנהדרין וביבמות פ' בית שמאי לעולם יראה דיין
 עמו כאלו הרב מונח לו בין יריטחיו וגיטס פתוחה לו מתחתיו :

ודעמידי חלמידים הרבה . שלא כדעת בית שמאי שהיו אומרים אין תלמידין
 תורה אלא לתלמיד הגון למוע וכשר וירא שמים כמו שהוא פטר באבות ר"ך נתן וכן
 היה אומר רבן גמליאל כל תלמיד שאין חומו כברו אל יכנס לבית המדרש אבל בית
 הלל אומרים תלמידים לכל אדם וכן כשהשיבו ר' אלעזר בן עזריה והעבירו ר"ג

נסתלקו שומרי הפתח וינכסו הכל ואחוספו כמה ספסלי ההוא וימא צבי מדרשא כמו שהוא מחבר בפ' חפלת השחר. ומה שאמרו בפ' הזרוע השונה לתלמיד שאינו הגון ויפול בגיהנם והוא סורק אבן למרקולים שנאמר כלרור אבן במרגמה קן נוחן לכסיל כבוד. וכן אמרו אם תלמיד הגון הוא יפוגו מעיינותיך חוץ. ואם תלמיד שאינו הגון הוא יהיו לך לבדך כמו שהוא מחבר בלחרון מברכות וראשון מחשבות זה הוא בתלמיד שמעשיו מקולקלים וסאמו שמעמיה אבל סתם צבי אדם אין לריך לבדוק אחריהם ועל זה הזהירו להעמיד תלמידים הרבה זה מולל שתי אזהרות האחת להעמיד הרבה בישיבה אחת מאה בשביל שיאלו עשרה עשרה כדי שיאלו שנים שנים כדי שיאלו אחד וכן אמרו במדרש קהלת אלף שנכנסו לבית המדרש יאלו מהם מאה בעלי מקרא עשרה בעלי משנה א' בעל תלמוד אחד שנאמר אחד מאלף מלאחי וכן אמרו למה הדבר דומה לאשה שמושבת התרנגולת על הביצים מתוך הרבה מוציאה מעט מתוך מחוד מעט אינה מוציאה כלום וכבר נכנס הלל לב"ה ואמר להם תלמידי ישן כולן אמרו לו הן חוץ מקטן שבהם אמר להם יבוא אותו קטן שעמיד הדור להתנהג על ידו נכנס אותו קטן והוא רבן יוחנן בן זכאי ואמר עליו להגחיל אהבי יש כמו שמכר בירושלמי דמרים פ' השופטין ובפ' הרוחה בברכות אמרו כי הגדיים נעשו תישים ואם אין גדיים אין תישים כמו שמכר בפ' חלק וההסידים הראשונים היו מתפללים לאל שירבה גבולם בתלמידים בפרק היה קורא וכן בתמורה בפ' יש בקרבנות לבור על יעדן שנאמר והרביית את גבולי פשו והרביית את גבולי בתלמידים וזו אזהרה אחת להעמיד תלמידים הרבה. והשנית להעמידם בזמן האקנה כמו בזמן הבחירות כמו שמכרו בגמ' יבמות בפ' הבא על יבמתו למקרא שכתוב בבקר זרע את זרעך ולערב אל תנח ידיך כי לא תדע אי זה יכשר הזה או זה ואם שיהם כאחד עובים. וכן אירע לר' עקיבא שהעמיד ארבעה ועשרים אלף תלמידים וכולם מחו מן הפסח ועד פרס העלאת אהרן עבור ל"ג לעומר כי פרס הוא חגי חדש שהם חמשה עשר ימים כמו שמכר בפ' מעשר בהמה בבביות וכן בחוספתא אמרו איכות פרס אין פחות מט"ו וט"ו ימים קודם עלות הוא יום ל"ד לעומר וזה נהגו להתאבל באותם ימים שהם מהפסח עד ל"ג לעומר ולא נהגו איכות ביום ל"ד לפי שמקצת היו ככולו (הגה"ה ואם היה יום ל"ג ע"ש אין זו אבילות קן כהן המחבר בתשובה וכן נהגו לגלח בו ע"כ.) וכולם מחו מפני שהיתה עינם ארה זה לזה ובעת זקנתו העמיד חמשה תלמידים והם ר' מאיר ור' נחמיה ור' יהודה ור' שמעון ור' אלעזר שלמדו תורה בכל ישראל וכן נזכר במדרש קהלת וסם הוסיפו ר' יוחנן הסנדלר ור' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי ובבראשית רבה גם קן מכר זה פרשת ויוסף אברהם :

ועשו סייג לתורה. זה נלמד ממה שכתוב ושמרתם את משמרתה ואמרו בראש מסכת תועד קטן ובשני מיבמות עשו משמרת למשמרת וזהו לשון סייג שהוא לשון גדר כמו סוגה בשושים דומה למה שאמרו בפ' כל הבשר בקעה מלא רב וגדר בה גדר כשאמר להם כהל מפני שהיו נשלים בבשר בחלב. ומכאן סתם איסור שניות לעריות כמו שמכר בפ"ב מיבמות ושבית לשבת וכן שלמה חיקן עירובין וטבילת ידים כמו שמכר בא' משבת ובשני מעירובין וכל אסורין דרבנן. והוא פתח גדול לקיום התורה וכל דור ודור ראוי לתקן תקנות כמה שהעם נשלים בהם לעבור על דברי תורה ולולי התקנות האלה התורה נופלת מעט מעט ונמו שאמרו ח"ל אינו דומה כרם המוקף גדר לכרם שאינו מוקף גדר ויותר נראית יראת ה' במקיים דברי חכמים ובסיוגים

שעשו ולא במקיים המצות עלמין כי המקיים המצות עלמין ומהר מעבירות ולא עשה להם
 סייג אינו חושש שמה יכשע בהם והעושה גדרים וסייג לעלמין זה הוא הירא את דבר
 ה' שהוא חסר שלא יבוא לידי פשיעה והוא פתח ליכנס בו לידי חסידות וכמו שאמרו
 בא' מע"ז ובירושלמי דשקלים ובמדרש חיות ובשמות מבל דבר רע שלא ירהר אדם
 ביום ויבוא לידי עומאה בלילה מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר וזירות מביאה לידי
 זריות וכן מורחות לנפיות לפרישות לטהרה ולקדושה וליראת הטא ולחסידות ולענוה
 ולרוח הקדש . והזירות הוא שחבר מעבירה בעת הזמנה לפניו והזירות הוא
 שחבר ממנה קודם הזמנה וכמו שאמרו בפ' כל הבשר מאי לאו דחסיר ולא נגע
 פירוש בפה בלא נעילת ידים לא חריו וקדים ומשי ידיה מעיקרא ולפי שהסייג הוא
 שומר החורה . אמרו הכמים ז"ל בפ' אין מעמידין ערבים עליו דברי דודים ובמדרש
 חיות חביבין דברי סופרים מיינה של חורה שאל' כי טובים דודין מיין ואמרו לרבי
 טרפון בראשון מברכות כדאי היית לחוב בעמך על שעברת על דברי בית הלל לפי
 שקרא ק"ש בהטייה כבית שמאי ואמרו בירושלמי וכן במדרש חיות שאם לא קרא ק"ש
 כלל וביטל מצות עשה לא היה מתחייב מיתה וכשעבר על דברי בית הלל נחייב
 מיתה . ורב עקיבא שהיה חבוס ולא נחמו לו אלא מעט מים ראה למות בצמא
 מיתה עלמין ולא לאכול בלא נעילת ידים לעבור על דברי חכמים כמו שחבר בעירובין
 פ"ב . וכבר אמרו במסכת ע"ז פ' אין מעמידין ובמדרש קהלת כי העובר על דברי
 הכמים נשכו נהם שאין לאותה נשיכה רפואה ועל זה אמרו דילמא חויייל דרבנן
 טרקים שאל' ופורך גדר ישכנו נהם כמו שחבר בפרק שמה שריש . וכן בכלל זה הוא
 מה שאמרו בסנהדרין פ' נגמר הדין וביבמות פ' האשה בית דין מכן ועושין שלא
 מן הדין ולא לעבור על דברי חורה אלא כדי לעשות סייג לחורה . וחכמי ישראל
 לא היו רוצים לגלות לכל אדם טעמי אלו התקנות לפי שהם סחרי חורה כמו טעמי
 המצות כמו שחבר במדרש חיות . וכן בפ' מי שהשיך אמרו עוד יש אחרת ולא רצו
 הכמים לגלותה ופירשו שם משו' כבוד אלהים הסתר דבר שלא יבוא לעבור על דברי
 חורה כי גם הטעמים נקראים סחרים כמו שאמרו סחרי עריות בפ' אין דורשין
 אע"פ שצפרק ערבי פסחים גראה שהם שני דברים טעמי חורה וסחרי חורה סחרי
 חורה הם טעמי המצות וטעמי חורה הם הנקודים ומקום ההפסק שנקרא פסוק
 הטעמים בפ' אין בין המודר ושאר הניגונות כמו שגראה בפ' הרואה בפ' רש"י ז"ל
 וכן במדרש חכלים אמרו יד ימינת אני סתב בה ומראה בה טעמי חורה :

שמעון הצדיק היה משיירי כנסת הגדולה . הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים :

הפירוש שמעון הצדיק כהן גדול היה כמו שחבר במס' יומא פ' בל לו כהן גדול שיאל לאלכסנדרוס מוקדון מלובש צבדי כהונה והסתחוו לו ואמרו לו עבדיו כל מלכי הארץ השתחוו לך ואתה משתחוו ליהודי הזה אשר בל חליך לא בחיל ולא בכח אמר להם דמות דיוקנו של זה אני רואה מנלחת לפני במלחמותי כן כתבו חכמיו ז"ל וכן הוא במגילת תענית . ובספר קורות אלכסנדרוס כתוב כי אמר אימי משתחוו אלא אל השם הכתוב בציץ שהוא על מלכו . עוד אמרו כי ראה זהר גדול יואל מהסיך ושאל מה כתוב שם אמרו לו קודש לה' . שאל פירוש השם מה הוא אמרו לו שאינם יודעים אלא שם בן ארבע אותיות על כן קוראין בלשון יון שם השם שטרם גראמטון כלומר ארבע אותיות

בשש ברכות והמפייסו בדברים שהוא יתקן גמילות חסדים מחברך בלחה עשרה
 חכו שאמר הכחוב שמן וקטרת ישמה לב ומתק רעבו מעלה נפש כלומר כי כמו
 שהשמן הטוב והקטרת משמחים הלב כן מתק לרעבו עלה נפש וגמילות חסדים גדול
 מהלדקה בשלשה דברים כמו שמכר במסכת סוכה בפרק החליל ובמדרש קהלת
 שהלדקה היא לעניים וגמילות חסדים אפי' לעשירים להלוותו בשעת דחקו ולדקה
 בממונו וגמילות חסדים בגופו לשמה חגיגים ולבקר חולים ולנחם אצילים וכיוצא בזה
 והגוף חביב מהממון וכן לדקה לחיים וגמילות חסדים לחיים ולמחיים לקוברם זה
 הוא חסד של אמת שנא' וחסד ה' מעולם ועד עולם על יריאיו ללמדך שעל ההסד
 העולם עומד והחורה תחילתה גמילות חסדים ויבן ה' אלהים את הגלע ויביאה אל
 האדם בלמעשה גמילות חסדים וירא אליו ה' בקרו ויהי אחרי מות אברהם ויבך
 אלהים את יצחק בנו וכן ביעקב יבך אחיו ברכת אצילים סופה גמילות חסדים
 ויקבור אחיו בני כמו שאמרו בא' מסוטה ובמדרש קהלת ובמדרש רות אמרו יש
 ה' עמכם חסד כאשר עשיתם עם החמים שנטפלתם בחכריכיכם ועמדי שיתרו לה
 כתובותיהן א"ר זעירא מגילה זו אין בה לא עומאה ולא טהרה לא איסור ולא היתר
 ולמה נכתבה ללמדך כמה שר טוב לגומלי חסדים ובירושלמי במס' מעשר שני
 אמרו כמה גדול כה של לדקה שכל השקפה לשון רחור זה לשון ברכה ורבינו משה
 ז"ל פי' בכתבה זה הוא החורה ובמעשה המצות וזה העבודה ובמעלות המדות
 חכו גמילות חסדים האדם נשלים זה אמת הוא אבל אינו כונת המאמר כי אין
 זה סיבה קיום העולם כי אם שלימות האיש ולמה ייחד עבודה משאר מצות וגמילות
 חסדים משאר המדות ובירושלמי מפורש במסכת מגילה ותענית כי על אלה הדברים
 נברא העולם ומסמך אותם אל המקרא שנא' ואשים דברי צפ"ך ובצל ידי כסיתך
 לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לליון עמי אלה וואשים דברי צפ"ך זו חורה ובצל
 ידי כסיתך זו גמילות חסדים לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו קרבנות ולאמר
 לליון עמי אלה אלו ישראל הרי כחוב כי על שלשה אלה נטע שמים ויסד ארץ על
 מכוניה וכן נכר מזה בילמדנו בפרשת ראה זה מפורש צפ"ך הראשון וכן בפירקי ר'
 אליעזר אמר על החורה שנא' אם לא בריתי יומם וליילה וגו' ועל העבודה של ותפלת
 ישרים רטנו ועל גמילות חסדים שנא' כי חסד חפצתי ולא זבח ופעם אחת היה
 מהלך רבן יוחנן בן זכאי בירושלים והיה מהלך ר' יהושע אחריו ראו בית המקדש
 שהיה הרב אמר אזי לנו על חורבן הבית שהיו מתכפרין בו עוונותינו אמר לו בני
 אל ירע לך יש לנו כפרה אחרת כמותה ואינו זו גמילות חסדים שנא' כי חסד חפצתי
 ולא זבח וכן אמרו על דיאל שהיה עוסק בגמילות חסדים בצבל שאין שם קרבנות
 שהיה מתקן את הכלה ומלוה את המת וזוהן פרוטה לעניים :

הפירוש כל מקום שחבר פלוני איש
 מקום פלוני ר"ל שהיה גדול החכמים
 באותו מקום וסומו היא עיר בארץ ישראל
 בחלקו של יהודה כמו שמכר בספר יהושע
 כמו שנא' ירמות ועדולס שוב ועוקה והוא
 כחוב בסין ויש בשופטים פסוק איש שוב
 והוא מענין סוכה ארזים והיה תלמידו
 והגורסא הקדומה אנטוניגס הגו"ן פתחה

אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון
 הצדיק הוא היה אומר אל תהיו
 כעבדים המשמשין את הרב על מנת
 לקבל פרס אלא הוו כעבדים המשמשין
 את הרב על מנת שלא לקבל פרס
 ויהא מורא שמים עליכם :
 של שמעון הצדיק וקבל ממנו החורה :

שעשו ולא במקיים המצות עמנו כי המקיים המצות עמנו ומהר מעבירות ולא עשה להם סייג אינו חושש שמה יפגע בהם והעושה גדרים וסייג לעמנו זה הוא הירא את דבר ה' שהוא חסר שלא יבוא לידי פשיעה והוא פתח ליכנס בו לידי הסירות וכמו שאמרו ב"ר מע"ז וזירותלמי דסקלים ובמדרש חוית ושמרת מבל דבר רע שלא ירהר אדם ביום ויבוא לידי טומאה בזליה מכאן אמר ר' פנחס בן יאיר זהירות מביאה לידי זריות וכן מוריות לנקיות לפרישות לטהרה ולקדושה וליראת הטא ולחסירות ולענוה ולרחם הקדש וזהירות הוא שזהר מעבירה בעת הדמנה לפניו והזריות הוא שזהר ממנה קודם הדמנה וכמו שאמרו בפ' כל הבשר מאי לאו דהיר ולא גע פירוש צפת בלא נטילת ידים לא דריו וקדים ומשי ידיה מעיקרא ולפי שהסייג הוא שומר החורה ו' אמרו חכמים ז"ל בפ' אין מעמידין ערבים עלי דברי דודים ובמדרש חוית חציבין דברי סופרים מיינה של חורה שנא' כי טובים דודין מיין ואמרו לרבי טרפון בראשון מברכות כדאי היית לחוב בעלמך על שעברת על דברי בית הלל לפי שקרא ק"ג בהטייה כבית שמאי ואמרו זירושלמי וכן במדרש חוית שאם לא קרא ק"ג כלל וביטל מצות עשה לא היה מתחייב מיתה וכשעבר על דברי בית הלל נתחייב מיתה ו' ורב עקיבא פהיה חבוס ולא נתנו לו חלא מעט מים רעה למות בלמא מיתה עמנו ולא לאכול בלא נטילת ידים לעבור על דברי חכמים כמו שמכר בעירובין פ"ב ו' וכבר אמרו במסכת ע"ז פ' אין מעמידין ובמדרש קהלת כי העובר על דברי חכמים נחשו נחש שאין לאותה נשיכה רפואה ועל זה אמרו דילמא חייויה דרבנן טרקים שנא' ופורץ גדר ישכנו נחש כמו שמכר בפרק שמינה שריס' וכן בכלל זה הוא מה שאמרו בסנהדרין פ' נגמר הדין וביצמות פ' האשה בית דין מכין ועושין שלא מן הדין ולא לעבור על דברי חורה אלא כדי לעשות סייג לחורה ו' וחכמי ישראל לא היו רוצים לגלות לכל אדם טעמי אלו התקנות לפי שהם סחרי חורה כמו טעמי המצות כמו שמכר במדרש חוית ו' וכן בפ' מי שהשחך אמרו עוד יש אחרת ולא רצו חכמים לגלותה ופירשו שם משו' כבוד אלהים הסתר דבר שלא יבוא לעבור על דברי חורה כי גם הטעמים נקראים סחרים כמו שאמרו סחרי עריות בפ' אין דורשין אע"פ שפרק ערבי פסחים נראה שהם שני דברים טעמי חורה וסחרי חורה סחרי חורה הם טעמי המצות וטעמי חורה הם הנקודים ומקום ההפסק שקרא פסוק הטעמים בפ' אין בין המודר ושאר הגיונות כמו שנראה בפ' הרואה בפ' רש"י ז"ל וכן במדרש תהלים אמרו יד ימינת איני נחבז בה ומראה בה טעמי חורה :

שמעון הצדיק היה מושירי כנסת הגדולה הוא היה אומר על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גבולות הסדים :

הפירוש שמעון הצדיק כהן גדול היה כמו שמכר במס' יומא פ' בל לו כהן גדול שיאל לאלכסנדרוס מוקדון מלוכס בצבדי כהונה והשתחוה לו ואמרו לו עבדיו כל מלכי הארץ השתחוו לך ואתה משתחוה ליהודי הזה אשר בל אליך לא בחיל ולא בכח אמר להם דמות דיוקנו של זה אינו רואה מנלכת לפני במלחמותי כן כתבו חכמינו ז"ל וכן הוא במגילת תענית ו' ובספר קורות אלכסנדרוס כתוב כי אמר איני משתחוה אלא אל השם הכתוב בלין סהול על מלכו עוד אמרו כי ראה זהר גדול יולא מהלך ושאל מה כתוב שם אמרו לו קודש לה' שאל פירוש השם מה הוא אמרו לו שאינם יודעים אלא שם בן ארבע אותיות על כן הן קוראין בלשון יון שם השם פטרא גראמטון כלומר ארבע אותיות

כי טטרה בלשון יח ארבע כמו שחבר בפרק גט פשוט וגרמטון לחיות ואמר להם כי נשניה חולם בלילה בדמות אוחו לך היותא ממנו אוחו וזהר היה מללח למחרת . ובמס' פרה אמרו שהוא עשה פרה לדומה אחר עורא הכהן שהיה דודו של אביו כי שיה הכהן היה אבי יהולדק ואבי עורא ולא שימש עורא בכהונה גדולה כדי שלא לעקור שלשלה יוחסין ממקומה כמו שחבר במדרש חיות ושמשן הלדיק היה מזרעו של יהושע הכהן הגדול בן יהולדק וכן הוא מפורש בכתובים כי עורא דודו של יהושע היה והיו קוראין לשמשן הלדיק עדוא וכן כתוב בס' יוסיפון בן גוריון . ולא נתפרש בשום מקום למה נחייסם בשם לדיק יותר משאר התנאים כי כולם היו לדיקים וגרלה כי קד היו קוראים אוחו כל העם כי בדורו לא היה לדיק יותר ממנו ודבר זה נלמד מאבות דרבי נתן ששנו שם יוסף הכהן חסיד בדורו ומיניו ר' שמעון חסיד בשמי מחגיגה ובהעור והרעוב ובפ' חלק ובפ' הגזל ומאכלי ובפ' מליאת האשה חה שמעון הלדיק היה התנא הראשון שחבר במשנה והיה משירי כנסת הגדולה כלומר ששאר מהם והוא לשון שיריים כמו שירי הלשכה מה ששאר שם אחר שמתרמה תרומה . ובמדרש רות ושאר היא נעשית שירי מנחות . ובילמדנו שאר מיתר הרפאים . עשה אוחו שיריים . ומיניו בספר ירמיה אס לא שריחך לטוב מלשון השחרות חסר אל"ף וכן בדברי הימים שריח ישראל לב א' להמליך את דוד ובלשון חכמים מחלף האל"ף של שאר ביו"ד ואומרים שחיייר במקום ששאר ובמקומות מניחין אוחה כמו ששנינו בפ"ב מפאה מן המשאר במקום המשוייר וכן בפרק עשירי מנעשים ובפרק התעורבות . ורבינו שלמה ז"ל כתב שלא היה עמהם בימי עורא בתחלת הציח ואמת הוא שלא היה בתחלת הציח אבל מכלל כנסת הגדולה שקבלו מהנביאי' היה ושמתו כולם שארה הקבלה בידו שהוא גם כן קבל מהנביאים שהרי לא הוכירה המשנה שקיבל מאשוי כנסת הגדולה לפי שהוא נכלל במה שאמרה המשנה וביאים חסרות לאשוי כנסת הגדולה :

הוא היה אומר . כך היה רגיל לומר ולא נאמר בזה הלשון המורה על החמידות ולא נאמר בלשון שמעון הלדיק לומר ודומה לזה יש בפרק היה קורא מרגל' בפומיה דרבי פלוני לשון רגילות וכן הוא כל היה לומר שבזאת המסכתא ולפי שהקודמים האכירו על קיום החורה בל הוא ופירש שכן ראוי להם :

על שלשה דברים העולם עומד . דקדק רבינו יונה ז"ל שאין עומד כמו קיים שנאמר למטה בפרק זה לפי ששם הכיר דברים אחרים שלא חכרו כאן אבל לשון עומד הוא שהעולם לא נברא אלא בשביל דברים אלו שמזכיר כאן ולשון העולם קיים הוא שהעולם אחר שנברא הוא מחקיים בשביל אותם דברים שמזכיר שם ולמטה אאריך בזה בעו"ה :

על החורה . בפרק חלק אמרו ק ובפרק ארבעה נדרים שנא' אס לא בריתי יומם ויללח חוקות שמים וארץ לא שמתו . וכן חכר בפסחים פ' אלו דברים ובא' מע"ז וכן אמר שלמה ע"ה ה' קניי ראשית דרבו קדם מפעליו מלא אמרה חורה אני ובראחי קדם העולם ובעבורי נבראו כל הנבראים . וכן אמרו בפרקי ר' אליעזר ובמדרש חיות שהקב"ה נחייעץ עם החורה ואמרה לו אס אין עם אין מלך שנא' לי ענה והקב"ה מסתכל בחורה ובורא עולם שנא' ואהיה אללו אמון אמון אני הייתי כלי אומנותו וכן אמרו בבראשית רבה ולא כתוב בסוף מעשה בראשית ה"א יחירה שאס יקבלו ישראל את החורה בשעה בסיון מועד ואס לאו אחזיר אחכס לתאו ובהו כמו שחבר בפרק ראשון מע"ז ובמדרש רות ובמדרש תהלים . וכן אמרו ח"ל אין

העולם מתקיים אלא בהבדל פיהם של חינוקות מפני שהוא הבל שאין בו חטא כמו הבל הגדולים כמו שמכר צפ' כל כחצי ואמרו לשון זה לפי שכדור הארץ חלוי באמצע ואין לו סמיכות כמו שגא' חולה ארץ על בלימה ואין סומך אוחו אלא הבל החורה היולא מפי התלמידים כמו שמעמיד האדם בהבדל פיו דברים התלויים באויר וקודם החורה שהיו כ"ו דורות היה מתקיים בחסדו של הקב"ה ולזה יש כ"ו פעמים כי לעולם חסדו בהלל הגדול כמו שמכר צפ' ערבי פסחים וכן דרשו ר"ל ממונים ארץ וכל יושביה אם לא קבלו ישראל את החורה מה נחייב אחריו אנכי הנכחי עמדיה סלה שקבלו עליהם אנכי ה' אלהיך נתקיים העולם כמו שמכר צפ' ר' עקיבא ובמדרש חזית :

ועל העבודה • של בית המקדש כמו ששינוי במס' תענית בפרק שלשה פרקים אלמלא מעמדות לא נתקיימו שמים וארץ לך היו קוראין אנשי מעמד במעשה בראשית כל העצב ומעמדות לא נתקנו אלא מפני הקרבנות כמו שכתפתי שם זה מפורש הוא שהרי בשביל קרבנות שהקריב נח שבוע ה' ולא ינחם שלא יביא מצול לעולם הרי שבשביל העבודה העולם עומד • זה גם כן מהבאר מדרך שקול הדעת שכל העולם לא נברא אלא בשביל האדם והאדם כדי לעבוד השם ית' ולזה נבחרה ירושלים מכל הארצות וישראל מכל העכו"ם לקיים עבודת הקרבנות וכבר אמרו ר"ל שבזמן שאין בית המקדש קיים העוסק בחורת קרבנות הרי הוא כאלו הקריב קרבנות חסו שגא' בדברי הימים בקרבנו' לעולם זאת על ישראל כמו שגא' בסוף מנחות וכן אמרו בענין המעמדות שאם יתבטלו יעסקו בחורת קרבנות ומעלה עליהם הכחוב כאלו הקריבו קרבנות ולזה אסחו קורים בכל יום פרשת חמיר ובכל יום מוסף פרשת מוספין וכן חפלות כנגד חמירין תקום כמו שמכר צפ' חפלות השחר ובמדרש תהלים • חו היא עבודה שלב שגא' ולעבדו בכל לבבכם כמו שאמרו בספרי וצירחתי פ' חפלות השחר • ובדניאל נחייב אלהך די אנה פלה ליה בתדירא הוא ישביק מפני החפלה שהיה מחפלה חלה זמין ביומא כי לא היה פולחן בבבל ובפרק החובל ובפ' המקבל אמרו ועבדהם את ה' אלהים וז קריאת שמע וחפלה • ולזה אמר דוד כשחטא בענין נח שבוע והיה מויד ולא היה מתכפר לו בקרבן אדני שפתי חפתה ופי יגיד חסלהך • כי לא חספת זבח ואחזה עולה לא תרעה • זבחי אלהים רוח נשברה פירות כי יותר מכפרת החפלה בלב נשבר מהקרבנות כי המחפלה בשברון לב מקריב חלבו ודמו וכן המחשנה כמו שהיה מחפלה בר ששה כשהיה מחשנה כמו שמכר צפ' היה קורא והמביא קרבן הוא מקריב חלב ודם בהמה אחת ועל זה תקנו קודם החפלה פסוק זה • זה הוא שגא' כל תשא עון וקח טוב וגמלה פרים שפתינו פירות הכחוב כל עון תשא וקח מידיו זה הטוב והוא שגמל מקום הפרים הגות שפתינו הרי שהחפלה גדולה מהקרבנו' שהחפלה מכפרת על הדונות והקרבנות אינן מכפרין אלא על השגות :

ועל גמילות חסדים • דבר זה מפורש הוא שעל גמילות חסדים העולם עומד שהרי סדום והבנותיה היו עובדים ע"א ועושין כל חוטאת השם ולא הקפיד הכחוב עליהם אלא על שלא היה בהם גמילות חסדים כדכתיב זה היה עון סדום אחרת גאון שבעת להם ושלוח השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה • ולא נחתם גור דינם של דור המבול אלא על החמס והכחוב אומר עולם חסד יבנה כי לא היה ערך להקב"ה לבראחו אלא מנד דרכי החסד לבני אדם וגמילות חסדים גדול מהמלקה שהרי אמרו ר"ל צפ' השוחפין שהמזין לזקה לעניים מחברך

בשש ברכות והמפייסו בדברים שהוא מדרך גמילות חסדים מתברך בלחם עשרה
 והוא שאמר הכתוב שמן וקטרת ישמח לב ומתק רעהו מעלה נפש כלומר כי כמו
 שהשמן הטוב והקטרת משמחים הלב כן מתק לרעהו עלה נפש וגמילות חסדים גדול
 מהלדקה בשלשה דברים כמו שאמר במסכת סוכה בפרק החליל ובמדרש קהלת
 שהלדקה היא לעניים וגמילות חסדים אפי' לעשירים להלוותו בשעת דחקו ולדקה
 בממונו וגמילות חסדים בגופו לשמח חתנים ולבקר חולים ולנחם אבלים ויכולא זיה
 והגוף הביזי מהממון וכן לדקה לחיים וגמילות חסדים לחיים ולמחיים לקוברם וה
 הוא הסד של אמת שגא' והסד ה' מעולם ועד עולם על ירידתו ללמד שעל החסד
 העולם עומד והחורה תחילתה גמילות חסדים ויבן ה' אלהים את הגלע ויביאה אל
 האדם בלמעשה גמילות חסדים וירא אליו ה' בקרו ויהי אחרי מות אברהם ויברך
 אלהים את יצחק בנו וכן ביעקב יברך אותו ברכת אבלים סופה גמילות חסדים
 ויקבור אותו בני כמו שאמר בל' מסוטה ובמדרש קהלת ובמדרש רות אמרו יש
 ה' עמכם הסד כאשר עשיתם עם המחיים שנתפלחם בחכרייהם ועמדי שיתרו לה
 כתובותיהן א"ר זעירא מגילה זו אין בה לא עומאה ולא טהרה לא איסור ולא היסור
 ולמה נכתבה ללמדך כמה שר טוב לגומלי חסדים וזירושלמי במס' מעשר שני
 אמרו כמה גדול מה של לדקה של השקפה לשון אחר זה לשון ברכה ורבינו משה
 ז"ל פי' בכתמה זה הוא החורה ובמעשה המצות זהו העבודה ובמעלות המדות
 זהו גמילות חסדים האדם שלם זה אמת הוא אצל אינו כוונת המאמר כי אין
 זה סיבת קיום העולם כי אם שלימות האדם ולמה ייחד עבודה משאר מצות וגמילות
 חסדים משאר המדות וזירושלמי מפורש במסכת מגילה ותענית כי על אלה הדברים
 נברא העולם ומסמך אותם אל המקרא שגא' ואשים דברי בפיך ובצל ידי כסיחך
 לנטוע שמים וליסוד ארץ ולאמר לליון עמי אלה וואשים דברי בפיך זו חורה ובצל
 ידי כסיחך זו גמילות חסדים לנטוע שמים וליסוד ארץ אלו קרבנות ולאמר
 לליון עמי אלה אלו ישראל הרי כתוב כי על שלשה אלה נטע שמים ויסד ארץ על
 מצויה וכן נזכר מזה בילמדנו בפרשת ראה זה מפורש בפי' הראשון וכן בפירקי ר'
 אליעזר אמר על החורה שגא' אם לא בריתי יומם ולילה וגו' ועל העבודה של ותפלת
 ישרים רטנו ועל גמילות חסדים שגא' כי חסד חפצתי ולא זבח ופעם אחת היה
 מהלך רבן יוחנן בן זכאי בירושלים והיה מהלך ר' יהושע אחריו ראו בית המקדש
 שהיה הרב אמר לוי לנו על חורבן הבית שהיו מתכפרין בו עונותינו אמר לו בני
 אל ירע לך יש לנו כפרה אחרת כמותה ואין זו גמילות חסדים שגא' כי חסד חפצתי
 ולא זבח וכן אמרו על דניאל שהיה עוסק בגמילות חסדים בצבל שאין שם קרבנות
 שהיה מתקן את הכלל ומלוה את המת וזוהן פירוט לעניים :

הפירוש כל מקום שזכר פלוני את
 מקום פלוני ר"ל שהיה גדול החכמים
 באותו מקום והוא היה עיר בארץ ישראל
 בחלקו של יודא כמו שאמר בספר יהושע
 כמו שגא' ירמות ועדולס שזכו ועזקה והוא
 כתוב בקין ויש בשופטים פסוק איש שזכו
 והוא מענין שוכה אחים והיה תלמידו
 והגירסא הקדומה אנטיגונס הגו"ן פתחה

אנטיגונס איש סיכו קבל משמעון
 הצדיק הוא היה אומר אל תהיו
 כעבדים המשמשין את הרב על מנת
 לקבל פרס אלא הווי כעבדים המשמשין
 את הרב על מנת שלא לקבל פרס
 ויהא מורא שמים עליכם :
 של שמעון הצדיק וקבל ממנו החורה :

ובה לפרש דברי שמעון ה'לדיק' בענין העבודה שהעולם עומד עליה אך ראוי
 שחיה ויהי מזכיר תמיד התלמידים שלא יהיו עובדים השם ית' כמו העבד שהוא
 עובד את הרב על מנת לקבל פרס כי העבודה הזאת אינה שלימה כי הפרס יותר
 חשוב בעיניו מעבודת הרב ואלו לא היה מקבל פרס היה מניח העבודה והיה אבל
 העבודה השלימה היא העבודה שעובד העבד לרבו לאהבת רבו בין יתן בין לא יתן
 והעובד הזה נקרא עשה מאהבה ופרס הוא לשון ערך ממה שכתוב וערך בגדים
 ומחיתך ותרגום ערך פורסנא והוא הדבר שיתן המדע למי שעובד אותו ולא היה
 חייב אותו כמי שמתן לבו או לאשתו מחנה מפני שעשו לו קורת רוח והוא שיש בין
 פרס לשכר כי השכר הוא הדבר הקצוב שאדם מתן לשכירו והזכיר החכם שאפי'
 לחקות הפרס הזה לא תהיה עבודתם אלא עבודה מאהבה לעשות רצון אלהיו
 והשלים דבריו ואמר אלא הו' כעבדים המשמשין את הרב על מנת שלא לקבל פרס
 זאת היא גירסת המשנה ויש משני אותה וגורסין שלא על מנת לקבל פרס שקשה
 להם למה ישמש את הרב על מנת שלא לקבל פרס ומה הפסד יש אם יתן לו פרס
 מעצמו ויטלנו והלא לא היתה עבודתו על מנת כן ואין ראוי לשמת הגירסא כי
 העבודה השלימה היא שיאמר העבד רבי כבר גמלתי טובות ואני חייב לשמשו הלך
 הטובות ההם וזו היא העבודה השלימה שזיה עליה השם ית' כאומרו ואהבת את
 ה' אלהיך וזאת היתה עבודתו של אברהם שנקרא אהב שגא' זרע אברהם אהבי
 והוא שאמר הכתוב אשרי איש ירא את ה' במצותיו הפך מאד ואמרתי ה'ל' בפי' ראשון
 מע'ל' במצותיו ולא בשכר מצותיו כדתן אל הו' כעבדים המשמשין את הרב על מנת
 לקבל פרס וכו' וזו היא חכמת המעלה בעבודה אבל כבר אמרו ב'ל' מבתרא
 ובה' מפסחים ובה' מראש השנה האומר שלע זו לדקה בבביל שיחיה בני או בבביל
 שאזכה לחיי העולם הבא הרי זה לדיק גמור וזו היא מדת הבינונים שלא הגיעו
 למדת האבות הקדושים ואין זה סותר דברי אנטיגנוס ובחוספות מחרצין שלא
 הזכיר אנטיגנוס אלא שלא יהיה כחותן שכשלא תבוא הטובה שהם מצפים הם
 תוהים על הדקות שעושים כעבו'ם כמו שזכר ב'ל' מראש השנה שזכר החומץ
 דכתיב וזכרון לאלה שמיא לליהוון מללין לחיי מלכא ובזוהי וכן פירשו שם בגמ'
 ואע'פי' שהזכיר על האהבה שהיא יותר גדולה מהיראה שהאהבה לשני אלפים דורות
 שגא' ועשה חסד לאלפים לאהבי והיראה אינה אלא לאלף דור שגא' ולשומרי מצותיו
 לאלף דור כמו שזכר ח'ל' בסוטה פ' כשם שהמים בודקין אע'פי' כן הזכיר על
 היראה כמו שעשה הכתוב אשרי איש ירא את ה' וזירף לזה במצותיו הפך מאד והוא
 מאהבה ואמר ויהי מורא שמים עליכם כי העובד מאהבה וריו במצות עשה
 והעובד מיראה חסר מצות לא תעשה וכן התורה אמרה את ה' אלהיך תירא
 ואמר ח'ל' עבוד מאהבה עבוד מיראה עשה מאהבה שאלם באת לשנוא דע שאתה
 אהב ואין אהב שגא' עשה מיראה שאלם באת לבטול דע שאתה ירא ואין ירא
 בועט בירשלוני פרק היראה ובסוטה פ' כשם ואמר עוד האהב לא ישכח דבר
 ממה שזיה לעשותו והיראה לא יעשה דבר ממה שהחזיר שלא לעשותו וזירף היראה
 עם האהבה היא העבודה השלימה שהעובד מתוך אהבה אפי' יכבד עליו אהבו
 אינו זו מעבודתו וכן אפי' באים יסורין על אדם לא ירבה כלל ומתוך היראה אינו
 מתחטט עליו כגון המתחטט על אביו מתוך אהבה והיראה הוא שהזכיר עליה קרובה
 לאהבה היא שלא אמר ויהי מורא גיהנם עליכם אלא מורא שמים כמי שירא לעבור
 על דברי אהבו מרוב אהבתו אותו לא מיראת נקמה וזו היתה יראת אברהם שגא'

עליו כי עשה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולא בא אחר העקידה להפחית מעלתו שהיה אוהב לקראו ירא אלהים שהעקידה לא היחה ליראת עונש כי מה עונש היה לו לירא ממנו יותר משחיטת בנו יחידו אשר אהב אבל היחה ליראת האלהים מרוב אהבתו אותו חלחל היחה ליראת איוב שנא' בו ירא אלהים כמו שמכר בטובה פ' כשם והכתוב העיד כי היה עובד מאהבה שנא' הן יקטילני לו אייכל אם קן בין עובד מאהבה במצות עשה בין עובד מיראה במצות לא תעשה שיהם לריבין שהיה עבודתן לאהבת האל לא לתקוות גמול ולא ליראת עונש ואפי' האזכרה מיראת עונש היא אזכרה גדולה שהרי נשאלו חלמידין לרבן יוחנן בן זכאי במה זכה לחיי העולם הבא אמר להם יהא מורא שמים עליכם כמורא בשר ודם וכשאלוהו לו ולא יותר אמר להם והלאי שאדם עושה עבירה בסתר ממורא בשר ודם ואינו נמוע מפני מורא שמים כמו שמכר בפי' תפלת השחר • ואלו שני מינים יראה הם בפסוק א' שנא' כי פחד אלי חיד אל ומשחתו לא אוכל • יראת העונש היא כי פחד אלי חיד אל ויראת האל היא משחתו לא אוכל כלומר מרוממותו וגדולתו לא אמלא ימלא בעצמי לעבור על דבריו • וכתוב בספר הערוך וכן הוא באבות דר' נתן כי לדוק וביחוס היו חלמידין של אנטיגנוס וטעו בדבריו שאין שר ועונש בע"ה וכפרו בתחיית המתים ובע"ה וב ועל אלו אמרו במשנה פ' הרואה משקלקלו המינים ואמרו שאין שם אלא עולם אחד התקינו שיאמרו מן העולם ועד העולם והיה סיבת קלקולם מה שטעו בדברי אנטיגנוס רבם ולא היחה כוונת אנטיגנוס זאת כי ידוע הוא כי יש גמול ועונש בעולם הבא וכבר אמרו בא' מע"ו ובשני מעירובין היום לעשותם ולמחר ליעול שרם אבל היה מזהיר שלא יכין העובד לזה וסוף השכר לבוא שאין הקב"ה מקפח שכר עבדיו וכל שכן שאם העבד לא יקום גמול שהרב מרבה שכרו אבל הם טעו בדבריו • וכתב רבינו משה ז"ל כי דעתם היה לחלוק על החזרה כיון שאין שם עולם אחר אבל ראוי שאם יפרכמו דעתם זאת הרעם לא יקבלוה מהם לרוב פרוסם החזרה • והתחילו לחלוק על הקבלה כדי להקל מעליהם הגדרים והסייגים ולפרש הכתוב כרמיס דומה למי שרוצה להרוג את שונאו ולא יכול השחית אבריו • ונתחברה לכל אחד מהם כת אחת נקראים בלשון חכמים לדוקים ביחוסים ויש כת אחרת מאמינים בתחיית המתים ואינם מאמינים במדרשי החכמים והסנקראים היו ס קראים והם במורה מחזיקים בפשוטי הכתובים וחולקים על מדרשי החכמים המקובלים :

יוסף בן יועזר איש צרידה ייוסף
 בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם •
 יוסף בן יועזר אומר יהי ביתך בית
 ועד לחכמים והוי מחאבק בעפר
 רגליהם והוי שותה בצמא את דברייהם:
 הפירוש כל אלה החכמים השכרים
 בפרק הזה עד הלל ושמוי הם נקראי'
 זוגות כמו ששנינו בסדר זרעים במסכת
 פאה והביאות במירות פרק כהן גדול
 אמר נחום הלבלר כך מקובלני מרבי
 מיאשא שקבל מאביו שקבל מהזוגות שקבלו
 מהנביאי' הלכה למשה מסיני • וכן בתוספתא במסכת ידים א"ר אלעזר כך מקובלני
 מרבן יוחנן בן זכאי שקבל מהזוגות והזוגות מהנביאים ונביאים משה הלכה למשה
 מסיני ובמס' תמורה פ' יש בקרבנות צבור אמרו שלא אמלא בהם אלא דופי של סמיכה
 שנחלקו בפי' אין דורשין בסוף ימיהם אחד מהם לומר לסמוך והא' לומר שלא לסמוך
 אע"פי שסמיכה ביום טוב על הקדשים אין בה איסור מלאכה אלא איסור שבות
 שהוא משחמש בב"ח ואסור משום שבות כמו שהוא מוזכר בפרק אחרון מיום טוב

הסמיכה זו דומה לרמיזה שהרי סמיכה בכל כמו בעיני כמו שפירשו בגמ' אע"פ כי נחלקו עליה אבות העולם ע"כ אמרו אל חתי שבות קלה בעיניך ואלו האונות הראשונים היו שואים והאחרונים היו אבות בית דין ולא חלקו רבי מאיר ורבנן אלא ביהודה בן עבאי ושמעון בן שטח מי היה מהם נשיא ומי היה מהם אב בית דין ובפ' אין דורשין שינוי יוסף בן יעזר היה הסייד שבכהונה ובפ' עגלה ערופה שינוי משמחו יוסף בן יעזר ויוסף בן יוחנן בטלו האשכולות שנא' אין אשכול לאכול ופירשו בגמ' מאי אשכולות איש שהכל בו והיו קורין אותו יוסף שריא כמו שמכר במס' עדיות ומכר בגמ' בא' מפסחים ושינוי מע"ז ו' ובמס' ערלה יש יעזר איש לרדה מתלמידי שמאי בימי רבן גמליאל הזקן ואינו זה . לרדה הוא שם מקום כמו שנא' בירבעם מן הרדה ובדברי הימים ב' סוכות ובין לרדה . וכחוב במשנה קבלו מהם והקודם להם לא היה אלא לאנטיגנוס ולאפשר שהוא רומז לאנטיגנוס וסייעתו . ורבינו יונה ז"ל פי' מאנטיגנוס ושמעון הדליק ויש גורסין קבלו ממנו והיא הגירסא המדוקדקת אם הומוקה :

יהי ביתך ברוך ועד לחכמים . בא להזהיר על קיום התורה היא שהעולם עומד עליה ששירצו להתקבץ החכמים ולהחשוד יהי ביתך מוקף לזה חזק יתיה כי תלך בדרך טובים וארחות ידקים תשמור ואת יראי ה' תכבד כי בזולת זה לא יתקבלו החכמים בביתך והכתוב אומר הולך את החכמים יחכם וכן כתוב לשון חכמים תיעיב דעת . וכתב ידרך ענוים במשפט וילמד עמים דרכו . ומשלו משל לנכנס לביתו של בנים אע"פ שלא לקח כלום מכל מקום ריח טוב קלט והוליד עמו כמו שמכר בפרקי דרבי אליעזר ובמדרש משלי :

והיו מתחבק בעפר רגליהם . שהיה דרכם שהתלמיד יושב על גבי קרקע והרב על הספסלים כמו שאמר ר' יוחנן במס' חולין פ' אלו טריפות על רב כל אותן ימים ששימש אותו תלמיד בישיבה שימשיני אני בעמידה ובימי רבן גמליאל הזקן באה חולשה בעולם והיו כולם יושבים כמו שמכר באחרון ממגילה וזו היא ששינוי בפרק עגלה ערופה משמח רבן גמליאל הזקן בטל כבוד התורה ועל כן אה החכם שיהיה מתחבק ויתמלא אבק מעפר רגליהם לשמוע דבריהם שאם ישתפל בפניהם לסוף יתגדל כמו שדרשו במדרים פ' הגדר מן הירק ובעירובין כ"ד מערבין וממדרב מחנה אם אדם עושה עמו כמדבר שהוא הפקר לכל נחמה לו תורה במחנה ומשתנה לו במחנה נחלו אל ומשנחלו אל עולה לגדולה שנא' ומגליאל במות . ובראשון מעירובין אמרו כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו וכן אמרו בפ' הרוחה ובא' מחשבת אם נבלת בהתנשא אם אדם מנבל עצמו על דברי תורה סופו שיתנשא בהם וכן היא שמייה באבות דר' נתן ובמדרש משלי . וע"ז סמך לו הוי שוחה בלמא את דבריהם :

והיו שוחה בצמא את דבריהם . כתב רבינו שלמה ז"ל כי בלמא כתוב במשנה והוא כמו וגרוך מלמא כלומר שיקבל דבריהם כאלם למא שהוא שוחה לחאבון ולא כאלם שבע שהוא מואס . אפי' הדברים הטובים כמו שאמר שלמה נפש שבעה חבוס נופת ונפש רעבה כל מר מחוק וזהו כוונת החכם הזה בזה המאמר שיקבל התורה מהם ויערבו לו דבריהם :

יוסף בן יוחנן איש ירושלים אומר :
 יהי ביתך פתוח לרוחה ויהיו עניים
 בני ביתך ואל תרבה שיחה עם
 האשה באשתו אמרו קל והומר
 באשת חבירו : אמרו חכמים כל
 זמן שהארס מרבה שיחה עם האשה
 גורם רעה לעצמו ובוטל מדבריו תורה
 וסופו יורש גיהנם :

של מעלה כמו שמכר בראשון מתענית וישמעאלים קורין אותה אך קריש וכן הבית
 הקדוש בה"מ בטמאותיהם ואין ספק בה כי שם הר' אחים ועמך יאושפט והר' לון
 ושל קדורן וטילוח המים וכמה דברים מקובלים :

יהי ביתך פתוח לרוחה : כל להוסיף על הצירו שכמו שיהיה ביתו צית ועד
 לחכמים כן יהיה ביתו פתוח לרוחה לאורחים ולעניים כביתו של אברהם אבינו שהיה
 פתוח לארבע רוחות העולם כדי שלא יטערו העניים לבקש הפתח ויכנסו דרך פתח
 זה וילאו דרך פתח אחר ולא יחבישו מהעוברים וטובים וכמו שהזכירו במס' ברכות
 פ' הרוחה על רבן חנן בר חיילאי וכן אמר ר' חייב דלתי לאורה אפתח ופירשו חכמים
 שהיה ביתו פתוח לארבע רוחות כדי שלא יטערו העניים : ור"ל כי תלמוד תורה
 עם גמילות חסדים שניהם כאלה טובים וכמו שאמרו בפ"א מראש השנה ובפ' מות
 חלילה : רבה דעסיק בחורה היה ארבעין שנין אבי דעסיק בחורה ובגמילות חסדים
 היה שתיין שנין א"ע"פ שהיו מצית עלי ונגזר עליו וכל מרבית ביתך ימוחו אנשים :
 ואמרו כל' מע"ל כל העוסק בחורה ואינו עוסק בגמילות חסדים דומה כמו שאין
 לו אלוה ואמרו במס' דרך ארץ הזהר בדלתי ביתך שלא יהיו סגורים בשעה שאחיה
 מייסב באכילה ובשתייה מפני שדלתי ביתך מביאין אותך ליד עמות :

ויהיו עניים בני ביתך : אזהרה שניה בגמילות חסדים שהיו שמשו עניי
 ישראל ולא יקנה עבדים וכמו שזכרנו בפרק הזהב שלא רעה רבא לקנות אותה עבד
 דאמר ליה זבן ואמר ליה יהיו עניים בני ביתך שטוב לתת לחמו לעניים והם
 ישרתוהו ולא שיוגלו ממונו לקנות עבדים אשר לא מבני ישראל הם : ועירשו חכמים
 באבות דר' נתן שהיו עניים משיחין מה שאוכלין ושוחין בביתך כמו שהיו עושין
 בביתו של ר' חייב שהיה מאכיל רעבים שנא' ואוכל פתי לבדי ומלביש ערומים שנא'
 ומנו כבשי יחמם : ואע"פ"כ אמר לו הקב"ה לא הגעת לאברהם אחי יוסב והם
 באים אלך אבל אברהם לא עשה כן אלא שט ומחזר בעולם את שאין דרכו לאכול
 הטין מאכילו הטין ואח' שאין דרכו לשחות יין משקהו יין ואח' שאין דרכו לאכול בשר
 מאכילו בשר : ובנה פלטרין על הדרכים והכנסם אוכל ושתה ומדברך לשם שמים
 שנא' וטעו אשל בצאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עלום :

(כאן חסר הצל על דאבדון)

יהושע בן פרחיה ונתאי הארבל
 קבלו מהם : יהושע בן פרחיה אומר
 עשה לך רב וקנה לך חבר והיו דן
 את כל האדם לכף זכות :

הפירוש וכן בפ"א מע"ל אמרו לענין
 גמ' מהר רבה מעלי כי יכני דלא
 לפגום לישינה ואע"פ שאמרו שם תלמוד
 תורה מרב' א' אינו רואה סימן ברכה

לעולם כבר אמרו הני מילי בסברה ובגמרא אמרו ביבמות פרק בית שמאי ושנא חוקשים בנחה זה החוקע עלמו לדבר הלכה כגון דלתי דינא לקמיה וגמר מילתא ומדמי מילתא למילתא ולית ליה רבה במתא ולא אזיל גמר מיניה . ובפ' הפועלים אמרו אמר ליה ר' ירמיה לרבי זירא מאי דכתיב קטון וגדול שם הוא אטו לא ידענא דקטון וגדול שם הוא אלא כל המקטין עלמו על דברי תורה נעשה גדול לעולם הבא וכל המשים עלמו כעבד בעולם הזה נעשה חפשי לעולם הבא :

וקנה לך חבר . וגם זה לענין קיום התורה . וי"מ קנה לך ספרים והפירוש הנכון הוא כפשוטו חבר ממש ולא יקשה לשון וקנה ולא אמר עשה לך חבר כמו שאמר עשה לך רב לפי שהרב ימלאנו בלא קנין אבל חבר שמא אותו חבר שיראה אינו רוצה להיות חבירו שזה לו כי הוא בעיניו גדול ממנו ועל כן אמר אפילו האריך לקנותו במתן פזר עליו מתוך וקנה אותו או שתפייסוהו בדברים ותסבול אותו ותתהבג ע"פי מדותיו לא ע"פי מדותיך . וכן אמרו הפלוסופי' האוכזב אחד הוא או הוא או אחי . ועטם האוהב' האחת הוא כי יש לך אל החברים לקיום התורה כמו שאמרו באבות דר' נתן עבר על ההלכה אם יש אחר להחזירו עליהם הוא אומר טובים הטיים מן האחד כי אם יפולו האחד יקום את חבירו . עוד אמרו שם שנים שושבין שניה ביניהם . ואמרו עוד מיני ומויך הסתיים שמעתא . ואמרו בתענית בענין חומי המעגל או חברותא או מיתותא וכמו שדרשו בפ' הרוחה ובפ"א מתענית ובפ' אלו הן הגולין חרב אל הבדים וגואלו חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שישבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמיטפשין שנה' וגואלו וכתיב אשר גאלו ומתרגמינן די טפשא ואמר רבי הרבה תורה למדתי מרבתי ויותר מחבירי ומתלמידי יותר מסון שעשים קמים מדליקין את הגדולים . וכן אמרו בפ"א מתענית ובפ' אלו הן הגולין שנה' ומי אוהב בהמן לו חבואה . וכן לענין המעשה הטוב לר"ך האדם לאוהב שתבטח בו נפשו ליטול ממנו ענה ולקבל תוכחתו אם שמא יצרו יכשילו לדבר עבירה על כן לר"ך שיקנה אותו ויטרה עד שישיגיו :

והוי דן את כל האדם לבף וכות' כבר אמרו בפ' מפנין שזה הוא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהן בע"ה והקרן קיימת לו לע"ה ובמנו זה אל הפסוק שאמר בלדק תשפוט עמיתך בפ' שבעת העדות . ויש לסמוך זה אל והאבה לרעך כמוך וכל הן את חבירו לכף זכות דנין אותו למעל' לזכות כמו שהביאו שם מעשה בחסיד א' שפדה ריבה את' והשגיבה במרגלותיו שהיה חושד שמא יש בתלמידיו מי שאינו הגון ולמחר ירד ועבל מפני שראה קרי לעורר הדרך ותלמידיו דונו לזכות וכן בשנכס רבי יהושע בן חנניה אלא מערותיתא וחלך חפלו שלל ליכנס בהם במקום עומאה ועל הדלת בפניו כדי שלא יתגלה הסוד שהיה רוצה לדבר עמה וילא ועבל מפני שניחה לזרע מפיה עליו ודונו תלמידיו לזכות . וכן מעשים אחרים שהיו קרובים לדון לחובה ובדרך רחוקה דנו אותם לזכות . והאמר בזה החכם כי צוה תחיקיים החברה בין החברים . ורבינו משה ז"ל עשה צוה שלשה חלוקות שאם האדם הוא מפורסם בלדק וילא מתחת ידו דבר אפילו יהיו רוב האלדים נוטים להובנה כיון שיש לו אפילו רחוק לדונו לזכות חייב אדם לדונו לזכות ועל זה נאמר בשבת פרק הזורק החושד בשמים לוקה בגופו ויותר חזק מזה אמרו פרק מי שמחו אם ראתי תלמיד חכם שעבר עבירה בלילה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה והקשו שמא סלקא דעתך אלא אימא ודאי עשה תשובה . ואם האדם הוא מפורסם ברשע ועשה מעשים אפילו יהיו רוב האלדי' נוטים לזכות כיון שיש לו אחד שיש לדונו לחובה

לדון בפני נשיא ועם דמו שאין מלאך ראייה דשמה קבל עליו שלא לדון כלל חפ' בצירוף הנשיא • ובירושלמי במסכת חגיגה היו מביאים סיוע שיהודה בן טבאי נשיא ממעשה שברה יהודה בן טבאי לאלכסנדריא של מצרים שלא רצה לקבל להיות נשיא ושלחו לו מלך ירוסלם הגדולה לאלכסנדריא אחותי הקטנה עד מתי ארוסי יושב אלכך ואני יושבת עמומה וזה המעשה לא חקר בגמרא בבבליה בפרק עגלה ערופה ובפרק חלק אלא על יבוסע בן פרחיה שברה מפני ינאי המלך שהרג חכמי ישראל אבל ממה שאמר לינאי עמוד על רגליך ויעידו בך חביריך שלא לפימי אחיה עמוד אלא לפני מי שאמר וזהו העולם שאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' וזוהו לבוא לפני סנהדרין לקבל עדות בפניו על עבדו שהרג את הנפש ואמר יבוא בעל השור ויעמוד על שורו כמו שאמר בסנהדרין פרק כהן גדול ובילמדנו פרשת שופטים מזה נראה כי שמעון בן שטח היה נשיא וכן בגמרא בפרק שלשה שאכלו נראה כן שכשרה וחור יושב בין מלכא ומלכאחא וכן הוא במדרש קהלת וכן מהמעשה האמר בסנהדרין פרק נגמר הדין שחלה שמונים שנים באשקלון ביום אחד מפני שהיו כשפיות נראה גם כן שהיה נשיא וגם מזה המעשה הביא ראייה בירושלמי סיוע לאומר כי שמעון בן שטח היה נשיא :

אל תעש עצמך כעורכי הדיינין • האסיר אל הדיין שלא יעשה עמו כעורכי הדיינין הם העורכין הדין בטענות בפני הדיינין בשביל בעלי הדין ולא בא להאסיר שלא ילמד טענות של שקר שזה עמנו רשע גמור הוא וכבר אמרו אי זהו רשע ערום זה המטעים דבריו לדיין קודם בא בעל דין חבירו וכן אמרו זה המשיא ענה לחמור בנכסים כרשב"ג כמו שהוא מחזק בסוטה בפרק היה נוטל וצפ"גט פשוט אבל בא להאסיר שלא לגלות דינו ליחיד כמו שאמרו בירושלמי אסור לגלות דינו ליחיד ולומר לו עשה כך כדי שאזכה בדין ואצ"פי שהוא יודע שהדין עמו ובעל הדין ביסוף טענותיו וזכה בדין אסור ללמדו טענותיו ועל כיוצא בזה אמרו בפרק שבעה העדות מדבר שקר תרחק • וכן אחת ענה לבעל הדין כדי שיחכה ויכמו שאמרו בכתובות על רבי יוחנן בפרק נערה שנחפתחה בגמרא לקחה חייב לרפאחה וא"ר יוחנן עשינו עמנו כעורכי הדיינין ובירושלמי אמרו על זה המעשה ולא כן תניק אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וא"ר חגי אסור לגלות דינו ליחיד ידע הוה רבי יוחנן דהיא נשרה בגין כן גלי לה זמן רב נחמן בפרק הכותב שנחן ענה לקרוביו ונחטרט אמר ר' נחמן עשיו עמנו כעורכי הדיינין • ואמרו בגמרא על ר' יוחנן ועל רב נחמן מעיקרא סבר ומבשרך לא תחטלם ולבסוף סבר אדם השוב שאני • ולזה העמיד אבוי אפוטרופוס אל היתום והיה טוען אלו הוה אבוחן דיחמי קיים הוה מני עשין והוהה לו אבוי ואמר לו שפיר קאמרת ושבתו ואמר מאן דמוקי אפוטרופוס לוקים כי האי דידע לאפוכי בכותחא דיחמי כמו שהאמר באחרון מכתובות והוא לא היה רוצה לטעון בשבילם כך כדי שלא יראה כעורכי הדיינין • ואצ"פי שיש מקלה מקומות שהדיין יכול לסייע בטענותיו לבעל דין משום פחה פיך לאלם כמו שאמרו בפ' השולח ובירושלמי לא בכל המקומות מותר לטעון כן כמו שאמרו בפ' תוקף הבתים מהו דתימא כגון זה פחה פיך לאלם הוא קמ"ל • ודבר זה נאמר לדעתו של דיין ירא שמים להוציא דין לאמרו ולא יביא עמו לירי חשד • זה נראה פירוש עורכי הדיינין לפי מה שאמר ממונו בגמרא שלנו אבל באבות דרבי נחן פירשו בענין אחר שלא יהא התלמיד היושב לפני רבו עושה עמו כגדולי הדיינין היודעים הדין אלא ידבר במה שידע כשאל • ולשון פירוש עורכי הדיינין הוא גדולי הדיינין כמו שאומר שטר העולה

לעולם כבר אמרו בני מילי בסבא ובגמרא אמרו ביבמות פרק בית שמאי ושאל חוקעים בועה זה החוקע עלמו לדבר הלכה כגון דלחי דינא לקמיה וגמר מילתא ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה במתא ולא חזיל גמר מימיה : וצב' הפועלים אמרו אמר ליה ר' ירמיה לרבי זירא מאי דכתיב קטון וגדול שם הוא אטו לא ידענא דקטון וגדול שם הוא אלא כל המקטין עלמו על דברי תורה נעשה גדול לעולם הבא וכל המשים עלמו נעבד בעולם הזה נעשה חפשי לעולם הבא :

וקנה לך חבר : וגם זה לענין קיום התורה : וי"מ קנה לך ספרים והפירוש הנכון הוא כפשוטו חבר ממש ולא יקשה לשון וקנה ולא אמר עשה לך חבר כמו שאמר עשה לך רב לפי שהרב ימלאו בלא קנין אבל חבר שמה אותו חבר שירצה אינו רוצה להיות חברו שזה לו כי הוא בעיניו גדול ממנו ועל כן אמר אפילו חטריך לקנותו במתן פור עליו מתן וקנה אותו או שהפייסוהו בדברים ותסבול אותו ותתחבב ע"פי מדותיו לא ע"פי מדותיך : וכן אמרו הפילוסופי' האוכב אחד הוא או הוא או אחר : וטעם האוכב' האחת הוא כי יש לורך אל החברים לקיום התורה כמו שאמרו באבות דר' יקן עבר על ההלכה אם יש אחר להחירו עליהם הוא אומר טובים השנים מן האחד כי אם יפולו האחד יקום את חברו : עוד אמרו שם שנים שושבין שניה ביניהם : ואמרו עוד מיני ומיך הסתיים שמעתא : ואמרו בתענית בענין חוני המעגל או חברותא או מיתותא וכמו שדרשו צב' הרוחא וצב' א' מתענית וצב' אלו הן הגולין חרב אל הבדים ונאלו חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שישבין בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמיטפסין שאל' ונאלו וכתיב אשר נאלו ומתרגמין די טפסנא ואמר רבי הרבה תורה למדתי מרבתי ויותר מהצורי ומתלמידי יוחר מפני שעשים קנאים מדליקין את הגדולים : וכן אמרו צב' מתענית וצב' אלו הן הגולין שאל' ומי אוכב בהמון לו תבואה : וכן לענין המעשה הטוב לריך האדם לאוכב שתבטח בו נפשו ליטול ממנו ענה ולקבל הונחתו אם שמה יצרו וישלילו לדבר עבירה על כן לריך שיקה אותו ויטרה עד שיטיגו :

והוי דן את כל האדם לבקף וכות' כבר אמרו צב' מפנין שזה הוא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהן בע"ה והקרן קיימת לו לע"ה וכמו זה אל הפסוק שאמר בצדק תשפוט עמיתך צב' שבעת העדות : ויש לסמוך זה אל והאבת לרעך כמוד וכל הדן את חברו לבקף וכות דנין אותו למעל' לזכות כמו שהביאו שם מעשה בחסיד א' שפדה ריבה את' והשכיבה במרגלותיו שהיה חושד שמה יש בתלמידיו מי שאינו הגון ולמחר ירד וטבל מפני שראה קרי לעורה הדרך ותלמידיו דנוהו לזכות וכן כשנכנס רבי יהושע בן חנניה אלל מטרותיתא וחלך תפלוו שלא ליכנס בהם במקום עומאה ועל הדלת בפניו כדי שלא יתגלה הסוד שהיה רוצה לדבר עמה ויאל וטבל מפני שניחא לנורא מפיה עליו ודנוהו תלמידיו לזכות : וכן מעשים אחרים שהיו קרובים לדון להוכיח וצדך רחוקה דנו אותם לזכות : והאמר בזה החכם כי בזה החקיים החברה בין החברים : ורבינו משה ז"ל עשה בזה שלשה חלוקות שאם האדם הוא מפורסם בצדק ויאל מתחת ידו דבר אפילו יהיו רוב האלדים נוטים לחובה כיון שיש לו אפילו רחוק לדון לזכות חייב אדם לדון לזכות ועל זה נאמר בשבת פרק האורק החושד בכשרים לוקה בגופו ויותר חזק מזה אמרו פרק מי שמתו אם ראית תלמיד חכם שעבר עבירה בליה אל תהרהר אחריו ביום שמה עשה תשובה והקשו שמה שלקא דעתך אלא אימא ודאי עשה תשובה : ואם האדם הוא מפורסם ברשע ועשה מעשים אפילו יהיו רוב האלדי' נוטים לזכות כיון שיש לו אחד שיש לדון לחובה

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם : יהודה בן טבאי אומר אל העש עצמך בעורכי הדיינין וכשירחי בעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרו מלפניך יהיו בעיניך כזכאין לכשקבלו עליהם את הדין :

הפירוש זאת המשנה שנית לדעת רבי מאיר שהיא סובר יהודה בן טבאי שיהא ושמעון בן שטח אב בית דין וסתם משנה רבי מאיר וכן אמרו בגמרא צב' אין דורשין ושם היו רוצין להוכיח כן מאותו מעשה הזכר בראשון ממכות שהרג יהודה בן טבאי עד זומא ואמר לו שמעון בן שטח ששפך דם נקי לפי שאין עד זומא כן שיש לדון ואלו היה אב בית דין לא היה לורשת

מוחר לדונו לחובה ועל זה נאמר כי יחזק קולו אל תאמין בו כי שבע חובות בלבו .
ואם האדם הוא בלתי ידוע והמעשה הוא שקול ממדת החסידות הוא לדונו לכות
במצות זה החכם :

נתאי הארבלוי אומר הרחק משכן הפירוש בל להסויף על חבירו כי
רע ואל החבר לרשע ואל החייאש כמו שצריך להחזיר אל הטובים ולדונו
מן הפורענות : לכף זכו' ק' צריך להרחק מהרע'
ולדונו לכף חובה בצוא יום פקודתם
ופורענותם :

הרחק משכן רע . זה הוא מפורסם ציד הכל שהשור בית חסיה תקירו

לדון בפני נשיא ושם דחו שאין מכאן ראיה דשמה קבל עליו שלא לדון כלל אפי' בצירוף
הנשיא . ובירושלמי במסכת הניגה היו מביאים סויע שיהודה בן טבאי נשיא
ממעשה שברח יהודה בן טבאי לאלכסנדריה של מצרים שלא רצה לקבל להיות
נשיא ושלחו לו מלח ירושלם הגדולה לאלכסנדריה אחותי הקטנה עד מחי ארוסי
יושב אלף ואני יושבת עגומה וזה המעשה לא חקר בגמרא בבליה צפרק עגלה
ערוסה וצפרק חלק אלא על יבשה בן פרחיה שברח מפני ינאי המלך שהרג חכמי
ישראל אבל ממה שאמר לינאי עמוד על רגליך ויעידו בך חביריך שלא לפיניו אהיה
עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב
לפני ה' וזוהו לבוא לפני סנהדרין לקבל עדות בפניו על עבדו שהרג את הנפש
ואמר יבוא בעל השור ועמוד על שורו כמו שחזר בסנהדרין פרק סן גדול ובילמדנו
פרשה שופטים מזה נראה כי שמעון בן שטח היה נשיא וכן בגמרא צפרק שלשה
שאלו נראה ק' ששברה ואמר יושב בין מלכא ומלכא וכן הוא במדרש קהלת וכן
מהמעשה הנזכר בסנהדרין פרק נגמר הדין שחלה שמונים נשים באשקלן ביום אחד
מפני שהיו נשפיות נראה גם כן שהיה נשיא וגם מזה המעשה הביא ראיה בירושלמי
סויע לאומר כי שמעון בן שטח היה נשיא :

אל תעש עצמך בעורבי הדיינין . הזהיר אל הדיין שלא יעשה עצמו כעורבי
הדיינין הם העורכין הדין בטענות בפני הדיינין בשביל בעלי הדין ולא בא להזהיר
שלא ילמד טענות של שקר שזה עצמו רשע גמור הוא וכבר אמרו אי זהו רשע ערום
זה המטעים דבריו לדיין קודם בא בעל דין חבירו וכן אמרו זה המשיא ענה למור
בנכסים כרשב"ג כמו שהוא מוזכר בסוטה צפרק היה נועל וצפ"ג פשוט אבל בא
להזהיר שלא לגלות דינו ליחיד כמו שאמרו בירושלמי אסור לגלות דינו ליחיד ולומר
לו עשה כך כדי שתזכה בדין ואל"פי שהוא יודע שהדין עמו ובעל הדין ביפוי טענותיו
זוכה בדין אסור ללמדו טענותיו ועל כיוצא בזה אמרו צפרק שבעה העדות מדבר
שקר תרחק . וכן לתת ענה לבעל הדין כדי שתזכה וכו' שאמרו בכחובות על רבי
יוחנן צפרק נערה שנחפתה בגמרא לקחה חייב לרפאחה ואל"ר יוחנן עשיו עמיתו
כעורבי הדיינין ובירושלמי אמרו על זה המעשה ולא ק' תנין אל תעש עצמך
כעורבי הדיינין ואל"ר חגי אסור לגלות דינו ליחיד ידע הוא רבי יוחנן דהיא נשרה
בגין ק' גלי לה וכן רב נחמן צפרק הכותב שנתן ענה לקרוביו ונחזרט אמר ר' נחמן
עשיו עמיתו כעורבי הדיינין . ואמרו בגמרא על ר' יוחנן ועל רב נחמן מעיקרא
סבר ומצדק לא תחעלס ולבסוף סבר אדם חסוד שאני . וזה העמוד אבוי
אפוטרופוס אל היתוס והיה טוען אלו הוא אבוהון דיתמי קייס הוא מני טעין והורה
לו אבוי ואמר לו שפיר קאמרת ושבתו ואמר מאן דמוקי אפוטרופוס לוקים כי האי
ידע לאפוי צונתא דיתמי כמו שהוזכר באחרון מכתובות והוא לא היה רוצה לטעון
בשצילס כך כדי שלא יראה כעורבי הדיינין . ואל"פי שיש מקלות מקומות שהדיין יכול
לסויע בטענותיו לבעל דין מחוס פחה פיך לאלם . כמו שאמרו צפ"ג השולח ובירושלמי
לא בכל המקומות מותר לעשות כן כמו שאמרו צפ"ג חוקת הבתים מהו דתימא כגון
זה פחה פיך לאלם הוא קמ"ל . ודבר זה נמסר לדעתו של דיין ירא שמים להוציא
דין לאמתו ולא יביא עצמו לירי חסד . זה נראה פירוש עורבי הדיינין לפי מה שחזר
ממנו בגמרא שלמו אבל באבות דרבי נתן פירשו בענין אחר שלא יבא החלמיד
היושב לפני רבו עושה עצמו כגדולי הדיינין היודעים הדין אלא ידבר במה שידע
כשאל . ולשון פירוש עורבי הדיינין הוא גדולי הדיינין כמו שאומר שטר העולה

בערכאות של עכו"ם . ויש חששות שכתוב בהם כלאורי הדיינין והוא ענין גדולי כמו פלוני ארכן ארכן דיגון בפרק גט פטו ובראשון מראש השנה שם המלכות ויש מפרשים חושי הארכי שהיה מערכאות של דוד וכן הוא במדרש תהלים ובמדרשי אגדה יש הרבה ארכי ובמדרש רות ארכיות ארכיות וחרגוס קרית ספר קרחא דארכיית וכן הוא מתפרש גם כן לפי פירו' ראשון שהרי מצינו אוממות כמו עוממות אידיהן של עכו"ם עדיהן . ויש מפרשים אל חעש עמך כגדולי הדיינין למך בעלי דינין לבוא לדון לפניך ביחיד לפי שהן רשאין ולא אחת :

ובשיריהו בעלי הדין עומדין לפניך . כן הוא הדין שהדיינין בישיבה ובעלי הדין בעמידה שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' כמו שהוא מוכר בפ' שבעה העדות ובסנהדרין פרק כהן גדול ואז יהיו שניהם כאחד בעיניך כרשעים בדין שלא יטה לכך לאחד מהם שיהיה יותר זכאי מחבירו שמחוך קך לא תראה לו חובה וחזנכה ושמה הוא חייב אלא שניהם יהיו בעיניך כחייבים ומקור אותם הם הם מערמיים בטעמתיים :

ובשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך כוכאין לבשיקבלו עליהם את הדין . שלא תחשדם בשום דבר וזה מדרשי הססיות להכריע אף החייב לכך זכות ביון שקבל עליו הדין ולומר שהיה טועה בדעתו ולא נתכוון לגולל וכמו שאמרו בפ' הסובל דבי דינא שקלי גלימיה זמיר ואזיל באורחיה שהוליו גזילה מתחת ידו והוא היה חושב שהיתה שלו ועכשיו קבל עליו הדין בשמחה וזה הוא וגם כל העם הזה על מקומו יבוא בשלום בין זכאי בין חייב כמו שאמר שם וכן אם נתחייב שבעה ומשבע אל תחשוד אותו שמה שבע על שקר . ורבינו שלמה ז"ל כתב שקבלו עליהם את הדין גרסינן וכן הוא במשניות מווקדקות . ובאבות דרבי נתן שם יהיו בעיניך כוכאין על מנת שיחטבו את הדין ואזהרת זה החכם היא בתכלית השלימו' להסיר הדין לחשוד שניהם בשום בתחלת הדין כדי להוציא הדין לאמתו ואחר שיתאמת הדין יסלק אותו חסד מלבו ולומר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו טב ולא ימלא בפייהם לשון תרמית ואלו האזהרות ראיות לזה הספר שהוא מדבר בענין הדינין :

שמעון בן שטח אומר הוי מרבה הפירוש שמעון בן שטח הוא שהתקין לחקור את הערים והיו זהיר בדבריהן שיכתבו בכתובה כל נכסי יהיו אחרתין לשמא מחובם ילמדו לשקר :

המודים בתחיתה המחיס ואינם כלדוק וציתום שכפרו בו כמו שאמר בפ' האומר בקדושין וגם זו אזהרה מענין הסדר שרבינן הדיינין להוציא הדין לאמתו שירצו לחקור את הדיינים שמחוך החקירות יתברר אם הם עידי אמת וכמו שאמרו בסנהדרין בפרק היו בודקין ומעשה וצדק בן זכאי בעוקלי תלמיס שהיה מעשה תחת התלמוד וצדק אותם בעוקלין אם הם דקים או גסים תלמיס לבמות או שחורות וכן בשילחי יצמות היה ר' טרפון חוקר העד ומחליף דברים הרבה פעמי' לומר לו קך אמרתי לו לידע אם אמת ואפי' אם יהיו העדים דבריהם מכונים לריך לחקור הדיין אחריהם ואל יאמר כיון שהדברים שוים בודאי כן הוא המעשה כמו שהעידו אבל יאמר אדרבא כיון שהם מכונים בעדות שמה שמורים הם מצעל דין והוא למדס שיאמרו וכן אמרו בירושלמי רב כד הוא חמי סהדי מכוני הוא חקר :

והוי זהיר בדבריהן שמא מחובם ילמדו לשקר . הסוהר הדיין שלא יאמר

המלאכות הנכבדות כדי להכניע יצרם ולא יבואו לידי הרהור וגם שהם מלמדת שאין צריכין ללמוד כדי שלא יחבטלו מחלמוד חורה בלימוד האומנות ובהצבות דרבי נתן אמרו גדולה מלאכה שהרי הכל מתפארים בה שהרי הלבלר יולא וקולמוסו בלאו והחייט במחטו תקועה כנגד לבו וכן שאר אומניות עד שיש גדולה מלאכה שהרי הקב"ה הכתיב עליו מלאכה שגא' מכל מלאכתו אשר עשה וזבגת' פ' כי"ד מברכין אמרו את הכל עשה יפה בעצמו מלמד שכל א' יפה לו אומנותו בפניו חיה מרחמי שמי' הם שימלאו בני אדם לורטיהם כאלו הדבר מסודר מההגותם כמו ההגות המדיל' השעוה שכתבו הכמי יון וזבגת' אמרו צפ' הרואה דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה כגון מחטא דלמיותא וכן הוא בשילהי דקדושין כדי שלא יתן עיניו ללמוד אומנות מנוולת ולא אומנות שעסקו עם הגוים כדי שיריחם לאסוף ממון וכבר אמרו כי העשירות והעניות הם ביד מי שאמר והיה העולם לא מן האומנות ובחירת האומנות ביד האדם ויותר טוב לו שיהיה בשם עמי ולא בורסי עשיר והרבה האריכו בזה באחרון מקדושין וחפטי שמים הן לשדך על החיובק ללמדו אומנות כמו ללמדו ספר ונעשין בשבחה כמו שאמר בראשון משבח צפ' שאל ובראשון מכתובות :

ושנא את הרבנות בזה תתקיים המצוה הראשונה לאהוב את המלאכה שהאזהב את הרבנות אינו מתעסק במלאכה ועיני רבנות שולטנות והלילה מלמטע לאדם שלא יסתדל לבוא לידי רבנות של חורה וכבר אמרו בסוף קדושין רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ומלמד את בני חורה שכל אומניות שבעולם הם בעלות בעת הזקנה והוא מוטל ברעב והחורה עומדת לאדם צילדותו וקניותו וניתל' לו אחרית ותקוה שנאמר וקויי ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ונאמר עוד יעובדו בעיבה דמים ורעניים יהיו אבל רבנות זו ששנינו כאן היא ליהוב שררה על הצבור במילי דעלמא וכן אמרו באחרון מברכות ובאחרון מיומא ובאבות דרבי נתן על זאת המשנה חיו לה לרבנות שמקברת את בעליה ומפני מה מה יוסף קודם לחיות מפני שהגב עצמו ברבנות וכן אין לך נביא ונביא שלא קפה כמה מלכי' כמו שאמר בפסחים פרק האשה וכן מנינו שאול היה בורח מהשררה והיה נחבא אל הכלים ואמרו בסנהדרין פרק ראשון הוי קבל זקיס ואמרו בפרק חלק אף אן נמי חייגא בית אפל' אין פותחין בו הלכות לראות את נגעו חוה שאמרו אין אדם מתחנה פרנס מלמטה אלא אם כן מכריזין עליו מלמעלה חוה לויי של רב לרב כהנא שכתבתי למעלה שלא ימנע עצמו מהמלאכה בשביל גדולה והתנשאות ושלמה המלך ע"ה הזהיר לנהוג בשפלות ולהתרחק מן הרבנות כדי שיעסוק במלאכה חוה שאמר טוב נקלה ועבד לו ממחכבד וחסר לחם חיה הנקלה אינו נקלה מעצמו שלא תהיה לו שום מעלת כבוד אלא שהוא כהוא עמו בשפלות והיה מפרש אבא מארי ז"ל ועבד לו שהוא יהיה עבד לעצמו לעסוק במלאכתו חוה יותר טוב מהמחכבד מעצמו וזוהב בשררה ואינו נכבד אלל אחרים חוה יביא שיהיה מוטל ברעב בחוסר לחם :

ואל תתודע לרשות הוא השולטנות והמלכות מעין ראש ויש מפרשים מפני שהרשות צידה לעשות כרצונה והאזיר שלא יתודע למלכות כדי ליטול רבנות על ידיה כי המתודע לרשות סופו לאבדון כי לא יקרבוהו אלא להנאתו ויעבירוהו על דעת הונו כמו שאירע לדואג וכן פירשו באבות דר' נתן :

לעולם כבר אמרו בני מילי בסברה ובגמרא אמרו ביצמות פרק בית שמאי ושנא חוקעים בועה זה החוקע עצמו לדבר הלכה כגון דלחי דינא לקמיה וגמר מילתא ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה במתא ולא אזיל גמר מימיה . ובפ' הפועלים אמרו אמר ליה ר' ירמיה לרבי זירא מאי דכתיב קטון וגדול שם הוא אטו לא ידענא דקטון וגדול שם הוא אלא כל המקטין עצמו על דברי תורה נעשה גדול לעולם הבא וכל המשים עצמו נעבד בעולם הזה נעשה חפשי לעולם הבא :

וקנה לך חבר . וגם זה לענין קיום התורה . וי"מ קנה לך ספרים והפירוש הנכון הוא כפשוטו חבר ממש ולא יקשה לשון וקנה ולא אמר עשה לך חבר כמו שאמר עשה לך רב לפי שהרב ימלאנו בלא קנין אבל חבר שמא אותו חבר שיראה אינו רוצה להיות חברו שזה לו כי הוא בעיניו גדול ממנו ועל כן אמר אפילו תלמד לקנותו במתן פור עליו ממון וקנה אותו או שפייסו בדברים ותסבול אותו ותתנהג ע"פ מדותיו לא ע"פ מדותיך . וכן אמרו הפילוסופי' האובד אחד הוא או הוא או אחי . ועם האורח' האחד הוא כי יש צורך אל החברים לקיום התורה כמו שאמרו בצבוח דר' נתן עבר על ההלכה אם יש אחר להזכירו עליהם הוא אומר טובים השנים מן האחד כי אם יפולו האחד יקים את חברו . עוד אמרו שם שנים שיתבין שכינה ביניהם . ואמרו עוד מיני ומיני הסתיים שמעתא . ואמרו בתענית בענין חוני המעגל או חברותא או מיתותא וכמו שדרשו בפ' הרוואה ובפ"א מתענית ובפ' אלו הן הגולין חרב אל הבדים וגואלו חרב על שונאיהם של תלמידי חכמים שישבים בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמיטפסין שנא' וגואלו וכתיב אשר גואלו ומתרגמין די טפשא ואמר רבי הרבה תורה למדתי מרבתי ויותר מהבירי ומתלמידי יותר מסוף שני קטנים מדליקין את הגדולים . וכן אמרו בא' מתענית ובפ' אלו הן הגולין שנא' ומי אובד בהמון לו תבואה . וכן לענין המעשה הטוב לריך האדם לאובד שצבוח בו נפשו ליעול ממנו עשה ולקבל תוכחתו אם שמא יצרו יכשילו לדבר עבירה על כן לריך שיקנה אותו ויטרה עד שישיגו :

והוי דין את כל האדם לבקף ובוהו . כבר אמרו בפ' מפנין שזה הוא מן הדברים האדם אוכל פירותיהן בע"ה והקרן קיימת לו לע"ה וכמו זה אל הפסוק שאמר בלדק חשפוט עמיתך בפ' שבעת העדות . ויש לסמוך זה אל ואהבת לרעך כמוך וכל הדן את חברו לכף זכות דנין אותו למעל' לזכות כמו שהביאו שם מעשה בחסיד א' שפדה ריבה אח' והשכיבה במרגלותיו שהיה חושד שמא יש בתלמידיו מי שאינו הגון ולמחר ירד ועל מפני שראה קרי לעורר הדרך ותלמידיו דמוה לזכות וכן שנכנס רבי יהושע בן חנייה אלל מערומיתא וחלך תפלוז שלא ליכנס בהם במקום עומאה ועל הדלת בפניו כדי שלא יתגלה הסוד שהיה רוצה לדבר עמה ויאל ועל מפני שניחה לזורא מפיה עליו ודמוה תלמידיו לזכות . וכן מעשים אחרים שהיו קרובים לדון לחובה ובדרך רחוקה דנו אותם לזכות . ואסיר בזה החכם כי בזה החקיים החברה בין החברים . ורבינו משה ז"ל עשה בזה שלשה חלוקות שאם האדם הוא מפורסם בלדק ויאל מתחת ידו דבר אפילו יהיו רוב האלדים נוטים לחובה כיון שיש לו אפילו רחוק לדונו לזכות חייב אדם לדונו לזכות ועל זה נאמר בשבת פרק האורק החושד בשמים לוקה בגופו ויותר חזק מזה אמרו פרק מי שמחו אם ראת תלמיד חכם שעבר עבירה בליה אל תהרהר אחריו ביום שמא עשה תשובה והקשו שמא סלקא דעתך אלא אימא ודאי עשה תשובה . ואם האדם הוא מפורסם בשהע ועשה מעשים אפילו יהיו רוב האלדי' נוטים לזכות כיון שיש לו אחד שיש לדונו לחובה

לדון בפני נשיא ועם דתו שאין מאכין ראייה דשמה קבל עליו שלא לדון כלל אפי' בצירוף הנשיא . ובירושלמי במסכת חגיגה היו מביאים סיוע שיהודה בן טבאי נשיא ממעשה שברה יהודה בן טבאי לאלכסנדריא של מצרים שלא רצה לקבל להיות נשיא ולתת לו מרח ירושלים הגדולה לאלכסנדריא אחותי הקטנה עד מתי ארוסי יושב חלץ ואני יושבת עבומה וזה המעשה לא חקר בגמרא בבבליה צפרק עגלה ערופה ובפרק חלק אלא על יבוסע בן פרחיה שברה מפני ינאי המלך שהרב חכמי ישראל אבל ממה שאמר לינאי עמוד על רגליך ויעידו בך חביריך שלא לפיניו אחת עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם שואמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' וזוהו לבוא לפני סנהדרין לקבל עדות בפניו על עבדו שהרב אח הכפש ואמר יבוא בעל הסור ויעמוד על שורו כמו שמכר בסנהדרין פרק כהן גדול ובילמדנו פרשה שופטים מזה נראה כי שמעון בן שטח היה נשיא וכן בגמרא צפרק שלשה שאכלו נראה קן ששברה ואמר יושב בין מלכא ומלכתא וכן הוא במדרש קהלת וכן מהמעשה המכר בסנהדרין פרק עומר הדין שחלה שמונים נשים באשקלון ביום אחד מפני שהיו כשפיות נראה גם כן שהיה נשיא וגם מזה המעשה הביא ראייה בירושלמי סיוע לאומר כי שמעון בן שטח היה נשיא :

אל תעש עצמך בעורכי הדיינין . האמיר אל הדיין שלא יעשה עלמנו כעורכי הדיינין הם העורקין הדין בטענות בפני הדיינין בשביל בעלי הדין ולא בא להאמיר שלא ילמד טענות של שקר שזה עלמנו רשע גמור הוא וכבר אמרו ר' יוחנן רשע ערום זה המטעים דבריו לדיין קודם בא בעל דין חבירו וכן אמרו זה המשיא ענה למכור בנכסים כרשב"ג כמו שהוא מוזכר בסוטה צפרק היה נוטל ובפ"ג נט פשוט אבל בא להאמיר שלא לגלות דתו ליחיד כמו שאמרו בירושלמי אסור לגלות דתו ליחיד ולומר לו עשה כך כדי שתכנה בדין ואע"פ שהוא יודע שהדין עמו ובעל הדין ביפני טענותיו וזכה בדין אסור ללמדו טענותיו ועל כיוצא בזה אמרו צפרק שבועת העדות מדבר שקר תרחק . וכן לתת ענה לבעל הדין כדי שיכנה וכן אמרו בכחובות על רבי יוחנן צפרק נערה שנחפתתה בגמרא לקחה חייב לרפאתה וא"ר יוחנן עשיתו עמיתו כעורכי הדיינין ובירושלמי אמרו על זה המעשה ולא כן תניין אל תעש עצמך כעורכי הדיינין וא"ר הגי אסור לגלות דתו ליחיד ידע הוה רבי יוחנן דהיא נערה בגין כן גלי לה וכן רב נחמן צפרק הכותב נחמן ענה לקרוביו ונחרט אמר ר' נחמן עשיתו עמיתו כעורכי הדיינין . ואמרו בגמרא על ר' יוחנן ועל רב נחמן מעיקרא סבר ומבשרך לא תחטלם ולבסוף סבר אדם חשוב שאני . ולזה העמיד אבבי אפוטרופוס אל היחוס והיה טוען אלו הוה אבוהון דיתמי קיים הוה מני טעין והודה לו אביו ואמר לו שפיר קאמרת ושבווה ואמר מאן דמוקי אפוטרופוס לוקים כי האי ידע לאפוכי בכותא דיתמי כמו שהוזכר באחרון מכתובות והוא לא היה חנה לטעון בשבילם כך כדי שלא יראה כעורכי הדיינין . ואע"פ שיש מקלח מקומות שהדיין יכול להייע בטענותיו לבעל דין משום פתח פיך לאלם כמו שאמרו בפ' השולח ובירושלמי לא בכל המקומות מותר לעשות כן כמו שאמרו בפ' חזקה הבתים מהו דתימא כגון זה פתח פיך לאלם הוא קמ"ל . ודבר זה נמסר לדעתו של דיין ירא שמים להאמיר דין לאמתו ולא יביא עלמנו לידי חשד . זה נראה פירוש עורכי הדיינין לפי מה שחבר מנמו בגמרא שלנו אבל באבות דרבי נתן פירשו בעיני אחר שלא יהא התלמיד היושב לפני רבו עושה עלמנו כגדולי הדיינין היודעים הדין אלא ידבר במה שידע שואל . ולכן פירוש עורכי הדיינין הוא גדולי הדיינין כמו שאומר שטר העולה

לעולם כבר אמרו הגי מילי בסברא ובגמרא אמרו ציבמות פרק בית שמאי וטווא חוקשים בוטח זה החוקע עלמו לדבר הלכה כגון דלתי דינא לקמיה וגמר מילתא ומדמי מילתא למילתא ואית ליה רבה במתא ולא אזיל גמר מנייה • ובפ' הפושלים אמרו אמר ליה ר' ירמיה לרבי זירא מאי דכתיב קטון וגדול שם הוא אטו לא ידענא דקטון וגדול שם הוא אלא כל המקטין עלמו על דברי תורה נעשה גדול לעולם הבא וכל הנשים עלמו כעבד בעולם הזה נעשה חפשי לעולם הבא :

וקנה לך חבר • וגם זה לענין קיום התורה • וי"מ קנה לך ספרים והפירות הנכון הוא כפשוטו חבר ממש ולא יקשה לשון וקנה ולא אמר עשה לך חבר כמו שאמר עשה לך רב לפי שהרב ימלאנו בלא קנין אבל חבר שמא אותו חבר שיראה אינו רואה להיות חברו שזה לו כי הוא בעיניו גדול ממנו ועל כן אמר אפילו חטריך לקנותו במחן פור עליו ממון וקנה אותו או שתפייסהו בדברים ותסבול אותו ותחבה ע"פ מדותיו לא ע"פ מדותיך • וכן אמרו הפלוסופי' האוכב אחד הוא או הוא או אחי • ועטס האוכב' האחת הוא כי יש לורך אל החברים לקיום התורה כמו שאמרו בלבות דר' נתן עבר על ההלכה אם יש אחר להאריך עליהם הוא אומר טובים השנים מן האחד כי אם יפלו האחד יקים את חברו • עוד אמרו שם שנים שישבין שנים ביניהם • ואמרו עוד מיני ומיך סתמים שמעתא • ואמרו בתענית בענין חושי המעגל או חברותא או מיתותא וכמו שדרשו בפ' הרכאה ובפ' א מתענית ובפ' אלו הן הגולין הרב אל הבדים ומאלו הרב על שונאיהם הרב על תלמידי הכמים שיתבצב בד בבד ועוסקים בתורה ולא עוד אלא שמיטעפין שנה' ומאלו וכתיב אשר מאלו ומתרגמין די טפשא ואמר רבי הרבה תורה למדתי מרבובי ויותר מחבירי ומתלמידי יותר מכולן שענים קטנים מדליקין את הגדולים • וכן אמרו בא' מתענית ובפ' אלו הן הגולין שנה' ומי אוכב בהמון לו חבובה • וכן לענין המעשה הטוב לריך האדם לאוכב שחבטת בו נפשו ליטול ממנו ענה ולקבל תוכחתו אם שמה יארו ישילנו לדבר עבירה על כן לריך שיקנה אותו ויערה עד ששיגיגו :

והיו דן את כל האדם לבף זכות • כבר אמרו בפ' מפנין שזה הוא מן הדברים שאדם אוכל פירותיהם בע"כ והקרן קיימת לו לע"ב וכמו זה אל הפסוק שאמר בצדק תשפט עמיתך בפ' שבעת העדות • ויש לסמוך זה אל ואהבת לרעך כמוך וכל הדין את חברו לכף זכות דנין אותו למעל' לזכות כמו שהביאו שם מעשה בחסיד א' שפדה ריבא את' והשכיבה במרגלותיו שהיה חושד שמה' יש בתלמידיו מי שאינו הגון ולתמהר ירד ועל מפני שראה קרי לעורה הדרך ותלמידיו דמיה לזכות וכן כשנכנס רבי יהושע בן חנייה אלל מטרומיתא וסלך תפלוו שלא ליכנס בהם במקום עומאה ועל הדלת בפניו כדי שלא יתגלה הסוד שהיה רואה לדבר עמה ויאל ועל מפני שתימה לעורה מפיה עליו ודמיה תלמידיו לזכות • וכן מעשים אחרים שהיו קרובים לדון לחובה וברוך רחוקה דמי אותם לזכות • והאזכיר בזה ההכנס כי בזה תחקיים החברה בין החברים • ורבינו משה ז"ל עשה בזה שלשה חלוקות שאם האדם הוא מפורסם בצדק ויאל מתחת ידו דבר אפילו יהיו רוב הלדדים נטיים לחובה כיון שיש לו אפילו רחוק לדון לזכות חייב אדם לדון לזכות ועל זה נאמר בשבת פרק הורק החושד בכשרים לוקה בגופו ויותר חזק מזה אמרו פרק מי שמחו אם ראתי תלמיד הכס שעבר עבירה בליה אל תהרהר אחריו ביום שמה עשה תשובה והקשו שמה סלקא דעתך אלא אימא ודאי עשה תשובה • ואם האדם הוא מפורסם ברשע ועשה מעשים אפילו יהיו רוב הלדדי' נטיים לזכות כיון שיש לו אחד שיש לדון לחובה

מוחר לדונו לחובה ועל זה נאמר כי יחנן קולו אל תאמין בו כי שבע חטובות בלבו.
ואם האדם הוא בלתי ידוע והמעשה הוא שקול ממדת החסידות הוא לדונו לכות
במלת זה הכתוב :

נחאי הארבלי אומר הרחק משכן
רע ואל תחבר לרשע ואל תחייאש
מן הפורענות :
הפירוש בל להוסיף על חצירו כי
כמו שצריך להתקרב אל הטובים ולרום
לקף זכר' קן צריך להתרחק מהרע'
ולדונס לקף חובה בבוא יום פקודתם
ופורענותם :

הרחק משכן רע : זה הוא מפורסם ביד הכל שהזכיר בית תהיה חקירתו
ראשונה מן יתיה שכן לו ואם הוא רע יתרחק ממנו שלא ילמד ממעשיו הרעים ולא
חסרו חכמים לדור בחזק עם העכו"ם כדי שלא ילמד ממעשיו כמו שהוא מוזכר בפ'
הדר ומחלקת דתן וזאבירים הוא מפני שהיו שניים לקרם כי דגל ראובן היה תימנה וסם
היו בני קהת ושכני משה וזהו במוחזק היו שלשה שבטים שבניהם כולם בני
חורה יהודה מחוקקי ומזבלת מוסכים בשבט סופר ומבני יששכר יודעי בינה לעתים
כמו שמכר בילמתו ואמרו חכמים ו'ל במס' שבת פ' במה אשה אם עם הארץ חסיד
הוא אל תדור בשכונתו ואם תלמיד חכם נחש הוא חגרוהו על מתניו כי עם הארץ
ירגילוהו לביטול חורה והכנס יוכיחו על ביטול חורה עד שיעסוק בה : ואמרו
במדריס פרק ואלו מותרין אל תהא רגיל אלל עם הארץ עסופו מאטיק עבליס
כלומר להטותך במה שהוא חוטא : ועוד יש להתרחק משכן רע כדי שלא ישתתף
עמו במפלתו ורמז לדבר שבאים נגעים על הרשע בציחו וזהו משקן רע כדי שלא ישתתף
בבית והנהיג המשותף ביו ובין שכנו כי הכל הוא אסור בהגלה וכן אמרו במסכת
נגעים בתוספתא א"ר ישמעאל בנו של ר' יוחנן בן ברוקא אוי לרשע ואוי לשכנו
עוזתיו של רשע גרמו לו לסחור כחלו של דייק : והשק רע שמכר נאן הוא רע
לבריות שהוא גזלן ומחמן והם דברים שהיזר הרע מתאוה אליהם ובקל יתפתה
השק הטוב ללמוד ממעשיו והכתוב שאמר טוב שק קרוב הוא השק הטוב כאלו אמר
בפירוש טוב שק טוב קרוב והשם שמר אברהם אבינו מלהתקרב לאנשי סדום אחרי
הפרד לוט מעמו כי לא יזוח שבט הרשע על גורל הצדיקים :

ואל תחבר לרשע : כמו שהזכיר להתרחק מהשכן הרע לבריות כן הזכיר
מלהתחבר לרשע שהוא רע לשמים : והכתוב אומר ורועה כסילים ירוע לפי שהוא
למד ממעשיו : וכן כתוב אל תחבר את בעל אף כן תחלף ארחותיו וזהו הוא
מהדברים המעכבים את החשובה : ובפרק אמר להם הממונה אמרו לדיק מעלמו
כלומר חכר לשבח מפני מעשיו שנא' זכר לדיק לברכה לשון יחיד : רשע מחצירו פירש
חכר לגנאי מפני חצירו שנא' וסם רשעים ירקב לשון רבים : ובפרקי ר' אליעזר וכן
במדרש משלי משלו משל לנכס בבית הבורסי אע"פ שלא לקח כלום מכל מקום
ריח רע קלט והוליד עמו : וכלל בזה כל החצרות בין בעסק משא ומתן בין בחברה
אבהה כי כשהוא מתחבר עמו הוא מחוקק את ידו להוסיף על חטאתו פשע כי הרשע
אומר מה אני מפסיד במעשי הרעים והלא כל בני אדם הם מחבבים אותי ומתחברים
אלי ועל זה אמרו בלכות דרבי נטן אל תהי חבר לרשע אפילו לדבר מזהב : וכן אמרו
במכילתא אל יתחבר אדם לרשע אפילו לקרבו לחורה שהרי יוגדב כשנתחבר ליהוא
פתחו אות אחת משמו וקראו אותו יוגדב : ובבלכות דר' נתן אמרו כל המודבק

לרעים אע"פ שאיש עושה כמעשיהם נוטל עושה כיוצא בהם וכל המודבק לטובים אע"פ שאינו עושה כמעשיהם נוטל שכר כיוצא בהם והטעם בזה הוא שהחברותו עם הטובים או עם הרעים היא מחוקת ידיהם כמעשיהם וכאלו כל אשר הם עושים הוא היה עושה וזהו נאמר ליהושפט בהחברו עם אחזיהו פרק ה' מעשיך וכן אמר לו כשהחבר אל אחאב הרשע לעזור ושונאי ה' תאהב ובהו עליך קלף ולא מלא הקב"ה דוכי בליהק אבינו שהיה עולה תמימה אלא על שאהב את שאליו כמו שחבר במדרש הוית וביולדנו פרשת קדושים :

ואל תתיאש מן הפורענות : סמך זה לאל החבר לרשע לא תאמר הרי אני רואה זה הרשע דרכו מליחין ואינו מפסיד כלום בהברתו על כן אמר שלא תתיאש מן הפורענות כי פתאום יבוא אידו ויאבד הוא וכל המתחברים עמו אמר שלמה ע"ה ירא את ה' בני ומלך ועם שונים אל תתערב כי פתאום יקום אידם ופיד שניהם מי יודע חבר יראת ה' ליראת המלך כדי שילמד מיראת המלך ליראת ה' דמלכותא דרקיעא כעין מלכותא דארעא כי השונה והמחליף דבר ה' הוא כמחליף דבר המלך כי פתאום תעלה חמת המלך וחמת ה' ויקום אידם ופיד שניהם של אלה השונים מי יודע מתי יבוא שחור ממנו קודם בואו ויאבדו השונים ההם והמתערב עמהם ויש לפרש בפני עצמו להזהיר כי כמו שאם אדם רואה את עצמו ברה"ק אין לו להתיאש מההללה וכמו שאמרנו בראשון מברכות אפילו חרב חדה מונחת על גארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים כן אם רואה אדם עצמו בשלום ונכסיו מליחין אל יאמר זה הוא בלדקתי וביוסר לבדי והקין קיימת לי לעולם הבא אבל יאמר זאת ההללה היא שכר אלה וזאת שיש לי כדי להאבד אותי משכר עולם הבא וכמו שנאמר ומשלם לשונאיו אל פניו להאבדו והרגם אנקלוס ומשלם לסאטאיו בעוון דליניק עבדין קדמוי בחייהון לאובדיהון וגו' הפסוק כתרבותו או שמה ההללה האמת אינה אלא לפי שעה ושמה יגרום הטעם כמו שהיה אומר יעקב אבינו ע"ה קטונתי מכל החסדים ומכל האמת וכן היה אובד אומר אולי הטאו בני וכשבאו יסורין עליו אמר כי פחד פחדתי ויאחיני וכן אמרו בראשון מברכות ראויים היו ישראל שיעשה להם גם כביאה שמיים כביאה ראשונה אלא שגרום הטעם וכן היה אומר דוד לולא האמתני לראות בטוב ה' בארך החיים שהיה דואג שמה יגרום הטעם ולא חכה לעולם הבא ולזה נקוד על לולא כמו שאמר שם בגמ' וע"כ הזהיר ואמר אל תתיאש בעת ההללה מימי הפורענות וחתרשל על מעשה הטוב כי אשרי אדם מפחד תמיד וממלא כל ימיו מתחוק בתשובה ובמעשים טובים וכן פירשה בברייתא :

הפירוש זאת המשנה כשנית לדעת רבי מאיר שהוא סובר יהודה בן טבאי שיא ושמעון בן שטח אב בית דין וסחם משנה רבי מאיר וכן אמרו בגמרא בפר' אין דורשין ושם היו רוצין להוכיח כן מאותו מעשה הסבר בראשון ממתת שחרג יהודה בן טבאי עד זומם ואמר לו שמעון בן שטח ששפך דם נקי לפי שאין עד זומם כהר עד שיזמו שניהם וקבל עליו שלא לדון ואלו היה אב בית דין לא היה לו רשות

יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח קבלו מהם יהודה בן טבאי ואומר אל תעש עצמך בעורכי הדיינים וכשיריהו בעלי הדין עומדין לפניך יהיו בעיניך כרשעים וכשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך כוכאין לכשקבלו עליהם את הדין :

כהר עד שיזמו שניהם וקבל עליו שלא לדון ואלו היה אב בית דין לא היה לו רשות

לדון בפני נשיא ושם דחו שאין מכאן ראיה דשמיא קבל עליו שלא לדון כלל אפי' בצירוף הנשיא. ובירושלמי במסכת חגיגה היו מביאים סיוע שיהיה בן עבאי נשיא ממעשה שברה יהודה בן עבאי לאלכסנדריא של מצרים שלא רצה לקבל להיות נשיא ולחלו לו מאת ירושלים הגדולה לאלכסנדריא אחותי הקטנה עד מתי אחוסי יושב אלף ואני יושבת עמומה זה המעשה לא חקר בגמרא בבליה בפרק עגלה ערופה ובפרק חלק אלא על יהושע בן פרחיה שברה מפני ינאי המלך שהרג חכמי ישראל אבל ממה שאמר לינאי עמוד על רגליך ויעידו בך חביריך שלא לפינוי אהה עומד אלא לפני מי שאמר והיה העולם שאלמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' ולוהו לבוא לפני סנהדרין לקבל עדות בפניו על עבדו שהרג את הנפש ואמר יבוא בעל השור ויעמוד על שורו כמו שהכר בסנהדרין פרק כהן גדול ובילמדנו פרשת שופטים מזה נראה כי שמעון בן שטח היה נשיא וכן בגמרא בפרק שלשה שאלכו נראה ק ששברה וחר יושב בין מלכא ומלכתא וכן הוא במדרש קהלת וכן מהמעשה הזכר בסנהדרין פרק נגמר הדין שחלה שמונים נשים באשקלון ביום אחד מפני שהיו נשפיות נראה גם כן שהיה נשיא וגם מזה המעשה הביא ראיה בירושלמי סיוע לאמר כי שמעון בן שטח היה נשיא :

אל תעש עצמך בעורכי הדיינין. האביר אל הדיין שלא יעשה עלמנו כעורכי הדיינין הם העורכין הדין בטענות בפני הדיינין בשביל בעלי הדין ולא בא להאביר שלא ילמד טענות של שקר שזה עלמנו רשע גמור הוא וכבר אמרו חי זהו רשע ערום זה המטעים דבריו לדיין קודם בא בעל דין חבירו וכן אמרו זה המשיא ענה לחסר בנכסים פרש"ג כמו שהוא מוזכר בסוטה בפרק היה נוטל ובפ' גט פשוט אבל בא להאביר שלא לגלות דינו ליחיד כמו שאמרו בירושלמי חסור לגלות דינו ליחיד ולומר לו עשה כך כדי שאזכה בזיון ואע"פ שהוא יודע שהדין עמו ובעל הדין ביפוי טענותיו וזכה בזיון חסור ללמדו טענותיו ועל כיוצא בזה אמרו בפרק שבעות שבועת העדות מדבר שקר תרחק. וכן לאח ענה לבעל הדין כדי שיזכה וכתו שאמרו בכחובות על רבי יוחנן בפרק נערה שנחפתה בגמרא לקחה חיוב לרפאלה ור"ר יוחנן עשיתו עלמנו כעורכי הדיינין ובירושלמי אמרו על זה המעשה ולא כן תניין אל תעש עצמך כעורכי הדיינין ור"ר הגי חסור לגלות דינו ליחיד ידע הוה רבי יוחנן דהיא נערה בגין כן גלי לה וכן רב נחמן בפרק הנוטב שנתן ענה לקרוביו ונחרט אמר ר' נחמן עשיתו עלמנו כעורכי הדיינין. ואמרו בגמרא על ר' יוחנן ועל רב נחמן מעיקרא סבר ומבשרך לא תחטעם ולבסוף סבר אדם חשוב שאני. ולזה העמיד אבוי אכזרופוס אל היחוס והיה טוען אלו הוה אבוהן דיחמי קיים הוה מצי טעין והודה לו אבוי ואמר לו שפיר קאמרת ושבחו ואמר מאן דמוקי אפטרופא לוקים כי האי דידע לאפוכי בזכותא דיחמי כמו שהזכר באחרון מכחובות והוא לא היה רוצה לטעון בשבילם כך כדי שלא יראה כעורכי הדיינין. ואע"פ שיש מקלות מקומות שהדיין יכול לסייע בטענותיו לבעל דין מחוס פחה פיד לאלם כמו שאמרו בפ' השולח ובירושלמי לא בכל המקומות מותר לעשות כן כמו שאמרו בפ' חוקת הבתים מזה דתימא בגון זה פחה פיד לאלם הוא קמ"ל. ודבר זה נמסר לדעתו של דיין ירא שמים להאיר דין לאמתו ולא יבוא עלמנו לידי חשד. זה נראה פירוש עורכי הדיינין לפי מה שאמר ממונו בגמרא שלנו אבל באבות דרבי נתן פירשו בענין אחר שלא יהא התלמוד היתוב לפני רבו עשה עלמנו גדולי הדיינין היודעים הדין אלא ידבר בזה שידע בשואל. ולשון פירוש עורכי הדיינין הוא גדולי הדיינין כמו שאמר שטר העולם

בערכאות של עכו"ס • ויש משניות שכתוב בהם כלאורי הדיינין והוא עיני גדולי כמו פלוני ארכן ארכן דיגון צפרק גט פשוט ובראשון מראש השנה שם המלכות ויש מפרשים חוסי הארבי שהיה מערכאות של דוד וכן הוא במדרש חהלים ובמדרשי אגדה יש הרבה ארבי ובמדרש רות ארכיות ארכיות וחרגוס קרית ספר קרתא דארכיאל וכן הוא מהפרש גם כן לפי פירו' ראשון שהרי מלינו אוממות כמו עוממות אידיון של עכו"ס עידיהן • ויש מפרשים אל תעש עמך גדולי הדיינין לכוף בעלי דינין לבוא לרן לפניך ביחוד לפי שהן ראשון ולא אחת :

ובשירוי בעלי הדין עומדין לפניך • כן הוא הדין שהדיינין בישיבה ובעלי הדין בעמידה שנאמר ועמדו שני האנשים אשר להם הריב לפני ה' כמו שהוא חזר בפ' שבעת העדות ובסנהדרין פרק כהן גדול ולא יהיו שיהם כאלה בעיניך כרשעים בדין שלא יטה לבך לאחד מהם שיהיה יותר זכאי מהצירו שמחוך כך לא תראה לו חובה ותזכורו ושמה הוא חייב אלא שיהם יהיו בעיניך כחייבים ומקור אותם הם הם מערומים בטעותיהם :

ובשנפטרין מלפניך יהיו בעיניך כוכאין לשויקבלו עליהם את הדין • שלא תהאדם בשום דבר מה מדברי הססידות להכריע אף החייב לכף זכות כיון שקבל עליו הדין ולומר שהיה טועה בדעתו ולא תחסון לגזול וכמו שאמרו בפר' החיבל דבי דינא שקלי גלימיה זמיר ואזיל באורחיה שהוליו גיליה מתחת ידו והוא היה חושב שהיתה שלו ועכשיו קבל עליו הדין בשמחה וזה הוא וגם כל העם אתה על מקומו יבוא בשלום בין זכאי בין חייב כמו שזכר שם וכן אם נתחייב שבעה ומשבע אל תחשוד אותו שמה נשבע על שקר • ורבינו שלמה ז"ל כתב שקבלו עליהם את הדין גרסינן וכן הוא במשניות מדוקדקות • ובאבות דרבי נתן שני יהיו בעיניך כוכאין על מנת שיתבעו את הדין ולאחרת זה הכנס היה בתכלית השלימו' להסיר הדין לחשוד שיהם בשום בחילת הדין כדי להוליך הדין לאחור ואחר שיתאמת הדין יסלק אחרו חמד מלבו ולומר שארית ישראל לא יעשו עולה ולא ידברו שב ולא ימלא פיהם לשון תרמית ולאו האהרות ראויות לזה הספר שהוא מדבר בענין הדיינין :

שמעון בן שטח אומר הוי מרבה הפירוש שמעון בן שטח הוא שהתקין לחקור את העדים והוי והיר ברבריק שיכתבו בכתובה כל נכסי יהו אחראין לכחובתיך כמו שזכר בכתובות פרק האשה שנפלו ובימיו לך הקראות והם

המודים בתחית המהים ואינם כלוקח וביחוס שפדו בו כמו שזכר בפ' האומר בקדושין וגם זו אוהרת הסדר שריכין הדיינין להוליא הדין לאחורו שירצו לחקור את הדיינים שמחוך התקיות יחברר אם הם עידי אחת וכמו שאמרו בסנהדרין צפרק היו בודקין ומעשה וצדק בן זכאי בענקי' חמיים שהיה מעשה תחת החלטה וצדק אותם בענקין אם הם דקים או גסים חמיים לצנות או שחורות וכן בשילחי יבמות היה ר' ערפון חוקר העד ומחליף דברים הרבה פעמי' לומר לו כך אמרתי לו לידע אם אחת ואפי' אם יהיו העדים דבריהם מכוונים לרדף לחקור הדיין אחריהם ולא יאמר כיון שהדברים שוים גדולי כן הוא המעשה כמו שהעידו אבל יאמר אדרבא כיון שהם מכוונים בעדות שמה שמורים הם מבעל דין והוא למדס שיאמרו וכן אמרו בירושלמי רב כד הוה חמי סהדי מכווני הוה חקר :

והוי והיר ברבריק שמא מתוכם ילמדו לשקר • הסויר הדיין שלא יאמר

דברים בפני בעלי דינין ולא בפני עדים שיבינו מחוך דבריו שאלם היה המעשה ק היה זוכה כגון שיאמר הדיין שמא כך וכך היה או יאמר כיון שאינו ק אינו חייב וכיוצא באלו הדברים ומחוך דבריו ילמדו בעלי דינין לטעון שקר וגם העדים להעיד שקר :

שמעיה ואבטליון קבלו מזהם • הפירושו שמעיה ואבטליון גירי לזק היו כמו שמכר באגדת המקין שהיו מצוי בניו של הנחריב וכן במסכת יומא בפרק בלא לו מוכיח כן שאמר להם כהן גדול

ייתון בני עממין לשלם • ויש חומא שהרי היו נשיא ואב בית דין כמו שאמרו בפרק אין דורשין ואמרו בגמרא כל משימות שאחיה משיס לא יהיו אלא מקרב אחיך ואע"פ שי אמרו בלחורן מקדושין ובפ' הסולח שאלם אמו מיראל מקרב אחיך קרינא ביה זהו לעיני שר שררות אבל לעיני נשיאות שהוא דומה למלך שהרי שיהיה הם בכלל אשר נשיא יחטא כמו שהוא מוכיח במס' הוריות בפ' כהן משיח היה נראה כי כמו שהגר פסול למלכות אפי' אמו מיראל ולה נעשו חכמי ישראל כשהחזירו לאגריפס ואמרו לו אחיך אחיה מפני שהיתה אמו מיראל כמו שהוא מוכר במסכת סוטה פרק אלו נאמרין כן הנשיא אינו כשר לנשיאות עד שיהיו אביו ואמו מיראל ואפילו להיות דיינין בחליה נרדף שיהיה אביו ואמו מיראל כי כן אמרו בגמרא פרק מלות חליה ועוד שבודאי שמעיה ואבטליון הם עצמם היו עב"ס וחגיגורו וכן מוכיח בראשון משבת שאמר הלל מלא הין מים שאובין פוסלין את המקוה שהייב אדם לומר בלשון רבו והנשחא המדוקדקת היא מלא אי"ן באל"ף והוא שאמר שהייב אדם לומר בלשון רבו כי כן היה לשון רבו שמעיה שקבל ממנו כי לא היה יכול לומר הין לפי שהיה גר והעב"ס אינם יכולין לומר ה"א ולא ה"ת ולא עי"ן ולא כ"ף רפה כמו שהוא מפורס' מהעב"ס ובמקו' ה"ן היה אומר אי"ן והלא היה אומר בלשון רבו ומה היה נראה כי הוא היה עב"ס ונחגיגיר וכן נראה ממה שניטו בעדיות והביאות בפרק מי שמתו שאמרו על אותה שפחה שהשקוה שמעיה ואבטליון דוגמא השקוה כלומר גיורת כיוצא בהן • על כן יש לתמוה איך ממהו נשיא ושמה כיון שלא היה בישראל כמוהו בקבל' הוא היה ראוי יותר מכולן כי לא פסלה חורה גרים אלא בשם כיוצא בהם בישראל אבל אם אין כיוצא בהן בישראל הם קודמין וכן בפסחים בפ' אלו דברים אמר להם הלל לבני בחירא מי גרם לכם שאעלה מבבל ואהיה נשיא עליכם עללות שהיתה צדק שלא שמשחם שני גדולי הדור שמעיה ואבטליון שאעפ"י שהם היו נשיא' כשמנאו יותר גדול מהם נסתלקו מהנשיאות וממהו עליהם • ובראשון מע"ז וכן בסנהדרין פ' ארבע מיתות ובפ' שור שנגח ארבעה והמשה אמרו אשר יעשה אותם האדם וחי בהם ואפילו עב"ס ועוסק בחורה הרי הוא ככהן גדול וכל שכן גר לזק שהוא קודם אס אין בישראל כמוהו • ואמרו בהוריות פרק אחרון יקרה הוא מפנינים יקרה הוא מכהן גדול הנכנס לפני לפנים • ויש לתמוה למה קראוהו אבטליון לשון ביטול ואעפ"י שיש שמוח שאין אנהו מבינים מאי זה מוצא הם כגון אטיביגוס ונחאי וכיוצא בהם אפשר שהיו מלשון יון אבל אבטליון הוא לשון ביטול והוא גנאי לכנות כן גר לזק שהיה אב בית דין של ישראל • ונראה שפירוש זה השם הוא אב קטנים כי הקטנים נקראים טליי בלשון תלמוד כד הוו מטליין טליי וטליית' בפ' הספינה ליחו טליי וטלייתא בפרק חרש ובראשון ממנילה כד הוינא טליית' •

וק במדרש קהלת טלוי ילדים טלוי שטוי קטנים שוטים וק במדרש חיות ובראשון מסנהדרין נלחו טלויא וקן צפרק ואלו נאמרין וירושלמי דיבמות היא טלויא והוא סיב ר"ל קטנים כמו העלאים שהם קטני הכבשים וחרגוס וירושלמי הילדים רכים טלוי חטין . ולפי שהוא אב בית דין קראוהו אבטליון כלומר אבי קטנים שכן אמרו צפרק השולח וצפרק שור שנגה ארבעה וחמשה רבן גמליאל ובית דינו אביהם של יתומים הוא . וכן אפוטרופוס בלשון רומי הוא אבי קטנים פוס בלשונם הוא קטנים פאטור הוא אב וכן אמרו וישמני לאב פטרון אם כן אפוטרופוס ר"ל אבי קטנים וכן הוא פירוש אבטליון אבי קטנים לפי שהיה אב"ד :

אהוב את המלאכה . בזה יתקיים העולם ותקיים חורחו שאם אין לו מלאכה יצטרך לבריות וילא לידו ליסטות . וכן אמרו בירושלמי פרק ראשון מקדושין ובמש' פאה ובהרת בחיים זו אומנות וכן אמרו במדרש קהלת ראה חיים עם אשה אשר אהבת קנה לך אומנות עם תורה אשר אהבת וכן אמרו בראשון מקדושין ועם אמרו כל מי שאינו מלמד את בנו אומנות כאלו מלמדו לסטות ואמרו צפרק אלו מליאות וצפרק הגחל עגים והדעת להם את הדרך ילכו בה זה בית חייסה כלומר ללמד אומנות להספרנים ממהם וכן פירש רבינו שלמה ז"ל וכן צפרק אלו הן הגולין אמרו שזו מנהג מן התורה הוא ואמרו בפסחים בפ' אחרון אמר ליה רב לרב כהנא פשוט נבלתא בשוקא וכול אגרא ולא הימא כהנא אלא גברא רבא אלא וסינא בי מילתא . פירוש כהנא אלא שמי שהוא כהנא הוא מתורסם בגדולה כי רב כהנא לא היה כהן כמו שאמרו בחולין פרק הארבע רב כהנא אכיל בשביל אשתו פירוש מתנות כהונה שהוא לא היה כהן וכן אמרו צפרק אלו עובדין . ואמרו צפרק יש מחלין לעולם יעבוד אדם עבודה שהיא זרה לו ולא יצטרך לבריות ואמרו במדרש ר' יהודה בן בחירה אומר הרי שאין לו מלאכה שיעשה מנין שאם יש לו חצר חרבה שילך ויתעסק בה תלמוד לומר ששת ימים תעשה מעשך וזה הוא ענין יותר חזק שאפי' יש לו במה להספרנים חייב לעסוק במלאכה שהבטלה מביאה לידו שעמום כמו שאמר בנחובות צפר' אע"פי . ואמרו חכמים ז"ל כל מי שאין לו מלאכה הכל מרננין עליו מנין הוא אוכל מנין הוא שותה והרבה הסוהר שלמה המלך ע"ה על האריות ואמר עובד אדמתו ישבע לחם ומרדף רקים חסר לב . ואמר תאזן על המינות כי מאת ידיו לעשות ואמר מחורף עלל לא יחרת ושלל בקצר ואין ר"ל כי הוא מבקש מנוחה ואוחה מנוחה תביאנו לידו יגיעה לבקש מנוחותיו . וכן דוד הע"ה אמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך ועוב לך . ואמרו צפר' מצרכות גדול מה שגא' בהנהגה מייגעו ממה שגא' בירא שמים דאלו בירא שמים לא נאמר אלא אשרי כל ירא ה' ואלו בהנהגה מייגעו כתיב יגיע כפיך כי תאכל אשריך ועוב לך אשריך בעה"ה ועוב לך לעולם הבא ולכן נסמכו שמי הפסוקים האלה זה לזה לומר אינו דומה מי שהוא ירא שמים מחך עושר כמו שהוא ירא אותו מחך עוני כמו שאמר השטן החסם ירא איוב אלהים הלא אחת שכת בעדו וכו' . ובהרבה מקומות מהתלמוד שבתו חכמים ז"ל ההנהגה מייגעו בפ' היה קורא על ענין תנחומי עבדים אם היה ער אומרים עליו אדם נאמן הוא כשר הוא ויטהה מייגעו דברי רבי יוסי אמרו לו מה הגתה לכתרים . ואמרו חכמים בפ' מי שאחזו גדולה מלאכה שמחמתה את בעליה . וכן אמרו בנדרים בפ' הנודר מן המבטל גדולה מלאכה שמכבדת את בעליה . ואמרו בסנהדרין פרק זה בורר שב שנין הוא כפנה ואבב אומנא לא חליף וחכמי ישראל הגדולים היו חופרי שדות וחוטבי עצים ומתפרנסים מייגעם והיו בוזרים

המלאכות הנכבדות כדי להכניע ירם ולא יבואו לידי הרפור וגם שהם מלכות שאין לריבין למד כדי שלא יחבטלו מהלמוד תורה בלימוד האומנות ובלבנות דרבי נתן אמרו גדולה מלאכה שהרי הכל מחפצין בה שהרי הבלבל יוצא וקולמוסו בלאזו והחייט במחטו תקועה כנגד לבו וכן שאר אומניות עד שזו שם גדולה מלאכה שהרי הקב"ה הכתיב עליו מלאכה שנא' מכל מלאכתו אשר עשה וזבגו' פ' כ"ד מברכין אמרו את הכל עשה יפה בעתו מלמד שכל א' יפה לו אומנותו בפניו חס מרחמי שמי' הם שימלאו בני אדם לרכיבם כאלו הדבר מסודר מהנהגתם כמו הנהגת המדיל' ההשבה שכתבו הכמי יון וזבגו' אמרו בפ' הרואה דרש בר קפרא לעולם ילמד אדם את בנו אומנות נקייה וקלה כגון מחטא דתלמידיה וכן הוא בשילהי דקדושין כדי שלא יתן עיניו ללמוד אומנות מגולה ולא אומנות שעסקו עם הגסים כדי שירייה לאסוף ממון וכבר אמרו כי העשירות והעניות הם ביד מי שאמר והיה העולם לא מן האומנות ובהירות האומנות ביד האדם ויותר טוב לו שיהיה בשם עני ולא בורסי עשיר והרבה האריכו בזה באחרון מקדושין ומפני שמים הן לשדך על החינוך ללמדו אומנות כמו ללמדו ספר ונעשין בשבח כמו שאמר בראשון משבח בפ' שואל ובראשון מכתובות :

ושנא את הרבנות : בזה חתקיים המנהג הראשונה לאהוב את המלאכה שהאובד את הרבנות אינו מחפסק במלאכה ועיני רבנות שולטות וחליה מלמדת לאדם שלא ישדל לבוא לידי רבנות של תורה וכבר אמרו בסוף קדושין רבי נחוראי אומר מניח אני כל אומניות שבעולם ומלמד את בני תורה שכל אומניות שבעולם הם בטלות בעת הזקנה והוא מוטל ברעב והתורה עומדת לאדם בילדותו ותקנתו ומחיל' לו אחרית ותקנה שואמר וקווי' ה' יחליפו כח יעלו אבר כנשרים ונאמר עוד יטובן בשיבה דמים ורעניים יהיו אבל רבנות זו שנינו כאן היא לנהוג שררה על הצבור במילי דעלמא וכן אמרו באחרון מברכות ובאחרון מיומא ובאבות דרבי נתן על זאת המשנה אוי לה לרבנות שמקברת את בעליה ומפני מה מת יוסף קודם לחיותו מפני שנהג עצמו ברבנות וכן אין לך נביא ונביא שלא קפה כמה מלכי' כמו שאמר בפסחים פרק האשה וכן מצינו ששאלו היה בורה מהשררה והיה נחבא אל הכלים ואמרו בסנהדרין פרק ראשון היו קבל זקיס ואמרו בפרק חלק חף אגן נמי חגיגא בית אפל' אין פוחזין בו חלונות לראות את נגעו וזהו שאמרו אין אדם מתמנה פרנס מלמטה אלא אם כן מנחין עליו מלמעלה וזהו עווי של רב לרב כהנא שכתבתי למעלה שלא ימנע עצמו מהמלאכה בשביל גדולה והתנשאות ושלמה המלך ע"ה האויר לנהוג בשפלות ולהתרחק מן הרבנות כדי שיעסוק במלאכה וזהו שאמר טוב נקלה ועבד לו מתחכבד וחסר לחם זה הנקלה אינו נקלה מעצמו שלא תהיה לו שום מעלה כבוד אלא שהאז נהג עצמו בשפלות והיה מפרס אבא מארי ז"ל ועבד לו שהוא כבוד עבד לעצמו לעסוק במלאכתו וזהו יותר טוב מהמתכבד מעצמו ונהג בשררה ואינו נכבד אלא אחרים וזה יביא שיהיה מוטל ברעב בחוסר לחם :

ואל תחודע לרשות : הוא השולטנות והמלכות מעין ראש ויש מפרסים מפני שהרשות בידה לעשות כרצונה והאסור שלא יחודע למלכות כדי ליטול רבנות על ידיה כי המחודע לרשות סופו לאבדון כי לא יקרבוהו אלא להגלותו ויעבירוהו על דעת הונו כמו שאירע לדואג וכן פירשו באבות דר' נתן :

אבטליון אומר חכמים הוהרו בדברייכם שמא תחובו הובח גלות ותגלו למקום מים הרעים וישחו התלמידים הבאים אחרייכם וימותו ונמצא שם שמים מתהלל :

דברייכם דברים לא כן וישחו התלמידים ויחסכו על דברי המינין שפירשו דברייכם דעחסו וימותו בעונם ונמצא שם שמים מתהלל כי ישארו אותן דעות כמו שאירע לאנטיגנוס עם לדוק וביחוס ובאבות דר' נתן פירשו מים הרעים עכו"ם שגא' ויתערבו בגוי' וילמדו מעשיהם הזכיר שלא יגרמו להם מעשיהם גלות בין העכו"ם וילמדו מעשיהם :

הלל ושמאי קבלו מהם הלל אומר הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורורף שלום אוהב את הבריות ומקרבין לחורה :

הפירוש צפ' אין דורשין אמרו כי הלל ומנחם קבלו משמעה ואבטליון ילא מנחם לעבודת המלך ונכנס שמאי והלל זה הוא הלל האקן שעלה מצבל והיה מורע דוד מבני שפטיה בן אביטל קן אמרו בגמרא

בכתובות פרק אע"פי על רבינו הקדוש שהיה מבני בניו ואמרו בירושלמי כי משפחת אמו היחה מורע דוד ומשפחת אביו היחה מבני בנימין ולזה היה רבינו הקדוש שהיה מבני בניו של הלל כפוף לרב הוגא שהיה בימיו ריש גלותא בבבל לפי שהיחה משפחת אביו מורע דוד כמכר בירושלמי במס' כלאים וכן במס' הוריות פרק כהן משיח כשאמר רבי מה אני בשעיר כלומר שיתכפר בשעיר כדון נשיא אמר לו רב חייל הרי נרשך בבבל ומתנאי הנשיא הוא שלא יהיה בישראל גדול אלא הוא שגא' מכל מצות ה' אלהיו שאין עליו אלא אלהיו כמו שג' ג"כ צפ' מלך קן אמרו שם בגמרא :

הוי מתלמידיו של אהרן : כלומר למוד ממעשיו של אהרן כבר פי' זה מלאכי ואמר בשלום ובמישור הלך אחי ורביס השיב מעון : שני דברים היה עושה האחד להבחן השלום והשני להשיב רביס מעון ופירשו באבות דרבי נתן כיצד היה אוהב שלום כשהיה רואה שני בני אדם מתקוטטים היה הולך לכל אחד מהם שלא מדעת חבירו ואומר לו ראה חבירך איך הוא מתחרט ומנה עצמו על שחטא לך ואמר לי שאבוא אליך שתתחול לו ומחוך כך כשהיו פוגעין זה לזה היו משקים זה את זה : וכיצד היה משיב רביס מעון כשהיה יודע באדם שעובר עבירה בזילה היה הולך אליו ומראה לו פנים להצות ואותו אדם היה מתבייש מעצמו והיה אומר אלו היה יודע זה הצדיק מעשי הרעים היה מתרחק ממני ומחוך כך היה מהרהר בתשובה וחו שאמר הלל שאהרן היה אוהב שלום וגם רודף אותו כמו שגא' בקטן שלום ורדפהו : ובירושלמי דפאה אמרו וכן ביגמנו בפרש' חקת בקשהי ממקומך ורודף אחריו במקום אחר : וכן אמרו באבות דר' נתן רודף שלום מעיר לעיר ומחוך לכרך וממדינה למדינה : ובפרק הבא על יבמתו אמרו מותר לשנות מפני השלום שגא' אביך אה לפני מוחו כמו שזכר שם : והיה אוהב את הבריות ומקרבן לחורה ועל זה נאמר באהרן ויבכו את אהרן שלושים יום כל בית ישראל אפי' השמים במשמע ובמשה לא נאמר אלא בני ישראל : וחלילה שיחיה יוחר וכו' :

(כאן חסר חבל על דאבדין ע"כ נמצא כחוב) :

הוא היה אומר נגד שמוא אבד
 העיר לישחמש איניס במאן דתני ארבעה
 פירות ארבעה סדרים ולא לישחמש במאן
 דמתני ארבעה פירות שידע פירותיהן
 ותלמודן ויש נוחים סימן לדבר הנה
 ראשי חיבות תלמיד גברא אחרניא • שאין מותר לאדם להשתמש בתלמידים שאין
 תלמידיו ובביתא שנינו ודאישחמש בתגא חלק אבד והלך לו שכל המשחמש בשם
 המפורש אין לו חלק לעולם הבא :

הוא היה אומר אם אין אני לי מי
 לו וכשאני לעצמי מה אני ואם לא
 עכשיו אימתי :

מגמר לאחריני ואלוי ועבדי דלית ליה אגרא לדידיה אי לא עביד הוא וכן אמרו
 בסוטה פ' היה נוטל על שבגא והלל אחוי שבגא עסק בפרקמטיא והלל עסק
 בחורה ואמר לו בא ונחלוק ילאה בן קול ואמרה אם יתן איש את כל הון ביתו
 באהבה בן יבנו לו אלא שאם מתחלה אמר לו עסוק בחורה ואני אעסוק בפרקמטיא
 כדי לזון אותך כמו שעשה עוריה לשמעון אחיו והשיא לר' יוחנן אין יותר גדול
 מזה ויש לו סכר עם העוסק בחורה כמו שדרשו בספרי ובבראשית רבה בענין שמה
 זבולן בלאחך וישכר באהליך וכו' המטיל מלאי לים ת"ח שזכה ויושב בישיבה של
 מעלה שגא' כי בלא החכמה בלא הכסף כמו שאמר בפרק מקום שנהגו • ודברי הלל
 קיימי' הם שהאדם רריך שחכה לעצמו על כן אמר אם אין אני לי מי לי וכן אמרו באב' דר'
 נתן אם אין אני לי ולא זכיתי לעצמי מי יזכה לי להיו העולם הבא • ואמר
 ואמר אפילו זכיתי לעצמי מה הוא הזכ' הזה כפי מה שאני חייב לעשו' וכמו שהי'
 אומר מר עוקבא שש' לרק' הרבה מממוניו וזרין קלילא ואורחא רתיקתא בפרק
 מיאת האשה • ואם לא עכשיו בזה העולם אטרה אימתי כי אחר המות אי אפשר
 לזכות עוד וזהו שאמר שלמה ע"ה כי לכלב חי טוב מן האריות המתה הכלב החי הוא
 הרשע שבעודו חי אפשר לו לעשות תשובה אבל האדוק כיון שמת אי אפשר לו לעשו'
 מעשים טובים וזהו שאמרו בראשון מע"ז מי שטרה בערב שבת יאכל בשבת ודרשו
 שם היום לעשותם ולא למחר לעשותם וזהו אחר המיתה וכן הוא בפי' עושין פסין חו
 היא ששינו התקן עמך בפרהודור כדי שתכנס לטרקלין :

ויש לפרש אם אין אני מוכיה ומעורר לעצמי מי לי זולתי שיעוררני התעוררות
 אחרים הוא לפי שעה והתעוררותו לעצמו הוא חדיר ואפילו מעורר לעצמי מה
 אני להשלי' הובחי כי הויר הרע ותאור שבעים' המעבדי דמי' למחך שמסר שדה
 לעבדיו להביא ממנה שלשים סור ולא הביאו לו אלא חמשה סורים אמר להם והלא
 פסקתם להביא שלש' סור אמרו לו שדה שנתת לנו זצורית היא טרחתו הרבה ולא
 יכולנו להוציא יותר כן אמרו לו הדיקים יר' הרע שנתת בנו הוא רע שגא' כי יר'
 לב האדם רע מעוררו ואפי' טרה הרבה לא נוכל להשלי' רצן בוראניו ית' וכו' שגא'
 כי הוא ידע יצרו זכור כי עפר אהנו ואם אפילו אהיה לעצמי לא אוכל להשלים
 רצני כל שכן אם אהעגל בעבודתו ית' שלא יעל' בידי כלום וזהו שגא' על שדה איש

על עברתי ועל כרס אדם חסר לב והנה עלה כולו קמטוים כמו פניו חרולים וגדר
צביו נהרסה :

אם לא עכשיו אימתי . אם לא אחיה לעמי עכשיו בזמן הבחירות אימתי
שמה בעת האקנה אולי לא חוכל מפני חולשת האקל' או מפני הרגל הבטול או מפני
סיבות מצוללות אחרות וגם אם אשתדל בימי האקנה בכל כחי הרי אבדתי זמן הבחירות
וכליתי אחרו בהבל אחר שאמר שלמה ע"ה חנוך לנער על פי דברו גם כי יקין לא יסור
ממנה . וכן אמר דוד ע"ה אשר בימינו כנעניים מגדלים בנעוריהם ר"ל כי כמו
שהנעט בעודו קטן ורך אדם יכול לתקנו שלא יחגלד עקום ויעלה ישר קן הבנים
בנעוריהם אדם יכול להנכס ביראחה' אחרו מצות חינוך שאדם חייב צביו אחר המשל
שחבר בגמרא בפ"ג שאכלו בולין בולין מקיימיהו ידיעי כלומר מהקן שהם גדלים בו
בעודם קטנים אדם יכול להכיר אם הם ישרים או עקומים . ועוד המעשה הטוב
בימי הבחירות יותר נראה מימי האקנה כמו שאמר שלמה המלך ע"ה חסור את
בוראך בימי בחורחך :

שמאי אומר עשה תורתך קבע הפירוש מלנו בדברי הימים צביו
ואמור מעט ועשה הרבה והוי מקבל כלב שמאי חסר אלף וכן הוא בירושלמי
אח כל האדם בסבר פנים יפות : ובמשניות מדוקדקות אבל במשל' נהגו
לכתוב באל"ף :

עשה תורתך קבע . רבינו שלמה ז"ל פירש שלא תהא קובע לה עמים אלא
כל היום זה אי אפשר שהרי אמרו בגמ' פרק כ"ד מברכין נהוג בכן מנהג דרך
ארץ והעשה קן עליה בידו כמו שאמרו שם אלא שאותן שעות שתקבע לחורה יהיו
קבע ושאר המלאכות יהיו משמשות לאותן שעות וכן אמרו שם דורות הראשונים עשו
תורתם קבע ומלאכתן עראי זה היה נתיקים בידם דורות אחרונים עשו תורתן עראי
ומלאכתן קבע לא זה ולא זה היה נתיקים בידם . ותחילת דינו של אדם אינו אלא על
שלא קבע עמים לחורה כמו שמכר בראשון מקדושתו ובראשון מסנהדרין שנאמר פוטר
מים ראשית מדון וכן בפרק במה מדליקין אמרו שאחר שאומרים לאדם גשאת ונתת
באמונה אומרים לו קבעת עמים לחורה שנא' והיה אמונת עתידך . ובאבות דר'
נחן תיבא העושה תורתו קבע ומלאכתו טפלה עושין אחרו עיקר לע"ה וכל העושה
תורתו טפלה ומלאכתו עיקר עושין אחרו טפלה לע"ה . ובנוסחה אחרת שנו עשה
תורתך קבע שלא תקל לעגמך ותחמיר לאחרים ולא תחמיר לעגמך ותקל לאחרים
אלא תהא תורתך קבע לך ולאחרים שנא' כי עורא הכין לצבו לדרוש את תורת ה'
ולעשות ואחר כך וללמד לבני ישראל וגו' :

אמור מעט ועשה הרבה . זו מדה עליונית היא שהקב"ה אמר מעט שלא
אמר אלא דן אנכי שהן אחריות דן והביא עליהם כמה מכות וגאלם בכל' חייב'
שהן ע"ב אחריות שהם כפסוק או הססה אלהים לבא לקחת לו גוי מקרב גוי עד
מוראים גדולים כמו שאמרו בילמדנו פרשת וירא אליו . ובמדרש חיות אמרו א"ר
יוחן מלבא לקחת לו גוי מקרב גוי עד מוראים גדולים ע"ב אחריות הן כנגד שם של
שבעים ושתיים אחריות אמר רבי אבא בשמו גאלס ואם תאמר ע"ה לא מהם גוי
השי . ומכאן למד רבינו סעדיה גאון ז"ל שאם בגאולה ראשונה שלא הבטיחו בה
אלא בשתי אחריות קיים אותה בהרבה חייבות כל שכן בגאולה אחרונה שהבטיחו
אותה על ידי הגבאים בכמה דברים שקיים אותה ביותר ויותר . והלויקים למדס

מהקב"ה שאומרים לעשות מעט ועושים הרבה כי כן אברהם לא אמר להביא לפני המלאכים כי אם פת לחם והביא הרבה שלם סאים וחמאה וחלב וכן הבקר ואמרו בפרק הפועלים שהאכילין שלם לשונות בחדל ואין בפסוק רמז אלא לשלשה עגלים שנאמר בן בקר חד רך חרי וטוב תלת אבל לשונות בחדל מנין להם רמז צוה יש לומר כדי שלא לעכבם שהרי אמר להם לאחר העבורו האכילם מה שאינו צריך הפשט וייתוח והם הלשונות לשון אחד לכל אחד והחדל הוא דרך גדולה כמו שאמרו בפרק ארבע במתנו' הנהיה לך נחמים למשה לגדולה שיאכלום ללי בחדל כדרך שהמלכ' אוכלים לפי שבמתנו' הנהיה היו הלחיים עם הלשון ואמרו שם אמר ליה רבא לשמעיה זכי לי במתנחא דבעינא למיכל לישנא בחדללא כי לפי שהלשון יש בו הרבה לחות רפואתו בחדל ושמה למד דעת את העם להיות כאברהם ושלם יהיו כעפרון שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה שאמר לו ארבע מאות שקל כסף ביני וביך מה היא ואחר כך לקח ממנו קעורין גדולים כמו שמר בפרק יש בטר ובפרק הפועלים על כן בכל הפרשה כתוב עפרון מלא ובפסוק וישקול אברהם לעפרון וכתב חסר עפרון שהוא גמטרייא רע עין שנאמר ויבא להן איש רע עין ולא ידע כי חסר יבואנו וכן אמרו בבראשית רבה ובאלה שמות רבה וצילמדו בפרשת ראה שזה הפסוק מדרש עליו ועל כן נכתב וישקול אברהם לעפרון חסר וכן נזכר בבראשית רבה ובפסיקת' בפרשת ראה • ובאבות דרבי נתן אמרו כי בלק אמר הרבה שנאמר כי כבד אכבדך מאד ולא עשה אלא מעט בקר ולאן הפחות שבהן וכן בתנחומא בפרשת בלק :

והיו מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות • רבינו יונה ז"ל פירש שקבל את כל האדם בפנים טובות ויבטל רעו מפני רעו כדו סיהיה אהוב לבריות ואינו מענין שלמעלה • ושמי האין למה לא היה מוכיח את עצמו צוה שהרי היה קפדן כמו שהזכירו בשני משבט • והפירוש הנכון הוא שהוא סמוך למה שלפניו שאם יכניס אורחים בחוך ביתו יאמר מעט ויעשה הרבה ויקבלם בסבר פנים יפות שאם יתן להם פנים כבשות בקרקע יחבישו וכן אמרו חכמים אם נתן ופניו כבשות בקרקע כאלו לא נתן אבל המקבל בסבר פנים יפות אפילו לא נתן כלום מעלין עליו כאלו נתן כל מתנות שבעולם • וכן אמרו במדרש חזית על הגרפה שלא אכל אליהו משלה אלא שקבלה אוחו בסבר פנים יפות הא למדת שעל הכנסת אורחים נאמר • בסבר מלשון חרוגס רואה אנכי את פני אביקן הוי אגא ית סבר אפי אבונק ולשון תלמוד הוא בפרק הרוחה אמר לו הקב"ה למשה לך והסביר להם פנים יפות כמו שהסברתי לך • ושלם אזהרות האסיר שמאי כנגד שלם שלמיות שיש באלהם כמו שהסביר ירמיה חכמה גבורה עושר כנגד החכמה אמר עשה חורתך קבץ • וכנגד העושר אמר אמר מעט ועשה הרבה • וכנגד הגבורה אמר והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות שיכבות את כעסו ואי זה הוא גבור הכובש את יצרו • ובידועלמי פרק שני שעירי אזהרה לדיין שלא יסביר פנים לזה ויעז פנים לזה • נראה שהסבר הוא הפך השנות והכעס :

רבן גמליאל אומר עשה לך רב והסתלק מן הספק ואל תרבה לעשר
 ופירוש אחר שהשלים סדר הוונות שקבלו זה מזה החתיל לסדר סדרן של בניאים ששחלשלו מהלל הזקן וכן הוא אומרות :
 סדרן הלל הזקן עלה מבבל ששם שארו כל המיוחסין כמו שאמרו באחרון מקדושין לא עלה עורא מבבל עד שעשאה סלח

נקיים וסוּחָה משפּחת אָמו מורע דוד מבני שפּטיה בן אביטל בן דוד המלך כמו
 שמכר בכחובות בפרק אע"פ על רבינו הקדוש שהיה מבני בניו ואביו היה משבט
 בּימין כמו שהוא בירושלמי ובמדרש רבה ומינוכו בני בתירה נשאו עליהן לפי שנסחפּק
 להם אם פסח דוחה את השבת והוא למדש שהוא דוחה את השבת ונסחפּקו מהשפּיאות
 והשפּיאות ראש עליהם כמו שהוא מוזכר בפסחים בפרק אלו דברים ואלמרו בירושלמי
 דפסחים כי לא שכחו בני בתירה דין זה מפני דוחק הזמן שהרי אי אפשר לשתי
 שביעיות שנים שלא יבא י"ד בשבת אלא כדי שיעלה הלל לגדולה ואלמרו בראשון
 משבת הלל ושמעון גמליאל ושמעון והגו נשיאותן בפני הבית מזה שנים חס שמעון
 לא מכר במשנה בשם מקום אכל גמליאל הראשון שהיה נשאו אחר שמעון או היה
 בן שמעון כמו שכתב רבינו משה ז"ל בפתיחת ספר המדע או אחי שמעון בן הלל
 לפי מה שכתב בעל ספר הקבלה הוא רבן גמליאל הסוכר כאלו והוא רבן גמליאל
 האקן שהקן אותן תקנות הסוכרות בראש השנה פרק אם איקן מכירין וביעיין פרק
 השולח ועליו נאמר באחרון מסוּטוּה משמת רבן גמליאל האקן בטל כבוד החורה
 והוא הסוכר בכחובות פרק ראשון בבחילה שבעלה ממשפחת דורקטיו ואומרים העכו"ם
 כי בימיו היה יסו ועל רבן גמליאל זה אמר אבא הלפחא לרבן גמליאל השני
 שהיה אחר החורבן וזכרני ברבן גמליאל האקן אביו אבין שהיה עומד על גב מעלה
 בהר הבית כמו שמכר בפרק כל כתבי ובפרק על אלו מומין ובפ' בחרה דיבמות
 ואחריו היה שמעון השני הסוכר כאלו שמעון בנו אומר והוא היה מעשרה הרוגי
 מלכות כמו שמכר במכילתא פרשה גונב איס ומכרו ובמדרש קינות ובמדרש החלוס
 וכן מכר בחלמוד ירושלמי ובפסחים בפרק האשה במלך ומלכה שעשה פסח וצאו ושאלו
 את רבן שמעון ולא נחבאר איזה רבן שמעון הוא אם זה או הראשון בנו של הלל
 ועל זה האחרון אמר שמואל הקטן בסנהדרין פ"א ישמעאל ושמעון לחרבה והוא ר'
 ישמעאל בן אלישע שהיה כהן גדול ומשמש על גבי מזבח כמו שמכר בראשון מצרות
 והוא נשבה בין העכו"ם ופדה אותו ר' יהושע בן חנייה שהיה בזמן החורבן כמו
 שמכר באגדת הניקין ומה שאמר רבי ישמעאל ברבי יוסי אני ראיתי את רבי
 ישמעאל בן אלישע שהלך בפרק מצח חליטה אינו זה שהוא מהרוגי מלכות שהרי רבי
 ישמעאל ברבי יוסי היה אחר החורבן הרבה שהרי תלמידו של רבי היה ורבי יוסי
 אביו היה תלמידו של רבי עקיבא שהיה אחר החורבן אלא רבי ישמעאל בן אלישע
 אחר היה וכן רבן שמעון זה השני היה רבן גמליאל השני בימי רבי עקיבא שסילקוהו
 מהשפּיאות מפני שיער רבי יהושע בן חנייה כמו שמכר בפר' תפלת השחר והגו
 נשיאותו אחר החורבן ובזמן הבית בסופו והוא ראש החורבן וקטן היה והיה נוסב
 הנשיאות רבן יוחנן בן זכאי שהיה זקן וקבל מהלל האקן כמו שמכר בפרק שני מואת
 המסכתא ורבן יוחנן שאל מאספסיוס שלא תפסיק הנשיאות משלשלת זה רבן
 גמליאל כמו שמכר באגדת הניקין ובודאי כי זה רבן גמליאל ראש הבית בבנינו
 שבימיו היו עושין פסח כמו שמכר בסנהדרין פרק ראשון וכן אחר שהעבירוהו וכן
 אמר רבי לזקן בפסחים בפרק כולל אלוין שאמר לעזי עבדו לא ללה לנו את הפסח
 על האסכלה חס עזי היה עבדו של זה רבן גמליאל השני כמו שמכר בפרק הישן
 ובפרק היה קורא וכן בפרק מרובה שהוא היה חולה לשחררו מפני שסימא את עינו
 ורבי יהושע אמר לו איך בדבריך כלום לפי שהיה מודה בקנס ופטור ורבי לזקן שסיפר
 מעשה של פסח היה בזמן החורבן כמו שמכר בפרק הניקין ומה שלא סיפרוהו
 בנשיאו זמן הבית שלא החזר אלא הלל ושמעון גמליאל ושמעון זה הוא לפי שהיה

קטן ורבן יוחנן היה נוהג הנהיאות * וזה רבן גמליאל לא חקר במשנה זו והוא שביטל שני פרקים של חוספת שביעית אחר האורבן כמו שמכר בריש מועד קטן ובחוספתא בריש שביעית * ואחר רבן גמליאל זה היה רבן שמעון השלישי המכר בסוף הפרק שהיה בימי ר' יוסי ור' יהודה כמו שאמרו בפרק ערבי פסחים שאמר לו לרבי יוסי ר' עקיבא נפסק ונחוש לדברי רבי יהודה חבירינו והוא המכר בראשון מסנהדרין שהודיע לכל ישראל שהוא עיבר השנה ור' רבי מאיר ורבי נתן לביישו ולסלקו מהנהיאות ולא עלתה בידם כמו שהוא מוזכר בהוריו' בסוף המסכתא * והיה ענותן ביותר שהיה אומר לבנו רבי יהודה הנשיא על רבי אלעזר ברבי שמעון הוא ארי בן ארי ואחיה ארי בן שועל כמו שהוא חקר בפרק הפועלים * ובנו היה רבי יהודה הנשיא והוא רבי המכר הדם במשנה ובבבבית' כמו שמכר בשני משבט ובשני מגיעין ובפרק החולץ ולפי שהיה גדול הרבה עד שאמרו עליו מימות משה ועד רבי לא מלינו תורה וגדולה במקום אחד כמו שמכר בגיטין פרק המיקין ובסנהדרין פרק אחד דימי ממונ' שהיה לו עומר גדול מביית אלטוניטס כמו שמכר בראשון מע"ל ובפרק הפועלים וכן בפרק אלו קשרים שאמרו אהוריהם דרבי עהירי משביר מלכא על כן היו קוריים אוחוספסס כמו שהיו קורין תלמידיי בכל לרבם רב ססס והיה שמו אבא אריכא כמו שמכר בפרק ראשית הגז וכן היה אומר שמואל אי הכי אמר אבא עליו ובירושלמי דקמא אמר שמואל מודה לי אבא מאן אבא רב ובראשון מקמא אמר שמואל על רב מודה לי אבא בגמרא שלמי * וכן אמר רב כהנא רמי פומי דאבא * וכן היה אומר רבי יוחנן אבא ממשפחת בריאס היה * וזה רבי יהודה הנשיא הוא רבינו הקדוש לפי שלא הכינים ידו תחת אבננו לעולם ולא נסתכל במילחו לעולם כמו שמכר בפרק כל כחבי ובירושלמי ובמדרש קבלת ואמרו עליו בסוף סוטה משמת רב בטלה עונה ויראת הטא זה הוא רבי המכר בראש פרק שני והוא חיבר המשנה כמו שמכר בפרק הבא על יבמתו בפירוש ובפרק מי שהיה שוי ובראשון מיום טוב ובחולין ובשבועות ובראשון מראש השנה ובפרק כל הבשר ובפרי' כיסוי הדם ובראשון ממגיל' שכל אלו המקומות אמרו רבי הוא ונסיב לה אליבא דמיא * ובגיטין ובקמא וביבמות אמרו כן שנה רבי וכו' והיו לו שני בנים גמליאל ושמעון ובשעת מיתתו אמר רבי אע"פ ששמעון בני חכם גמליאל בני שיש כמו שמכר בפרק הנושא לפי שאע"פ שלא היה ממלא מקום אביו בחכמה היה ממלא מקום אביו ביראת פהא והיה צור * ונסתפק לבעלי התלמוד אם זה שמעון נהג נהיאות אם לא כמו שמכר בגיטין בסוף פרק ראשון והיו קורין להם רבן גמליאל ברבי ורבי שמעון ברבי * וזה רבן גמליאל הוא חקר במסכתא זו בפרק שני ובראשון מכתובות בשני מקומות ובפרק גיד הנשה ובשבת פרק שאל וכן בהרבה מקומות מהתלמוד ואחריו לא היו נקראים חנאים אלא אמוראים * וכן רבן גמליאל זה האחרון היה רבי יהודה הנשיא כמו שקרא עלמו יהודה בן גמליאל בפרקא דחסידי והיה אמורא בימי רבי ינאי כמו שמכר בפרק יש נוהלין ובימי רבי יוחנן וריש לקיש ועליו אמרו בפרק מי שאלחו רבוחיו החירוהו לישא כמו שמכר שס * ותלמידו של רבי יוחנן היה כמו שמכר בראשון מראש השנה ובפרק בא סימן יש אול רבי יוחנן אמר קמיה דרבי יהודה נשיאה אף על פי שהיה תלמידו הלך אללו מפני כבוד הנשיאות כ"ל * ובפרי' השותפין שר' אמרו רבי יהודה נשיאה רמא שורא ארבנן אמר ליה רבי שמעון בן לקיש וכו' ובפרק ר' אליעזר דמילה אמר ריש לקיש משום רבי יהודה נשיאה ובפרק כל כחבי ובפרק כל היד ובפרק יולא דופן והאריך ימים כי בימי רבי ינאי שהיה

רבו של רבי יוחנן היה. והיה אחר שמת רב יהודה תלמידו של רב ושמואל כמו שאמרו בפרק אלו מגלחין שכיב רב יהודה אמרו ליה זיל לגבי ר' יהודה נשיאה. מכל זה נראה כי בימי האמוראים היה והוא התיר השמן של עכו"ם וקורין אוחו כי דינא דשרו משחא בפרק אין מעמידין ואינו מוכר במשנה כלל ולא בבביתא. ובנו של רבי יהודה הנשיא הזה היה הלל האחרון שהיה בימי אביו ורבא ובהרבה מקומות הוא מוכר בתלמוד בימי האמוראים האחרונים. וכתב הרמב"ן ז"ל בס' המלאת שחיבר שהוא חיקן לנו זה העיבור שבידיו מענין קביעות חדשים ועיבור השנה לפי שראה פזור הגלות ואי אפשר על כל ישראל לסמוך עלי' בית דין על כן סדר לנו אלו התשבויות שאנו מתנהגים על פי שני שרשים והם שאין חדשה של לבנה פחות מתשעה ועשרים יום והאי יום ושתי ידות שעה וע"ג חלקים סימן להם כ"ט י"ב תש"ג כמו שאמר רבן גמליאל בקבלה מבית אביו כמו שזכר בראש השנה פרק אס איין מכירין. והשני לעבר בכל מחזור של חשע עשרה שנה שבע שנים ומה יהיו החדשים חדשי הלבנה והשנים נשמות החמה והיא חכמה מפולאה שיבוא לעולם הפסח בזמן האביב וכבר ראו חכמי העכו"ם זה הסדר ובבביתא הרבה כמו שזכר רבי אברהם ברבי חייה ז"ל על תלמי אלמנטרי היוי ומכר בס' יסוד עולם על חכמי ישמעאל אל אמדולסין הקרו בחכמה זו ועלתה בידם יפה יותר ממי שקדמם:

עשה לך רב. כבר מוכר זה בדברי יהושע בן פרחיה ומה בא ללמדנו על כן פירש רבינו משה ז"ל שיש הפרש ביניהם וכל אחד מהם יגיד עליו רעו כי למעלה נאמר על עיני הלימוד ולה סמך לו וקנה לך חבר וכאן נאמר לעיני הוראה ולה סמך לו והסתלק מן הספק שאם באה הוראה לפיך ונסתפקת בה אס תאסור ושמא תאבד ממוקן של ישראל והתורה הטה עליו כמו שלמדנו מן וזה הכהן ופנו את הבית שחסה על כלי חרס כמו שזכר בספרא. או שמא תחיר האיסור ותבוא תקלה על ידך ותעבור על ולפני עור לא תתן מכשול וכן אמרו בירושלמי דתרומוה קסם שאסור לטהר את הטמא קד אסור לטמא את הטהור בסוף פרק חמישי על כן עשה לך אחד מהחבירים רב ואם הוא ברור לו תורה על פיו וכן אמרו הגאונים ז"ל כל היכא דלמר פשיטא ליה ולמר מספקא ליה עבדין כמאן דפשיטא ליה אפילו תלמיד במקום הרב וכן אמרו בראשון מסנהדרין רבא כי הוה אחייל טרפחא לגביי הוה מניין לכולהו עבדי דמחא מחסויא כי היכי דלמטיין שבא מכשור' משל הוא שהטמא קורה כבירה מאסוף עמו הרבה בני אדם שיבוא לכל אחד מהם קיסם קטן. והביא ראיה מהירושלמי שאמרו שם זיל אייתי לי זקן מן השוק דאסמיך עליה ואשרי לך. ובבביתא דרבי נתן פירשוהו כמו הראשון עשה לך רב לחכמה ולפי זה יהיה פירוש והסתלק מן הספק עיני נפרד שיתרחק מן הספקות שהתורה החמירה על הספק שהייתה עליו חשם בכסף שקלים ועל שגגת ודאי אינו חייב אלא חטאת בת דנקא כמו שחכ' בפרק איהו מקומן ובבביתא פרק דם שחיטה ובפרק שבועת הפקדן.

ואל תרבה לעשר אומדות. ידוע הוא שהתרומה אין לה שיעור מהתורה דהטעם אחת פוטרת את הכרי כמו שזכר בלחרון מע"ו ובתשעון משבת ובשני מקדושין ומה שאמרו עין טובה אחד מארבעים בינונית אחד מחמשים רעה אחד מששים זה הוא מדרבנן כמו שזכר בפרק ראשית הגז על כן הוטל תרומה מאומד בין ירבה בין ימעיט אין שם איסור מן התורה כמו שזכר בפרק כל הגז ועושה אדם כל גרמו

חרומה וכל עיסתו חלה ובלבד שישייר מקלח כמו שמכר בפרק ראשית הגז ובפרק
 צבל מערבין דבעינן ראשית שהיו שיריה יוכרין ולכן אמרו שחרומה גדולה וטלח
 באחד ובמהשבה בפרק כל הגט והלויי הוא אינו אלא לענין מעשר שהוא שיעור
 קצב מן הסורה אחד מעשרה והניטלו מאומד יבוא לדי חטא שאם ימעט אעפ"י
 שמשערותיו מחוקקים פירותיו מקולקלין כמו שמכר בסדר זרעים במסכת דמאי
 בירושלמי חגי הפוסח ממעשרותיו ומעשרותיו מחוקקים ופירותיו מקולקלין המעדיף
 על המעשרות מעשרותיו מקולקלין ופירותיו מחוקקים והביאנו בפרק האיש מקדש
 ובפרק מי שהוציאנו ובפרק כל המנחות ויהיה טבל מעורב בהן * ורבינו משה ז"ל
 פירש שסמך זה למזה ראשונה שזה מענין הספקות הוא שחייב אדם להסתלק
 מהם * אבל רבינו שלמה ז"ל פירש שהוא מענין הכוראה ודרך משל הוא שלא יורה
 לא היתר ולא איסור דרך אומדן וכבר נזכר פירש רבינו יונה ז"ל ונחב כי יש סברות
 שהחכם עלמו מכיר שאותה סברא אי אית' לשום חכם לחלוק עליה ויש סברות
 שהחכם עלמו מכיר שיש לה פנים ואפשר לחלוק עליה ועל כיוצא באלו הסברות
 אלו זה החכם שלא ירצה לעשר אומדות שיסמך על עלמו ובמשינות כחוב עומדות
 במקום אומדות :

שמעון בנו אומר כל ימי גרלתי הפירוש כבר פירשתי שזה הוא רבן
 בין החכמים ולא מצאתי לגוף טוב שמעון מהרוגי מלכות ומה שלא אמר
 משחיקה ולא הכרזת הוא עיקר רבן שמעון אומר שמה קודם שנסמך
 אלא המעשה וכל המרבה דברים שיאמר דברים אלו וקבעום על שמו
 בילדותו שאתם בראו זמן כי כן אמרו בילדותו
 מביא הטא :

כן זכאי בעוקאי תלמי על רבן יוחנן בן זכאי לפי שבאותו מעשה היה תלמיד היושב
 לפני רבי קן פירשו שם בגמרא * וקלח קשה לזה שאמר כל ימי ואין אומר קן אלא
 מי שהוא זקן ושמה לא נתמנה שיהא אלא בסוף ימיו כי אביו רבן גמליאל הזקן
 סאריך ימים :

כל ימי גרלתי בין החכמים * וראוי לסמך עלי צוה כי הרבה בדקתיו
 ונסיחתי ומלאתיו אמת :

ולא מצאתי לגוף טוב משחיקה * ואפילו יבואו ויחרפוהו יחוק ועל זה אמר
 שלמה ע"ה אל תען כסיל כאולחו וכן היו עתים חסידים הראשונים כמו רבי ורבי
 חייה כמו שמכר בשבת פרק שי * ואמר אחד מהחכמים במלתו לבנו מי שאינו
 סובל דבר אחד ישמע דברים רבים * ואמר אחד לא תוכל להלחם עם נבל כמו
 שתחריש לו וזהו תכנינהו ותשיב זור חרבו ותסלף עליו הרבות העדים אשר יראו
 מחילתך ויקחו נקמתך ממנו * ואמר על זה שלמה ע"ה גם לכל הדברים אשר ידברו
 אל תחן לבך אשר לא תשמע את עבדך מקלך * ואמרו חכמים ז"ל בפרק השולח
 ובפרק רבי עקיבא וביומא פרק בראשונה כי השומע חרפתו ואינו משיב עליו
 הכחוב אומר ואזהבו כלל השמש בגבורתו שמדריגתו יותר גדולה לעולם הבא
 מהלדיקים שאמר בהם והמשכילים מהירו מוסר הרקיע ומלדיקי הרבים כנוכזים
 ולא נתנה מדריגה זו אלא לחכמים כמו שאמרו פרק ראשון מבחרא על פסוק
 והמשכילים ורבין מאי אמר רבינא ואזהבו כלל השמש בגבורתו והמו שומע חרפתו
 ואינו משיב לשמש כי כמו שהשמש שמת חרפתו מהלבנה שקערג' ואמרה אי איפשר

לשני תלמידים שישתמשו בכתר אחד ואמר לה לבי ימעט את פניך כמו שהיה צריך
 ואלו טריפה ובראשון משבעה בן השומע חרפנו ואינו משיב הדין החמירו ויהמעט
 והוא יאמר בלור החיים כמו השמש בגבורתו חסו כשיהיה לור השמש שבעתים בלור
 שבעת הימים שיגדל לורו שלם מלוח וארבעים תלש פעמים יואר מעביו כמו
 שחרגם יונתן בן עמיאל וזה המספר יולא משבעה על שבעה שהם ת"ט ובעתה על
 מ"ט וזה אמר כללח השמש בגבורתו יבמדת חסלים אמרו כל מי שמתרפים
 אותו ויכול להשיב ואינו משיב יכול לקרות את עצמו חסיד כמו שהיה אומר דוד ע"ה
 לא חתן חסידך לראות שמת ובבבל היו שם משפחות פסולות ומשפחות מיוחסות
 וכשהיו מתגרות זו בזו אוחה שהיתה שותקה היתה אללם בחוקה מיוחסת זה
 הוא שאמרו באחרון מקדושי מיוחסות דבבל שתיקותה ואפילו בשבתו של מקום
 היא משוכחת השתיקה שנא' לך דומיה חלה ואמרו בפ"ב ממסכת מגילה על זה
 מלה בסלע משתוקא בשמים ואמרו שם סמא דכולא משתוקא זכ"ש לספר בשבתו
 של בשר ודם ועל זה נאמר מברך רעבו בקול גדול בבקר השכם קללה תחשב לו
 ועל זה אמרו במסכת ערכין פרק יט בערכין אל יספר אדם בשבתו של חבירו שמחון
 שבתו בל לידו גמחו וכן בפרק גט פשוט שנאמר רבי כמה מותר כתב זה על
 ספר תלמיד ואמר לו ר' חייא יהודה חייטא כתביה אמר לו רבי כלך מלשן הרע
 שבוה תלמיד השומע שבתו לספר גמחו ועל כל זה אמר שלמה ע"ה גם חילי מחרש
 חכם יחשב ואמרו בבביתא של דרך ארץ והביאנו בפרק מי שהיה עומא וכן בירושלמי
 אמרו תני ר' חייא יפה שתיקה לחכמים ק"ו לעפשים וכן הוא אמר גם חילי מחרש
 חכם יחשב וכל שכן שבמילי דעלמא יפה השתיקה וזה אמרו על רב תלמידו של ר'
 חייא שלא שח שיחה בטילה מימיו וכן בפרק הישן אמרו על רבן יוחנן בן זכאי שלא
 שח שיחת חולין מימיו וכן היה עשה ר' אליעזר תלמידו ועל כיוצא בזה דבר זה
 החכם שאין לגוף יפה מהשתיקה שהיא פתח תקוה לכל מעלה כי יעשה עיקר
 ישיבתו בין החכמים לשמוע תוכחותיו וכמו שאמר שלמה ע"ה און שומעת תוכחות
 חיים בקרב חכמים תלין ומתפתי החכם היא השתיקה ומתפתי הכסיל רבי דברים
 כמו שנא' כי בא החלוס ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים והדברים הם מלקים
 לחלקים יש דבור חסור והוא לשון הרע וזוה לא הורך החכם להסיר כי אין זה
 ממתה החסידים שיהיה רריך להעיר להם און עליהם אלא ממדתן של רשעים כדואג
 ואחיפתול שאין להם חלק לעולם הבא וכבר אמרו במס' ערכין פרק יט בערכין
 המספר לשון הרע כפר בעיקר וזוה החלק היא שבעתה שול ועוד שקר וברכת השם
 וקללה הנשיא והדיין וכל ישראל בשם ויש דבור הפך זה שהוא פולו חובב כגון
 קריאת החורה שהחורה נוחה ואמרה וברכת בם ולא בא זה החכם למוע האדם
 מלדבר בהם וכבר אמרו בירושלמי דברטות פרק הרואה כל פטיטא בישון ופטיטא
 דאורייתא טבין ואמרו בפרק כסוי הדם ח"ר יחזק מאי דכתיב האמנם אלם
 לך תדברון מה אומותיו של אדם בעולם הזה ישים עצמו כאלם יכול אפי' לדברי
 תורה תלמוד לומר לך תדברון אבל בא להסיר התלמידים שהם גדולים בין החכמים
 כמו שהיה הוא בעודו תלמיד לשחוק בפני רבותיו אבל הרב מזה עליו ללמד לתלמידיו
 וגם יש עליו אזהרה למוע הדברים במה שאין לרך וכמו שאמרו בא' מפסחים ובפרק
 אלו ערופות לעולם ישנה אדם לתלמידיו לשון קלרה וזוה החלק הוא קריאת
 שמו ותפלה ושפעה בב"ד והבאה שלם בן אדם לחבירו וזוה לא מתחייבו בשתיקה
 ואם יש חיוב בזה אינו אלא בריבוי דברים בלא תועלת ויש דיבור אומני בין

שחי אלו הקטנות האסור והמסוייב והוא הדיבור שאין בו לא מזה ולא עבירה והוא נחלק לשני חלקים האחד נוטה אל החלק האסור • והשני נוטה אל החלק שהוא חובב והוא הדיבור במילי דעלמא אם היא שיחה בטילה הוא נוטה לעבירה שהרי אמרו ביומא בפרק ראשון השם שיחה הולין עובר בעשה שנאמר ודברת בס' ולא בשיחה בטילה ואם היא שיחה בצוררי מונותיו הוא נוטה לדבר שיש בו חובה ועל זה הוא משוכח הממעט בדיבור זה ולא ידבר אלא ההכרחי בלבד ובמשניות נחוב לא מלאחי לגוף טוב אלא שתיקה :

ולא המדרש הוא העיקר אלא המעשה • סמך זה לשתיקה והקדימו למרבה דברים לומר שהוא מעניינם שהמיעוט בדברים משוכח אפילו לדרוש ברבים כי אין כוונה המדרש אלא כדי שיביא האדם לידי מעשה כמו שהעלו בסוף ראשון מקדושין כששאלו אי זה קודם או חלמוד או מעשה ואמרו החלמוד שהחלמוד מביא לידי מעשה וכן הוא במדרש חוית ומי שלומד ועושה יש לו שכר לימוד ושכר מעשה ועל זה הזהירה החזרה ולמדתם ועשייתם וכן אמרו ביבמות בפרק ז"ש האומר אין לי אלא תורה אפילו תורה אין לו שנאמר ולמדתם ועשייתם ובפרק ראשון מע"א אמרו העוסק בחזרה בלבד דומה למי שאין לו אלוה שנאמר וימים רבים לישראל ללא אמת וללא סגן מורה וללא תורה • ובפ"א מבבב קמא אמרו כי המעשה גדול מהלמוד לאחרים (א"ה הוא מפרש כפי' שאלותיו דרב אחאי שכתבו החס' ז"ל ע"ג) ותלמוד לעצמו גדול מהמעשה וטוב מהמעשה הוא כל כך גדול אל תחוש אם לא תרבה דברים לדרוש לאחרים כיון שיש בידך שכר מעשה • ולא בא לומר זה הכנס כי המעשה בלא מדרש הוא עיקר שאם אינו יודע היאך יעשה ועל זה אמרו אין עם הארץ חסיד ואין בור ירא הטא • אבל בא לומר שהמדרש שהביא לידי מעשה הוא המשוכח מפני המעשה שעשה אחר שלמד ואחר שהמעשה הוא עיקר דיי לו שישמע מרבותיו וילמוד מהם המעשה וישתוק לפניהם :

ובל המרבה דברים מביא הטא • זה הדבר שלמה המלך ע"ה אמרו שנאמר ברוב דברים לא יחל פטע וזה תוספת אזהרה לבחור השתיקה לפני החכמים כי המחיר לעצמו לדבר בפניהם אפי' בדברים קטנים יבוא להמשך להרבות דבר ליבשל בהם ויחטא כי אי אפשר ברוב דברים מבלי מכל כמו שלמדנו מזהו שאמרה אמר אלהים לא תחלנו ממנו ולא תגעו בו והוסיפה נגיעה שלא נאסרו בה ובאה לידי גרעון כמו שהזכירו בפרק ארבע מינות ועל זה אמרו כל המוסיף גורע ואמר שלמה אל תוסף על דבריו פן יוכיח בך ונחבת • ואפי' בחפלה זריק אדם למעט דבריו שלא יבשל בהם וכן אמר קבלת אל תבהל ברוחך ולבך אל ימרה להוליא דבר לפני האלהים כי האלהים בשמים ואחה על הארץ על כן יהיו דברך מעטים • ועל זה תקנו בחפלה היה עם פיות שלוחי עמך בית ישראל שלא יבשלו בלשונם • ומה בחפלה אלו אמרה ותחתיו לה' כל ימי חייו ולא הוסיף היה דיי לה ובשארמה ושב שם עד עולם קלקלה בחפלה כמו שמכר בירושלמי במסכת בכורים ובפרק ב' פרקים בחגיגה שלא היה שמואל אחר כך אלא החמישים שנה עולמו של לוי כי לוי היה וכחוב ומבן החמישים שנה ישוב ממצב העבודה על כן לא היו שנותיו של שמואל אלא החמישים ותחיים כי הוא היה בן שתי שנים כשנמלחו ונתחוו לה' לקיים נדרה כמו שמכר בחגיגה והאדם יש לו שתי אוננים ואין לו אלא לשון אחד לומר שיחיה דבורו מועט ומשמעו מרובה וכחוב בכל ענין יהיה מותר א"כ שפתיים אך למחור • ובירושלמי בראשון מברכות ובראשון משבת אמר רבי שמעון בן יוחאי

אלו הינא על טורח דמיני בעינא חרי פומי הדך אחר אסתא דליח לן חנה חד לא יכלנא למייל נפשן מלשחא בישא ל"ש אי הוּן לן חרין ופירש רבינו יונה ז"ל כי החכמים הקדושים היו עושין עצמן ככלי שרת שאין משתמשין בהם דברים של חול ק"ל לא היו מוילאום מפיסה דברים של חול והיה רוגה זה הכחש שהיו לו שתי פיות אחת לדבור של קדש ואחת לדבור של חול ואמר ואמר ששטש שלא ירצה תקון שאפי' צפה אחד אין אדם ייטל מלשון הרע או מאצב לשון הרע וכמו שאמרו בפרק גט פשוט שזה הוא אחד מהעצירות שאין אדם ייטל מהם בכל יום כל שק אס הוא שנים : וכבר אמרו מנחם רבי אלכסנדרא מאן צבי צבי היי מאן צבי היי אחר עליה עלמא לגביה אמר להו מי האיש החפץ החיים נטור לשוקי מרע ותפחד מדבר מרמה צא מע"ז : ואמרו במדרש תהלים ובילמדנו כי ר' ינאי נתן לו זוז א' בשכר שהאמרו הפסוק אע"פי שכבר היה יודע אחרו :

הפירושו כחב רש"י ז"ל כי במשמות מדוייקות אין כחוב בהם פסוק זה וגם אינו בנוסחת רבינו משה ז"ל ולא במשמיות שלטו : אבל בירושלמי במסכת מגילה הוא שאמרו תמן תנין רשב"ג אומר על שלשה דברים וכו' א"ר מנא ושלשתן דבר אחד נעשה הדין נעשה האמת נעשה השלום ושלשתן בפסוק אחד אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם : וכן היא במסכת חעניות והסופרים כתבוהו בסדר תפילות : ותמיה אי מרבינו שלמה ז"ל שכתב דסמין ליה אולי יחן ואינו סמין לזה הפסוק אלא לפסוק שנא' טוב רע ואהבו טוב והאינו בשער משפט וסמין ליה אולי יחן ה' : וכן חכר במס' חגיגה והפסוק בעמוס והלה שחכר כאן הוא בזכריה ובספרים מדוייקי' אין שם ושלום בוא"ו ואם ק' אינם שלשה דברים כי הכחוב תהאיר שידברו אמת איש אל רעהו שנא' שם אלו הדברים אשר תעשו דברו אמת איש את רעהו וסידרו משפט שלום בין אדם לחבירו וכו' היא פשרה שהיא משפט שיש עמו שלום כמו שחכר בראשון מהנהדרין ולמדו זה שם מזה הפסוק ולזה סמין לזה הפסוק אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם : ודברי זה התנא הם נאמרים על ענין אחד כי כל אחד משלשה דברים שזכר בהם הדין והאמת והשלום הוא מקיים העולם ובודאי לא צא זה הכחש לחלוק על שמעון הלדיק שאמר העולם עומד על החורה ועל הטעורה ועל גמילי' חסדים ויצוא הוא ויאמר שלשה אחרים שהם הדין והאמת והשלום אבל שני התאמרים הם אמת בלא מחלוקת כי שמעון הלדיק אמר העולם עומד ורפן שמעון בן גמליאל אמר העולם קיים ופירוש העולם עומד ר"ל שהם לעולם כמו יסודות ועמודים וכיון זה כמי שאומר האדם עומד על איבריו ומתקיים במאכל ובמשתה וכן ביומא פרק אמר להם הממונה אמרו בשביל לדיק אחד נברא העולם שנא' וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב אלא לדיק שנא' אמרו ללדיק כי טוב וס' אמרו בשביל לדיק א' מתקיימ' העולם שנא' ולדיק יסוד עולם הרי שיש הפרש

רבי שמעון בן גמליאל אומר על שלשה דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שנאמר אמת ומשפט שלום שפטו בשעריכם :

סליק פירקא

רבי חנניא בן עקשיא אומר רצה הקדוש ברוך הוא לכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצוה שנאמר י"י חפץ למען צדקו יגדיל תורה ויאדיר :

בין נברא לתקיים • ופירוש הענין כי העולם לא נברא אלא בשביל האדם ולזה נברא באחרונה כמו שמכר בס'הדרין פרק אחד דיני ממונות והאדם לא נברא שאלו וששחה ויבעול כבהמות אלא שיכיר את בוראו כמו המלאכים והמחוק חכמה והחזרה היא עזרה נאמנה מחכימות פתי שמחוק דברי חזרה אדם מכיר את בוראו מחוק מעשה ברשעית ושאר הנסים והגמלות הנכרים בה ומהחוק מלכותיה שהם מלכות עינים אם כן שאלמלא החור' לא נברא העולם ולזה אמרו חכמים ז"ל באל' מברכות אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה ואמרו שם מאי כי זה כל האדם כל העולם כולו לא נברא אלא לזאת לזה והיה אומר בן זומא נשחית רוחה אכלוסין בזה הבית ברוך שברא כל האל לשמיני כמו שהוא בפרק אין דורשין ובפרק הרואה אם כן יפה אמר החכם כי על החזרה העולם עומד ואמרו בפרק כל נחבי אין העולם חרב אלא על שמבטלין תיחוקות של בית רבן והאדם למה נברא להכיר את בוראו אלא כדי לעבודו כמו שגא' כל הקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצאתיו אף עשיתיו ושיקר שליחותו של משה לישראל הוא לעבוד את השם ית' שגא' בהוי"חך את העם ממלאים תעבדון את האלילים על ההר הזה • וכן דרשו חכמים ז"ל ויטתו בגן עדן לעבדה ולשמרה שהוא על עבודת הקרבנות וקבלתם היא שהקריב פר ראשון שנברא שגא' ותיטב לה' משור פר מקרין מפריש שור שהיה ביום שנברא פר כי כל מעשה בראשית בקומתן נבראו כמו שמכר בפרק ואלו טרפות וכן ראוי שיהיה כבוד בהמה טהורה גסה ראשון קרב לאל ית' על יד אדם שיהיה כבוד ראשון בעולם וכן הבל ונח והאבות לא התקרבו לאל ית' אלא על ידי עבודת הקרבנות אם כן יפה אמר החכם כי על העבודה העולם עומד • והאדם אי אפשר לו להתקיים יחידי כמו הבהמות והעופות ולר"ך הוא לעור מלשה ובנים וקרובים ורחוקים לחרש חרישו ולרוע ולקאור וכל המלאכות הנריכות למאכל ומשתה ולבגת ומדור ובזה יוכלו בני אדם להתקיים כשיעור איש את רעהו ולאחיו ואמר חזק אם כן יפה אמר החכם כי על גמילות חסדים העולם עומד כי לולי ג' אלה יעזור אדם לחבירו אלא הן דברי שמעון הלדיק כי מתחלת הבריאה נסתל הקב"ה בשלשה דברים אלה שהם לורך העולם ואחר כך בראו כי לולי דברים אלה היחה בריאתו לבעלה וחלילה לאל לעשות דברים בטלים • ובא רשב"ג ואמר איך יתקיים העולם אחר שנברא שלא יהיה נחרצ בשגגת האדם ופשיעו חסר שלשה דברים והם הדין והאמת והשלום כי בהתבטל שלשה אלה ירבה החק בין בני אדם ויהיה חורבן בעולם ואם יפרש שלשה דברים אלה לענין הדין וטיהיה הדין חלוי בדיון לדונו באמתו והאמת חלוי בעדים שלא יעידו שקר והשלום חלוי בצעלי הדין להלק מריבה מביניהם אם כן אינם אלא דבר אחד וכן יראה מהירושלמי שנחבתי למעלה כי מתגאוי הדין שיהיה אמת וטיהיה שלום בין בעלי הרוב וכן התרה יתרו בדיונין שיהיו אשוי אמת ושהבעלי דיונין כל אחד על מקומו יבוא בשלום • ורבינו משה ז"ל פירש הדין הנהגת המדינה ביושר והאמת המעלות השכליות והשלום מעלות המדות ואלה הם סבות לקיום העולם ולפי פירושו זה ופירושו לדברי שמעון הלדיק הכל הוא ענין אחד • ויש לפרש הדין לפסוק בין אדם לחבירו כי ידוע הוא שלמות בני אדם מתחלפות וכל דרך איש ישר בעיניו ואלו לא היה משפט אלהים בדרך מריע ביניהם היה רע והיו רב בעולם כמו שאירע לזר המבול שלא נחחסס גור דינם אלא על הגול כמו שמכר בפרק חלק וכן הוכירו שם ענין דייני דסדוס שהיה בהם עוות הדין ועל זה גם כן נחרצה היא ובמותיה אם כן כמו שהחזרה היא עומד שהעולם עומד עליו כן דיני החזרה הם קיום העולם וכן אמר דוד ע"ה

שפטו דל ויחוס עמי ורש הצדיק לא ידעו ולא יבינו בחשיבה יחסלכו וימוטו כל מוסדי
 ארץ . הרי פירש שמפני שלא ידעו להצדיק לדיק ימוטו כל מוסדי ארץ . והאמת
 הוא כפשוטו דבור אמת איש לרעהו ולפי שהעולם הורגל בדבור שקר ואין אללס זה
 ענין רע אינם מבינים זה כי דבר רע הוא והנביא לוח ויחסי האמת ועדרתך ואמרו
 בפרק חלק רב עבות איקלט להסוא אחרת וקושטא שמיח ולא משני דיבורייהו ולא
 מיית איניש מהתם בלא שמיח ונסיב איתתא ממיחו והו ליה חרי בני יומא חד הוא
 יתבא דביאתו וחיפיה רישא אחאי שבבתא טרפא אדשא אמיל' ללו אורח ארעא
 אמרי לה ליחא הכא שכיבו להו תרין בנין אחו חיישי דאחרת לקמיא אמרי ליה
 מאי האי אמר להו הכי הו מעשה אמרי ליה בנעוהא פוק מאחרין לא תגרי בכו
 מוחנא בהך אישי ואס קן יפה אמר זה הסגל שעל האמת העולם קיים והסקר
 מהריבו ומרטיק האלס מהבס ית' כי הוא אמת וכמו שאמרו ביזמא פרק בא לו
 ובסנהדרין פרק ארבע מיתות ובפרק במה בהמה חותמו של הקב"ה אמת והכחו'
 אומר וס' אלהים אמת על כן דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו . ומכאן אמרו חכמים
 ז"ל במסכת סוטה בפרק ואלו נאמרין כח שקרים אינה מקבלת פני שכינה כי איך
 יתחברו אמת ושקר והס הפכים שאין אמלעי ביניהם ואמר הכתוב למדו לשונם דבר
 שקר העוה ללא ומחך גזוחן של שבטים למדו שבחן שלא דברו אמת בפה ולאמת
 בלב שנאמר ולא יכלו דברו לשלם ואמרו בפרק האב והין דק שיהיה הין שלך דק
 שלא ידבר אמת בפה ולאמת בלב ואמרו ביזמא בפרק בא לו כל תלמיד הכס שאין
 מוכו כדור אינו תלמיד הכס ולה הו הארון מלפניו וזב מביא ומחך אע"פי שהתורה
 חסה על ממונן של ישראל . ובאחרון ממכות ובפרק הספינה אמרו כי רב ספרא
 היה מקיים והובר אמת בלבבו וכחז רבינו שלמה ז"ל כי בשאלתו דרב אחא ז"ל
 מפורש כי אלס אחד בא לקנות ממנו ונתן לו דמים ידועים והיה קורא קריאת שמע
 ושק ונתרעה לו באותן דמים וחשב אוחו האיש שלא תרעה לו ואסיף לו יותר ולא
 קבל רב ספרא ממנו אלא במה שנתרעה לו בלבבו ואמרו בפרק הבא על יבמתו כי
 רב היחה לו אשה רעה מתכונת להפך רגמו כשאומר לה לבשל עדשי' מבשלת
 זרעוים וכן בהפך והיה מלעטר כנגדל חייא בן הכיר וסתה והיה מתחלה מהפך
 דברי אביו כדי שתעשה בהפך והיה בא הדבר ברזון אביו ואמר לו אביו מעלה אמת
 בלומ' נתקנה ואמר לו היא לא נתקנה אלא הוא דאפיכח שמת אביו על פקחתו
 יותר ממנו שלא עלתה על דעתו לעשות כן ואמר לו אמרי אישי דנפוק מיך עעמא
 ילפך ואח לא תעבדי הכי משום שנאמר למדו לשונם דבר שקר כלומר אע"פי שמוחר
 לשנת מפני דרכי שלום איני רוצה שתרגיל עמך לדבר שקר . ואמרו בסוה פרק
 לולב וערבה לא לימא איניש ליעקא יסיבנא לך ולא יסיב ליה דילמא אחי לאגמורי
 שקרא . אם כן כסם שהעולם עומד על העבודה קך הוא קיים על האמת כי בשקר
 אי אפשר לעבוד לאל אמת . והתורה הזכירה אזכרה יחירה ואמרה מדבר שקר
 חרמך . ובפרק שבעות העדות הפליגו בזה שאפי' לדון דין אמת בטענות שקר
 אסור . וכבר אמרו בפרק הבונה כי יש רוח שהעולם קיים על האמת וחרב בשקר
 בצורת האותיות שצורת אותיות אמת יש להם למטה מקום עמידה האל"ף והמ"ס
 והתי"ו לכל אחד יש להם מנב קיים למטה ואותיות שקר הם תלויות כי השי"ן יורדת
 באלכסון בזוית מהודדת והקו"ף רגלה תלויה והרי"ש שאין לה אלא רגל אחת וחו
 סימן דקושטא קמי שקרא לא קאי ואס מהפך שקר ויחיה העליון תחתון יתקיים
 כי לשי"ן שלם כרעוים והקו"ף והרי"ש מושבם למעלה רחב סימן כי השקר בהתהפכו

שזכר בפרק הפועלים כן היה תלמיד רבי אלעזר בן שמוע כמו שזכר בפרק הערל ובפרק יום הכפורים ותלמיד רבי שמעון כמו שזכר בפרק כל גגות ובפרק תימקת ושם נראה שהיה תלמיד רבי יוסי וגם תלמיד רבי מאיר כמו שזכר בראשון מעיובין ותלמיד ר' יהודה כמו שזכר בשני ממגילה :

אי זו היא דרך ישרה שייבחר לו האדם • כל החסידים הראשונים היו בוררים לעגמם מעשה טוב על שאר מעשים והיו משתדלים יפה לקיימו חדיר חותמו מעשה יהיה מצוה מהמצוות או מדה מהמדות כמו שהיו אומרים בענין המצוה חיתי לי דקיימית מצוה זליית והרב' כיוצא בזה הזכירו בפרק כל כתבי • ובענין המדות כמו שהיו אומרים לחסיד במה הארכת ימים כלומר אי זו מדה יפה החזקת כל זה האמן שהארכת ימים והיה אומר שלא הסתכלתי בללם אדם רשע והרבה כיוצא בזה כמו שהזכירו בפר' בני העיר ובמסכת תמיד בגמרא שלה אמר רבי אי זו היא דרך ישרה שייבחר לו האדם להנב את החוכמות שכל זמן שהחוכמות בעולם נחת רוח באה לעול' ועוזה וברכה באה לעולם ורעה מסתלקת מן העולם שנאמר ולמוכיחים ייעם ועליהם תבוא ברכה טוב ושם אמרו אשריהם לראשונים שאפילו על שינה קלה עושין דין שכל בן לוי שנמצא ימן במשמרו היה רשות ביד איש הר הבית לחבטו במקלו ולחרוף את כסותו ועל דרך זה בא רבי בבבא ללמד אי זו היא אותה הדרך שהיא ישרה להדריך האדם ההולך בה שיהיה טוב לשמים ועוב לבריות ויבחר אותה מתוך שאר דרכים ואמר שהיא זאת שיוכיר אחר זה אשר להבנת החוכמה הנאל' במס' תמיד היא בכללה :

כל שהיא תפארת לעושה ותפארת לו בן האדם • התנה התנא בדרך ישרה שני תנאים האחד תפארת לעושה והשני תפארת לו מן האדם ואם כן שני דברים חלוקים נפרדים זה מזה הם • והתנאי הראשון תפארת לעושה הוא בעלמנו מכיר שהיא תפארת ואם אדם אחר זולתו עשהה היה מפארו עליה ואם עשה הפכה היה מוכיחו עליה ואיפשר שאין לו בזה תפארת מבני אדם • ואיפשר הוא שיפארוהו בני אדם והוא בעלמנו יודע שאין לו פאר בה על כן התנה התנאי הראשון שתפארת לעושה כמו שהיא תפארת לו מבני אדם • ויש מפרשים זה לענין עשיית המצוות שאיפשר שיעשה אדם מצוה והרי היא תפארת לעושה ולא יהיה לו בה פאר מבני אדם כגון שיעשה אותה בזמן שלא יישר בעיני הבריות ושמה תישר בעיני הבריות ויפארוהו עליה ולא תהיה תפארת לעושה כגון העושים מצוה שלא לשמן והם החיפיים הנבועי' על כן התנה התנא שני תנאים אלו • ועל זה אמרו בפרק במה אשה כל העושה מצוה כמאמרם אפי' גזר דין של שבעים שנה מתבטל עליו שנאמר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה והמתוך ליה שומר מצוה לא ידע דבר רע ומה שאמרו שבעים שנה לפי שאי אפשר לאדם לחיות אחר שהגיע לכלל מצוה יותר ומהו הענין הוא מה שאמרו בסוכה פרק לולב הגזול התנאה לפניו במצוה ובפרק רבי אליעזר דמילה וכן בראשון מזירות אמרו עשה סוכה נאה שופר נאה לולב נאה זיית נאה ספר תורה לשמו בקולמוס נאה בבלבב אומן ונורטו בשיראין נאים כי בזה יש לו תפארת לפני קונו ובני אדם גם כן יפארוהו • ויש לפרש זה לענין מדות האדם שיהיו מדותיו בענין שיהיו לו לפאר וגם שיפארוהו בני אדם וכמו שאמרו בראשון מסנהו ובראשון ממסכת משקין כל השם אורחותיו וזכה לישועתו של הקב"ה שנא' ושם דרך ארצו ביטע אלהים אל חקרי וש"ס בסי"ן אלא וש"ס בשי"ן וביקרא רבה אמרו לשמים אורחיה סגיא שוי ועל

שפטו דל ויתוס עני ורס הדריקו לא ידעו ולא יבינו בהשיב יחלטו ימוטו כל מוסדי
 ארץ . הרי פירש שמפני שלא ידעו להלדיק דיק ימוטו כל מוסדי ארץ . והאמת
 הוא כפשוטו דבור אמת איש לרעהו ולפי שהעולם הורגל בדבור שקר ואין אולם זה
 ענין רע אינם מבינים זה כי דבר רע הוא והנביא טומ וזחי האמת נעדרתו; ואמרו
 בפרק חלק רב עבות איקלע לכהוא אחרת וקטעא שמיא ולא משני בדיבורייהו ולא
 מיית איניש מהתם בלא שניא וסיב איחתא מיכו והו ליה חרי בני יומא חד הוא
 יתבא דביחכו וחיפיה רישא אחאי שבבתא טרפא אדשא אמיל לאו אורה ארעא
 אמרי לה ליתא הכא שכיבו להן חרין בין אחו אינשי דאחרת לקמיא אמרי ליה
 מאי האי אמר להו הכי הוה מעשה אמרי ליה צנוטתא פוק מאחרין לא חגרי צבו
 מותנא בהק אינשי ואס ק יפה אמר זה התנא שעל האמת העולם קיים והסקר
 מחריבו ומרטיק האדם מהסס יח' כי הוא אמת וכמו שאמרו ביומא פרק בא לו
 ובסנהדרין פרק ארבע מיאות ובפרק צמה בהמה סותמו של הקב"ה אמת והכח'
 ואמר וז' אלהים אמת על ק דובר שקרים לא יכון לנגד עיניו . ומכאן אמרו חכמים
 ז"ל במסכת סוטה בפרק אלו נאמרין כח שקרים אינה מקבלת פני שכינה כי אך
 יתחברו אמת ושקר והס הפכים שאין אמלעי ביניהם ואמר הכתוב למדו לשונם דבר
 שקר העוה גללו ומחק גומון של שבטים למדו שבחן שלא דברו אמת צפה ואמת
 בלב שנאמר ולא יכלו דברו לשלום ואמרו בפרק האבב וסין דק שיהיה סין שלך דק
 שלא ידבר אמת צפה ואמת בלב ואמרו ביומא בפרק בא לו כל תלמיד חכם שאין
 מוכו כבדו אינו תלמיד חכם ולזה היה הארון מופה וזב מצות ומחך אע"פ שהתורה
 חסה על ממונ של ישראל . ובאחרון מכות ובפרק הספינה אמרו כי רב ספרא
 היה מקיים ודובר אמת בלבבו וכתב רבינו שלמה ז"ל כי בשאלתו דרב אחא ז"ל
 מפורש כי אדם אחד בא לקנות ממנו ונתן לו דמים ידועים והיה קורא קריאת שמע
 ושק ונתרעה לו באותן דמים והשב אותו האיש שלא נתרעה לו והוסיף לו יותר ולא
 קבל רב ספרא ממנו אלא כמה שנתרעה לו בלבבו ואמרו בפרק הבא על יבמחו כי
 רב היתה לו חשה רעה מתכוונת להפך רעמי שנאמר לה לבשל עדשי' מבעלת
 זרעוים וכן בהפך והיה מנטער כגדל הייח בנו הסיר והיה מתחלה מהפך
 דברי אביו כדי שחששה בהפך והיה בא הדבר ברעון אביו ואמר לו אביו מעלה אמן
 כלומ' נחקה ואמר לו היא לא נחקה אגא הוא דאפיכית שמה אביו על פקחתו
 יותר ממנו שלא עלתה על דעתו לעשות ק ואמר לו אמרי אינשי דנפוק מיך טעמא
 ילפך וזה לא תעביד הכי משום שנאמר למדו לשונם דבר שקר כלומר אע"פ שמותר
 לשנות מפני דרכי שלום אינו רוצה שחרגיל עמך לדבר שקר . ואמרו בבוכה פרק
 לולב וערבה לא לימא איניש ליוקא יהיבנא לך ולא יהיב ליה דילמא אחי לאגמורי
 שקרא . אם כן כסם שהעולם עומד על העבודה ק הוא קיים על האמת כי בשקר
 אי אפשר לעבוד לאל אמת . והתורה הוהירה הוהירה יחירה ואמרה מדבר שקר
 חרקה . ובפרק שבעת העדות הפליגו בזה שאפי' לדון דין אמת בטענת שקר
 אכור . וכבר אמרו בפרק הבונה כי יש רמו שהעולם קיים על האמת וחרב בשקר
 בצורת האותיות שזרת האותיות אמת יש להם למטה מקום עמידה האל"ף והמ"ם
 והת"ו לכל אחד יש להם מצב קיים למטה ואותיות שקר הם תלויות כי הסי' וירדת
 באלכסון בזוית מחודדת והקו"ף רגלה תלויה והר"ש שאין לה אלא רגל אחת והו
 סימן דקוטעא קמי שקרא לא קמי ואם תהפך שקר ויהיה העליון מתחת יתקיים
 כי לסי' שלם כרעים והקו"ף והר"ש מתבטל למעלה רחב סימן כי השקר בהתהפכו

יתקיים ועוד אמרו בצראשית רבה כי לוחיות אמת הם מתפוררות בכל האותיות אל"ף ראשונה ומ"ם אמצעית והי"ו אחרונה לומר אזי ראשון ואזי אחרון ומבלעדי אין אלהים וכן לומר כי העולם עליונו וחיכונו ותחוננו אינו מתקיי' אלא על האמת וסקר לוחיותיו קרובו' זו לזו כי אשפי הקקר לא יתחבר עמהם. כי אם הקרובים אליהם שהם יונא' בהם. ובגמרא נתנו טעם אחר לרחוק לוחיות אמת ולקרוב לוחיות שקר שקרא שכיח קושטא לא שכיח חכ' אמת. ולוחיות השם הנכבד הם יו"ד ה"א וז"ו עולים בגימטרא עשרים ואחד נשכפול אחד ועשרים אחד ועשרים פעמים יהיו ארבע מאות ואחד וארבעים וכן עולה אמת בגימטרי' לומר שהקב"ה אמת שנאמר וה' אלהים אמת ולא יתקיים העולם אלא באמת. והשלום הוא שיהיה שלום בעולם ולא תהיה מלחמה בין המלכות ולא בין אדם לחבירו כי כמו שגמילות חסדים הוא עמוד שהעולם עומד עליו כן השלום שהוא ממתד גמילות חסדים הוא מקיימו כמו שהמרו בספרא הרי שחובז ונחתי גשמיכם בעתם אם אין שלום אין שם ברכה וכשאת' ונחתי שלום בארץ הרי כאן ברכה ולזה נקרא שלום שהוא משלים כל הברכות ואמרו ח"ל במסל' דרך ארץ ובספרי ובצראשית רבה ובילמדנו פרשת זו הפילו ישראל עובדים ע"ז ויש שלום ביניהם אין מדת הדין פוגעת בהם שנאמר חבור עבדים אפרים הים לו ואם אין שלום ביניהם אפילו מקיימין התורה מדת הדין פוגעת בהם שנאמר חלק לבס עתה יאשמו ובית שמי לא נחרב אלא מפני שנאת חנם כמו שחבר בראשון מיומא. והראיה אשפי המגדל שפגעו ידיהם בעיקר כמו שחבר בפרק חלק ולפי שיהי שלום ביניהם שנאמ' ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים נתקיימו ולפי שהשלום קיום העולם היה חותם הברכות כולן שלום שנאמר ויש לך שלום וכן בחורה מכרו השלמים בסוף הקרבות זאת התורה לעולם ולמנוחה ולחטא לא ולאם ולמלאים ולבנה השלמים ואע"פי שלא היה בדרם ק בחורה וכן אמרו בויקרא רבה ולזה לא חיקנו בתפלה ברכה אלא השלום שנאמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום כמו שחבר בסוף טהרות שהוא הסדר האחרון לששה סדרי משנה ובספרי וכן הוא בירושלמי בצרבות פרק היה קורא ולזה הפסיק התנא סדר הנטיחים כדי לחתום הפרק בשלום :

סליק פרק ראשון

פ ר ק ש נ י

הפירוש כבר כתבתי בסוף פרק א' למה הפסיק התנא בסדר הנטיחים כי עשה ק לחתום הפרק בשלום. ובפרק זה התחיל דברי רבי שהוא ר' יהודה הנשיא כמו שאמרו בגיטין רבי יהודה הנשיא ממ רבי וכן בפרק החולץ ובפ' במה מדליקין וכן הוא נקרא ק בבבא

כל ישראל יש להם חלק לעולם הבא שנאמר ועמך כלם צדיקים לעולם ירשו ארץ נצר מטעני מעשה ידי להחפאר :
רבי אומר איזו הוא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהוא חפארת

לעושה ותפארה לו מן האדם הוי זהיר במצוה קלה במצוה חמורה שאין אהה יודע מתן שכרן של מצות והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר העבירה כנגד הפסידה . הסתכל בשלשה דברים ואין אהה בא לידי עבירה דע מה למעלה ממך עין רואה ואוזן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבים :

שבהם היו רב ושמאל ורבי יוחנן ואחרים . והראב"ד ז"ל כתב בהשגות כי בר קפרא לא היה תלמיד רבי ובפרק ארבעה אחין אמרו קפך בר קפרא ושבע קך שמעתי מפי רבי וכן כתב ז"ל כי רבי יוחנן לא היה תלמידו של רבי ובפ' אלו טרפות ובפרק ראשית הגז ובראשון מפסחים גרלה כי שימש רבי והוא קטן . ובראשון מכריתות חכר כי רבי חייא ורבי אבשיא ובר קפרא היו בזמן אחד . וביצמות פ"ה האשה רבה חכר גם כן כי רבי ינאי היה בזמן רבי חייא וטולס תלמידו רבי היו כמו רבי חייא ושמאל תלמיד רבי היה בפרק הפועלים . והרב ז"ל השיג על הר"מ ב"ס ז"ל על אלו והוא חיימה . וכל אלו היו סוף התנאים וכבר אמרו על רב תנא הוא ופליגי בפרק השולח גט ובפרק קמחא דמכובות ולא אמרו קן על רבי יוחנן . ובפרק ב"ש ביצמות אמרו תנאי הוא על רב ורבי ישמעאל ברבי יוסי ורבי ישמעאל ברבי יוסי שהיה ממלא מקום אביו היו כפוף לרבי כמו שמכר בסנהדרין בפרק שני ובפרק כמה עומתין ובפ"ה מנחת חלוה במעשה דאבדן וכשהיו קורין רבי סתם לא היו מריבין ליחד אותו בשמו כי הוא הידוע לכל חו מעלה יתירה ולפי שהתעלה בשם רבי אף שהאכירוחו בשמו היו אומרים רבי יהודה השיא ולא היו אומרי' רבן יהודה ותלמידיו היו קורין אותו רבי רבה כמו שמכר בפרק אלו טרפות בשני מקומות . דע כי הקריאה הקדומה היא רבי רה"ש בחירק כי הוא שם התואר והי"ד אינה לכתי אלא ליחס כו"ד אחרי ואלו היה רבי רה"ש בפתח היה משמעו הרב שלי כי הי"ד הוא לכתי והיה פגם במעלתו וזה התואר היו מתארים בו לכל מי שנסמך מפי סמוך איש מפי איש עד מהה רבינו ע"ה כי שהיו סומכין אותו הן קורין אותו רבי כמו שמכר ב"ה מסנהדרין ובפרק השוכר את הפועלים . וכן היו קורין לכלמי שנסמך בראש ישראל כי שם היחה סמיכה והיו יכולין לדון דיני קנסות כי היו מומחה ונקראים אלהים שנאמר אשר ירשיעון אלהים ישלם והנמי בכל לה היו נקראים אלא רב לפי שלא היו סמוכין והיו קורין עלמן הדיוטות כמו שאמרו בפרק המגשר והא אהן הדיוטות אהן ולא היו רשאין לדון דיני קנסות ולא אמרו אהן שור מועד בצבאל וכן מזה הענין אמרו אהן חנונית לצור בצבאל אלה לרדך ב"ד סמוכין וכשהיו עולין לראש ישראל היו סומכין אותם וקורין להם רבי ולזה נמלא בתלמוד רב זירא ורבי זירא רב אמר ורב אמר רבי אמר ורבי חמי ורב ירמיה ורבי ירמיה לפי שעלו מצבאל ושם נסמכו . ומה שהגזו בדורות הללו לקרוא לכל אדם רבי נכל זה המנהג מהמקומות שיש בהם קראין כדי שלא יטעו לומר זה האיש הוא מהקראין כי הם אינם מהאגים בשם זה וקורין למי שאינו מהם רבן . ורבינו הקדוש כמו שהיה תלמיד אביו רשב"ג כמו

שזכר בפרק הפועלים קן היה תלמיד רבי אלעזר בן שמעון כמו שמזכיר בפרק הערל ובפרק יום הכפורים ותלמיד רבי שמעון כמו שמזכיר בפרק כל גגות ובפרק תיבוקת ושם נראה שהיה תלמיד רבי יוסי וגם תלמיד רבי מאיר כמו שמזכיר בראשון מעשרובין ותלמיד ר' יהודה כמו שמזכיר בשני ממעילה :

אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם : כל החסידים הראשונים היו בוררים לעצמם מעשה טוב יותר על שאר מעשים והיו משתדלים יפה לקיימו חדיר סוחו מעשה יהיה מזהו מהמנות או מזה מהמדות כמו שהיו אומרים בענין המלות חיתי לי דקיימית מלות לילית והרב' כיוצא בזה הזכירו בפרק כל כחבי' ובניין המדות כמו שהיו אומרים לחסיד במה הארכת ימים כלומר אי זו מדה יפה החזקת כל זה הזמן שהארכת ימים והיה אומר שלא הסתכלתי בללם אדם רשע והרבה כיוצא בזה כמו שהזכירו בפר' בני העיר ובמסכת חמיד בגמרא שלה אמר רבי אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם אהוב את התוכחות שכל זמן שהתוכחות בעולם נחת רוח באת לעול' ועושה וברכה באת לעולה ורעה מהחלקת מן העולם שנאמר ולמוכיחים יענם ועליהם תבוא ברכת טוב ושם אמרו אשריכם לראשונים שאפילו על שניה קלה עושין דין שכל בן לוי שנמצא ישן במשמרו היה רשות ביד אדם הר הבית לחצבו במקלו ולשרוף את כסותו ועל דרך זה בא רבי בכאן ללמד אי זו היא אותה הדרך שהיא ישרה להדריך האדם הכולך בה שיהיה טוב לשמים ועובד לבריות ויבור אותה מחוץ שאר דרכים ואמר שהיא זאת שיזכיר אחר זה אשר אהבת התוכחה המל' במס' תמיד היא בכללה :

כל שדואי תפארת לעושה ותפארת לו מן האדם : התנה התנא בדרך ישרה שני תנאים האחד שיהיה תפארת לעושה והשני שיהיה תפארת לו מן האדם ואם קן שני דברים חלוקים נפרדים זה מזה הם : והתנאי הראשון שיהיה תפארת לעושה שהוא בעצמו מכיר שהיא תפארת ואם אדם אחר זולתו עשאה היה תפארו עליה ואם עשה הפכה היה מוכיחו עליה ואיפשר שאין לו בזה תפארת מבני אדם : ואיפשר הוא שיפארוהו בני אדם והוא בעצמו יודע שאין לו פאר בה על קן התנה התנאי הראשון שיהיה תפארת לעושה כמו שהיא תפארת לו מבני אדם : ויש מפרשים זה לענין עשיית המצות שאיפשר שיעשה אדם מצוה והרי היא תפארת לעושה ולא יהיה לו בה פאר מבני אדם כגון שיעשה אותה בזמן שלא ישר בעיני הבריות ושמתא חסר בעיני הבריות ויפארוהו עליה ולא תהיה תפארת לעושה כגון העושים מצות שלא לשמן והם החניפים הצבועי' על קן התנה התנא שני תנאים אלו : ועל זה אמרו בפרק במה אשה כל העושה מצוה כמאמרה אפי' גור דין של שבעים שנה מתבטל עליו שנאמר באשר דבר מלך שלטון ומי יאמר לו מה תעשה וסומך ליה שומר מצוה לא ידע דבר רע ומה שאמרו שבעים שנה לפי שאי אפשר לאדם לחיות אחר שהגיע לכלל מצות יותר ומה הענין הוא מה שאמרו בסוכה פרק לולב הגזול התנאה לפניו במצות ובפרק רבי אליעזר דמילה וכן בראשון מעשרות אמרו עשה סוכה נאה שופר נאה לולב נאה לציית נאה ספר תורה לשמו בקולמוס נאה בבלבד אומן וכורכו בשראין נאים כי בזה יש לו תפארת לפני קומו ובני אדם גם קן יפארוהו : ויש לפרש זה לענין מדות האדם שיהיו מדותיו בענין שיהיו לו לפאר וגם שיפארוהו בני אדם וכמו שאמרו בראשון מעשרות ומסכת משקין כל השם אורחותיו וזכה לישועתו של הקב"ה שנא' ושם דרך ארצנו ביטע אלהים אל חקרי וש"ס בסי'ן אלא וש"ס בשי"ן ובזיקרא רבה אמרו דשאים אורחיהם סגיא שוי ועל

זה אמר דוד ע"ה טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט ופירשו ח"ל בפרק כיסוי הדם שיאלץ אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויחכסס כמו שיש לו ויכבד את אשורו ובניו יותר ממה שיש לו שהם תלויים בו והוא תלוי במי שאמר והיה העולם וכן בפרק האבן אמרו אוקירו נשינו כי היכי דתתעתרו ובזה הגדל תפארתו וגם בני אדם יפארוהו. ורבינו משה ז"ל פירש כי האדם צריך שילך בכל מידותיו על הדרך האמצעית ולא יטה לאחד מהקצוות כגון שלא יהיה כילי ולא מפרס אבל יהיה נדיב וכן לא יהיה בעל האמות בזוללות ושכרות ולא מסגף עצמו מכל האמות כמו שקראה התורה למיר חוטא כמו שמכר בראשון מנדרים וראשון משבועות וראשון מתענית ובשני מחירות ובפרק החובל מפני שיער עצמו מן היין והחורה היא המלמדת לנו דעת לבור הדרך האמצעית כי חייבה מיתה לזולל ולא אזהרה להשתנות כי אם יום אחד וחייבה לתת לזקה ומעשרות והאזהרה שלא לאבד ממנו שנה' לא תשחית את עלה ואמרו חכמים בפרק החובל ובפרק נערה שנתפתחה המבוסה אל יבוסו יותר מחומש וכן בשאר המדות ילך באמצעות המדה ולא יטה לאחת הקצוות כי אם יהיה כילי יהיה בעיניו שקנה מדה טובה לעצמו לאסוף הון ולא תפארת מן האדם ואם יפור יפארוהו המקבלים מתנותיו ואינו תפארת לעצמו כי יבוא לידי עוני ובגדיבות הוא שומר ממונו וגם בני אדם יפארוהו וכן שאר כל המדות ותקנה בהן שיהיה נוח לו ונחמין שאר בני אדם יפארוהו וכן בפרק שמה ז"ל. ובתלמוד הוא מתפרש על ענין המדות גם כן שאמרו בגדרים פרק ארבעה נדרים רב סמורא הוה ליה נדרא לחשרי אחא לקמיה דרב נחמן על כל דאמר ליה אדעתא דהכי מי נדרת הוה אמר אין חקפד רב נחמן פתח פתחא לנפשיה אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם כל שהיא תפארת לעשותה ותפארת לו מן האדם והשתחא דאקפד רב נחמן אדעתא דהכי לא נדרי ושרי ליה. ויש גורסין כל שהיא תפארת לעשותה תפארת לו מן האדם ופי' עושהו הקב"ה שנה' אם מעושהו יטור גבר כלומר שיבור לו דרך שיהיה תפארת וכבוד להקב"ה ובזה תהיה תפארת לו מן הבריות וכן היא גירסת רבינו יצחק אבן גיאת ז"ל והסופרים שצוהו שה"ו של עושהו כחבו על תפארת קן מלאחי:

הוי והיר במצוה קלה כמצוה חמורה שאין אחר יודע מתן שכרן של מצות. התורה גלתה עונשן של עבירות יש במלקות ויש במיתה קלה כחנק והרג ויש במיתה חמורה כשריפה וסקילה ויש בכרת ויש במיתה בידי שמים אבל במצות עשה לא פירשה לנו מתן שכרן ואמרו בפסיקתא וכן בירושלמי דפיראש וקדושין וכן בילמדנו פרשת עקב ובמדרש חזקוני אורח חיים כן תפלים נעו מעגלותיה לא חדע אמר רבי אבא בר כהנא שלא תהא יושב ושוקל מצותיה של תורה ודחא אי זו מצוה ששכרה מרובה ועושה אותה נעו מעגלותיה לא חדע מעלטין אינן שבילי דאורייתא. תני רבי חייה משל למלך שהיה לו פרדס והכניס בו פועלים ולא גלה להם המלך שכה נעשותיו של פרדס שאלו גלה להם היו רואין איזו נעושה ששכרה מרובה ונעטין אותה ומנאח מלאכת הפרדס מקצתה בעילה ומקצתה קיימת אמר רבי אחא בשם רבי אבא בר כהנא כך לא גלה הקב"ה לישראל שכר מצותיה של תורה שלא תהא תורה מקצתה בעילה ומקצתה קיימת ואמר ר' אחא בשם רבי אבא בר כהנא טלטל הקב"ה שכר עושי מצוה בעולם הזה כדי שיהיו ישראל עשין אחת משלם. תני רבי שמעון בן יוחאי שתי מצות בתורה גלה הקב"ה מתן שכרן ואלו הן קלה שבקלות וחמורה שבחמורות. קלה שבקלות שלא תשלה את האם ואת הבנים תקח לך

למען ייטב לך והארכת ימים • והמורה שבחמורות כבד את אביך ואת אמך למען יאריך ימים אמר ר' אבה מה דבר שהוא פריעת חוב כתוב בו חריכות ימים דבר שהוא הפסד כים והסרון נפשות על אחת כמה וכמה וכל קד למה כדי שלא תהא יושב בפני עמך וסוקל ואומר זו קלה זו חמורה זו שברה מועט חו שברה מרובה • ולפי שאין שבר מזה גלוי אמרו חכמים בשני מצרכות בשני מסוכה העוסק במצאה פטור מן המצאה ולא חלק בין מצאה למצאה ועל זה אמרו אין מעבירין על המצאה בפרק אמר להם הממונה וזהו השרש דמי שומר אבידה שומר שבר מפני שהוא פטור מלחמ פרטות לעני בשעה שהוא עוסק בשמירתה כמו שאמרו במצאה פרק אלו מציאות ובפרק האומנין ובפרק הכונס ובפרק שבועת הדיינין זה קורין אותו פרטות דרב יוסף במדרי' פרק אין בין המודר ואע"פי שבאוחה פרטות איפשר שתקיים נפשו של אוחו עמי ולא יאירע הפסד גדול באוחה אבידה כיון שהוא עוסק במצאה אין לו להגיחה מפני מצאה אחרת והתנא נחן טעם גדול בדבר שאין אחת יודע מתן שכן של מצאה ושמא במצאה שאתה עוסק בה יש יותר שבר • וכמו שאמרו בפ' התכלת אמר רבי נחן אין לך מצאה קלה שאין מתן שברה בעולם הזה ובעולם הבא • ואני אומר שלא נחן טעם זה אלא לדעתן של בריות שהם רעים לעשות המצאה מפני שיקבלו עליהם שבר וזה למי שיש בידו שתי מצאות לעשות שאין בידו משקל אי זו חמורה ואי זו קלה ויהיה זריח בכל אחת מהן אבל למי שהוא עוסק במצאה אין אנו צריכים לטעם זה לפי שהעובד את אדוניו אין מוטלת עליו עבודה אחרת בעת שהוא עובד לאוחו ואם היתה אותה עבודה אע"פי שהיא קלה מפני עבודה אחרת אע"פי שהיא חמורה הרי זולל בעבודה שהיא בידו ואם השלימה ולא השגיח לעבודה אחרת הרי השלים רצון אביו ונראוי ומטעם זה נפטרו גשים ועבדים ממצאה עשה שהזמן גרמא שפיון שהוטלה עליהם עבודה אחרת נפטרו מאותן מצאות • ופירוש מצאה קלה שהיא קלה בעיניו כמו מצאה טובה שקראוהו בראשון מע"ז מצאה קלה לפי שאין בה הסרון כים וכן מצאה זריח קראוהו בפ' התכלת מצאה קלה שאין בה עמל ויגיעה אבל המצאה מלד עמלן אין לומר בהם קלה וחמורה • ובפרק במה אשה אמרו העושה מצאה כמאמרה אינו מחבשה בשורות רעות שנא' שומר מצאה לא ידע דבר רע ואפי' הקב"ה גמר הוא מצטל וסמך ליה באשר דבר מלך שלטון :

והוי מחשב הפסד מצוה כנגד שכרה ישכר עבירה כנגד הפסידה • בא לומר שאם תפסיד על ידי קיום מצוה טוה שפלה לו לדיקה בשבת ואינו מכבד אותה או הגותן טרפה ללכב או המוציא הולאות בקייית המצות ומיאלא בזה או החבטל מסחרתך יותר תשכר בשכרה בעולם הבא ואף בעולם הזה כמו שאירע לאוחו חסיד שהרס כלבו לזנות חורבה וזכר שהוא שבת ונמנע מלצמחה ועלה בה לקף והיה מתפרנס ממנו כל ימיו הוא ואשתי ביחו כמו שזכר בפרק שואל וכן הרבה מעשים בפרק כל כתבי שתשכרו בעולם הזה מפני שהולאו הולאות כבד שבת • וכן מעשה הזכר בפרק התכלת באוחו איש שהיה מקיים מצוה זריח ופירש מעבירה ושכר הרבה • ואם תבוא לייך עבירה ותהשוז להשכר בה כגון שתחמוד ממון הצורך ופילוח גנבתו אבידתו יותר תפסיד בעולם הבא מפני העושה ועל זה אמרו בפרק המוכר את הספינה על ק יאמרו המושלים בואו תשבון וגו' המושלים אלו המושלים בימיהם בואו תשבון בואו ונחשב חשבון של עולם הפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה אם אחת עושה קן תבנה ותטון תבנה בעולם הזה ותטון לעולם הבא • כי אם ינאה מחשבון • תלא אם מהמתשבין ותאלל שאין

מחשבין • ורבינו משה ז"ל פירש זה לעמין של מעלה שאע"פ שאין אדם יודע מתן שכן של מצות איפשר לעמוד בזה מצד העונשין כי ידוע הוא מצות עשה היא מילה וכן פסח וכן שביתה בשבת וכן לעשות מעקה בגגו ואלע"פ שלח קצב להם הכתוב שכן יש להשגיב שכן כל אחת מהן מהעונש כי שכן שביתה שכן יותר גדול משכן מילה ופסח כי זו עונשה בציטול סקילה וכרת ואלו אין עונשן אלא בזכרת ושכן מילה ופסח יותר גדול משכן עשיית מעקה שאלו יש כרת בציטול וזו אין עונשה אלא לאו בלא כרת שנאמר ולא תשים דמים בציתך :

והפסד מצוה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה • שאם ישב ולא עשה עבירה שמתנין לו שכן כעושה מצוה כמו שנזכר בראשון מקדושין אם העבירה היא החמורה יהיה שכרה יותר גדול מהקלה וזהו פירושו • ואינו נראה כי ידוע הוא שהעושה במצוה שאפילו קלה שבקלות פטור הוא ממנוה אפי' חמורה שבחמורות ואינו מחייב • מפני שקול זה וגם ממדרש חכמים בדרשת על כן יאמרו המשלים אינו נראה כן וגם לשון המשנה אינו מחייב בפירוש זה שהיה לו לומר והיו מחשב שכן מצוה כנגד הפסדה ושכן ביעול עבירה כנגד הפסדה וכן נראה ממה שאמרו במדרים פרק אין בין המודר וכל מצות מי יש להן שיעור למחן שכן והא תן הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שאין אחת יודע מתן שכן של מצות :

הסתכל בשלשה דברים ואין אתה בא לידי עבירה • והשלשה הם עין רואה ואחן שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין • כי מי שתסתכל בעצמו שרריך לתת דין וחשבון יברח מהעבירה וכמו שאמרו חכמים ז"ל בראשון מהענינה אוי לנו מיום דין אוי לנו מיום תוכחה כי אם יחטא איש לאיש ויחבייש ממנו יגברו עליו לורטי הגוף ותעבור אותה בזה אצל מי שהוא עומד לפני מלך גדול היודע מחפזיו ואי אפשר לשדור יחבייש בזה שהיה מסתלקת ממנו לעולם וישאר בעצרו לעולם בבושתו וכלימתו והוא שאמרו בפרק המוכר את הספינה וכל אחד נכחו מחופתו של חברו אוי לה לאותה בזה אוי לה לאותה עליהם :

דע בזה למעלה במדך וכו' שלא תאמר עבם סתר לו ולא יראה והוא שמים יתהלך • אבל דע כי האלהים בשמים ואחיה על הארץ והוא נופס ומביט אוחך ואיך יוכל להתעלם ממנו ועל זה אמר מה למעלה ממך לעינין שהוא כמו העופה הרואה ממקום גבוה ואלע"פ שהקב"ה אין לומר עליו שהוא במקום לפי שהוא מקום עולמו ואין עולמו מקומו אבל לעינין זה נאמר שהוא כמו העופה שאי אפשר להעלים דבר ממנו • וכן דע שיש לאותו שהוא למעלה עין רואה מעשיך ואחן שומעת דברך ואין שכה לפניו כי כל מעשיך כאלו הם בספרו נכתבים כענין שנא' וישמע ה' ויקשב ויכתב ספר זכרון לפניו ואל תאמר כמו שאמרו על פושעי ישראל שנא' עליהם ויחפשו על ה' דברים אשר לא כן ומה היו אומרים העמוד הזה לא רואה ולא שומע כלומר שהעמוד אין לו עינים לראות ולא אזנים לשמוע וכיון שאין לו עין ואחן אינו רואה ואינו שומע כן אין לאל ית' אותן איברים וכיון שהוא נעדר אותן איברים לפי שאין למעלה גוף וגויה כן אין לו אותם כוחות היוצאות מאותן איברים שהם הראייה והשמיעה וגם יש עשה לפניו כי אין לו אבר שיש לו כח על הוכירה כמו האדם כי אם תאמר כן אחת תועה מדרך השכל בקהל רפאלי תזח והוא העמוד הזה ע"ה בינו בוערים בעם וכסילים מחי תשכילו והם אלו שהיו אומרים העמוד הזה אינו רואה ואינו שומע ויאמרו לא יראה יש ולא יבין אלהי יעקב וביאר להם שהם תועים ואמר הנוטע אחן הלא ישמע אם יזר עין הלא יביט היוסר גוים הלא יוכיח המלמד

אדם דעת : יאמר בלא ספק האדם הוא יציר כפיו של הקב"ה ואם האדם יש לו כח על הראייה ועל השמיעה ועל הזכירה לייסר החוטאים כל שכן שהצורא אוחזו יש לו אוחס טוהות בלא אוחזן איברים : ואם תאמר ואם מפני שהאדם יש לו אוחזן טוהות הם גם כן בהאל ית' אם כן בלא ונאמר כמו שהאדם יש לו פה לאכול כן לפני האל ית' זה הוא עשות כי אכילה לאדם הוא לקיום גופו ואם בלאו למדות האל ית' לזה נאמר שאם האדם הוא חי בשביל אכילתו כל שכן שאל ית' הוא אלהים חיים בלא איברי האכילה כמו שהם רואה ושומע בלא עין ואוחזן : ודע כי אלו הכוחות אשר הזכיר בכאן והם הראייה והשמיעה והזכירה הם היוצת נכבדים והיוצת דקים שבכוחות האדם לפי שהעין והאוזן הם המשיגים המוחשים בלא קריבה אליהם ואינם כמו הטעם והחוש שאינם משיגים המוחשים עד שיפגשו אוחזן וגם הם יותר נכבדים מחוש הריח ואע"פ"י שהוא דומה להם שאין לריח פגישה למוחשים אבל הראייה והשמיעה הם יותר נכבדים לפי שהם כלי השכל כי הרבה מהכוחות הם המושגות בראייה והשמיעה מה שאין כן בריח וכן הכח הזכיר הוא יותר נכבד משאר כוחות המוח שהם החוש המשותף וכן המדמה שהוא יוצר רוחני מהם לפי שהוא בחורני' המוח וקבל המוחשים בלא קליפות ולפי שאלו הכוחות שלשחם הם דקים ורמיים מיוחדים לתשמיש השכל על כן הוצר לנו לומר כי האל ית' רואה ושומע וזכיר והכל משל לומר שאין חשך ואין ללמות להסתיר שם פועלי און ואם יסתיר איש במסתרים ואני לא אראנו והסתכל בזה יתרחק מהעבירה : ונאמר שהם אחד ראה איש אחד עובר עבירה בסתר אמר לו אם אתה מאמין שהוא יודע מה מעשיך כמה גדול עוקב משגול ואם אין אתה מאמין שהוא יודע מעשיך כמה גדולה כפירתך וכבר אמר ח"ל למה החמירה תורה בגנב יותר מן הגזלן מפני שעשה עין שלמעלה ענין שלמעלה בפרק מרובה : ודע כי הישמעאלים הם נוחים דופי בחורתינו במלות תקיעת שופר במה שהם אומרים שהיא כדי לעורר ה"ת שישמע קוליו כאיש אשר יעור משנתו והם מתפארים כי כתוב בספרם שהאל שומע ורואה והם בהמות בהררי ארץ שתקיעת שופר להכניע יצרינו ולענין מה שהם אומרים שהם יודעים מספרם כי האל שומע ורואה זאת היתה קבלה בידם מוקינתם שפחת אמתו שאמרה אתה אל רואי וקראה הבאר באר לחי רואי והם חוגגים שם וקוראים אוחזו זמ"ס וקיינתם קראתו היא לבנה ישמעאל כי שמע אלהים את קולה ומה נחפארו עלינו בזה ששפחתו אמת למדתם זה ואבותינו קראו שם בניכם על זה ראונו שמעון ישכר כי ראה אלהים כי שמע אלהים נתן אלהים שכרי אם כן יודעת היו שם למעלה עין רואה ואוחזן שומעם וכל המעשים בספר נכתבין ליתן שכר עליהם :

הפירוש זה הוא הנשיא האחרון המזכיר במשנה כי בנו ר' יהודה נשיא אינו מזכיר במשנה כלל כי בימי האמוראים היה והוא הנאמר עליו בניטין בפי' מי שאלחו רבוחינו החירות לנשוא והוא כי דינא דשרו משחה כמו שזכר בשמי מע"ל ואף על פי שבמשנה כתוב ר' יהודה הנשיא ובית דינו נמנו על השמן והחירות

רבן גמליאל בנו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ שיגיעת שניהם משכחת עון וכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בשילה וגוררת עון וכל העוסקים עם הציבור יהיו עוסקים עמהם לשם שמים שוכות אבותם מסייעתם

וצדקתם עומדת לעד ואתם מעלה כבר פירשו הראשונים שרבינו הקדוש
אני עליכם שבר הרבה כאלו עשיהם : החירו ולא קבלו ממנו עד שבא בן בנו
והוסיב ב"ד והחירו וקבלו ממנו :

יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ • והוא העסק בלמי מוונתיו מלאכה
או עסק החורה כי שניהם כאלה טובים אחו זה וגם זה אל תנה ידך פרק זה
ובפרק זה וכן אמרו במדרש קהלה טובה הנמה עם וחלה טובה הנמה כשהיא עם
נחלה דחנין חתן באבות רבן גמליאל ב"ו של רבי יהודה הנשיא אומר יפה תלמוד
חורה עם דרך ארץ ונתן טעם בזה שיגיעת שניהם משכחת עון החורה היא משכחת
עון ואמרו בשני מסנהדרין למה נקרא שמה חושיה שמתחת כמו של אדם שנאמר
משולפת ספירים כמו שזכר במדרש חויה ואמרו בפרק הנודר מן המבטל מריעי
רבין כלומר שהם חלושים מחמת הגירסא וכשהכח הוא חשוש לא יהרסו בעבירה
וכן אמרו בראשון מקדושין בני אדם פגע בך מגול זה משכחו לבית המדרש אם אבן
הוא ניווה ואם בחל הוא מתפוצץ כי החור' המשלה למים שגא' הוי כל גמא לכו
למים כמו שזכר בראשון מחעליית והחורה נמשל' לאש שגא' הלא כה דברי כאש
נאום ה' וכפטים יפוצץ סלע כמו שזכר שם וכן בראשון מקדושין ובפרק החליל והמים
מוחיס האבן שנאמר אבנים שחקו מים והאש מפוצץ הברזל :

ויש מפרשים שהחורה משכחת עון לפי שהעוסק בה קורא לא חגוב לא חגול
לא העשוק ומתוך כך פורש מהאיסור • והראשון יותר נכון בעיני וכן מוכיח בגמרא
פרק קמא דקדושין שאמרו שם ושמתח שם חס מלמד שמשלה החורה לסם חיים
משל לאדם שהכה את בנו והיטי לו רטייה ואמר לו כל זמן שרטייה זו מונחת על
מכתך אכול מה שהנאך כך אמר הקב"ה בראחי יר הרע בראחי לו חורה חבלין
כמו שזכר בראשון מבחרא • והמלאכה גם כן מפרכת כמו של אדם ומכנעת יצרו
סומן לדבר ויעבדו מזרים את בני ישראל בפרך פן ירבה והעוסק בשניהם יר הרע
בעל ממו והמתבטל מהם יצרו מתגבר עליו שהבטלה מביאה לידי זמה כמו שזכר
בפ' אע"פי ואם אין לו חורה שחגין עליו לשמרו מעון ורס לבבו ושכח את ה' ושמן
ודסן ויבעט :

ובל תורה שאין עמה מלאכה • כחב רבינו שלמה ז"ל סוף בטלה וגוררת
עון כחב במשנה ואינו יודע אם בא לדקדק בין סופה' לסוף ושמא לא היה כחב
זה בסדור חפלותיו והוארך התנא' לטעם זה שאם מפני הטעם הראשון היה די בלאחד
מהם או חורה או מלאכה ולא הוארך לחת טעם למה צריך לעסוק בחורה כי היא
מזהה גדולה אבל הוארך לחת טעם ליופי דרך ארץ עם החורה והוא מפני שני
טעמים האחד מהם מפני קיום החורה עלמה • והשני מפני השמירה מעון שזכר
חחלה • כי החורה שאין עמה מלאכה סוף בטלה שלא ניתנה חורה למלאכי השרת
שאינו צריכהם אכילה וכבר אמרו בילמדנו פרשת בשלה לא ניתנה חורה אלא לאוכלי
המן שניי'ס להם אוכלי תרומה ואם כן אם לא יערה במלאכתו לצורך מוונתיו יערוך
להתבטל מחורו מפני מוונתיו כשיחסר לחמו ולבסוף משתכחת ממנו • ולזה אמרו
בפרק כולו מברכין הובג בכן מנהג דרך ארץ • ואמר אבוי הרבה עשו כן ועלטה
בידם • ואמר רבא לרבין במנותא מניינו לא חיחו קמאי הדין ירמי בשחא
פי היכי ללא תערוו במווניכו כולי שחא וכבר דברנו למעלה מזה בענין אהוב
את המלאכה • ובמדרש רבה אמרו כי אדם אחד שאל ללאיכו על מה שכתוב נתן
לחס לכל בשר והיאך אפשר לחת לחס למי שעומד בטל אמר לו כבר אמרה חורה

למען יבררנו כי חכמה גדול אשר תעשה לא למועד דמיל וליה הנוהג הוא יתר הלימוד

רויך . פשט הדברים הוא שאם יעלו עליך הוי"בך רע יפר ענשם . אבל נראה שהדברים הם דרך כבוד של מעלה כאלו אמר כדי שיבטל רעונו מפני רויך מדה כנגד מדה כמו הראשונה ויתקיים כך וחגור אומר ויקס לך . וכו' שאמרו בפרק במה אשה כל העושה מזה כמאמרה אפילו חר דין של שבעים שנה מתבטל עליו וכבר כתבתי זה בתחלת פרק זה :

הלל אומר אל הפרוש מן הצבור ואל האמון בעצמך עד יום מותך ואל תדין את הברוך עד שהגיע למקומו . ואל האמר דבר שאי אפשר לשמוע שבושו להשמע ואל האמר לבשאפנה אשנה שמוא לא תפנה :

שקבל ממנו וסאר התנאים הבאים אחרים . ויש הוכחה שזה הוא הלל הזקן שהרי שינוי שהוא ראה גלגלת לפה על פני המים ובפרק אחרון מוכחה מזה זה על הלל הזקן ואין בדבר ספק כלל כי לא מלא בשום מקום תנא שמו ר' הלל :

אל הפרוש מן הצבור . שהצבור דרכיהם מקולקלים הפורש מהם הרי זה משובה ועל זה אמר ירמיה מי יתני במדבר מלון אורחים ולעובדי את עמי ואלכה מאחסי כי גולם מנאפס ואמר דוד שנאחי קהל מריעים ועם רשעים לא אשב . ואמר ישעיה אל תאמרן קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר והחזרה אמרה לא תהיה אחרי רבים לרעות ואם אין דרכיהם מקולקלים כל כך אין לפרוש מהם וכן אמר בעל ספר הכוזב ו"ל כי התפלה בצבור יותר משובה משיחלל אדם ביחוד לפי שהיחיד איפ"ש שילגל בחפלתו מה שיהיה חק ליחיד או לרבים והצבור לא יתפללו אלא מה שיעיל לכל ועוד כי בהקבץ עמים יהיו לעבוד עבודת הבוה"א ברוך הוא מתעלה שמו ומתקדש וכן הוא אומר ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבני ישראל והתפלה היא יותר נשמעת עם הצבור לא ביחיד שנאמר בעת רגון עמיך ואמרו בראשון מברכות אימתי עת רגון בעת שהצבור מתפללן ואף מי שאינו יכול ללכת לבית הכנסת יתפלל ביחיד בשעה שהצבור מתפללן שנאמר ואני תפילתי לך ה' עת רגון ואין הקב"ה מואס בתפלתן של רבים שנאמר הן אל כבוד לא ימאס כמו שאמר שם . וכן בתעניות אמרו ק ויפתוהו בפיסה ובלשונם יאבדו לו ואע"פ ק והוא רחום יכפר עון . ואמרו בפרק חפלת האחר לעולם לשחיתין איניס בהדי אבורא ואפילו יתפלל על עצמו כגון ההולך בדרך יתפלל בלשון רבים יהי רגון שחוליינו לשלום וכשיהיה עם הצבור יתפלל עמהם ואל יקדים תפלתו לתפלתם וכן אמרו בראשון מברכות ובראשון משבת אמרו מי שיש לו חולה בתוך ביתו שיערבנו עם חולי ישראל . וכן אמרו במדרש חיות היושבת בגנים אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות אם גולם חבירים מקשיבים לקולך אז השכינה אומרת השמיעני ואם לאו שכינה מתחלקת שנאמר אחריו ברח דודי וכן הוא בפרק במה אשה יולדה . וכבר משלו משל זה לחבילה של קנים שכל קנה יחידי כך ונוח לשברו וכשהוא בתוך החבילה אין נח באדם לשברו . ואמרו בפרקי דרך ארץ והביאו ק בגמרא כתובות לעולם חסא דעחו של אדם מעורבה עם הבריות . ובתענית בפרק ראשון אמרו אדם

וצדקתם עומדת לעד ואחם מעלה כבר פירשו הראשונים שרבינו הקדוש
אני עליכם שבר הרבה כאלו עשיהם: החירו ולא קבלו ממנו עד שבא בן בנו
והשיב ב"ד והחירו וקבלו ממנו:

יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ. והוא העסק בצרכי מונותיו מלאכה
או עסק החורה כי שיהם כאלה עובים אחו בזה וגם זה אל תגז ידך פרק זה
ובפרק זה וכן אמרו במדרש קבלת טובה חכמה עם נחלה טובה חכמה כשהיא עם
נחלה דתיקן תמן בצבות רבן גמליאל ב"ו של רבי יהודה השיא אומר יפה תלמוד
תורה עם דרך ארץ ותקוטעם זה שיגיע שיהם משכחת עון החורה היא משכחת
עון ואמרו בשני מסנהדרין למה נקרא שמה חשיה שמתחת כמו של אדם שנאמר
מעולפת ספירים כמו שמכר במדרש חיות ואמרו בפרק הגודר מן המבטל מרישי
רבין כלומר שהם הלויים מחמת הגירסא ופשהכה הוא תשת לא יסרה בצעירה
וכן אמרו בראשון מקדושין בני אש פגע כך מנול זה משכחו לבית המדרש אש אכן
הוא נימוח ואם ברול הוא מתפוך כי החור' נמשלה למים שגא' הוי כל אמא לנו
למים כמו שמכר בראשון מתענית והחורה נמשל' לאש שגא' הלא כה דברי כלש
נלוס ה' וכפטיט יפוך סלע כמו שמכר שם וכן בראשון מקדושין ובפרק החליל והמים
מוחים האבן שנאמר אבנים שהקו מים והאש מפוך הברול:

ויש מפרשים שהחורה משכחת עון לפי שהעוסק בה קורא לא תגזב לא תגול
לא תעשוק ומחוך ק' פורש מהאיסור. והראשון יותר נכון בעיני וכן מוכיח בגמרא
פרק קמח' דקדושין שאמרו שם ושמתם שם חס מלמד שנמשלה החורה לסם חיים
משל לאדם שכהה את בנו והניח לו רטייה ואמר לו כל זמן שרטייה זו מונחת על
מכתך אכול מה שהנאך ק' אמר הקב"ה בראחי יר הרע בראחי לו חורה חבלין
כמו שמכר בראשון מבחרה. והמלאכה גם כן מפרכת כמו של אדם ומכניעת ירו
סימן לדבר ויעבידו מזרים את בני ישראל בפרך פן ירבה והעוסק בשניהם יר הרע
בטל ממנו והמתבטל מהם ירו מחבבר עליו שהבטלה מביאה לידי זמה כמו שמכר
בפ' אע"פ ואלו אין לו חורה שחנין עליו לשמרו מעון ורס לבבו ושכח את ה' ושמן
ודשן ויבטט:

ובל תורה שאין עמה מלאכה. כחז רבינו שלמה ז"ל סוף בטלה וגוררת
עון כתוב במשנה ואינו יודע אם בא לדקדק בין סופה' לסוף ושמה' לא היה כתוב
זה בסדור חפלותיו והנאך התנה לעטם זה שאם מפני הטעם הראשון היה די באלה
מהם או תורה או מלאכה ולא הוהך לתת טעם למה לר'ך לעסוק בחורה כי היא
מטה גדולה אבל הוהך לתת טעם ליופי דרך ארץ עם החורה והוא מפני שני
טעמים האחד מהם מפני קיום החורה עמיה. והשני מפני השמירה מעון שוכר
חלה. כי החורה שאין עמה מלאכה סוף בטלה שלא ניתנה חורה למלאכי השרת
שאין ביניהם אכילה וכבר אמרו בילמדנו פרשת בשלח לא ניתנה חורה לאלו לאוכלי
המן שיהיה להם אוכלי תרומה ואם כן אם לא יטרה במלאכתו לאורך מונותיו יעטך
להבטל מתורתו מפני מונותיו כשיחסר לחמו ולבסוף משכחת ממנו. ולא אמרו
בפרק כ"ד מברכין נהוג בהן מנהג דרך ארץ. ואמר אב"י הרבה עשו כן ועלחה
בידם. ואמר רבא לרבין במטותא מייבו לא חיתו קמאי ה"רן ירתי בשתא
כי היכי דלא חטרוו במוותיכו טלי שתא וכבר דברנו למעלה מזה בענין אהוב
את המלאכה. ובמדרש רבה אמרו כי אדם אחד שאל לאליהו על מה שכתוב ואתן
לחם לכל בשר והיאך אפשר לתת לחם למי שעומד בטל אמרו לו כבר אמרה חורה

למען יברך ה' אלהיך בכל אשר תעשה לה לעומד בטל ולזה הטעם הוא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וגם מפני השמירה מהעון הוא יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ כי מי שאין לו מנוחה סופו להיות מלסטם הבריות וגוכ' ונחל וחומס למלא בטנו או יתניף לרשעים כדי שיחמו לו מחנות או יבוא לידי חילול שבת וזמה עבירות הס נמשכו' אל מי שאין לו מנוחה ע"כ אמר יפה ת"ה עם דרך ארץ :

וכל העוסק עם הציבור יהיו עוסקין עמהם לשם שמים • ובמשניות גרסינן וכל העמלין עם הצבור יהיו עמלים והענין אחד הוא ואינו נקשר למעלה והיא אוהבה לכל מי שהוא עוסק עם הצבור לדבר עם המלך או אל שר הכבא שלא יתעסקו בזה שיחגברו עליהם ולהשחרר גם השחרר אבל יהיו עסוקים עמהם לשם שמים שאין להם להשחרר עליהם ולהחגאות לומר עשיתם ששילכם כל זאת הטובה כי המעשים הנעשים בהתעסקות העמלים עמהם לא נגמרו מפני עסקן אלא מפני שנות אבותם של צבור סייעתם ולדקתם העומדת לעד ואם תלמדי אס כן מה לנו לטרוח בצורכי צבור כיון שאין הדבר נגמר אלא בזמנא אבותם אמר להם ואחס מעלה אני עליכם שכן הרבה כאלו עשייתם שכיון שהתעסקתם עמהם לשם שמים יש לכם שכר בעמלכם על הטובה הטובה שהיחה לכם בעמלכם • ומלת אבותם היא זרה בדקדוק כי כמו שהסידר יאמר אבותיו בשמי כינוי הרבים ראוי לומר לרבים אבותיהם אבל לשון הפסוק הוא ולא כדור מאבותם :

ויש לפרש זה לענין העוסק עם הצבור לכיף אותם לחת דקם לעניים שלא יאמרו הרי טרחנו הרבה בזה והשכר הוא להם כי ממונס נעשו הדקות וזכות אבותם מסייעתם לעשות המזה האחת מנכסיהם ולדקתם עומדת לעד להם לבדם ואין לנו חלק בשכר מזהו זו על כן אמר ואחס מעלה אני עליכם שכן הרבה כאלו עשייתם ממונס וכמו שאמרו בפרק השותפין שרזו גדול המעשה יותר מהטובה • ואחס מעלה אני עליכם הם דברי רבן גמליאל • ורבינו משה ז"ל פי' שאם מפני שהתעסקתם עם הצבור נחבטלתם ממזה אל תדאגו מזה כי מעלה עליכם שכן הרבה כאלו עשייתם והם דברי האל ית' אל העוסקים עם הצבור לשם שמים • והפירוש הראשון הוא יותר נכון אלא שבהוספתה ממסכת ברכות יש ענין ראיה לפירוש רבינו משה ז"ל כי שם שמו א"ר יהודה מהלך הייתי אחר ר' עקיבא ור' אלעזר בן עזריה והגיע זמן קריאת שמע כמדומה אני שנתייאשו מלקרות אלא שהם עסוקים בצורכי צבור בירושלמי פרק אין עומדין א"ר יהודה העוסק בצורכי צבור כעוסק בחורה :

הוי והרין ברשות שאין מקרבין לו לאדם אלא לצורך עצמן נראין כאורהבין בשעת הגאות ואין עומדין לו לאדם בשעת רוחקו :

וכל מה שמביא אליה ורבן גמליאל בא לומר שאע"פי שיהם לריכים להובק לרשות מפני צורכי צבור ותמיעה לא אמר אל כיוצא בזה אל תחודע לרשות כי מזה היא להחודע להם לפקח על צורכי צבור אפילו בשבת מותר לילך לטרטוריות ולקרקסיות לפקח עליהם לפי שהם חפני שמים כמו שמכר בא' בשבת ובפרק שואל ובראשון מכתובות ומרדכי היה משה לאהשורוש ורבינו הקדוש נחבר לאגטונימוס והיו עושים

טובה לישראל אבל הוא זכירין בהם כדי שלא יראו לכם פני' להובות ובהלך שפחותם יפתו אחכם לגלוי' להם מלפני לבבכם לפי שאין מקרבין אחכם אלא להנחתם וכשיעלו מכם ממון אל תחשבו שיגמלו אחכם כלדקתכם ותאמרו על זה שלא לחמד' על פני המים כי ברוב הימ' תמלאנו כי אינם עומדין לאדם בשעת דחקו והרי הוא כאלו השלכת' ממוכס לאיבוד וכן אמרו בפרק הספינה דמדה להון אחמסר להון דמתרחיץ עליהון דליה דליהון ודמתי פ' זה ממה שאמרו בפרק אחרון ממסכת תמיד בגמרה שלה בשאלחות ששאל אלכסנדרוס מוקדון אח זקני הגב' מה יעשה אדם ויתקבל על הבריות אמרו לו ישנא מלכות ושלטון אמר להו דידי עדיפא מדידכו ירחס מלכות ושלטון ויעביד טיבו עם בני אישעא' ורבינו יונה ז"ל פירש פחד מהמלכות שלא יעלילו אותו שהוא זותן דופי בהם והסך הרברים לשבח המלכות שהאדם נריך שיהיה והרי ברשות שחיהו אימת המלך עליו כי קן ראו' למלכות לקרב האדם להנחתה ואינה חייבת לעמוד לאדם בשעת דחקו כי אם תעשה רעה או טובה המלכות לשום אדם מה' היתה זאת כי פלגי מים לב מלך ביד ה' :

הוא היה אומר עשה רצונו כרצונך הפירוש זאת המשנה היא כחובה כפ' כרי שיעשה רצונך כרצונו . בטל רצונך מפני רצונו כרי שיבטל רצון אחרים מפני רצונך :

משל' אחת לשני תנאים בלא שינוי ציניהם ובסודרי חפלה אינה כחובה כאלו וכן רבינו שלמה ז"ל לא פירשה כאלו אבל בחסותו של רבינו משה ז"ל היא כחובה כאלו וחס גס-כן ולא פירשה כלל . וכחבו כי במשניות שכתוב רבינו שגשום ז"ל הגדול היא כחובה כאלו וכן רבינו יונה ז"ל פירשה כאלו ובמשניות שלנו גס כן היא כחוב' כאלו ואינה כחובה בפרק בן זומא' . ורבינו שלמה ז"ל פירש עשה כל הפליך כרצונו שיחיו מעשך לשם שמים ויהיה לפי זה הפירוש נקשר למה שאמר וכל העוסקין עם הציבור יהיו עוסקין עמהם לשם שמים אבל אינו מיושב הלשון יפה שהיה לו לומר עשה רצונך כרצונו . ורבינו יונה ז"ל כתב כי באבות דרבי נתן כתוב עשה רצונו כרצונך וכן בדוד הוא אומר כי מלך הכל ומידך נתנו לך וכן מלאחיה במדרש משלי ומסיימין בה אם עשית קן מאריך לך ימים ויוסיף לך שנים שנאמר כי בי ירצו ימך וגו' . ויהיה הפירוש לפי זה עשה רצון האל בפנור ממוך בחפלי שמים כרצונך כאלו פורחו בחפליך ואם עשית קן יעשה רצונך כרצונו ותמה הוא שיראה מזה שאם עשית רצונו שלא כרצונך יעשה הוא רצונך שלא כרצונו מדה כנגד מדה והיאך אפשר לומר קן היה די שיאמר כדי שיעשה רצונך . ורבינו שלמה ז"ל בפרק בן זומא פירש כדי שיתן לך טובה בעין יפה והוא בין אדם לחבירו ואינו ענין לבין אדם למקום . ונראה לי לפרש עשה רצונו כרצונך כאלו אין לך רצון אלא רצונו והוא גס כן יעשה רצונך ברצון מיוחד ולא יהיו מעשך ברצונו המולל לכל העולם לקיום העולם כעוב כחובות אבל יהיו מעשך כולם ברצונך ברצונו המיוחד בהפקת רצונך ואפילו היה ראו' לבוא עליך רע מפני עון הדור או מפני המול הוא יעשה רצונך ברצון מיוחד וישמור אותך מאותו רע הראוי לבוא עליך :

בטל רצונך מפני רצונו . אם תחמוד ותחאזה לבול ולגנוב או לאכול איסור ולבטול באיסור בטל אותו רצון מפני רצונו שמנע אותך כדי שיבטל רצון אחרים מפני

ראובן • פשט הדברים הוא שאם יעז עלך לוייך רע יפר עתה • אבל נראה שהדברים הם דרך צדו של מעלה כאלו אמר כדי שיצטל רצוני מפני ראובן מדה כנגד מדה כמו הראשונה ויתקיים כך ותגורר אמר ויקם לך • וחוה שאלו בפרק במה אשה כל העשה מזה כמאמרה הפילו גזר דין של שבעים שנה מתצטל עליו וכבר כתבתי זה בתחלת פרק זה :

הלל אומר אל הפרוש מן הצבור ואל האמין בעצמך עד יום מותך ואל תדין את חבריך עד שתגיע למקומו • ואל האמר דבר שאי אפשר לשמוע שסופו להשמע ואל האמר לבשאפנה אשנה שמא לא תפנה :

הפירוש בסדורי תפלות כותבין ר' הלל וסוף עשות והגורסא הנכונה היא הלל אומר וכן הוא בנסתחו של רבינו משה ז"ל וכן הוא בנסתחו של רבינו אפרים ז"ל וסוף הלל האמר למעלה אלא שהפסיק בדבריו כדי שאלו שהשלים סדר השלימים שהיו מבין בניו חזר להשלים דבריו לסמוך לו דברי רבן יוחנן בן זכאי :

שקבל ממנו ושאר התנאים הבאים אחריהם • ויש הוכחה שזה הוא הלל האין שהרי שינוי שהוא ראה בגלגל לפי על פני המים ובפרק אחרון מסוכה מוכר זה על הלל האין ואין בדבר ספק כלל כי לא ימצא בשום מקום תנא ששמו ר' הלל :

אל הפרוש מן הצבור • כשהצבור דרכיהם מקולקלים הפורש מהם הרי זה משוכה ועל זה אמר ירמיהו מי יתנני במדבר מלון אורחים ואשוכה את עמי ואלכה מתחת כי כולם מתאפים ואמר דוד שגאחי קהל מריעים ועם רשעים לא אשב • ואמר ישעיה אל תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר והחורה אמרה לא חסיה אחרי רבים לרעות ואם אין דרכיהם מקולקלים כל כך אין לפרוש מהם וכן אמר בעל ספר המדרש ז"ל כי התפלה בצבור יותר משוכה משהפלה אדם ביחוד לפי שהיחיד איש' שיכלול בתפלתו מה שיהיה חק ליחיד או לרבים והצבור לא יתפללו אלא מה שיעיל לכל ועוד כי בהקבץ עמים יחדו לעבוד עבודה הבורא ברוך הוא מחעלה שמו ומתקדש וכן הוא אומר ויהי בישרון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבני ישראל והתפלה היא יותר שמעט עם הצבור לא ביחיד שגאמר בעת רגון ענייך ואמרו בראשון מברכות אימתי עת רגון בעת שהצבור מתפללין ואף מי שאינו יכול ללכת לבית הכנסת יתפלל ביחיד בשעה שהצבור מתפללין שגאמר ואני תפילתי לך ה' עת רגון ואין הקב"ה מואם בתפלתו של רבים שגאמר הן אל כבוד לא ימאם כמו שאמר עס • וכן בתעניות אמרו קן ויפתוהו בפייהם ובלשונם יסבו לו ואע"פ כי הוא רחום יכפר עון • ואמרו בפרק תפלת השחר לעולם לשתחייף איניש כהדי צבורא ואפילו יתפלל על עצמו כגון הסולך בדרך יתפלל בלשון רבים יחי רגון שחולייניו לשלום וכשיהיה עם הצבור יתפלל עמהם ואל יקדים תפלתו לתפלתם וכן אמרו בראשון מברכות ובראשון משבת אמרו מי שיש לו חולה בחוך ביתו שיערבנו עם חולי ישראל • וכן אמרו במדרש חויה היושבת בגינם אלו בחי כנסיות ובחי מדרשות אם כולם חבירים מקשיבים לקולך אז השכינה אומרת השמיעני ואם לאו שכינה מסתלקת שגאמר אחריו ברח דודי וכן הוא בפרק במה אשה יולדה • וכבר משלו משל זה לחבילה של קנים שכל קנה יחידי רך ומה לצבור וכשהוא בחוך החבילה אין כה בלדס לצבור • ואמרו בפרקי דרך ארץ והביאו קן בגמרא כתובות לעולם סהא דעמו של אדם מעורבת עם הבריות • ובתענית בפרק ראשון אמרו אדם

הפושט מן הצבור שני מלאכי השרת המלווין לו לאדם מניחים ידיהם על ראשו ואומרים פלוני שפיתס מן הצבור אל יראה בנחמת צבור • וכבר מנו בצרייתא דסדר עולם הפושט מדרבי צבור עם הרשעים הידיונין בניהנס לדורי דורות והביאיהו בראשון מראש השנה והמשתתף עמהם רואה בנחמתם שגא' שמוחא חא ירושלים וגילו בה כל אוהביה שזו אחיה משוש כל המחאבלים עליה כמו שאמר בלחרון מתענית :

ואל תאמין בעצמך עד יום מותך • וראה לי שסמך זה לאל תפרש מן הצבור לומר לך שיש לך חשלה גדולה בהשתתפותך עם הצבור יותר מהיותך שוכני לבדד יום אחד ואפי' הארכת ימים כי האדם השרוי יחידי יתגבר עליו יגרו מחמת הראוי עבירה שאין אדם יגול מהם בכל יום כמו שאמרו בפרק גט פשוט ואיפשר שיגא לתרבות רעה • ועם הצבור הוא נמלט מזה ואל יאמר הרי הארכתני ימים הולך בדרך טובים ופסק ממני יר הרע ואיני חושש שישלוב בי יש מקוין הרבה ובסוף ימיהם יגלו לתרבות רעה כי היצר הרע הוא כמו אויב אורב לאדם כשימנא להדיחו מעל אלהיו יתגבר עליו וכמו שאמרו בלחרון מקדושין על רב הונא בר רב אסי ששמעה אחוה אשחו מופל על פניו ואומר יהי רצון שלא ישלוב בי יצר הרע ותמהם מתפלחו זאת לפי שכבר פירש ממנה כמה שנים ועבר' לפניו מקושטת הרבה פעמים עד שנכשל בה אש"פי שלא היה חושב שתהיה אשחו חה לאחר גס ק שלא יאמר אדם מפני מה נאסר דבר זה כלום נאסר אלא משום גזירה שלא אבוא לידי איסור חורה אני כבר מהרתי כל אלה השנים ואיני חושש שאכשל בו והרי שלמה המלך נכשל בשלשה דברים שגאמר בהם לא ירבה להם שנים וסוסים וכסף חבוב ונחיה החורה טעם בהם ולא יסור לבבו ואמר הוא אני ארבה ולא יסור לבבי ולבסוף מה כתיב עליו ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו לבבו כמו שאמר בסנהדרין פרק כהן גדול ובספרי ובמד' קהלת ובילמדנו ובואלה שמות רבה • ורבי ישמעאל אמר אני אקרא לאור הנר ולא אגיה וקרא והעה כמו שאמר בראשון משבת ובירושלמי שג' חסיד אחד היה אומר עד יום זקנותך ובא לידי נסיון בזקנותו על ידי שד' • וק אל יאמר אדם אלך עם המינין ללמוד מהם חכמתם וכמו שעשה רבי מאיר שלמד מאלישע אחר ואמרו עליו רמון מגא חוכו אכל קליפתו זרק כמו שאמר בפרק אין דורשין שאין הכל שוין בזה ואם רבי מאיר עמד טעמו בו וריחו לא נמר הלא יוחק כהן גדול שימש בהנהג שמיים שנה ולבסוף נעשה לדוקי כמו שאמר בקדושין בפרק האומר כי הוא יגאי שהרג חממי ישראל ונעשה לדוקי וק העלו בפרק תפלה השחר דהוא יגאי והוא יוחק ועל זה שינו אל תאמין בעצמך עד יום מותך כמו שאמר שם ועל זה אמר שלמה טוב שם משמן טוב ויום המוח מיוס הולדו כי אז יגול מהכלד בפח יצר הרע • וכבר אמרו על רבי אליעזר שנתפס למינות על ששמע דברי מינות ובגאלה הדבר כמו שאמר בראשון מע"א :

ואל תדין את הבורך עד שחגיע למקומו • וזו גס מן מהענין הראשון שאם ראית הבורך נכשל בדבר כשבא לידי ניסיון או כשעלה לגדולה על תדין אותו לכף חובה ולומר ראוי הוא לישראל ראוי הוא ליגלב רחר מה שעשה וזו לשון אל תדין אל תעשה קן עד שתראה אם בסוף ימך תבוא לידי ניסיון כמוהו או תעלה לאותה גדולה ולא תכשל כמו שנכשל הוא ואמרו במדרש אל תדין את הבורך עד שחגיע למקומו שכן מצינו בירבעם בשעה שבינה שלמה בית המקדש והסלימו היום מפתחותיו חמת מראשותיו כדי להשכים למחרתו ולהקדים ולהקריב תמיד של שחר עם עמוד

השחר מה עשהה בה פרעה הכניסה לו על מטתו כמין רקיס של נחשת ומולוח ומכובים מאיריין בו על גבי מטתו כדי להטעמו וליהנות מגופו של אוחו דליה ועברו עליו ארבעה שעות ביום שלא עמד ולא קרב תמיד של שחר ועל אותה שעה שניו בעריות כמו שאמרו בחלמוד ירושלמי ובמדרש משלי עדות של תמיד של שחר שקרב בארבע שעות מה עשה ירבעם קבץ שבט אפרים שהוא משבטו והשכים לפתחו של שלמה להרשיעו על זאת יתה בה קול ואמרה לו רשע אתה עתיד לבטל כמה חמדין ומוספין במיד ואתה מחייבו על השוגג חבו שאמר הכוזב כדבר אפרים רחם שנרתע אפרים ויגד על התמיד ששהה להקריב שא הוא בישראל ויאשם בצעל וימות יתה בה קול ואמרה לו עדיין אתה עתיד להיות נשיא בישראל ותעמיד שני עגלים אחד בן ואחד בבית אל כדי שלא יעלו ישראל לרגל ויעבדו שם עבודה זרה בצלמט הדרך ותאשם העם בצעל וימותו באוחו עון כי מפני אוחו עון גלה ישראל והקב"ה עתיד להחיותו ולהחיותם שנאמר אחר זה יחיינו מיומים ביום השלישי יקיימו ונחיה לפניו :

ואל האמר דבר שאי אפשר לשמוע שכופו להשמע . בזה נחלפו הפירושים רבי משה ז"ל פירש שלא תאמר דברים שאי אפשר להבינם אע"פ שסופם להיות מובנים על ידי פירוש אל חכמים עלמך לדבר דברים מסופקים שיתעוררו לפירוש כי זה יגרום לטעות בדבריך ולהביא לידי מינות כמו שאירע לאנטיגנוס עם לזק וביתוס ונסחחו היא וסופו להשמע וכן היא במשמיות שלנו . ורבינו יונה ז"ל פירשו לענין גילוי סוד לחבירו או אפילו בינו לבין עלמו כמו שאמרו ז"ל במדרש קהלת אל חשיה בין הסתלים כי אונים לכותל וכן כחוב גם במדעך מלך על תקלל ובהדרי משכבך אל תקלל עשיר כי עוף השמים יוליד את הקול וכן הסכירו זה בראשון מבחרה ויהיה פירוש זה לפי זה אל תאמר דבר שאי אפשר לשמוע עשיו לפי שסופו להשמע ולהחללות ונסחחו היא שסופו להשמע ותאמר סודך אסידך ואם תגלוה אתה אסירי . ואמרו אם לבך זר מלהכיל סודך לב חבירך יותר זר . ורבינו שלמה ז"ל נראה שנסחחו היא אל תאמר דבר שאפשר לשמוע שסופו להשמע וכן היא גירסת ספרים רפחים ופירושו אל תאמר דבר זה של דברי חורה שאפשר לשמוע עשיו שסופו להשמע למחר אלא הט אוקר ושמע כי לא תדע מה ילד יום ופירוש רבינו משה ז"ל נראה יותר נכון :

ואל האמר לבשאפנה אישנה שמה לא תפנה . זה נאמר לפי דעתו של זה הדוחה האמן לזמן אחר כי שמה אוחו זמן שחובב שיהיה פניו לא יהיה פניו כי ילאו לו עסקים ונמלא שיוכל מעולמו בלא חורה והוא אינו רוצה ללאת בלא חורה אלא שרוצה לשנות בזמן אחר ולא תעלה כוונתו על כן הסכירו מלומר דברים אלו ואל יבטח עלמו על חבו ולפי האמת אפילו יפנה אוחו שעה שירצה לשנות אין לו לדמות זאת השעה שאפשר לו לשנות ואף אם ישנה בשעה אחרת אין לו לבטל שעה זו שהרי בכל שעה חייב לשנות ולעשות תורתו קבט ועל זה דרשו במדרש משלי אל תאמר לרעך לך טוב ומחר אתן ויש אהך רעך זה הקב"ה שנא' זה דודי חס רעי :

הוא היה אומר אין בור ירא חטא
אלו עם דבריו הראשונים ולא היה לרדך
לומר הוא היה אומר וכן בדברי הלל

למד ולא הקפדן מלמד ולא המרבה
 בכחורה מרחקים ובמקום שאין אנשים
 עגמו בפ"א שהפסיק ואמר הוא היה
 אומר היה אפשר לחבר הדברים ונראה
 שהפסיק ביניהם כי כן היה דרשו לאומרו
 נפרדים בכל עת שהיה דורשה ברבים
 וכן יתפרש כל הוא היה אומר שיש בואח המסכתא :

אין בור ירא חטא - בור הוא שאין לו חורה ואינו יודע בטוב משא ומתן
 ובוה הוא גרוע מעט הארך כי עם הארך אע"פ שאין בו חורה יש בו דרך ארך
 ועוסק ביישובו כל עולם ולשון בור כמו שדה בור המכר במסכת שביעית וכן אם
 אוביר ולא אעביד בפרק המקבל ותרגום לא תחס לא חבר ובלשון שמעאל גם כן
 קורין הגדה שאינו נחמס בור בחול"ס ואנו קורין אותו בשור"ק וכיון שהוא כל כך
 ריקן מתורה ומדרך ארך אינו ירא חטא כי לא ידע להזהר מהחטא שאינו יודע
 מה הוא חטא שאפילו במצות אינו עוסק ואינו קורא אפילו קריאת שמע - וזה
 אמרו בפרק גיד הנפש ההולך לימין רבו הרי זה בור - ובפרק היה נוטל אמרו
 קרא ולא שנה הרי זה בור - ובפרק שלשה שאכלו אמרו האומר נברך למי שאכלנו
 משלו וכן על המון שאכלנו הרי זה בור - אבל עם הארך אפשר לו להיות ירא חטא
 שהוא עוסק בדרך ארך ומתרחק מהאונאות והניילות והרבויות וכיוצא בכן ואפילו
 לא למד לעולם וכל שכן שאם זה עם הארך הוא אותו שהזכירו חכמים ז"ל בסוטה
 בפרק היה נוטל ובפרק שלשה שאכלו שהוא מי שקרא ושנה ולא שימש ח"ה כל שכן
 שאפשר לו להיות ירא חטא אבל אי אפשר לו להיות חסיד שהוא לעשות לפנים
 משורת הדין כי לא נתנה מדה זו אלא למי שעסקו בחורה וכל ימיו מטער
 מחשבותיו בזכות הנפש להוסיף בכל יום מעלות בגופו ולא נקרא עם הארך שהוא
 מיישבי הארך ומתערב עם הבריות וכל עסקו אינו אלא להתהגב עמהם בדרך
 ארך להתאהב אליהם וזה ללמדנו שהעסק בחורה הוא מניל את האדם מן החטא
 ומביאו לידי חסידות - ובאבות דר' נתן שנו אין עם הארך חסיד פרום והפרישות
 אפרס במסכתא זו :

ולא הביישן למד - כמו שאמרו ז"ל בפ"א מחענית ובפרק הרואה ובמסכת
 דרך ארץ ובאבות דרבי נתן אם נבלת בהתנשא אם אדם מנבל עלמועל דברי תורה
 סופו להתנשא בהם ואמרו בפרק השולח והמנשלה האמת תחת ידיך אין אדם עומד
 על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם ואמרו בפרק המפלת א"ר פפא לימא איניש
 קמי רביה כל כי האי מילתא ולא לשחוק שנה' אם נבלת בהתנשא ואם זמות יד
 לפה אם אדם עשה זמם בפיו ומחבייש לשאל סופו ששטיחאלו אותו וישם יד לפה
 וכן אמר דוד ואדברה בעדוהיך נגד מלכים ולא אבות ודע כי הבושת היא מעלה
 יפה וכבר אמרו בושח פנים לנן עזן אבל בעמין הלימוד היא מדה רעה שאם יאמר
 אם אשאל דבר זה וליענו עלי ישר בספקותיו וכן אמרו שאל שאלת השוטים ושומר
 שמירת הנדיבים רואה לומר שישאל כל דבר ולא יחבייש אפי' היו שאלותיו שאלת
 השוטים וישומר חמתו שלא יסורנה במקום שאינו ראוי ולא יענהה מהמקום הראוי
 אלא יכלכל דבריו במשפט כמו הנדיב שמוציא ממונו במקום הראוי ואמרו חכמי
 המוסר הבושת בולת פקומה חסרון :

ולא הקפדן מלמד - הרב לריך להסביר פנים לתלמידיו כמו שאמרו בפסיקתא
 גדול' בפרשת בחדש השלישי כמים הפנים לפנים ק' לב האדם לאדם שריך הרב
 להסביר פנים לתלמידיו ופירש הפסוק רבינו שלמה ז"ל ביבמות בפרק האשה שלום

כי כמו שהאדם המסתכל במים אוחז אורה הגראית בה היא כגורה שהוא מראה לה אם אוחזת אוחזת ואם עוצבה עוצבה כן הוא לב האדם לאדם שאם מראה לו לב שמח גם הוא יראה ושמח בלבו . וכן אמרו בפרק היראה ודבר ה' אל משה פנים אל פנים כאשר ידבר איש אל רעהו אמר לו הקב"ה למשה בא וגסביר פנים בהלכה אמי ואחתי . דבר אחר לך והסביר להם פנים כמו שהסבירתי לך . ואם יקפיד הרב על תלמידיו בשאלותיהם יגורו ממנו וימנעו מלשאלו ולא ילמדו אבל לר"ד להחזיר להם השמועה בסדר פנים יפות עד שהיא שגורה בפיהם כמו שאמרו על רבי פרידא שהחזיר השמוע ארבע מאות פעמים לאותו תלמי' חכה לחיות ארבע מאות שנה ולזכות כל דורו לחיי העולם הבא כמו שאמר בפרק כ"ג מעברין וכבר אמרו בשני משנה לעולם יהא אדם ענוותן כהלל ולא יהא קפדן בשמאי :

ולא המרבה בסחורה מזהבים . לפי שעסק סחורתו מעכב אותו מלעסוק בחורה ואמרו בפרק כ"ג מעברין לא מעבר לים לא תמצא בסחורתי ובחגרי' . ופירש רבינו שלמה ז"ל שזה נאמר בפרשים מן היבשה לים ולאחיה הוא זה כי גם זה גורם ביטול גדול אבל הלל כבר התנה המרבה בסחורה ואפילו בשוב אבל ממעט בעסק ועושה תורתו קבע איפשר לו להחכים . ובצבירתא של דרך ארץ הביאו משנה זו והוסיפו בה שיש לבדק ועלמך על החורה יותר מהסחורה ובה איפשר להחקיים טובה חכמה עם נחלה :

ובמקום שאין אנשים השתדל להיות איש . תרגום ויאבק איש עמו ואשתדל גבר . ויש גורסין השתדל והכל אחד כלומר במקום שאין אנשים עומדים בדרך לעסוק בצורכי צבור השתדל להיות איש ואף אם תחבטל מדברי תורה וכמו שדרשו באחרון מברכות עת לעשות לה' הפרו תורתך האי קרא מסיפיה לרישיה מדריש מה טעם הפרו תורתך משום עת לעשות לה' ובפרק שתי הלחם אמרו פעמים שבטלה של תורה וזה יסודה דכתיב אשר שברת אמר לו הקב"ה למשה ישר כחך ששברת ומשום עת לעשות לה' הפרו תורתך ולא שמעון העדיק לאלכסנדרוס מוקדון בבגדי כהונה אע"פ שלא ייתנו ליהנות בהם כמו שאמר בפרק בא לו ביזמא . ואיפשר לפרשו על ענין הלימוד שמתראה הדור שאין דברי החורה חביבין עליהם ואין שום מורה דעה ומנין שמועה השתדל אחיה להיו' איש גדול ואין בזה משום יוקרא כדי להעמיד החורה שלא תשחכח וממה שאמרו בגמרא פרק היראה נראה של ענין לישב בראש ולהורות הוראות נאמר ששם אמרו דהו בר קפרא באחר דלית גבר תמן הוי גבר ואמר אבוי ש"מ באחר דלית גבר תמן לא תהא גבר והקשו בגמרא פשיטא כלומר שדבר פשוט הוא שאסור להורות בפני מי שגדול ממנו בחכמה וכן כתיב ובמקום גדולים אל תעמוד . ותירך רבא ואמר לא נערכא אלא אפילו שניהן שוין כלומר מה שמיד' אבוי הוא שאם נכנס למקום שיש שם חכם מורה הוראות אע"פ שהוא גדול כמוהו וזהו לו בחכמה אל יכנס בגבולו . וחלה המשנה אינה בסדורים :

אף הוא ראה נלגולת צפה על פני המים ואמר לה על דאמפת אטפוך וסוף מטיפוך יטיפין : הפירוש יש גורסין דאטיפת אטיפוך וכן הוא במשמיות שלנו והוא הגירסא הגנונה תרגום אשר הציף את מי ים כוף דאטיף עליהן ולשון תלמוד הוא טפופות הכך מחוקות לענין מדות בפ' הוילאו לו . ויש גורסין דעטפת עטפוד וכן

הוא בפרק החליל דעטפת עטפוד ועטפך יעטפויה והכל אחד הוא כי האל"ף מתחלפת בארמית בע"ן . וזאת הבבא היא נשנית על הלל הצירו של שמאי חו ראייה שאין במשנה רבי הלל אלא הלל והוא הלל הזקן אמר הלל לאוחה גלגלת רשע היית ומלסטם הבריות והיית הורגן ומציפן בנהר כדי שלא יתגלה הדבר וזאת' מדה מדדו לך וכמו שאמרו בסוטה בפרק ראשון אע"פי שבטלו כל המדות מדה כנגד מדה לא בטלה שנאמר בסאסאה בשלמה הריבנה וסוף מי שהציפך יצפון כי לא היה להם להרגך כי אין הדבר מסור אלא לביה דין והסורגו בלא בית דין חייב מיתה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב וכמו שאמרו במסכת מכות פרק אלו הן הגולין והאלהים אנה לידו הרי שהרג זה מויד ולא היו שם עדים זה שהרג שוגג ולא היו שם עדים הקב"ה מזמין לפומדק אחד זה שהרג שוגג עולה בסולם ומופל על זה שהרג מויד והעדים מעידי' עליו וגולה נמצא שהורג מויד נהרג וההורג שוגג גולה וחו שנאמר כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים ילא רשע זו היא התורה שהיא משל קדמונו של עולם וכן נאמר בתענית פרק סדר תעניות כולד ובמדרש קהלת גם כן חזר וכן בירושלמי במסכת שביעית על פפוס ולוליאזוס שהם שמעיה ואחיו וטריטניוס קיסר שנחמו להם מים בצוכית לבועה ולא קבלו שאמר להם אם מעמך של חנייה מישאל ועוריה אחס יבוא ויאל אחכס מידי כמו שהליל אחס מיד בזכנדנר אמרו לו בזכנדנר מלך הגון היה וראוי שיעשה גם על ידו וחנייה מישאל ועוריה לדיקים גמורים היו ולמה הדיעט איך ראוי שיעשה גם על ידך ואנחנו מחוייבים מיתה אם אי אחס הורגנו כמה דובים ואריות יש לו ועמיד הקב"ה לנבות דמינו מידך והרגם ולא זו משם עד שבאו דיופלי מרומי ופגעו את מוחו בגזירין ופפוס ולוליאזוס אחיו אמרו עליהם בגמ' בתרא פרק ראשון שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיצתן לבי שמסרו עמך להריגה על שמאלת בחו של קיסר הרונה והעלילו על ישראל וראו להשמידם והם אמרו שהם הרונה להליל את ישראל ועל כיוצא בזה אמר שלמה בספר קהלת מורה שחזר בה יכול וגולל אכן אליו חשב כי זו היא מדתו של הקב"ה חו המשנה גם כן אינה בסדורים . וכבר אמרו בפרק ראשון כי הלל היה בבלי ולשון בבל הוא לשון ארמית :

הוא היה אומר מרבה בשר מרבה	רמה . מרבה נכסים מרבה דאגה .
הס רעים מלבד רבוי התורה על קן	מרבה נשים מרבה כשפים . מרבה
לריך אדם להוציא מעותיו כדי ללמוד	שפחות מרבה זמה . מרבה עבדים
תורה וכמו שאמר ר' יוחנן לר' חייא בר	מרבה גול . מרבה תורה מרבה
אבא שהיה בוכה עליו שמכר כל נכסיו	חיים . מרבה ישיבה מרבה חכמה .
ללמוד תורה ואמר ליה למה את בני	מרבה עצה מרבה תבונה . מרבה
אמר לי' בני אבא דלא שבקת לסיבוזיך	צרקה מרבה שלום . קנה שם טוב
כלום אמר ליה חייא ונקלה זאת בעיניך	קנה לעצמו . קנה לו דברי תורה .
מה שעשיתי שמכרתי דבר שנתן לששה	קנה לו חיי העולם הבא :
ימים שנאמר כי ששת ימים עשה ה' את	ארבעים יום וארבעים לילה כמו שאמר במדרש ואלה שמות רבה ובמדרש ילמדנו
השמים ואת הארץ אבל התורה נתנה	בפרשת כי תשא וכן במדרש חזית :
לארבעים יום שנא' ויהי שם עם ה'	

שהרי כתיב בפסע ארץ רבים שרים ובאדם מבין יודע כן יאריך אבל רואה לומר גדול היוצאים וחקום חזר אל המחשבה כי המחשבה חופר בלא קיבוץ חכמים בסודם להחיעף ואפי' היו מחשבות רבות וחקקים על ידי גדול היוצאים הנותן

מרבבה בשר מרבבה רמה · המשביע את עמלו ואלו וטבע דשן והוא עושה
 כן כדי שיוסיף ימים על ימיו לא מפני זה יאריך ימים ביוצא ממה שהוא קלוב לו
 והרבה כחוסים אשר במשמיהם חון הם מאריכים ימים זה שהרבה בשר לא הועיל
 לו באריכות ימים וביום המות יהיה לו רצוי בשרו לעשר שהוא מרבבה רמה ואמרו

עלה נכונה ללרף המחשבה הטובה אל המעשה ואפי"ל לא היתה אלא אחת
 ומיניו קיום ועמידה אל המחשבות עלת ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו
 לדרו ודור :

ויש מפרשים וברוב יועלים תקום שב אל הענה כאלו אמר וברוב יועלים ענה
 תקום כמו שכתוב ועלת ה' היא תקום ופירשו בשני מסנהדרין ענה שיש בה דבר
 ה' תקום וכן במדרש תהלים ובסוף יבמות מבר כי רב ראה לנדות לרבי שילא שהחיר
 מים שאין להם סוף ושמאל חבירו יעלו שלא ינדכו עד שישלחו לו למה החיר כן
 והוא השיב כי לא היה מחיר כן במים שאין להם סוף אלא שחשב באותן מים שהיה
 להם סוף וקילם רב לשמואל על ענאו וקרא עליו ותשועה ברוב יועץ כי האדם
 נושע מלהכשל בעלת גדול יועץ זה תורה כי רוב אינו ריבוי כי היה לו לומר רוב
 יועלים לא רוב יועץ הרי שבריבוי ענה חכם מרבבה חבונה ומצין דבר מחוך דבר
 הויעץ ובריבוי הנשים אין חכמה ואין חבונה ואין ענה וכבר אמרו חכמי המוסר :
 שאל עלת הנשים ועשה הפסן :

מרבבה צדקה מרבבה שלום · שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום וגאמר
 ושמחי פקודותיך שלום וגושך צדקה כי מפני גושך הצדקה אל יחשוב אדם שחריבה
 מריבה בעולם כשאר גושים אבל ירבה שלו כי במיעוט הצדק ירעבו העמי' וחרבה
 המריבה ובהשביע אוחס תשקוט המריבה הנה כי ריבוי הצדקה אע"פ שמתעט
 ממונו יש ריבוי טוב ובריבוי העבדים יחמעטו ממונות הטובים וירבה היו בעולם
 כאשר יבו לו משוד יחוס :

קנה שם טוב קנה לעצמי · ושאר הקניינים הם לאחרים ובשם טוב יש
 נחת רוח לבדו ואין לרדים אחרו וכן אמר מוגבו כשבוזו אולרותיו לעניים אבותי גמו
 לאחרים ואני גמתי לעממי כמו שזכר בהשופרין שרעו וכן הכתוב אומ' נבחר שם
 מעושר רב וכל שכן שאם קנה לו דברי תורה שקנה לו חיי העולם הבא כמו שדרשו
 בסוטה פרק היה מטל מהפסוק שכתוב בשכבך תשמור עליך והקניית היא תשימך
 וכן היא צפ' קנין תורה :

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל הפירושו לפי שרבן יוחנן בן זכאי
 ומשמאי · הוא היה אומר אם עשית קבל מהלל והפסוק ביו לבין הלל · מפני
 תורתך הרבה · אל תחזיק טובה שרעם לסדר סדר הנשיא' ששתלשלו מהלל
 על כן חזר להזכיר דברי הלל האחרונים לעצמך כי לכך נוצרת :
 ומתך להם דברי תלמידו שקבל ממנו
 ובמדרש חזית מונה דורות הראשונים מאנשי כנסת הגדולה עד רבן גמליאל הזקן
 ודורות האחרונים מרבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו והוא התקין תשעה תקנות המכרות
 בראש השנה פרק יום טוב של ר"ה :

אם עשית תורה הרבה אל תחזיק טובה לעצמך · כי האדם לא נברא
 אלא לעסוק בחורה וכמו שדרשו בראשון מע"ו ובפרק רבי עקיבא ממה שכתוב ויהי
 ערב ויהי צקר יום הששי תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל
 מקבלין את החורה בששם בסיון מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לחכו ובהו ולפי
 שהאדם הוא חייב בכל עת ללמוד תורה שנאמר והגית בו יומם ולילה אם הוא
 מתעטל אפילו עשה אחת הרי שהפסיד שורה של אותה עשה כמו הפועל שאין לו
 רשות להתבטל ממלאכתו של בעל הבית אפי' עשה קלה ועל זה אמרו במסכת

הוא בפרק החליל דעטפת עטפוך ועטפוך יעטפוניה והכל אחד הוא כי האל"ף מתחלפת בתרמית בעי"ן. אחת הבבא היא פניית על הלל הצירו של שמאי חו ראייה שאין במשנה רבי הלל אלא הלל וזוהו הלל הוקן אחד הלל לאותה גלגלת רשע היית ומלסטם הבריות והיית הורגן ומיטפן בנהר כדי שלא יתגלה הדבר וזכאות' מדה מדדו לך וכמו שאמרו בסוטה בפרק ראשון אע"פי שצטלו כל המדות מדה כנגד מדה לא צטלה שנאמר בסאסאסא בשלחה תריבנה וסוף מי שהצפוך יצפון כי לא היה להם להרגך כי אין הדבר מסור אלא לביית דין וההורגו בלא בית דין חייב מיתה אלא שמגלגלין חובה על ידי חייב וכמו שאמרו במסכת מכות פרק אלו הן הגולין והאלהים חנה לידו הרי שהרג זה מויד ולא היו שם עדים חוה שהרג שוגג ולא היו שם עדים הקב"ה מומקן לפודק אחד חוה שהרג שוגג עולה בסולם וזופל על זה שהרג מויד והעדים מעיד' עליו וגולה נמצא שהורג מויד נהרג וההורג שוגג גולה חוה שנאמר כאשר יאמר משל הקדמוני מרשעים ילא רשע זו היא החורה שהיא משל קדמוני של עולם וכן נאמר בתענית פרק סדר תעניות כ"ד ובמדרש קהלת גם כן חכר וכן בירושלמי במסכת שביעית על פסוק ולוליאחוס שהם שמעיה ואחזי וטרכיניוס קיסר שחננו להם מים בזכותי לצועה ולא קבלו שאמר להם אם מעמן של חגייה מישאל ועזריה אחס יבוא ויגיל אחס מידי כמו שהגיל אחס מיד נבוכדנצר אמרו לו נבוכדנצר מלך הגון היה וראוי שיעשה גם על ידו וחגייה מישאל ועזריה לדיקים גמורים היו ולמה הדיעו איך ראוי שיעשה גם על ידך ואנחנו מחייבים מיתה אם אי אחס הורגנו כמה דובים ואריות יש לו ועמיד הקב"ה לגבות דמינו מידך והרגם ולא זו משם עד שבאו דיופלי מרומי ופלטו את מוחו במירין ופסום ולוליאחוס אחיו אמרו עליהם בגמ' בתרא פרק ראשון שאין כל בריה יכולה לעמוד במחיתתן לפי שמסרו לעמן להריגה על שנמצאת בחו של קיסר הרוגה והעלילו על ישראל ורצו להשמידם והם אמרו שהם הרגוה להגיל את ישראל ועל כיוצא בזה אמר שלמה בספר קהלת כורה שחח בה יפול וגולל אבן אליו תשוב כי זו היא מדתו של הקב"ה חו המשנה גם כן אינה בסדורים. וכבר אמרו בפרק ראשון כי הלל היה צבלי ולשון צבל הוא לשון ארמית:

הוא היה אומר מרבה בשר מרבה	הוא היה אומר מרבה בשר מרבה
רמה. מרבה נכסים מרבה דאגה.	רמה. מרבה נכסים מרבה דאגה.
מרבה נשים מרבה כשפים. מרבה	מרבה נשים מרבה כשפים. מרבה
שפחות מרבה זמה. מרבה עבדים	שפחות מרבה זמה. מרבה עבדים
מרבה גול. מרבה תורה מרבה	מרבה גול. מרבה תורה מרבה
חיים. מרבה ישיבה מרבה חכמה.	חיים. מרבה ישיבה מרבה חכמה.
מרבה עצה מרבה תבונה. מרבה	מרבה עצה מרבה תבונה. מרבה
צדקה מרבה שלום. קנה שם טוב	צדקה מרבה שלום. קנה שם טוב
קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה.	קנה לעצמו. קנה לו דברי תורה.
קנה לו חיי העולם הבא.	קנה לו חיי העולם הבא.
ארבעים יום וארבעים לילה כמו שחכר במדרש ואלה שמות רבה ובמדרש ילמדנו	ארבעים יום וארבעים לילה כמו שחכר במדרש ואלה שמות רבה ובמדרש ילמדנו
בפרשת כי תשא וכן במדרש חיות.	בפרשת כי תשא וכן במדרש חיות.

מרבה בשר מרבה רמה · המשביע את עלמו ולאק ושבע רשן והוא עושה
 כן כדי שיוסיף ימים על ימיו לא מפני זה יאריך ימים ביוחר ממה שהוא קצוב לו
 והרבה נחמדים אשר במשמיהם חזן הם מאריכים ימים זה שהרבה בשר לא הועיל
 לו בצאריכות ימים וציוס המות יהיה לו רביו בשרו לעשר שהוא מרבה רמה ולאחר
 רבוחיו ז"ל בפרק מי שמתו ובראשון משבת קשה רמה למת כמחט בצשר חי שנא'
 אך בשרו עליו יכאב הרי שרבינו בשרו לא הועיל לו והרבה לערו ועל זה אמרו בפי'
 שאל חריתי פרש על פניכם פרש חניכם אלו בני אדם שטוין כל ימיהם כחגים
 שרבים ובקעת על פניהם ואומרה לו על מה שנתת בי :

מרבה נכסים מרבה דאון · כך הנוסחא בספר רבינו משה ז"ל ובספר
 ארפחים וכן הוא במשמיות שלנו · והוא לשון דאגה כמו דאגה ודאבון בבי"ת והבי"ת
 וכו' מתחלפים כמו גוייה גביה וכן אחרים ותרגום ביוגן שאולה בראוונא · ואמר
 כי רביו הנכסים גורם לו רביו דאגות כי בכל יום קול פחדים באוזני שמה יגלוהו
 ממנו בית המלך או יבואו עליו לטעים ויהרגוהו וגם בליה לא שבב לבו והיה אומר
 אחד מן החקידים המקום יולני מפזר הנפש אמרו לו מהו פזר הנפש אמר להם
 שיהיה לו ממון בראש כל החר ובכל קריה והוא שאמר הכתוב מתוקה שנת העובד
 אם מעט ואם הרבה יאלכ והשבע לעשיר אינו מניח לו לישון וזה הפך מהשבתו
 כי הוא חושב כי יכדוהו לרוב עשרו וירבה בהעמוגים ואין לו אלא רביו דאגות
 וע"ז נאמר אהב כסף לא ישבע כסף :

מרבה נשים מרבה בשפים · זהו דרך העולם תחלה מקטע עלמו ומרבה
 בשר ואחר כך משתדל להרבות נכסים וכשירבה נכסים גם הוא ירבה נשים וכשירבה
 נשים יעברו לשפחות ומרבה אוחן לו לעבודת הבית ואחר כך אם ירבו נכסיו יקנה
 שדות וכרמים ויערך לעבדים על כן הדרס התנא כן בשר נכסים נשים שפחות
 ועבדים ואמר כי בריבוי הנשים יש רביו רעה בעולם כי טובה שבנשים מכשפה
 כמו שהזכירו במדרש ואלה שמות ויותר הן מציין המכשפים בנשים מהאנשים לפי
 שהן חלושות ואין להם כח להלחם ורועות לנח על ידי נשפים כמו שאמרו בספרי
 לא יחילב אש בפניך אפילו אשה בנשפיה וזהו אמרה חורה מכשפה לא תחיה
 ועוד שלקלות דעתן מתפנות בנשפים יותר מהאנשים והמרבה נשים עושה כן
 להרבות העגוג והוא מרבה לער בעולם ואפילו המתכוין להרבות בנים יותר הן
 ממעיטות בנשפיהן כי למה נקרא שם נשפים שמכשפין פמליה של מעלה שהפמליה
 גחרת חיים לאדם והן הרגות אותו כן אמר בסנהדרין בפרק ארבע מחות ובראשון
 מחולין · וגם אל האדם עלמו הן גורמות רעה כי השואה מכן חששה נשפים
 לבעלה מפני ששואה אוחה וכעסמה נרתה גם כעס ועושה פי שנים הרי שמה הריבוי
 הרבה רעה ולא הרבה טובה :

מרבה שפחות מרבה זמה מרבה עבדים מרבה גול · גם בעבדים
 מצייה זמה כמו שמכר בערבי פסחים שכנע נח את בניו אהבו את הגול ואהבו
 את הזמה פירוש כי לריבוי מנהגן זה הוא כאלוה אביהן אוחס בך והם עושים
 כן לקיים מצוה אבל התנא נתן הזמה לשפחות כי בהן הוא יותר מצי וזמו שאמרו
 בראשון מגיטין שפחה יולא ליה שכיחא ליה ופרינא ליה והעבד אפילו זמה ויפרוך
 עם אחת אבל בבית שפחה אחת יתגודדו אגודות אגודות ומרבה הזמה ובעבדים
 הוא מצי הגול ומרבה אוחס מרבה גול והנה בהרבה כל זה יש רביו רעה ·
 ורבינו יונה ז"ל פירוש כי סהירו מכל זה לאדם כי יש עליו עון פלילי בריבוי הנשפים

והגזל והזמה וכאילו הור' מסייע על דבר עבירה * ואני אומר שלא היחה הכוונה לזה אלא שהדברים בעלמם הם רעים והמרצה אותם מרצה רעה הפך מה שהיה מחשבתו בזה ולהודיע כי אין שום ריבוי טוב אלא בזה שזכיר אחר זה :

מרבה חורה מרבה חיים * רבינו יונה ז"ל ראה לדקדק שכל אלו הרבויים האחרונים הם כל אחד ואחד ספק מכל אחד ואחד מהראשונים ולא עלה בידו יפה וגם אין צורך שיבוא על אותו דקדוק * ואמר כי מרבה חורה הוא מרבה חיים פסוק מלא הוא בחורה כי הוא הייך ואורך ימך והחורה אומרת קן כי בי ירבו ימך ויוסיפו לך שג' חיים ואע"פי שהחורה מתשת כמו של אדם כמו שדרשו במדרש חיות מעולפת ספירים ונקראת גם כן חושה שמחשת כמו של אדם כמו שמכר בפרק זה בדרך ובמדרש חללים ועל זה נקראו רבין מרעי כלומר חוללים כמו שמכר בפרק אין בין המוהד ושקבל עליו ריש לקיש עול חורה חלש גופו ולא יכול לעבור את הירדן כמו שמכר בפרק הפועלים וכן עקלים שגחגייר מלאו אדריינים בפנים חולניות ואמר לו שלמד חורה כמו שמכר בילמדנו וכיון שגופו חשוש אינו מרבה בשר כמו באכילה גסה ויש לו סכר בעמלו אורך ימים ושנות חיים ואין לו דאגה כמו מרבה נכסים אבל יש לו שמחה במענה פיו כי פקודי ה' ישרים משמחי לב :

מרבה ישיבה מרבה חכמה * אלו השלשה שהם ישיבה ועשה ולדקה אינם במשניות דווקניות ורבינו יונה ז"ל היה גורם מרבה חכמה מרבה ישיבה והקשה לו מה בין מרבה חורה ומרבה חכמה ופי' חכמה הסברא כי בזה תרבה ישיבתו שיתקבצו התלמידים לשמוע בברוחיו ולגרסת הספרים שליו וכן היא נסחת רבינו משה ז"ל וכן בספר לפרתי יתפרש כן כי מרבה ישיבת התלמידים הוא מרבה חכמה כי התלמידים מהלדים את הרב וכמו שאמר ובראשון מהעניות אמר רבי הרבה למדתי מרבתי ויותר מחבירי ומתלמידי יותר מכולן וגם מרבה חכמה בעולם שהתלמידים ילמדו ממנו מה הרבוי יותר טוב מכשפי' חמה :

מרבה עצה מרבה חבונה * זאת המשנה כולה רבינו משה ורבינו שלמה ז"ל לא פירשו בה כלום ורבינו יונה ז"ל פירשה וגם בסדור לפרתי היא מפורשת חוץ מזה המקום שלא הזכירו כלל איך בריבוי עשה תרבה חבונה * ונראה לי שהמרצה ליעול עשה הוא מוסיף לקח ומבין דבר מחוץ דבר סימן לדבר יתרו שנתן עשה למנות שופטים ומשה רבינו ע"ה הוסיף למנות להעמיד משפט השופט והכתוב אומר ושומע לעשה חכם :

ויש מפרשים כי הכתוב חסר וצריך לומר ושומע לענת חכם חכם * ואני אומר כי מקרא מלא הוא כי אין עשה לסכל כי אם נבערה וכשאוהר ושומע לעשה הדבר ידוע שמתחם ילאה וכן אמרו בפרק אין בין המוהד אם יאמרו לך ילדים בזה חקיים סחור שמע לזקנים ואל תשמע לילדים שבניין ילדים סחירה וסחירה זקנים בנין וסימן לדבר רבננעס בן שלמה וכן היא בפרק בני העיר * וכן הוא אומר הפר מהשבות בלוי סוד וברוב יועצים תקום רוב יועצים אינו רוצה לומר ריבוי יועצים שהרי כתיב בפסע ארץ רבים שריה ובאדם מבין יודע כן יאריך אבל רוצה לומר גדול היועצים ותקום הור' אל המהשבה כי המהשבה חופר בלא קיבוץ חכמים בהוסדם להסיעץ ואפי' היו מהשבות רבות ותקיים על ידי גדול היועצים הנותן

עלה נכונה לדרך המחשבה הטובה אל המעשה ואפי' לא היתה אלא אחת ומצונו קיום ועמידה אל המחשבות עלה ה' לעולם תעמוד מחשבות לבו לדור ודור :

ויש מפרשים וברוב יועלים תקום שב אל העלה כאלו אמר וברוב יועלים עלה תקום כמו שכתוב ועלה ה' היא תקום ופירושו בשני מסנהדרין עלה שיש בה דבר ה' תקום וכן במדרש תהלים ובסוף יבמות חכר כי רב ראה ללדות לרבי שלח שהחיר מים שאין להם סוף ותמואל חבירו יעז שלא ילדו עד ששלחו לו למה החיר ק והוא השיב כי לא היה מחיר ק במים שאין להם סוף אלא שחשב בצדוהו מים שהיה להם סוף וקילם רב לשמואל על עלתו וקרא עליו וחשעה ברוב יועץ כי האדם נוטע מלהסל בעלת גדול יועץ חס חורה כי רוב אינו ריבוי כי היה לו לומר רוב יועלים לא רוב יועץ הרי שברבינו עלה חדם מרבה חבונה ומבין דבר מתוך דבר היועץ וברבינו הנשים אין חכמה ואין תבונה ואין עלה וכבר אמרו חכמי המוסר : שאל עלת הנשים ועשה הפכן :

מרבח צדקה מרבה שלום . שנאמר והיה מעשה הצדקה שלום ונאמר ושמתי פקודותיך שלום ונוגשך לךה כי מפני מוגשי הצדקה אל יחשוב אדם שחורבה מריבה בעולם כשאר מוגשים אבל ירבה שלו' כי במיעוט הצדק' ירעבו העניים' וחורבה המריבה ובהשביע אותם חשקו המריבה הנה כי ריבוי הצדקה אע"פ שמתעט ממנו יש ריבוי טוב וברבינו העבדים יתמעטו ממוות הטובים וירבה הוי בעולם כאשר יצו לו משד יתום :

קנה שם טוב קנה לעצמו . ושאר הקניינים הם לאחרים ובשם טוב יש נחת רוח לבדו ואין לזרים אהו וכן אמר מונצו כשצו צדקותיו לעניים אבותי גמו לאחרים ואני גמתי לעמתי כמו שחכר בהשופין שרצו וכן הכתוב אומ' נבחר שם מעשר רב וכל שכן שאם קנה לו דברי חורה שקנה לו חיי העולם הבא כמו שדרשו בסוטה פרק היה נוטל מהפסוק שכתוב בשבך תשמור עליך והקצות היא תשיחך וכן היא בפ' קנין חורה :

רבן יוחנן בן זכאי קבל מהלל ומשמאי . הוא היה אומר אם עשית תורתך הרבה . אל תחויק טובה לעצמך כי לבך נוצרת :

ובמדרש חוה מונה דורות הראשונים מאשי כנסת הגדולה עד רבן גמליאל הזקן ודורות האחרונים מרבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו והוא התקין תשעה תקנות המכרות בראש השנה פרק יום טוב של ר"ה :

אם עשית תורה הרבה אל תחויק טובה לעצמך . כי האדם לא נברא אלא לעסוק בתורה וכמו שדרשו בראשון מע"ל ובפרק רבי עקיבא ממה שכתוב ויהי ערב ויהי בקר יום הששי תנאי התנה הקב"ה עם מעשה בראשית אם ישראל מקבלין את החורה בשעה בסיון מוטב ואם לאו אחזיר אתכם לתהו ובהו ולפי שהאדם הוא חייב בכל עת ללמוד תורה שנאמר והגית בו יומם ולילה אם הוא מתעטל אפילו שעה אחת הרי שהפסיד שכרה של אותה שעה כמו הפועל שאין לו רשות להתעטל ממלאכתו של בעל הבית אפי' שעה קלה ועל זה אמרו במסכת

חענית בפרק ראשון שאסר לחלמיד הכס להקטנות מפני שמעט במלכת שמים כמו שהפועל בודאי אסור לסבף עצמו בחענית מפני שמעט ממלכתו של בעל הבית כמו שנראה בפרק הפועלים ובתוספתא דמזיעא פרק שביעי וכן אמרו ב' מדמאי רשב"ג אומר לא יהאך מפיו גרוגרות שמעט במלכתו של בעל הבית ופירש בערך לא יהאך גרוגרות מאכילתו ליתנה תרומת מעשר מפני שמעט ממלכתו של בעל הבית ותיא לא יסכיר אדם עצמו וירעיב עצמו ויסבף עצמו מפני שמעט ממלכתו של בעל הבית וכן מפורש בירושלמי שאמרו שם רבי יוחנן אשכח ספרא אשימו ויס פירוש שהיה הולך ומלמד תינוקות אמר לון מהו כן אמרי ליה לייס פירוש רגל הוא לנס על כן הוא הולך וחלוש אמר ליה אסיר לך אם מלכת בשר ודם אסור ממלכתו של הקב"ה לא כל שכן . ונשהאדם עושה תורה הרבה אין לו להחזיק טובה לעצמו לומר כמה איי גדול וכמה אזי נשוא חן לפני הקב"ה שהרי עמלתי בחורתי הרבה כי לכך נזרתי וכמו שאין הפועל מחזיק טובה לעצמו כעשה מלכת בעל הבית בצמונה לשי שלך שכרו כן האדם . אין לו להסתפא על עשה תורה הרבה כי לכך נזך ומי שפרע חובו אין מחזיקין לו טובה כמי שמתן מחסה בטובה ואלו היחה מלכת התורה קטרה כמי שהשלים מלכתו ועושה עם בעל הבית בטובה מלכתה אחרת היה איפשר לו להחזיק טובה לעצמו אבל התורה ארוכה מארך מדה ורחבה מני יס כמו שאמר בעירובין פרק עושין פסין שכל העולם כולו אי משלשת אלפים ומאתים מהתורה והוכרחו כן מהספוקים ואפי' יהיה אדם חלף שנים פעמים לא יוכל להשלימה ואיך יחזיק טובה לעצמו כמה שלמד ממנה וזהו הוי משבחים החכמים מי שלמו' הרבה ולא מחזיק טיבו לנפשיה כמו שאמר בסנהדרין פרק אלו הן הגהנתין אי זהו בן העולם הבא ענותן וספל ברך שאיף עייל שאיף נפיק וגרים באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבו לנפשי' ורבי יוחנן בן זכאי היה נאה דורש ונאה מקיים כי הוא היה כמו הלל רבו שחיה מאה ועשרים שנה כמשה רבינו ע"ה ארבעים שנה עסק בפרהמטיא ארבעים שנה למד ארבעים שנה לימד כמו שאמר בספרי ובאחרון מראש השנה ובפרק היו בודקין ובפרק יש נזולין שו וכן בפרק הסן כי שמונים תלמידים היו לו להלל שלשים מהם ראויים שחשרה עליהם שנים כמשה שלשי' מהם ראויים שחעמוד להם המה כיהושוע עשרים מהם ציוני' גדול שבטלן יוחנן בן עזיאל קטן שבכולם רבן יוחנן בן זכאי אמרו עליו על רבי יוחנן בן זכאי שלא הניח מקרא ומשנה ותלמוד הלכות ואגדות דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים קלות ומגורות ונורות שוות ונמטריאות שיחת מלכתי השרת שיחת שירים ושיחת דקלים ומשלות כובסים ומשלות שועלים דבר גדול ודבר קטון שלא למד דבר גדול מעשה מרכבה דבר קטן הוית דאבוי ורבא לקיים מה שאמר להנחיל אוהבי יש ואגרותיהם אמלא ואמרו על גדול שבטלן שכל עוף שהיה פורה עליו בשעה שהיה עוסק בחורה היה נשרף בהבל היוא מפיו ובפרק היה קורא אמרו שלא קדמו אדם בשלום לעולם ואפי' עב"ס בשוק ולפי שרבן יוחנן בן זכאי למד תורה הרבה לימד לכל מי שיעשה כמותו שלא יחזיק טובה לעצמו כמו שלא החזיק הוא טובה לעצמו :

הפירוש בלא ספק כי אלפים תלמידים העמיד ובפרק אין עומדין נראה כי רבי הגניא בן דוסא היה תלמידו ולא מנה

חמשה תלמידים היו לרבן יוחנן בן זכאי ואלי הן רבי אליעזר בן

הורקנוס רבי יהושע בן חנניה • אלא הגדולים שמסרה הקבלה אליהם
 רבי יוסי הכהן • רבי שמעון בן
 נתנאל • ורבי אלעזר בן ערך •
 המדויקות אין עס ולא' אלא באחרון
 שכתוב בהן ורבי אלעזר בן ערך אצל כותב רבי בלא ולא' ובלא על דרך
 שמעון לוי ויהודה וכן דרך הרומיים שכן כותבין הרבה שמות זה אחר זה אין מוחזין
 ולא' או מה שדומה לה בלשונם אלא באותו שמכירין אחרון :

הוא היה מונה שבחן • אליעזר
 רבי אלא בשמו בלבד וכן בפרק הולאו
 לו הזכירו ערבי חגיגה היה יותר גדול
 מרבי יהושע בן לוי לפי שאמר לי החר
 רבי חגיגה ולא אמר לי החר חגיגה על
 ק אין בכל אלו השמות רבי כלל ומלאתי
 כי באחרון יש רבי והוא רבי אלעזר בן
 ערך ואינו ק בוססת רבינו משה ז"ל ונראה כי שיבוש הוא באותן משניות שכתוב
 בהם רבי ומסתברו זה השיבוש לפי שבמטה ראשונה נשתנה זה השם בחוספת ולא'
 כמו שהזכרתי תוספו כאלן גם כן רבי והוא עשות ורבי אליעזר הוא הזכר בחלמך
 רבי אליעזר הגדול ועל שמו הם הפרקים החדשים בשם פרקי רבי אליעזר והגירסא
 המדויקת היא בור לא בור סוד לא בור סוד רוצה לומר בור של סוד ומה שבה יש
 בו אצל דקדק הוא בור סוד ויפה כמו המקוללות והסיוחין שהם מסוידין יפה
 ומעמידין המים שלא יבלעו בקרקע ובכוחלין • וסוד הוא פעול על משקל שובי
 מלחמה נוגי. ממועד מוליס היו שיאמר מהם ליחיד שוב נוג מול וכתוב מול בערלה
 כמו שדקדק רבי שלמה ז"ל בפרשת מהעי בחיבת ולא תקחו כופר לנוס אל עיר
 מקלטו לשוב שאינו מקור אלא פעול ובשלימותו היה סיוד על משקל עושר שמור ובלא
 חסר יו"ד כדרך נחי העי"ן :

ושבחה רבי אליעזר בזכרונות שלא שנה לעולם דבר ממה שלמד כמו הצור אשר
 הוא עומד בסיד שאינו מאבד אפי' טיפה אחת :

ושבחה רבי יהושע בטוב המדות כן כתב רבינו משה ז"ל וכן הוא האמת שהיה
 עומד לפני קיסר כמו שמצינו בפרק הרוחה ובפרק אלו טרפות אמר ליה קיסר לרבי
 יהושע וגם עס המעורבותא דבר כמו שאמר בפרק מפנין ולא יתייבד לפני מלכיס
 אלא מי שהוא מאושר במדותיו • ורבינו יונה ז"ל דקדק פי לשון אשרי הוא רבינו
 במעלות המאשרות כי לאמר על היראה אשרי איש ירא ה' ועל השוקד בלימוד
 אשרי אדם שומע לי לשקוד על דלתותיו יוס ויס וגאמר גם כן בזה אשרי יושבי ביתך
 וגאמר על הבוטח באל אשרי אדם עו לו כך ועל המתרחק מהרשעים אשרי האיש
 אשר לא הלך בעצת רשעים ואמת הוא זה והרבה יש מכל זה אצל רבן יוחנן לא
 אמר אשריו אלא אשרי וילדו ואם מפני שילדה אדם תשוב שבחה למה לא שבה
 אמות האחרים ולמה וכחה היא בשבה הזה יותר משאר יולדות לדיקים • ורבינו
 שלמה ז"ל פירשו יפה חה לשוני אשרי יולדתו שהיא גרמה לו שהוא חכם שכל אותם
 ימים שעבירה אמו ממנו היתה מחזרת בכל יום על ארבעה ועשרים בתי מדרשות
 שהיו בעירה ואומרת להם בבקשה מנס בקשו רחמים על העוב' הזה שיהיה חכם

כדאיחא בחלמוד ירושלמי עד כאן לשונו ז"ל . וגם . ראייתי אני בירושלמי בראשון מיבמות שאמר רבי דוסא בן הורקייס לחכמי ישראל עליו שמויט שגולד לא הויליאה סעריסה שהיה בה מביח המדרש כדי שלא יכנסו בחזונו אלא דברי חורס חכו שבחו אשר יולדו שגדמה לו יחרון על חביריו שלא שמע לעולם מוים שגולד אלא דברי חורה והיה לוי ומשורר בבית המקדש כמו שזכר בספרי ובערכין פרק א'ן בערכין והיה אב בית דין כמו שזכר בפר' מרובה ומפני שלערו רבן גמליאל העבירו אותו מהגשיות ולא החירוהו עד שהפייס ממנו כדאיחא בפרק תפלת השחר . ויוסי הכהן הוא הזכר בראשון מע"ז ובפרק מי שהוליאובו שי"א אחר רבו ללידן ובירושלמי דברכות פרק מי שמתו ובמשנה עריות יש הלכות על שמו והוא זכר בנזבים פרק טבול יום שמתה אשתו בערב הפסח ועמאורו אחיו הכהנים וזכר באלו מגלחין שמתה אשתו ואמר לאחותה בעודה בבית הקברות לבי ופרנסי בני אחותיך ובפ' א'ן דורשין במעשה מרכבה . וכן בראשון משבת שלא נמלאת אגרת שלו ביד גוי לעולם מפני איסור האלאת שבת וכן במשנת מקוואות בפרק עשירי קלמירין של יוסי הכהן היתה נקובה ושבה אותו בחסידות הוא העשה לפניו משורת הדיו וכמו שאמרו בגמרא מדה חסידות שו כלן במיעוש בפרק הזהב וכן בפרק הורע ובירושלמי אמרו ופי משנת חסידים היא זו וכן בפרק כל היר ובפרק אלו מגלחין על האפרנים קוברן לדיק שזכו דינס שורפן חסיד שלא יבוא בהם לידי משגול כי חסיד גדול מדיק וכן בפרק כל כתבי וכן בכריתות פר' המביא אמרו אשם חסידים הוא אשם חלוי המתנדבים בלא הטא ובפרק א'ן עומדין חסיד' הראשונים היו שוכין שעה אחת ומתפללין ובפרק בנות עכו"ם חסידים הראשונים לא היו משמשין מטותיהם אלא ברביעי בשבת כדי שלא יבואו נשותיהן לידי חילול שבת שהיו בקיעין בזמן ההריון וכשממשין מטותיהם ליל ראשון ויליל שני ויליל שלישי היה אפשר לילד בשבת ומרביעי ואילך לא היו באין לידי חילול . וכן אמרו הנותן מעות בעסק קרוב לשכר ורחוק להפסד רשע רחוק לשכר וקרוב להפסד חסיד קרוב לזה ולזה רחוק לזה ולזה זו מדה כל אדם כי המתרחק מן האיסור יותר מכל אדם נקרא חסיד . ובמדרש חבלים אמרו כל מי ששומע קללתו ושותק כדאי הוא שיקרא עלמו חסיד וכן דוד היה אמר שמי נפשי כי חסיד אני וכן הקב"ה אמר חסיד אני נאום ה' לא אטור לעולם והעשה בן נעשה לו שותף :

ושבח רבי שמעון בן תנחאל ביראת הטא שהיה עושה סייגים להרהיק את עלמו מן החטא יותר מכל אדם כי לולי זה לא היה שבה גדול שהרי עם הארץ אפשר לו להיות ירא הטא ולא הוליאו מכלל זה אלא בור כמו שזכר למעלה אבל השבח היה שהיה עושה הרחקות גדולות בענינים מיראתו שלא יוכל בחטא אפילו בלאונם ובשגגה וכן החסידות ששיבה בו רבי יוסי הכהן היה על תכלית החסידות יותר מכל החכמים כי לא שבהוהו שלא היה עם הארץ שאינו חסיד . ובאבות דר' נתן שני יוסי הכהן חסיד שדורו פירוש שלא היה בדורו כמוהו :

ושבח רבי אלעזר בן ערך שהיה כמו מעיין המתגבר מחליו אשר לא יכזבו מימיו וכל אשר נמשך למרחוק הוא מתגבר כן היה לבו רחב ומוסיף פלפול וסברות מדעתו לא ייעף ולא ייגע כשהיה מדבר בין החכמים מהתגברותו ובה היה יותר על ר' אליעזר כי ר' אליעזר לא אמר דבר שלא שמע מפיו רבו מעולם כמו שזכר בסוכה פרק היטן וכן ביומא פרק שני שעירי זה ר' אלעזר בן ערך אמרו עליו בפרק א'ן דורשין שהיה דורש במעשה מרכבה לפני רבן יוחנן בן זכאי עד שירדה אש מן

השמים וסיבבה כל האילנות וענה מלאך מן האש ולאמר הן הן מעשה מרכבה ואמר רבן יוחנן בן זכאי אשריד אברהם אבינו שילא מחלליך ר' אלעזר בן ערך ואחר כל זה הכבוד אמרו עליו בשבת ששנה תלמודו מפני שהלך להחזיק בלוחות מקומות הנזכרים שם כמו שזכר בפרק חבית להודיע כמה ריך אדם להחזיק בלימודו וכן אמרו בלכות דר' נתן וידוע הוא היום בית הכנסה שלו בדמשק וצפרק כל הבשר אמרו נטילת ידיים מזה מאי מזה לשמוע דברי ר' אלעזר בן ערך שהיה סומך זה לפסוק וידיו לא שטף במים מחוך פלפלו :

הפירוש כתב רבנו יונה ז"ל שאבא שאל אינו חולק על סתם משנה שהחס דבר על עיני הידיעה ואבא שאל דבר על הפלפול והכל אמת כי רבי אליעזר היחה ידיעתו יותר גדולה מכל חכמי ישראל לפי שהיה כבוד סוד שאינו מאבד טיפה ורבי אלעזר בן ערך היה פלפולו יותר גדול מכל חכמי ישראל שהיה כמעט המסגבר ובלכות דרבי נתן שנו ולאבבו של ר' אלעזר בן ערך צקף שנייה ונקרא

הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס בכף שניה ו מכריע את כלם ו אבא שאל אומר משמו ו אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ואליעזר בן הורקנוס אף עמרים ואליעזר בן ערך בכף שניה מכריע את קולם :

אבא שאל דרך כבוד הוא וכתב רבנו משה ז"ל בפתיחת פירוש המשנה כי מדריגתו כמדריגת מי שקורין אותו רבי וכן נהגו העכו"ם לקרוא דרך כבוד בשם אב הישמעאלים הרבה מאד ואף העכו"ם לא פיפיוור אב קדוש וכן לבשים החסודות קורין בשם אמת אמת שלום אמת מרים וכן מטרותיהם בלשון רומי אס היא מטיר כמו אב פטיר וכן זכר בסוף פרק היה קורא כי אבא ואימא דרך כבוד ואין קורין קן לעבדים ולשפחות אלא של בית רבן גמליאל כמו שזכר בסוף פדק היה קורא :

אמר להם צאו וראו ו אי זו דרך טובה שירבק בה האדם ו רבי אליעזר אומר עין טובה ו רבי יהושע אומר חבר טוב ו רבי יוסי אומר שכן טוב ו רבי שמעון אומר הרואה את הנולד ו רבי אלעזר אומר לב טוב ו אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם :

הפירוש לא ראיתי מי שנתעורר לפרש מה בין זה למה שאמר בראש הפרק אי זו היא דרך ישרה שיבור לו האדם ונראה לי שאותו מאמר הוא שיבור האדם מחוך הדרכים דרך ישרה אחת אשר אין בכל הדרכים ישרה אלא היא ויחית השאר והמאמר הזה הוא להדבק בדרך טובה יותר משאר הדרכים ואע"פ שהם גם כן טובות ולא אמר שניחם אלא שילך בהם גם כן אלא שידבק בלחת מהם יותר מהשאר :

רבי אליעזר אומר עין טובה : ההפך תלמד על הפסו ומצונו בואת המסכתא כי הקמץ הנלי נקרא עינו רעה כמו ששינו בפרק אחרון חוזה שיחנו אחרים וכו' לא יתן עינו רעה בשלו אס כן עין טובה הוא הדיבות וכן כתוב נכהל להון איש רע עין ונקרא בלשון חכמים ז"ל לר עין בהפך טוב עין הוא יבורך כי נתן מלחמו

לל והיה אומר רבי אלעזר כי על ידי דרך זו ימלא חן האדם בעיני אלהים ואדם כי יתן מלחמו ללל :

רבי יהושע אומר חבר טוב . כי איפשר שהאדם יהיה קרוב אלל עלמו ותגבר לפעמים עימו הרעה על עימו הטובה וכשהיה לו חבר טוב יזכירו על פניו וגם הוא יבטח ממנו וטובים השנים מן האחד :

רבי יוסי אומר שכן טוב . כי החבר הטוב אינו מזוי אליו בכל עת והשקן הטוב אינו נפרד ממנו יום ולילה ומה שיעשה החבר ביום יעשה השקן ביום ובלילה והכתוב אומר טוב שכן קרוב מאד רחוק :

רבי שמעון אומר הרואה את הגולד . כי החבר והשקן אינן רואים אלל לפי שעה ומה שהיה היום טוב אינו טוב למחר כשישחוו הדברים וכמו שאמר הכתוב אל תחלל ביום מחר כי לא תדע מה ילך יום והרואה את הגולד ומרחוק יראה מה שאפשר להיות הוא נשמר מהרבה פגעים וללא יעשה כי אם שגלוי אליו שאי אפשר לו לבוא לידי תקלה שמתוך כך יהא מחשב הפסד מזה כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה וזהו מה שאמרו חכמים ז"ל בסוטה ובראשון ממועד קטן ובפרק גמר הדין עם ארמתיים שנאמר' ושם דרך ארצנו ביטש אלהים אל תקרי ושם אלל ושם ולזוי זה אינו סותר מה שכתוב בספר בן סירא ומכר בפרק חלק וכו' הבא על יבמתו והוא אמרו אל תגר על גרת מחר כי לא תדע מה ילך יום וכן מה שאמרו באחרון מסוטה כל מי שיש לו פה בטלו ואומר מה אכול מחר הרי זה מקטני אמונה כי יש לו לאדם להשוב על העתיד ויקה תחבולה להגיל לו מרעתו ומה שאינו בידו יבטח באל ואל יראג עליו . ובמסכת תמיד אמרו כי אלכסנדרוס מוקדון שאל זקני הגנב אי דין חכם ואמרו לו הרואה את הגולד :

רבי אלעזר אומר לב טוב . שיהיה לבו טוב לשמים וטוב לבריות וכן אמרו באבות דר' נתן טוב למקום טוב לבריות :

אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם . כי מי שיש לו לב טוב יהיה מדיב וקונה חבירים טובים וידור עם ששנים טובים ומחוק שלבו טוב יראה את הגולד כדי שלא תבוא תקלה על ידו ויהיה טוב עם אלהים ועם אנשים . ורבינו משה ז"ל פירש דברים אלו על דעת חכמי האומות הפוסקים הלכה במה שפול מחלוקת ביניהם בענין מדות האדם כי יש מהם מי שאומר שלא נתיחד הלב לכל המדות כי יש מהם חלופות בכבוד כמו הזוללות והאימה והפרישות מהם ויש מהם חלופות במה כמו הראייה והשמיעה והטעם והריח והלקיחה וההליכה ודומיהם ויש בכל אחד מאלו מזה ועבירה ויש מהם חלופות בלב כמו הכעס והגאווה וכיוצא בהם והחולקים עליהם אומרים כי מהלב הם יוצעים כל אלו המדות ושם הוא מקורם ואע"פ שאין פעולתם נראית אלל במה ובכבוד אבל מהלב הוא נובע אליהם הכח הזה והכל מודים כי בלב הוא הכח המניע לכל אלו הנחות קורין לו הכח המתעורר ויש שקורין אותו כח התאווה ואלו הנחות הם שששים לזה הכח אשר בלב ורפן יוחנן בן זכאי הורה לדברי אלו ופסק כי הכל תלוי בלב על כל אחד כי בכלל דברי רבי אלעזר בן ערך הם דברי טולס והוא ראה יפה מה שנתן ענה להדבק בלב הטוב כי ממנו תולדות אלו המדות כמו שאמר הכתוב מכל משומר נגור לבך כי ממנו תולדות חיים וכן פירש רבינו מאיר הלוי ז"ל והרבה הארכנו בה בחלק שי מזה הספר ורבינו זמנא ז"ל פירש לב טוב שיהיה לו רגון טוב ויהיה סבלן ויקבל

העמו"ס לא טעו שיסיה להקב"ה מקום כי כבר הם מאמינים כמזו שאין למעלה
 ישיבה כמו שאמרו חכמים ז"ל בפרק אין דורשין והישיבה אינה אלא שיצטרפו למקום
 ואפי' המלאכים אין להם ישיבה לפי שאין להם גוף וגויה והם אומרים כי האל ית'
 אינו חך לעולם ולא חך ממנו כי לא נאמר חך וחך אלא לבעל גוף וכבר פרשו
 זה בחלק ראשון מזה הספר וזהו מאמרם ז"ל אין העולם מקומו וזה שאמרו שהוא
 מקום עולמו ר"ל לומר שהוא סבת קיומו שנא' ומסתחת זרועות עולם כי הוא בראו
 ולאחר שבראו הוא מעמידו ולולי שהוא מעמידו היה חוזר לתוכו וזכו ואינו כמו הבאים
 כי אחר אשר בנה הבית אין הבית נרדף אליו אבל הקב"ה אינו כן כי אחר אשר
 ברא העולם הוא מעמידו ומקיימו כמו שהזכיר מקיימת החומר כי הוא ית' הוא
 ארץ העולם ותכליתו כמו שהוא פועל אחרו וזהו שתקנו ביולר אור המחדש בטובו
 בכל יום חמיד מעשה בראשית ועל זה אמרו שהקב"ה מקום עולמו לא שיסיה הוא
 מקיף עליו כי לא יקיף גוף כי אם גוף והקב"ה אינו גוף. ועל דרך הגימטריאות
 שם בן ד' אותיות הוא עולה קפ"ו כי עשרה פעמים עשרה עולה מאה וחמשה
 פעמים חמשה חמשה ועשרים הרי קכ"ה וששה פעמים ששה ששה ושלושי הרי קס"ה
 וחמשה פעמי חמשה ה"א האחרונה כ"ה הם קפ"ו כמו מקום וכן ק"ף בשלמות
 ועל כן אמרו ז"ל בפרק הבונה ק' קדוש ר"ל כמוהו שם להקב"ה לפי שעולה בשלמותו
 כמין שם בן ד' אותיות זה המספר יהיה בו ששה פעמים אחד ושלושי כלומר שהוא
 אל בשש קצוות המעלה והמטה וד' רוחות כמו שאנו מכווין בקריאת אחד של שבע
 חכו אשר מי אל בשמים ובארץ ולזה נקרא מקום עולמו ומה שאמר המקום ברוך
 הוא לפי שתקף שאנו מזכירים שמו של הקב"ה אנו חייבין לברכו שנאמר וזכר לדיק
 לברכה ומאמ' כי שם ה' אקרא הבן גדול לאלהינו וכן אמרו בזו"מ בפרק אמר להם
 הממונה ובבראשית רבה אמרו וכן במדרש חלים כל המזכיר את הדיק ואינו מזכיר
 עובר בעשה שנאמר וזכר לדיק לברכה וכל שכן המזכיר שמו של מקום שארץ לומר
 ברוך הוא :

רבי אלעזר אומר לב רע. הוא הפך לב טוב אשר כבר פירשתי ועל כן
 אמר רבן יוחנן בן זכאי רואה אני את דברי אלעזר שנכלל דבריו דבריהם :

הפירוש הם אמרו הם תלמידי רבן
 יוחנן בן זכאי כל אחד מהם אמר שלשה
 דברים אלוהי: כפל במשנה שלשה ב' פעמים
 ובלא הפך כי הרבה דברים אמרו וזאת
 אלו והלא הסתא הראשון המזכר במשג'
 בתחלת ברכות הוא רבי אלעזר ובמס'
 מדה פרק ראשון אמרו הלכה כר' אלעזר
 בארבע' דברים בסדר טהרות ובשאר
 סדרים יש במה וזמה וכן רבי יהושע הוא
 בר מחלוקתו בכמ' מקומות מהתלמוד
 ודצי יוסי הכהן ור' אלעזר בן ערך מזכרו
 בקלף מקומות ורבי שמעון בן נתנאל הוא

הם אמרו שלשה דברים : רבי
 אלעזר אומר יהי כבוד הבירך
 הביב עליך כשליך. ואל תהי נוח
 לבעוס. ושוב יום אחד לפני
 מיתתך. והוי מהחמם כנגד אורן
 של תלמידי חכמים. והוי והיר
 בגחלתן שלא תכוח. שנשיבתן
 נשיכת שועל. ועקיצתן עקיצת עקרב.
 ולחישתן לחישת שרף. ואף כל
 דבריהם בגחלי אש :

שלא ראיתי בשום מקום שמכר אלא במקום הזה ומה שאמרה המשנה שלא אמרו
 אלא שלשה דברים אלו זהו דברי המוסרים ודברי דרך ודברי חוכמות אבל

לדל והיה אומר רבי אליעזר כי על ידי דרך זו ימצא חן האדם בעיני אלהים ואדם כי יתן מלחמו לדל :

רבי יהושע אומר חבר טוב • כי איפשר שהאדם יהיה קרוב אלל עמו ותגבר לפעמים עינו הרעה על עינו הטובה ונשקיה לו חבר טוב ויזיחמו על פניו וגם הוא יבזז ממנו וטובים השנים מן האחד :

רבי יוסי אומר שכן טוב • כי החבר הטוב אינו מזיז אליו בכל עת והספק הטוב אינו נפרד ממנו יום ולילה ומה שיעשה החבר ביום יעשה השכן ביום ובלילה והכחוב אחר טוב שכן קרוב מאד רחוק :

רבי שמעון אומר הרואה את הגולד • כי החבר והשכן אינן חואים אלל לפי שעה ומה שהוא היום טוב אינו טוב למחר כי ישחמו הדברים וכמו שאמר הכחוב אל תחלל ביום מחר כי לא תדע מה ילד יום והחואה את הגולד ומרחוק יריח מה שאפשר להיות הוא נשמר מהרבה פגעים ולא יעשה כי אם שגלוי אליו שאי אפשר לו לבוא לידי תקלה שמתוך כך יהא מהשב הפסד מזהו כנגד שכרה ושכר עבירה כנגד הפסידה וזהו מה שאמרו חכמים ז"ל בסוטה ובראשון ממועד קטן ובפרק גמר הדין שם ארסוחיו שנאמ' וס דרך ארמנו ביטע אלהים אל תקרי ושם אלא ושם ולווי זה אינו סותר מה שכתוב בספר בן סירא וזכר בפרק חלק ובפ' הבא על יבמתו והוא אמרו אל תר על נרת מחר כי לא תדע מה ילד יום וכן מה שאמרו באחרון סוטה כל מי שיש לו פה כהלו ואומר מה אוכל מחר הרי זה מקטני אמנה כי יש לו לאדם להשוב על העתיד ויקח תחבולה להגיל לו מרעתו ומה שאינו בידו יבטח באל ואל ידאג עליו • ובמסכת חמיד אמרו כי אלכסנדרוס מיקדון שאל זקני הנגב אי דין חכם ואמרו לו הרואה את הגולד :

רבי אלעזר אומר לב טוב • שיהיה לבו טוב לשמים וטוב לבריות וכן אמרו באבות דר' נתן טוב לתקום טוב לבריות :

אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבבלל דבריו דבריכם • כי מי שיש לו לב טוב יהיה נדיב וקונה חבירים טובים וידור עס שכמים טובים ומתוך שלבו טוב יראה את הגולד כדי שלא תבוא תקלה על ידו ויהיה טוב עם אלהים ועם אנשים • ורבינו משה ז"ל פירש דברים אלו על דעת חכמי האומות הפוסקים הלכה כמה שפיל מהלוקת ביניהם בענין מדות האדם כי יש מהם מי שאומר שלא נחייחוד הלב לכל המדות כי יש מהם תלויות בכבוד כמו האוללות והאימה והפרישות מהם ויש מהם תלויות במוה כמו הראייה והשמיעה והטעם והריח והלקיחה וההליכה ודומיהם ויש בכל אחד מאלו מזה ועבירה ויש מהם תלויות בלב כמו הכעס והגאווה ויואלא בהם והחולקים עליהם אומרים כי מהלב הם נובעים כל אלו המדות וס' הוא מקורם ואע"פ שישן פעולתם נראית אלל במוה ובכבוד אבל מהלב הוא נובע אליהם הכה הזה והכל מודים כי בלב הוא הכה המניע לכל אלו המדות קורין לו הכה המחשורר ויש שקורין אותו נח התאוה ואלו הכחות הם שמשים להם הכה אשר בלב ורבו יחסן בן זכאי הורה לדברי אלו ופסק כי הכל תלוי בלב על כן אמר כי בכלל דברי רבי אלעזר בן ערך הם דברי כולם והוא ראה יפה בזה שנתן ענה להדבק בלב הטוב כי ממנו תולדות אלו המדות כמו שאמר הכחוב מכל משמר נאור לבך כי ממנו תולדות חיים וכן פירש רבינו מאיר הלוי ז"ל והרבה הארכנו בזה בחלק שני מזה הספר ורבינו יונה ז"ל פירש לב טוב שיהיה לו רעון טוב ויהיה סבלן ויקבל

כל אדם כסדר פנים יפות ובוה יהיה נשאל חן צעירי כל רואיו ותהיה עיני טובה ויהי' לו חבר טוב וסגן טוב וגם יראה את הנולד שבלבו הטוב לא תאוה אליו רעה :

הפירוש מה שנאמר כאן וכן במשנה שלפני זו לאו ורלו דרך לשון החלמוד הוא לאו ורלו מה עשה עמו'ס אחד באשקלון פיק חזי מה עמא דבר לא וחשוב לא ולמד וכו' השאלה היא תמה כי ידוע הוא כי הטוב והרע הם הפכים שאין צינים' אמעני ומשדענו הדרך הטובה מיד ידענו הרעה ונראה לי לפרש כי הוא אמר להם זאת הדרך שאמר כל אחד מכס שהיא טובה להדבק בה האדם הוא דרךן של אנשי' גדולי' כיוצא בכס ואין כל אדם מגיע לזאת המדרגה' שידבק בה חדיר וחסס בני אדם אחרים דרך זו

אמר להם צאו וראו איזו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם . רבי אליעזר אומר עין רעה . רבי יהושע אומר חבר רע . רבי יוסי אומר שכן רע . רבי שמעון אומר הלזה ואינו משלם . אחד לזה מן האדם כלזה מן המקום ברוך הוא . שנאמר לזה רשע ולא ישלם וצדיק חונן ונותן . רבי אלעזר אומר לב רע . אמר להם רואה אני את דברי אלעזר בן ערך שבכלל דבריו דבריכם :

לעמים רחוקות ואמר אני שאל מכס שתרואני אי זו היא הדרך הרעה שראוי כל אדם להתרחק ממנה ולא ילך בה כלל אפי' עשה אחת ודקדק רביו וינה ז'ל שהולך לשאול מהס זה ולא הבין מתוך דבריהם הראשונים שהדרך הרעה היא הפך הטובה . כי כל מה שהוא טוב יהיה הפכו רע . כי מדת החסידות והוא העומה לפניס משורת הדיון היא טובה ומי שאינו חסיד ומעמיד דבריו על דין חורה אינו רע ואיפשר היה לו לומר שאם הנדיבות והוא העין הטובה היא דרך טובה שלא תהיה הכילות והוא העין הרעה רעה לפי שאינו מניק לשאם אדם וכן בשאך המדות שהזכירו האחרים"ע"כ הולך לשאול מהס אי זו היא דרך רעה שיתרחק ממנה האדם :

רבי אליעזר אומר עין רעה . היא מדת הכילות והיא מדה רעה לדרך שיתרחק ממנה האדם כי היא גורמת כל רע כמו שאירע לנבל הכרמלי שנאמר ולקחתי את לחמי ואת מימי ואת עבדתי אשר עבדתי לגוזי ונחתי לאנשים אשר לא ידעתי מאין המה ויקרא בליעל שהוא השם היוצר רע שאיפשר להקרא בו הרשע שנאמר יאלו אנשים בני בליעל מקרבך וכן נבל נקרא מפני כילותו כן שנאמר עליו אל נא יסס אחי את לבו אל איש הבליעל הזה על נבל כי נבל שמו ונבלה עמו כי הפך מדיב יאמר נבל כמו שנאמר לא יקרא עוד לנבל מדיב ונאמר לא נאום לנבל שפת יתר חף כי למדיב שפת שקר וגם הוא מחטוא את הרבוס ומעכב אותם מלעשות ידקות בענות רעות הפך המדיב כמו שכתו' ונדיב מדיבות יעד והוא על מדיבות יקום הפך מה שאמר על הכילי וכילי כליו רעים והוא זמות יעד לחבל עמי כבאמרי שקר ונדברי אביון משפט והרבה ראינו מה בדורינו זה :

רבי יהושע אומר חבר רע . רבי יוסי אומר שכן רע . כבר פירשנו בפרק ראשון הרחק משכן רע ואל תחבר לרשע :

רבי שמעון אומר הלזה ואינו משלם . זהו הפך הרואה את הנולד כי אם לא ישלם לא ימלא מי שילמו ויהיה מוטל ברעב ויבא לידי גמיבה וליסנות ולא

אמר סחם מי שאינו רואה את הנולד כי איפשר לאדם שאינו רואה את הנולד שלא יבוא לידי תקלה בהגלה צבוא הנולד ההוא ואינה דרך רעה כלל אבל בפרט זו היא רעה כי מחילה שלמה היה לו לראות את הנולד אם יוכל לפרוע אם לא ואם לא יכיר בעצמו שבהגיע הזמן יוכל לפרוע לא ילוח כדי שלא יקרא רשע שנאמר לוח רשע ולא ישלם • ואמר שלא יחשוב שלא עשה רעה גדולה אם לא פרע כיון שבית דין פטרוהו מפני ענין זה הוא כאלו לוח מן המקום ברוך הוא שנאמר ולדין חונן ומוחן שהקב"ה הוא לדיקו של עולם חונן ומוחן למלוח מה שלוח זה ממנו ולא פרעו אם כן מחוייב הוא למקום כאלו לוח ממנו ואם בית דין של מעט פטרוהו מחוייב הוא לבית דין שלמעלה ומיניו הלוואה למקום ברוך הוא שנאמר מלוח ה' חונן דל וגמולו ישלם לו אם כן זהו לוח ממנו וכמו שמשלם גמול למלוח אוחיו כן יהיה נפרע מהלוח ממנו :

המקום ברוך הוא • הקב"ה נקרא מקום וכן מעון ואמרו במדרש רבה ובירושלמי בסוף מסכת מכות מפני מה מכנים שמו של הקב"ה מקום שנאמר ויפגע במקום שהוא מקומו של עולם אמר רבי יוסי בן הלפתא איני יודע אם הוא מקום עולמו או עולמו מקומו הרי הוא אומר הנה מקום אחי ת"ל שהוא מקום עולמו ואין העולם מקומו מקומו עפלה לי ואין אני טפל למקומו שנאמר הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך וכן הוא אומר מעונה אלהי קדם ואיני יודע אם הוא מעון עולמו או עולמו מעונו כשהוא אומר מעון אחי היית לנו ת"ל שהוא מעון עולמו וכן הוא אומר ומחסה ורועה עולם כן אמרו במדרש בראשית רבה וכן בספרי ופירוש זה כי ידוע הוא מדרכי השלם והחכמה כי המקום הוא המקיף על היושב וסם הוא כלה והוא שיה ליושב עליו וגדל ממנו על כן אומרים כי גדרו הוא תכלית מקיף שיה נבדל ואי איפשר לשני גופים שיקיפם מקום אחד להמנע הכנס גשם בגשם שאם היה איפשר זה היה איפשר שיכנס כל העולם חוץ גרגר חרדל על כן נבדלו הראשונים מחכמי האמונות על העולם כלו אם יש לו מקום כי אין דבר חוץ ממנו שיהיה מקומו ולפי שהם אומרים כי כל החנועע הוא מחנועע ונשחק ממקום למקום והעולם אין לו מקום אם כן אין לו תנועה ויש אחרים אומרים כי אחר היות נמנע שיכנס גשם בגשם ואינו רואים העולם כלו אם כן כשחמועע גוף אחר ממקום למקום ככנס גוף בגוף ויחייבו מזה אחד משני דברים או שיהא ריקות נמנע והחנועע היא מהמקל המלח אל המקום הריקן או אם אין ריקות נמנע יהיה הכנסות גשם בגשם חחו נמנע ועל כן יתחייב מזה שלא תהיה החנועע כלל והכנישו החנועע המוחשח כדי שתחייב בידם זאת ההקדמה שאין ריקות בעולם והאחרונים הולירו לקיים החנועע ואמרו כי העולם הוא מחנועע בעצמו והוא הוא מקומו כי כל חלק מקום חלק הסמוך לו או בגונית הגלגל הוא מחנועע על קעריחו והוא מקומו או הגלגל העליון הוא מחנועע על התחתון והתחתון על המרם והמרם הוא מקומו ואע"פ שאין שם ריקות לא תחבטל מפני זה החנוע' כי הגוף הממלא המקום הוא נדחה מפני הגוף המחנועע בזה המקום זהו שנבדלו צו חכמי האומות וכבר כתבנו כשדברנו במעשה בראשית בחלק השני מזה הספר כי המים העליונים הם השמים ואינם מחנועעים כי שארו חומר בלא צורם כי לא נתן להם הכח לצורה כמו שנתן לרקיע ולסודות וכיון שאין להם צורה אין להם חנוע' ואם כן הגלגלים הם מחנועעים במקום כי המים העליונים הם מקיפים בהם והם מקומום ונשתלטה תמיהת חכמי האמונות ודבר זה השיגוהו חכמי ישראל המקובלים מהבניאים ומכל מקום חכמי

העכו"ם לא טעו שיהיה להקב"ה מקום כי כבר הם מאמינים כמותו שאין למעלה ישיבה כמו שאמרו חכמים ז"ל בפרק אין דורשין והישיבה אינה אלא שיטערו למקום ואפי' המלאכים אין להם ישיבה לפי שאין להם גוף וגויה והם אומרים כי האל ית' אינו תוך לעולם ולא תוך ממנו כי לא נאמר תוך ותוך אלא לבטל גוף וכבר פירשו זה בחלק ראשון מה הספר וזהו מאמרה ז"ל אין העולם מקומו ומה שאמרו שהוא מקום עולמו ור"ל לומר שהוא סבת קיומו שנא' ומתחת זרועות עולם כי הוא בראו ואחר שבראו הוא מעמידו ולולי שהוא מעמידו היה חוזר לתהו ובהו ואינו כמו הבזאים כי אחר אשר בנה הבית אין הבית לריך אליו אבל הקב"ה אינו כן כי אחר אשר ברא העולם הוא מעמידו ומקיימו כמו שהנורה מקיימת החומר כי הוא ית' הוא אור העולם ותכליתו כמו שהוא פועל אורו וזהו שכתבו ביוזר אור המחודש בטובו בכל יום חמיד מעשה בראשית ועל זה אמרו שהקב"ה מקום עולמו לא שיהיה הוא מקיף עליו כי לא יקיף גוף כי אם גוף והקב"ה אינו גוף ועל דרך הגימטריאות שם בן ד' אותיות הוא עולה קפ"ו כי עשרה פעמים עשרה עולה מאה וחמשה פעמים חמשה חמשה ועשרים הרי קכ"ה וששה פעמים ששה ושש"י הרי קס"א וחמשה פעמים חמשה ה"א האחרונה כ"ה הם קפ"ו כמו מקום וכן קו"ף בשלמות ועל כן אמרו ז"ל בפרק הבונה ק' קדוש ר"ל כיוונו שם להקב"ה לפי שעולה בשלמותו כמנין שם בן ד' אותיות וזה המספר יהיה בו ששה פעמים אחד ותש"י כלומר שהוא אל בשש קצוות המעלה והמטה וד' רוחות כמו שאנו מכוונים בקיריאת אחד של שבע וזהו אשר מי אל בשמים ובארץ ולזה נקרא מקום עולמו ומה שאמר המקום ברוך הוא לפי שכתף שאנו מוכירים שמו של הקב"ה אנו חייבין לברכו שנאמר וזכר לדיק לברכה ונאמ' כי שם ה' אקרא הבו גדול לאלהינו וכן אמרו בזומוא בפרק אמר להם הממונה ובבראשית רבה אמרו וכן במדרש חלים כל המזכיר את הדיק ואינו מברכו עובר בעשה שנאמר וזכר לדיק לברכה וכל שכן המזכיר שמו של מקום שזריך לומר ברוך הוא :

רבי אליעזר אומר לב רע . הוא הפך לב טוב אשר כבר פירשתי ועל כן אמר רבן יוחנן בן זכאי רואה אני את דברי אלעזר שצכלל דבריו דבריו :

הפירוש הם אמרו הם תלמידי רבן יוחנן בן זכאי כל אחד מהם אמר שלשה דברים אלוה נכפל במשנה שלשה ב' פעמים ובלא ספק כי הרבה דברים אמרו זולת אלו והלא התנא הראשון הזכיר במשל בתחלת ברכות הוא רבי אליעזר ובמס' מדה פרק ראשון אמרו הלכה כר' אליעזר בלרצב' דברים בסדר טהרות ובשאר סדרים יש כמה וכמה וכן רבי יהושע הוא בר מחלוקתו בכמ' מקומות מהתלמוד ודצי יוסי הכהן ור' אלעזר בן ערך זכרו בקלף מקומות ורבי שמעון בן נתנאל הוא

הם אמרו שלשה דברים . רבי אליעזר אומר יהי כבוד חבירך חביב עליך בשלך . ואל תהי נוח לכעוס . ושוב יום אחד לפני מיתתך . והוי מהחמם כנגד אורן של תלמידי חכמים . והוי זהיר בגחלתן שלא חכוה . שנשיבתן נשיבת שועל . ועקיפתן עקיפת עקרב . ולחישתן לחישת שרף . ואף כל דבריהם כנהלי אש :

שלא פאיתי בשום מקום שזכר אלא במקום הזה ומה שאמרה המשנה שלא אמרו אלא שלשה דברים אלו זהו בדברי האוסרים ובדברי דרך ארץ ודברי חוכמות אבל

בדיני החזרה אמרו יותר משלשה דברים וכן איפשר לומר כי שלשה דברים היו אומרים
 חזיר ודורסים אותם ברבים ומרגלא בפומיהו כמו שפירשתי בפרק ראשון . ויש
 חימה שהי בדברי רבי אליעזר ית יותר משלשה דברים . ורבינו משה ז"ל פירש כי
 השלשה דברים יהי כבוד חבירך ואל תהי נוח לנעוּם ושוב יוס אחד לפני מיתתך
 ושאר הדברים אינו אומרים מעלמו אלא ששמעם מאחרים ולוה יקשה מעט מה
 שאמרו בגמ' בפ' שי שעירי ובפרק היטן על רבי אליעזר שלא אמר דבר שמע
 מאחרים . ורבינו יונה ז"ל תירך בזה כי השלשה הראשונים היו מרגלא בפיו חמיד
 והאחרון לא היה רגיל לאומרו . ורבינו שלמה ז"ל פירש יהי כבוד חבירך ואל תהא
 נוח לנעוּם הוא דבר אחד והשני שוב יוס אחד והשלישי והוי מתחמם וכן הוא פירשו
 יהי כבוד חבירך חביב עליך כגלך חימתי כשלא תהיה נוח לנעוּם שאם תנעוּם
 חביביו ברבים וחולל בכבודו ודעלך בני לחבירך לא תעביד כמו שאמרו בשני
 משבט וכמו שיקשה עליך מי שיוציא עליך בנעוּם שם רע ומלכין פיך ברבים כן
 יהיה כבוד חבירך חביב עליך וכן פירשו באבות דרבי נתן ואם תהי נוח לנעוּם תבזהו
 ותקללהו וכבר אמרו א"ר שמואל בר נחמני א"ר יונתן כל אדם הנעוּם כל מיני
 גיהנם שולטים בו שנא' הסר נעם מלבך והעבר רעה מבשרך כמו שנזכר בגדרים
 בפרק ארבעה נדרים וכן אמרו שם א"ר הונא כל אדם הנעוּם מפילו אף משכה
 תלמודו ומסויף טפשות שנא' כי נעם בחיק כסילים ינוח וכתיב וכסיל יפרוש אולת .
 וכן אמרו בפסחים בפרק אלו דברים כל הנעוּם אם נציא הוא נבואחו מסחלקת
 ממנו מחלישע שמפני שנעם על יורם נסחלקת שכינה ממנו שנא' והיה כגון המנגן
 וכהי עליו יד ה' ואם חכם הוא חכמתו מסחלקת ממנו ממה מפני שנעם בל לכל
 טעות ותכה דיני הגעלה . וכן בענין אלעזר ואיתמר כמו שנזכר בספרא ובספרי .
 ורבינו משה ז"ל נחב כי מפני הנעם נעם שלא נכנס בדרך כי נעם על ישראל ולא
 היו חוטאים כלל וכבר השיב עליו רבינו משה בר נחמן ז"ל מהכתוב שנא' ויקצפו
 על מי מריבה וירע למהם בעבורם ועוד למה נעם אהרן אבל החטא במשה ואהרן
 היה מפני שלא קדשו השם שנא' על אשר לא קדשתם אותי והשם נתקדש מחלוי
 שנא' ויקדש בם כי חשבו שמפני חטא הקהל לא יעשה להם גם וזהו שנא' שם ויפלו
 על פניהם ולא שאלו ענה מה יעשו כמו שעשו ברפידים ואף כשאמר להם האל ית'
 ודברתם אל הסלע לא תשבו שיאלו ממנו מים דרך גם וזהו שאמרו שמענו נא המורים
 אינכם ראויים לנו ולא יעשה הנם המן הסלע הזה ויציא לכם מים וחשבו שימותו
 ישראל בלמא במדבר ולא יאלו מים וזהו שנאמר אשר מריתם פי שאמרתיו לכם להוציא
 דרך גם ולא האמתים כי שנאמר יען לא האמתים כי והכיתם את הסלע וזהו
 המעל שנאמר אשר מעלתם כי שייתם ראוי והיה עוגשם שימותו . במדבר כאשר
 דמו וישראל נכנסו ובהם תקיימה מהשבתם למות במדבר וכבר פירשו זה בחלק
 שלישי מההספר ולא מפני הנעם שאמרו שמענו נא המורים נעשו כי אחר זה אמר
 להם ממרים הייתם עם ה' מיום דעתי אתכם אבל החטא היה שחשבו שיד ה' תקצר
 לעשות להם גם ולא דמו זה רבותינו ז"ל בספרי לחטא האלן ובקר ישחט להם ומאלא
 להם אלא שמפני שהיה בסחר היסך עליו הכתוב ומכל מקום הנעם מדהרעה הוא
 ואלוהו זכור לנוב אמר לרב סלא חסידא לא תרתח ולא תחטא בפרק חפלה. השחר
 וכתיב אל תבהל ברוחך לנעוּם כי נעם בחיק כסילים ינוח . ואמרו אל תבהל
 כאומרו אל תהי נוח לנעוּם שאפילו בדברים שהנעם ראוי בזה לריך האדם שיקבלנו

במחיות ולא יבא נוח ומהיר כעטו כי הכעס הוא כמו הארס של נחש שהוא ציץ שנינו ואינו צריך להקיצו מגופו כמו שהזכירו ז"ל בפרק אלו הן המשרפין לדעת רבי יבונה ק' כעס הכסיל הוא בחיכוך מוזמן ללאת ומי שהוא נוח לכעוס יחלל בכבוד הצירו אמרו שהכעס עומתו מרובים מוכותיו שנאמר ובעל חמה רב פשע חמת היא האכזרה שהזכיר ר' אליעזר ואמרו באבות דרבי נתן אל תהי נוח לכעוס כהלל פירש שהיה עומתן ולא היה קפדן שמאלי כמו שהזכירו בפרק במה מדליקין ואמרו כי מפני שנטה אליהו זכור לטוב למדת הכעס והרג נביאי הבעל סולקו הקב"ה ואמרו לו איך צריך לעולמי :

שוב יום אחר לפני מיתתו : אמרו בפרק שואל במסכת שבת וכן במדרש תהלים שאלו תלמידיו את רבי אליעזר וכי יודע אדם יום שימות שיעשה תשובה אמר להם כל שק שיעשה תשובה היום שמא ימות מחר וימצא כל ימיו בחטובה ויש משניות שהוא כתוב בהם ובמדרש תהלים סמכו זה לפסוק למנות ימיו כן הודע ואף שלמה אמר בהכמתו בכל עת יהיו בגדיך לבנים ושמן על ראשך אל יחסר ומשלו משל בגמרא למלך שימתן אורחים הפקחים קשטו עלמן כמו שזכר שם . ואמרו במדרש קהלת משל לאשתו של בולדריס פירש מלח שהיא מקושטת בכל יום ואמרת לה שביעיתיה בעליך במדינת הים ובפני מי את מחקשטת ואמרת להם בעלי מלח הוא אם ידמן לו מעט חמץ בא וימצא עומד למעלה מראשי מוטב שימצאני בכבודי ולא בניוולי ועל זה היה אומר דוד עני אמי וגוע מנוער . וזה אכזרה שלא יהיה כחכם שנאמר בהם הלא נסע יחרס בם ימותו ולא בחכמה והם כבהמה שנאמר כלאן לשאל שחו :

והיי מחחמם כנגד אורן של תלמידי חכמים . מכאן ואילך הוא הדבר השלישי שהיה מהיר עליו רבי אליעזר והמשיל חכמים לאש שנאמר הלא כה דברי כאש ואמרו עליהם שהם גופם אש בסוף חגיגה והם דומים לאש שהיוצת כנגדו מחחמם וזהו ממונו ואם יתקרב אליו יחר וחר מדלי יהיה נכסה ושורף ממנו כן המתקרב לחכמים הוא מקבל חושלת מהם ומהחורה שילמד מהם ואם יתקרב אליהם יחר מדלי וינהוג עמהם קלות ראש ישרף באש היוצת מפייהם כי יעישוהו ואין לו רפואה וכמו שאמרו במסכת ע"ז פרק שני וכן בשבת פרק שמינה שרצים שוייאל דרבנן לית ליה לכחותא . ובראשון משבת אמרו תחת חצר ולא תחת ת"מ . וזכר היה אומה רעה הרבה מהפרסיים כמו שזכר בפרק הבא על יבמתו ובמקומות אחרים על כן אמר אחר כך הזכיר מהם שלא יעישוך כי עוגשם חוק מאד שאין לו רפואה דימה לנשיכת שועל ששינוי עקמות ועקשות ודקות והבא לרפואה שכיחה צריך להסויף פגע באומלל להרחיב הנשיכה . ועקיצתן עקיצת עקרב . שהוא עוקץ בזנבו והיה קשה הרבה כמו שאמרו לא שנו אלא נחש אבל עקרב פוסק בפרק אין עומדין . ולחישתו ודיבורו היא כלחישת שרף שהיא שורפת בהבל היוצת מפיו בשעה שהוא לוחש . ואף כל דבריהם כנשלי אש אשר הוא יותר קשה מהלכה והלחש היוצת מהשרף וזהו שאמרו בחשני האי לורבא מרבנן דרתח אורייתא מרחחא ליה שנא' הלא כה דברי כאש ולזה נקרא לורבא מרבנן לשון חמימות מן וגרבו בה כל פנים כן פירש רבינו שלמה ז"ל שם על כן התקרב אליהם בעמה ושלמות ואל תחגאה ותחיהר בפניהם שלא יארע לך מה שאירע לגחמי ולאוחו וכבר אירע לתלמידו של רבי אליעזר עלמן כן כמו שאמרו בראשון מחגיגה ובמסכת ידים בחוספתא על רבי יוסי בן דורמסקית שאמר לו פשוט ידך וקבל עיניך פשוט ידיו וקבל עיניו מפני שאמר

לו נמנו וגמרו בבית המדרש כד ולא אמר תלמידך אנו ומיימדך אנו שזינן וכן אמר לרבי עקיבא בשמיטה השבתי בשמיטה חסא מיתחך וכן אירע לו כמו ששל' בפסחים פרק אלו דברים ובפרק רבי אליעזר דמילה וכן רבן גמליאל היה אחי אשתו רזה נחשול שבים לטבעו שבברכותו בתנורו של עכנאי לולי שאמר רבונו של עולם גלוי וידוע לפניך שלא מפני כבודי ומפני כבוד בית אבא עשיתי אלא כדי שלא ירבו מחלוקות בישראל כמו שהכיר בפרק הזהב ומשפיל על פניו בחפלה מת רבן גמליאל מיד כמו שג' ש"ס • ובילמנו פרשת במדבר סיני סמכו זה ללדיק כחמר יפרה מה חמרה עושה חמרים ועושה קוצים וכל מי שמתבקש לגנוב החמרים הקונים שלמים בו כך הלדיקים והחממים בני חורה כל מי שאינו משמר את עלמו מהם נופל בגיהנם ולוקה בעול' הנה למה ששיכתן שיכת שועל ועקיתן עקילת עקרב :

רבי יהושע אומר • עין הרע • הפירוש רבינו משה ז"ל פירש עין ויצר הרע • ושנאת הבריות • הרע כמו עין רעה שפירשו למעלה שהוא הכליות והוא מוליד את האדם מוציאין את האדם מן העולם :

ממון יניס עלמו לסכנות וזה הפירות אינו נר' שהרי למעלה יש עין רעה וכאן יש עין הרע ומפורסם הוא בתלמוד שעין הרע הוא העיין את חבירו או את נכסיו דרך קנאה ושנאה והוא מוזיק אותו ונכסיו ועל כן אמרו בפר' המקבל וכן בפרק השותפין שר' אסור לאדם לעמוד על שדה חבירו בשעה שהיא עומדת בקמותיה משום דקלי לה. בשינוי וכן אמרו בפרק אלו מציאות שאסור לשטוף טלית של אבדה בפני רבים משום עינא ודאמרו בפר' הרואה האי מאן דמסתפי מעינא בישא לימא מרעא דיוסף קאחינא ללא שלטא ביה עינא בישא • וכן אמרו בפר' הפועלים ובפרק מי שמתו ובפר' יש נחלין וכן בפרק המקבל אמרו חשעה וחשעים מתים בעין הרע ואחד מת במיתה עלמו ואל תחמה מזה שיאלו ילולות מהעין מוקיין שהרי אמרו חכמי העבד כי האשה בתחלת נדוחה נשחטת כל במראה וזה של זכוכית יראו בה טיפי דם וכן יש בני אדם וזי החוש מהפעלים מעין הרע ועל זה אמר כי מי שיש לו עין הרע על חבירו יאל מהעולם מהרה כי כמו שמוציא הכל מעיניו לשרוף את חבירו ונכסיו כל שכן שהוא נשרף באותו הכל ותשלוט בו הקנאה וירקבו בעלמותיו שנא' ורקב עלמות קנאה וכן אמרו חכמים ז"ל לעולם יראה אדם את ביתו של חבירו כמו שרואה את אשתו ואת בניו שכל המכנים עין הרע בממונו של חבירו מאבד את שלו ולא עוד אלא אפילו הוא עלמו שנא' ורוח נכאה חיבש גרם וכן אמרו באבות דרבי נתן שלא תהא עינו של אדם רעה בממונו של חבירו ולא בבניו ולא בבנותיו ולא בלאו ובבקרן ולא בכל מה שבירו • ויש משניות שגורסין עין רעה :

ויצר הרע • הוא רבוי התאוות במאכל ומשחה ותשמים שכל הממלא תאוותו כאשר יסית אותו יצר הרע ימות מהרה שיביא עליו חלאים רעים ורבים מרוב חכילה ויתוש גופו מרוב תשמים ויהיה נערד מן העולם וכבר אמרו חכמים בפרק הרואה ובפרק עושין פסין כי שני ילדים יש בו באדם אחד טוב ואחד רע הרע יתן בו משעה שנולד והטוב יתן בו משעה שנחתייב במצות כמו שמכר בפרק ארבעה נדרים ועל כן נקרא יצר הרע מלך זקן וכסיל ויצר טוב ילד מסך וחכם כמו שאמרו במדרש קהלת וכבר הארכנו זה בחלק שלישי מזה הספר ובפרק השותפין שר' אמרו כי יוצר היה חמרים כנגד מדת הדין לפי שהקב"ה ברא יצר הרע ואם כן האדם

קהלה שלא אמר הכחוש לא לעולם ינתק אבל אמר לא במהרה ינתק אין מתקשה עליוהי מתפסיק וכן אמרו בירושלמי בראשון מפלה ובראשון מקדושין אין מערחת עליה מפסיק וכן בשני משבועות זה אמת הוא כי מי שהוא רוצה ללכת בדרכי אבותיו ההכמים יגיע למעלה אבותיו יותר מהרה ממי שאין אבותיו הכמים וכמו שדרשו בלב נבון תנוח חכמה זה חכם בן חכם ובהרב כסילים תודע זה חכם שאינו בן חכם והמשל שאמרו אסתירא בלגיא קישקיש קריא כמו שמכר כל זה בפרק הפועלים ואמרו במנחות בפרק כל המנחות אי בר אוריין הוא יאי אי בר אבבן ובר אוריין הוא יאי ויאי אי בר אבבן ולא בר אוריין אשא תיכליה על קן הוהיר שינתקן עצמו ללמוד תורה ולא יסמוך על נחלת אבות ובאבות דרבי נתן אמרו אינה ירושה לך שאם היתה ירושה היה משה מורשה לרעו עד סוף הדורות ובשאר משה יפקוד ה' אלהי הרוחות לכל בשר איש על העדה אמר לו קח לך את יהושע בן נון ובפרק אע"פי אמרו והחוט המשולש לא במהרה ינתק זה רבי אשיעיא בר חמא רבי ביסנא וכן בפ' חזקת הבתים :

וכל מעשיך יהיו לשם שמים • זה שער גדול הוא והמעשה הם שלשה מזה ועבירה ודרך ארץ • המורה לשמה משבחה וכבר אמרו בפרק חלק כל העוסק בחורה לשמה משים שלום בפמליא של מעלה ופמליא של מטה שגא' או יחזיק במעוה יעשה שלום לי שלום יעשה לי ואע"פי שאמרו באחרון מהוריות ובמיר בפרק מי שאמר ובפרק מקום שנהגו וכן בערפין בפרק יש בערפין ובסוטה פרק היה נוטל לעולם יעסוק אדם בחורה ובמנות אפילו שלא לשמה כבר אמרו הטעם שמתוך שלא לשמה בא לשמה והוא הרגון מהאל ית' שיעסוק האדם בחורותיו ובמנותיו לקיים מצות אלהיו בלבד שלא ליעול עטרה ולא להתגאות על הבריות זה יותר רע מהראשון כמו שאמרו בפרק היה קורא • והעבירה בכל ענין היא מנוגה אבל אם יערוך אדם לעבור על דעת קונו מפני צורך השעה יתמוין בזה לעשות רגון אביו שבשמים והעד אליהו בזה הכרמל שהקריב בצמה בשעת איסור הבמות כדי ללבד ע"א וע"ל אמר עת לעשות לה' הפרו תורתך כמו שמכר בפ' הוראה ובפ' הניזקין ובמה' תמורה זה נקרא עבירה לשמה וכמו שאמרו בהוריות בפרק אחרון ובמיר פרק מי שאמר גדולה עבירה לשמה ממזה שלא לשמה שהרי יעל ובעלה לסיסרא שגא' בין רגליה כרע נפל ואמרו רז"ל שבע בעילות בעל אוחו רשע ועשהה כן להחיש כמו כדי להרגו ונקלה הכחוש לאמונתיו הקדושות שגא' מנשים בזהל חבורך • וכן אמרו בפרק הוראה בכל דרכך דעהו ואפילו לדבר עבירה תדע דגבא אפוס מהתרתא רחמנא קרי ואמרו שם שזו היא פרשה קטנה שכל גופי תורה תלויין בה זה יותר חזק מהראשון שאפילו אין באותה עבירה שום נדוד מזה לא מפני כן יסנה את השם עושהו ויחירונו צפוי ויהרהר בעבירה ההיא אינה ענין שיהיה לשם שמים ואפילו בדרך רחוקה הנה שאלו היה עובר על דעת קונו לשלול באבות והיה נשבע בו שנאמר חי השם אם יקרה עון בדבר הזה ודומה זה לאשה מזהה ונשבעת בחיי בעלה כמו שהזכירו בילמדנו בפרשת אמור אל הכהנים א"ר לקיש למה שאלו דומה לאשה נחמה אלל אהבה ונשבעת בחיי בעלה ובפרק עשרה יוחסין אמרו אמר ליה עבר מר אדשמואל דאמר שמואל אין משתמשין באשה אמר ליה כלידך דשמואל סבירא לי דאמר שמואל הכל לשם שמים • ובשמי מיום טוב אמרו על הלל שהיה אומר ברוך ה' יום יום שהיו כל מעשיו לשם שמים אע"פי שהיה מתעלל בכבוד שבת ולא היה כשמי שהיה אומר אחד בשבין לשבחך • ובדרך ארץ שבעת שהוא אוכל ושוחה

יכוין שהוא אוכל תוחה לא להנאת גופו אלא לקיים אורחו כדי שיוכל לעסוק בחורה
 ובמלאכה וכסירה בתענוגים בשבתות וימים טובים ובסעודה של מצוה יכוין בזה לקיים
 רצון אביו שבשמים שזה כן ואז תהיה אכילתו ושתייתו מזהה רצונו כענין ביום
 הכפורים וכן כתב בעל הכתר ופשיטן יכוין בזה כדי שיגמול גופו מעט שיוכל לייגע
 אחר כן בעסק החורה והמלצה * וכענין שאמרו והנה טוב מאד זו שינה וכי שינה
 טובה היא מחוך שהוא יטן קמעה הוא עומד ועוסק בחורה * וכשיבעול יכוין בזה
 לקיים מצוה פריה ורביה או לפרוע חובו לאשתו לקיים עונתה או לרפואת גופו
 כי הדרך אל הבעילה בעת חגורת החלום הוא כמו הדרך אל האכילה והשתייה
 בעת חגורת הרעב והלמא ויבעול בהיתר כדי שלא יסתהו יצר הרע לבעול באיסור *
 ושיתקדר בכוח נקיים יתכוין בזה שלא יודלל בפני הבריות ויזלוו בחורה וכמו
 שאמרו כל תלמיד חכם שנמלא רבב בצגדו חייב מיחה שנאמר ולמשנאי אהבו מות
 והיה אומר רבי יוחנן מנאי מכבודתי בפרק אלו קשרים * וגם אם יעריך שיהיו
 דבריו נשמעים התירו לו להסדר בלבשו אפי' מנכסי יחומים אם הוא אפורטופוס
 כמו שאמר בפרק היתקין או אם הוא גדול האחים כמו שאמר בפרק יש מחלין ובפרק
 ארבע אבות מיקין ופשיטתו במלכתו יכוין בזה כדי שלא יעריך לבריות ולא לבושה
 לידי לטעות וכן אמרו בפרק אלו מילואות אבידתו ואבידת אביו אבידתו קודמת
 וסמכו זה לאפס כי לא יהיה כך אביו וכן אמרו בסנהדרין בפר' ארבע מיחות *
 ושיאסוף הן יכוין בזה כדי למצוא אורח לקנות ספרים ולעשות מצוה ולהנחילו לבניו
 כדי שיזכו לחורה וכמו שאמרה בפרק נערה שנחפתה הן ועושר בביתו ולדקתו
 עומדת לעד זה הלוקח ספרים ומשאלין לאחרים או כותבין וכשידבר עם הבריות יכוין
 בזה לקרבן לחורה ולהרחיק מן העבירה * וכשימלא גופו הלוח מהלימוד וייערך
 לטייל מעט בשוקים וברחובות יכוין בזה כדי להרחיב לבו לשבץ לחלמודו וכמו שאמרו
 ר"ל כי הוה רבנן חליטו מנרסייהו הוה אמרי מילי דבדיחותא חוה עיני האגדות
 הורות הנמלאות בתלמוד * וכשיר' שיכבדו הבריות יכוין בזה כדי שיחבדל שם
 האל ית' וכמו שאמר רבן גמליאל בפרק אהב לא לכבודי עשיתי אלא כדי שלא ירבו
 מחלוקות בישראל והיה אומר רב נחמן אי לא חורה במה נחמן איכא בשוקא
 בראשון מקדושין * ואפילו בעת שהוא עושה לרכויו יכוין בזה לרפוא' גופו וכמו
 שאמרו בפרק אלו הן הלוקין המשהה נקביו עובר משום כל חשקו וכן אמרו באבות
 דרבי נתן הלל פשהו נכנס לבית הכנסה היה אומר לעשות מצוה אני הולך שלא
 יתקלקל הגוף היה נכנס לבית המרחץ היה אומר לנקות הגוף לפי שנברא בללס
 דמות קל וכומר מאיקוין של מלך והאיש אשר הוא סה איני אומר שהוא איש
 האלהים אבל איני אומר שהוא מלאך השם לבאות בללס אלהים דמותו ולה כיוון
 זה התנה במצותו זאת ועל זה אמר שלמה המלך ע"ה גול אל ה' מעשך ויכוון
 מחצותיך והכמנים ז"ל הם מנכים האל ית' כותר נכדתי שבבריותי הנראים
 אלינו והם השמים ואמרים לקבל עול מלכות שמים וכן מורא שמים וכן בכחוצים
 נמלא כן מן די תדע די שליטין שמייא וכן ואתה תשמע השמים * ויש לחמני
 הקבלה בכל זה סוד נעלם ומשגב והוא יגלה עינינו להביט נפלאות מתורתו :

רבי שמעון אומר * הוי זהיר בפירוש כן היא צירפת הספרים וכן
 בקריאת שמע ובתפלה * וכשאתה בספר רביוו משה ז"ל ורביוו שלמה ז"ל
 כתב לא גרסינ ובתפלה וכן באבות

מחפלה אל העש תפלתך קבע • דרבי נחן אין סס ובחפלה ולא במשיות
אלא רחמים ותחנונים לפני המקום • שלו • והשגחה הם היו זכיר בקריאת
שנאמר כי אל הגון ורחום הוא ארך • שמע אחד והשני ושאלתה מחפלה והשלישי
אפים ורב חסד ורחם על הרעה • ולא תהי רשע • והזכיר על קריאת
ואל תהי רשע בפני עצמך • שמע יותר מהחפלה שזמנה יותר קצר
וזמן החפלה שהוא עם הכך החמה

כוחיקין כמו שמכר בראשון מברכות וחפלה זמנה עד ארבע שעות כמו שמכר בפרק
תפלת השחר ואע"פ שהקורא אחר זמנה יש לו שטר כקורא בתורה ויכול לברך
לפניה ולאחריה כמו שמכר שם שהוא קורא אותה בעונתה יש לו יותר מהקורא
בתורה כמו שאמרו בגמרא וכן אמרו שטר קריאת שמע יתבי ליה שטר קריאת שמע
בעונת לא יתבי ליה לפי שהציבה מלוא בשעתה כמו שאמרו בפרק ערבי פסחים
וכן אמרו בספרא חביבה מלוא בשעתה שעי חוטא מביא מיד עשירית האופה ואין
ממחיין עד שיעשיר ויביא כשבה או שעירה ואפי' היה אביו חולה והוא יורשו ואפילו
גוסס אע"פ שרוב גוססין למיתה כמו שמכר בערכין בפרק השג י"ד • עוד אמרו
בספרא אמר ר' אליעזר חביבה מלוא בשעתה שמיד בערכין מביא סלע ואין ממחיין
עד שיעשיר ויביא חמש סלעים • וכן אמרו בערכין פרק אין בערכין • עוד אמרו
בספרא ר' שמעון אומר חביבה מלוא בשעתה שהקטר חלבים כשרים כל הלילה
וזחין את השבת בשעתן ואין ממחיין להם שיקריבו במולאי שבת וכן במנחות
פרק רבי ישמעאל ובפסחים פרק אלו דברים ובראשון מקדושין וכן באלו טרפות
אמרו גדולה מלוא בשעתה שהרי אין בעלי אומניות רשאים לעמוד מפני תלמידי
הכמים ועומדין מפני עושה מלוא בשעתה כגון מביאי בכורים שעומדים אנשי ירושלים
מפניהם ואומרים להם אחינו שממקום פלוגי בואכם לשלום כמו שאמרו במשנת
בכורים ואמרו במדרש קהלת חביבה קריאת שמע בעונתה מאלף עולות
שהכסיל זוכה •

וכשאחיה מחפלה אל העש תפלתך קבע • כבר אמרו במשנה פרק תפלה
השחר העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים ופירושו בגמרא כל שתפלתו עליו
כמשוי וכו' לשון קבע שעותה אותה כדבר הקבוע' עליו חובב וממחר ליפטר ממנה
ואומר מחי אפרוק עול זה מעלי ואלו לא נתחייב בה היה יותר טוב לי • עוד
פירושו בגמרא כל שאינה אומרה בלשון תחנונים אלא כמי שקבועה עליו לקרוא
פרשה אחת או הלכה אחת שקורא אותה בקריאה בעלמא כי המחפלה לרף שיראה
את עצמו כאלו הוא מטעור ומבקש רחמים ונמו שאמרו בראשון משבת פטר ידיה
ומלי כלומר מחבק את ידיו זו עם זו ומחפלה כאלה המטעור וכן אמרו הכמים
במדרש תהלים שיעקר תפלה שיטעור כמי שמחטטף שגא' תפלה לפני כי יעוץ
ולפני ה' ישפך שיחו כי החפלה קרויה רחמים כמו שאמרו ח"ל בפרק ערבי פסחים
ובפרק אלו נאמרין בכל לשון ובפרק מי שמתו לחייב גסים בתפלה שאני תפלה
דרחמי יניחו ובכל מקום מזכירין תפלה בלשון רחמים בעל רחמי עליה ולשון הכח
ורחמין למיבעא מן קדם אלה שמיא והמבקש רחמים מדבר בתחנונים שגא' תחנונים
ידבר רש והשם ברוך הוא עונה אותו בזים ארתו כי הוא בעל רחמים ומרחם לכל
מי שצריך רחמים ועל זה אמר הכתוב כי הגון ורחום הוא ארך אפים ורב חסד
ורחם על הרעה שאפילו נגזר עליו רע על ידי בקשת רחמים מתבטל גזר דיו ונקרע
כמו שאמרו בראשון מראש השנה :

ואל תדוי רשע בפני עצמך • רבינו משה ז"ל פירש שלא יהויק עלמו רשע
 שהמחויק עלמו רשע לא יגדל בעיניו עון שיטעה ומי שהוא לדיק בעיניו יוהר
 מהעבירות שלא ילא מחוקתו ואינו מזהירו גם כן שיחויק עלמו לדיק גמור שהרי
 אמרו במסכת נדה פרק המפלה שמשביעין את הוולד ולאומרים לו אפילו יאמרו כל
 העולם עליך שאתה לדיק תהיה בעיניך כרשע ולא רשע אלא כבינוי שיראה את
 עלמו לא לדיק ולא רשע אלא כבינוי שמעשה קל יכריענו לכף זכות אם יוכה ולכף
 חובה אם יכשל בהטא ועל זה נאמר זבובי מות יבאיש יביע שמן רוקח יקר מחכמה
 ומכבוד הכלות מעט כלומר כמו שזבוב קטן מבאיש כלי גדול מלא שמן רוקח כך מי
 שהוא יקר בחכמה ובכבוד הכלות מעט יבאיש ריש שמן הטוב וזהו הבינוי שחטא
 קל יכריענו לכף חובה ועל זה הסך זה לחוטא אחד יבאד טובה הרבה ופירושו ח"ל
 חטא אחד כמו שמכר בראשון מקדושין • ורבינו שלמה ז"ל פירש אל חטש דבר
 שהיום או מחר תרשיע את עצמך בו • וכן אמר אחד לבנו אם תיבוס מוולחך יותר
 מנפסך אין נפסך חשובה אלאך • והלשון נזכר על זה הפי' יותר מהפירות הראשון
 שלפי הפירות הראשון היה לו לומר אל חתי רשע בעיניך • ויש מדקדקים יותר
 הלשון שהוא כמו פייס בפני עלמו זמן בפני עלמו כלומר כל אחד לבדו כן זה
 אל חתי רשע לעמוד בפני עצמך שלא תהיה לך תהבה וריעות עם בני אדם
 אלא כמו שהוא יחידי בפני עלמו בעולם אלא התקרב לבריות והתחבר
 עממן ואע"פי שהלשון מתיישב יותר לפי זה הפירוש פירושו של רבינו שלמה ז"ל
 נראה יותר :

רבי אלעזר אומר הוי שקוד ללמוד חזרה • ודע מה שתשיב את אפיקורוס •
 ודע לפני מי אתה עובד ומי הוא בעל בריהך • ונאמן הוא בעל מלאכתך
 שישלם לך שכר פעולתך :

הפירוש השלשה דברים הם הוי שקוד
 אחד • ודע לפני מי שאתה עובד שנים •
 ומי הוא בעל בריהך הוא השלישי כן
 כתב רבינו שלמה ז"ל וגירסחו היא ומי
 הוא בעל מלאכתך אבל בספר רבינו
 משה ז"ל כתוב ומי הוא בעל בריהך וכן
 הוא במשמיות וכבר פירשו בחלק ראשון מזה הספר כי אפיקורוס שם אחד מהזנים
 שהיה טופר באל ית' ואומר אין אלהים וח"ל שמשו זה השם לכל מי שהוא טופר
 באמונתו בין שיהיה טופר באל ית' בין שיהיה טופר ואומר שהם שני אלוהות והם
 הנקראים מניס גם כן ואמרו עליהם שהם מן המורידים שמוחר להרגם כמו שאמרו
 צפ' אין מעמידין וזהם יורדים לגיהנם ומדומין שם לדורי דורות כמו שאמרו בסדר
 עולם ובראשון מראש השנה והכניסו בכלל זה המצוים תלמידי חכמים כמו שאמרו
 בסנהדרין בפרק אחרון ועשאוהו לשון הפקר וזהו החכם שיהיה שקוד ומתמיד ללמוד
 חזרה כדי שידע להשיב להם לסחור טענותיהם ובימי רבותיו ז"ל היו מצעים אותם
 המינים בטענותיהם מהפסוקים ועל כן הוצרכו לתקן ברכת המינים בתפלה כמו
 שחכר צפ' תפלה השחר והיו לריבים להשיב להם כפי טענותיהם כמו שמינו בפרק
 מלוח חליה שהיו טועים עלינו שאנחנו עם האל ית' כמו החליה שפטרם מיבמה
 משום שנאמר הלך מהם והוצרכו לומר שלא נאמר חללי לו וכן צפ' א' מע"ז היו
 טועים עלינו ממה שכחזר רק לחכם ידעתי מכל משפחות האדמה ע"כ הפקוד
 עליכם את כל עונותיכם מאן דלית ליה סוסיא בישא ברחמייה מסיק ליה • והוצרכו
 להשיב משל לאדם שנתה בשמי בני אדם מואהבו ופרע מעט מעט וכן צפ' ראשון

מחגיגה היו טועים עלינו ממה שכחוב ואנכי הסתר אסתיר פני מהם והוארנו
 להשיב בזה שכחוב ובלל ידי כסיתך וכן חלמידי יסו היו פטורים עלמם ממיחה
 מפני פסוקים וכמו שאמרנו מחאי יברג שנאמר בו מחי אבא וארצה פני אלהים
 והוארנו להשיב אין מחי יברג שנאמר בו מחי ימות ואבד כמו שמו שמו' בסנהל'
 בפי' גומר הדין וכן לשאר החלמידיים וגם רבן גמליאל הוה' להשיב לאומר כל בי
 עשה אינא שכינה רבו והוא השיב לו דמיון מיתוך השמש שהוא בכל
 מקום ואינו אלא אחד כמו שבגדהרין פ' אחד דיני ממונות וכן בפי' חלק
 ובספרי אמר ר' אליעזר בר' יוסי בדבר זה ויפתי ספרי עב"ס שהיו אומר' אין חסיית
 המחיס מן החורה והשיב להם מהכרת חכרת הנפש היא הכרת בעולם הזה חכרת
 לעולם הבא אף הכרת חכרת בעולם הזה עונה בה בעולם הבא וכן הרבה בחלמוד
 שהיו משיבים למתפקדים בחורה להשיב להם לפי טעמותיהם גם אחרי החלמוד
 הוארנו הגאונים ז"ל להשיב כנגד טעמות האדוקים המכחישים הקבלה מפני הכרעת
 הכתובים וגם לסחור דעות חכמי יון אשר לא שמו את לבם לא דעת ולא חבונה
 להאמין אלא מה שהבינו בדעתם בראיות ממנהגו של עולם ולא השוו לחלוק על
 החורה האומרת שהעולם נברא אחר שלא היה ואית דין ואית דיון ויש גן עדן
 ללדיקים וגיגסם לרשעים והם אמרו לא נאמין אלא בזה שראו עינינו ולא ראינו
 לעולם דבר שיהיה חדש אחר שלא היה וראינו לדיק ורע לו רשע וטוב לו ואית אלהי
 המשפט ולא שמענו שיש מקום חנוג ולא מקום לער לשמות והוארנו להשיב על
 דבריהם כי הדברים שלא יבינו דעות החכמים יבינו הנביאים בזה שנאלל עליהם
 מרוח הקדש והם ידעו מפי האל כי העולם נברא אחר שלא היה ומשנה איתו
 ממנהגו כראו כאשר ראו אבותינו בעיניהם הנסים המפורסמים וכי האל ית' נותן
 לאיש דרכיו וכפרי מעליו ואם האדיק יש לו יסורין בעולם הזה הם לטוב לו לעולם
 הבא ואם הרשעים יש להם טובה בעול' הזה הוא מרחמי שמים והנביאים גם כן
 ידעו שהכל מחוקק לסעודה לעולם שכלו ארוך ובעטמות האלה יחבטלו דעות המחנמים
 מדעתם להאמין דעות נכריות סותרות דברי חורה והנביאים ויש להסמך על הנביאים
 בזה שהם כלם בהסכמה אחת הם על דעת זו ואין לפקפק בזה מפני טעמות
 המחנמים אחרים מחלפי הסברות ואין אחד מסכים לחבירו וטענה זו נכח אחד
 מגדולי פילוסופי ישמעאל להאמין בנביאי ישראל מפי משה רבינו ע"ה וכל זה נכלל
 באזהרת הוי שקוד ללמוד חורה ודע מה שחשיב את אפיקורסם מכאן נהגנו היתר
 בעצמנו ללמוד החכמות ההם כדי שמדברי עמם נשיבם לומר להם כי אין להם
 ראיות לסחור דברי חורה ונביאים ואין זה בכלל מה שאמרנו הקורא בספרים
 החיצוניים אין להם חלק לעולם הבא כי כבר פירשו בגמרא פרק חלק כגון ספרי בן
 סירא וכן בירושלמי אמרו כגון ספרי בן לענה והם ספרים מלאים חשבושים כהכרת
 הפנים וכמו ספרי הערב מדברי הימים וכן ספרי מייס שאין בהם חכמה אלא אבד
 זמן וכן מה שאסרו ללמוד חכמה יומית כמו שמכר פרק מרובה ואחרון מסוטה לא
 אמרו זה על חכמה שהיא על דרך חקירה שכלית אלא על החכמה שהיא עתה עובדת
 באותו זמן לדבר בלשון רמיה כמו שהוא נראה בראשון מחגיגה ואף חכמה זו מותרת
 היחה אלא מפני אותו מעשה המכר במנחת פרק ר' ישמעאל ועל אותו מעשה
 אמרו ארוח המלמד את בנו חכמה יומית והמגדל חוירים ומה שאמרנו בברכות בפי'
 חפלת השחר מנעו במים מן ההגיון אינו חכמה א"ל מנע'ק (אמר אהרן יעל לי נעק
 א"ל מנע'ק בלשון ערב הוא חכמת הגיון או לוגיק"ה) כי רש"י ז"ל פי' הגיון שיהיה

בטלה ובירושלמי פרק כמה אשה ר' אבהו בשם ר' יוחנן מותר אדם ללמד את בתו
 ויניה מפני שהוא חשביט לה שמע שמעון בר בא ואמר בגין דר' אבהו בעי מלפא
 בנתיב ויניה הוא תלי לה בר' יוחנן שמע ר' אבהו ואמר יבא עלי אס לא שמעתי
 מר' יוחנן אבל הספרים המחזירים על דרכי הראיות אינן בכלל זה והקורא בהם
 יקבל מהם האמת ויסקוד ללמוד להשיב כמה שהוא כנגד התורה וכמו שאמרו על
 ר' מאיר כשלמד מאלשיע אחר רמון מלא חוכו אכל קליפיו ורק צפ' אין דורשין
 ואמרו בירושלמי אבל ספרי המירס והספרים שנכתבו במלך ולא קל כל הקורא בהם
 כקורא באגרות מאי עעמא ויחר מהמה בני הוהר עשות ספרים הרבה אין קץ
 ולהג הרבה יגיעת בשר להגיון נחמס ולא ליגיעה נחמס ע"כ ואמרו במדרש קהלת
 כל המכנים בציחו יותר מעשרים וארבעה ספרים מכנים מהומה בחוך ביחו ופירשו
 עשות ספרים חסר ת"ס כמו מעשות ספרים כמו השמרו לכם עלות בהר וגוע
 בקצבו וכן פירש בן גנא"ח וכמשמרות נטועים הכתוב שם הוא צפ"ן כנגד משמרות
 כהונה הס כ"ד ספרי הקדש ופירשו מהמה לשון מהומה לפי שלא אמר מהס ומה
 שאמרו כ"ד ספרים חז"ס בזה הם ופירושיהם וכן כל ספר המחזר בהכמה לפרט
 העקרי התורה ממציאות האל ואחדותו והרחקת הגשמות והוא משגיח בעולם
 ושולח נביאי' לנזח ולהסיר וגומל ועונש כל אלו הספרים פירוש התורה הם ומותר
 לקראתם וכבר אמרו צפ' אין דורשין מקצה השמים ועד קצה השמים אהה שואל
 ואין אהה שואל מה למעלה מה למטה ומה לפנים מה לאחור אס קן מותר הוא
 לדרוש ולאחר בהכמה בעינין זה העול' בלו ממרה הארץ עד מקיף הגלגל העליון
 ולא הארצו אלא מהספרים שאין בהם חכמה מהחכמות הנמלכות ובזמננו זה אנו
 שוקדים ללמוד תורה להשיב את שתי האומות הבלות אחר החימה התלמוד ואע"פי
 שהאומה הראשונה כבר היתה בימי חז"ל שהם אמרו בפרק ראשון מע"ז לדברי ר'
 יתעמאל עמ"ס לעולם אסור לשאת ולתת עמו שהיה אומר ג' ימים לפני אידיהן
 ונ' לאהריהן וכן עושין יום אחד בשבת יום איד וכן אמרו בתעניות צפ' בשלשה
 פרקים שאשי משמר לא היו מחמסים במולאי שבת מפני העמ"ס ואע"פי שבדרי
 העמ"ס הם הבל מעשה תעוועים כי הם הודו מה שלא הודו התחפקרים הראשונים
 כי תורחיו היא מן השמים ואחר שהודו קן אולת היא להם וכלימה אס אינן מהויקיס
 בה ודי להם תשובה לעעוהם בזה אבל אהנו חייבים לשקוד על דלחות התורה
 להשיב להם כנגד טעוניהם כמו שמצינו שהכמי יון האחרונים הוטרט להתחוק
 להשיב טעמת הראשונים שהיו מכחישים התעוה והרבו ראיות לאמת התעוה
 אע"פי שהיא גלויה ומפורסמת כדי לבטל טעוניהם המכחישים אותה קן אהנו
 עם שתי האומות חייבים לשקוד על התורה להכחיש טעוניהם ולהג נהגו היתר
 בעגמנו לקרוח ספר שבזיהם כדי שתלא לנו תשובה נלחת כנגדם מדברי עממס וגו'
 וכבר הארכנו בכל זה בחלק השני מזה הספר ובגמרא בסנהדרין הביאו משנה זו
 בפרק אחד דיני ממונות וס אמרו לא שנו אלא אפיקורוס עכו"ם אבל אפיקורוס
 ישראל כל שק דפקר עפי פי' כי מי שמרקה מינה בו מישראל אי אפשר לו לשב
 בתשובה לעולם כמו שאמרו בפרק ראשון מע"ז שנאמר כל בואה לא ישובן ואס
 שחול להשיבו וסיף להתפקר עוד ועבור על לפני עור לא תתן מחשול ומכל מקום
 זה הוא בני שהתיף פניו לכפור בעיקר אבל מי שהוא טועה ומלעג בקלח מדרשות
 מזה לעוהו כמו שאמרו בשבת פרק שני על אוחו תלמיד שלגלג על ר' יוחנן שאמר
 עתידה אשה שחלד בכל יום שנאמר הרה ויולדת יחדו והקשה לו מהכחו' אין כל

חדש תחת השמש והרא' לו דוגמא לזה בעולם הזה תרגולת הודיעו כי אין כל חדש תחת השמש הוא לברוא דבר חדש שאין לו דמיון בעולם כלל זה קורין לו החכמים ז"ל ומנע מיד עגמו שיש לו טבע קיים אבל הדברים שיש להם קצת דמיון בעולם הקב"ה מחדשם כראונו ואע"פ שהם נמנעו' אללו הם אפסידים אל הכניא דרך גם בשליחותו של מקום כמו שפירשו בחלק שלישי מזה הספר ועל זה נאמר ענה כסיל כאלותו וכבר הקשו שם ממקרא אחר שנא' אל תען כסיל כאלותו וחירוהו הא במילי דעלמא ומילי דעלמא הם כגון אותו שאמר לר' חייא אמן אשתי ואתה בני ולפעמים צריך לענות בכיוולא בזה כמו שאמרו בפרק הפועלים כדי שלא להוציא על בנייהם לעו שהם ממורים זהו על דרך המדרש ועל דרך הפשט אמרו לפעמים ענה ולפעמים אל תען הכל כפי מה שיראה לך שלא יהיה חכם בעיניו בשתיקתך ושלח תשובה לו גם אתה כאלותו ואני אומר על דרך הפשט שהכל הוא בענין אחד שאתה צריך לענות לו כאלותו שאם לא תענהו יהיה חכם בעיניו ואומר כי נלמד ומכל מקום אל תענהו כאלותו בדברי טפשות פן תשובה לו גם אתה לדבר טפשות ואם הוא דבר דברי טפשות תהיה תשובתך חכמה אבל ענה אותו ולא תשחק לו ובמדרש משלי אמרו אל תען בעיך ענה שלא בעיך :

ודע לפני מי אתה עמל . שאם תעמול בחורה כדי לקיים אותה כנגד אפיקורוס השם ית'לא יפקח שכרך כי הוא נאמן לשלם שכר עמלך זה נראה פירוש זה הלשון ואינו נסון שאם כן אין כאן ג' דברים כי כל זה הוא דבר אחד על כן יש לפרש וכן פירשוהו רבינו משה ז"ל ורבינו יונה ז"ל ודע בהשבתך זאת לפני מי אתה עמל כי הוא יודע מלפון לבך ואם תטה לדעת האפיקורוס לא יכחד ממנו דבר ועל זה אמר האל לירמיה אם תשוב ואשיבך לפני תעמוד ואם תווצא יקר מוולל כפי תהיה ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם יאמר שאם תווצא דבר יקר מוולל כפי תהיה דומה לפי שדברתי ונעשה רצוני להשיב הפועלים אלי . ובפרק הפועלים פי' שהקב"ה גורר גיירה הוא מתבטלה ובחוספת דהריות וכן באבות דר' נתן כפי שזרקתי שמה בלחם הראשון כלומר הרי הוא כאלו אתה עשיתו ברירה וכן הוא האמת כי המקרב הבריות על האמת הרי הוא כאלו עשאן כמו שאמר ז"ל בפי' חלק ובא' מע"ל בענין ואת הפש אשר עשו בחרן אברהם מנייר את האנשים וטרה מניירת את הנשים ואמר הכתוב ישובו המה אליך ואתה לא תשוב אליהם כלומר השמר והזהר שישובו המה עליך ואתה לא תשוב אליהם ואם יפחך חטאים אל תאבה דשאני מינות דמשכה כמו שאמרו בשני מע"ל ועל זה היו מהרס החכמים מלהתקרב אליהם ואמרו על זה ואל תקרב אל פתח בימה זו מינות בא' מע"ל :

ומי הוא בעל ברייתך ונאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך . רבינו יונה ז"ל פירשו לענין המשיב אפיקורוס שידע שהסם ית' יתן לו שכרו שלם ואם כן אין כאן שלשה דברים על כן אני אומר שזה אינו חחר אל המשיב את אפיקורוס אלא לכל עובד השם שלא יתיאש מעבודתו אבל יתחזק בה ואע"פ שהסויר אנטוניגוסם שלא יהא האדם עובד המשמש על מנת לקבל פרס אבל חייב הוא העובד לחשב גדולה האשר לו אתו לעבדו בכל לבבו כדי שתיקר בעיניו העבודה ההיא ויתחזק בה לגדולה האדון ומהוך גדולתו ידע גם כן שהוא נאמן ואינו מקפס שכר פועלו כי אם לא ישוב זה בלבבו תמנע בעיניו גדולתו שהוא בעבדו יעבוד חסם ופועלו לא יתן לו וכשיחשב שהוא משלם לעובדו שכר פעולתו תיקר בעיניו פעולתו ויגיע להשלים אותה כדי שיהיה רצוי בעיניו . וגם אנטוניגוסם לא אמר שהעובד על

מנת לקבל פרס שלא תהיה עבודתו ראויה שהרי אמרו בראשון מבחרתא ובראשון
 מראש השנה האומר שלע וו לזדקה בשביל שיהיו בני או בשביל שאזכה לחיי העולם
 הבא הרי זה לדיק גמור וגם העובד מיראה לדיק גמור הוא . וכבר כתבתי מזה
 על משנה זו של אשויגוס ובמשניות שלט אין כתוב אלא ומי הוא בעל בריחך ואין
 שם ולאמן הוא בעל מלאכתך :

רבי טרפון אומר היום קצר . הפירוש לפי שרבי אליעזר דבר
 והמלאכה מרובה . והפועלים עצלים . בשכר החורה שהוא גדול לפי פירוש
 סמך לו דברי רבי טרפון באותו פרק . ובעל הבית דוחק :
 עלתו זה סיוע לפירוש כי לולי זה מה

הוא הסדר אם שיסמך דברי רבי טרפון לדברי תלמידו רבן יוחנן בן זכאי והיה
 דברי עקיבא בן מהללאל שהיה בבית שני והנה הסדר היה כן שהתחיל סידר דברי
 הוגות וכשהגיע להלל סידר דברי הגשיא' ששתמשו ממנו וכשהשלים הסדר הוא
 חזר להלל הראשון הסמך לו דברי תלמידו רבן יוחנן בן זכאי ותלמידיו שראו החורבן
 וסמך דברי רבי טרפון לדברי רבי אליעזר מפני הדמיון שבניהם בשכר החורה .
 ורבי טרפון גם הוא היה בזמן החורבן וראה הבית בבנינו שהרי אמרו בפרק עשרה
 יוחסין בקדושין וכן במדרש קהלת שהוא עלה לדון אחרי אחי אמו והטה אמו אלא
 כהן גדול ושמע שהבליע שם בן שחיס עשרה אוחיות בנשימות אחיו הכהנים זה
 היה במקדש שהרי אמרו בפרק ואלו נאמרין בטובה שלא היו מוכרין השם בגבולין
 אלא בכיניו וכן בספרי אמרו שהוא ראה אחי אמו כהן תוקע בחצוצות וגם אחר
 החורבן היה שהרי אמר לו רבן גמליאל בספרי ובפסחים בפרק אלו דברים למה
 לא באת אמת לבית המדרש ואמר לו עבודה עבדתי ואמר לו כל דברך איך אלא
 מן המתמיהין וכי עבודה יש בזמן הזה אמר לו תרומה אכלתי ומה נראה כי היה
 אחר החורבן . וכן בחוספתא דנגעים אמר לרבי יהודה בעך אה זה עשרתי שלשה
 מנזעים ולמדו משם כי תורת מנזע נהגת אחרי הבית . והר"ם ז"ל צ"ל המשה
 בסוף נגעים כתב ק ובפרק יש כבוד אמרו עליו שהיה נוטל פדיון הבן ומהזיור וכן
 בחוספתא דתשובות אמרו עליו שקידש שלש מאות נשים להאכילן תרומה בשני בורות
 שהיה סובר שארסות כהן בת ישראל אוכלת בתרומה . ובפרק הכוזב העלו שהיה
 הצירו לרבי עקיבא ולא רבו אע"פ שמינו בספרא שאמר לו רבי עקיבא רבי
 הרשמי לומר דבר ממה שלמדתי לפיך . ובבבבורות פרק עד כמה אמר לו רבי
 עקיבא טרפון פטור אהה והיה אומר רבי טרפון לרבי עקיבא עקיבא הפורש ממך
 כפורש מהיים בספרי . ובפרק האומר בקדושין ובראשון מזבחים ובמסכת ידים היה
 אומר רבי יהושע שהוא רבו של רבי עקיבא לרבי טרפון טרפון אחי . ובראשון
 מבבורות אמרו רבי יהודה נשיאה הוה ליה פטר תמור שדרים לקמיה דרבי טרפון
 ורבי יהודה נשיאה היה בן בנו של רבינו הקדוש שהיה כמה דורות אחר חורבן הבית
 כמו שפירשתי ואם ק רבי טרפון היה כל זה הזמן והמה הוא ובירושלמי בראשון
 ממגילה קורא רבי טרפון רבן של כל ישראל ובראשון מיומא אביהן של כל ישראל :
 היום קצר . זה המאמר טלו הוא להאיר האדם ליתן כל זמנו לעסוק בחורה
 והלואי ילא ידי חובתו והאנשים יודעים זה ופושעים בעלמא ומאבדים שכל גדול
 ודומה זה לבעל הבית השוכר פועלים לעשות מלאכה חשובה בשכר הרבה ואמר דרך
 משל כי היום קצר והמלאכה מרובה . וידוע הוא כי הקיגר והאורך הנאמרים

בענין א' מהאחד יודע הצירו ואין צריך לכפול אותו כי כשנא' ראובן יותר קצר משמעון איך צריך לומר ושמעון יותר ארוך מראובן על כן יש לפרש זה על פי המשל היום קצר שהוא בתקופת עבח והמלאכה מרובה אפילו ליום ארוך אשר בתקופת חמה על כן היה להם לפועלים להשתדל יפה להשלי' פעולה בעל הבית ולא יתעללו וכל שכן כשבעל הבית עומד עליהם ודוחקם ורועה שתהיה נגמרת באותו יום ואם לא יגמרוה באותו יום תשאר המלאכה בלתי נגמרת לעולם שלא שבר. ואולם אלא לאותו יום וכל שכן כשפוסק להם שבר הרבה שבעלתם יפסידו הרבה והמשל הזה הוא על החורה שהיום הוא קצר זהו זמן של אדם כמו שנא' כי אל ימינו עלי ארך ולא כאל אילן ולא כאל כוחל אלא כאל עוף עובר עליו חמיד שנא' ימינו כאל עובר כמו שאמרו במדרש קבלת ומהוך קוצר החיים אי אפשר לאדם ללאת ידי חובה אפילו במלאכה קטנה ובחלק קטן מחלקי החורה וכל שכן כשהמלאכה היא מרובה שאפי' יהיה האדם חלף שנים פעמים לא יוכל להשלים מלאכת החורה כולה שנא' ארוכה מארך מדה ורחבה מני ים כמו שדרשו בפרק עושין פסין ובני אדם העוסקים בחורה הם מתעללים זה הזמן הקצר מאבדין אותו בביטול החורה ובין כך ובין כך מלאכת בעל הבית היא מתבטלת הרבה בעלתם ושמא תאמר בעל הבית אינו מקפיד על עוללת אינו כן אבל הוא דוחק אותם שנא' והגית צו יומם ולילה ואם תאמר מה הפסדתי בביטול דע כי השבר הוא הרבה וההפסד גדול וכן אמרו במדרש חיות אוחן ארבעים יום שעתיד משה בבר סיני לא יסן משל למלך שאמר לעבדו לך מדוד זכובים מכאן עד למחר וכל מה שתמדוד יהיה שלך אך יסן והלא באותה שעה יפסיד כך אמר משה אם אסון כמה מרגליות מדברי חורה אפסיד על אחת כמה וכמה אלו אם נתן שנה לעיניו לעשעפיו הנזמה ורבינו שלמה ז"ל כתב היום קצר העולם הזה רועה לומר שאפילו יהיה אדם כל ימי עולם לא היה מספיק ללמוד חורה כולה. שמא תאמר אם לא אשלים היום אשלים למחר על זה אמר בעל הבית דוחק שנא' היום לעשותם ודרשו היום לעשותם ולא למחר לעשותם היום לעשותם ולא היום ליטול שכן כמו שאמרו בראשון מע"ז ובפרק עושין פסין :

הוא היה אומר : לא עליך המלאכה
 לגמור : ולא אחה בן חורין לבטל
 ואם למדת תורה הרבה : נותנין
 לך שכר הרבה : ונאמן הוא בעל
 מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך :
 ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד
 לבא :

הזהיר הרבה שלא יתעללו הפועלים והיה אפשר שיוגע ממאמרו יאזם לבני אדם כי אחר ששמעו ממנו שאי אפשר לגומרה אולי יאמרו למה נתחיל מה שלא נוכל לגמור על כן בא המאמר הזה לומר להם שלא יתיאשו מהשכר אם לא יעלימו פעולתם שהדין הוא כן בשכירות פועלים כי אע"פי שאין השכר משתלם אלא לסוף כמו ששכר בפרק המקבל ובפרק איוהו נשך יטנה לשכירות מתחלה ועד סוף כמו שחל' בשלישי מקדושין ובפרק הגזל ע"ס ובא' מע"ז ואלו לא אמר זה החכם אלא

זה המאמר היה נתון עלה לבני אדם והיה מספיק להם ללמוד באקראי בעלמא ודרך עיוול אחר שיש להם שכר באותו עמל על כן באו שני המאמרים האחד לוח הרבה והשני שלא להחליש ואמר ולא עליך המלאכה לגמור ולא שכרך לגמור את כולה שחפסיד שכרך כמה שחששה כי יודע הוא שאי אפשר לך לגמורה אם מפני קולר האמן אם מפני נורך המלאכה ואפילו לא תחעל כלל ואם תאמר מה יועיל לי להסתחיל מה שלא אוכל לגמור אל תאמר קן כי לכך נוצרת שחששה כל אשר צנחך לעשות ואין אתה בן חורין לעמוד בטל כי העול הוטל עליך לעבוד וכן אמרו צפרק שמי הלחם תנא דבי רבי ישמעאל דברי תורה לא יהיו עליך חובה ואי אתה רשאי לפטור את עצמך מהם • לטל הוא על משקל לשכב והוא מקור מפעל קל כי לא מנינו ממו כי אם פעל קל וצטלו הכוזבות • וכוון שאין אתה בן חורין עשה מה שחולק בין תשלים המלאכה בין לא תשלים כי אין ההקפדה להשלימה שהרי אי אפשר אבל ההקפדה היא על הביטול • ואם תאמר מה הפרש יש בין העמל בחורה לשאינו עמל בה לא זה ולא זה השלימו המלאכה • דע כי אם למד תורה הרבה נוחים לו שכר הרבה חס הוא היתרון אשר בין העובד הורח לעובד השפל כי זה זרין ונשכר חס שפל ונפסד כמו שאמרו צפרק מקום שנהגו ולא תחוש לפירעון השכר שחיהו כמי שעובד בעל הבית ואומר לו לך טוב ומחר אחן כי הקב"ה שהוא בעל מלאכתך הוא נאמן לשלם לך שכר פעולתך ולא תלעך להצילו בבית דין שיפסקו לך שכרך כפי עמלך כי הוא נאמן ולא יקפח שכרך ולא הוטרף החכם להוסיף תנאי אחר שהוא יש לו ממה שישלם כי זה דבר ידוע הוא שהעולם כולו שלו הוא וצידו לספק לכל בריה די מחסורה • ודע מתן שכרן של צדיקים לעתיד לבא • אמר אז שלא יתחש מחשלים שכרו אם בעולם הזה אינו משלם כי דרשו של בעל הבית הוא לפרוע אחר תשלום המלאכה ומלאכה ה' היא כל ימי האדם ואם קן מתן שכרו אינו בחייו אלא אחר מותו וכומו שאמרו ר"ל בראשון מע"ז ובשני מעירובין היום לעשותם ולא היום ליתול שכרן וכן אמרו בראשון מקדושין ובפרק שילוח הקן שכר מצות בהאי עלמא ליכא שהרי החורה נחנה בשתי מצות אריכות ימים כיבוד אב ואם ושילוח הקן והיה מעשה באחד שאמר לו אביו הבא לי גחלו מהשובך ועלה בסולם ושלח האם ולקח בנים וצדדו מהסולם נשבר הסולם ומח ועל דבר זה יצא אלישע אחר לתרבות רעה ואמר היכן טובתו של זה והיכן אריכות ימיו עד שבא רבי יעקב בר קודשאי בן צחו של אחר ודרש למען ייטב לך בעולם שכולו טוב והארכת ימים בעולם שכולו ארוך ואמר שם אלו דרשיה אחר להאי קרא דרבי יעקב בר צרחיה לא נפק לתרבות רעה ועל כן אמר המשורר צרחת שני עולמות ונתת צייטס גבול הראשון למעש' והשני לגמול • ומה שאמר מתן שכרן של צדיקים הוא לומר שמתן שכרן של צדיקים הוא לעמיד לבא אבל מתן שכרן של רשעים בעולם הזה שגא' ומשלים לשנאויו אל פניו להאבידו לא יאחר לשנאויו אל פניו ישלם לו ותרגם אנקלוס ומשלים לשנאויו טוובן דאינון עבדין קדמוי בחיייהן לאובדיהון בעלמא דחתי לא מאחר עובד טוב לשנאויו טוובן דאינון עבדין קדמוי בחיייהן משלם להון והרבה פירש לנו אנקלוס בזה הלשון מעליו קושיית רשע וטוב לו • וגם הצדיקים אם יש להם ייסורין בעולם הזה הוא למרק קצת עונות שעשו ובה מסתלקת קושיית צדיק ורע לו והכתוב אוח כי אדם אין לדיק בארך אשר יעשה טוב ולא יחטא חס הוא שורש גדול סמכו עליו ר"ל כמו שסכ' בפ' גמ' הדין ובפ'

חלק ומוטב שיחמקו בייסורין בעולם הזה כדי ששאר שכרם שלם בעולם הבא וכן אמרו בירושלמי של מסכת פאה ובראשון מקדושין וכן בראשון מתענית ובראשון מע"א . ומה שאמר מתן שכן ולא אמר פרעון שכן לומר כי השכר ההוא מתח אלהים הוא בחסדו וברחמי' לא שיהיה לנו עלי' חיוב אבל הוא ברחמי' מתן משלו שכן ליריאתו מצית גמיו . וענין לעתיד לבא פירושו העול' הבא וחס הוא שכן קלדיקים כמו שאנו אומרים ונרצו לחיי העולם הבא . ורבינו משה ז"ל פירש אחר המות והוא עולם השמות . ורבינו משה בר נחמן ז"ל פירשו אחר עולם השמות בתחיית המתים שיבוא אותו עולם אחר זה העולם וכבר פירשנו זה בחלק שלישי מזה הספר :

סליק פרק שני

פ ר ק ש ל י ש י

עקביא בן מהללאל אומר . הפירוש עד כאן היה סדר אל המטה מנאן ואליך אין שם סדר לא לפי זכירת החכמים בדורותיהם ובמעלתם ולא לפי סדר הדברים ואין זה קשה כלל שהרי אמרו אין סדר למטה ואע"פי שבפר' הגזל ע"ס וכן בפ' ראשון מע"א העלו דבחדא מסכתא יש סדר וכו' לעין אס יש שם מחלוק' ואח"כ סתם או סתם ואחר כך מחלוקת להודיענו על אזה מהם נסמך לפסוק הלכה אבל למסכתא זו שאין בה מחלוקת בענין הדין לא הקפיד המסדר בסדור המאמרי' ועקביא בן מהללאל הוא מגדולי התנאים החכמים בשמותם כמו האבות החכמים בפרק ראשון והיה גדול מאד כמו שאמרו במשנת עדיות והביאנו בפסחים פרק חמיר נשטו ובברכות פרק מי שמתו חס ושלוס לא נחמדי עקביא בן מהללאל שהיו אומרים עליו שנתגדה מפי כבוד שמעיה ואבטליון שאמר אותה שפחה שהשקיה וסיחה סוטה דוגמא השקיה כלומר שהיחה גיורת כמותה ואמרו שהם ושלוס לא יתגדה ולא היו דברים מעולם שאין עזרה נעלה על כל אדם בחכמה וציראת חטא כעקביא בן מהללאל שנשקיו שוחטין הפסח בשלש נחות שנכנסה כה אחת היו מעלין העזרה' ונשפיה עקביא בעזרה לא היה אדם יותר גדול בעזרה בחכמה וציראת חטא ממנו ואע"פי שהלק על חכמי ישראל בארבעה דברים והאחד מהם דם הירוק כמו ששינוי בפ' כל היד כבר היה לבנו בשעת מיתתו שיחזור בו וכשאמרו לו חכמים חזור כך ונמנה אותך אז בית דין אמר להם חס ושלוס אל לחזור

בי מוטב לי לקרות שוטה כל ימי ולא ליעשות רשע שעה אחת לפי המקום שלא יאמרו מפני שררה חזר בו וכשלאמר לו בזו למה תצוה אותי לחזור בי ואחיה למה לא הורית בך אמר לו אני שמעתי מפני מרובים והם שמעו מפני מרובים אני עמדתי בשמועתם אבל אחיה שמעת מפני יחוד ומפני המרובים מוטב לעזוב דברי יחוד ולאחוז דברי המרובים וכשלאמר לו בזו פקד עלי חביריך אמר לו לא אפקד עליך מעשיך יקרבוך ומעשיך ירחקוך כל זה חזר במס' עדיות :

הסתכל בשלשה דברים ואין אחיה בא לידי עבירה . כבר חזר בפרק שני בדברי רבי ההסתכלות בשלשה דברים להליל האדם מן העבירה ואחון השלשה דברים הם עין רואה ואחון שומעת וכל מעשיך בספר נכתבין וכל אלה השלשה הם נכללים בדברי עקיבא בן מהללאל לפי מי אחיה עמיד ליתן דין ומשבון כי הדין והשבון הוא אחד הראייה והשמיע והזכירה למעשים וזה מספיק להאזיר האדם מהדיבור המנוגה והמעש' הרע וזה האגל הוסיף שני דברים אחרים והם מאין באתה ולאן אחיה הולך להוסיף לאדם עוה כשידע שאין יסודו אלא דבר בזוי ותלא ישתדל להרבות בשר ונכסים כי סופו עפר רמה ותולעה וזוה ההסתכלות לא יבוא לידי עבירה כי רוב האכילה מביא לידי גאווה והגאווה מביאה לידי עבירה שנא' קן תאכל וטבעת ורם לבבך ותכחת את ה' אלהיך ואמרו בפרק אין עומדין מלי כריסיה זמי בישי שנא' כמרעיתם וישבעו וירם לבס על כן שכחתי ואמאר ואכל וטבע ודשן ופנה אל אלהים אחרים וכן וישמן ישרון ויבעט :

מאין באתה מטיפה סרוחה . היא טיפת שכבת זרע וקראתה טיפה סרוחה כדי שלא יתגאה האדם אע"פי שבעת ההריון אינה סרוח' שאינה מסרחת במעי האשה אלא לאחר שלשה ימים וכשחסרית אינה ראויה להוריע כמו שחזר בפרק רבי עקיבא בשבת ובפרק בנות עכו"ם אבל היא סרוחה אם תעמוד שעה אחת חוץ לרחם כי כן טבעה להסרית מיד כשהאזיר מקיף בה כמו שזכרו זה חכמי החולדות לפי שהיא בתכלית השווי כי לולי זה לא הייתה ראויה להוריע האורח היותר נכבדת שבאור' בעלי חיים והוא האדם ולפי שהיא התמזית כולו אל כלי האשה נעשית ממותר הדם הן אחר העכול האחרון שהלך החמזית כולו אל כלי האשה והשתן והזיעה ולא נשאר אלא הך הנקי אם כן כשישנה אותה האזיר ויוליך אותה יחשווי מיד חסרית ולא חללה להורעה ולפי שהיא מוכנת להסרית אם לא הוריעה קראתה טפה סרוחה וכן מה שאמר טיפה סרוחה ולא הזכיר גם כן זרע הנקבה שגם היא מורעת בשעת תשמיש חלק בהולדה שהרבה גשים הן מתעבר' ולא הוריעו שאין אותו זרע אלא כעין ריר היוצא מרוב התענוג ואם אינן מתענות אינן מוריעות והן מתעברות אבל העובר הוא הנוצר מרע הזכר והדם המתקבץ בפי הרחם בעת גמר תשמיש וזהו שאמרו חכמים ז"ל בפרק המפלת האיש מוריע לזבן והאשה מורעת אדם וזוה נחלקו חכמי העכו"ם אם מתערב זרע הזכר עם דם הנקבה ומשייטם נוצר הולד וכן היה נראה דעת חכמי ישראל או אם זרע הזכר אינו מתערב בדם הנקבה אלא שהוא מחממו ומקפילו ומודם שהוא אחר שנקפה בחום זרע הזכר נוצר העובר דומה לקיבה שנתן בה חלב להקפילו לעשותו גבייה וכבר הארכנו בזה בחלק ג' מזה הספר . ותקנונו דעת חז"ל על הדעת האחרון ומה שלא זכר התנא כ"ל הטיפה ולא זכר דם הנקבה זכר היותר חשוב שבהם וקל וחומר אל הגרוע שבהם :

ולאן אחיה הולך למקום עפר רמה ותולעה . והסתכל בזה לא ישתדל

להרבות בשר ולא נכסו אחר שידע כי גופו יהיה מאכל לרמה וחולעה ומה
 יועילוהו נכסיו וכן הכתוב אומר אף כי אגוש רמה וכן אדם חולעה וסוף
 האדם לשבז אל העפר כמו שנא' וישב העפר אל הארץ כשהיה ואמר שלמה על
 זה כי בהבל בא ובחשך ילך ובחשך שמו ינוסה ובראשון מברכות אמרו אם
 רואה אדם שגור מתגבר עליו יזכור לו יום המיתה :

ולפני מי אחה עתיד ליתן את החשבון כשיסתכל האדם שעתיד ליתן
 את הדין מכל מעשיו וזה קודם ששייה שלא יכל בעצירה לעמוד לפני האל ית' וכמו
 לפני מלך בשר ודם הוא מחיירא מהדין כלשכן מי שעתיד לעמוד לפני האל ית' וכמו
 שאמרו בראשון מחגיגה ר' אליעזר כי מטא להאי קרא בני ולא יכלו אחיו לענות אותו
 כי נבהלו מפניו ומה חוכמה של בשר ודם כך חוכמה של הקב"ה על אחת כמה
 וכמה שאפי' הגדולים ביראת העל הם יראים מיום הדין כמו שאמרו שם ר'
 אליעזר כי מטי להאי קרא בני ויאמר שמואל אל שאול למה הרגתני להעלות
 אותי ומה שמואל הדדיק מחיירא מיום דין לנו על אחת כמה וכמה ופירשו שם
 כי חשב שעלה לדין והעלה עמו משה רבינו להעיד עליו אם עבר על התורה
 חבו שנא' אלהים ראיתי עולים מן הארץ והם שמואל ומשה ים ספרים שאין
 בהם אלא ליתן את החשבון ונראה שהוא טעות ובפרק רביעי הוא שאין שם דין
 אלא על כרחך אחת עתיד ליתן את החשבון אבל במשניות קדומות מלאחי שיש
 ליתן את החשבון והולך לומר כאן דין והשבון אם כך הגירסא לפי שאין ההסתכלות
 אלא מפני הדין אחר החשבון ומה שאמר שהאדם עתיד ליתן את הדין קן הוא
 לשון הכתובים עתידין הם ליתן את הדין והוא כמי שלוח מחבירו והוא מחייבו ליתן
 מה שעליו מן הדין והרי הוא נותן את הדין ולמטה לא הולך לומר אלא על
 כרחך אחת עתיד ליתן את החשבון כי כבר הזכיר בזהה משנה שהאל הוא הדין
 המחייבו ליתן את הדין על פי החשבון :

לפני מלך מלכי המלכים הקב"ה כדי להגדיל היראה הזכיר כל אלה
 התארים שאפילו העומד לדין לפני מלך קטן מחיירא כל שכן לפני מלך מלכי
 המלכים ואפילו היה בשר ודם כל שכן לפני האל ית' שהוא קדוש ואין לפניו שנהה
 ולא משוא פנים ולא מקח שוחד וברוך הוא כי קן אנהו חייבים לזכרו בשעה
 שמוזכרין אותו וכמו שכתבתי בפרק שני וכן נפ' תפלת השחר כשחלה רבן יוחנן
 בן זכאי ונכסו תלמידיו לבקרו מלאוהו בזכה ואמרו לו מפני מה אחת בזכה אמר
 להם אלמלא לפני מלך בשר ודם מוליכין אותי שהיום כאן ומחר בקבר שאם כועס
 עלי אין כעסו כעם עולם ואם מיסרני אין יסורו יסור עולם ואם ממיתני אין
 מיתתו מיתת עולם ואני יכול לשחדו בממון ולפייסו בדברים אע"פ כן הייתי
 מחיירא עכשיו שמוליכין אותי לפני מלך מלכי המלכי הקב"ה שהוא חי וקיים לעולם
 ולעולמי ועולמים שאם כעס עלי כעסו כעם עולם ואם מיסרני יסורו יסור עולם
 ואם ממיתני מיתתו מיתת עולם ואני יכול לשחדו בממון ולפייסו בדברים ולא
 עוד אלא שיש לפני שתי דרכים אחת של בן ערן ואחת של גיהנם ואני יודע באי
 זו מוליכין אותי ולא אבכה ובפרקי בן ענאי שינו כל המזן ארבעה דברים
 אל לבו שוב אינו חוטא לעולם מאין הוא בא ולאן הוא הולך ומה עתיד להיות
 ומי הוא דיינו מאין הוא בא ממקום עומאה ולאן הוא הולך לטמא אחרים ומה
 עתיד להיות רמה וחולעה ומי הוא דיינו אדון כל המעשים ומלך מלכי המלכים
 הם מלכי הארץ כי כמו שהוא שליט בעליונים קן הוא שליט בתחתונים שאמר

בבבאים ובפרק שני מעדות אמר רבי חנניא סגן הכהנים מימי לא ראיתי עוד ולא לבית הכרית ובמשנה שקלים של בית ר' חנינה סגן הכהנים היו משתחווים ארבע עשר השחולות במקדש . ובילמדו פרשת ואחרי חזרה אמר רבי חנניא סגן הכהנים אני הייתי משמש בבית המקדש .

רעהו ויקשב יי וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ליראי יי ולחושבי שמו . אין לי אלא שנים . מנין שאפילו אחד שיושב ועוסק בתורה שהקדוש ברוך הוא קובע לו שכר . שנאמר ישב בדר יודים כי נטל עליו :

ובא' מיומא אני ראיתי אש שלמעלה ונראה שראה שראה החורבן שהרי בפרק ראשון מחמיה ובפרק אחרון מיומא יש אמר רבי חנניא סגן הכהנים כדאי הוא בית אלהיו לאבד עליו טבילה אחת ואמר זה לאסור טבילה בתשעה באב מפני החורבן ור' חנניא בן תרדיון היה חמוי של רבי מאיר והיה בזמן רבי עקיבא סמוך לחורבן והוא היה מעשרה הרוגי מלכות כמו שמכר בע"ז בפרק ראשון והיה אומר ששים שיושבים ואין ביניהם דברי חורה שנקרא אחוז מושב מושב ליים והוכיח ק מהכתוב שאמר ובמושב ליים לא ישב וכת' אחריו כי אם בחורת ה' חפלו אם קן מי שאין חפלו בחורת ה' מושבו הוא מושב ליים וכן כתוב בקש לך חכמה ואין וכל זה להרחיק האדם מלשבת באותו מושב להחטול מדברי חורה ואע"פי שאין עושה דבר אחר אלא שהוא מחטול מדברי חורה כדאי הוא להקרא לך ואף על פי שהלך המכר בכחובים שאמרו עליו במסכת סוטה בפרק אלו האמרין שהוא מהכחות שאין מקבילות פני שנייה אינו אלא המדבר דופי בבריות ומחלוקת עליהם ועל זה אמרו בראשון מע"ז כל המחלוקת מביא כלייה לעולם שנאמר ועתה אל מחלוקת פני יחוקו ומוסרי' כי כלה מכל מקום הטול מדברי חורה דבר קשה הוא ואם הם שנים ראוי ליקרא מושב מושב ליים שהיה להסלקוהו כל אחד חצירו ולהעיר לו אחן לשמוע בלימודים ורוב זה הפ' הוא להזהיר על דברי חורה : אבל שנים שיושבים ויש ביניהם דברי חורה שכינה שרייה ביניהם :

כלומר ששנים יתברך מסכים על ידם ומחבב אותם כאלו שכן בחוכם ואע"פי שאמרו בפ' הבא על יבמתו דאין השכינה שורה בישראל בפחות משני אלפים ושתי רבבות כמחנה לוייה שנא' שובה ה' רבבות אלפי ישראל וכן במתן חורה נאמר רכב אלהים רבתיים אלפי שנאן כמו שאמרו בילמדו פרשת יתרו זה הוא לענין גלוי שכינה כמו שהיה כבר סיני לענין מתן חורה אבל שכינה נסתרת היא שורה אפי' על פחות משני אלפים ושתי רבבות כמו שאמר במשנה זו וענין השכינה הוא שהיא שורה אפי' על יחידי הוא כי בהתקרב האדם אל האלהים ית' הוא דבק בו ובהתפרדו ממנו יתפרד אותו דיבוק והו דיבוק שהזכירה עליו החורה ואמרה ובו חדבק שלא תפרד מהשבתו מהאל כלל זה שאמר בעל ספר הכוזב שהאשים האלה הם מעון למינה והוא מה שאמרו ר"ל האבות הן הן המרכבה וכבר הארכנו בענין השכינה בחלק שני מזה הספר . והראש מהפסוק שנחבב כי שנדברו יראי ה' בדברי חורה איש אל רעהו הרי כאלו שנים הקב"ה הוא שומע אותם ומקייב לקולם וכוח דבריהם נעושה אותן ספר זכרון כי הדברים עצמם הם ספר לא שיכתבם בספר אחר ואמרו בראשון מצרכו וכן בפרק ראשון מקדושין ובירושמי דמסכת פאה מאי ולחושבי שמו אפי' השב לעשות מצוה ולא עשאה כגון שנתפרסם לו שעה ולא יכול לעשותה מעלה עליו הכתוב כאלו עשאה וכן אמרו בפרק במה אשה וס' אמרו שני תלמידים שזמין זה לזה בהלכה הקב"ה מקשיב

לקול' שנאמר אז דברו יראי ה' איש אל רעהו עשו לשון מדבר מלשון הנהגה
בנחת וסמנו לה ידבר עמים תחתו :

אין לו אלא שנים מנין אפי' אחד יושב ועוסק בחורה שהקב"ה קובע
לו שכר שנאמר יושב בדרך וידום כי נטל עליו . פירש רבינו משה ז"ל וידום
הוא הדיבור השפל מקול דממה דקה ומכל מקום דיבור יש לא שתיקה ומחשבה
בלבד שהרי אמרו בפרק כ"ד מעברין ערוכה בכל תמורה אם ערוכה ברמ"ח
איברים שבאדם שמורה בלב ואמרו שם אמר שמואל לרב יהודה שנא' פתח פומך
קרי פתח פומך חגי כי היכי דתאריך חיי ותחייים בידך שנא' כי חיים הם
למוצאיכם אל תקרי למוצאיכם אלא למוצאיכם בפה ויהיה לפי זה פירוש כי נטל
עליו לשון ספק דמתרגמין וסכות על הארון ותטיל לשון אל . ויירסח רבי' שלמה
ז"ל היא כאלו קיים כל החורה כולה וראייתו היא ממה שאמר כי נטל עליו כאלו
נתינת החורה כולה היחה בעצורו בלבד וכן פירש רבינו מאיר הלוי ז"ל אבל
רבינו יונה ז"ל גרסוהו היא שהקב"ה קובע לו שכר כמו שכתבתי אע"פ שאינו
אלא שותק ומחשב יש לו שכר אע"פ שאינו מוציא בפה ואע"פ שההולאה בפה
היא גורמת שיתקיימו בידו דברי תורה ולא ישכחם כמו ששכר מכל מקום הקב"ה
קובע לו שכר על מחשבתו והוא שהביא ראיה מהכתוב ישב בדד וידום כי נטל
עליו כאלו נטל עליו עול החורה ויש לו שכר מחשבתו ויהיה נטל מלשון שלש חגי
נטל עליו ואין במשניות שלמו אין לי אלא שנים וכו' :

הפירוש רבי שמעון סתם הסתם האל
במטה ובברייתות הוא רבי שמעון בן
יוחאי כמו שזכרנו בפרק ערבי פסחים
ובפ' במה מליקין והיה תלמידו של
רבי עקיבא כמו שזכרנו שם ובפרק הבא
על יבמתו והקד' דבריו בכלן מפני
שהיו דומים לדברי רבי חנינה בן חרדין
ופירוש דבריו הוא כי כשמתחברים שלשה
לאכול ראוי שיהיה חברותם חבורה
של מנה שהרי הם מחייבי' לברך
בזמון וכשהיתה חברותם בלא תורה
הרי היא כחזון שמתחבר' להשחנר

רבי שמעון אומר שלשה שאכלו
על שולחן אחד . ולא אמרו עליו
דברי תורה . כאלו אכלו ובחי
מחים . שנאמר כי כל שלחנות
מלאו קיף צואה בלי מקום . אבל
שלשה שאכלו על שולחן אחד .
ואמרו עליו דברי תורה . כאלו
אכלו משולחנו של מקום . שנאמר
וידבר אלי זה השלחן אשר לפני
י :

ולהנחת ענמס ולחמס הוא כלתס אומיס חבתי מחיס הם הללמיס שהס מחיס
הפך אלהיס חייס ועליהס נאמר וילמדו לבעל פעור ויאכלו זבחי מחיס והוא
תקרובת ענ"ס כמו ששכר בשני מע"ו שקריה שקן וגולול וצאה כמו שנאמר עליה
חורס כמו דזה לא תאמר לו פירושו לשון צאה מן וכסית את לאתך ובחלתת זה
הפסוק כתיב וגם אלה ביין שגו ובשכר חשו וכתיב בסוף הפסוק כי כל שולחנות
מלאו קיף צואה בלי מקום מפני שלא הנכירו שמו של מקום ודברי תורתו הרי
הוא כאלו תקרובת ע"ו שהוא צאה והוא כמוהו :

אבל שלשה שאכלו על שולחן אחד ואמרו עליו דברי תורה . ולא
הספיק להם לפעור את ענמן בברכת המזון אלא שדברו בו דברי תורה הרי הוא
כאלו אכלו משולחנו של מקום הפך האחרים שאכלו זבחי מחיס האסורים בהנאה

והללו הם כאוכלי זבחי שלמי' אחר שאכל המזבח חלק שמים ואלו זכו משולחן גבוה וכמו שאמרו חכמים ז"ל בפרק האיש מקדש ובראשון ממנחתו ובשמי מיום טוב ובראשון מקמח ובטרכין פרק אין מקדשין ובפרק העור והרוטב ובפרק יש מותרות כהנים כי זכו משולחן גבוה קא זכו ואמרו בפרק התכלת לה' לכהן קינאו השם ונתנו והבילו ראויה המפסוק שכתוב וידבר אלי זה השולחן אשר לפני ה' זה הפסוק ביחודאל על המזבח ולפי שקרא המזבח שולחן נראה שיש שולחן דומה למזבח ואף זה הוא זה הוא שאמרו עליו דברי תורה צרבים ואין צרבים פחותים משלשה כמו שדרשו ימים שנים רבים שלש' בסוף גדה זה נראה לי פירוש זאת הראיה' ובפרק שתי הלחם וכן בפרק חומר בקודש ובאחרון מברכות אמרו פתח במזבח וסיים בשולחן רבי יוחנן ורבי אליעזר דאמרו חרוייכו בזמן שביא המקדש קיים מזבח מכפר על אדם ועשאו שולחנו של אדם מכפר עליו . ורבינו שלמה ז"ל כתב וידבר אלי מיד כשדבר דברי תורה נקרא שולחן אשר לפני ה' . עוד כתב שיש אומרים מראשו של מקרא הוא ילא והמזבח עך שלש אמות אל תקרי אמות אלא אמות כמו יש אם למקרא כנגד תורה נביאים וכתובים ואמרי לה מקרא משנה וחלמוד שרץ אדם לדבר בהם על השולחן ואז קרוי שולחן אשר לפני ה' עד כאן . ומכאן נהגו לדרוש בסעודה חתן קודם ברכת המזון והוא מנהג קדום נהגו בו גדולי הראשונים אנשי מעשה וחקמה . והרב הגדול רבינו אברהם ברבי דוד ז"ל כת' בספר איסור משהו כי הוא היה נוהג כן לדרוש בסעודה ומפני זה אמרו בפרק ערבי פסחים כי חלמיד חכם שאינו מייסב בסעודה של מצוה הוא כמזודה לשמים מפני שהיה מניחם לדבר דברי תורה וכמו שזמנינו בראשון מקדושין שהיו רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי לודק מסובין בסעודה ורבן גמליאל עומד עליהם שהיה משתה בנו והוא מייסב הגון וכן מעשה אחר יש שם מהאמוראים וכן במדרש רוח במשתה שעשה אביהם כשנולד אלישע אחר היו רבי אליעזר ורבי יהושע מחלוקין מן החורה אל הנביאים ומן הנביאים אל הכתובים והיו הדברים שחיים כנתינתן מחייו כמו שמכר שם והוא יותר נכון ממה ששטתה המנהג היום לדרוש בבית הכנסת קודם הסעודה ושאר מקום הסעוד' לעמי הארץ המניבלי' את פיהם אשר הוא עבירה גדולה כמו שמכר בשמי משבת ובראשון מכתובות :

רבי חנניה בן חכינאי אומר . הפירוש כתב רבינו משה ז"ל הנעור הנעור בלילה . והמהלך בדרך יחודי . בלילה והמהלך בדרך יחודי ומחשב לבו והמפנה לבו לבטלה . הרי זה זקן הוא במשניות שלמו כלו' מבטלו מדברי תורה שהוא פועל יולא לאחר כלומר מתחייב בנפשו :

להבטיל לבו מדברי תורה נראה שדעתו ז"ל לומר כי אינם שלשה דברים ומפנה לבו לבטלה הוא שב אל הנעור בלילה והמהלך בדרך יחודי . וככתב רבינו יונה ז"ל כי הנעור בלילה אוחז שעות הן רחוקות ואין לו לחשב בהן כי אם בדברים רחוקים לפני המקום והם דברי תורה שאותן שעות הם חשובות ורחוקות לדברי תורה כי אין מלאכה לעשות ואינו שומע קולות בני אדם ואם יפנה לבו לבטלה מתחייב בנפשו שמפסיד זמן כי הוכל להיות לו מחשבה ברורה ומונה ומפנה לבו למחשבה בטלה ומסירה אותו מהרהור דברי תורה עכ"ל . ורבינו משה ז"ל בספר מורה הנבוכים קרא השעות שהאדם נעור בלילה שעות מבורכות והסוהר

הרבה שלא יאבד אותם אלא במחשבת החורה וכן המהלך בדרך יחידי אם מחשב בדברי חורה מסור פחד מלבו ואין לו חברה ולויה יותר טוב ממנה כמו שדרשו בפרק כ"ד מעברין המהלך בדרך ואין לו לוי יעסוק בחורה שנאמר כי לוי חן הס לראשך וכן בסוטה בפרק עגלה ערופה ובראשון מחשבתו אמרו שמי תלמידי חכמים המהלכין בדרך ואין ביניהם דברי חורה ראוין לישרף שנאמר ויהי המה הולכים הלך ודבר והנה רכב אש ואוסי אש ויפרידו בין שניהם :

רבי נחוניא בן הקנה אומר כל המקבל עליו עול חורה מעבירין ממנו עול מלכות ועול דרך ארץ וכל הפורק ממנו עול חורה גוזרין עליו עול מלכות ועול דרך ארץ :

הפירוש רבי נחמיה בן הקנה הוא שחיבר מדרש ספ' הבהיר בקבלה ותלמידיו היו רבי ישמעאל ורבי עקיבא כמו שמר בפרקי היכלות וזכר אמרו חכמים ז"ל בראשון מע"ז רבי יוסי אומר לא קבלו ישראל את החורה אלא כדי שלא יהא מלאך המות ואומה ולשון שולטת בהם שנא' אני אמרתי אלהים אהם ובפרק כ"ד מעברין דרשו חרות על הלוואות חרות על הלוואות שהעוסק בחורה הוא בן חורין מעול מלכות וכמו שהוא מחבר בפרק השוחפין שרטו בההוא כלילא דהוה לטבריה אהו לקמיה דר' אמרו ליה ניתבו רבן ביהן אמר להו לא אמרו ליה ערקין אמר להו ערקו ערוק פלגא דלויא לפלגא אהו לקמיה דרבי אמרו ליה ניתבו רבן ביהן אמר להו לא אמרו ליה ערקין ז"ל ערוקו וערוקו מלהו פש ההוא כובס שדיה אובס ערק כובס בטל כלילא אמר ראיחם שאין פורענות בא לעולם אלא בשביל עמי הארץ וכן אמרו בספרי אמר משה לפני הקב"ה שמי עולים אהם מטיל על בניך עול חורה ועול מלכות אמר לו אף חובב עמים כל קדושו בידך ומה הפסוק נפטרו תלמידי חכמים מעול מלכות וכן עול דרך ארץ שהוא לזרבי מחייחו הוא מסתלק מהנותן עליו עול חורה להגות בו יומם ולילה וכמו שאמרו בפר' אין עומדין מחוץ שהסידים הם חורתן משתמרת ומלאכתן מתברכת וכן כפ' כ"ד מברכין אמרו דורות הראשונים עשו חורתן קבע ומלאכתן עראי זה חס ונקיים בידם ובמדרש משלי דרשו זה תמה שכחוב אולת קשורה בלב נער שבט מוסר ירחיקנה ממנו כלומר שבט החורה ועולה ירחיק אולת ועול דרך ארץ הקשורה בלב הנער הרודף אחר אולת ועול דרך ארץ והפירק ממנו עול חורה ואומר קשה הוא עולה ואינו יכול לסובלה יהיה עונשו שיטיל עליו עול מלכות לערמה בעבודת המלך ועול דרך ארץ שגורר בזרבי מחייחו ולשון המשנה הוא עול דרך הארץ סימן לדבר הלויים שהיו עוסקין בחורה היו פמיים מהעבוד' פרך כי האדם לא נברא אלא לעבוד בעמל אפיך האכל להם וכו' אם זכה עובד האל ואם לא זכה עובד בני אדם ובאחרון מסנהדרין אמרו חזו רבן אדם לעמל נברא שנא' כי אדם לעמל יולד ואינו יודע אם לעמל פה או לעמל מלאכה כשהוא אומר כי אכף עליו פיהו הו אומר לעמל פה נברא ועדיין אינו יודע אם לעמל חורה אם לעמל שיחה כשהוא אומר לא ימוש ספר החורה הוא מפיך הו אומר לעמל חורה נברא וכחבו חכמי העכו"ם כי פרוש אחד היה נווד ללחם איה ממקום למקום וכנס בעיר אחת ומצא בה איש עובד אלילים אמר לו למה אחת עובד לזה האליל אמר לו כדי שיספיק לי פרנסתי אמר לו הפרוש למה אחת בעורן גדול ומה כח יש בזה האליל להספיק לך פרנסתך והוא ממקומו לא ימוש

אמר לו העובד הכהן ואחיה למי אחיה עובד אמר לו לאלהי השמים אשר כמו
 בכל העולם ויכול לזון בריותיו בכל מקום אמר העובד אל הפרה ראה כי מעשיך
 סותרים דברך ואם האלה אשר אחיה עובד אותו הוא בכל מקום למה ילאהה
 ממקומך לטוב ממקו' למקום לבקש מהייתך אז הורה לו הפרה ואמר למקומו
 ובילמדנו פרשה תוריע הביאו מעשה בבסן אחד שהיה רואה את הנגעים נחמטטה
 ידו בקש ללאה לחוזה לדרך קדם לאשתו ואמר לה בשביל שבי אדם רגילים
 לבוא אלני לראות את נגעייהם בואי ואני מלמדך שחיה רואה את הנגעים אם
 רואה שערו של אדם שיבש מעין שלו חיה יודעת שלקה לפי שכל שער ושער
 ברא לו הקב"ה מעין בפני עלמו שהוא שוחה ממנו אמרה לו ומה אם לשער
 ברא הקב"ה מעין שחיה שוחה ממנו אחיה שאלהה אדם ונמה שערות יש כך
 ובניך מתפרנסין על ידיך כל שכן שומין לך הקב"ה פרנסה וממנו אותו כהן ולא
 ילא לחוזה לדרך ורבינו משה ז"ל פירש פורק ממנו עול תורה שאומר אמ
 תורה מן השמים ואני סובלה :

הפירוש זאת המשנה נכתבה בסודרי
 תפלות ושמנו בה הנוסחאות יש נוסחאות
 כמו שכתבתי ורבינו משה ז"ל
 נוסחתו עשרה שהיו יושבין גדון והוקק
 לנוסחא זו מפני שהפסוק שביא ראי
 ממנו הוא לענין הדין ואין זה מוכרח
 כי גם הדיונים עוסקים בתורה הם
 וכל זה הפרק הוא לענין עסק התורה
 ובברכות פ' ראשון מחלק כל זה וזמן
 עשרה לתפלה ושלושה לדין ושנים ואחד
 לדברי תורה והעטם בזה כי אין תפלה
 לצור בפחות מעשרה ואין דין בפחות
 משלושה הדיועות ועסק התורה אפשר
 לאחד ושנים וכך היא שזיה שם מין
 לעשרה שמתפללן ששניה שרייה עמהם
 שושבין גדון ששניה עמהם בקרב אלהים
 ושוסקים בתורה ששניה עמהם שגא' או
 נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב
 ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ומיין
 לאחד שיושב ועוסק בתורה ששניה עמו
 שגא' כל המקו' אשר אזכיר את שמי אבוא
 אליך וברכתך וי ויהי חן מלפניו ויהי
 חן מלפניו חן תרי מיבעיא ותירצו חרי
 מכתבן מיליאו חן לא מכתבן מיליה
 בספר הזכרונות וקדקו זה מהכתוב ויכתב
 ספר זכרון לפניו ועוד הקשו שם
 וכי מאחר דאפי' חרי תלתא מיבעיא ותירצו
 מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא
 אחיה שכינה קמ"ל דינא נמי היינו תורה
 ועוד הקשו וכי מאחר דאפי' תלתא עשרה
 מיבעיא ותירצו עשרה קדמה שכינה
 ותלתא תלתא עד דיתבי ושם לא חקר
 חמשה כלל כמו שמכר בואה המשנה ויורסת
 רבינו משה ז"ל היא מין אפי' שלשה
 שנאמר בקרב אלהים יפוט והביא רואה
 לחמשה מאגודתו כי האדם אגוד בידו
 אחת שהם חמשה אנבעות וכלל היד היא
 אגודה אחת וראש

רבי חלפתא איש כפר חנניה
 אומר עשרה שהיו יושבין ועוסקין
 בתורה שכינה שרייה ביניהם
 שנאמר אלהים נצב בעדת אל
 ומנין אפילו חמשה שנאמר ואגודתו
 על ארץ יסדה ומנין אפילו שלשה
 שנאמר בקרב אלהים יפוט ומנין
 אפילו שנים שנאמר או נדברו
 יראי ה' איש אל רעהו ויקשב וי
 וישמע ומנין אפילו אחד שנאמר
 בכל המקום אשר אזכיר את שמי
 אבוא אליך וברכתך
 לעשרה שמתפללן ששניה שרייה עמהם
 שושבין גדון ששניה עמהם בקרב אלהים
 ושוסקים בתורה ששניה עמהם שגא' או
 נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב
 ה' וישמע ויכתב ספר זכרון לפניו ומיין
 לאחד שיושב ועוסק בתורה ששניה עמו
 שגא' כל המקו' אשר אזכיר את שמי אבוא
 אליך וברכתך וי ויהי חן מלפניו ויהי
 חן מלפניו חן תרי מיבעיא ותירצו חרי
 מכתבן מיליאו חן לא מכתבן מיליה
 בספר הזכרונות וקדקו זה מהכתוב ויכתב
 ספר זכרון לפניו ועוד הקשו שם
 וכי מאחר דאפי' חרי תלתא מיבעיא ותירצו
 מהו דתימא דינא שלמא בעלמא הוא ולא
 אחיה שכינה קמ"ל דינא נמי היינו תורה
 ועוד הקשו וכי מאחר דאפי' תלתא עשרה
 מיבעיא ותירצו עשרה קדמה שכינה
 ותלתא תלתא עד דיתבי ושם לא חקר
 חמשה כלל כמו שמכר בואה המשנה ויורסת
 רבינו משה ז"ל היא מין אפי' שלשה
 שנאמר בקרב אלהים יפוט והביא רואה
 לחמשה מאגודתו כי האדם אגוד בידו
 אחת שהם חמשה אנבעות וכלל היד היא
 אגודה אחת וראש

הפסוק הבונה בשמים מעלותיו ואגודתו על ארך יסדה השכינה שהיא בשמים היא יורדת על הארץ כשיש שם אגודה עוסקין בחורה וכן פירש רבינו שלמה ז"ל ועשרה הם עדה כמו שמכר במגילה בפרק אחרון ובפרק מי שמתו ובפרק בן סורר ומורה שנאמר עד מתי לעדה הרעה הזאת והיו עשרה מרגלים כי אין יחושע וכלב בכלל ואלהים הם- שלשה כי אין הדין נגמר אלא בשלשה לפי שאין בית דין שקול כמו שמכר בראשון מסנהד' ויש ספרים גורסין וכן היא במשניות שלנו מיין אפי' חמשה שנאמר בקרב אלהים ישפט והם שלשה דיינין ואינו נגמר אלא בחמשה מדעת רבי בראשון מסנהדרין . ויש אומרים חזין של עשרה הם חמשה ומיין אפילו שלשה שנאמר ואגודתו על ארך יסדה אהת אגודה אלא בשלשה שכן מצינו בשלשה מינין שבולבב שהיו נאגדים באגודה אהת ומצינו שלש' שהם נקראים אגודה אהת שאגודה אובב שלשה קלחים וכחז רבינו שלמה ז"ל לא מצינו במשנה כתוב ישב בדד וידום אבל רגילין העם לאומרו ופירושו לפי מהסתם וידום לשון מחשבה כמו כאשר דמיתי כלומר שהוא מחשב בדברי חורה כי נעל עליו כי נעל שכרו על אותו עסק . ויש אומרים נעל לשון ספק כמו וככות על הארון דמחרגמין ותטיל והגירסא הנכונה היא כמו שכתבתי במשנה :

רבי אלעזר בן יהודה איש ברתוחא הפירוש גאים הדברים היוגאים מפי אומר . הן לו משלו . שאחה ושלך עושיהם כי זה התנא מל' עליו בפרקא דחסידו שהיו גבאי לדיקא בורחים ממנו כי היה מתן להם כל מה שיש בידו ללדיקה . והנה פשוט הלשון היה נראה :

שאם אהת שלו נכסך גם כן הם שלו דמה שקנה עבד קנה רבו אבל זה הפירוש אינו נראה כי מפני מה יהיה הגוף שלו והמחון אינו שלו אלא מחמת הגוף על כן כתב רבינו יונה ז"ל זה לשונו מה מדבר בין לענין גופו של אדם בין לענין מחונו לומר שלא ימנע אדם את עצמו ואת מחונו מחפצי שמים והוא שאמר אהת ושלך שלו שאיך מתן משלך לא מגופך ולא מממונך אלא משל מקום שהכל שלו כי מחונו האדם פקדון הוא בידו משל מקום אלא שיש לו יחרון בו על שאר הפקדונות שיכול לקחת ממנו כל זכיו והשאר יתנחו באשר רצון המפקיד מתך מלכי המלכים הקב"ה אהו ויש לו לשמוח הרבה מאשר יכול לחיות מהפקדון בכבוד וכי יעשה רצון בעליו מהשאר משל למתך שמתן אלק וזו לעבדו ואמר לו טול אהת המאה לעצמך ותן הששע מאות לחשעה בני אדם והלא שמת הוא וכן בדוד הוא אומר כי מתך הכל ומיך נחמו לך ובמקום אחר כתוב שם מידך הוא ולך הכל והוא נאמר לענין הגוף אשר הכינו לבנות בית קודשו חס שכתוב ומיך נתנו לך נאמר לענין מחונו כמו ש"א' בראש הפסוק כי נעזר כח להסתבד בואת כי מתך הכל ומיך נתנו לך עד כאן לשונו ז"ל . וגם זאת המשנה אינה בסדורי תפלות :

רבי יעקב אומר . המהלך בדרך הפירוש האיש הזה ראוי הוא ושונה . ומפסיק במשנתו . ואומר שיחסיב בנפשו כי שחיס רעוה עשה מה נאה אילן זה . מה נאה ניר לאהת שמפסיק משנתו והוא בדרך ואפי' לא הפסיק מפני שיהא בטילה אלא זה . מעלין עליו כאלו מתחייב שהפסק לבו לבטלה מתחייב בנפשו כמו שאלו מתחייב שאלר ר' חנניה בן חכניאי למעלה בפר' בנפשו :

זה והשני' שהפסיק משנתו מפני שיחה בטילה וזהו חילול כבוד תורה שהיתה חשובה לו אותה שיחה יותר ממה שהיה שונה משנתו וכבר דרשו בראשון מע"ו בפסוק הקטופים מלוח עלי שיה ושורש רחמי' לתמוס שהפוסק מדברי תורה מפני שיחה בטילה שגופל בגיהסם ולא התנא התנא בכלן שיחה יחיד אלא אפילו היה אחר עמו כדאי הוא שיחייב בנפשו ועל זה לא נאמר בכלן כרי זה מחייב בנפשו כמו שאמר למעלה אלא מעלין עליו כאלו נחייב בנפשו כיון שהוא בדרך והשגן מקטרג בשעת הסכנה כמי שחלה קמיע בנארו וכשמגיע במקום ליסטים משלים כי החורה היה חיים ללומדיה והמפסיק מלימודה פורש מחיים וכן אמרו בראשון מע"ו אמר רב יהודה אמר שמואל מאי דכתיב וחמש אדם כדגי הים מה דגים שבים כיון שעלו ליבשה מיד מחים אף בני אדם כיון שפורשים מדברי תורה מיד מחים. ומה שאמר התנא מה נאה חילן זה מה נאה ירוז הוא הדין שיחה אחרת אלא שדיבר בהווה שדרך הולכי ארחות להחמיק בשיחה במה שהם רואים בדרך מה שאינו בעיר משב והם האילנות והחרישות וזהו ייר זה מלשון יירו לכס ייר וגם זו המשנה אינה כתובה בסדורי תפלי' ולשון המשנה מה נאה חילן זה :

הפירוש לפי שם דמיון לדברים אלו אל דברי רבי יעקב סמכס זה לזה אלע"פי שזה התנא תלמידו של רבי מאיר והוא מהתנאים האחרונים כי ר' ינאי אביו היה תלמיד רבינו הקדוש החומס המשנה. ולא מלאמרו במשנה אלא במסכתא זו ובמס' עירובין והוא נזכר בגמרא בראשון מגיעין ובפרק המפלת. ודע כי כל מקום שנמצא רבי פלוני ברבי פלוני בספרים הישנים כתוב כי ר' פלוני כלומר בן רבי פלוני וכן תמצא בפיעוטי הקליר בראשי הבתים אלעזר בי ר' קליר וכן רבן גמליאל ברבי כן היא קריאתם בי רבי כלומר בן רבי הוא רבינו הקדוש כמו שפירשנו. ובראשון מחולין יש ברבי אומר ושם פירש רבינו שלמה ז"ל שהוא שם חכם. וכן בפרק ואלו טרפות ובפרק קמח דמטות אבל במקומו מהתלמוד יש על ר' יוסי ברבי בפרק הישן אמר רבן גמליאל לי היתר ברבי ובפרק מצת הלינה מדבריו של ברבי על רבי יוסי וכן בפרק ראשית הגז והיו קורין אותו על שם כבודו שהיה אדם גדול או על שם כבוד אביו שהיה ר' חלפתא. ובפרק הקומץ רבה אמר רבי יוסי יהודה ברבי על כבוד אביו שהיה רבי אלעאי. ורש"י ז"ל פירש שם יהודה החכם ובמסכת סוטה פרק כספ פירש רבי יוסי ברבי גדול בדורו ובתורה כהנים פרשת נעשים אמר רבי יוסי רואה אני את דברי ברבי על ר' יהודה. וכן במדרש קהלת חזקיה ברבי ויהודה ברבי שהיו בני רבי חייא הגדול. וכן בפ' אל טרפות אמרו מדברי ברבי נכר וכו' על חזקיה. וכן בראשון מקדושין וכן ברבי וכן כתב רש"י ז"ל כל היכא דקרי ליה ברבי מלשן חכמה וחיפנות ובפרק כולל

רבי דוסחאי בר ינאי משום רבי מאיר אומר. כל השוכח דבר ממשנתו מעלין עליו כאלו הוא מתחייב בנפשו. שנאמר השומר לך ושומר נפשוך. מאד. פן השכח את הדברים אשר ראו עיניך ופן יסורו מלבבך. ויכול אפילו תקפה עליו משנתו. תלמוד לומר. ופן יסורו מלבבך. כל ימי חיך. הא אינו מתחייב. עד שישב ויסירם מלבו :

מעברין כחב גדול בדורו • וכן בילמדנו רבי אבין הלוי ברבי רבי תנחומא ברבי •
 ובפרק בן זומא יש בשמ"ל רבי אליעזר הקפר ברבי • ובפרק כילד מעברין הושיע
 ברבי וכן בפרק ראשון מחגיגה וכן בפרק שלישי מבכורות • בעי אחי ברבי וכן בפרק
 האשה שלום • בפרק אס אינן מכירין אמר רבי יהושע על רבן גמליאל ואל יגזור עלי
 ברבי • ואמר כי הסוכה דבר ממשנתו בפשיעתו מפני שלא חזר עליה מעלין עליו
 כאלו הוא מחייב בנפשו וכבר משלו משל בפי שחי הלחם וכן באבות דרבי נתן ובספרי
 פרשת עקב לאדם שמסר לעבדו צפור דרור ואמר לו כמדומה אחת שאם אחת
 מאבדה שאני נוטל מורך איסור בדמיה נשמחך אני נוטל מורך וזהו שאמר הכתוב רק
 השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך • וכחך רבינו
 יונה ז"ל כי הוא מחייב בנפשו לפי שעל ידי שנחתו יבא לאסור את המותר ולהחיר
 את האסור וממלכת תקלה בזה על ידו ויקרא פושע לפי שנגזר תלמוד עולה וזון
 חיה אחת הוא שהרי אמרו בשני ממציעא והגד לעמי פשעם אלו תלמידי חכמים
 שנגזר נחשבות להם סדומות ולבית יעקב חטאתם אלו עמי הארץ שזדונות נחשבות
 להם כנגזר ואינו נראה לי שיהיה החיוב מפני שנגזר הוראה שאם מפני זה הוא
 מחייב בנפשו אם תקפה עליו משנתו למה הוא פטור הרי בזה תקלה על ידו
 והיה לו למנוע עלמנו מלהורות • אבל נראה שהוא מחייב בנפשו מפני שהסכה
 בלמה שהיה עמו תורה משמרתו מהמות ושכחה בפשיעתו וכדאי הוא שיתחייב
 בנפשו וכמו המשל שהכירו בגמרא כמו שכתבתי וכן אמרו שם בגמרא תורה ניתנה
 בארבעים ושתמה תורה לארבעים יום כל המשמר תורתו נשמחו משחמרת • וכן
 אמרו גם התרפה במלאכתו את הוא לבעל משחית זה תלמיד חכם המחשבל בתלמודו
 ואם תקפה עליו משנתו שהיתה קשה עליו ומחוך קשה שמה וזה הוא תקפה
 עליו כמו הרועה שהוא שומר שר והבהמ' עלתה בראשי עקין אשר בפי' הפועלים
 אינו מחייב בנפשו כיון שלא פשע בה שאפי' השומר הוא נפטר מחשלומון שהרי
 אנוס הוא ואנוס רחמנא פטריה ולשון תקפה עליו משנתו חומה ללשון תקפתו ועלתה
 לראשי עקין בפרק המפקיד לשון אנוס וזהו שקורין חכמים שנה תלמודו מפני אנוסו
 שאין נוהגין בו מנהג בזיון וראוי לכבוד ובירושלמי פרק ואלו מגלחין אמרו זקן ששכח
 תלמודו מחמת אנוס נוהגין בו כקדושת הארון • וכן הדין שהרי לוחות ושבתי לוחות
 מונחין בארון שנה' הלוחות הראשונים אשר שברת ושמחת בארון כמו שמכר בראשון
 מברכות ובפרק השופין שראו ובפי' שחי הלחם ושם הביאו משנה זו וכך היא כתובה
 שם אמר ריש לקיש כל המסכה דבר מתלמודו עובר בלאו דכתיב רק השמר לך
 ושמור נפשך מאד פן תשכח וגו' וכדברי אבין אמר אלעאי כל מקום שנא' השמר פן
 ואל אינו אלא לא חטעה רבינא אמר השמר פן בשני לאוין הן רב נחמן בר יצחק
 אמר בשלשה לאוין הם שנאמר השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים
 אשר ראו עיניך ויכול אפי' מחמת אנוס ת"ל וכן יסורו מלבדך כל ימי הייך במסירם
 מלבד הכתוב מדבר רבי דוסתאי בר ינאי אומר יכול אפי' תקפה עליו משנתו ת"ל
 רק • ומלאתי נוסחאות משניות קדומות עד שיכיל וידיחנה מלבו •
 ויש שוכח תלמודו מפני אנוס חולי כמו רב יוסף כמו שמכר במסכת נדרים בפרק
 אין בין המודר וכן אירע לרבינו הקדוש בקבלת הלכות כמו שמכר שם והתלמוד
 אומר שאין אלו נכנסים בכלל זה החיוב ומשנה זו גם כן אינה כתובה בסדורי
 התפלות :

רבי חנינא בן דוסא אומר: כל שיראת הטאו קודמת לחבמתו. חבמתו מתקיימת. וכל שחבמתו קודמת ליראת הטאו. אין חבמתו מתקיימת:

הייח ללואה דכסן גדול לרבי חנינא בן דוסא שהיה מחפלת ביום הכפורים יהי רצן של חכמים לפניך חפלת עובדי דרכים שששהיה רבי חנינא בן דוסא בדרך והיו גשמים יורדים אמר רבנו של עולם כל העולם כולו בנחת וחנינא בלעבר פסקו גשמים וכמה נסים נעשו בחפלתו כמו שזכר בפרקא דחסידי בת קול יולאת בכל יום מהר חורב ולומרת כל העולם כולו אינו ניזון אלא בשביל חנינא בני וחנינא בני די לו בקב של חירובין מערב שבת לערב שבת כמו שזכר בפרק היה קורא ובפרק ניסוי הדס וחמרו בפרק הרוואה לא אברי עלמ' אלא ללדיקים גמורים ולרשעים גמורים עלמא דלחי לרבי חנינא בן דוסא והאי עלמא ללחאב בן עמרי. וידוע הוא כי האדם לא יברא אלא שידע וישכיל וישמור ויעשה תה אפי' חכמי האומות שאין להם נביאים ולא חורג הבניו זה מדעתם וכבר אמר גדול שבהם חפך האלהים בנו שנהיו כבונים וחסידיים וצא זה החכם ולמד כי האחד סיבת האחר והוא המעשה לחכמה לא החכמה למעשה ולזה אמר כל שיראת הטאו קודמת לחבמתו חבמתו מתקיימת וכל שחבמתו קודמת ליראת הטאו אין החכמה מתקיימת וזאת הקדימה אינה קדימה בזמן כי איך אפשר שתקדם יראת הטאו לחכמה שאם אין בו חכמה איך יהיה ירא הטאו והלא אמרו אין בור ירא הטאו אבל זאת הקדימה היא קדימת המחשב' שאם אדם מקדים במחשבתו להיות ירא הטאו אז ילמד החכמה ותקיים בידו כי היא המדריכה אותו למה שהוא קודם במחשבתו כי מהחכמה ידע מה הוא הטאו ויפרוש ממנו ומחוק קד תיקר בעיניו החכמה ותקיים בידו אבל אם קדמה במחשבתו ידיעת החכמה בלא יראת הטאו לא תקיים בידו כי מחוק שהיא מונעת אותו מהפלו יקוד בה וימסאנה ומצינו קדימה בעיני מחשבה כמו שאמרו חז"ל מחשבתן של ישראל קדמה לבריאת עולם וכן אוחן דברים שאמרו חז"ל במדרים פרק אין בין המודר ובפרק מקום שנהגו ובילמדנו ובבראשית רבה שקדמה לעולם קדימת מחשבה הם לא קדימת זמן. דומה זה למי שאומר דירת הבית הזה קדמה לבניינו שאלמלא לא עלה במחשבה דירת הבית לא נבנה ותחלת המחשבה היא סוף המעשה קן נראה לי. ובשמי משבת אמרו והיה אמונת עמך חוסן ישועות חכמה ודעת שהם ששה סדרי משנה ואחר כך יראת ה' היא אלוהי וחס אין שם יראת ה' אין חכמתו נלוס והיו משבחין יותר לדכיל הטאין הוא ולא דגבר חכים הוא וכן ביומא פרק בל לו אמרו על מי שיש בו חכמה ואין בו יראת הטאו אבל על דלית ליה דרשא ותרעא לדרחיה עביד חה דרשו ממה שחזבו למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין ושאלו את רבן יוחנן בן זכאי חכם ואינו ירא הטאו מה הוא אמר הרי זה אומן ואין כלי אומנותו בידו והיה אומר רבא לרבנן במטותא מניינו לא חירתו חרתי גיהסם להטעער בעולם הזה בלימוד התורה ולאבד העולם הבא ביראת הטאו. ואמרו בשני משבת אין לו להק"ה בעולמו אלא יראת שמים שגא' ויאמר לאדם הן יראת ה' היא חכמה שכן בלשון זינית חורין לאחת הן ובפרק בנות עכו"ם אמרו רב פפא איקלע לחוק שכן אי איכא לורבא מרבנן אקביל אפיא אמרה ליה ההיא סבתא איכא לורבא

מרבץ ורצ שמואל בר זוטרא שמיא ותיי מחייתא יהא רעוא דתהוי דכוותיה אמר
מדקא מברכא לי בגויה ש"מ ירא שמים הוא הרי דלא היה מתבדך רב פפא בחורתו
אלא ביראתו :

הוא היה אומר כל שמעשיו מרובים
מחכמתו • חכמתו מתקיימת • וכל
שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו
מתקיימת :

הכמה גדולה היאך אפשר שיהיה לו מעשים מרובי שאין המעשים אלא פרי החכמה
והחזרה אמרה ולמדחם ועשייתם • על כן נראה לפרש שכל מי שמקבל לעשות כל
מה שילמד מיד שיקבל לעשות הרי זה כאלו עשה וכן אמרו במסילתא וילכו ויעשו
בני ישראל וכי מיד עשו והלא לא עשו אלא עד יום ארבעה עשר אלא כיון שקבלו
עליהם לעשות מעלה עליהם הכתוב כאלו כבר עשו והוה השני כאן מעשיו מרובין
מחכמתו וכיון שקבל עליו לעשה כל מה שילמד אל"כ שילמדו יתקיים צדו מרובין
דבר זה למדוהו מצות דרבי נתן דתיי החס כל שמעשיו מרובין מחכמתו חכמתו
מתקיימת שנאמר נעשה ושמע שהקדימו עשייה לשמיעה ולא אמרו נשמע ואחר כך
נעשה וכיון שקבלו עליהם מה ששמעו הרי הוא כאלו קיימו מה ששמעו אע"פ שלא
עשו עדיין :

וכל שחכמתו מרובה ממעשיו אין חכמתו מתקיימת • וזה כפשוטו שלמד
הרבה ואינו מקיים טוב לו שלא למד ומה שלמד מהרה ישכחו וצבצבה דרבי נתן
משלו משל למה הדבר דומה לאחד שהלך לו אלל חנווני אמר לו תן לי רביעית יין
אמר לו הבא כלי ופתח לו את חיקו אמר לו תן לי שמינית שמן אמר לו הבא כלי
ופתח לו את המשפלת הוא כלי העשה מסיב הדקל שאינו מחויב שמן אמר לו בן
אפלה כליים אין בידך ואתה מבקש ליטול שמן ויין כך אמר הקב"ה לרשעים רשעים
מעשים טובים אין בידכם ואתם מבקשי' ללמוד תורה ולרשע אמר אלהים מה
לך להפך חוקי וגו' חקי אי אתה משיה בהם ואתה שנאת מוסר ותשלך דברי
אחרים :

הוא היה אומר כל שרוח הבריות
נוחה הימנו • רוח המקום נוחה
הימנו • וכל שאין רוח הבריות
נוחה הימנו • אין רוח המקום נוחה
הימנו :

הפירוש בא להזהיר האדם שיהיה
אהוב למטה ולא שהאהבה היא חשובה
כל כך אלא שמתוך שיהיה אהוב למטה
יהיה אהוב למעלה לפי שהשם הוא
מתקדש על ידו ודבר זה פירושוהו חכמים
באחרון מיומא שאמרו כל מי שקורא
ושונה ומשמש תלמידי חכמים ומשאו ומתנו בנחת עם הבריות מה הבריות אומרים
עליו ראו פלוני כמה מחוקקים מעשיו אשרי אביו ואשרי רבו שלמדו תורה ועליו נאמר
ויאמר לי עבדי אתה ישראל אשר בך תפארת • והתפארת להקב"ה בבני אדם
הוא מחך מעשיהם המהוגנים הנעשים על התורה כי הבריות מכבדים התורה
ומברכים בכל עת מי שנחנה וחוה שחפך האל מבריותיו • וכבר פירש צבעל ספר
הכחר כי אם תגדל תפארת השם ית' מפני שברא המאור הגדול להאיר הגופות

והבריות מפארות שמו על הבריות היא כל שכן שהוא מתגדל ומתפאר בישראל
 שעל ידיהם האיר השם ית' הנפשות באמונות הנגלות על ידיהם בעולם ואינו קשה
 לומר שעל ידי ישראל יתפאר שמו וכן הוא אפשר לומר שעל ידי החסיד' אשר רוח
 הבריות נוחה מהם הוא מתגדל שמו ומתוך כך יתה האדם האוב למעלה
 ואם אין רוח הבריות נוחה הימנו גם הוא שנוי למעלה כמו שמכר שם :

רבי דוסתאי בן הרכינס אומר : הפירושו יש נוסחאות ר' דוסא בן
 שינה של שחרית • ויין של צהרים • הרכינס וכבר כתבתי בלוי זה זמן היה
 ושיחת הילדים • וישיבת בתי כנסיות • בפרק ראשון במשנה ראשונה ובפר' שי
 של עמי הארץ • מוציאין את האדם • אמר ר' יהושע עין הרע ויגר הרע ושנאת
 מן העולם : הבריות מולאין את האדם מן העולם
 הגוף כמו שפירשנו שם ובכאן אמר כי יש דברים הם טובים לגוף וערבים עליו והם
 קשים להשמה להולאה מעולמה והם שינת שחרית שהיא ערבה עליו כמו שאמרו
 במדרש חזית בפסוק פשטתי את כתנתי על שינת ערבת שהיא ערבה והלילה קרה
 והפסוק אומר הדלת הסוב על צרה ועל על מנתו ואוי לו לאוחו חמוג שהוא
 מושך ומחבטל מהתפלה וכל מעשה טוב ומצביר עליו טבע העללה וכן אמרו בבראשית
 רבה וחרדמת נפלה על אברם תחלה מפולח שינה דמך ליה ולא לעי בצוריתא
 דמך ליה ולא עביד עבידתא ולא הוחרה שינה של שחר' ואפי בשבת שהרי אמרו
 במגילה בפרק אחרון כי בשבת מקדימין לבא לבית הכנסת ומקדימין ללאת מפני
 עונג שבת ומה שהחירו לאחר לבא ביום טוב אינו מפני השינה אלא מפני ערדת
 ההכנה לאורך שמחת יום טוב ומה שאמרו באחרון מברכות שינה של עמוד השחר
 כאשטמא לפחלא כלומר שהיא מחוקת הגוף זה הזמן הוא קודם שחרית אבל של
 שחרית מולאה את האדם מן העולם בן פירש הערך ושינת אהרים שאינה מושכת
 האדם החיורה בקלת מדרשות בשבת שהיא בכלל עונג שבת ויין של אהרים גם כן
 הוא מושך את הלב כמו שנאמר למשך ביין את בשרי והוא עת שכרות והמושך לבו
 בזה יחבטל מקריאת התורה וירגיל עלמו בבתי משתאות אשר הוא דבר שגוא להקב"ה
 שנגרל בבתי משתאות כמו שמכר בפרק כל הוד ובפרק בן סורר אמרו שינה ויין
 רע ללדיקים והגאה לרשעים ושיחת ילדים גם כן מתוך שהאדם הוא נמשך אחריהם
 ודבריהם משעשעים אותו הוא מחבטל מדברי תורה ויוגא מן העולם בלא חמדת
 תורה וכן הילדים מהים באסכרה מפני שמבעלים את אביהם מדברי תורה כמו
 שמכר בפרק כמה מדליקין • וכן ישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ שיחתם היא
 מושכת הלב כי אין דבריהם אלא בסיפור דברי הימים וביטול שעה אחת גורם ביעול
 שעה אחת ויוגא מן העולם ב"כ בלא תורה ונמשך ב"כ אחריהם באכילה ושיחיה
 וקלות ראש ואמרו בנדרים פרק ואלו מותרין אל חבי רגיל אלל עם הארץ שסופו
 להאכילך טבלים ואל חבי רגיל אלל כהן עם הארץ שסופו להאכילך תרומה וזה
 לומר כי יחטיא אותך כמה שהחרת עליו ואמרו באבות דרבי נתן כל הפורש מארבעה
 דברים אלו הוא שני למלאכי השטת :

רבי אלעזר המודעי אומר • המחלל את הקדשים • והמבזה את המועדות • הפירושו זאת המשנה הביאזה בגמרא
 בפרק אחרון מסנהדרין ושם הוא מקומה

והמפר בריוח של אברהם אבינו : כי אותו פרק חובר בני שאין לו חלק והמלבין פני חבירו ברבים : והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה : אף על פי שיש בידו תורה ומעשים טובים : אין לו חלק לעולם הבא :

להסיר האדם החסיד המוכיח בעלי עבירות שחפר שלא תהיה תוכחתו מלוא הבאה בעבירה שיבוא לידי הלבנת פנים כמו שאמרו בספרא ובערכין פרק י"ט בערכין הוי"ח חוכים יכול חוכיחנו ופניו משתנות ח"ל ולא תשא עליו חטא ולפי זה ראויה היא לזאת המסכתא כן נראה לי : ושם בגמרא לא גרסינן המלבין פני חבירו ברבים ובמשה היא שזיה כאלו מפי זה שכתבנו אבל במשניות שלנו לא גרסינן המלבין פני חבירו ברבים ובמשניות קדומות אחרות ראויה שגרסינן ק :

המחלל את הקדושים : הוא המטמא אותם ומפגלם ומביא אותם לידי נזר וליהויאם חוץ ממחילתם וכן המטיל מום בהם : וההגהה ומועל בהם כל זה נכנס בכלל המחלל את הקדושים בין קדשי מובה בין קדשי בדיק הבית שזמן שחבר שם שמים עליהם ראוי לנהוג בהם קדושה וכבוד כמו שאמרו לך נחמים למשחה לגדלה שהכהנים חייבים לאכול המתנות כדרך שהמלכים חובלים ללי ובחדל כמו שזכר בפרק הורוץ ובמקומות אחרים והמזהה אותם הוא בכלל כי דבר ה' בזה הכתוב עליו הכרת חכרת הנפש הריא הכרת בעולם הזה חכרת לעולם הבא : וכן אמרו בירושלמי במסכת פאה הכרת חכרת הנפש הריא עונה בה מלמד שהגשפ ככרתה ועונה עמה וכן היא בפרקי דרך ארץ : יראו לומר שהיא ידונה ביסורים לעולם והכרת בעולם הזה היא שיהיה ימיו נכרתים ורעו נכרת והימים הנכרתים הוא שימות קודם שיגיע אל המשים כמו שלמדו כן באחרון ממועד קטן ממה שכתוב אל תכריחו את שבט הקהתי ונאמר ומן המשים שנה ישוב מנבא העבוד ורצא אמר שם מהמשים ועד ששים זו היא מיתת כרת ואם הוא זקן ועבר על חייבי כריתות הכרת שלו הוא שימות פתאום כמו שזכר שם אם לא הגיע לגבורות וחייבי מיתה בידי שמים הם שאינם מגיעים לזמן הקצוב להם כמו שזכר בסוף פרק הוולך ואמרו במדרש שיעלה מות בחלוננו ותהיה פתחו רוחא באפר ומתה ועל זה אמרו בפרק הערל כרת חמורה ומיתה וכן אמרו בפרק במה מדליקין והכרת לעולם הבא הנאמר באותן שכתוב בהם הכרת חכרת הוא שלא יהיו בחחיית המחים שק אמרו בפרק חלק האומר אין תחיית המחים מן התורה אין לו חלק לעולם הבא מאי טעמא מדה כנגד מדה הוא כפר בתחיית המחים לא יהיה לו חלק בתחיית המחים למדו שהעולם הבא הוא תחיית המחים וכבר כתבנו זה בחלק שלישי מזה הספר חנה הכרת בעולם הזה ובעולם הבא אינו אלא באותן שגא' בהם הכרת חכרת כגון אלו הנכרתים במשה זו אבל יש חייבי כריתות שאינם נכרתין בעולם הבא אלא בע"הו ויש מהם שנכרתים הם וחרטם והם שגא' בהם ערירים ושאר חייבי כריתות הם לבדם נכרתים בעה"ל :

והמבזה את המועדות : בפרק אלו הן הלוקין ובפרק ערבי פסחים אמרו אמר רב ששה משום רבי אלעזר בן עזריה המחלל את המועדות כאלו עובד ע"ז שגא' אלהי מסכה לא תעשה לך וסמך ליה את חג המזות תשמור כן כתב גירסא זו רבינו יונה ז"ל אבל אנו גורסין שם המבזה את המועדות ולפי גרסתו כתב ז"ל

כי כאן נאמר על חולו של מועד ושם נאמר על יום טוב עלמנו והמחלל אוחן הוא העושה מלאכה בהם ואע"פי שאינו עובר בהן אלא בלאו שאין בו כרת שקלו הכחוב לעובר ע"י מאורו המיוחד ולא נאמר על זה שאין לו חלק לעולם הבא אבל כאן דבר על חולו של מועד על ק לא נאמר בכאן המחלל את המועדות ונראה שאין מן התורה חילול בחולו של מועד שלא נאסרה בהם מלאכה מן התורה ואע"פי שבראשון מהניגה הביאו מקראות הרבה תנאים לאסור מלאכה בחולו של מועד וכן בפר' אין דורשין אמרו אסיפה בחולו של מועד מי שריא בתמיהה נראה בודאי שאין המקראות אלא אסמכתא בעלמא שהרי אמרו בפרק מי שהסך המטין מלאכתו במועד לא קנסו בנו אחריו משום דלאו איסורא דאורייתא היא ובגמרא פרק בחרא דמגילה השווה לראש חדש לעיני קריאת ארבעה משום דאינו יום טוב וראש חדש מותר הוא מן התורה בעשיית מלאכה כמו שהוא מפורש בפרק במה מדליקין אלא שהוא מנהג לגשים כמו שאמר בירושלמי ועוד שאם היו הימים ההם אסורים מן התורה לא היה מקילים בהם חכמים והתיר בהם כמה דברים כמו מלאכה האבד ושבר פעולה למי שאין לו מה יאכל כמו שאמר במסכת מועד קטן שלא מצינו באיסורי תורה שיקילו חכמים כל כך אלא ודאי מן התורה אין איסור מלאכה אלא בראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני מסוכות אבל ימים שבנתיים אינן אסורים אלא מדבריהם והקילו בהם כאשר נראה להם וכן נראה מהירושלמי שאמרו שם כי רבי אבא בר ממל היה אומר אלו היה מי שימנה עמי הרתתי מלאכה בחולו של מועד כלום אסרו לעשות מלאכה בחולו של מועד אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחין ויגיעין בתורה ואלו אוכלין ושותין ופוחים ואע"פי שבפרק שני ממועד קטן אמרו דאבלות דרבנן וחולו של מועד דאורייתא לאו דאורייתא ממש קא אמר אלא שיש בהן אסמכתא דאורייתא מה שאין כן באלו שאין בו אסמכתא מדאורייתא אלא מדברי קבלה שנאמר והכתיב חגיגת לאלו וכן מה שאמרו בפרק אין דורשין אסיפה בחול המועד מי שריא לאו למימרא דמדאור' אסירא אלא לומר כיון דמכל הני קראי דרשינן אסמכתא לא מסתבר לאוקומי קרא דהג האסויף בחולו של מועד ואע"פי שבראשון מע"א נראה שהעכו"ם שוין בהם לישראל אף על פי שאין אסור אלא מה שהוא מן התורה אין משם ראייה לפי שהעכו"ם החזיקו בו מפני שהיא אסמכתא פשוטה ודוקים מודים בה אבל הדבר נראה ברור שאין איסור מלאכה בהם אלא מדבריהם וכן כתב בעל הלכות גדולות וכן דעת רבינו חס ורבינו משה בן ימינן ורבינו בעלי החסמות ז"ל ולפי זה לא אמרו במשנה זו אלא המבזה שלפי שאין אסורין במלאכה כיום טוב עלמנו הוא מבזה אותם והרי זה כמחלל את הקדשים שהרי שם שמים זכר עליהם הגלה והמבזה אותם הוא ג"כ בכלל כי דבר זה בזה ורבינו שלמה ז"ל פירש המבזה את המועדות ועושה בהם מלאכה או עושה בהם מנהג חול באכילה ושתיה ונראה מפירושו בפרק מי שהסך ובפרק אין דורשין שהוא סובר דמלאכת חולו של מועד אסורה מן התורה וכן דעת רבינו משה בר נחמן ז"ל:

והמפר בריתו של אברהם אבינו פירש רבינו שלמה ז"ל שלא מל וא"כ יהיה זה כמי שאכנסו אצלו ואמרו ולא מלו אותנו בזמנו והגדיל ומלא עלמנו ערל ואינו רוצה למול ונאמר עליו את בריתי הפר ובמפר ברייתו כתיב ואת מאורו הפר הכרת חכרת הכפש הריא הכרת בעולם הזה חכרת לעולם הבא וזה התנא הוסיף זה על התנא שהוא מונה אותן שאין להם חלק לעולם הבא שאין לומר שהתנא הסוא תנא ושייר שהרי אמרו בראשון מקדושין תנא תני אלו ואת אמרת תנא ושייר ובפרק

אחרון מסנהדרין אמרו כי דבר ה' בזה ואת מצותו הפר הכרת חכרת הגנש היא זה המפר ברית בשר מכאן אמר רבי אלעזר המחלל את הקדשים וכו' והתנא שברשע פרק חלק מפרש ואת מצותו הפר בלוח' אין תורה מן השמים והכל הוא ענין אחד עם כי דבר ה' בזה שהוא אומר אין תורה מן השמים ורבינו משה ז"ל פירש המושך את ערלתו כדי לנסות המילה ועושה כן כדי לבנות התנח' ובשבת פרק כירה אמרו כי ר' אבהו נהיה יורד בבהר היה מגלה מילתו לפי שאמרו חז"ל כל המיית ידו כנגד פניו שלטתה כאלו כופר בצרייתו של אברהם אבינו ומחביים על שהוא ימול ופשיה עולה מן הבהר היה מכסה לוחה מפני בני אדם כי אין לו מצוה גדולה מהמילה שאפי' שבת החמורה מחללין עליה והענו"ס לא נחבזו אלא בערלה שנאמר כי כל הגוים ערלים כמו שמכר בגדרים בפ"ד גדרים והמפר אוחה הוא מפר ברית שכתה השם עמו והרי הוא כענו"ס שאין להם חלק לעולם הבא וגר שלא רזה למול אין מקבלין אותו לע"פי שטבל אלא שאם נחתך גידו אין מילה מעבדתו מלהתגייר וכן נחבזו החוס' בפ' החולק ובפ' רבי אליעזר דמילה :

והמלבין פני חבירו ברבים וזהו המביישו ואזהרתו היא אם עשה דרך תוכחה בכלל ולא השא עליו הטא ואם עשה דרך בזיון שמכיר לו מעשו הראשונים אשר שב מהם הוא בכלל ולא חמו איש את עמיתו שפירשוהו חז"ל בלוגנת דברים כמו שמכר בפרק הזהב וכבר אמרו שם וכן בפרק חלק שאובי דוד היו מביישין אותו בבית המדרש והיו אומרים לו הבא על אשה איש מהו עושו והוא היה אומר להם הבא על אשה איש מיתחו בהגך מחודה ויש לו חלק לעולם הבא אבל המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא ואמרו שם במערבא במאי זיהירי בלחורי אבני והרבה החמירו שם בזה ואמרו בפרק חלק מפני מה זכה לירבעם למלכות מפני שהוכיח שלמה ואמר לו אבך פרך פרעה בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל ואתה גדרת אותם לעשות אגריא לבת פרעה שנאמר סגר את פרך עיר דוד ומפני מה נעש סהימיו ברבים וכן בדברי הימים נחבז על אביה בן רחבעם ויגפשו ה' וימת ואמרו חז"ל במדרש רוח כי נעש מפני שאמר לירבעם ועמכם עגלי הזהב ומשדו ברבים ונקרא זה המלבין פני חבירו לפי שבתחלת ההלכה פניו מאדמות ואחר כך מלבינות וזהו שאמרו שם לדאול כומקא ואתי חיזורא והרי זה כשופך דמים והכתי הרפואה אמרו כי הנושה הוא מהתנועות הנפשות שיש לו שתי תנועות אחת לחוך ואחת לפנים כי הכעס והחמה והשחוק המופלג הוא מתנועת הרוח אשר בלב מהרה ללאת לחוך ויולא עמו הדם ומאדומים פניו והאבל והיגון והדאגה הוא בהפך שהרוח הוא נכנס מפני הלער ופניו מתכרכמים ובבשתה בתחלה הוא נכנס לגד פנים מפני הלער ואח"כ מתחוק השכל ומעביר הבושה מעל פניו ויולא הרוח לגד חוך ומאדומין פניו כי אין הבושת דבר אחר אלא תגבורת השכל וכובר שאלו לחכם מה הוא הבושת אחר להם השכל מה הוא השכל אחר להם הבושת והם דברו על הבושת שאדם מחבייש מעלמו וההלכנה האחת שדברו בה הכתי ישראל היא בני שמביישין אותו בדברים שהרוח הוא מתנועע לגד חוך כתי שמתמלא מהם ולפי שאין לו טענה בזה להסיר הבושת ההוא מעל פניו הוא דואג בקרבו ונכנס הרוח לגד פנים והדם נכנס עמו והרי הוא כאלו שפך את דמו מלד חוך לגד פנים ועל זה אין לו חלק לעולם הבא כי ההריגה היא לפי שעה וזה שכב בבשתו לעולם ותכסהו כלמתו וכמו שיש בע"ז וגילוי ערוות שהם ביהרג ואל יעבור חולדות כיוולא

בהם בע"ה הוסיף מעלי אשרה ובגילוי עריות המסוכל בעריות שאמרו על כל זה בפרק בן סורר ימות ולא יתקפה מעלי אשרה ימות ואל תעמוד לפני ערומה ק חולדות רמיא שהיא ביהרג ואל יעבור היא ההלכה והחמירו בה יותר מהרמיא שהרואה יש לו חלק לעולם הבא והמלבין אין לו חלק לעולם הבא מפני שעברה עליו דעמו חמיד עד יום המיתה וכן המלבין אינו כל כך חמור עליו הטא זה ולא יתעורר לתשובה וימות וחסרו עמו ועונו בו : וכבר אמרו חמור רב חסדא טוח לו לאדם שיפיל עמו לחך כבשן האש ואל ילצין פני חבריו ברבים מנה לן מחמר גמא' היא מולאח וגו' בראשון מסוטה ובפרק הוהב ובפרק כילד בברכות ובפרק מילאח האשה :

והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה : בפרק חלק אמרו שבכלל זה הוה האומר מא אהנו לן רבנן לדידהו קרו ולדידהו תנו זה אע"פ שהוא בכלל אפיקורוס מפני שמהם תלמידי חכמים אבל זה בו ענין רע שני שהוא אומר כנגד התורה שאמר ושאתי לכל המקום בעבורם הרי שתלמידי חכמים מהמים בעולם ומימיים עליהם בתורחם : ובאחרון ממגילה אמרו שהמתרג' ומורעך לא חתן להעביר למוחך ומורעך לא חתן לאעבר' לראמויתא משתקין אותו בטיפה מפני שהוא מגלה פנים בתורה שלא כהלכה שהוא מתייב כרת בזה התרגום לבא על העכו"ם והרי גלה פנים ופירושים בתורה שלא כהלכה ובכלל זה הדרוש אגדות של דופי : ובירושלמי של מסכת פלה פרק ראשון פירשוהו לשון עוות פנים שהוא מגלה פנים בחלפה לעבור על דברי תור' בפרסיה וזהו והנפש אשר תעשה ביד רמה ושם נאמר הכרת חכרת הנפש היא חוה לשונם שם המגלה פנים בתורה עובר על דברי תורה בפרסיה כיהויקיס בן יאשיהו וחביריו : והאששים האלה תורה ומעשים טובים שבידם לא יועילו להם להיות חלקם במיים לעולם הבא : ושם אמרו מה אכן קיימין אי בשעשה תשובה אין לך דבר שעומד בפני בעלי תשובה אלא בשלל עשה תשובה ומת בייסורין כלומר שאין הייסורין עם המיתה ממרקין בלא תשוב' החטאים האלה בנפשותם ובאבות דר' נתן אמרו עונה בה לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה וכן יראה מפשט הכתוב שנאמר וילאו ורלו בפגרי האששים הפושעים כי ולא כתב אשר פשעו בו : וכן דקדקו זה בגמרא בפ' עשין פסין על עין אחר : ורבי אלעזר המודעי אחר החורבן היה שהרי אמר לו ר' טרפון מודעי עד מתי אתה מנבב ומביא עלינו ובימי רבן גמליאל היה ג"כ שהרי מינו שהיה הוא ורבן גמליאל חולקין עם רבי אלעזר ורבי יהושע בפרק ערבי פסחים וכן בפרק במה בהמה יולאה ומיניו שהיה אומר עדיין לריבין אנו למודעי בפ' גיד הנשה ובפ' מגילה נקראת ובפ' השותפין שרצו ושם פירש רבינו שלמה ז"ל שהיה מהר המודיעים ובמסכת פסחים נראה שהיה רחוק מירושלם מהלך חמש עשרה מילין שהיא דרך רחוקה למי שהיה שם בעת שמיטת הפסח כמו שאמר בפרק מי שהיה עמא ובכרך ביתר היה כשאר אותה אנדריאנוס קיסר והיה מחפלה בכל יום שלא תבקע העיר בידו ועכו"ם אחד אמר לקיסר שכל עוד שיהיה קיים רבי אלעזר לא תחמר בידו ונכנס לעיר דרך ציבין ועשה כמדבר באזנו של רבי אלעזר ורבי אלעזר לא הרויש כי היה עוסק בחפלתו והגידו לבר מויצא שהיה מלך בכרך ביתר אחר אורבן ירושלם כי עכו"ם אחד נכנס מרגל לעיר והיה מדבר עם רבי אלעזר ותפס המלך העכו"ם ואמר לו מה היית מדבר עם רבי אלעזר אמר לו הקיסר שלחני אליו כי הוא אמר לו שיתן לו העיר ושאל המלך לרבי אלעזר מה אמר לו ואמר לו לא דבר עמי כלל מיד נתמלא המלך חמה על רבי אלעזר ובעט

שמרו לנו החמים במלא וחסר הם שומרים חורב שבכתב שעל ידי המסורת ילאו לנו כמה מדרשות בתלמוד כמו בסכת בסכת בסכות קרנת קרנת קרנות והרבה כיוצא בהם והרבה דיינים מהתלמוד הם יולאים על פי המסורת כמו אשר תקראו אחס שהוא חסר בשלשה מקומות ודרשו ממנו אחס אפי' שוגגן ואפי' מוידן ואפי' מועטין :

מעשרות סייג לעושר • זהו כנגד מחשבתן של בני אדם אשר עיניהם רעה בשלהם כי חושבים חסרון בניכסיהן מה שנותנים מהמעשרות גם מהלקוחות ואמר' בפי' מציאת האשה לאו דוין מחלין מלח ממונה חסר כלומר' שקיים הממון הוא כשמהסרין אותו כמו שהמלה הוא סיבת קיים הבשר מפני שמחסרו מהלחות אשר בו אשר הוא סיבת סרוחו והמלח מייבשו ומקיימו והתנא' אמר דבר גדול מזה שמקיימו ומוסיף עליו כמו שנא' יש מפזר וכוסף עוד כי לא אמר סייג לנכסים מעשרות אלא סייג לעושר וכן דרשו בילמדנו עשר חעשר עשר כדי שחעשר וכבר הביאו שם מעשה באדם אחד שהיתה לו שדה המוציא' חלק מזה ומחפרים ממנה אחר שהיה חסרן מלה למעשר ובשעת פטירתו אמר לבנו לעשות קן ועבר על זמיו ובכל שנה וזנה היתה פוחתת והולכת עד שלא הוציא' אלא המעשר ממנה שהיתה למודה ואמרו לו קרוביו עד עתה היית אחס בעל הבית והקב"ה כהן ועשיתו הקב"ה בעל הבית ואחרי כהן שמוטל המעשר וכן הוא במדרש ואלה שמות רבה וכבר הקשו במסכת תעני' על מה שדרשו עשר כדי שחעשר ומי שרי לנכסיו קב"ה והא' כתיב לא תנסו את ה' אלהיכם וחירו' חסר מזה שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי ערף צדיקי וצחוני נא בזאת אמר ה' לצלוח את כל אפתי לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די והנה נחבאר כי המעשרות סייג לעושר מהכחוב והקבלה והכסיון ואין במשמיות שלנו מעשרות סייג לעושר אלא בקלתן :

וגדרים סייג לפרישות • הפרישות הוא המחמיר על עצמו לאוסר דברים המותרין לו כדי שלא יבטל בדברים האסורים כמו המיר שפורש מן היין כדי שלא יחלקל בעבירה • וכמו שאמרו בסוטה ובחיר בתחלתם ובברכות פרק הרואה למה נסמכה פרשת חיר לפרשת סוטה שהרואה סוטה בקלקולה חיר עצמו מן היין שהשכרות מביא לידי זמה שנא' ונת יין וחירוש יקח לב וכתיב למי אוי למי אבוי וגו' למאחרים על היין וכתיב עיניך יראו זרות הם הנשים האומות שנקראו זרות שנאמר להלילך מאשה זרה והמיר נקרא פרוש כמו שתרגם אנקלוס מיר אחיו פריש' דאחוי ובפרק חוקת הבתים אמרו כשחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל שלא לאכול בשר ושלא ולשתות יין והאוכל חולין בעהרה כדי שלא יבטל לאכול תרומה וקדשים בטומאה נקרא גם כן פרוש וכמו ששינו בפרק אין דורשין ומיייתי לה בפרק בנות כותים בגדי עם הארץ שאינו אוכל חולין בעהרה הם טמאים כמו מדרס הוב לפרושים האוכלים חוליהם בעהרה ועל זה אמרו בראשון מע"ל נקיה מביאה לידי פרישות ואומר התנא' כי לפי שהפרוש נכסל בפרשותו לאכול חולין בטומאה או שאר דברים שרואה לפח' מהם ואין בזה עבירה מן החורה ולפעמים יבא לידי משול בפרשותו • הדבר שהוא סייג לזה הוא הנדר שיאסור עליו הדבר ההוא בנדר או יאסור בנדר עליו דברים המותרים אם יעבור על פרישותו ומתוך חומר הנדרים יהיה מהר בפרישותו ויטוף את יארו ולולי זה לא הותרו הנדרים שהרי קרא הכחוב אל המיר חוטא וכמו שאמרו בראשון

והבריות מפארות שמו על הבריאה היא כל שכן שהיא מתגדל ומתפאר בישראל שעל ידיהם האיר השם ית' הנפשות בלמומות הגגלות על ידיהם בעולם ואינו קשה לומר שעל ידי ישראל יתפאר שמו וכן הוא אפשר לומר שעל ידי החסידו' אשר רוח הבריות נוטה מהם הוא מתגדל שמו ומתוך כך יהיה האדם אהוב למעלה ואם אין רוח הבריות נוטה הימנו גם הוא שמי למעלה כמו שמכר שם :

רבי דוסתאי בן הרכינס אומר : שינה של שחרית • ויין של צהרים • ושיחה הילדים • וישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ • מוציאין את האדם מן העולם :

הגוף כמו שפירשנו שם ובכאן אמר כי יש דברים הם טובים לגוף וערבים עליו והם קשים לנשמה להוציאה מעולמה והם שינת שחרית שהיא ערבה עליו כמו שאמרו במדרש חוית בפסוק פשטתי את כנתי על שינת ערבת שהיא ערבה והלילה קרה והפסוק אומר הדלת חסוב על צורה ועלל על מטתו ואין לו לאותו הענג שהיא מושך ומחבטל מהתפלה וכל מעשה טוב ומצביר עליו טבע העללה וק אמרו בבראשית רבה וחרדמת נפלה על אברם תחלה מפולח שינה דמך ליה ולא לשי באורייתא דמך ליה ולא עבד עבידח ולא הוחרה שינה של שחר' ואפי בשבת שהרי אמרו במגילה בפרק אחרון כי בשבת מקדימין לבא לבית הכנסת ומקדימין ללאת מפני עונג שבת ומה שהחירו לאחר לבא ביום טוב אינו מפני השינה אלא מפני ערבת ההכנה לצורך שמחת יום טוב ומה שאמרו באחרון מברכות שינה של עמוד השחר כאשטמא לפחלא כלומר שהיא מחוקת הגוף זה הזמן הוא קודם שחרית אבל של שחרית מוציאה את האדם מן העולם בן פירש הערוך ושינה נהרים שאינה מושכת האדם החיורה בקלה מדרשות בשבת שהיא בכלל עונג שבת ויין של נהרים גם כן הוא מושך את הלב כמו שנאמר למשך ביין את בשרי והוא עת שכרות והמושך לבו בזה יתבטל מקריאת התורה וירגיל עלמו בבתי משחלות אשר הוא דבר שגוא להקב"ה ארגל בבתי משחלות כמו שמכר בפרק כל הדין ובפרק בן סורר אמרו שינה ויין רע ללדיקים והנאה לרשעים ושיחה ילדים גם כן מחוך שהאדם הוא נמשך אחריהם ודבריהם משעשעים אותו הוא מתבטל מדברי תורה ויולא מן העולם בלא חמדת תורה וכן הילדים מחים באסכרה מפני שמבטלים את אביהם מדברי תורה כמו שמכר בפרק כמה מלדיקין • וכן ישיבת בתי כנסיות של עמי הארץ שיחחס היא מושכת הלב כי אין דבריהם אלא בסיפור דברי הימים וביטול שעה אחת גורם ביטול שעה אחרת ויולא מן העולם ג"כ בלא תורה ונמשך ג"כ אחריהם באכילה ושתיה וקלות ראש ואמרו במדרים פרק ואלו מותרין אל תהי רגיל אלל עם הארץ שסופו להאכילך טבלים ואל תהי רגיל אלל כהן עם הארץ שסופו להאכילך תרומה רחוק לומר כי יחטא אחרך כמה שהחזרת עליו ואמרו באבות דרבי נתן כל הפורש מארבעה דברים אלו הוא שמי למלאכי השרת :

רבי אלעזר המודעי אומר • המחלל את הקדשים • והמבוזה את המועדות • הפירוש זאת המשנה הביאה בגמרא בפרק אחרון מסנהדרין ושם הוא מקומה

והמפר בריתו של אברהם אבינו • כי אוחז פרק חוצר בני שאין לו חלק לעולם הבא לפי שבאוחז מסכתא החכר כי הרוגי בית דין המחזיקין יש להם חלק לע' הב' ואין זאת משנתן של חסידים שתכתב בואח המסכתא אלא משנת המורדי' והפושעים ולמה נכתבה כאן

להאיר האדם החסיד המוכיח בעלי עבירות שיהר שלא תהיה תוכחתו מזה הבאה בעבירה שיבוא לידי הלכות פנים כמו שאמרו בספרא ובערכין פרק יש בערכין הוכיח תוכיח יכול תוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו הטע' ולפי זה ראוייה היא לזאת המסכתא כן נראה לי • ושם בגמרא לא גרסינן המלביץ פני חבירו ברבים ובמשנה היא שניה כאן הוא מפני זה שכתבו אבל במשניות שלנו לא גרסינן המלביץ פני חבירו ברבים ובמשניות קדומות אחרות ראיתי שגרסין כן :

המהלל את הקדושים • הוא המטמא אותם ומפגלם ומביא אותם לידי נזר ולהוציאם חוץ ממחילתם וכן המטיל מום בהם • והנהגה ומועל בהם כל זה נכנס בכלל המחלל את הקדושים בין קדשי מוצה בין קדשי בדיק הבית שזמן שמכר שם שמים עליהם ראוי לנהוג בהם קדושה וכבוד כמו שאמרו לך נחמים למשה לגדלה שהסכים חייבים לאכול המתנות כדרך שהמלכים חולקים לזי ובחדל כמו שמכר בפרק הורע ובמקומות אחרים והמזה אוחס הוא בכלל כי דבר ה' בזה הכתוב עליו הכרת חכרת הנפש היא הכרת בעולם הזה חכרת לעולם הבא • וכן אמרו בירושלמי במסכת פאה הכרת חכרת הנפש היא עונה בה מלמד שהנפש נכרתת ועונה עמה וכן היא בפרקי דרך ארץ • ירצו לומר שהיא ידונה ביסורים לעולם והכרת בעולם הזה הוא שהיה ימיו נכרתים ורעו נכרת והימים הנכרתים הוא שימות קודם שיגיע אל חמשים כמו שלמדו כן באחרון ממועד קטן ממה שכתוב אל תכריחו את שבט הקהתי ואלמר ומזן חמשים שנה ישוב מנבא העבוד' ורצא אמר שם מחמשים ועד ששים זו היא מיתת כרת ואם הוא זקן ועבר על חייבי כריתות הכרת שלו הוא שימות פתאום כמו שמכר שם אם לא הגיע לגבורות וחייבי מיתת בידי שמים הם שאינם מגיעים לזמן הקצוב להם כמו שמכר בסוף פרק הכולך ואמרו במדרש שיעלה מות בחלומו ותהיה פרתו רוחה באכר ומתה ועל זה אמרו בפרק הערל כרת חמורה מיתתה וכן אמרו בפרק במה מדליקין והכרת לעולם הבא הנאמר באותן שכתוב בהם הכרת חכרת הוא שלא יחיו בתחיית המתים שק אמרו בפרק חלק האומר אין תחיית המתים מן התורה אין לו חלק לעולם הבא מאי טעמא מדה כנגד מדה הוא כפר בתחיית המתים לא יהיה לו חלק בתחיית המתים למדנו שהעולם הבא הוא תחיית המתים וכבר כתבנו זה בחלק שלישי מזה הספר זה הכרת בעולם הזה ובעולם הבא אינו אלא באותן שנא' בהם הכרת חכרת כגון אלו הנכרתים במשה זו אבל יש חייבי כריתות שאינם נכרתין בעולם הבא אלא בע"הו' ויש מהם שנכרתים הם ורעם והם שנא' בהם ערירים ושאר חייבי כריתות הם לבדם נכרתים בעה"ז :

והמבזה את המועדות • בפרק אלו הן הלוקין ובפרק ערבי פסחים אמרו אמר רב שעת משום רבי אלעזר בן עזריה המחלל את המועדות כאלו עובד ע"ז שנא' אלהי מסכה לא תעשה לך וסמך ליה את חג המועת חשומר כן כתב גירסא זו רבינו יונה ז"ל אבל אלו גורסין שם המבזה את המועדות ולפי גרסתו כתב ז"ל

כי כאן נאמר על חולו של מועד ושם נאמר על יום טוב עלמנו והמחלל אותן הוא
העושה מלאכה בהם ואע"פי שאינו עובר בהן אלא בלאו שאין בו כרת שקלו הכתוב
לעבוד ע"ז מלאחו ומיכות ולא נאמר על זה שאין לו חלק לעולם הבא אבל כאן
דבר על חולו של מועד על ק לא נאמר בכאן המחלל את המועדות ונראה שאין
מן החורה חילול בחולו של מועד שלא נאסרה בהם מלאכה מן החורה ואע"פי
שבראשון מהניגה הביאו מקראות הרבה תנאים לאסור מלאכה בחולו של מועד וכן
בפר' אין דורשין אמרו אסיפה בחולו של מועד מי שריא בחמייה נראה בודאי שאין
המקראות אלא אסמכתא בעלמא שהרי אמרו בפרק מי שהפך המסין מלאכתו
במועד לא קנסו בנו אחריו משום דלאו איסורא דאורייתא היא ובגמרא פרק
בתרא דמגילה שהוכיח לרשע חדש לענין קריאת ארבעה משום דליו יום טוב
ורשע חדש מותר הוא מן החורה בעשיית מלאכה כמו שהוא מפורש בפרק במה
מדליקין אלא שהוא מנהג לשנים כמו שמכר בירושלמי ועוד שאם היו הימים ההם
אסורים מן החורה לא היה מקילים בהם הכמים והחיר בהם כמה דברים כמו
מלאכת האבד ושכר פעולה למי שאין לו מה יאכל כמו שמכר במסכת מועד קטן שלא
מצינו באיסורי תורה שיקילו הכמים כל כך אלא ודאי מן החורה אין איסור מלאכה
אלא בראשון ושביעי של פסח וראשון ושמיני מסוכות אבל ימים שבתיים אין אסורים
אלא מדבריהם והקילו בהם כאשר נראה להם וכן נראה מהירושלמי שאמרו שם כי
רבי אבא בר ממל היה אומר אלו היה מי שימנה עמי החרתי מלאכה בחולו של
מועד כלום אסרו לעשות מלאכה בחולו של מועד אלא כדי שיהיו אוכלין ושותין ושמחין
ויגייעין בחורה ואלו אוכלין ושותין ופוחזים ואע"פי שבפרק שני ממועד קטן אמרו
דאבלות דרבנן וחולו של מועד דאורייתא לאו דאורייתא ממש קא אמר אלא שיש בהן
אסמכתא דאורייתא מה שאין קן באבל שאין בו אסמכתא מדאורייתא אלא מדברי קבלה
שנאמר והפכתי חגיגים לאבל וכן מה שאמרו בפרק אין דורשין אסיפה בחול המועד
מי שריא לאו למימרא דמדאור' אסירא אלא לומר כיון דמכל הני קראי דרשין אסמכתא
לא מסתבר לאוקומי קרא דהג האסיף בחולו של מועד ואע"פי שבראשון מע"ז
נראה שהעכו"ם שוין בהם לישראל אף על פי שאין אסור אלא מה שהוא מן החורה
אין משם ראייה לפי שהעכו"ם החזיקו בו מפני שהיא אסמכתא פשוטה ולדוקים
מודים בה אבל הדבר נראה ברור שאין איסור מלאכה בהם אלא מדבריהם וכן כתב
בעל הלכות גדולות וכן דעת רבינו חס ורבינו משה בן מימון ורבינו זעלי החסופות
ז"ל ופי' זה לא אמרו במשה זו אלא המבזה שלפי שאין אסורין במלאכה כיום טוב
עלמנו הוא מבזה אותם והריו זה כמחלל את הקדשים שהרי שם שמים נכר עליהם חבלה'
והמבזה אותם הוא ג"כ בכלל כי דבר ה' בזה ורבינו שלמה ז"ל פירש המבזה את המועדות
ועושה בהם מלאכה או שונה בהם מנהג חול באכילה ושתיה ונראה מפירושו בפרק
מי שהפך ובפרק אין דורשין שהוא סובר דמלאכת חולו של מועד אסורה מן החורה
וכן דעת רבינו משה בר נחמן ז"ל:

והמפר בריתו של אברהם אבינו פירש רבינו שלמה ז"ל שלא מל וא"כ
יהיה זה כמי שנאנסו אביו ואמו ולא מלו אותו בזמנו והגדיל ומלא עלמו ערל ואינו
רוצה למול ונאמר עליו אף ברייתו הפך ובמפר בריתו נתייב ואת מלאחו הפך הכרת
חכרת הנפש ההיא הכרת בעולם הזה חכרת לעולם הבא וזה התנא הוסיף זה
על התנא שהוא מונה אותן שאין להם חלק לעולם הבא שאין לומר שהתנא הוא
תנא ותייר שהרי אמרו בראשון מקדושין תנא תני אלו ואת אמרת תנא ותייר ובפרק

אחרון מסנהדרין אמרו כי דבר ה' בזה ולא מצאנו הפר הכרת חכרת הנפש הריא
 זה המצר ברית בשר מכאן אמר רבי אלעזר המחלל את הקדשים וכו' . והתנא
 שבראש פרק חלק מפרש זאת מצאנו הפר באומ' אין תורה מן השמים והכל הוא
 עיני אחד עם כי דבר ה' בזה שהוא אומר אין תורה מן השמים . ורבינו משה ז"ל
 פירש המושך את ערלתו כדי לכסות המילה ועשה כן כדי לצוות המצות . ובשבת
 פרק מירא אמרו כי ר' אבהו נשתיב יורד בנהר היה מגלה מילתו לפי שאמרו ח"ל
 כל המצוה ירו כנגד פניו שלמה כאלו נופר בצריתו של אברהם אבינו ומצביים על
 שהוא ימול וכשהיה עולה מן הנהר היה מכסה אותה מפני בני אדם כי אין לנו
 מצוה גדולה מהמילה שאפי' שבת ההמורה מחללין עליה והענו"ס לא נחצו אלא
 בערלה שאמר כי כל הגויים ערלים כמו שמר בצדק צפ"ד נדרים והמפר
 אותה הוא מפר ברית שכרת השם עמו והרי הוא ענו"ס שאין להם חלק
 לעולם הבא . וגר שלא ראה למול אין מקבלין אותו אע"פ שטבל אלא שאם
 נחתך גידו אין מילה מעכבתו מלהחגייר וכן נחצו החוס' בפ' החולק וצפ"ד רבי
 אליעזר דמילה :

והמלבין פני חבירו ברבים . והוא המביישו ואחרתו היא אם עשה דרך
 חוכמה בכלל ולא השא עליו חטא ואם עשה דרך ציון שמזכיר לו מעשיו הראשונים
 אשר שב מהם הוא בכלל ולא תונו איש את עמיתו שפירשנו ח"ל באגמא דברים
 כמו שמר בצדק הזהב וכבר אמרו שם וכן בצדק חלק שאיבי דוד היו מביישן אותו
 בבית המדרש והיו אומרים לו הבא על אשת איש מהו עונשו והוא היה אומר להם
 הבא על אשת איש מיתתו בחוק מהודה יש לו חלק לעולם הבא אבל המלבין פני
 חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא ואמרו שם במערבא במאי וסירי באחורי
 אנפי והרבה הסמירו שם בזה ואמרו בצדק חלק מפני מה וכה"רבעם למלכות מפני
 שהוכיח שלמה ואמר לו אביך פרך פרעות בחומה כדי שיעלו ישראל לרגל . ואחיה
 גדרת אותם לעשות אנגריא לבת פרעה שנאמר סגר את פרך עיר דוד ומפני מה
 נענש שהוכיחו ברבים . וכן בדברי הימים נחוצ על אביה בן רחבעם ויגפחו ה'
 וימח ואמרו ח"ל במדרש רוח כי נענש מפני שאמר לירבעם ועמכם עגלי הזהב
 וחסדו ברבים . ויקרא זה המלבין פני חבירו לפי שבתחלת ההלכנה פניו מאדימות
 ואחר כך מלבינות וחו שאמרו שם ראזיל סומקא ואחי חיורא והרי זה כשופך דמים .
 וחכמי הרפואה אמרו כי הבושה הוא מהתענות הנפשות שיש לו שתי תענות
 אחת לחוך ואחת לפנים כי הכעס והחמה והשחוק המופלג הוא מתענע הרוח
 אשר בלב מתרה ללאח לחוך ויולא עמו הדם ומאדימים פניו והאבל והיגון והדאגה
 הוא כהפך שהרוח הוא נכנס מפני האער ופניו מתכרכמים ובבושה בתחלה הוא
 נכנס לגד פנים מפני האער ואח"כ מתחזק השכל ומעביר הבושה מעל פניו ויולא
 החיה לגד חן ומאדימין פניו כי אין הבושה דבר אחר אלא הגבורה השכל . וכבר
 שאלו לחכם מה הוא הבושה אמר להם השכל מה הוא השכל אמר להם הבושה
 והם דברו על הבושה שאדם מצביים מעלמו וההלכנה האוחז שדברו בה חכמי ישראל
 היא בני שמביישין אותו בדברים שהרוח הוא מתענע לגד חוך כמי שמתחלל חמה
 ולפי שאין לו טענה בזה להסיר הבושה ההוא מעל פניו הוא דואג בקרבו ונכנס הרוח
 לגד פנים והדם נכנס עמו והרי הוא כאלו שפך את דמו מזד חוך לגד פנים ועל
 זה אין לו חלק לעולם הבא כי ההריגה היא לפי ששם חיה שבת בבושתו לעולם
 ופנסהו כלמחו ופמו שיש בע"ז וגילוי ערוות שהם ביהרג ואל יעבור חולדות כיוולא

בהם בע"ז הנהגה מעמי אשה ובגילוי ערויות המסחכל בערויות שאמרו על כל זה
 בפרק בן סורר ימות ואל יתפסא מעמי אשה ימות ואל תעמוד לפני ערומה ק'
 חולדות ריחה שהיא ביהרג ואל יעבור היא ההלכה והחמירו בה יותר מהר"מ
 שהרמב"ם יש לו חלק לעולם הבא והמלצין אין לו חלק לעולם הבא מפני שעברו עליו
 דעתו חמיר עד יום המיתה וכן המלצין אינו כל כך חמור עליו הטעם זה ולא יתעורר
 לתשובה וימות והטעם עמו ועמו בן . וכבר אמרו אמר רב הסדר נוח לו לאדם
 שיפיל ועמו לחוך כששן האש ואל ילצין פני הבורו ברבים מנא לן מתמר טה' היא
 מולאת וגו' בראשון מסוטה ובפרק הזהב ובפרק כ"ד בברכות ובפרק מציאת
 האשה :

והמגלה פנים בתורה שלא כהלכה . בפרק חלק אמרו שכלל זה הוא
 האומר מה אהנו לן רבנן לידעו קרו ולדידכו תנו חה אע"פ שהוא בכלל אפיקורוס
 מפני שמצוה חלמידי חכמים אבל זה בו ענין רע שני שהוא אומר כנגד החזרה שנאמר
 ונשאחי לכל המקום בעבורם הרי שחלמידי חכמים מהינם בעולם ומגינים עליהם
 בחורתם . ובאחרון ממגילה אמרו שהמתרג' ומורעך לא תתן להעביר לתולך ומורעך
 לא תתן לאעבר' לארמייתא משחקין אותו בחיפה מפני שהוא מגלה פנים בחזרה
 שלא כהלכה שהוא מחייב כרת בזה התרגום לבא על העכו"ם והרי גלה פנים ופירושים
 בחזרה שלא כהלכה ובכלל זה הדורש אגדות של דופי . ובידועתא של מסכת פאה
 פרק ראשון פירשוהו לשון עוות פנים שהוא מגלה פנים בחלפה לעבור על דברי תור'
 בפרהסיא והוה והנפש אשר העשה ביד רמה ושם נאמר הכרת הכרת הנפש היא
 והוה לשונם שם המגלה פנים בחזרה עובר על דברי תורה בפרהסיא כיהויקוס בן
 יאשיהו והבירוי . והאנשים האלה חורה ומעשים טובים שבידם לא יועילו להם
 להיות חלקם בחיים לעולם הבא . ושם אמרו מה אכן קיימין אי בשעשה תשובה
 אין לך דבר שעומד בפני בעלי תשובה אלא בשלא עשה תשובה ומח בייסורין כלומר
 שאין הייסורין עם המיתה ממרקין בלא תשוב' התעלום האלה בנפשותם ובאבות
 דר' נתן אמרו עונה בה לא אמרתי אלא בזמן שעונה בה וכן יראה מפסוק הכתוב
 שנאמר ויאלו וראו בפגרי האנשים הפושעים בי ולא כתב אשר פשעו בי . וכן דקדקו
 זה בגמרא בפ' עושין פסין על ענין אחר . ורבי אלעזר המודעי אמר החורבן היה
 שהרי אמר לו ר' טרפון מודעי עד מתי אתה מגבב ומביא עלינו ובימי רבן גמליאל
 היה ג"כ שהרי מצינו שהיה הוא ורבן גמליאל חולקין עם רבי אלעזר ורבי יוחנן
 בפרק ערבי פסחים וכן בפרק במה בהמה יולאה ומצינו שהיה אומר עדיין לריבין
 אנו למודעי בפ' גיד הנשה ובפ' מגילה נקראת ובפ' השוחפין שרע ושם פירש רבינו
 שלמה ז"ל שהיה מהר המודיעים ובמסכת פסחים נראה שהיה רחוק מירושלם מהלך
 חמש עשרה מילין שהיא דרך רחוקה למי שהיה שם בעת שחיטת הפסח כמו שמכר
 בפרק מי שהיה טמא ובכרך ביתר היה נשאר אותה אנדריאנוס קיסר והיה מחפלה
 בכל יום שלא תבקע העיר בידו ועט"ס אחד אמר לקיסר שכל עוד שיהיה קיים
 רבי אלעזר לא תמסר בידו ונכנס לעיר דרך ציבין ועשה כמדבר באוזן של רבי
 אלעזר ורבי אלעזר לא הרגיש כי היה עוסק בחפלתו והגידו לבר כוזבא שהיה
 מלך בכרך ביתר אחר חורבן ירושלם כי עט"ס אחד נכנס מרגל לעיר והיה מדבר
 עם רבי אלעזר ותפס המלך העכו"ם ואמר לו מה היית מדבר עם רבי אלעזר אמר
 לו הקיסר שלחני אצו כי הוא אמר לו שיתן לו העיר ושאל המלך לרבי אלעזר מה
 אמר לו ואמר לו לא דבר עמי כלל מיד נתמלא המלך חמה על רבי אלעזר ובעט

שמסורלנו הכמים במלא וחסר הם שומרים חורה שבכח שעל ידי המסורה ילאו לנו כמה מדרשו בחלמוד כמו בסכת בסכת קרנת קרנת קרנת קרנת והרבה כיוצא בהם והרבה דייטס מהחלמוד הם יולאים על פי המסורה כמו אשר תקראו אחס שהוא חסר בשלשה מקומות ודרשו ממנו אחס אפי' שוגגין ואפי' מזידין ואפי' מוטעין :

מעשרות סייג לעושר : זהו כנגד מהשבחן של בני אדם אשר עיניהם רעה בשלשה כי חושבים חסרון בנכסיהן מה שנותנים מהמעשרות גם מהלדקות ואמרי' בפי' מציאת האשה לאו כדון מחלין מלה ממוגל חסר כלומ' שקיום הממון הוא כשחסרין אותו כמו שהמלה הוא סיבת קיום הבשר מפני שמחסרו מהלחות אשר בו אשר הוא סיבת טרחתו והמלה מייבשו ומקיימו והתגל אמר דבר גדול מזה שמקיימו ומוסיף עליו כמו שגא' יש מפור וכוסף עוד כי לא אמר סייג לנכסים מעשרות אלא סייג לעושר וכן דרשו בילמודו עשר חשער עשר כדי שחשער וכבר הביאו שם משנה בדרס אחד שהיתה לו שדה המוציא' אלף מדות ומתפרנס ממנה אחר שהיה עותן מאה למעשר ובשעת פעירתו אמר לבנו לעשות קן ועבר על זוויו ובכל שנה ושנה היתה פוחתת והולכת עד שלא הוציא' אלא המעשר ממה שהיתה למודה ואמרו לו קרוביו עד עתה היית אחס בעל הבית והקב"ה כהן ועשיו הקב"ה בעל הבית ואחס כהן שוטל המעשר וכן הוא במדרש ואלה שמות רבה וכבר הקשו במסכת חעני' על מה שדרשו עשר כדי שחשער ומי שרי לנכסיו קב"ה והא כתיב לא תנסו את ה' אלהיכם ותיראו חוץ מזה שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האלור ויהי טרף בצייתי ובחנני נא בואת אמר ה' לבאות אם לא אפתח לכם את ארצות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די והנה נחצאר כי המעשרות סייג לעושר מהכתוב ומהקבלה ומהסיון ואין במשניות שלנו מעשרות סייג לעושר אלא בקלחן :

ונדרים סייג לפרישות : הפרישות הוא המחמיר על עצמו לאוסר דברים המותרין לו כדי שלא יכשל בדברים האסורים כמו הסויר שפורש מן היין כדי שלא יתקלקל בעבירה : וכמו שאמרו בסוטה ובחזיר בתחלתם ובברכות פרק הרואה למה נסמכה פרשת חיר לפרשת סוטה שהרואה סוטה בקלקולה זייר עצמו מן היין שהשכרות מביא לידי זמה שגא' זנות יין ותירוש יקח לב וכתיב למי אוי למי אבוי וגו' למאחרים על היין וכתיב עניך יראו זרות הם הנשים האומות שנקראו זרות שנאמר לה'ילך מאשה זרה והסויר נקרא פרוש כמו שתרגס אנקלוס חיר אחיו פרישא דאחוי ובפרק חזקה הבתים אמרו כשרב בית המקדש רבו פרושים בציראל שלא לאכול בשר ושלא לשחות יין והאוכל חולין בעהרה כדי שלא יכשל לאכול תרומה וקדשים בעוממה נקרא גם כן פרוש וכמו ששינוי בפרק אין דורשין ומייחיו לה בפרק בנות נוחים בגדי עם הארץ שאינו אוכל חולין בעהרה הם עומאים כמו מדרם הוב לפרושים האוכלים חוליהם בעהרה ועל זה אמרו בראשון מע"ז נקיה מביאה לידי פרישות ואומר התגא כי לפי שהפרוש נכשל בפרישותו לאכול חולין בעוממה או שאר דברים שרואה לפרו' מהם ואין בזה עבירה מן התורה ולפעמים יבא לידי משול בפרישותו : הדבר שהוא סייג לזה הוא הגדר שיאסור עליו הדבר ההוא בגדר או יאסור בגדר עליו דברים המותרים אם יעבור על פרישותו ומחך חומר הגדרים יהיה מהר בפרישותו ויכוף את יארו ולולי זה לא הותרו הגדרים שהרי קרא הכתוב אל הסויר חוטא וכמו שאמרו בראשון

בהם בע"ז הנהגה מעצי אשרה ובגילוי עריות המסתכל בעריות שאמרו על כל זה בפרק בן סורר ימות ואל יחרפה מעצי אשרה ימות ואל תעמוד לפניו ערומה ק חולדות ריחיה שהיא ביהרג ואל יעבור היא ההלכה והסמיוה בה יחר מהרזיחה שהרזתה יש לו חלק לעולם הבא והמלצין אין לו חלק לעולם הבא מפני שעברה עליו דעתו חמיד עד יום המיתה וכן המלצין אינו כל כך חמור עליו טעם זה ולא יתעורר לחשובה וימות וטעמו עמו ועמו בו * וכבר אמרו אמר רב חסדא נוח לו לאדם שיפיל עצמו לחוך כבשן האש ולא ילבין פניו הבירו ברבים מנא לן מתמר שנא' היא מולאת וגו' בראשון מטעם ובפרק הזה ובפרק כ"ד בברכות ובפרק מילת האשה :

והמגלה פנים בחורה שלא בהלכה * בפרק חלק אמרו שבכלל זה הוא האומר מא אהנו לן רבין לדידכו קרו ולדידכו תנו וזה אע"פ שהוא בכלל אפיקורוס מפני שמתבטח תלמידי חכמים אבל זה בו ענין רע שני שהוא אומר כנגד החורה שלאמר ושאלתי לכל המקום בעבורם הרי שחלמידי חכמים מהנים בעולם ומניינים עליהם בחוריהם * ובאחרון ממגילת אמרו שהמתרג' ומורעד לא חתן להטעיר למולך ומורעד לא חתן לאעבר' לארמויותא משחקין איתו במיפה מפני שהוא מגלה פנים בחורה שלא כהלכה שהוא מחייב כרת בזה התרגום לבא על העכו"ם והרי גלה פנים ופירושם בחורה שלא כהלכה ובכלל זה הדורש אגדות של דופי * ובירושלמי של מסכת פאה פרק ראשון פירשוהו לשון עוות פנים שהוא מגלה פנים בחלפה לעבור על דברי חור' בפרהסיא וזהו והנפש אשר תעשה ביד רמה ושם נאמר הכרת חכרת הנפש היא וזהו לשונם שם המגלה פנים בחורה עובר על דברי חורה בפרהסיא כיהויקיס בן יאשיהו והבירוי * והאנשים האלה תורה ומעשים טובים שבידם לא יועילו להם להיות חלקם בחיים לעולם הבא * ושם אמרו מה אכן קיימין אי בשעשה חסובה אין לך דבר שעומד בפני בעלי חסובה אלא בשלל עשה חסובה ומח בייסורין כלומר שאין הייסורין עם המיתה ממרקין בלא חסוב' החטאים האלה בנפשותם ובאבות דר' נתן אמרו עויה בה לא אמרתי אלא בזמן שנוהג בה וכן יראה מפשט הכתוב שלאמר וילאו ורלו בפגרי האנשים הפושעים בי ולא כתב אשר פשעו בי * וכן דקדקו זה בגמרא בפ' עושין פסין על ענין אחר * ורבי אלעזר המודעי אחר החורבן היה שהרי אמר לו ר' ערפון מודעי עד מתי אחת מנבב ומביא עלינו ובימי רבן גמליאל היה ג"כ שהרי מצינו שהיה הוא ורבן גמליאל חולקין עם רבי אלעזר ורבי יהושע בפרק ערבי פסחים וכן בפרק כמה בהמה יולאה ומצינו שהיה אומר עדיין לריבן אמו למודעי בפ' גיד הנשה ובפ' מגילה נקראת ובפ' השוחטין שרף ושם פירש רבינו שלמה ז"ל שהיה מהר המודיעים ובמסכת פסחים נראה שהיה רחוק מירושלם מהלך אמה עשרה מילין שהיא דרך רחוקה למי שהיה שם בעת שהיטע הפסח כמו שאמר בפרק מי שהיה טמא ובכרך ביתר היה נשאר אחת אנדריאנוס קיסר והיה מחפץ כלל יום שלא חבקע העיר בידו ועכו"ם אחד אמר לקיסר שכל עוד שיהיה קיים רבי אלעזר לא תמסר בידו ונכנס לעיר דרך ביבין ונעשה כמדבר באינו של רבי אלעזר ורבי אלעזר לא הרגיז כי היה עוסק בחפלתו והגידו לבר חמיצה שהיה מלך בכרך ביתר אחר חורבן ירושלם כי עכו"ם אחד נכנס מרגל לעיר והיה מדבר עם רבי אלעזר ותפס המלך העכו"ם ואמר לו מה היית מדבר עם רבי אלעזר אמר לו הקיסר שלחני אלוני כי הוא אמר לו שיתן לו העיר ותאל המלך רבי אלעזר מה אמר לו ואמר לו לא דבר עמי כלל מיד נתמלא המלך חמה על רבי אלעזר ובעט

בו באגרופו ומה ומיד ממסרה העיר ביד הקיסר ועל זה נאמר בזכריה הוי חזעי
האליל עזבי האלן חרב על זרועו ועל עין ימינו זרועו יבוס תיבש ועין ימינו כהה
תכהה קן כתוב במדרש איכה רבתי ובהרבה מקומות במכילתא מלינו שחולק ר'
אלעזר המודעי עם ר' יהושע :

רבי ישמעאל אומר : הוי קל
לראש ונוח לחשחורת : והוי מסבל
מקולות אמר רבי עקיבא עליו היה רבי
את כל האדם בשמחה :

ישמעאל דן כנגדי והוא שחיבר מכילתא
בספר ואלה שמות ועליו אמר בן עזאי בפרק בהמה המקשה חבל עליך בן עזאי
שלא שמעת את רבי ישמעאל ואינו ר' ישמעאל בן אלישע כהן הגדול מהרוגי מלכות
שאלמו עליו בפרק הרוחא שהרוחא אוחז בחלוס ידאג מן הפורענות וגם זה רבי
ישמעאל היה כהן כמו שאלמו בפרק אלו טרפות שהוא כהנא מסייע כהני ורבי
יהושע שהיה רבו של רבי עקיבא-היה אומר לו ישמעאל אחי בפרק אין מעמידין
ובחוספתא של מסכת פרה ובמדרש חזית וגם אמרו כי היה קטן ולפיכך לא גילה
לו רבי יהושע טעם למה נאסרה גבינה של עכו"ם ובפרק שלישי משבועות אמרו
שמיש רבי נחמיה בן הקנה : ולשון רבינו משה ז"ל הוא כשתעמוד לפני אדם גדול
המעלה שים ענמך לנגדו קל ושימש אוחז ואל חוקיר ענמך לו וכשתהיה עם שחור
השער ר"ל עביר השנים לא תעשה כן אלא חוקיר ענמך עמו וחו לשון מוה שהוא
לשון יסוד והנחה ואל תשחק ואל תגעגע עמו ואחר כן אמר אל תחשוב כי מה
שהורחיק מהתגעגע עם עביר השנים חייב שתקבל אוחז בזהם ובפנים זעופות לא
כן המורה אבל לרדך שתקבל כל אדם קטון או גדול בן חורין או עבד כל איש בשמחה
זה יותר ממה שהסביר עליו שמאי בסבר פנים יפות עכ"ל ז"ל ודומה זה למה שאלמו
שלמה אל תתהדר לפני מלך : ופירוש תשחורת מענין הילדות והשחרות : וכיוצא
בזה פירש רבינו שלמה ז"ל אלא שפירש תשחורת זכר מלשון הנמים ז"ל הדבק
לשחור וישתחון לך מלשון תרגום לא חמור אחד מהם נשאתי לא שחריה וכן פירש
רבינו יונה ז"ל לה"ה ואומר כי אע"פ שיש לו רעות וממשלה מהמלך על יקל עצמו
אליו כמו למלך וגם לא יתנשא לפניו שהרי ממשלה יש לו אבל יהיה נוח עמו
במדה בינונית בין הקלות וההתנשאות : ורבינו שלמה ז"ל פירש בה לשון אחר
הוי קל לראש כשתהיה בחור הוי קל כנגד היוצר וגם בזקנותך תהא נוח לו
ופירש תשחורת לשון זקנה כמו הילדות והשחרות הכל וכחב כי באגדה שנינו
בן תשחורת הוא ליה לר' עקיבא : ופי' רבינו משה יצחק נטון : וכבר פירשנו
והוי מקבל את כל האדם בסבר פנים יפות שאינו מענין זה אלא מענין הכנסת
אורחים :

רבי עקיבא אומר : שחוק וקלות
ראש מרגילין לערוה : מסורת סייג
לחורה : מעשרות סייג לעושר :
וגררים סייג לפרישות : סייג לחכמה
שתיקה :

הפירוש רבי עקיבא היה מקהל
גרים שהרי יוסף לבין היה גר כמו שחל'
בפר' תפלת השחר שלא היה לו זכות
לצות והיה מעשרה הרוגי מלכות כמו
שמכר באחרון מברכות ובפרק הקומץ
רבה ובראשון מבתרא ובמכילתא והיה

מאותן שנכנסו לפרדם והוא לבדו נכנס בשלום ויאל בשלום כמו שמכר ב' אין דורשין ועליו אמר בן עזאי בנדרים בפרק גערה הבל עליך בן עזאי שלא שימשת את רבי עקיבא ועליו אמרו בפרק הרואה שהרואה אותו בשלום יפסע לחסידות וכן היה אומר כשהייתי עם הארץ הייתי אומר מי יתן לי תלמיד חכם ואנחנו כחמור כמו שמכר ב' אלו עוברין והוא היה מאותן ארבעה שחיו מאה ועשרים שנה משה והלל וירבן יוחנן בן זכאי ורבי עקיבא כמו שמכר בסוף ספרי והיה תלמידו של רבי אליעזר כמו שמכר בפרק ארבע מינות בסנהדרין והיה חולק עליו כמו שמכר בפסחים בפרק ואלו דברים ובפרק רבי אליעזר דמילה וכן היה אומר לרבי יוחנן רבי הרשני לומר דבר ממה שלמדתי כמו שמכר ב' אם אינן מכירין בראש הגנה והיו גדולי התנאים תלמידיו והסתמות כולם נסתמו לפי דעתו כמו שאמרו בפרק אלו הן הנחנקין סתם מתני' רבי מאיר סתם תוספתא ר' נחמיה סתם ספרא רבי יהודה סתם ספרי רבי שמעון וכולהו אליבא דרבי עקיבא וגם הוא היה תלמידו של נחום איש גס זו כמו שמכר בפרק מי שמתו נחום איש גס זו לחטא רבי עקיבא ובפ' אין דורשין אמרו שמיש אותו עשרים ושנים שנה וכן בפרק שלישי משבועות וכן בפרקא דחסידי וכן בפרק בני העיר אמרו שאל רבי עקיבא את רבי נחמיה הגדול ולמד לפני רבי טרפון אבל מרוב פלפולו נחמד הרבה עד שנחשב חבירו והלכה כרבי עקיבא מחבירו ואפי' מר' טרפון כמו שמכר ב' הכותב :

שחוק וקלות ראש מרגילין לערוה . השחוק ידוע ואינה מדה ירא חטא והעצב היא יולאת מנפש דואגת בקרבה על שאינה יכולה להשלים את חוקה וכמו שאמרו בפרק אין עומדין וסמכו לזה בכל ענין יהיה מותר והשחוק חמיד בלי ספק יהיה עסקו עם הנשים כי מדתו כמדתן וזהו כל הפנן וקלות ראש גם כן הוא ממתת הנסילים קלי עולם שהוא מיקל את ראשו ללכת ככסיל דרך הדיוטות בין בהלכותו בין בדיבורו וגם בדרך כשהסגל הולך לבו חסר ואמר לכל סגל הוא הרי שבהלכותו ודבורו הראה לכל לבו החסר ומי שהוא חושב ששנייה למעלה מראשו יושב בפניו כבובד ראש וכמו שאמרו מלא כל הארץ כבודו בא' מקדושין ובפרק כולך מצרכין בברכות והפך קלות ראש גם כן הוא הליטות ואמרו באחרון מברכות לא יקל אדם את ראשו כנגד שער המזרח וכן הוא הפך היראה שאמרו אין עומדין להחפיל אלא מתוך כובד ראש ולמדו זה מהכתוב עבדו את ה' ביראה ואלו המדות שהם ענין וכובד ראש הם סייג גדול לערוה כי זאה המטה בסייגים היא מדברת אבל רעה התנה להחמיר לומר כי הפך אלו המדות והם שחוק וקלות ראש אל תחשוב שאין בהם אלא מדה כל אדם הבינונים והעצב והמכובד אינם אלא מדה החסידים אבל המדות האלה הם מרגילין לערוה כי בלא ספק יבשל בערוה וכמו שאמרו בנדרים פרק אלו מותרין כל הכופה בשנים כופו בא לדי עבירה וכל שכן השחוק והמיקל ראש שהוא בלי ספק יבשל בערוה שזהו פרי שתי מדות אלו ואמרו במסכת כלה והביאזה בשבת בפרק כמה אשה ובפ' מי שמתו כל המסתכל באצבע קענה של אשה כאלו הסתכל במקום החורף ולזה מנה הכתוב במלחמת מדין טענת עם כומו שהוא מקום זמה :

מסורת סייג לחורה . כל אלה הדברים אשר יספר אחר כן הם סייג וגדר לשמור שלא יכנס בהם האדם לשומתם ולבטלם כמו שאדם עושה סייג לכרמו שלא ינהגו בו עוברים ושבים מנהג הפקר והוא מלשון סוגה בשושים והמסורת

שמסרו לנו חכמים במלא וחסר הם שומרים תורה שבכתב שעל ידי המסורה ילאו לנו כמה מדרשות בתלמוד כמו בסכת בסכת בסטות קרנת קרנת קרנות והרבה כיוצא בהם והרבה דיינים מהתלמוד הם יוצאים על פי המסורה כמו אשר תקראו אחת שהוא חסר בשלשה מקומות ודרשו ממנו אחת אפי' שנגבן ואפי' מוידין ואפי' מוטעין :

מעשרות סייג לעושר • זהו כנגד מהשבתן של בני אדם אשר עיניהם רעה בשלחם כי חושבים חסרון בנכסיהן מה שמחיסם מהמעשרות גם מהבדקות ואמרו 'בפ' מציאת האשה לאו כדין מתלין מלה ממונא חסר כלומ' שקיים הממון הוא כשמחסרין אותו כמו שהמלה הוא סיבת קיים השבר מפני שמחסרו מהלחות אשר בו אשר הוא סיבת סרונו והמלה מייבשו ומקיימו והתנא אמר דבר גדול מזה שמקיימו ומוסיף עליו כמו שגא' יש מפור ומוסף עוד כי לא אמר סייג לנכסים מעשרות אלא סייג לעושר וכן דרשו בילמדנו עשר העשר עשר כדי שתחשער וכבר הביאו שם מעשה בלדס אחד שהיתה לו שדה המוציא אלף מדות ומתפרנס ממנה אחר שהיה נתון מלה למעשר ובשעת פטירתו אמר לבנו לעשות כן ועבר על ארזי ובכל שנה היתה פוחתת והולכת עד שלא הוציא אלא המעשר ממה שהיתה למודה ואמרו לו קרוביו עד עתה היית אחת בעל הבית והקב"ה כהן ועכשיו הקב"ה בעל הבית ואחת כהן שמוטל המעשר וכן הוא במדרש ואלה שמות רבה וכבר הקשו במסכת תעמי' על מה שדרשו עשר כדי שתחשער ומי שרי לנשויו קב"ה והוא נחייב לא תנסו את ה' אלהיכם ותירצו חוק מוז שגאמר הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי ערף בביתו ובחגוני לא בואת אמר ה' לבאות אם לא אפתח לכם את ארצות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די והנה נתבאר כי המעשרות סייג לעושר מהכתוב ומהקבלה ומהגסיון ואין במשניות שלנו מעשרות סייג לעושר אלא בקלתן :

וגדרים סייג לפרישות • הפרישות הוא המחמיר על עצמו לאוסר דברים המותרין לו כדי שלא יכשל בדברים האסורים כמו המיר שפורש מן היין כדי שלא יתקלקל בעבירה • וכמו שאמרו בסוטה ובמיר בתלמוד ובברכות פרק הרחאה למה נסמכה פרשת מיר לפרשת סוטה שהרחאה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין שהשכרות מביא לידי זמה שגא' זנות יין ותירוש יקה לב וכתיב למי אוי למי אבוי וגו' למאחרים על היין וכתיב עיניך יראו זרות הם הגשים האונות שנקראו זרות שגאמר להלילך מאשה זרה והמיר נקרא פרוש כמו שחרגס אנקלוס מיר אחיו פרישאל דלחוהי ובפרק חזקת הבתים אמרו נשחרב בית המקדש רבו פרושים בישראל שלא לאכול בשר ושלא ולשתות יין והאוכל חולין בעהרה כדי שלא יכשל לאכול תרומה וקדשים בטומאה נקרא גם כן פרוש וכמו ששינו בפרק אין דורשין ומייחיו לה בפרק בנות כותים בגדי עם הארץ שאינו אוכל חולין בעהרה הם עומאים כמו מדרס הוב לפרושים האוכלים חוליהם בעהרה ועל זה אמרו בראשון מע"א נקיה מציאה לידי פרישות ואומר התנא כי לפי שהפרש נכשל בפרישותו לאכול חולין בטומאה או שאר דברים שחזנה לפרו' מהם ואין צוה עבירה מן התורה ולפעמים יבא לידי מכשול בפרישותו • הדבר שהוא סייג לזה הוא הגדר שיאסור עליו הדבר ההוא בגדר או יאסור בגדר עליו דברים המותרים אם יעבור על פרישותו ומתוך דומה הגדרים יהיה מהר בפרישותו ויחפף את יצרו ולולי זה לא אותרו הגדרים שהרי קרא הכתוב אל השיר חוטא וכמו שאמרו בראשון

משבוע' ובכריתות פרק המביא ובמיר ובנדריים ובפרק החובל ובמסכת תענית כמו שכתבנו למעלה ואמרו בירושלמי לא דיין מה שאסרה עליך חורה אלא שאתה אוסר עליך דברים אחרים כי לא הותר לאדם לערר את הגוף אלא לפרוש מן העבירה ובראשון מנדרים וכן בראשון ממיר אמרו אמר שמעון הגדיק מימי לא אכלתי חסם מיר טמא אלא פעם אחת בא לידי אדם אחד מיר מן הדרום וראיתיו יפה עינים וטוב רואי וקונוותיו סדורות לו תלתיים אחרתי לו בני מה ראית להשחית שערך זה הגאה אמר לי רועה הייתי לאבא בעירי הלכתי לשאוב מן המעיין והסתכלתי בצבואה שלי ופחא יצרי עלי וביקש לערדתי מן העולם אחרתי לו רשע למה אחת מתגאה בעולם שאינו שלך בני שהוא עמיד להיות רמה וחולעה העבודה שאגלחך לשמים מיד עמדתי חמדתי ושקתיו על ראשו אחרתי לו בני ירבו כמותך מדרי מירות בישראל עליך הכתוב אומר חס כי יפליא לנדור מדר מיר להזיר לה' ואמרו בויקרא רבה כי הלל היה נכנס לבית המרחץ והיה אוכל ואומר אורח בא אלי וכבדתיו והיו אומרים לו וכל יום באים אליך אורחים והוא אומר זאת הגשמה היא בבה בכל יום כאורח ואכבדה כמי שמכבד האורח להאכילו ולהשקותו לרחצו' ואמרו בירושלמי רבי אלעזר הוה ממית פריעי כולה שחא כדי לאכול מכל מין ומין ויש מפרשים שהיה עושה כן כדי לברך על ההנאה ולהזכיר שם שמים וטוב הוא זה ג"כ אבל האמת הוא שהיה עושה כן שלא לערר הגוף מתאוות העולם וכתיב יודע לדיק נפש בהמתו ועוכר שארו אמרי וחרתינו השלימה לא אסרה ההנאה ואסרה הריבוי בהם וסייבה מיחה לזולל וסובא על כן אמר התנא כי הגדרים שהם לעשות סייג לפרישות הם הגבחרים לא שאר נדרים והלא אמרו בגדרים פרק ואלו מותרין אל תהי רגיל בגדרים שסופך למעול בשבועות ואפי' נדרי גבוה אסורין אלא כמו שהיה הלל עתה שמביא בשבועתו לעושה עושה עליה כמו שאמר בראשון מנדרים ואמר נדרים סייג לפרישות ולא השבועות כי העובר על השבועה הוא עובר עליה בשעה קלה והגדר הוא קיים עליו ואף אם יעבור היום על נדרו גם למחר אסור לעבור עליו ולכן הוא יותר סייג הגדר מהשבועה זה דקדק רבינו יונה ז"ל ובגדרים פרק ואלו מותרין אמר כי לא זרין בתנאים אבל באיכוויה מודהר וזה הגדר הוא סייג לפרישות ובערך פירש נינו נדרים שתיקנו חכמים הם סייג לפרישות שהוא פורש מלהזכיר השם הנכבד :

סייג לחבמה שתוקה . כבר דברנו בפרק ראשון במעלת השתיקה ולא הורף התנא לדבר בה אבל סגפה לאלו הסייגים להודיע כי גם היא סייג לחכמה וכן כתוב חושך אמריו יודע דעת ובהרבה מקומות מוזכרין חכמים חכמה אחר חורה כמו שאמרו בסוטה פרק ראשון ובמגילה בפרק ראשון על משה רבינו ע"ה שהיה אב בחורה אב בחכמה ומה הוא זה ומה הוא זה ונראה כי החורה היא שמסר הקב"ה למשה והחכמה היא מה שאדם מתחכם ומזילא מפלפלו וכמו שאמרו בפרק במה מדליקין קבעת עתים לחורה פלפלת בחכמה והודיע התנא שהחכם אם ירצה שתתקיים חכמתו בידו ולא ישכחה ישחוק הרבה כי על ידי דיבור חכמתו משתכחת ממנו והסייג שלה היא השתיקה והתנא ידע זה מחכמתו ומפלפולו והודיע קן לחכמים כ"ל . ורבינו משה ז"ל פירש חורה תלמוד החורה בציבור מותרת והחמה מעשה בראשית ומעשה מרכבה שהם לפי דעתו חכמת הטבע וחכמת האלמות וכבר כתבנו מזה בחלק שני מזה הספר הרבה :

הוא היה אומר חביב אדם שנברא
 בצלם • חבה יחירה נודעת לו
 שנברא בצלם • שנאמר כי בצלם
 אלהים עשה את האדם • חביבין
 ישראל שנקראו בנים למקום •
 שנאמר בנים אחם לוי אלהיכם •
 חביבין ישראל שנתן להם כלי חמדה •
 שבו נברא העולם • חיבה יחירה
 נודעת להם שניתן להם כלי חמדה •
 שבו נברא העולם • שנאמר כי לקח
 טוב נתתי לכם תורתי אל תעוובו :

הפירוש קך הוא לשון המשנה ופיר'
 רבי' משה ז"ל הכפל הוא כי המטיב
 לחבירו ואינו מודיעו הטובה שעשה עמו
 יחזה יותר שלימה אלו נחשב בעיניו
 להודיעו ולומר ראה מה עשיתי עמך
 וכמו שאמרו צ"ל שני מ"ט הנותן מחנה
 לחבירו צריך להודיעו והס שתי טובות
 האחת המחנה והשנית הכבוד שכבודו
 שנחשב בעיניו להודיעו ושהודיע השם
 בחורו כי האדם נברא בצלם וששאל
 נקראו בנים ושנתן להם לקח טוב היא
 החיבה היחירה וזהו פירושו ז"ל וכן
 פירש רבינו יונה ז"ל ועוב הוא זה ולפי

פשוט ההלכה נראה שהכפל הוא להגדיל
 ועוד לא הספיק לו זה אלא שאמר שלא
 נודעת וגלויה גם כן • ומלאחי בחפלות
 נרפחות נוסחא יפה במשנה זו והיא זאת
 חביב אדם שנבר' בצלם חיבה יחירה
 נודעת לו שנברא בצלם אלהים וגו' חביבין
 ישראל שנקראו בנים יחירה נודעת להם
 שנקראו בנים למקום וכו' חביבין
 ישראל שניתן להם כלי חמדה נודעת להם
 שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם
 וכו' • ולפי נוסחא זו החיבה היחירה
 חוספת היא על החיבה הראשונה שהוסיף
 בצלם אלהים ובנים למקום וכלי חמדה
 שבו נברא העולם שלא נאמר קך בחיבה
 ראשונה • וכן נראה מאבות דרבי נתן
 ששם שני בלשון הזה שאם לא נברא
 בצלם היה חביב וכשנברא נודעת לו חיב'
 יחירה וכן בטולס שו כן היה נרא' שצבריא'
 עלמה בקריאה ובמחינה נראית החיבה
 היחירה לא בהודעת הטובה • ופירש
 רבינו שלמה ז"ל שאמר זה לומר כי מוטל
 על האדם לעשות רצון וכן הוא האמת
 ולא המך לזה הכל לפי כמו שפירש אחר
 זה • והנה בדקדוק זה המאמר נאמר איננו כי
 האדם הגדילו הקב"ה מהבהמות שבראו
 בצלמו שלא נאמר בשאר הנבראים
 שנברא אחד מהם בצלם אלהים אלא
 האדם לפי שיש בו דעת להכיר את
 בוראו יותר מהם ונקרא מפני זה
 ללם אלהים כי הוא הנבחר והמשובח
 שבכל הולמים כמו האדם שיש לו כלי
 חמדה יאמר זה הוא כלי שלי כלומר
 הנחמד שבכל הכלים שיש לו וכן נקרא
 האיש הנכבד מכל האנשים איש אלהים
 וכן בית אלהים בית המקדש מפני
 שהוא נכבד מכל הבתים לקיבול החפלה
 וכן נקרא הר סיני הר אלהים מפני
 שהוא נכבד מכל ההרים לגילוי שכינה
 וכן נקרא מטה משה מטה האלהים
 לפי שגראו בו מעש' אלהים בנסים
 שנעשו בו ונקרא אצבע אלהים הכלי
 שנחרתו בו הדברות בלוחות לפי שהוא
 הנכבד מכל הנבראים החחוחים בדמות
 ובגינה וכן פירש רבינו סעדיה ז"ל
 בספ' האמונות ועל דרך הגימטריאות
 אדם עולה מ"ה ומ"ס ה"א בשלימתו
 עולה פ"ו כמין אלהים חבו או חמתי
 אלהים אחם אלו זכו לא זכו כהן
 כהדם תמותן ולא תועיל להם הגימטריא
 ועל זה נקרא ללם אלהים האדם ובה
 נראית חיבה יחירה לאדם שנבדל
 משאר הנבראים להכיר את בוראו ובה
 הללס הם שוים כלדיק כרשע זה

אדם זה אדם ובכולם נשאר בהם ממדת הבהמה לאכול ולשתות ולבעול למלא
חאוותו וכשהבדיל הקב"ה לישראל מבין העמים וקדשם בקדושתו הראה להם
חיבה יתירה ועל זה נקראו בניו כמו שהאב מקרב את בנו אליו יותר מעבדיו
וכמו שנאמר בניו אחס לה' אלהיכם לא תתגודדו ולא תשימו קרחה בין עיניכם
למת כי עם קדוש אתה לה' אלהיך וכיון שאתם קדושים בקדושתו בזה שקרב
אתכם ועשה אתכם סגולה מכל העמים להראותכם מעין עשויו ונפלאותיו והכרת
אלהותו וקדושתו הרי אין לכם להתגודד על מה כי אתם יודעים כי המת הוא
נכנס במחילתן של קדושים כי אתם קדושים כמוהם כי לזה הבדיל אתכם הקב"ה
מבין העמים שהיו נבדלים מהבהמות יותר מהם ולכן אחר שאמר אני אמרתי
אלהים אתם אמר ובני עליון כולכם שהם בגלל אלהים ונקראים בניו ובראשון
מקדושתן אמרו אפי' בשעת הכעס קרויין בניו שנאמר בניו לא אמן בם בניו
משחייתים בניו סוררים ושנתן להם התורה הרי היא חיבה יתירה חיה שאפשר
היה להם להתחבב בקדושתו של הקב"ה בלא תורה כמו האבות והקב"ה אשר
הפך למען לזקו הגדיל להם תורה כמו שאמר רבי חנינה בן עקביה בסוף מכות
במשנה ר"ה המקום לכות את ישראל לפיכך הרבה להם תורה ומצות שנאמר ה'
הפך למען לזקו יגדיל תורה ויאדיר אס קן שלש חיבות נראו בישראל האחת
שהם בגלל אלהים והשנית שהם קדושים ובהם הם שוים ללדיקים הראשונים כמדרך
ומתחלה ושם ועבר שלא היה להם תורה והשלישית בתורה להרבות ומתם חזו
שאמרו בהגדה השנייה במילתא אלו קרבנו לפני הר סיני ולא נתן לנו את התורה
דיינו כי בקריב' בהר סיני נתקדשנו להיות במחילתן של קדושים ומחילת התור'
להגדיל זכות היא מעלה אחרת ולזה אמרו בפרק הבית וצפרק מצות חליצה ובהוריות
פרק אחרון וצפרק אין מעמידין כשבא נהש על חוה העיל בה זוחמא ישראל
שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן אומות העולם שלא עמדו על הר סיני לא
פסקה זוהמתן וזו נקראו בניו ראויים לקבל התורה שהיא לקח טוב כאשר הוזן
לבו כלי חמדה זה נראה לי וראוי' היו דברים אלו לרבי עקיבא שניכנס לפדס
החממה ולא בשלום והתורה היא כלי חמדה דבר זה מפורש בכתובים שנאמר
הכחמדים מזהב ומפני רב ושבו נברא העולם שנאמר ה' קני ראשית דרכו קדם
מפעליו מלא והוכיח זה מהנחת' שקרא התורה לקח טוב טוב הפסוק נדרש על
התורה כמו שנזכר במנחות פרק כל המנחות באות מלא ובראשון מברכות כי בכל
מעשה בראשית נאמר וירא אלהים כי טוב והקב"ה היה מסתכל בתורה ובורא
העולם שלא נברא העולם אלא לעבוד אלהים ולברכו שנא' כל הנקרא בשמי
ולכבודי בראתיו ירתיו אף עשיתיו וזה בברכת יישובין שהכל מתקבצים שם שאין
הקיבוץ הוא אלא לכבוד האל לקיום עולמו בפריה ורביה תקנו ברכה ראשונה
שהכל ברא לכבודו כמו שנזכר בראשון מכתובות והיא היתה כלי אומנותו של הקב"ה
שנא' והיה אלו אמן אותן כמו שנזכר במדרש חיות זהו שאמרו באחרון מברכות
יודע היה בללאל לזרף אותיות שבהם נבראו שמים וארץ שהעולם נברא בחכמה
בצבונה ובדעת שנא' ה' בחכמה יסד ארץ טון שמים בצבונה בדעתו תהומות
נבקעו וכן נשחבה באלו המדות בללאל שנא' ואמלא אותו רוח אלהים בחכמה
בצבונה ובדעת ומוסף עוד ובכל מלאכה שהיה גם שלם במלאכת היד והיה
לרף בללאל להיות בכל זה חכם כי המשק היה רומז אל כל העולם כולו עליון
וחיטון ותחתון כמו שפירשנו בחלק שני מזה הספר וענין לירוף האותיות הוא

תכלה לעשות אין האל יודע ידיעה שלימי' והתחזקו בזה לומר שאנחנו כל מה שהוא
 שלימי' לנו מיחסה' אותו לאל והידיעה היא שלימות לנו על כן אנו אומרים שהוא
 יודע והידיעה כוחה היא חסרון לנו וכשנדע הדבר בספק אם יהיה כן אם לא
 יהיה אין זה אלאנו ידיעה אלא מחשבה ומצוה ואיך נאמר שידעית האל הוא
 כן ולפי זה נשארה הקביעה במקומה בתחילה היאך איפשר לומר שידע האל
 העתיד ותהיה הרשות נתונה ביד האדם וכבר כתבנו זה בספר אר"ב משפט
 ובספר זה בחלק השלישי ממנו חירצנו קושיא זו בזה שבדברים יש להם פנים לטוב
 ולרע וזה גילוחו ח"ל בפרק חלק ראויים ולא יוכלנה בעודם פגה היה משאלה פגה
 והנה האל היה יודע סוף המעשה שיקחנה ולזה היתה ראוייה לו ואלו המחין לה
 כמי שמחזין התאנה עד שתחבשל ולא יוכלנה בעודם פגה היה משאלה בהיתר
 והוא היה אין זרנגליו ושאלה קודם מיתת אוריה והחשב לו לעון וטעם חר"ל למדונו
 דבר זה עמך בראשיתו ושאלה קודם בפרק מי שהשיך האי מאן דבמאדים יאה
 גברא שיד דמח או גיבא או אומנא או טבחא או מהולא והקשה רבא על עלמו
 שהיה במאדים. ולא היה בו כן והשיבו לו מר מי ענישוקטיל הרי שהרשות נתונה
 ביד האדם להטות הדבר הידוע בסוף המעשה אם מפני גזירת האל אם מפני
 גזירת הכוכבים למנוח או לעבירה ובהו יתקיים מאמר רבי עקיבא שאמר הכל
 לפי והרשות נתונה ולפי זה אמרו בפרק כל הדין שהקב"ה גזור על הטופה שיחיה
 עשיר או עמי גבור או חלש. הכנס או טפש שכל זה לפי כח הטופה אבל שיחיה
 לדיק או רשע אינו גזור עליה לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כמו שמר
 בפרק אין עומדין ובאחרון ממגילה. יש מהגאונים ז"ל שהם גורסין הכל לפון מלמד
 שכל מעשיו של אדם לפי מה שהקב"ה שאלה' הלא הוא כמו שמי חתום באורחותי :
 ובטוב העולם נידון. הקב"ה דן את העולם במדת רחמים וכשהאדם
 הוא בינוני הקב"ה דן אותו במדת רחמיו דין לדיק והוה שאלה' ורב חסד ודרשו
 בראשון מראש השנה כשהאדם חוטא הקב"ה מלמד עליו זכות כי הוא ברא אותו
 עם יצר הרע שאלה' לפתח הטאת רובין כמו שמר בראשון ממכת יומא והוה שאמר
 הכתוב כי הוא ידע יצרינו וזמר כי עפר אנחנו ואמרו בפסחים בפרק האשה אמר
 רבי אלעזר אפי' בשעת כעסו של הקב"ה זכר רחמים ופסוק מלא הוא ברוח
 רחם חסור. ואמרו במדרש רבה שהקב"ה דן אדם הראשון במדת רחמיו שאמר
 לו ביום אכלך ממנו מוח חמות והוא נתן לו חלק שנים שהוא יומו של הקב"ה
 שנאמר כי חלק שנים בעיניך כיום אחמול ועל כן היה חשע מאות ושליש שנה
 ונתן שבעים שנה לדוד לתשלום חלק שנים שנאמר ימי שנחיתו בהם שבעים שנה
 והוה וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום שהריח לו היום שלא
 יהיה יומו של אדם אלא יומו של הקב"ה והוה שאמר דוד ע"ה הטאת נעוריו ופשי
 אל הזכור כחסדך זכור לי אחי. ביקש רחמים שלא ידון אותו כפי מעשיו אלא
 כפי מדת רחמיו והוה שאמר טוב ה' לכל ורחמיו על כל מעשיו אפי' הרשעים ונאמר
 במדות הקב"ה ארך אפים ופירשו במס' סנהדרין בפרק חלק ובפרק עושין פסין
 ללדיקים ולרשעים ודבר זה למדוהו מצרייתו של עולם עד שלא ניתנה תורה שלא
 היה להם מעשים חן אותם בחסד וכמו שכתבנו למעלה :
 והכל לפי רוב המעשה. פירש רבינו שלמה ז"ל האדם נידון לפי רוב
 מעשיו אם רובו זכיות ואלו רובו עונות חייב. ולפי המדה הראשונה להיות
 העולם נידון בטוב אינה אלא על הבינונים. ורבינו יונה ז"ל תיקן זה שאע"פ

העולם יודון בטוב אין הכל שוין בו כי המרבה הטוב ירבו לו מדת החסד ולא
 אינו מרבה הטוב תהיה מדת החסד מעטת וכן אמרו במדרש טוב ה' לקוויו
 לנפש חדרשנו אינו דומה המקור ומחשבת לתקוה ואינו מחשבת וכן במשניות שלנו
 לא גרסו' אלא והכל לפי רוב המעשה לא יותר ויגרסא אחרת מלאחי במשניות
 קדומות אבל לא על פי רוב המעשה וכן היא הנוסחה שם ובטוב העולם יודון
 אבל לא על פי רוב המעשה • אבל רבינו משה ז"ל נוסחתי היתה והכל לפי
 רוב המעשה ולא על פי המעשה • הרכיב שתי הגרסאות וחסר מהסיפא רוב
 והוא מפרש הכל לפי רוב המעשה כמו ענין הדקה כי מי שזמן אלף זה לדקה
 באלף פעמים וזה לפי רוב המעשה שזמן אותם בהרבה פעמים ובכל פעם ופעם
 יש לו התעוררות לעשות מזה זה שזמן זה שזמן בפעם אחת וע"פ שזמן בלוחו פעם
 כל מה שזמן הצירוף בפעמים רבות לא התעורר במזה אלא פעם אחת על כן
 אין שכרו כי אם שכר פעם אחת והאחר יש לו שכר הרבה פעמים כי הקב"ה
 אינו מקבל מהאדם אלא רצונו הטוב בין שיתן הרבה בין שיתן מעט וכמו שאמרו
 בראשון מברכות ובסוף מנחות במשנה ומייחו לה בפרק היה קורא וזכר ויעשות
 הטומאה אחד המרבה ואחד הממעט ובלבד שימין לבו לשמים • והנוסחה המדוקדקת
 במשנות מנחות היא ובלבד שיכוין אדם את דעתו לשמים ואמרו בפ' ערבי פסחים
 ח"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו הודו למו שגובה
 חובתו של אדם בטובתו עשיר בשורו ועני בשוי יחוס בניתו אלמנה בתרנגולתא
 ולפי רוב המעשה אדם יודון לא על פי המעשה אם האחד יהיה רוב המעשה
 ומעט בדמי' והמעשה האחר מרובה בדמים הסכר הוא לפי רוב הפעמים :

הוא היה אומר • הכל נתון בערבון •
 ומצודה פרושה על כל החיים •
 החנות פתוחה • והחנוני מקוף •
 הפנקס פתוחה • והרוצה ללוות
 בא ולווה • והוד כותבת • והגבאין
 מחזירין תדיר • בכל יום • ונפרעים
 מן האדם בין מדעתו בין שלא מדעתו •
 ויש להם על מי שיוסמוכו • והדין
 דין אמת והכל מתוקן לסעודה :

הפירוש זה המשל להקב"ה עם
 ברותיו שהוא כחונני הפותח חנותו
 למכור סחורתיו והוא מוכר להם בהקפה
 והמתנה ע"י ערבים וכוחב הכל בפנקסו
 ואח"כ גובה מהם על ידי שלוחו יש
 פורע ברצונו ויש על כרחו בבית דין •
 והקב"ה הוא החנוני המוכר והקונים
 ממנו הם בני אדם והסחורות שלוקחים
 הם מעשיהם ואמר כי כל מה שמוכר
 הקב"ה לבני אדם הוא נתון בערבון
 שכל ישראל ערבים זה לזה כמו שאמרו

במסכת סוטה בפרק ואלו נאמרין וכן אמרו במדרש רבי תנחומא ובמדרש היות
 ובמדרש משלי ובמדרש תלים כשנתן להם הקב"ה לישראל חור' אמר להם תמו לי
 ערבים שתקיימו אותה אמרו לו אבותינו יהיו ערבים לנו ואמר להם אבותיכם
 כבר הם חייבים לי אמרו לו בנינו הקטנים יהיו ערבים אמר להם על ידי ערבותם
 אתן לכם החורה שגא' מפי עוללים ויונקים יסדת עוה וכשאלם חוטא גובים ממנו
 בניו הקטנים כאלם שגובה חובו מערבים שגא' ותשכח תורת אלהיך אשכח ביך
 גם אני • ואמרו בפרק כמה מדליקין בעון ביטול חורה ביום מתים וכן אמרו
 שם בזמן שלדיקים בדור נתפשין על הדור אין לדיקי' בדור קטנים נתפשין על
 הדור והוכיחו זה מהכתוב אם לא תדעי לך היפה בנשים לאי לך בעקבי האלן

ורעי את גי'ו'חך על משכנות הרועים גדיים מחמשכנים על הרועים וכן אמרו
בראשון מכתובות וירא ה' וינאך מכעס בניו ובנותיו דור שאבותיהן מנאצין להקב"ה
כועס בצנייהם ובנתייהם כשהם קטנים . והגאונים ז"ל פירשו מלמד שהאדם על
ידי ערב משגולד שנאמר כי מלאכיו יטה לך לשמרך בכל דרכיך והנה מלאכי
אלהים עולים ויורדים בו מלמד ששני מלאכים מהלכים עמו ביום ושני מלאכים
מהלכים עמו בלילה כותבים ביום מה שהוא ביום ובלילה מה שהוא בלילה
ובצוין ומעידין לפני הקב"ה וכן הוא מפורש בא' מתענית ובפ' אין דורשין :

ומצודה פרושה על כל החיים . זו היא המיתה והייסורין שאי אפשר
לאדם להגלל מהם וכמו שנאמר הנה אלך מרוחק ואני מפניך אברהם . וכתיב
כי לא ידע האדם עתו כדגים שנאחזים במלדה רעה . וכן אמרו בפרק כמה
מדליקין אדם יולא לשוק יבא דמה כאלו נמסר לסרדיוט חס בראשו יבא דמה
כמי שנחטבו בקולר עלה למטה ופלל יבא דומה למי שהעלוהו לגרדון לידון
והיך פרקליטין גדולים והם חטובה ומעשים טובים וכבר כתבתי מה שאמר
הפייט יונה פוחה פוחה במדבר רואה את הככר ואינה רואה את המכבר
כן בני אדם חוטאים ואינם זוכרים יום המיתה והמלדה פרושה עליהם :
והחנות פתוחה . ובני אדם נכנסים לשם ולוקחים ואינם מעלים על לבם
כי בהגיע חור הפירעון יגבו מהם אלא שמאחר שרואים החנות פתוחה לוקחים
כרעים להנחתם לפי שעה ואינם רואים את הגולד כן בני האדם רואים שהעולם
לפניהם פתוח נכנסים בו ונהיים ממנו בעצירה :

והחנותי מוקף . ומאמין לכל מי שבא ולוקח בהלוואה כיון שיש לו ערבים
שיכול לגבות חובו מהם כן הקב"ה מניח בני אדם לחטוא אחר שיש לו ערבים
לגבות מהם :

והפנקס פתוחה . וזה המשל כי לפי שהחנותי טרוד להקיף לזה ולזה
מניח הפנקס פתוחה כדי שחבא מוזמנת כדי לכתוב ההקפות ושלא ישכח
פרוטת אחת וכן הוא הקב"ה אין שכחה לפני כסא כבודו וכל מעשה האדם הן
נכתבין לפניו :

וכל הריצה ללוות בא ולוה . וזה לפי מה שכתוב במשנה הראשונה
והרשות נתונה שאין האדם מוכרה במעשיו אלא הרשות בידו ללוות או שלא
ללוות שהרשות בידו שנאמר ראה נתתי לפניך היום את החיים וגו' ובחרת
בחיים ואמרו ברביעי מע"ז בא ליטמא פותחין לו ובזומא פרק אחר להם
הממונה :

והוד כוחבת . כי הכל הוא נכתב מיד שלא תאמר אע"פ שהפנקס פתוחה
מרב הטורף אינו כותב הכל על כן אחר והוד כוחבת מיד ואפילו שיעור פתיחת
הפנקס אין מאחרין לכתוב אלא מיד הכל הוא נכתב שנאמר גלמי ראו עיניך ועל
ספרך כולם יכתבו וכתוב ביד כל אדם יחוס ואמרו במדרש שכל מעשיו של אדם
נכתבין משעה שגולד שנאמר כולם יכתבו כחובים לא נאמר אלא כולם יכתבו ואע"פ
שהלוה היה דעתו לפרוע לאחר שילך לביטוי ויביא מעות החנותי אינו נמנע מלכתוב
ואפילו הלוואה דלפי שעה . והמשל הזה הוא שאע"פ שהאדם אחר שחטא
נחחרט ושב בחטובה אינו דומה למי שלא חטא כלל וכן אמרו בפרק הכונס חבול
ישב רשע גולה ישלם אע"פ שהוא משלם רשע הוא ויותר טוב הוא מי שלא
חטא ולוה אחר דוד ע"ה אשרי נשוי פשע כסוי חטאה אבל יותר טוב הוא מי

שלא הטא חכו שאמר אחרי כן אשרי אדם לא ישוב ה' לו עון ואין ברחורמים והקדים בעל תשובה ללדיק שלא הטא כי זכו רוב העולם ומועטים הם מי שלא חטאו ואע"פי שאמרו ח"ל בפרק אין עומדין ובפרק חלק מקום שבעלי תשובה עומדים אין לדיקים גמורים יכולין לעמוד כבר אמרו שם שאין זה דברי הכל ולפי דעתם גם כן מעלת בעלי תשובה הוא מפני שטעמו טעם הטא ומזערין עלמין לפרוש ממנו יש להם שכר גדול בזה :

והגבאיין מחזירין חדירי . כי החמני שולח שלוהיו לגבות בכל יום חובו מאוהבו מעט כמו שזכר בראשון מע"ז וכן מן השמים שולחין ייסורין בחדם לגבות ממנו חובו ומחזיין שלום לרשעים ואלו הן פירות מעשיהם של רשעים שהם עושים בעולם הזה והקב"ה פורע מהם שגא' ויאכלו מפרי דרכם וממועלותיהם ישבעו :

ונפרעין מן האדם לדעתו . כי"ל לדעתו כמי שמודה בחובו ואומר למטה בו הדין עמך כי האדם הלדיק אומר אלו הייסורין מרוב עונותיו ואומר להקב"ה יפה דנתי כמו שאמרו בראשון מחעמיח וכמו שאמר דוד ידעתי ה' כי דלק משפטך ואמונה עימתי . ושלא מדעתו כי"ל כמי שהרויח לו הנשמה הזמן ושכח חובו וכשבא ליפרע ממנו קורא חגר ואומר לא לוייתי ממך כלום והרי זה משיב רעה רעה תחת טובה שהנשמה בו המחזין לו וכשבא ליפרע ממנו היה ראוי לו להחזיק לו טובה על ההמתנה והוא קורא חגר כנגדו על הפירעון כן הקב"ה הוא ארך אפים בין ללדיקים בין לרשעים כמו שזכר בפרק חלק ובפ' עושין פסין ומאריך אפים ולבסוף גבי דליה כמו שאמרו בזילמנו ובבראשית רבה ובפרק הורה והרשע שוכח עונותיו וקורא חגר כנגד דיו של הקב"ה ואינו מהרהר תשובה בלבו והוא מח בעומו מחוך רשעו :

ויש להם על מי שישמוכו . כי הגבאים אומרים יש לנו על מי שנסמך והוא מה שכתוב בפנקס והחמני נאמן על פנקסו כן הייסורין הבאין על האדם הם לפי המעשים השגחיים מהאדם וזכרים אל זוכר השגחיות ברוך הוא :

והדין דין אמת . אין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו כמו שאמרו בראשון מע"ז ואינו גובה יותר ממה שחטאו שאינו נפרע אלא מה שיחייב על פי הדין :

והכל מחוקן לסעודה . כי כל הדברים סופן ואחריתן הם להכשר סעודה כמו החמני שכל מה שגובה אינו אלא לעשות סעודה כי כל עמל האדם לפיהו כן כל מעשה האדם הם מחוקנים לחיי העולם הבא הוא החייית החמים שאפילו הרשעים יש להם חלק בה אחר שיגבה מהם מה שלוו בעה"ז ולטוב להם גובים מהם כדי שיטו לטוב יותר גדול מזה העולם ואע"פי שמקרה אחד ללדיק ולרשע זה מח וזה מח אבל שכן ופורעמותן חלוקין דומה לנכנסים לסעודה הכל נכנסין בפתח אחד וכשושבינן כל אחד ואחד יושב לפי כבודו ולפי מעשיו כמו שדרשו במדרש קהלת בפסוק כי הולך האדם אל בית עולמו וכשבח פרק שאל :

רבי אלעזר בן עזריה אומר . אם
 הפירוש רבי אלעזר בן עזריה היה
 חבירו של רבי עקיבא כמו מוכר בפ'
 האשה רבה ביבמות שאמר רבי עקיבא
 אין תורה אין דרך ארץ . אם אין

דרך ארץ אין תורה • אם אין חכמה
אין יראה • אם אין יראה אין
חכמה • אם אין בינה אין דעת •
אם אין דעת אין בינה • אם אין
קמח אין תורה • יש תורה ויש
קמח :

תפלת השחר ובפ' כל המנחות בלות ובראשון מברכות אמר לרבי ישמעאל אחי
ישמעאל והיה עשיר גדול שהיה מעשר בכל שנה תריסר אלפי עגלי כמו שחבר
בפרק במה בהמה ובפרק שני מיום טוב ולזה הוא מחייב את העשירים ביום
הדין שאין עוסקין בחורה מפני עשרם כמו שחבר ביומא פרק אמר להם הממונה •
וכן אמרו בפרק הרואה שהרואה אותו בחלום יפסד לגדולה וכל אחד מאלו שהזכיר
לדין להצילו שאם אין תורה אי אפשר לו לאדם שיהיה לו דרך ארץ במשאו
ומתנו שכל החורה כולה אינה אלא להדריך האדם ללכת בדרך הקב"ה מה הוא
לדין אף אחת היה לדין וכן שאר מדותיו של הקב"ה כמו שחבר בסוטה בפר'
א' בפירוש פסוק והלכת בדרכיו :

אם אין דרך ארץ אין תורה • שאם האדם לא יתנהג בדרך
ארץ כפי מה שתלמדנו החורה לא תתקיים בו החורה לפי שהיא כנגד מעשיו
ולא יתקן בה וייתנהג ותשכח ממנו וכבר אמרו בפרק שני יפה תלמוד תורה
עם דרך ארץ :

אם אין חכמה אין יראה • שהיראה אינה אלא פרי החכמה כי מי שלא
ידע חכמה לא ידע איך ירא מהבורא ואם אין יראה אין חכמה כי מי שיאזן
מתגבר עליו ואינו ירא את האלהים לא תתקיים בו החכמה המונעת אותו
מלהשלים רצון יצרו כי למה זה מחיר ביד כסיל לקנות חכמה ולב אין וכן הזכירו
זה המקרא על זה במס' יומא פרק בא לו :

אם אין דעת אין בינה אם אין בינה אין דעת • מה שנקרא בזה הוא
שנא' כי הדעת הוא הדבר שהוא מדע בעלמו בין ישיגוהו האדם בין לא ישיגוהו
כמו ידעת הדבר' האלהי כי הם מדע בעלמם והביל' הוא מה שתשיג האדם
מאלו המדע' ואומר זה החכם שאלו לא היה שם דעת לא היחה לאדם בינה כי
אלו המדע' הם קודמ' למה שמבין האדם מהם ואם האדם לא יבין מהם כלום
לא יהיה לו דעת כי אחר שהבין האדם מהם מה שאפשר לו יהיה הוא עלמו
דעת כמוהו כמוהם ואם לא יבין מהם כלום לא יהיה לו דעת וכבר הארכנו בזה
בחלק שלישי מה הספר על דעת חכמי העמ"ס • ולפי הפשט יאמרש אם אין
לאדם דעת להשכיל הדברים ולהביןם לא יהיה לו בינה להבין דבר מחוך דבר
ואם אין לו בינה להבין דבר מחוך דבר אין לו דעת כי הדעת הוא אשר השכיל
איו דעת שלימה אחר שלא הבין הדבר' ההם דבר מחוך דבר • ורבינו שלמה
ז"ל פירש בהפך שהדעת גדול מהבינה שמראה עטם הדבר והבינה אינה אלא
שאומר הדבר ואינו מתן טעם ואם אין דעת לתת טעם לדבר אין בינה אחר
שלא ידע טעמו של דבר כאלו לא ידעו ומכל מקום הבינה היא קודמת לפיכך
אם אין בינה אין דעת זה פירוש לפירושו והוא נכון :

אם אין קמח אין תורה • שאם אין לו מה שיאכל היאך יעסוק בחורה

קינין היא מסכתא אחת בסדר קדשים יש בה שלשה פרקים ואין לה גמרא
לא בבבליה ולא ירושלמית וקצת הלכות מומה הביאום במסכתא זבחים פרק הטאת
העוף ובפרק התערובות ובמסכתא עירובין פרק בכל מערבין ובמסכתא מירוח' פ"א
הריני איר והיא מסכתא השוסקה בקרבנות העוף על כן נקראת קינין מלשון
כי יקרא קן לטור לפיך וקראו אותה קן לפי שהיא שם כלל לחורים ובני יונה
כי כולם קן והיא עמוקה מאד שהיא מדברת בלוחן קינין אם נחשבו זה בזה
או עולה במטאת או חטאת בעולה ואם קן סחומה פרה ממנה גחל או נחשרב
בקן מפורשת והסחומה היא שלא פירשו בשתייהן אי זו חטאת ואי זו עולה
והמפורשת היא שכבר ייחדו כל פרידה מהם אי זו לחטאת ואי זו לעולה ואין
הקינין מתפרשות אלא בלקיחת בעלים או בעשיית כהן כמו שחל' בסוף כרית'
וביומא פרק ערף בקלפי ובפרק האומר הריני מיר ובפרק בכל מערבין והעולה
מעשים למעלה והחטאת מעשים למטה וכן עס נחשברו חובה במדבה וכן אם
פרה גחל תקן זו לקן זו וחר ופרה תקן לקן וכן האשה שאמרה הרי עלי קן
שאלה זכר וילדה זכר שזריכה להביא שתי קינין אחת לנדרה ואחת לחובתה
ונתתן לכהן ודרך לעשות שלשה פירודין למעלה שהן עולות ואחת למטה שהיא
חטאת ולא עשה קן אלא עשה שתיים למעלה ושתיים למטה ושם יש הפרש בין
שהם תמין אחד או משני מינין ובין אם קבעה נדרה או לא קבעה ואם נתתן
לכהן ולא ידע מה עשה שזריכה להביא ארבעה פרידין לנדרה ושתיים לחובתה
וחטאת אחת ועל זה אמרו בסוף המסכתא אמר רבי יוחנן הרי היא שאלה ששהוא
חי קולו אחד כשהוא מת קולו שבעה כלומר ענין נפלא הוא זה שיביאו הספקות
להתחייב שבע במקום אחת דומה למשל שאומרים דרך פלא שכהבש אחר מוחו
יהיה לו יותר קולות ממה שהיה לו בחייו כי בעודו חי אין לו אלא קול אחד
היולא מנורו וכשהוא מת יש לו שבעה קולות שתי קרניו שתי חלוצרות שתי שוקיו
שני הלילים מעיו לנבלים בני מעיו לכאורות עורו לחוף ויש אומרים אף אמרו
לחכלת ולפי שההלכות מעורבות שם אומר שהם גופי הלכות • ולפי שהיא גופי
הלכות וזריכין שקידה גדולה חתמו המסכתא ההיא, ק' ר' שמעון בן עקיבא אומר
זקני עם הארץ כל זמן שהם מוקינין דעתן מיטרפת עליהם שנאמר מסיר שפה
לנאמנים וטעם זקנים יקח • אבל זקני חורה אינן כן אלא כל זמן שמוקינין
דעתן מתישבת עליהם שנאמר ביששים חכמה ואורך ימים חבונה ובשבת
פרק שאל אמרו כיולא בזה בגמרא' בברייתא בשם רבי ישמעאל בר' יוסי וכבר
פירשתי מסכתא זו בס"ד :

וכבר אמרו במדרש חנומא ובמכילתא לא יתנה תורה אלא לדור המדבר שהיו
אוכלי המן שניים להם אוכלי תרומה : אם אין תורה אין קמה : כן היא נוסחת
רבינו משה ז"ל וכן היא בקצת משניות וזה הדבר נראה שאינו אמת שהרי כל
קמה שבעולם אינו אלא לעמי הארץ על כן הוצרך רבינו יונה ז"ל לפרשו בדוחק
לומר אחר שאין בו תורה מה יועיל לו קמה שבידו וכלו אמר אין לו תועלת
קמה : ויש גורסין יש תורה יש קמה כי מי שיש בידו תורה הקב"ה מספיק לו
פרנסתו כמו שאמר הכתוב נער הייתי גם זקנתי ולא רחיתי לדיק נעזב חרעו
מבקש לחם : ופסוק זה שר העולם אמרו כמו שמכר בראשון מיבמות ויש לסמוך
עליו וכן אמר שם שלא אמר דבר זה רב יוסף בפרק שואל לורבא מרבנן לא מעני ולא ע"ג דחזין דמעני
על זה בפרק השוכר את הפועל"י היחה כאלויות סוחר ממרחק חביו לחמה וכן
אמרו הטובק בחורה נכסיו מולחין מן החורה שנאמר לאמנן תשכילו את כל אשר
תעשון : מן הנביאים כי אז תללית את דרכיך וזו תשכיל : ומן הכתובים וכל
אשר יעשה יללית ב"ה מע"ז :

הפירוש כבר נחפרש זה למעלה
בפ' זה בדברי חזינא בן דוסא ולא ב"ה
זה החכם אלא להביא משל לדבריו
כדי שיכנסו באוני הכל והוא כי שורש
החכמה הוא המעשים והחכמה אינה
אלא תולדת המעשים כמו העופים לאילן
כי מי שמקדים לעלמו לעבוד להקב"ה
במעשה תורתו ויגיע ללמוד כדי שידע
מה היא העבודה ה"כ החכמה אינה
אלא פרי מוחו ולפי זה המשל הדברים
מבוארים כי האילן שענפיו בלא שרש'
הוא דבר קל ורוח מטיה עוקרתו כמו
שמנא בעץ הערער שאינו שחול אלא
במקום יבש ואין לו שרש' למטה והאילן
שרבו שרשיו והוא השחול על מ' ועל
יובל שהוא נהר פרת כמו שמכר בפ'
מעשר בהמה שרשו מרובין וכל רוחות

הוא היה אומר כל שחכמתו מרובה
ממעשיו למה הוא דומה : לאילן
שענפיו מרובין ושרשיו מעוטין :
הרוח באה ועוקרתו והופכתו על פניו :
שנאמר והיה כערער בערבה :
ולא יראה כי יבוא טוב : ושכן
חרירים במדבר ארץ מלחה ולא
חשב : וכל שמעשיו מרובין מחכמתו
למה הוא דומה : לאילן שענפיו
מעוטין ושרשיו מרובין : אפילו כל
רוחות שבעולם באות ונושבות בו
אין מזיזין אותו ממקומו : שנאמר
והיה בעץ שתול על מים ועל יובל

ופחתי נדה : פירש רבינו יונה ז"ל שהם המשל שמשלו חכמים באשה פרק
כל היד והביאו אותה פרק לא יחפור חדר פרחדור ועלייה : ועטות סופר הוא
אבל פחתי נדה הוא הלכות נדה שאבדה וסחה ולריכה לשמור עד שתחזור לפתחה
כמו שמכר בפרק בנות סוטים וכן פירש בעל הערוך וכן פירש רבינו שלמה ז"ל ופירוש
זה הוא כי האשה יש לה ימי נדה וימי זיבה ואין הימים האלו שוים בראיית' מן
החורה והאשה הטועה היא כאדם המהלך באשון לילה ואפילה ושמואל הפתח הוא
נכנס וכן האשה הטועה ואינה יודעת אם היא צימי נדה או צימי זיבה או צימי
לידה לריכה הלכות מרובות קודם שתשוב לפתח נדה ולפעמים תצטרך לעבול המפלת
וחמש עבילות לדברי האומר טבילה בזמנה מזהה כמו שחפרש בדה פרק המפלת
ובפרק בא סימן ובפרק חטוקת וכבר פירשתי מסכתא זו ג"כ בע"ה זה נקרא
פחתי נדה וכן אמרו בערמין אין פתח בטועה פחות משבעה ולא יוחר על שבעה
עשר והם גופי הלכות וכן מראות הדמים יש בהם חכמה יחירה וכמו שאמרו בפרק
הפועלים על רבי אלעזר בר' שמעון ששים מראות של דם הביאו לפניו וסלס דן
אותם לרם עוהר וכן רבא הכיר כמה מראות דם לאיפרא הורמין והאחרון היה דם
כמים ולא הכירו ונעשה לו נס ושלח לה סריקותא מקטל כל מי כמו שמכר בפ'
כל היד :

תקופות : והוא היודע שמופלת התקופה הפלונית בכוכב פלוני כגון תקופת
עטב בלדק שהיא מיבשת את המעין ותקופת ניסן בלדק שהיא משברת את האילנות
כשיהיה מולד הלבנה בלבנה או בלדק כמו שמכר בערוצין בפרק כילד מעברין וחכמה
זו היה יודע אחיטופל ולימדה לבניו ואמר להם כשהראו עגרת צרור וי"א בלול זרעו
חטיס כמו שמכר בפרק מי שמת ועל זה אמרו בפרק כלל גדול כל היודע לחשב
בתקופות ומזלו ואינו מחשב עליו הכתוב אומר ואת פועל ה' לא הביטו ומעשה ידיו
לא ראו ואלו הן פרפראות כי אין בהם מזה או עבירה אבל הם כמו הפרפראות
שהאדם אוכל לאחר הסעודה לקנות דרך התענוג כן אלו החכמות הם כבוד למי
שיועד אותם בפני הבריות שיאמר להם שנה זו יהיו פירותיה מרובין או מועטים
וכשהתקיימו דבריו מכדין אותם : ואין זה על השוב תקופות לדעת אם מעברין
את השנה כמו שמכר בסנהדרין פ' ראשון אם לא כי זה אינו פרפראות לחכמה אבל
הם גופי הלכות לידע מתי יהיה פסח כדי שלא יאכלו חמץ בפסח וישחטו הפסח
בזמנו ולא יבואו לידו כרת וכן יו"ה ק' שהוא בזכרת תלוי על פי עיבור שנה וחלילה
שיקרא זה פרפראות לחכמה :

וגימטריאות : הוא לחשב האותיות וכן נקרא בלשון רומי חכמת החשבונות
והשיעור' והיא חכמה ה' ה' כ' ה' גימטריא ואין זה מגופי ההלכות כי כבר היה
ידוע אל החכמים כי החם מורח שלשים יום ורצו להחדד התלמידים לסמוך זה לגימטריא
יהיה שלשים יום בגימטריא כמו שמכר באיר פרק ראשון : וכן ההין הוא שנים עשר
לוג ידוע היה להם וסמכו זה לשמן משהח קדש יהיה זה לי זה בגימטריא שנים עשר
כמו שמכר בראשון מנריחות ובהוריות פרק אחרון : וכן ידועים היו המלאכות של
שבת שהן ארבעים חסר אחת שהרי מהמשכן למדו אותם ושם היו מלס וסמכו זה
לאלה הדברים אלה גימטריא ששה ותלשים דברים שנים וה"א יחירה שבהדברים
לרבות אחת הרי בין כולם הם ארבעים חסר אחת כמו שמכר בשבת פ' כמה עומצין
וכל זה הוא פרפראות ולא עיקר ואין אדם מקבל עליהם שכן כמו בגופי ההלכות :
ובראשון מחגיגה אמרו על היתר נדרים והלכות שבת וכל אותם השנויים שם שהם

גופי חורה וכן בהלכות הקדש חרומות ומעשרות שאמרו בפרק כמה מדליקין לפי שיש להם מקראות בחורה ועל אלו אמר שהם גופי הלכות שאלו לחכמים מעמקן של הלכות וכן אוחזן שהזכירו בראשון מכריחות כגון פגול ונוטר וכו' מאותו חזון ומסקלן כולם גופי חורה ואינן גופי הלס' שגוף הדין עצמו נלמד מגזירה שזה כמו שמכר שם :

סליק פרק שלישי

פ ר ק ר ב י ע י

בן זומא אומר איזהו חכם :
 הלמד מכל האדם : שנאמר מכל
 מלמדיו השכלתי : איזה גבור : הכובש
 את יצרו : שנאמר טוב ארך אפים
 מגבור : ומושל ברוחו מלוכד
 עיר : אי זהו עשיר השמה בהלקו
 שנאמר יגיע כפיך כי תאכל :
 אשריך וטוב לך : אשריך בעולם
 הוה : וטוב לך לעולם הבא : אי
 זהו מכובד : המכבד את הבריות :
 שנאמר כי מכבדו אכבד ובחי
 יקלו :

בדרסים והיך מרחוק ולא ימל לבא אל המשק מפני הפגעים כי בן זומא נחבלבלה דעתו במעשה מרכבה ולא הגיע לסוף דעתה ואמרו בפרק הרואה שהרואה אותו בשלום יפנה לחכמה והאדם הוא מתהלל בלאחד משלשה דברים כדי שיכבדוהו בני אדם הא' בחכמה והו' היושר השוב שאפשר לאדם להתהלל בה כי היא בשמחה והשני בגבורה וזה אינו חשוב כמו החכמה כי היא בגופו והשלישי בנכסים והוא היושר גרוע שבכולן שהם חוק לגופו ועל זה היה אומר ירמיה הנביא ע"ה כי אין לאדם להתהלל בלאחד משלשה אלו אם לא יהיה לאדם יראת שמים והו' שאמר אל יתהלל חכם בחכמתו והו' היושר השוב ואל יתהלל הגבור בגבורתו ואל יתהלל עשיר בעשרתו והו' היושר גרוע וכל זה אם אין בו יראת שמים שאפי' החכמה שהיא מעולה כי היא בשמחה אין להתהלל בה עד שיהיה בה יראת שמים וכמו שאמר הוא בעצמו בדבר ה' מאסו וחכמה מה להם ועוד אמר איכה תאמרו חכמים אגחמו ותורת ה' אחזו אכן הגה לשקר עשה עט שקר סופרים : כי אם בואת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותו שיטכיל את החורה וירא את ה' חוה וידוע אותו הידיעה בואת היא יראת ה' כמו שחרגס וינתן חכיס ולאליף למידע דלתא : וכמו שאמרו

בבני עלי שלא היו יראים את ה' והיו בני בליעל מבזין קדשי שמים לכבוד עומן ולהאחזן אחר עליהם ובני עלי בני בליעל לא ידעו את ה' חרנם יונתן לא הווי ידעין למדל מן קדם ה' . וכן דעת אלהים מעולות חרנם ועבדי אוריתא דה' וכן חרנם כי כולם ידעו אותי יילפון למידע דחלתי . וכן חרנם יונתן ולא ידעתי אחקנתך ולא ידעת למדל קדמי . וכן אמר ירמיה דן דין עמי ואביון ואז טוב לו היא הדעת אחי ולכן ידע עמי שמי חרנם יונתן יחרבי בעממיא שמי כמו שחרנם אנקלוס ידעתיך בשם ריבתיך בשום . והוא כמו כי גדול שמי בגוים וכן נוכל לפרש אשגבכו כי ידע שמי גדל אחוה וכבדו . וכן חרנם וחופשי החורה לא ידעו לא אליפי למדל מן קדמי וכן חרנם טרם ידע את ה' עד לא אליפי למידע דחלתי דה' וכן כחוב ולא ילמדו איש את אחיו ואיש את רעהו לאמר דעו את ה' כי כולם ידעו אותי מקטנם ועד גדולם הידיעה האחת היא העבדה בהשוכה ויורה עליו סוף הפסוק כי אסלה לעולם ומטאחס לא אזכור עוד . וכן הידיעה היא עבודתו כמו שאמר ואלהים אולתי לא חדע כלומר לא חשבד אפי' המלאכים שהם אלהים ולא מנע הכבוד שלא לדעת מה הם אבל מנע שלא לעבד אותם כאלהים ועל זה עז הד לשלמה בנו דע את אלהי אביך ועבדו כלומר יראו אותו ועבדו ולא היחה המצוה לדעת אלהותו כי כבר היה חכם גדול יותר מכל בני אדם אבל היחה המצוה ליראה אלהים וימיר עבודתו בעבודת אחרים וזלחו ועל זה אמר כי המחלל יחללה בהממו שחביה בה יראת ה' ועבודתו ושידע כי האל הוא עשה חסד משפט ודקה בדרך והחסד הוא מדה רחמים להשיב חף למי שאינו הגון וכמו שדרשו בראשון מברכות וחנתי את אשר אהון אע"פ שאינו הגון . ומשפט הוא מדה הדיון כי האל ית' אותו במשפט ידו לעשות נקמה בגוים המכעיסים אותו על פניו חמדי . ודקה הוא מדה הדיון כלולה במדה רחמים להכדיק לדיק כדקתו וכל זה בדרך להוציא מלבן של כופרים האומרים עוב ה' הארץ ואמר כי באלה חפצתי נאם ה' שילך האדם בדרכי האל לעשות חסד משפט ודקה בדרך ואם הוא חכם בחורה יעשה חסד כי אין עם הארץ חסיד ואם הוא גבור יעשה משפט ואם הוא עשיר יעשה דקה ובה יחלל חלח הוא הידיעה שאמר וידוע אחי והאל חפך באלה כי חפך אלהים להכדיק בריותיו ושייראו אותו כי לא יחפך במות הרשע המת בחייו ומה שאמר כי חפך ה' להחיתם על בני עלי היה מפני שלא ידעו את ה' ולא יראוהו ולאחר שנגזר דין כמו שמכר בראשון מראש השנה ובאחרון ממגילה . ואמרו בירושלמי דפאה פרק ראשון במשנה ותלמוד חורה כנגד כולן אפי' כל מצויה של חורה אינן שוות לדבר אחד מן החורה . ובבראשית רבה אמרו כתיב וכל הפעל לא ישוו בה חפצים אלו מצוה ומעשים טובים הפעל אלו חפצים טובות ומרגליות חפצי והפעל לא ישוו בה פירות בתלמוד חורה כי אם בואת יחלל המחלל השכל וידוע אחי כי באלה חפצתי ושם בירושלמי הוכיחו כי חפצי האל הם המצוה ממה שכתוב אחר חסד משפט ודקה כי באלה חפצתי . וכחצתי זה כנגד מה שכתוב הרמב"ם ו"ל בחתימת החורה והודעתי כי אין גירסו מ'א' ושרת ולא מה שהעלה ממנה . ואמרו עוד שם בירושלמי ארבעין שלח ליה לרבינו הקדוש חדא מרגליתא אטימיתא אמר ליה שלח לי מלה דטבא כותהה שלח ליה חדא מוחה אמר ליה אנא שלחתי לך מלה דליה ליה טימי ואח שלחתי לי מלה דטבא חד פוליד אמר ליה חפצי והפעל לא ישוו בה ולא עוד אלא את שלחתי לי מלה דאנא לך מינטר לה ואנא שלחתי לך מלה דאת דמך והיא מינטרא לך דכתיב בהתהלך חנה אוחך

בשכבך תשמור עליך ואמר הכתוב כי אין לאדם להחלל כי אם בהשכל וידוע אוחי
 כי באלה הפנתי כי הפך האל הוא ששכיל האדם בחורמו וידע ליראה אוחי .
 ועל דרך זו בא בן זומא ואמר כי בשלשה דברים אלו שהם החכמה והגבורה
 והעשור יש מדה להחלל בה האדם וגם במדה הטוללת לכולם והיא הכבוד כי
 לא יחלל האדם באלה אלא כדי שיכבדוהו בני אדם (יש מדה להחלל בה האדם) .
 ואמר כי החכם הלמד מכל האדם ואפילו קטן ממנו הוא החכם המחלל בחכמתו
 שזה האיש שלא חס על כבודו ללמוד מתקטן ממנו גילה בדעתו שאינו למד החכמה
 לכבוד עצמו אלא כדי שיגיע מהחכמה אל יראת ה' כמו שאמר שלמה אם חבקקה
 ככסף וכמטמונים תחפשה או תבין יראת ה' ודעת אלהים תמצא . וכבר אמרו
 חכמי העמ"ס כי היודע החכמות ואינו אוהב אותן אינו חכם וזהו קוראים בלשון
 יון אל החכם פילוסוף והעתיקוהו חכמי ישראל פלוסוף ור"ל בלוחו לשון אוהב
 חכמה זה אמרו ז"ל בראשון מתענית למה נמשלו דברי חזרה למים לומר לך מה
 מים אין הגדול מחבייש לומר לקטן למדיני . וכבר מצינו שרבינו הקדוש נשתכחו
 ממנו קלח הלכות ושמע כי כובס אחד ששמע ממנו היה זוכר אותם וילה ללמד
 ממנו כמו שאמר בנדרים פרק אין בין המודר וזה למד בן זומא מהכתוב שגא'
 מכל מלמדי השכלתי שהרי דוד המלך לא היה מחבייש לומר שלמד והשכיל מכל
 מלמדיו ולפי שלמד ב' דברים מאחיחופל קראו אלוהו ומיודעו שגא' ואחיה אנוס
 כערי אלוהי ומיודעי אשר יחדיו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש ושי דברים
 שלמד ממנו הם שפעם אחת מלאו אחיחופל לדוד יושב לבדו ושואה אמר לו והא
 כתיב חרב על הברדים וגו' חרב על שוגאיהם של חלמידי הנמים שישבים בד
 בדר ועוסקים בחזרה אמר לו אשר יחדיו נמתיק סוד . שוב פעם אחת מלאו
 שהיה הולך בבית המדרש יחידי אמר ליה והא כתיב ברוח עם הדרת מלך אמר
 לו בבית אלהים נהלך ברגש ברגשת בני אדם נהלך אני ואחיה ועל זה נסמכו
 אלו הפסוקים זה לזה . וכן בגבורה אין לו לאדם להחלל בה כי אין לו יחרון
 על הבהמות אם לשאת משא כבד הפרד עשה יותר ממנו אם לכה אחיך הנה
 להלחם בגבורים האריה יותר חזק ממנו ולפעמים גבורתו מביאחו לעבור על
 דעת קונו ולטרדו מן העולם אם לעשוק ולגזול ולהמוס אם לזנות והגבור אשר
 יכול להחלל בגבורתו ואע"פי שבכח איבריו הוא חלש הוא הכובש את ישר
 שהיזר הוא האויב שהאויב מאבדו מהיי העולם הזה והיזר הרע מאבדו מהיי
 העולם הבא וזהו שאמרו רז"ל בפרק עושין פסין ובאחרון מברכות או לי מיוצרי
 אם תשלים רצון יצרי אוי לי מיצרי איך אוכל נכה צו ואגרשנו וגבורה היא למי
 שיכול לכבוש אותנו וכמו שאמרו רז"ל בצוה פרק החליל לדיקים דמהם להם כהר
 גבוה ובוים ואומרים איך יכולנו לכבוש הר זה . ואמרו חכמי האומות כי היו בני
 אדם מלח' איביה' ראה אותם חכם אחד שמתים אמר להם למה אתם שמתים
 אמרו לו שנלחנו האויב אמר להם ילחמם האויב שהוא בין ללעויתכם ויפה אמר
 להם שאין שמתה יותר גדולה ממי שגא דבר עבירה בידו ויניצל ממנו מפני שכש
 את יצרו וכבר הארכנו בזה בחלק שלישי מזה הספר . ולמד זה בן זומא מהפסוק
 שאמר טוב ארך אפים מגבור ומושל ברוחו מלוכד עיר כי המאריך אפו ואינו
 נוה לכעוס ומקבל הכל בעין יפה הוא טוב מגבור ומושל ברוחו שהוא מעביר על
 מדותיו הוא טוב מלוכד עיר והנה הם שני דברים אריכות אפים ולוקח הדבר'
 ביישוב הדעת והשני המושל ברוחו לבטל רצונו לגמרי ודמה ארך אפים לגבור

כי גבורה עשה להאריך אפו אבל המושל ברוחו הרי הוא כמו הגבור שעלמס
 בצורחו עד שלמד העיר ואינו צריך עוד להצובר ולהלחם עם אויבו יוחר וכן אמר
 שלמה שכל אדם האריך אפו וחפצתו עובר על פשע אומר כי אריות האף הוא
 מידות השכל המצובר על היצר אבל אינו חפצת גמורה כי ברוב הימים אחר
 אריותו יעטר לגבורה אחרת אבל התפאר' הגמול' הוא שמשל ברוחו ועבר על
 פשע לגמרי כמו שלמד העיר ונחה דעתו עליו מלהלחם עוד כן היה מי שהרג
 את יצרו לגמרי ואינו צריך להצובר עליו וכמו שאמר דוד ולבי חלל בקרבי ואמרו
 ח"ל שלא שלט בו יצר הרע כמו שזכר בפ' השופטין שרצו ואמרו ח"ל באגדה
 שלחם עמו והרגו יש אומרים בחטיות ויש אומרים שפירש מהאשה והניחם
 קרובה אלמות חיות והיה מתקטן ככלות ופורש מהם אבל אברהם אינו השלים
 עמו ועליו נאמר ברשת ה' דרכי איש גם אויבו ישלים אחרו כן היה יצרו מה
 ועמו שאמרו צדקים בחבלה משל על רמ' צ' איברים כמנין אברים וכשימול משל
 על רמ"ה איברים כמנין אברים והחמשה הם שתי עינים ושתי אזנים וראש
 הגויס . וביקרא בילמדו ובמדרש תהלים גבורי כח אלו שומרי שביעית שראיה
 נרמו ונגזרו לפניו מפורעים ובי אדם נכניס בהם ואולכים ואינו מדבר הוהשאר
 בן זומא חי וזו גבור זה המושל את יצרו ובמדרש משלי גם כן האירו משנה זו
 וסמכו לפסוק איש חמה יגרה מדון וארך אפים יקטיר ריב . וכן בעשר און
 לו להחלל האדם כי אין לו יחרן בזה לכמה פושעי עולם כי כל העושה אחר
 בעולם הוא להם ולפעמים יביאהו עושרו להחנאות ולרום לבבו וישכח את ה'
 עושהו וירד למדרגה החתול' של גיהנם אבל העשיר אשר יחלל המחלל בעושו
 הוא ההסתפקות שיטמה בחלקו כי אין העושר דבר אחר אלא שימלא האדם די
 מחסורו ואם עינו רחבה ויש לו ככרי כסף ועדיין הוא נבהל להון אינו עשיר כי
 הוא חסר מה שמחלוק ומה שיש לו הרי הוא כאלו אינו כיון שלא הספיק לו
 ועורה להוסיף יותר ולא עמי יותר גדול מזה כי העמי אינו דבר אחר אלא
 שיבקש די מחסורו ולא ימלאו ממלא שהשמה בחלקו אינו חסר כלום ואין לך עשיר
 גדול יותר ממנו ומי שאינו שמה בחלקו אפי' יש לו ממון הרבה הרי הוא עמי
 שאין לו כל האוחזו ומחור להשלימה ודבר זה עיני נלמד מעצמו הוא ורזה בן זומא
 ללמד זה מהכחו' להוסיף מדה אחרת והוא כי השמה בחלקו מגיע ליראת שמים
 בשמחת חלקו חשו שאינו גזול ולא חומס ולא עושק ולא מאנה את הבריות חשו
 שאמר יגיע כפיך כי תאכל אשריך ועוב לך אשריך בעולם הזה ועוב לך לעולם
 הבא אשריך בעולם הזה שאינו חסר כלום ולא נצרך לבריות וכתיב שוגא מתנות
 יחיה ועוב לך לע"ב שאינו בא לידי גזילה ואונאה וזהו סמך זה ליראת ה' שנא'
 אשרי כל ירא ה' האלף בדרכיו ונאמר אחריו יגיע כפיך כי תאכל אשריך ועוב לך
 וכן חכר בברכות פרה ראשון וכבר נחבתי זה למעלה והמחלל בעשה דברים אלו
 הוא כדאי שיבטחו הבריות . ונתן ענה בן זומא למי שיראה להיות מטוב שיכבד
 הבריות חלה הענה לא הולכה למי שהוא נכבד מעצמו כי מי שהוא ירא את ה'
 מעורויו והוא עוב לשמים וכבד הוא בעיני אלהים יכבדו הבריות או יבזוהו אבל
 נתן ענה למי שחלה שיכבדו הבריות ויהיה עוב לבריות וזהו שנקרא מטובד ולא
 נכבד שיכבד הבריות וזו יכבדו ויהיה מטובד שאם לא יכבד הבריות מע"פי שהוא
 מחבד מעצמו ומכריח הבריות לכבדו אינו מפי זה מטובד וכמו שאמר שלמה נלמד
 לבן במרגמה ק ונתן לכסיל כבוד כי כמו שאם אדם מתן נחור אבנים בארגמן

אין לאבן כבוד מפני זה * או יאמר כי מי שמתן לרוד אבן יקרה במרגמת. אביס
 שאין לאותן אביס כבוד קן הוא המוחן לכסיל כבוד אבל המכבד הבריות יהיה
 מכובד ומלא בזה שלט מדות נכבד מכובד מחכבד * נכבד הוא הטוב לשמים
 ונכבד בעיני אלהים * מכובד הטוב לבריות ומכבדים אוחו * המחכבד הוא
 החסר להם שאינו נכבד לא בעיני אלהים ולא בעיני הבריות אלא שהוא מחכבד
 מעלמו וזה גרוע הוא ויהיה לקלון כבודו * וכן זומא רעה ללמד דעת את האדם
 שאע"פ שהם נכבדים בעיני אלהים ואדם בשלש מדות שזכר שיהיו גם מכובדים
 מהבריות וזה יהיה אם יכבד אוחים כי יגמלוהו מדה כנגד מדה ויכבדוהו וזהו
 קל וחומר מהקב"ה שאמר כי מכבדי אכבד אע"פ שמוטל עליהם חובה שלא
 יכבדו אלא לכבודו שא"ל כל הנקרא בשמי לכבדו בראשית ק"ו שהבריות יכבדו
 המכבד אותם * ומה שאמר ובזוי יקלו הוא מענותותו של הקב"ה שאמר יקלו
 מעלמך ולא אמר אקלל אותם ובכבוד הדייקים הקפיד יותר שאמר ומקללך לאור
 קן אמרו ח"ל בבראשית רבה :

בן עזאי אומר * הווי רץ למצוה הפירוש כבר נחבתי במשנה שלפני
 קלה וברת מן העבירה * שמצוה זו למה נקרא בשם אביו והוא היה
 גוררת מצוה * ועבירה גוררת מהארבעה שנכנסו לפרדם והאץ ומח
 עבירה * ששכר מצוה מצוה * שמתוך עומק המרכבה לא יכול להאץ
 ושכר עבירה עבירה : בה שחלל נפשו ועל כן מח כמו שזכר
 בפי' אין דורשין וכבר הארכנו בענין

הפרדם והנכנסים בו בחלק שני מזה הספר * ומבריייתא דהפרי נראה כי
 האריך ימים נקבה ורבה שחיה מאה ושלשים ושלש שנים * וכן עזאי היה
 אומר כל חכמי ישראל בעיני כקליפת האדם חוץ מן הקרח הוא רבי עקיבא
 כמו שזכר באתרוך מבטוח * ובפרק מי שמת אמרו דבן עזאי תלמיד חבר
 היה לרבי עקיבא ויש אומרים שלא נשא אשה לעולם ויש אומרים נשא ופירש כמו
 שזכר בראשון מטובת ובפרק הבא על יבמתו וכן בכחובות פרק אע"פ אמרו
 כי בחו של רבי עקיבא עשתה לו כמו שעשתה אמה לרבי עקיבא שחיה רועה
 של אביה כלבא שבוע וגרמה לו שלמד תורה עד שבא עמו עשרים ארבעה
 אלף תלמידים * ואמרו עניו בפרק הרואה שהרואה אוחו בחלוס יפה לחסידות *
 ואמר הוי רץ למצוה קלה ובפרק שני נתן טעם בזה לפי שאין אהה יודע מתן
 שכר של מצוה אחר לומר שאם בידו מצוה קלה לא יבטיח מפני מצוה אחרת
 כי אין משקל המצוה בידו לידע אי זה שכרה מרובה ואי זו שכרה מועט וכמו
 שכתבנו בתחלת פרק שני וכן עזאי בא לומר דבר אחר שלא מפני חשיבות מצוה
 זו שבידו בלבד לרץ בה יורח אלא כדי שתודמן לו מצוה אחרת כי מצוה גוררת
 מצוה וזהו שיש בין הוי וזכר שאומר רבי ובין הוי רץ שאמר בן עזאי * וכתב רבינו
 יונה ז"ל כי זה הטעם הוא ממנהגו של עולם כי האדם אשר הרגיל עצמו במצוה
 אחת יהיה נוה לו לעשות מצוה אחרת כאלו המצוה הם נקשרות זו בזו והאחת
 משמרת וגוררת אחר הצרתה וכן כתב רבינו משה ז"ל כי הסורה למדתו יורח
 במצוה אחת שאמרה או יבדיל משה שלם ערים ואמרו ח"ל יודע היה משה רבינו
 ע"ה שלא היו קולטות שלם שבטבר הירדן עד שיהיו קולטות שלם שבארץ כנען
 שנאמר שש ערי מקלט התיינה אבל אמר משה מצוה שצאה לירי אקיימה ועליו

נאמר אוהב כסף לא ישבע כסף וכן נזכר במסכת מכות בפרק אלו הן הגולין ואם משה רבינו נזדה בחצי מלוא לעשות אהבה כדי להוסיף שכרו ולא ע"פי שהיה שכרו מרובה כמו שנאמר רב לך אל תוסיף ופירושו ר"ל הרבה שכר נפון לך כמו שמכר בראשון מסוטה כל שכן שאמר בני אדם לריכין להודות במצות :

ובן האביר בן עזאי לברוח מהעבירה מפני טעם זה שזמן שטעם טעמו של הטעם כבר הוא קשה לפרוש הימנו והיאך הוא תאב לו ועבירה גוררת עבירה כאלו הם נכרסות וגרררות זו אחר זו ובסוף ילקה על בולן חו תכלית אזהרה והחזרה רחוקה זה באומרה כי יהיה אדם שגאל לרעהו וארבו לו וקם עליו לומר מפני שעבר על לא תשגא שהיא עבירה קלה בא לידי שפיכות דמים כמו שמכר בספרי וצילמדנו פרשת ויקרא שנו רבותינו מלוא גוררת מלוא ועבירה גוררת עבירה לא יר אדם על עבירה שעשה בשוגג אלא שנפחה לו פתח שיטעא אפי' במזיד לא ישמח אדם על מלוא אחת שבאה לידו אלא שמלוא רבות עמידות לבא לידו וכן היא באבות דרבי נתן וכן במסכת דרך ארץ שנו היו רך למלוא קלה שהיא תבואך למלוא חמורה :

ושכר מצוה מצוה ושכר עבירה עבירה * אין זה ממנהגו של עולם כטעם הראשון אבל הוא ממשפטי האלהים שמוליך האדם בדרך שרואה ללכת בה שנאמר אם ללגים הוא יליך ולעניים יתן חן ואמר ר"ל בפרק ראשון מע"ל וביומא פרק אמר להם הממונה ובפ' הנונה ובפרק הקומץ רבה בא ליעמא פוחחין לו בא ליעבור מסייעין אותו כלומר מי שרואה ללכת בדרך רעה מניחים אותו ומולא פתחים להכנס בהם להרע והוא שאמר הוא יליך מניחם להליך אבל הבא ליעבור מסייעין אותו ועל זה נאמר יתן חן מסייע על ידם וכן אמרו בפ' אלו הן הגולין אמר רבה בר רב הונא ואמרי לה אמר רב הונא אמר רבי אלעזר מן החורה ומן הניבאים ומן הכתובים בדרך שאדם רואה לילך בה מוליכין אותו מן החורה דכתיב לא חלך עמם וכתיב לך אחס * מן הניבאים דכתיב אני ה' מלמדך להועיל מדריךך בדרך חלק * מן הכתובים דכתיב אם ללגים הוא יליך ולעניים יתן חן והוא שכר מלוא מלוא ושכר עבירה עבירה שמייעו לעשות מלוא אחרת כדי שיכפול שכרו לא שלא יהיה לו שכר אחר אלא עשיית מלוא אחרת אלא שמייעו לעשותה ויטיל שכר הראשונה גם השנייה ולא יספיק לו לחת שכר מלוא אחת וכן שכר עבירה תחלגלג לו עבירה אחרת דילקא על שחיבין וכן מאחח לשחיס לשלם והוא שאמר אמרו לדיק כי טוב כי פרי מעלליהם יאכלו אוי לרשע רע כי גמול ידיו יעשה לו ואמר ביומא פרק אמר להם הממונה מאי דכתיב אם ללגים הוא יליך ולעניים יתן חן משל לאדם שהיה מוכר נפט ואפרסמון בא למדוד אפרסמון ואמר לו המחין עד שמתדוד לך כדי שתבשם אני ואחא כן הבא ליעבור מסייעין אותו בא למדוד נפט ואמר לו מדוד לעמך והוא בא ליעמא פוחחין לו ואמר לו אחא לקחת מקח רע לעמך דבר שריוו רע התעסק בו אחא לעמך כי אין מי שיראה להתעסק עמך :

הוא היה אומר * אל תרוי בו לכל אדם * ואל תרוי מפליג לכל דבר * והאריך שאפי' לאדם שאין בידו עשה יכולת לעשות רע אל תבז לו בלבך מה יעשה לי זה על ק הוהר ממנו שלא תעשה לו בין בזין בין דברים המקטעין לך דבר שאין לו מקום :

מה שלא היית עושה אלו היה יכולה בידו לעשות רע • כמו שהכירו בירושלמי
 דסדר זרעים בשמיני מתחומות כי ישראל צו עכו"ם אחד שמו דוקלג חוירא והיה
 רועה ונתגדל עד שנעשה קיסר ורצה לגזור עליהם שחד והלכו לו חכמי ישראל לבטל
 השמד ואמר להם אחס בניהם אחי ואקח נקמתי מכם והם אמרו לו אנחנו צימו
 דוקלג חוירא ועכשיו נכבד דוקלג קיסר אמר להם אע"פ כי הוזהרו מנאן ואילך
 ומחל להם וכן הוא בצבראשית רבה פרשת חולדות יתקן ועל זה אמרו בפרק ערבי
 פסחים שלשה אין מתקנאים בהם עכו"ם קטן ויחש קטן וחלמדי קטן זה הוא שאמר
 בן עזאי אין לך אדם שאין לו שעה ובאותה שעה זינק, אם הרעוה לו • וכן אמר
 שלמה בן לרעהו חסר לב בן לרעהו חוטא וכן אל חפליג וחרחיק כל מה שאחזה
 חושש ממנו ושאמר זה לא יהיה לעולם וכמו שאומרים הבריות עשה מה שתרצה ומה
 שאחזה חושש ממנו או יהיה או לא יהיה ומלא רעונך עכשיו על כן הוהיר בן עזאי
 מזאת המדה כי אין לך דבר אע"פ שהוא רחוק רחוק שאין לו מקום • ואמרו
 הפילוסופים על זה: כל אפשר הוה • וכן אמר שלמה המלך ע"ה בן
 לדבר והבל לו:

רבי לויטם איש יבנה אומר: מאד
 מאד הוא שפל רוח • כי תקות אנוש
 היא תדה רעה ורו"ל הרבו להוכיח על
 זאת המדה הרעה ואמרו כל מי שהוא
 רמה:
 מתגאה דומה לעובד ע"ז והביאו ראיה

מהנחוב שאמר דהלו לכם מן האדם אשר נשמה בלבו כי צמה נחשב הוא אל
 תקרי צמה אלא צמה כמו שמכר בראשון מצרכות ובא' מסוטה • ואמרו כל מי
 שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו כאשרה שנאמ' ורמי הקומה גדועים וכתיב החס
 ואשרייהם תגדעון ואמרו כל מי שיש בו גסות הרוח נאלו עובד ע"ז שנא' חועבת
 ה' כל גבה לב וכתיב ולא תביא חועבה אל ביתך • וכאלו כפר בעיקר שנאמר
 ורס לבבך ושכחת את ה' אלהיך כמו שמכר בראשון מסוטה ובהמוכר את הספינה
 ואמרו עוד שאינו זוכה לתחיית המתים שנאמר הקילו ורענו שוכני עפר כי טל
 אורות טלך מי שנעשה עפר בחייו עפרו ננער • ואמרו עוד כל מי שיש בו גסות
 הרוח אפי' שכינה חייללת עליו שנא' וגבוה ממרחק יידע וזילמדנו ובמסכת ערכין
 פרק יש בערכין אמרו שהנגעים באים על גסות הרוח שנאמר ולשאת ולספחה
 ולבהרת ואין שאת אלא גבוהה שנא' ועל הגבעות השאות וכן הוא בראשון
 מסוטה כלומר ולמתנשא ומתגאה ספחה ובהרת • ואמרו בסוטה פרק המקנה
 לאשתו אמר רבא בשמתא דאית ביה ובשמתא דלית ביה היה דעתו של רבא
 להחיר חלק קטן • וכן רב החיר לחלמוד חכם אחד משמונה בשמינית והיה
 המדה היוצת קטנה שהיתה להם וקרויה קרטוב שהיתה אחד משמונה בשמינית
 לוג שהוא אחד מששים ורעבעה בלוג ואמר רב נחמן בר יצחק לא מנייה ולא
 מקתתה ואפי' זה השיעור הקטן אשר נתן הטעם בזה מי ויער מאי דכתיב חועבת
 ה' כל גבה לב ענינם רמות זד יחיר ובלשון חכמים גם רוח • ולפי שזאת המדה
 היא רעה ומביאה האדם לכפור במי שבראו שנאמר ורס לבבך ושכחת ה' אלהיך
 ואפי' המלך שאין בישראל מי שראוי להתגאות כמוהו נאמ' עליו בלתי רוס לבב
 מאחיו • ואמרו כי ארסטוטילס אמר במזותיו לחלמיו אלכסנדרוס אין
 מחשיבות הנפש שיתגאה המלך על העם • ונאמר על אחד מהמלכים כי היו

אלו חשי' לילה אחד וקם הוא בעצמו ותיקן הגר אמרו לו למה לא חישתו אמר להם מלך קמתי מלך שבתי • על כן אזהיר רבי לויטס על זה ואמר מחד מחד הוא שפל רוח וכן אמרו בפרק המוכר פירות אמר רב נחמן אמר רב כל המחנאה בטויה של תלמידי חכמים ואינו חכם אין מכניסין אותו למחיצתו של הקב"ה שנאמר גבר יהיר ולא יטה וכתיב החם אל עוה קדשך וכל שכן אם מחיביר בדברים אחרים • וכחז רבינו משה ז"ל כי אע"פ שבשאר המדות אינו שבה לאדם להפליג בהם והיחזר טוב בהם שיאחזו בזה וגם מזה על ינה ידו • זה במדת הפילות והפיזור שהם הפכים יש לו לאדם ללכת בהם דרך אמצעית לכלכל דבריו במשפט ולהיות נדיב • וכן אין לאדם להתרחק ממתה הכעס לגמרי ולא לנעום הרבה אבל ינעום במקום הראוי ויזהר שלא לנעום במקום שאינו ראוי • וכן שלא יהא גרגון ולא יסגף עצמו בחטיות ושלא יהיה מרבה בחטיות ולא יפחד לגמרי מהאשה ולא ימסור עצמו לסכנות ולא יהיה רך הלבב שלא במקום סכנה • וכן בשאר מדותיו ילך בהם באמצע הדרכים ולא יטה הרבה אל הימין או אל השמאל אבל במדה האחת שהיא הפך לגאווה מחד מחד שלא תשאר בו חפ"י מדה קטנה ממתה הגאווה • ודרך לחות נאמר שהלובש לבוש מלכות חייב את ראשו למלך ולבוש הקב"ה הוא גאות שנאמר ה' מלך גאות לבש ולא מינו מל מל מדות שמחננה בהם האדם שמשפחים בהם להקב"ה אלא המדה האחת שהיא גנות לאדם ושבה להקב"ה וכמו שהגאווה היא מדה מגונה וחייב האדם להתרחק ממנה כן ראוי לו להתקרב אל מדה השפלות ועל כן אמר מחד מחד הוא שפל רוח • ובחלה שמות רבה אמרו כי טוב אמור לך עלה הגה מהשפילך • הלל אומ' השפילתי היא הגבהתי היא השפילתי וראויים היו אלו הדברים להלל האון שהיה עושות ומקרא מלא הוא גאות אדם השפילנו ושפל רוח יחמוך כבוד • ובהרבה מקומות שבו חכמים העניו שאמרו במדרש היות מה שעשית חכמה עברה לראשה עשהה עמוה עקב לסוליסה דכתיב ראשית חכמה יראת ה' חלה עונה סוליס ה' גדולה מהחכמה והיא עברה ויראת ה' היא עקב לסוליסה של שנאמר עקב עוה יראת ה' ורוה לומר כי מה שהוא בראש החכמה ומעט אוחה הוא נחשב לשולי העמוה ועל זה נאמר בפרק אין עומדין על מה שכתוב מה ה' אלהיך שואל מעמד כי אם ליראה את ה' ומי זוטור סולי האי ואמרו אין לבני משה זוטור משל למי ששואלין ממנו כלי קטן ואין לו דמה לו לגדול גדול ויש לו דמה לו לקטן רוה לומר כי יראת ה' אשר היא אלצה גדולה אל-משה רבינו ע"ה היתה קטנה לפי שהיה עניו מחד • ואמרו בפרק א' מעורובין כל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו שנאמר ושפל רוח יחמוך כבוד • ובמסכת חגיגה וכן בצריחה של קינן חורה אמרו לעולם יהא אדם רך נקנה ולא יהא קשה כחא ואמרו במסכת דרך ארץ לעולם יהא אדם כחאסקופה התחננה שהיא מרבה שחם סותרים כל הבית האסקופה קיימת • ואמרו בילמדנו פרשת וירא בצעשה מקומות הקב"ה עושה עצמו עם חבורת המוכים כמו שנאמר שם אהפסוקים • וכן אמרו בפרק בני העיר כל מקום שאתה מולא גבורתו של הקב"ה אתה מולא ענותותו דבר זה כתוב בחזרה שמו בניבאים ומשולש בכתובים כתוב בחזרה האל הגדול הגבור והעורא ואחריו עשה משפט יהוש ואלמנה • שמו בניבאים שנאמר כי כה אמר רם וגשא שוק עד וקדוש שמו מרוס וקדוש אשגון ואח דכא ושפל

רוח · משולם בכתובים שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו ועלו לפניו ואמר
 אחריו אבי יחמיס ודין אלמנת וכן זכר בירושל' בסדר זרעים וכן כתיב השמים
 כסאי וכתיב אחריו ואל זה אביט אל עמי וינה רוח ופסוקים אחרים כמו שזכרם
 בילמדנו · וכן אמרו בפרק אחד דיני ממונות וכן בבבא שתי רבה אין הקב"ה
 עושה דברו אלא אם כן ימלך בפמליא שלו וזה מעשהו וזהו כתיב בחזרה
 נעשה אדם בלמנו הבה נרדה ונבלה עם שפתם זה קל וחומר לפני אדם שיבנו
 עוה זה לזה שהקב"ה שהוא מתגא' על כל גאים ויהי עושה כל שכן בני אדם ·
 ובפרק גמרא הדין אמרו ששפלות רוח הוא יותר גדולה מהתקריב כל הקרבנות
 ותפלתו אינה מתאמת שנאמר רוח אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים
 לא תבוה · ומשה רבינו שברו הכתוב והאלים משה עמו מאד אחר שלא קם
 כמוהו בכל נביאים הראשונים ואחרונים ואמרו בפרק נישוי הדם גדול מה שנאמר
 במשה ואהרן ממה שנאמר באברהם · במשה ואהרן נאמר ונחנו מה ובאברהם
 נאמר ואני עפר ואפר הרי השפיל עצמו הרבה אברהם שאפי' בעפר לבדו
 ואפר לבדולא דמה עצמו של אחד מהם מועיל למלאכתו וכשתברו שניהם כאחד
 לא ילחיו לכל אבל עדיין אפשר למלאכה מהם הריף אחד אבל משה אמר ונחנו
 מה כלומר אין נאחזו כלום זה כי לפי יחרון מעלת האדם תהיה שפלותו יחירה
 משה שהיה יותר גדול מאברהם היחה שפלותו יחירה ושם אמרו לא מרובכם השק
 ה' בכס לפי שאפי' בשעה שאני פוסק לכם גדולה אחס ממעיטין את עצמכם
 אברהם אמר ואני עפר ואפר דוד אמר ואני חולעת ולא איש והוא שנאמר
 הכתוב לא מרובכם השק ה' בכס כי אחס המעט מכל העמים כלומר ממעיטין
 עצמכם · ובפרק המקנא אמרו לעולם ילמוד אדם מדרכי קומו שהרי היתה כל
 הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני שהוא נמוך משולם כמו שזכר בפרק
 ר' עקיבא ובפרק בני העיר בפסוק למה תרדון הרים גבוהים ולא על ראש
 ההר אלא על הסנה השרה שכינתו ושם בפרק המקנא אמרו וכן בפרק יש בערין
 כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני יכולין להור בעולם שנאמר
 גבה עינים ורחב לב באותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אהו וכבר היעב הממשל
 במשלו לשבח איש שלל מה שהיה מוסיף מעלה לעצמו היה מוסיף שפלות וזה
 אמר רבו חמודתיו ולבו שח כעך שח עיניו עת מגדיו פשו המשיל האדם לעוף
 שאם הוא כערער הוא זקוף ומתגאה ואם הוא לעון פירות הוא מכביד ושפיל
 וכיוצא בזה אמרו רז"ל בפרק ראשון מסועה והומנו כלל יקפצין ובראש שבות
 ימלו שהשבות הריקנית היא מתגאה ואותה קולצין חלה · וכתיב רבינו משה
 ז"ל שהוא ראה בספר מספרי המדות שנשאל לאחד מהכתובים אי זהו היום ששמחת
 בכל יומך אמר יום היויתי בספינה והיה מקומי בפחות שבמקומות בין חבילות
 הבגד' והיו בספינה סוחרים ובעלי מומן והייתי שוכב במקומי ואחד מאנשי הספינה
 קם להשחין והשחין עלי ותמהתי כמה חכונה העוה בנפשו ומי השם שלא כאבה
 נפשי למעשהו כלל ולא התעורר בי כעס ושמתתי שמה גדולה שהגעתי לגבול
 שלא יכאיבני צווי החסר ההוא ולא הרגישה נפשי אליו · וכן כתוב בספר חובת
 הלבבות ובלא ספק שזה הוא חכמת השפלות עד שיתרחק מהגאוה · וראיתי
 כתוב בספר אחד כי מלך אחד שלח לאחד מהכתובים שיבא אליו וכשבא
 אליו אמר לו מה היית עושה אמר לו הייתי מסתכל כי דבור הארץ אינו נגד
 הגלג העליון אלא כבינה המלה בים הגדול וכדור הארץ אין הישוב בצולו אלא

רבי ישמעאל בנו אומר · הלמד על מנת ללמוד · מספיקין בידו ללמוד וללמד · והלמד על מנת לעשות · מספיקין בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות :

תחילה לימודו לשמה וסייע לזה הפירות מה שמך לזה דברי רבי לזוק שאמר אל העשם עטרה להחגל בהם כי לולי זה למה שמכס זה לזה כי רבי לזוק היה קודם לרבי ישמעאל כמו של רבי יוחנן בן ברוקה שרבי לזוק היה בזמן הבית כמו שמכר בראשון מיומא ובשעת החורבן היה כמו שמכר באגדת התיקין ובאיכה רבתי ובימי רבן גמליאל ור' יוחנע היה כמו שמכר בבמרות ורבי ישמעאל נראה שהיה אחריו הרבה כי רבי יוחנן אביו היה בימי רבי אליעזר שהיה אחר החורבן כמו שנחבתי למעלה · ולפי גירסת הספרים פיר' רבינו יונה ז"ל הלמד על מנת ללמד ולא היה מדקדק בלימודו לחוש אם יבוא לידו איסור אלא מספיק שידע הדברים כפשוטן מפני כך אין מספיקין בידו אלא כפי מהשבתו והוא ללמוד וללמד וגם זה הפירוש אם לעין שלא לדקדק באיסורין נאמר גם זו רעה היא ואין יספיקו בידו לקיים מהשבתו · ובירושלמי בראשון משבת אמרו הלמד שלא לעשות מה לו שלא נברא אמר רבי יוחנן מה לו אלו נהפכה שלייתו בפניו ולא ילא לעולם · אבל מה שנהיה לפרש בזה לפי גירסתו זו הוא הלמד על מנת ללמד וכל ימינו הוא נותן בגירסא כמו שהיה עשה רבה בר נחמני ואינו עוסק בגמילי' חסדים הרי זה טוב הוא לשמים וסודו טובה ומספיקין בידו להשלים רצונו ואם הוא עוסק בחורה כדי ללמוד ולעשות ולהיות טוב לבריות גם כן לעסוק בגמילות חסדים כמו שהיה עשה אביו כמו שמכר בל' מר"ה ובפרק מלח חליטה ורבי אלעזר בן פרטא כמו שמל' בראשון מע"ז זו היא הטובה הגמורה ומספיקין בידו להשלים רצונו והוא ללמוד וללמד לשמור ולעשות והפליג התנא לומר לשמור ולעשות דרך שבה כי השמירה היא הלימוד כמו שדרשו ושמרתם ועשיתם ושמרתם זו הלמוד שנאמר כי נעים כי תשמרם בבטןך כמו שמכר בספרי אבל במשמיות שלנו לא גרסינן לשמור והיא נוסחה מדוק דקת בספרים ישגים זבגמ' סוטה פרק ואלו נאמרין אמרו ללמוד וללמד לשמור ולעשות שהם ארבע מלכות ואף לפי פירוש רבינו שלמה ז"ל אין צריך לשמור הגירסא שאף על פי שהיא למד על מנת שיקראו אותו רבי מספיקין בידו להשלים סוגתו בלבד אבל לא חסד לשמור ולעשות ודי לו בזה העוש · והרבה ראינו כי נולא בזה הכמים שאינן בעלי מעשה וקשים הם לעולם :

רבי צדוק אומר אל תעשם עטרה להחגל בהם · ולא קרדום לחפור בהם · זכך היה הלל דורש · ודישחמש בחנא חלף · הא כל הנאות מדברי תורה נמשל חייו מן העולם :

הפירוש אל תעשם עטרה להחגל בהם שאסור ללמוד תורה שלא לשמה כדי שיקרא רבי ואל"פי שאמרו חז"ל בפרק מקום שנהגו וזכרתי היה קורא ובפרק יש צערכין לעולם יעסוק אדם בחורה ואפי' שלא לשמה · ואמרו כי גדול עד שמיס חסדך לעשותין שלא לשמה ומעל שמים לעשותין לשמה כבר נתנו העשם בזה שמחן שלא לשמה בל לשמה אלא שהקלו ללמוד שלא לשמה כי האדם בתחלת לימודו

רוח • משולש בכתובים שנאמר סולו לרוכב בערבות ציה שמו ועלו לפניו ואמר
 אחריו אבי יחומים ודין אלמות וכן מוכר בירושל' בסדר זרעים וכן כתיב השמים
 כסאי וכתיב אחריו ולא זה אביט אל עמי וזכה רוח ופסקים אחרים כמו שזכרם
 בילתדנו • וכן אמרו בפרק אחד דיני ממונות וכן בצרמשיית רבה אין הקב"ה
 עושה דברו אלא אם כן נמלך בפמליא שלו מה מעשהו וזהו כחב בצורה
 נעשה אדם בצלמו הבה נרדה ויבלה שם שפחם מה קל וחומר לבני אדם שיגנו
 עמו זה לזה שהקב"ה שהוא מחגא' על כל גאים מהב בעמו כל שכן בני אדם •
 ובפרק נגמר הדין אמרו ששפלות רוח הוא יותר גדולה מהמקריב כל הקרבנות
 ותפלתו אינה נמאסת שנאמר וצחי אלהים רוח נשברה לב נשבר ונדכה אלהים
 לא תבוה • ומשה רבינו שבו הכתוב והאים משה עמו מאד אחר שלא קם
 כמוהו בכל נביאים הראשונים ואחרונים ואמרו בפרק ניסוי הדם גדול מה שנאמר
 במשה ואהרן ממה שנאמר באברהם • במשה ואהרן נאמר ונחמו מה ובאברהם
 נאמר ואנכי עפר ואפר הרי השפיל עצמו הרבה אברהם שאפי' בעפר לבדו
 ואפר לבדו לא דמה עצמו שכל אחר מהם מושיל למלאכתו וכשתחברו שיהיה כהוא
 לא ילילו לכל דבר עדיין אפשר למלאה מהם חרץ אחד אבל משה אמר ואהרן
 מה כלומר אין אהרן כלום מה כי לפי יתרון מעלת האדם תהיה שפלותו יתירה
 משה שהיה יותר גדול מאברהם היחה שפלותו יתירה ושם אמרו לא מרובכם השק
 ה' בכם לפי שאפי' בעשה שאני פוסק לכם גדולה אחס ממעיטין את עצמכם
 אברהם אמר ואנכי עפר ואפר דוד אמר ואנכי חולעת ולא איש זהו שאמר
 הכתוב לא מרובכם השק ה' בכם כי אחס המעט מכל העמים כלומר ממעיטין
 עצמכם • ובפרק המקנא אמרו לעולם ילמוד אדם מדרכי קונו שהרי היה כל
 הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני שהוא נמוך מכולם כמו שזכר בפרק
 ר' עקיבא ובפרק בני העיר בפסוק למה תרדון הרים גבוהים ולא על ראש
 ההר אלא על הסנה השרה שכינתו ושם בפרק המקנא אמרו וכן בפרק יש בערכין
 כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שנאמר
 גבה עינים ורחב לב באותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אהו וכבר היטב הממשל
 במשלו לשבח איש שכל מה שהיה מוסיף מעלה לעצמו היה מוסיף שפלות וכה
 אמר רבו חמודתיו ולבו שח כעך שחו עיפיו עת מגדיו פשו המשיל האדם לענף
 שאם הוא כערער הוא זקוף ומתגאה ואם הוא טעון פירות הוא מכביד ושפיל
 וכיוצא בזה אמרו ר"ל בפרק ראשון מסועה והומנו ככל יקפצון וכראש שבוטח
 ימלו שהשבוטח הריקנית היא מתגאה ואוחה קולצין תחלה • וכחב רבינו משה
 ז"ל שהוא ראה בספר מספרי המדות שנשאל לאחד מהכתובים אי זכו היום ששמחת
 בכל יומך אמר יום היותי בספינה והיה מקומי בפחות שבמקומות בין הביולות
 הבגד' והיו בספינה סוחרים ובעלי מומן והייתי שוכב במקומי ואחד מאנשי הספינה
 קם להשתין והשתין עלי ותמהתי כמה תכונת הענות בניפשו ומי השם שלא כאבה
 נפשו למעשהו כלל ולא התעורר בי כעם ושמתני שמתה גדולה שהגעתי לגבול
 שלא יכאיבני בזוי הסחר ההוא ולא הרגישה נפשי אליו • וכן כתוב בספר חובת
 הלבבות ובלא ספק שזה הוא חכלית השפלות עד שיתרחק מהגאוה • ור' יחי'
 כתוב בספר אחד כי מלך אחד שלח לאחד מהכתובים שיבא אליו וכשבא
 אליו אמר לו מה היית עושה אמר לו הייתי מסתכל כי כדור הארץ אינו נגד
 הגלגל העליון אלא כביצת הגמלה בים הגדול וכדור הארץ אין היישוב בצולו אלא

ברובע שלו ולא כל הרובע מיושב כי יש בלפון חלק ממנו בלתי מיושב והמיושב
 מזה הרובע יש בו הרים וגבעות ימים ונהרות ומדברות ושדות ונרמ' ומטע הוא
 המיושב במדינות ואני במדינה אחת מאלו המדינות שאין להם מספר ובחוד המדינה
 יש בה חמיות וחירות ושוקים ואני בחוף אחת מהם ואני אלא חלק קטן מהמקו'
 שאני שוק בחובו ואם כל כך הוא חלקי קטן בזה העולם וכל העולם אינו לפני
 בורא הכל כלום איך לחגאה בפניו . וכזאל בזה אמרו בפר' אין דורשין על
 נבוכדנצר שאמר לעלה על במותי עב אדמה לעליון כמו שכתבנו בחלק שני מזה
 הספר . והמסתכל בכל זה עם ידיעתו שהוא שפל שבשפלים בלא ספק יהיה לבו
 נשבר ונדכה ודוד המלך ע"ה שהיה נביא וחכם ומשל על כמה מלכים אמר לב
 נשבר ונדכה אלהים לא תבוה והיה אומר ואנכי הולעת ולא איש חרפת אדם
 ובזוי עם וכמו שהגאה נקרא בהרבה שמות של גמח כן שפל רוח נקרא בהרבה
 שמות של שבה עמו נבזה בעיניו דכא שפל רוח נשברה נדכה רך לבב ונכה רוח
 ולב נשבר ונפש שחה ובלשון חכמים נמוע . ואמרו רז"ל לעולם יהא אדם רך כקנה
 ולא יהיה קשה כבאר לפיכך זכה קולמוס לכחוב בו ספר חזרה תפלין ומחזות .
 ור' לויטם נתן טעם לזה ואמר מאד מאד הוא שפל רוח כי תקוה אמת רמה אומר
 כי מי שיקוה שאלו ביהו ותשלוט עליו הרמה שהיא ברירה שפלה איך לא יהיה
 שפל רוח . ומה שאמר מאד מאד הוא לומר שאפי' משה רבינו ע"ה שנאמר
 עליו והאיש משה עמו מאד זה דקדק רבי יוסף בן עקיבין ז"ל בספר רפואת
 הנפשות . ואלה מהחכמי העכו"ם אמר חמיה אפי' ממי שעבר על פני
 מעברי השתן איך יחגאה ויאמר על אוד שיר המלך כי נתן ביד אחד מעבדיו
 העומדים עליו נחב ואמר לו נשתראה אחי טעם תבוה לי מיד והיה כחוב בו
 שוב לך כי איך אלוה אבל אחיה גוף שיאכל קלחו את קלחו ובקרבן ישוב רמה
 ועפר . ודע כי לא היה ההכס אלא שהיה שפל רוח ואלא ידבר בגאווה ובה
 אבל שינויה להדלול בפני הבריות הם ושלוס כי תלמיד חכם חייב לימור מהדלול
 בפני עם הארץ . וכבר אמרו בפרק השוחפין שרצו ובפרק המקבל רבן ללו
 בני מסיקי באכלוח מינה והוא להעתיק אברים לבניין העיר כדי שלא ידלולו
 בפני העם וכן אמרו האי לורבא מרבן דידע סהדותא לחבריה לא ליזיל לבי
 דינא דווער מניה מאי טעמא האי עשה והאי עשה עשה דכבוד חזרה עדיף
 כמו שמכר בפרק שבעת העדות ואמרו בפרק אלו קשרים כל תלמיד חכם שנמצא
 רבב בבגדו חייב מיתה שנאמ' כל משגאי אהבו מוח אל תקרי משגאי אלא משגאי
 וכן אמרו זה על תלמיד חכם המברך לפניו עם הארץ בפרק בני העיר . והענוה
 והשפלות אינם אלא לכבד בעליהם כמה שנאמר ולפני כבוד עוהה ונאמר ותפל
 רוח יתמוך כבוד ואפי' נפל החכם מנכסיו ריך להסתכל בפניו עם הארץ וזהו
 שנאמ' אם נבלה בהתנשא ואמרו חז"ל בהתחלל מבלה השתפל והשתפל מבלה
 החגדל . וכן כתב רבינו יונה ז"ל בפירוש משלי בפסוק טוב נקלה ועבד
 לו מה מפני כבוד החזרה לא לכבוד עצמו אלא לכבוד שמים להזכיר על כבוד
 החזרה ולומדיה שנאמר מפני שיבה תקום והדרת פני זקן :

רבי יוחנן בן ברוקא אומר . כל הפירוש בראשון מחגיגה נזכר שהלך
 להקביל פני ר' אליעזר . בשני מקומות
 נזכר חלול השם בחזרה האחד במי

ממנו בגלוי • אחר בשוגג ואחר שעובר על החורה בשעת השמד שנאמר
 במזיד בחלול השם : ונקדשתי בתוך בני ישראל ולא תחללו
 את שם קדשי ואפי' על ערקתה דמסאנא
 אמרו בפרק בן סורר יהרג ואל יעבור והיא עבירה קלה שהיו עוהגים ישראל
 שרצו נעליהם היה לכן כמו שהוא מוכיח בפרק הכונס בההוא דהוה סיים מחאמי
 אומי ואם יאמרו לו החליף אותו בשמור כמו שהענ"ס עושים והוא שעת השמד
 ובפרהסיא יהרג ואל יעבור • ויש בזה פירושים אחרים אבל זה הוא פירוש
 החסופות והו קדוש השם המכר בכחוב ואם לא עשה כן חלל את השם וק
 בשבועת שקר נאמר ולא תשבועו בשמי לשקר וחללת את שם אלהיך ואין חילול
 השם גדול מזה שהוא גויב ממונו של חבירו בשם הנכבד והמורא • וכן אמרו חז"ל
 כי האדם הגדול בחכמה ויוגאים מתחת ידו דברים שאינם מחוקקים שהכל תמיהה
 עליו הוא מחלל את השם וכמו שאמרו ביומא פרק אחרון היכי דמי חילול השם
 אמר רב כגון אגא דסקילנא בשרא מבי טבחה ולא יכיבנא ליה דמי לאלתר שהבריות
 יאמרו מה העוילה חוררו של זה הלל הוא מעשו מקולקלים יותר משאר העם
 ואע"ב שדעתו לפרוע לו אחר זמן מכל מקום הרי הביא עליו דבת רבים וכן אמר
 רבי יוחנן כגון אגא דמסינא ארבע אמות בלא חורה ובלא תפלין אע"פי שעשיתי
 זה מחולשת גרסתי הבריות הם מרניים עלי ויבואו ללמוד ממני שלא באונס ולפי
 השיבות הכנס ולפי מעשה דורו לריכין שיהיו מעשו מחוקקים בעיניהם ואם איתו
 עשה ק ט בידו זה העון החמור הנקרא חילול השם שאין כח בתשוב' ולא ביום
 הכפורים לכפר ולא בייסורין אלא כולן חולין ומיתה ממרקת כמו שמכר שם ויותר
 הקפיד הכתוב על חלול השם שהיה מחלל בגלוליהם בפרהסיא מהעבוד' וזה עמיה
 כמו שכתוב ביוזקאל ואחס ביה איש ישראל כה אמר ה' אלהים איש גלוליו לו עבדו
 ואמר אם אינכם שומעים אלי ואח שם קדשי לא תחללו עוד במחנותיכם ובגלוליתם
 כמו שמכר בראשון מקדושתו ובמדרש תהלים במזמור ה' אורי וישעי וביחשמי פרק
 ארבעה מדרים • ואמר זה הכנס כי אפי' חלל את השם בסתר נפרעין ממנו בגלוי
 וכחב רבינו שלמה ז"ל שנאמר חכמה שנאה במשאון חגלה רעהו בקהל וכל כך למה
 די שלא יחלל שם שמים על ידו שמא יאמרו עליו ייסורין כאלו באו עליו כמי שעשה
 דברים רעים לפיכך אחד עשה בשוגג ואחד עשה במזיד בחילול השם מגולה הכל
 עכ"ל • וראה לומר שאינו שזה הפירעון בשוגג כמו במזיד שאין כן מדחו של הקב"ה
 וזה לא אמר התנא אחד שוגג ואחד מזיד שיהיה במשמע שניהם שוין לגמרי אלא
 אחד בשוגג ואחד במזיד וכן כתב רבינו שלמה ז"ל דהכי גרסי וכן היא בספר רבינו
 משה ז"ל ומשמע זה הלשון שאין השויו בענין הפירעון שיהיה שזה חלל לענין הגלוי
 הם שים אלא דהשוגג פירעון קל שהרי חוטא היה שהיה לו להסור ולא מהר והחורה
 חייבה קרבן לשוגג ואמרה ונסלח לו מכלל שהוא חוטא האריך סליחה ובמזיד יהיה
 הפירעון המור וכן פירש רבינו משה ז"ל שהשויו הוא לענין הגלוי לא לענין הפירעון
 וכן אמרו על כיוצא בזה באחרון מיומא מפרסמין את ההנפים מפני חילול השם כדי
 שלא יאמרו פלוגי טבאו עליו ייסורין למה והס לא ידעו כי אין נסחרו בגלוי ומן
 השמים מפרסמין אותו שנאמר ובשוב לדיק מלדקחו ועשה עול ונתתי משול לפניו
 כמו שמכר שם • ובא' מקדושתו אמרו אין מקיפין בחילול השם אחד שוגג ואחד
 מזיד • ופי' שאין ממתינין לו כחזוני המקיף עד שיעשה זכות כנגדו אלא מיד נפרעין
 ממנו אחד שוגג ואחד מזיד כל אחד כדי רשעתו :

רבי ישמעאל בנו אומר · הלמד על מנת ללמד · מספיק בידו ללמוד וללמד · והלמד על מנת לעשות · מספיק בידו ללמוד וללמד לשמור ולעשות :

הפירוש רבינו שלמה ז"ל הוא משנה הגירסא וגורס אך מספיק בידו ללמוד וללמד וכן מלאכה באבות דרבי נחן ומפרש הלמד על מנת ללמד שאינו למד אלא כדי שיקראו אותו רבי ולפיכך אין מספיק בידו ללמוד וללמד כי לא היה

תחילה לימודו לשמה ויסייע לזה הפירוש מה שמדך לזה דברי רבי לדוק שאמר אל תעש עטרה להחגל בהם כי לולי זה למה שמכס זה לזה כי רבי דוד היה קודם לרבי ישמעאל כמו של רבי יוחנן בן ברוקה שרבי לדוק היה בזמן הבית כמו שמכר בראשון מיומא ובשעת החורבן היה כמו שמכר באגדת המזקין ובאיכה רבתי ובימי רבן גמליאל ור' יהושע היה כמו שמכר בצפורת ורבי ישמעאל נראה שהיה אחריו הרבה כי רבי יוחנן אביו היה בימי רבי אליעזר שהיה אחר החורבן כמו שכתבתי למעלה · ולפי גירסת הספרים פיר' רבינו יונה ז"ל הלמד על מנת ללמד ולא היה מדקדק בלימודו לחס אס יבוא לידו איסור אלא מספיק שידע הדברים כפשוטן מפני כך אין מספיק בידו אלא כפי מחשבתו והוא ללמוד וללמד וגם זה הפירוש אס לעין שלא לדקדק באיסורין נאמר גם זו רעה היא ואיך יספיקו בידו לקיים מחשבתו · ובירושלמי בראשון משבת אמרו הלמד שלא לעשות נוח לו שלא נברא אמר רבי יוחנן מה לו אלו נהפכה שלייתו בפניו ולא יכל לעולם · אבל מה שגורסה לפרש · בזה לפי גירסא זו הוא הלמד על מנת ללמד וכל ימי הוא נותן בגירסא כמו שהיה עושה רבה בר נחמני ואינו עוסק בגמיל' חסדים הרי זה טוב הוא לשמים וכדמיה טובה ומספיק בידו להשלים רצונו ואם הוא עוסק בחורה, כדי ללמוד ולעשות ולהיות טוב לבדו גם כן לעסוק בגמילות חסדים כמו שהיה עושה אביו כמו שמכר בא' מ"ה ובפרק מנחת חליה ורבי אלעזר בן פרטא כמו שחל' בראשון מע"ו זו היא הטובה הגמורה ומספיק בידו להשלים רצונו חכו ללמוד וללמד לשמור ולעשות וספליג החנא לומר לשמור ולעשות דרך שבה כי השמירה היא הלימוד כמו שדרשו ושמרתם ועשיתם ושמרתם זו הלמוד שנאמר כי נעים כי השמרתם בבטח כמו שמכר בספרי אבל במשמיות שלנו לא גרסינן לשמור והיא נוסחא מדוק דקת בספרים ישנים ובגמ' סוטה פרק ואלו נאמרין אמרו ללמוד וללמד לשמור ולעשות שהם ארבע מנחות ואף לפי פירוש רבינו שלמה ז"ל אין צריך לשמח הגירסא שאף על פי שהיא למד על מנת שיקראו אותו רבי מספיק בידו להשלים מונחו בלבד אבל לא חסד לשמור ולעשות ודי לו בזה העוש · והרבה ראינו כיוצא בזה בחכמים שאינן בעלי מעשה וקשים הם לעולם :

רבי צדוק אומר אל תעשה עטרה להחגל בהם · ולא קרדום לחפור בהם · וכך היה הלל דורש · ודישחמש בהנא חלף · הא כל הנאות מדברי חזרה נוטל חייו מן העולם :

הפירוש אל תעשה עטרה להחגל בהם שאסור ללמוד חורה שלא לשמה כדי שיקרא רבי ואע"פ שאמרו חז"ל בפרק מקום שנסגו ובפרק היה קורא ובפרק יש בערכין לעולם יעסוק אדם בחורה ואפי' שלא לשמה · ואמרו כי גדול עד

שמים חסדך לעשות שלא לשמה ומעל שמים לעשות לשמה כבר נחמו הטעם בזה שמתוך שלא לשמה בא לשמה אלא שהקלו ללמוד שלא לשמה כי האדם בתחלה לימודו

אינו מכיר בשבחה של תורה ואם לא יקלו לו ללמוד שלא לשמה לא ילמוד לעולם אבל בלא ספק כשילמוד אפי' שלא לשמה אחר שילמוד יכיר שבחה של תורה וילמדנה לשמה' ומה שאמרו בפרק היה קורא שהעוסק בחורה שלא לשמה מזה לו שלא יברא זהו בני שעוסק בחורה כדי לקנות ולהתגאות על הבריות שזה לעולם לא יעסוק בה לשמה ובמה שעסק בה חלל כבוד החורה ועשה ממנה כלי לכבודו כמו שעשה מהאב עטרה לראשו' ולאמרו בספרי והביאות בדברים פרק קומס יין ללהבה את ה' אלהיך לשמוע בקולו שלא יאמר אדם אקרא כדי שיקראוני חכם אשנה כדי שיקראוני רבי אשנה כדי שאהיה זקן ויושב בישיבה אלא ללמד מאהבה וסוף הכבוד לבא' רבי אלעזר ברבי לרוב אומר עשה דברים לשם פועלן ודבר בהם לשם שמים ואל תעשה עטרה להתגדל בהם ולא קרדוס להיות עובד בו ומה בלשאר ששתמש בכלי קדש שנגשו כלי חול שנאמר וזאו בה פריטים וחללוהו כיון שפרטו בה נעשו כחול נעקר מן העולם דכתיב ביה בליליא קטיל בלשאר מלכאה משתמש בכמר של תורה שהוא קיים לעולמים על אחת כמה וכמה וכן אמר רבי לרוב כחן שלא ישנה מהחורה עטרה ללמוד כדי שיקרא רבי אלא לשם שמים ולא אחר רבי לרוב למי שזכה לכחורה של תורה שיטול כבוד מהבריות שהרי אמרו וסוף הכבוד לבא' ובראשו מקדושין מצינו שהיו מקפידין החכמים על כבודם אע"פ שהרב שמחל על כבודו כבודו מחול שזה כבודה של תורה אבל רבי לרוב אחר שלא יהיה תחלת לימודו לכבוד ענינו אלא לכבוד התורה וזה ודאי איסור חמור הוא שישתמש בכלי של קדש לחשימו של חול ולהו דמו זה לבלשאר ששתמש בכלי בית המקדש שנקר מן העולם וקל וחומר הדברים בחורה שהכלים ההם לא נתקדשו אלא לכבוד הלוואות הנחונות בארון' וכן אסור ללמוד תורה כדי לעשות ממנה מלאכה כמו הקרדוס לחפור בה שזין שהוא מחבין בלימודו לעשות ממנו כלי למעשה הרי הוא מועיל בקדושתה של תורה כמו שנהנה מן ההקדש וחיוב מיתה בידי שמים ולזה אסרו חכמים ליעול שטר המצות וסמכו זה בבבורות פרק עד כמה לפסוק שאמר ואותי אה' ללמד אתכם חוקים ומשפטים כאשר אמי ה' אלהי מה אני בהנסי אף אחת בהנסי כלומר כמו שאני למדתי בהנסי כך למדתי אתכם בהנסי וכן מלמדו אחת לדורות בהנסי כמו שאמר בירושלמי דנדרים' ומה שנהגו היתר בלימוד התינוקות בשכר כבר פירשו זה בגמרא דנדרים פ"א אין בין המודר שהשכר ההוא שכר פסוק הטעמים שהרב אינו חייב לטרוח ללמד הטעמים לתלמידים ומלמי הלכות קמ"ל לכהניס היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה כמו שאמר באהרון מכתובות וכן הכהן מותר ליעול שטר הבאה ומלוי המים לעהר העמא באפר פרה אבל שטר הזאה וקדוש אסור שזו מצוה היא וחיוב לעשותה בהנסי אבל לטרוח להביא האפר ולמלאכה המים אינו מוטל עליו ומות' ליעול שטר עליהם כמו שאמר בשני מקדושין ובפרק עד כמה וכן הדין מותר ליעול שטר בעלתו ממלאכתו בדבר הניכר שהוא מפסיד במלאכתו מפני עיטובו לקבל טעמויהם ובלבד שיטול משיהם בזהו כמו שאמר בכחובות בפרק אהרון שני דיימי גלות בירושלם היו נוטלין שכרן מתרומת הלשכה אבל שטר הדין לומר פלוני חייב ופלוני זכאי אסור והוא בכלל מה שאמר רבי לרוב ולא קרדוס לחפור בהם וכן היה הלל דורש ודישתמש בחגה הלף כלומר עבר מן העולם ומכאן יש ללמוד שהנאות מדברי תורה ונהנה ממנה כאלם הנהנה מן ההקד' כמו שאמר בפרק בני העיר בבתי כנסיות אין יאוחזין מהם ונוטל חייו מן העולם קל וחומר מבלשאר כמו שכתבתי למעלה' ומה שהותר לתלמיד חכם הוא שתמכר סחורתו קודם לכל אדם ולהפטר

מהמסיים והמארתויות ומציינן העיר והמחייבים בזה עובר על החורה ועל הנביאים ועל הכתובים כמו שמכר בהאופיין שרץ ואפי' כסף גלגולת הצבור חייבין לתת בשבילים וכן כחב רבינו משה ז"ל בהלכות ת"ח וכתב בבאן כי אפי' היה עשיר גדול פטור מכל זה כיון שתורתו אומנתו וכן היה מורה רבו רבינו יוסף הלוי אבן מאגש ז"ל. ואברהם נעשו מפני שעשה אנגריא בחלמידי חכמים כמו שמכר בנדריס פ"ד נדרים וכן אסא כמו שמכר בראשון מסוטה והאכס פטור את עצמו ואין בזה משום יחלוק זר ולא פיך כמו שאמרו בנדריס פרק קונס יין שרי ליה לאורבא מרבנן למימר אורבא מרבנן אלא ולא יהיבנא כרגא וכן הוחר לתלמיד חכם לקבל דורות מבעלי בתים שאפי' לעם הארץ נכבד עושין ק"ו. והוא שאמרו בראשון מברכות הרואה ליהנות יהנה כאלישע שקבל אכסמיה מהאגמית דרך כבוד והרואה להחמיר על עצמו שלא ליהנות מדברי חסידות אל יהנה כשמואל שלל מקום שהיה הולך ביותו עמו שנאמר ותשובתו הרמתה כי עס ביותו ואין בזה משום יוחר וכן אם הבריות חליט להחיקו בר להסב עמהם בסעודה מותר לו לכבדו כמו שאמר ר' זירא כשהיה סועד בביתו של ריש גלותא יקורי דמיקרי כי כמו שמכר בפרק אלו תרפוח ואין כל זה בכלל נאות בדברי חורה אבל הוא כבודה של חורה אלא אם כן הוא מרבה סעודות בכל מקום שזה מחלל החורה כמו שמכר בפרק אלו עוברין והמכבד חכמים בממונו שבר גדול יש לו ואלו היה איסור לתלמידי חכמים לקבל אותה הגאה מה שבר יש למי שהוא מהעניו. ועל זה אמרו בפרק אין עומדין ובפרק חלק כל הנביאים כולם לא נתבאו אלא למשיא בתו לתלמיד חכם ולמהנה תלמיד חכם מנכסיו ולעשה לו פרקמטיא ואמרו בפרק חלק ואחס הדבקים בה' אלהים חיים כולכם היום וכי אפשר לאדם שידבק בשמינה והלא כתיב כי ה' אלהיך את אוכלה הוא אלא זה המהנה לתלמידי חכמים מנכסיו ולא מצא רפואה ר' אלעזר לעמי הארץ לכות לחייית החמים אלא מזה הפסוק כמו שנאמר יחיו מחיך נבלי יקומן הקיפו ורגנו שוכני עפר כי על אורח טלך המשחמש בטל חורה על חורה מהייהו וכן חכר באחרון מכתובות וכבר הרבו באחרון מברכות לדבר בכבוד אכסמיה והוא המארה תלמיד חכם בביתו ואמרו בפרק מקום שנהגו כי בלל החכמה בלל הכסף כל המטיל מלאי לכיס תלמידי חכמים זוכה ויושב בישיבה של מעלה ואמרו באחרון מכתוב' המקריב דורן לתלמיד חכם כאלו מקריב בכורים שנא' ואיש בא מבעל שלישה ויבא להם בכורים לאלישע וכי אלישע אוכל בכורים היה אלא ללמדך שכל המביא דורן לתלמיד חכם כאלו הקריב בכורים ואמרו בזומא פרק בא לו הרואה לנסך יין על גבי מזבח ימלא גרום של תלמידי חכמים יין כי כמו שהבכורים והנסכים הם עבודה ק' לכבד החורה היא עבודה ואם תלמיד חכם הוא חולה ומוטל במטה מותר לו גם כן ליתול מחמת גדולה לנורך חליו כמו שאמרו בפ' השוכר את הפועלים שהביאו הסו ספונאי שעמד עליהם ומשול שבים ודרו נדר שאם ייילס הקב"ה יתנו הספינה כולה לר' אלעזר בר שמעון ושלמו נדרם וקרא על עצמו היתה כאניות הוחר ממרתק תביא לחמה ואין בכל זה משום הגאות מדברי חורה שאפי' היה איסור בדבר אין זה האיסור חמור שימות ולא יעבור עליו שלא אמרו בזה יהרג ולא יעבור ואפי' שרבי ערפון היה מצטער על אותו איש שהיה רוצה להטילו בגנה מפני שחשד אותו שהוא היה הגבב הנכנס בפרדסו כל השנה לגבב העגבים והחאזים ורבי טרפון לא נכנס בפרדסו אלא אחר שהוקפלו המקצועות ואם המחללות שהיו שומעין ליבש עליהם האמוקים והגורגרות שהיו מקצטין אותם בכלי בחל הגקרא מקצוע כמו שמכר בפרק

כל הכלים וק נקרא הכלי מוקלה כמו ששנינו בפר' א' ממסכת שביעית ועל קן
 נקראים החללים קליעות כמו ששנינו בפר' ג' ממסכת מעשרות והביארוהו בפרק אלו
 מילואות ובעל הפרדס ראה רבי טרפון שהיה אוכל הקליעות כי אז היה מותר לאכול
 מהם כי הם הפקר והוא לא הכירו אמר בלא ספק זהו הנגב שנגס כל השנה לנגוב
 והכניסו בשק להטילו בנהר ולעקר ר' טרפון ואמר אוי לו לטרפון שזה הורגו ואותו
 האיש הניחו והיה מלטער על ששתמש בכחיה של חורה וכי היה ר' טרפון רוצה
 למות ולא ישתמש בכחיה של חורה כבר אמרו שם שאני ר' טרפון דעשיר גדול הוא
 והוא אפשר ליה לפייסו בדמים וכיון שהיה עשיר ולא פייסו בממון הרי הוא כמי
 שפורע חובו בכבוד החורה חיה בלא ספק הוא בכלל נאות בדברי חורה חיה
 המעשה הזכירוהו במסל' כלה בענין אחר וכן בירושלמי במסכת שביעית ושם סיימן
 המעשה כד חתומיה סטוריא שרון חבטון עלוי כד חמא גרמיה בסכנה אמר להו
 בחייסון אמרו גובייהו לטרפון עתדון ליה זכריכן כד שמעון קן אשתתחון על אפיסון
 אמרי ליה רבי שרי לן אמר לון ייתי עלאי על כל חוטר וחומר דהוה נחיה עלאי
 הוינא שרי לכון על קדמיא ובודאי שאין כל אדם חייב לעשות קן למחול למי שמכה
 אותו שלא דקין כי הוא בדקן אכל ולא היו מוכין אותו ואם הוא דקין כי מה שהיה
 מלטער עלה ששתמש בכחיה של חורה אינה מדה כל דקין זחוספת חסידות היתה
 אע"פ שהיה עשיר גדול ובהפרק השותפין שרצו אמרו שרבינו הקדוש פתח אוריות
 בשני בלורת אמר יכנסו בעלי מקרא ובעלי משנה ובעלי תלמוד ועמי הארץ אל
 יכנסו דלאמר רבי שאין פורענות בזה לעולם אלא בשביל עמי הארץ דהק יונתן בן
 עמרם ונכנס אמר לו רבי פרנסני אמר לו קרית לא שנית לא אלא במה אפשרנסך
 אמר לו פרנסני ככלב או כעורב כלומר הקב"ה מפרנס הכלב כמו שדרשו באחרון
 ממסכת שבת יודע לדיק דין דליס - יודע הקב"ה בכלב שמוגותיו מועטין לפיכך
 שוקה אכילתו במעו שלשה ימים וזהו ששנינו באהלות כ"א כמה חשכה ברעיו
 שלשה ימים שאם אכל בשר המת כל שלשה ימים הוא מטמא באהל שעדיין לא נתעבל
 הבשר וכן העורב אביו ואמו מואסין אותו והקב"ה מומין לו יתושין בריר היונא
 מפיו וניזון מהם כמו שזכר בויקרא רבה אמר לו כמו שהקב"ה מרחם על החיות
 ועל העופות הטמאים ומפרנס אותן כן פרנסני אחי ופרנסהו בחר דנסיף יתיב רבי
 וקא מלטער ואמר אוי לי שנחתי פתי לעם הארץ אמר לפניו רבי שמעון רבי
 שמה יונתן בן עמרם נכנס שאינו רוצה ליהנות בכבוד חורה בדקו ומלאו כדבריו זה
 הוא מדברי חסידות ואין זה בכלל נאות בדברי חורה שהנאות הוא ששתמש בה
 לזורכו כמו בתי כנסיות אין נאותין מהם אלא בשעת הדחק וגם הוא נהנה ממנה
 בשעת הדחק ואין זה איסור אלא מדברי חסידות היה פורש מזה חבו שיש בין הגלות
 מדברי חורה לנהנה מכבוד חורה ואלו היה איסור בדבר לא היה ר' מטמא
 התלמידים להיות נאותים מדברי חורה ושאר התלמידים שנכנסו לא היו נאותים
 מדברי חורה ועושים איסור אבל זה מותר היה ומדברי חסידות היה פורש מה יונתן
 בן עמרם כיון שהיה אפשר לו לפרנסו ככלב וכעורב ואין ענין זה דומה לענין רבי
 טרפון שהיה פורע חובו בכחיה של חורה ונאות ממנה ואין בכלל זה תלמיד חכם
 הממונה פרנס על הצבור שזה מותר לו ליעול ממון מהצבור והצבור חייבים לגדלו
 בממונס כי כמו שהוא מותר ליעול לו עטרה אחר שזכה לכחיה של חורה והצבור
 חייבים לכבדו קן הוא מותר ליעול הנאה מהם אחר שזכה לכחיה של חורה שהרי
 העטרה והקדרוס שיהיה שישם שגאס התנא וזמן שהכבוד בא לבסוף תאליו כמו

שאמר וסוף הכבוד לבא ק' היא גדולת המזון מותרת לבסוף והצבור חייבים עליה
 זה נלמד מזה שאמר בפרק הרושע שהוא שקא דדינרי דלתי לבי מדרשא קס ר'
 אחי זכא ביה והקשו עליו והא חביב ויתן לכהן ולא שיטול מעמנו והשיב אדם חשוב
 שאני שנא' והכהן הגדול מאחיו גדלוהו משל אחיו וזמן שאמר בראשון מיומא גס ק'
 ובספרא ובילמדו אמרו מעשה בפניהם הסתת שנתנו אחיו הכהנים למנוחו כהן גדול
 ומלאוהו מסתת אביים ומלאו כל אחיו מחלב דיגרי זכא ואס לכהן גדול שהוא היותר
 חשוב שבכהנים חייבים לגדלו אחיו הכהנים בממונס' כל שכן לתלמיד חכם חשוב
 שהרי חביב יקרה היא מפנינים מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים כמו שאמר בהוריות
 בפרק - אחרון וכן בסוטה בפרק ואלו נאמרין אמרו שרבי אבהו ראה רבי אבהו דמן
 עכו דהו תפסו ליה בעלי חובות ואמר לכו איח לנו רבה והנא ענותמות בעלמו
 שהיה עשיר והיה גדול בבית קיסר כמו שאמר שם ובכחובות פרק שמי ובסנהדרין פרק
 ראשון ובראשון מהגינה ואמר לבני עירו הנה רבי אבהו יתור חכם ממני להשיבו
 בראש ושיחתי לו ממון . ובפרק היוזקין אמרו שהוא שיפורא דהוה בי רב יהודה
 ולבסוף בי רבה ובי אבוי ובי רבא . וראיתי תשובה לרבינו שרירא ז"ל שאותו
 שיפורא היא חיבה כמין שופר כמו שאמר במשנת שקלים והיו מקבצין שם מעות
 לשיבה וכן פירש רבינו שלמה ז"ל משמו גס ק' וכן בתענית בפרקא דהסודי במעשה
 של ר' יוחנן ואלפא שהלך אלפא לעסוק בסחורה ורבי יוחנן עסק בחורה ולבסוף
 מלך ר' יוחנן וכתב רבינו שלמה ז"ל הושיבוהו בישיבה ראש עליהם ונחמו לו ממון
 וכן הוא האמת כי לפי זה אמר לאלפא אלו עמדת בכאן לעסוק בחורה לא היית
 לריך לסחורתך ולהניח חיי עולם ולעסוק בחיי שעה . וכן במסכת הוריות בפרק
 אחרון שאמר רבן גמליאל לרבי יהושע כל קד יס בידך ואחה יורד בספינה ואמר
 לו ועלי אחת תמיה שני תלמידים יש ביבשה רבי אלעזר בן הסמאל ורבי יוחנן בן
 גודגא שודעים לשער כמה טיפות יש בים ואין להם פת לאכול וכסירר ליבשה
 הטיבם בראש להתפרנס מהצבור כמו שפירש שם רבינו שלמה ז"ל ושאמר לרבי
 יהושע מטחלי ביתך ניכר שפחמי אחת אמר לו איי לדור אחתה פריכו שאיך יודע
 לעין של תלמידי חכמים כמה הם מתפרנסים שהיה לו לרבן גמליאל שהיה גיאל
 להשיגה בענין רבי יהושע שיפרנס דרך כבוד מהצב' כמו שאמר בפרק חפלת השחר
 ובילמדו פרשת ויקחו לי תרומה בפסוק כי לקח טוב נתתי לכם הביאו מעשה בזהר
 אחד שהים בספינה עם פרקמטועין ושבירה הספינה ועלה ליבשה ונכנס לבית
 המדרש ורשע כשראו שהיתה בו הכמה יחירה לווהו גדולי הקהל ועשו לו פסיקא
 גדולה . וכן בפרשת ואחת תלוה יש מעשה בזהר אחד שהיה עולה לירושלם הכירו
 בו בני ירושלם שהיה אדם גדול ואמרו לו טול חמשים זהובים ושב אלגינו . וכן
 בבביתא של קנין תורה שני רעוק שדדור עמנו ואני אחן לך כמה כסף חזב ולא
 נמנע מזה אלא מפני שלא ראה לדור אלא במקום תורה . מכל אלו המעשים נראה
 שאדם חשוב וצבור לריכין לו מותר ליטול ממון מהם כמו שמוחר להחבד בכבוד
 תורה ואין זה בכלל הגלות מדברי תורה שזה הוא כבודה של תורה ואינו משתמש
 בה אלא הוא משמש אותה . ומלמנו בהרבה חכמים שהיו חוטבי עלים וסאבי מים
 וחופרי קרקעות זה היה מדרכי הסידות או היה קדם הגיעם להיות ראשי ישיבות
 וראשי הסדר או לא היו רואים להטיל עליהם צבור אלא חן איסו' בדבר כמו
 שנראה מאלו המעשים :

ועל זה סמכנו לעשות מעשה בעלמינו ליטול פרס מהצבור

להתמנות רב ודיין עליהם ולא נהגנו היחר בעמיתנו אלא אחר
 שנשאלנו ונחננו בזה כמו שכתבנו בקונטרס ארוך שיש לנו וראו
 אוחו גדולי הדור הזקנים ואמרו ישר וישר . וכן ראינו היחר
 זה נהוג אל הגדולים אשר לפנינו חסידים ואנשי מעשה הגאונים
 ורבנים אשר פירנס עבה מכרסינו . וידוע הוא כי תכלית תשמישו
 לפני החכמים לא היה כדי לישב בראש כי נכסים היו לנו ומלאכת
 הרפואה למדנו אשר החכמה ההיא תחיה בעליה דרך כבוד בארץ
 אדום . אבל בעון הדור נגזרה שמה בכל אותן ארצות והיתה
 לנו נפשנו לשלל והנחנו כל נכסינו שם והנינו צדינו נתחנו אותן
 לעכו"ם כדי שיעמוד עמנו צדינו ולא נבא לידי אונס .
 ודי לנו בזה פחה היחר צמה שנהגנו בו כדי שתהיה תורתנו
 אומנותינו ויום ולילה לא נשבות . ואלו היתה מלאכת הרפואה
 מספקת בארץ הזאת אשר נשתקענו בה לא באנו לידי מדה זו
 אבל היא גרועה מאד ולשוב לארץ אדום לא רצינו מפני
 בלבול אותן מקומות ובכל יום נחדשו שם גזירות ושמה
 ומאן דנכית ליה היויא חבלא מדחיל ליה כמו שהזכירו במדר'
 רות ובמדרש חוים :

רבי יוסי אומר כל המכבד את התורה . גופו מכובד על הבריות .
 וכל המחלל את התורה . גופו מחולל על הבריות :
 הפירוש רבי יוסי היה מחלמידי רבי עקיבא והוא ר' יוסי צן חלפתא ובפרק
 מרובה ובפרק חזקה אמר רבי יוסי כשהלך אבא חלפתא ובפרק אלו הן
 הגשרפין אמר רבי אבא חלפתא ביניהן
 וכן כתב רש"י ז"ל באחרון מיומא . וכן במסכת מעילה אמר רבי יוסי אלו היה
 אבא חלפתא קיים ובפרק בשלשה פרקים בירושלמי אמרו שהיה מביי ויגד בן
 רבב . וגם רבי יוסי היה תלמידו של רבי טרפון בירושלמי דשביעית אמר ר' יאודה
 אכלנו לפני רבי טרפון אמר רבי יוסי עמד הייתי והלכה כמותו מחבירו מפני שמוקו
 עמו כמו שאמרו בפרק מי שאלו ובפ' מי שהוציאוהו ובפרק כולד הרגל ופירוש מוקו
 עמו טעמו עמו שותן טעם לדבריו ורבינו שלמה ז"ל פירש בעירובין פרק מי שהוציאוהו
 יום קו מדבר קו האמת . וכבוד התורה כתב רבינו משה ז"ל שהוא בשלשה דברים
 האחד שהוא משתדל ללומדה והשני לכבד לומדיה והשלישי לכבד הספרים והחלול
 גם כן הוא בשלשתן עכ"ל . וכבר אמרו רז"ל באבות דרבי נתן כל מי שיש לו בית
 המדרש בעירו ואינו הולך שם חייב מיחה פירוש שהוא בכלל כי דבר ה' בזה . וכן
 אמרו רז"ל כל שאפשר לו לעסוק בתורה ואינו עוסק עליו הכתוב אומר כי דבר ה'
 בזה כמו שמכר בפרק חלק . וכן אמרו שהעומד במצוות המצופות ועוסק בתורה
 שעליו נאמר כי דבר ה' בזה כמו שהכר בברכות בפר' מי שמחו . ובפרקי דרך ארץ
 אמרו כל המולול בדבר אחד מדברי תורה חייב כרת שנא' כי דבר ה' בזה . ובמדרש
 משלי למדו שהחלל את התורה גופו מחולל על הבריות מהכתו' שנא' חכמה ומוסר
 אוילים בור . ורבינו יונה ז"ל כתב כי בכלל זה הוא האומר לא היה לו למשה לכתוב
 ולאחז לטון חמגע וכבר פירשו ז"ל בפרק חלק למה נכתב והמכבד לומדי התורה
 גם כן שטרן אהו ופעולתו לפניו שיהיה גופו מכובד על הבריות והמחלל כבודם אלמלא

מינות שמרקה בו לא בא לירי כך ואמר הכתוב מרפק לכסף וכו' לזכב ואיש לפי מהללו חזקה לומר כי כמו שעל ידי המרפק והכור ידע האומן הכסף והזכב אם הם טובים או הם סיגים ק' האיש נודע אם טוב ואם רע לפי שאם מכבד החכמים הוא טוב ומחולל ואם מחלל כבודם הוא רע ומחולל . והמכבד הספרים הוא שיעשה ספר חורה נאה לכחוב אותו בקולמוס נאה ויכרכהו בשיראים נאים כמו שמכר בפרק רבי אליעזר דמילה ובראשון ממירות זה אלי ואנוהו התנאה לפניו במנוח ויכבד וירבץ לפניהם כמו שהיה עושה עובד אדום לפני הארון ויחברך ביחו כמו שמכר בסוף ברכות . ולא ישב על גבי מטה שספר חורה עליה אלא אם ק' הוא על הכלי גבוה כמו שמכר בפרק אלו מגלחין ובמנחות פרק הקומץ רבה . ולא ישמש מטהו בבית שיש בו ספר חורה אלא אם ק' יש מחילה עשה טפחים כמו שמכר בפרק מי שמתו וחילופיהן הוא המחלל את החורה ולשון המשנה הוא גופו חולין על הבריות :

רבי ישמעאל ברבי יוסי אומר : הפירוש ממלא מקום אבותיו היה החושך עצמו מן הדין . פורק ממונו איבה וגול ושבעת שוא . והגם לבו בהוראה שוטפה רשע וגם רוח :

שמטה היא לרזן בין אדם לחבירו מותר להשך עצמו ממנו ולומר להם החפשו כמו שמכר בראשון מסנהדרין וכן פירש רבינו שלמה ז"ל או אם יש אחרים יודעים הדין יכול להשך נפשו ממנו וכן פירש רבינו יונה ז"ל ואם עשה ק' פורק ומסיר מעליו איבה שלא ישנאוהו בעלי דינים היוצאים חייבים ואפשר גם האנשים אם אינם כשרים כמו שאירע לנו פעמים הרבה . וגל שמא יחייב הכאי וכו' הוא מחזיק ידי הגולן ועגשו עליו :

ושבעת שוא . שמא אין כהן חיוב שבעה והוא מחייבה זה הוא שבעת שוא כגון הטבע על עמוד של שיש שהוא של שיש ועגשו עליו ואפשר שגם על שבעת שקר יחייב אם ישבע לשקר הטבע כגון שיאמר לא לוימי ולזה וכל זה הוא כענין שבעת שוא כמו שאמרנו בשלישי משבעת ובראשון מחמורה שקר דומיית דשוא והיא לא אכלתי ואכל דבשעת שבעה יתנה לשוא :

והגם לבו בהוראה . זה הוא הפך החשך עצמו מן הדין שהוא ממחר לרזן וגם לבו בו בלא עיין ומחון וכבר הזכירו הגשמי כנסת הגדולה הו' מחזיק בדין זה שאינו עושה ק' הוא שוטף שאלמלא שנתרוקן מוחו איך תלחו לבו לרזן במהירות וכבר אמר הכתוב חיות איש איך דבריו תקוה לכסיל ממנו שהכסיל יודע שאינו יודע וילמד זה לא ילמד עוד שהרי הוא חכם בעיניו ולא תאמר כיון שהוא שוטף איך עליו עושה שהשוטה אינו בר עושין על ק' אמר כי גם הוא רשע ומוסף על רשעו כי הוא גם רוח כי לולא גסות רוחו לא זכה דעמו עליו להורות בלא מחון אבל הוא בטח בחכמתו חלף היא גסות רוחו והוא חושבת ה' :

הוא היה אומר : אל תהי דן יחידי . הפירוש אין במשינות הוא היה אומר שאין דן יחידי אלא אחד . ואל הכל הוא משנה אחת עם הקדומת . מן החורה מי שהוא מומחה כלומר שהוא

האמר קבלו דעתי • שהן רשאין מנוסה שהוא בקי בדיוני כמו ולא בקמייע ולא אחר : בזמן שהוא מן המנוחה וכמו רוב המציין אלל שמיטה מומחין הן נותר לדון יחידי כמו שמכר בראשון מסנהדרין ובבטורות פרק עד כמה ואומר זה התנא כי מדרבי חסידות הוא שלא לדון יחידי ויזרף אחרים עמו וכמו שאמרו בראשון מסנהדרין רבה כי היה אחי דינא לבביו מכיף למלוה דייני דמחזא אמר כי כיכי דלמטינאו שיבא מכשורא וכל זה מדרבי חסידות ואפי' במקום שאי אפשר לו לחשוך עלמו מן הדין • ואם קבלוהו עליהם לדון ביחיד אף מדרבי חסידות רשאי לדון יחידי כמו שאמרו בירושלמי דרבי אבהו היה דן יחידי אמרו לו תלמידיו לא כן שמינו אל תהי דן יחידי אמר להם כיון שהם רואים אחי יחידי ובאין לדון לפני הרי קבלוהו עליהם ותי כן במה דברים אמורים בשלא קבלו עליהם אבל קבלו עליהם דן אפי' יחידי • ומה שאמרו בפרק מרובה אמר רבי שמעון שזורי מצעלי בחים שבגליל היו בית אבא ומפני מה חרבו מפני שהיו דנין ביחיד נראה שהם היו דנין בכפייה אבל אם היו מקבלים אותם עליהם לא היו נעשים • ומכאן נהגנו היקר בעלמינו לדון יחידי אפילו מדרבי חסידות כיון שקבלוהו הלבנו עליהם ואפי' בנחורותיהם בהיות קיימי יחידי הדורות אשר צימי רבותיהם היו מומחין היינו דנין בפניהם בקביעות במאות ובתוספת :

ומה שאמר שאין דן יחידי אלא אחד • כתב בו רבינו יונה ז"ל שני פירושים האחד שאין דן יחידי אלא יחיד מומחה ואין לך להחזיק עצמך כיחיד מומחה • והשני שאין דן יחידי אלא מי שהוא יחיד בעולמו הקב"ה שאין לזרף אחר עמו אבל אהה אפשר לזרף אחרים עמך אע"פ שאינם גדולים כמותך ואף הקב"ה ממלך עם המלאכים שנא' ראיתי את ה' יושב על כסא וכל צבא השמים מימינו ומשמאלו אלו מימינים לזכות ואלו משמאלים לחובה ומה שכתוב והוא באחד ומי ישיבנו הוא שלאחר גור הדין הוא הוחס יחידי וזכו שנא' הרשום בכחב אחת וכן מדרש בילמדנו על דעת רבי עקיבא החולק על רבי פפייס וכן הוא במדרש חיות ובזאלה שמות רבה ובירושלמי אמרו אמר רבי יהודה בן פוי אפילו הקב"ה אינו דן יחידי דכתיב כל צבא השמים וגו' וכן אמרו בפרק אחד דמי ממונות אין הקב"ה עשה דין אלא אם כן ממלך בפמליא שלו שנא' בגזירת עירין פתגמא וכן חכר בצראשית רבה ופמליא הוא חיל בלשון יון :

ואל האמר קבלו דעתי • פירש רבינו שלמה ז"ל אל תאמר לבדלי דיוני קבלו דעתי שהם רשאין לעשות כדברך ואי אהה רשאי להכריחם בעל כרחם ולפי פירוש זה אין זה מדרבי חסידות בלבד שאם בעלי הדין אינם רואים בדיוני מה לו לפוסם והלא לא חבשוהו שיהיה דנין עליהם • אבל רבינו משה ז"ל פירש וכן נראה שאם נרפח עמך אחרים לדון והם חלקו עליך ואהה יחידי והם מרובים אל תאמר להם קבלו דעתי כי מפני ענותו יזרפתי אהכם עמי ועל כל פנים יחזק הדין על דעתי כי הם רשאים ולא אהה כיון שנטרפו עמך בעל דעתך מפני דעתם מה לפי דעתי הוא מדרבי חסידות כי מן הדין אין הולכין אחר הרוב אלא כשהם שוין וכמו שאמרו בראשון מייבמות כי אלוין בחר רובא היכא דמי הדדי נינאו ושמי בית שמאי דמחדי טפי אבל מדרבי חסידות הוא שלא יאמר קבלו דעתי ויהא קולר חלוי בצוארם • וכן אירע לנו פעמים הרבה :

רבי יונתן אומר • כל המקיים את התורה מעוני • סופה לקיימה מעושר • וכל המבטל את התורה מעושר • סופו לבטלה מעוני :

הפירוש וזאת המשנה דלגוה מסדוריה תפלות ואומר כי המקיים את התורה מעוני ודווקא את עלמו בפרנסתו ומניח מלאכתו האריכה לפרנסתו כדי לקיים את התורה בלימוד ועשיית המצות חזו לשון המקיים את התורה יהיה שכרו ממשפטי האלהים אשר לא ישוב את חסידיו להיות נודדים ללחם איה שיקיים אותה מעושר כי בלא התכמה בלא הכסף חזו שאמר שלמה טובה חכמה עם נחלה כי שניהם כ אחד טובים ואמר אחר כך ויתרון דעת החכמה תחיה בעליה כלומר בזה יש יתרון ידיעה וכל העולם אינם יודעים זה אלא החכמים אשר יש בהם יתרון דעת שהחכמה לבדה תחיה את בעליה וזהו שאמר הקב"ה לשלמה שאל מה אתן לך לא שאל אלא החכמה משל למלך שאמר לבולטום אזה שאל מה אתן לך אמר אותו בולטום אשאל את בתי וכשיתן לי את בתי יתן לי בכלל בתי כסף והבז ומרגליות כן אמר שלמה אשאל החכמה ובחכמה יהיה לי גם עושר גם כבוד שאלמר ותחז לעבדך לב שומע אמר לו הקב"ה החכמה שאלת ולא שאלת עושר וכבוד ופס אשיבך לפיך החכמה והמדע אתן לך ועל ידי כן גם עושר גם כבוד וכספים אתן לך כמו שאמר במדרש קהלת • וכל המבטל את התורה מעושר ואומר מפני עושרי הרב לא יהיה לי פנאי לעסוק בתורה סופו שיאבד העושר שהוא בעיני רע ויבטלה מחמת עניו ודווקא לבקש פרנסתו וממלא יולא מן העולם בלא תורה וביום הדין אין לו טענה בבטול תורה מפני העושר שהרי רבי אלעזר בן חרסום היו לו אלף מדינות ביבשה ואלף ספינות בים והיה עוסק בתורה וזהו הוא מהייב העשירים כמו שאמר ביומא פרק אמר להם הממונה ולשון הכתוב הוא תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לבב מרוב כל • ועבדת את איביך אשר ילחמו ה' בך ברעב ובצמא ובעירום ובחסר כל ותתן עול בחל על ארץ :

רבי מאיר אומר • היו ממעט בעסק ועסוק בתורה • והיו שפל רוח בפני כל האדם • ואם בטלה מן התורה • יש לך בטלים הרבה כנגדך • ואם עמלת בתורה • יש לך שוכר הרבה ליתן לך :

הפירוש רבי מאיר אמר על עמא טהור ומראה פנים והיה אומר רבי האי דמחדנא מחבירי משום דחיותיה לרבי מאיר מאחוריה ולאמלא חיותיה מקמיה הוה מחדנא טפי דכתיב והיו עיניך רואות את מורדך • ורבינו שלמה ז"ל פירש שהיה יושב אחריו בישיבה וכן מוכיח לשון הגמרא ובירושמי מפורש שחגלה אחרו של ר' מאיר וראה אותו רבי ומשם זכה להיות מחודד אמרו שם אפרח רוחא פקליה מעלוי קדליה דרבי מאיר אודיק רבי מן כוחלל וחמא קדליה דרבי מאיר מן אחורוי אמר רבי לא זכיתי לתורה אלא על דחיותי קדליה דרבי מאיר מן אחורוי והסתמות שבמטה כולם הם על דעתו חזו שאמר סחם משנה רבי מאיר בפרק ראשון מניטין ובמקומות אחרים ולמד לפני רבי עקיבא

ואחר כך לפני רבי ישמעאל כמו שמכר שם בראשון מעירובין וכן בסוטה פרק היה מטל ומטו ר' עקיבא ויהי ייבך ולא קבלויה ואחר כך סמוך ר' יהודה בן בבא שהגדיל וקבלוהו כמו שנחפרש בסנהדרין בפרק ראשון ואמר כי האדם יש לו למעט בעסק סחורה ולעסוק בחורה כמו שמכר בפרק ראשון עשה חורחך קבע ועם פירשמה וכן היה עשה הוא שהרי בעירובין בפרק ראשון ובסוטה פרק היה מטל כשבא ללמוד חורה לפני רבי ישמעאל אמר לו מה מלאכתך אמר לו לבלר אני ואמרו במדרש קהלת רבי מאיר היה כחבן טוב מובחר והוא לעי תלת סלעין בכל שבא והוא אכיל ושתי בחדא ומכסי בחדא ומפרנס אחרתא לרבין ואמרי ליה חלמיהויה רבי בינך מה את עבדי עליהון אמר להון אין הוון לדיקין כהואו דאמר דוד לא ראייתו לדיק נעוב חרעו מבקש להם ואם לאו מה אגיה את שלי לאיבי המקום ולא כן אמר שלמה ומי יודע החכם יהיה או סכל וישלוט בכל עמלי ועל כן היה מחזיר למעט בעסק ולעסוק בחורה :

והוי שפל רוח בפני כל אדם . וכבר נאמר למעלה מאד מאד הוי שפל רוח והוא הוסיף בפני כל אדם ואפילו הוא קטון ממך ואפי' עשית חורה הרבה ולזה הכניסו בכאן בתוך דבריו . או הוי שפל רוח בפני כל אדם כדי ללמוד ממנו ולעסוק בחורה :

ואם בטלח מן החורה יש לך בטלים הרבה בנגדך . והם יסייעוך בצטולך וכמו שאמרו בספרי ובירושלמי פרק הוראה אמר ריש לקיש מלאו כחובצ במגילת חסידים אדם הולך יום אחד והצירו גם כן יחרחק ממנו יום אחד מלא כי במהלך יום אחד יחרקו זה מזה מהלך שני ימים וכן פירשאו שם בירושלמי . והגירסא הנכונה היא בטלח על משקל אמרת שמרת עמלח מהבייין הקל בודד כמו ובטלו הגוהנות :

ואם עמלח בחורה יש לו שכר הרבה ליתן לך . ובמדרש משלי הוא שניה על מקרא שגא' אם חכמת חכמת לך זה הוסיף על דברי רבי ערפון בסוף פרק שני שר' טרפון אומר נאמן הוא בעל מלאכתך שישלם לך שכר פעולתך . ורבינו זינא ז"ל קשר הדברים אמר אם בטלח מן החורה יש בעולם כמה בטלים והם הרשעים והארויז והדובים שהם בטלים והקב"ה על ידם ישלם לך פורענות כי הם שבת אפו ואם עסקת בחורה הוא בעלמנו ובכבודו יתן לך שכר הרבה לא על ידי מלאך וזה יחירה מדה טובה למדת פורענות . וסוף זאת המשנה ואם עמלח בחורה לא כתובה בסדורי תפלות :

רבי אליעזר בן יעקב אומר
העושה מצוה אחת . קונה לו פרקליט
אחד . והעובר עבירה אחת .
קונה לו קטיגור אחד . השובה
ומעשים טובים . כהרים בפני
הפורענות :

הפירוש רבי אליעזר בן יעקב חזר
היה לרבי מאיר ורבי יהודה כי היו
במושג אחד כשדברו בכבוד אכסניא
באחרון מברכות ובמדרש חוית והלכה
כמותו בכל מקום וזהו שאמרו בפרק מי
שאלו ובב' הדר ובסוף פרק החולץ
משנה רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי
כלומר מעט שמועות נאמרו על שמו כמו שהקב הוא מדה קטנה שאינה אלא
ארבע לוגין והלוג עשה ביצים וכל דבריו הם נקיים שהלכה הם . ויש מפרשים
קב ונקי בלשון גימטריא מהם ושחיס הלכות וכן מצינו משתמשים חכמים בזה כמו

שואמרים רים שהוא אחד משבעה ומחלה במיל שהם אלפים אמה ביומא פרק שני שעירי אמרו כן וכן בפרק אלו מילואות ובפרק מרובה ובפרק ל"א יחפור שלשים רים וכן פירש בעל הערוך ז"ל בערך רום והוא שיעור מאתיים ושישים ושש אמות ושני שלישי אמה ואמרו ביומא פרק א' כי משנת מסכת מדות שנית על דעתו מאן תנא מדות ר' אליעזר בן יעקב :

העושה מצוה אחת קונה לו פרקליט אחד . הוא מלאך מליך יושר שנה' אם יש עליו מלאך מליך אחד ממי אלף להגיד לאדם יושרו וכבר פירשו חו"ל במדרש תנחומא ובאלה שמות רבה כי העושה מצוה אחת מוסרין לו מלאך אחד . וכבר פירשו ענין אלו המלאכים בחלק שני מזה הספר . וכל העושה עבירה אחת קונה לו קטיגור אחד הוא הפך המליך יושר שהוא משטין כמו שמיני שהשטין השטן כנגד איוב על כן פירש אליהוא לאיוב כמו שהשטן קטרג כנגדו מפני קצת עבירות שעשה כן המלאך המליך על חומו ויושרו יתנו ויחמר פדעוה מרדת שחת מלאחי טפר וכבר נתמקד חטאו בצלו הייסורין ובכאן גילה לו אליהוא כי השטן היה סבת יסוריו וה לא ידעו שאר הסברים על כן שחק איוב כיון שלא הריששו לגמרי כשאר הסברים והודה לו כי אי אפשר לו לאדם בלא קצת עבירות שנאמר כי אדם אין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכן תרגם המחרגס פסוק אם יש עליו מלאך מליך אין אית עליו זכותא מודמן מלאכא פרקליטא דהא מן בימי אלף קטיגורא לחוזה לבר גש תריעתייה דבר זה אהנו חדשנוה ב ספר אזהב משפט ולא נתפרש יפה כדברי המפרשים ז"ל כי הם לא השגיחו ליישב דברי אליהוא על פתיחת הספר שהודיעה לנו כי סיבת הייסורין הוא השטן וכן פירשו בחלק שני מזה הספר ענין זה השטן קטיגור הוא הפך סניגור כמו שאמרו בבראשית רבה כיון שנסחלק ה סניגור בא הקטיגור . ובפרק ראוהו בית דין ובראשון מקדושין ובפרק אין דורשין ובאחרון מברכות אין קטיגור נעשה סניגור ולשון מדרשות למד סניגוריא פרק יום הכפורים ובהפך בסוף תשובה דור שבן דוד בא קטיגוריא בתלמידי חכמים סניגוריא הללה טובה קטיגוריא רכילות ודבה רעה ואמרו שהם מלות מורכבות שונא חגר קורא חגר . תשובה אחר המעשים הרעים ומעשים טובים מתחלקת הם כחריס ומגן בפני הפורענות ומעשים טובים שהם מחילה מפסקת בינו ובין הפורענות וכן אמרו בפרק חלק מה יעשה אדם ויגלל מחבולו של משיח יתעסק בחור' ובגמילות חסדים . מגן בלשון ערבי חורס ויש אומרים שהוא כמו דלת מלשון תריסי חיות בראשון מיזם טוב ויחור נכון הוא הרשון שהוא מלשון בעלי תריסין בפרק תפלת השמר ולא בקשת ולא בחריס בפ' במה אשה יולאה ומרגום לנה מאתיים תריסין **מלתן** :

רבי יוחנן הסנדלר אומר . כל הפירוש פירש סנדלר שהיה עושה כנסיה שהיא לשם שמים סופה להחקיים . ושאינה לשם שמים . אין סופה להחקיים :
(מסכת המשנה לשם מטה) :
בפרק יש מחלין רבי יהודה הנחתום ובפרק רבי אליעזר דמילה רבי יהודה הגמר ובאחרון מיומא לוי הסייד גאע"פי שמוספה בו ריש באחרונה ואין בלשון הקדש

חוספת ריש כי הא אוח שרשיה הרבה נמלא ק מלשון ארמיית בשמות האומות
 בירושלמי פרק לא יחפור ובמסכת חלה יש הלטר והוא מוכר הלטרין וכן שם נחומר
 והוא הנחתום וכן פירש שם הרב ר' יהודה בר' יקר ז"ל וכן פלטר שבגמרא
 בבבלי עושה פת שנמכר בפלטר וכל נמכר בשוק המוכרו נקרא פלטר כמו שאמרו
 בירושלמי דביעיית חמשה אחין מלקטין ירק ואחד מוכר על ידיהן אמר רבי יוסי
 ברבי נון ובלבד שלא יעשו פלטר מהו ובלבד שלא יעשו פלטר דלא יהא מיזבן בכל שעה
 ק נראה פירוש זה השם והיה חבר לרבי מאיר ורבי יהודה כי מלאוהו חולק עמהם
 במבטל בשבת בפרק כירה ובפ' מרובה ובראשון מחולין ובפרק הנזקין בגמין ועם רבי
 מאיר בנחובות פרק אע"פי וכן במדרש קהלת אמרו שהוא מהתלמידים שהעמיד רבי
 עקיבא בזמנאו כרבי מאיר והביריו וכן בפרק מי שמתו ובירושלמי דחגיגה
 אמר רבי מאיר שמתאי את רבי עקיבא עומדות מה שלא שמעתי ישיבות והיה
 אומר כי כל כנסיה שהיא לשם שמים סופה להתקיים והוא כשמתקבצין ללמוד
 תורה ולעשות מצוה הרי היא הוה מתקיים סוף שולס עולים לדעת אחת חוה
 סיבת קיומם ועוד שהקב"ה רולה בקיומן שהרי שכינה שרשיה לישם שמים כגון
 בפרק שלישי וכוון שהכבוד שוין בחוסם הוא מקיימם ושאליה לשם שמים כגון
 המתקבצין להשתרר זה על זה אין סופה להתקיים שכל אחד מהם רולה מה
 שאינו רולה הבירו ומחוד כך חולקין אלו עם אלו וחלק לבס עתה יאשמו
 ועוד שאין שכינה עמהם ומי מקיים אותם חוה אחת הוא ובאבות דרבי נחון
 שו כנסיה שהיא לשם שמים כאבותינו על הר סיני ושאלו לשם שמים כדור
 הפלגה :

רבי אלעזר בן שמוע אומר יהוה הפירוש רבי אלעזר המכר סתם
 כבוד תלמידך חביב עליך כשולך • במשנה ובברייתות הוא תלמידו של ר'
 כבוד חבירך כמורא רבך • ומורא עקיבא כרבי מאיר והביריו והוא ר'
 רבך כמורא שמים : אלעזר בן שמוע כמו שכתב רש"י ז"ל
 בפרק ראשון משבח והיה כהן כמו שזכר
 בפר' בני העיר ובפרק אלו נאמרין לא שאלתי כפי בלא ברכה ורבינו הקדוש למד
 בפיו כמו שאמרו ביבמות בפרק הערל ובפרק אחרון מיומא כשהלכתי ללמוד
 תורה לפני רבי אלעזר בן שמוע וכן בפרק כילד מעברין ובפרק הקומץ רבה אמר
 ר' כשהלכתי למצות מחותי אלל רבי אלעזר בן שמוע • והגירסא הנכונה היא
 כמו שכתבתי וכן בספר רבינו משה ז"ל וכן כתבה רבינו שלמה ז"ל בפירוש החזרה
 בפרשת בשלח וכן אמר רבי אליעזר בפרק שני אבל בכלן רבינו שלמה ז"ל כתב
 חביב עליך ככבוד חבירך וכן כתבה רבינו יונה ז"ל וכן היא במשניות שלנו ופירשהו
 קרוב לכבוד חבירך או שיזרה בזה כמו בזה כל אחד כפי מדרגתו שאינו בדין
 שיכבד תלמידו בזהו כמו שיכבד חבירו וכן מהפרש המשל כולה שיסיה כבוד חבירו
 קרוב למורא רבו ומורא הרב קרב למורא שמים שהרי הקישן הכתוב שנאמר את
 ה' אלהיך תירא לרבות תלמידי חכמים כמו שזכר בראשון מקדושין ובפרק שור
 שנגח ארבעה וחמשה ובפרק כל שעה ונתן הכבוד אל התלמיד והמורא אל הרב
 ואל השמים כי כן הדין לכבד מי שהוא שוה לו או קטן ממנו הכל כפי מדרגתו
 והמורא ממי שהוא גדול ממנו • אבל יש חומה בגירסא זו שלא מלינו שחייבה
 תורה לכבד החבירים אלא לגדולים כאב חזקן שקנה חכמה ואף יאמר יהי כבוד

תלמידך חביב עליך ככבוד חבירך • ולגורסת רבינו משה ז"ל פירש רבינו שלמה ז"ל בפירוש החומש בפרשת בשלח כי סמכו לכבוד תלמידך חביב עליך כשליך ממנו שאמר משה ליהושע שהיה תלמידו בחר לו אנשים עשאו שזה לו וכבוד חבירך כמורה רבך מן ויאמר אהרן אל משה בי אדני והלא היה חבירו ואחיו גדול ממנו ואמר לו בי אדני כאלו היה רבו ומורה רבך כמורה שמים שגא' אדני משה כללם כלם מן העולם כיון שמרדו כך הרי הם כאלו מרדו בהקב"ה ויחיבים עליה וכן הוא אומר ואחיה חסיה לו לאלהים וכן היא מפורשת באבות דרבי נתן ובמילתא וכן כתב בעל הערוך בערך כבוד ובירושלמי דמריס אמרו הכל מודים בכבוד רבו שאין מעמיד גדרו לתן ומורה רבך כמורה שמים כלומר שאף החולק בכבוד אביו ואמו מודה בכבוד רבו שאין אדם מעמיד גדרו ויבטלנו מפני כבודם על כן אין פוחזין לו בכבוד רבו ובפ' ערבי פסחים אמרו אבוי כי הויקן בי רבה הוה זוגין אברכי דהדדי פירוש משום הסבת שמאל כי הויקן בי רב יוסף אמר לא לריביתו מורה רבך כמורה שמים :

רבי יהודה אומר • הוי דהיר בתלמוד • הפירוש רבי יהודה סתם הוא ר' ששנגח תלמוד עולה זדון :

ז"ל בפרק אין לין והוא מתלמידי ר' עקיבא כמו שמכר בפרק הבא על יבמות וגם למד לפני רבי טרפון כמו שמצינו בחוספחא דנגעים שאמר לו יהודה בני וכן בפרק מנחת חליטה אמר רבי יהודה פעם אחת היינו יושבים לפני רבי טרפון וכן בהרבה מקומות ובפרק הגדר מן המבטל רבי יהודה היה יושב לפני רבי טרפון ובירושלמי דשביעי' אמר רבי יהודה מעשה שהיינו בעין בושים ואכלנו לוף על פי רבי טרפון ובמנחות בפרק ר' ישמעאל ובשני משבת ובשני ממגילה ובראשון מקדושין מוכיח שהיה תלמיד רבי טרפון ועל דורו נאמר שקר הוה ובעל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל שהיו עשה תלמידי חכמים מתחכמים בטלית אחד ועוסקים בחורמה שלא היו בדורו של משה ויהושע ומקיה מלך יהודה כמו שחכ' בסנהד' פרק כהן גדול והיה חסיד גדול וכל מקום שנאמר מעשה בחסיד אחד הוא רבי יהודה כמו שמכר בפרק מרובה ובחמורה פרק יש בקרבנות ונקרא ראש המדברים בכל מקום כמו שמכר בסוף ברכות בפרק כל המנחות לפי ששבת מעשה מלכות הרשעה גורו שיהיה הוא ראש המדברים בכל מקום כמו שמכר בשבת בפרק שני והיה אומר שיהיה החכם זכיר בתלמודו ללמוד הדברים בדקדוק ואם ישמע דבר מרבו יזהר לשאול טעמו שאם לא ידקדק בתלמודו ולא ידע טעמו של דבר יטעה במעשיו ובהוראתו ויחשב לו כזון כי הפסע הוא כמזיד כמו שהשוג הוא כאמס ובפרק לא יחפור אמרו שהרג יואב לרבו לפי שלמדו תמחה את זכר עמלק הוי"ו בשב"א והכ"ף בפח"ח והיתה שגגה זו עולה זדון שגא' כי עשה חדשי' עשה יואב עד הכרית כל זכר באלוה והרג לרבו משום שגא' בירמיה ארור עשה מלאכ' ה' רמיה והוא עשה מלאכתו רמיה שלא השגיח בלימוד התלמידים אם היו קורין בשיבוש וסמיך ליה וארור מוטע חרבו מרס ועל זה הזכירו חז"ל שם להוציא מלמד המדקד' בקריאה והוא יזכר טוב ממי שאינו מדקדק בקריאה אע"פ שהוא יזכר גדול בחכמה ממנו משום דשבתא כיון דעאל עאל ובפרק ערבי פסחים אמרו וכשתלמד את בך חורה למדו מספר מוגס • ובילמדו אמרו שזו רבותיו שגגת תלמוד עולה זדון לפיכך חביב נפש כי תמטא

לפי שהוא מלמעלה ולא כחייב אדם עד כאן ירע לומר כי אע"פ שהוא שוגג צריך סליחה כי יש לו נפש עליונית שהוא מן המלאכים שאינם חוטאים כמו שביארנו בחלק שלישי מזה הספר שלא נדעת המחלפסים ואם בזה שנגה לידה היא בת עוונתן ולפי זה אם שגג מפני שלא חקר בחלמודו נחשב לו כחזון וכבר אמרו במציעא פרק ואלו מילואות שלמדיי הכמים שגגותיהם נחשבות מדעות והיינו דתקן ר' יודנה ואמר הוי זכיר בחלמוד שנגגת חלמוד עולה זדון :

רבי שמעון אומר : שלשה כחרים הם : כחר תורה : וכחר כהונה : וכחר מלכות : וכחר שם טוב עולה על גביון :

ועל זה אמרו בפרק הפועלים שהוא היה בלעזר במערה ונחשב לו לזכות גדול : ורבינו הקדוש למד בפיו כמו שאמרו בשבת ועירובין כשהיינו לומדים תורה אלל רבי שמעון בתקוע וכל אבל בירושלמי פרק המציעא אמרו תלמידי דרבי שמעון בן יוחאי הוא תלמידי דרבי יעקב בן קודשאי היה בתמיהה : וג' כחרים הם והוא מונה ארבעה תורה וכהונה ומלכות ושם טוב אבל שם טוב אינו נחר בפני עמו כי שאר כחרים נריטין לו והוא עולה על גביון : ואלו הכחרים הם מעלות ומדרגות שהם בישראל שהקב"ה האויר על כבודם והייבים כל העם להודות למעלותם ולנהוג בהם כבוד והם הסכמים לומדי התורה והכהנים בני אהרן והמלכים ומי שיש לו שם טוב מפני שהוא בן טובים ואין לו תורה ולא כהונה ולא מלכות לא יתנה לו חורה מדרגה יתירה שישו העם חייבים בכבודו על כן לא מנה התנא ארבעה כחרים כנ"ל : ושלושה כחרים אלו הם על שלשה דברים שהעולם עומד והם חורה ועבודה וגמילות חסדים כי החורה הוא כחר תורה והעבודה כחר כהונה וגמילות חסדים הוא כחר מלכות כי על ידי העושר בא לידי גמילות חסדים וגם כן מלכי ישראל מלכי חסד הם ויש סמך לשלש כחרים אלו שלשה זרים שהיו במשק כמו שמכר ביומא פרק בא לו ובואלה שמות רבה האחד על הארון והוא סימן לכתר תורה כי בו היו הלוחות מונחים : והשני על השלחן והוא סימן לכתר מלכות כמו שאומרים בשני מיצמות לשם שלחן מלכים : והשלישי על מזבח הקטרת והוא סימן לכתר כהונה שנא' שימו קטורה בצפך לפי שהיא העבודה היחידת משובחת שהיא מעשרת שנא' אחריו צדק ה' חילו ועל זה כשהיו מפיסין בבית המקדש היו אומרים חדשים לקטורת כמו שפינו בחמיר וביומא בפ' בראשונה שנינו הפייס השלישי חדשים לקטורת כדי שזכו בה הכל והחורה אמרה שום חשים עליך מלך ופירשו בראשון מקודשין ופרק כהן גדול בסנהדרין שהיא אומתו עליך : ואחיתלך כהן גדול אמר לשאלו הגוי אדני וירמיה קרא לזקיה אדני המלך ונתן הכזיב וכן לזוק כהן גדול היו קורין לדוד אדני ומשחחיים לו והוא אמר להם קחו את עבדי אדומים כמו שמכר באחרון מהוריות שזה הוא הראוי למלכות שאלמלא מוראם איש רעהו הייס בלענו וזהו כחר מלכות : ובכתר כהונה אמרה החורה וקדשתו לכל דבר שבקדושה כמו שמכר בפרק הביקוק לפי שהם שלומי המקום כמו שאמרו במדרים פרק אין צין המודר ובראשון מיומא ובראשון מקודשין הוי כהני שלומי דרחמנא יומא ונאמר ועל פיהם יהיה כל ריב וכל נגע וזה מטירת הסכוב שאקן אומר לו אומר טטור וקוא אומר אמור טמא

והוא אומר כמו שמכר בספרא ובמסכת ערובין פרק ראשון ונאמר ואכלו אותם
 אשר טפר בהם שהכתיב לכולין ובעלים מחכפריס כמו שמכר בפרק החולץ ובפרק
 האשה רצה ביצמות ובפסחים פרק תמיד טעם ובפ' בא לו כהן גדול ובספרא הוא
 כתר כהונה . ובכח תורה אמרה תורה מפני שיבה תקום ומתרגמין מן קדם
 דסבה באורייתא תקום ואפי' ייבך ויחכים כמו שמכר בראשון מקדושין ונאמר עוד
 אח ה' אלכוד תירא ודרשו שם ובפרק שור שנגח ארבעה וחמשה ובפרק כל שעה
 אח לרבות תלמידי חכמי' הרי שהכבוד שהוא לכהונה והמורא שהוא למלכות הכל
 הוא לכח תורה על כן זר הארון הוא לפני ולפנים שהכח הוא גדול מטולן
 וחוצה לו היותר קרוב לו זר השלחן שהחורה ריבה למלכות לקיימה סימן לדבר
 דגל יהודה שהוא מלך וסומך לו יששכר בעל תורה שגא' ומבני יששכר יודעי בינה
 לעתים ואמרו חז"ל החורה והמלכות שני אחים שלא יתפרדו ולפי זה נקראו
 החכמים מלכים כמו שמכר בפרק הניזקין מגא לן דרבנן מלכי שנאמר בי מלכים
 ימלוכו וכל שכן שהחורה יותר גדולה מפחד הכהונה שהרי השלחן קרוב לארון
 יותר ממוצח הקטרת שהוא סימן לכח כהונה והכהנים הם נכנעים למלכות כ"ש
 לחכמים וכחך מלכות יתן לדוד כמו שאמ' הכתוב זרעו לעולם יהיה וכסאו כשמש
 נגדי ואמר אביה בן רחבעם בדברי הימים כי המלכות לבית דוד היא ברית
 מלח עולם וכן הכהונה לבית אהרן היא ברית מלח כמו שכתוב בפרשת קרח וכן
 בפינחס נאמר ויהיה לו ולזרעו אחריו ברית כהונה עולם . ולכחך תורה לא
 ייחד משפחה כמו שנאמר בית דוד דינו לבקר משפט בית אהרן ברבו אח ה'
 אלא הרי היא מונחת שם כל הרוצה לזכות בכתרה של תורה יבא ויזכה שנאמר
 יראי ה' ברבו אח ה' לא ייחד להם בית שמה תאמר שהכתר הוא גרוע מטולן
 תלמוד לומר בי מלכים ימלוכו והחיים יחוקקו נדק בי שרים ישורו הכל לריבין
 לכחך זה כן נחפרש כל זה בספרי בפרשת קרח ויהושפט שהיה מלך נאמר עליו
 ואח יראי ה' יבד שששהיה רואה תלמיד חכם היה מחבקו ומסקו ואומר לו רבי
 ומורי כמו שמכר בסוף מסות ובראשון ממגילה ובראשון מסוטה אמרו ודוד הוא
 הקטן מתחלחץ ועד סופו כשם שבקטנותו הקטין את עצמו בפני מי שגדול ממנו
 ללמוד תורה כך במלכותו הקטין את עצמו בפני מי שגדול ממנו ללמוד תורה
 ובפרק אלו מגלחין אמרו יושב בשבת כשהיה יושב ובישיבה של תורה לא היה יושב
 בכריס וכסחות אלא על גבי קרקע ותלמיד חכם קודם לכהן גדול שנאמר יקרה
 היא מפנינים מכהן גדול הנכנס לפני ולפנים וכן הוא קודם למלך לפדותו כמו שמכר
 בסוף הוריות שאם מלך מת אז כהן יש לו כיוצא בו ואם תלמיד חכם מת אין
 לו כיוצא בו כמו שמכר שם . וכחך שם טוב עולה על גביהן על גבי החורה
 עולה כחך שם טוב שאם תלמיד חכם סאו שומעניה שרי לבווייה כמו שאמרו
 בסוף מגילה ואמרו בפרק אלו מגלחין אם דומה הרב למלך השם לבאות תורה
 יבקשו מפיכו ואם אין משאו ומתו טוב עם הבריות הוא מחלל את השם כמו
 שמכר בפרק יום הכפורים ויותר גרוע הוא מעם הארץ אם מעשיו מקולקלין כמו
 שאמרו בפרק אלו עוברין . ועל גבי כחך מלכות עולה כחך שם טוב כמו שאמרו
 ושיא בעמך לא חאור בעושה מעשה עמך כמו שאמרו בהשותפין שרע ובהובב
 ושיא הוא מלך כמו שמכר בסוף הוריות ומלכי ישראל הכשרים לא שתבטו אלא
 יעש הישר בעיני ה' והרעים לא נחגנו אלא ויעש הרע בעיני ה' ועל גבי כחך
 כהונה עולה כחך שם טוב כמו שאמרו בפרק בא לו על אותו כהן גדול שאמר

לשמעיה ואבטליון ייחון בני עממין לשלם לעבדין עובדיהון דאהרן ולא ייחון בני אהרן לשלם ללא עבדין עובדיהון דאהרן לפי שאהרן היה אהוב שלום ורודף שלום והוא בזה אוחס לפי שהיו גרים ואמרו בתנחומא כל כהן שהוא עם הארץ מותר לשרוף תרומה על קברו ואמרו בפרק ארוע אין מוחזין מחנות אלא לבסוף חבר שנאמר לחת מחנות לכהנים למען יחזקו בחורת ה' ומכל מקום אם אין שם חבר נוחים אוחס לעם הארץ כמו שאמרו בחלה וכן בבטורים ונחיים לכל כהן במשנה חלה ובמשנה בטורים ושלמה המלך אמר טוב שם משמן טוב טוב היה שם טוב של חנויה מישאל ועזריה שנא' עליהם ונחתי להם צביחי ובחומותי יד ושם טוב מבנים ומצנות שהיו סריסים כמו שזכר דניאל שנכנסה עבודה זרה בימיהם כמו שמכר בפרק חלק אחרים היה טוב משמן טוב שנמשחו בו נדב ואביהוא שלאו נכנסו למקום מיתה לנו אהון נורא יקידתא ולא מהו שנאמר וריח נור לא עדת כהון ואלו נכנסו למקום חיים ושטרפו ועוד שמן טוב כלה ושם טוב אינו כלה ושמן טוב בחיים ושם טוב בחיים ובמחיים שמן טוב בעשירים שם טוב בעשירים ובעניים שמן טוב ונפל על המת ומסריה שם טוב אינו מסריה שמן טוב ונפל על המים ונדות שם טוב ונפל על הדג ואינו נדות שנא' ויאמר ה' לדג ויקא את יונה שמן טוב מקיטון לטרקלין שם טוב מסוף העולם ועד סופו ק נדרש במדרש תנחומא ובמדרש קהלת . עוד נדרש שם יום המוח מיום הולדו משל לשחי ספימות שהיו בנמל האחת פורשת לים והאחת נכנסת בנמל היו שמחים אל היוצאת ואינם שמחים אל הנכנסת היה שם פקח אחד אמר להם טפשים אתם זו שנכנסה בשלום אתם לריבים לשמחה עליה זו שהיא יוצאת ואינכם יודעים אם תשוב בשלום למה אתם שמחים עליה ק בשעת הלידה אין בני אדם יודעים אם יפטר זה בשם טוב אם לא והכל שמחים עליו אבל זה שנפטר בשם טוב אשריו ואשרי חלקו ועל זה אמר שלמה ע"ה בהכמחו טוב שם משמן טוב ויום המוח מיום הולדו :

רבי נהוראי אומר . הוי גולה הפירוש בעירובין בפרק ראשון אמרו למקום תורה . ואל האמר שהיא חבא אחריתך ושחביריך יקיימוה ונקרא גם רבי מאיר שהיה האיר פני חכמים בהלכה ומה בינתך אל תשען :

שמו ולא היה זה ר' נחמיה המחבר בתלמוד סהם כי מצינו סהם משנה רבי מאיר סהם חוספתא רבי נחמיה וכן בסוף ברכות ובמדרש חזית חכרו שיהם כבבד אכסניא ובירושלמי דשקלים בפרק בשלשה פרקים אמרו שהיה מבני נחמיה התרשעה ורבי מאיר היה מבני נחון קיסר כמו שמכר בהגדה הנזקין ובפרק חבית אמרו שרבי אלעזר בן ערך שמו רבי נהוראי המכר בואח המשנה . ואמר שהיה גולה לתקף תורה שאם אין במקומו חכמים יגלה ממקומו למקום חכמים וכן אנו מתפללין יום הכפורים ואם י'חה עלינו גזירה גלות יהיה גלותנו למקום חורה . ובמדרש חזית אמרו שבטו של נפתלי על ידי שהיו לומדין תורה שלא במקומם נטלו שבר אלף ה"ד ומנפתלי שרים אלף בני יששכר על שהיו לומדין תורה במקומם נטלו שבר מאתים שנא' ומצוי יששכר יודעי ציונה לעתים ראשיהם מאתים ע"כ בפסוק האלף לך שלמה ומאתים לנותרים את פרוי . במדרש משלי

הביאו זאת המשנה על פסוק אם תבקשנה כנסף ועל כן הזהיר הוי גולה למקום חורה ואל תסמוך לומר חכמים יבואו בכלן כמו שעשה רבי אלעזר בן ערך כשחר מלוחן מקומות המכרים בפרק חציה שהם מקום תענוג ושכח תלמודו עד שקרא במקום רחוק הוא לכס החרש היה לבס כמו שמכר שם וכן במדרש קהלת אמרו שמתה לו אשהו מי לריך למי אמר לה הם לריכין לי אמרה לו שמת ועכברים מי דרבו לילך העכברי' אל החמק או החמת אל העכברים שמע לה ולא הלך וישב לו עד ששכח תלמודו לאחר זמן בלו אללו שאלו אותו פה חסין או פה שעורים מי עב לאוכלה בלפתן ולא היה יודע להשיבן בלפתן רבי אלעזר ורבי יוסי אומרים שמי תבשילין לפותין זה בזה ע"כ שם ובפ' חציה אמרו על מעשה זה והיינו דתן רבי נהוראי אומר הוי גולה למקום חורה ובאבות דרבי נתן אמרו שאע"פי שרצן יוחן בן זכאי היה אומר על ר' אלעזר בן ערך שהוא מכריע את כל חכמי ישראל לא נתגדל שמו בחורה כחביריו לפי שהוא הלך לעיר שמימיה יפים והם הלכו ליבנה :

ואל האמר שהביריך יקיימוה בירך אע"פי שיש כאלן חבירים אל תסמוך שיקיימוה בידך אלא לך וגלה למקום הרב וכל שכן שאם אין לך חבירים בכלן ואל תאמר כשיבואו מהשיבה יקיימוה בידי שאלמוד מהם מה שלמדס הרב כי אינו דומה השומע מפי תלמיד כשומע מפי הרב וכמו שאמרו ישראל בעת מתן תורה רצנו לראות את מלכנו כמו שמכר במדרש חציה ובפרק רבי עקיבא וכן אמרו באוריות בפרק אחרון כי גרסיתו חיצו קמי רביינו שגל' והוי עיין רואות את מורך וכן הוכיח משה לישראל שהיה להם לומר לו משה רבינו אין את רויס במינוי שופטים ממי נאה ללמוד מתך או מתלמידך כמו שמכר בספרי :

ואל בינתך אל חשען פסוק זה במשלי לומר שאפי' אהה חריף ומחוד הרבה אל תאמר הנה הספרים אחי מה אני לריך לגלות למקום הרב בחכמתי כי נבונותי אבין מה שבספרים וארד לשומקם של הלכה :

רבי ינאי אומר אין בדינו שלוח הפירוש זה רבי ינאי הוא מתלמידי הרשעים אף לא יסורי הצדיקים : רבי הקדוש מאחרוני התנאים והיה רבו של רבי יוחנן שהיה ראש האמוראים כמו שמינו בפרק האשה רבה ביבמ' שאמר לו רבינו לא משנתינו היא זו וכן באלו הן הלוקין ובראשון ממילעא אמר רבי יוחנן משום ר' ינאי וכן בראשון מראש השנה ומקומות אחרים ובפרק מי שמת אמרו אם יכפור רבי יוחנן בר' אלעזר תלמידו יכפור ברבי ינאי רבו ובפרק אע"פי יהודה בריה דרבי חיילא חתניה דרבי ינאי הוה ובפ"ד נדרים יש ר' ינאי סבא בר בריה דר' ינאי רבה וכן היא גירסת רבי' משה ז"ל ופירושה שאין אנהו יורדים לעומק הדין בזה למה לדיק ורע לו רשע וטוב לו אף על פי שהדין דין אמת הוא אנהו לא ירדו לעומקו של דין למה דומה למה שאמר ירמיה לדיק אהה ה' כי ארבי אלך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים ללכה וכן אמר אסף אך טוב לישראל אליהם לברי לבב ואמי כמעט נטיו רגלי כאלן שפכה אשורי כי קנחתי בהוללים שלום רשעים ארצה דבריהם שון שהדין אמת וקרוב לטעות בו וכן אמר שלמה אשר יש לדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים ואמר אחר כן וגם אם יאמר האדם לדעת לא יוכל למנוח :

אף לא יסורי הצדיקים: אע"פ שהדבר יותר קשה בשלוח הרעים שהרי אזו רואים רעים בפרהסיא אף בייסורי הצדיקים גם כן קשה אע"פ שאין לדיק אשר לא יחטא חכו לשון אף: ורבינו שלמה ז"ל כן פירש וכחב שיש אומרים שאין זה לומר שלא ידענו סוד הדבר הזה אלא לומר שהדין כן מוטב שהקב"ה ברא לצדיקים שי חלקים אחד בנן עון ואחד בניהם וכן לרשעים זכה מוטב חלקו וחלק חבירו בנן עון ויש לו ייסורים בעולם הזה לא זכה מוטב חלקו וחלק חבירו בניהם כמו שמכר בשמי מחבובו ומחיים לו שלוח בעולם הזה כן הוא הדין ואין מסו רבידמו אלא בידו של מקום כדי שיטול זה חלק חבירו בנן עון חס חלק חבירו בניהם: ויש גורסין אין בידמו משלוח הרשעים אף לא מיסורי הצדיקים וכן היא במשמות שלנו: ורבינו יונה ז"ל פירש אין בידמו משלוח הרשעים שאין לצדיקים השקט ובטח בעולם הזה כרשעים וגם אין לנו מיסורי הצדיקים שהם יסורי' של אהבה שלא יחטטל בהם מתלמוד תורה כמו שמכר בראשון מזבכות: וראה לומר לפי זה שהצדיקים בעולם הזה אין להם שלוח כרשעים וייסוריהם אינם של אהבה שלא יחטטלו מדברי תורה ופירוש הראשון יותר נכון וכן פירשנו בספר אהבה משפט: ובאבות דרבי נתן נראה כפירוש האחרון שגם שני רבי ינאי אומר לשלוח רשעים לא נכנסו ביסורין של צדיקים לא נענו אין בידמו משלוח הרשעים ולא מיסורי הצדיקים:

רבי מחיא בן חרש אומר: הוי מקדים שלום לכל אדם: והוי זנב לאריות: ואל תהי ראש לשועלים:

הפירוש במעלה וכן בפרק הוציאו לו בזמנא אמרו שאל רבי מחיא בן חרש את רבי שמעון בן יוחאי ברומי וכן בפ' אחד דיני ממונות אמרו הלך אחר בית דין יפה אחר ר' מחיא בן חרש ברומי שהיה בית דין יפה ובפרק יום הכפורים יש שאל רבי מחיא בן חרש לרבי אלעזר בן עזריה ברומי וגם היה חסיד גדול ולא ראה להסתכל לעול' באשת איש והשטן עובר עליו תמיד וראה להחטאו ונשראה כן לקח מממרים של ברזל והעבירם באש וסימא את עיניו והקב"ה שלח לו רפאל ורפאלו אחר שהבטיחו שלא יטלו בו יצר הרע כמו שמכר בחננומא פרשת חקת ואמר שיקדים שלום לכל אדם ואפי קטן ממנו וזכה יהיה טוב לבריות וכן היה משחבה רבן יוחנן מעולם לא הקדימני אדם בשלום ואפי' עמ"ס בשוק בפרק היה קורא: וסיהא זנב לחמנים הגדולים ממנו ולא יהיה ראש לקטנים ממנו אם ימלא גדולים ממנו וכן אמר שלמה המלך ע"ה הולך את חמנים יחכם ורועה כסילים ירע כי ההולך את חמנים גדולים ממנו כל יום יוסיף דעת וחכמה ומי שהוא ראש ורועה ומתחבר לכסילים משלון רעך ורע אביך כל יום יפחות מחמתו ופחת עיבר משלון חרועם בשבט ברזל ואמרו בסנהדרין פרק אחד דיני ממונות כי נכסיה חסר אחד מסנהדרין קטנה של עשרים ושלשה היו משלימין אותן בא' מאותן שלש שורות של חמנים שהיו יושבים לפניהם הגדול שבכולן ומוסיבין אותו באחרונה וכשיאמר להם עד האידנא הוינא רישא והשתא מוחיבוני לי בדנבי יאמרו לו הוי זנב לאריות ואל תהי ראש לשועלים והיו חושבין זה כי מעלין בקדש ולא מורדין כי עד עתה לא היה מסנהדרין ועתה הוא מהס חובב ארי הוא ארי וראש שועל אינו אלא שועל מוטב שיהיה ארי ולא שועל ארי הוא גבור שבחיות ושועל הוא חלש שבחיות וזהו המשל: וזאת המשנה לגנוה מסדורי חפילות:

רבי יעקב אומר • העולם הזה הפירוש דמה זה העולם לבית שער
 דומה לפרוודור בפני העולם הבא • שבו נכנסים להיכל והעולם הבא הוא
 התקן עצמך בפרוודור • כדי שחכנם להיכל לפני המלך בתוך ההיכל אם לא
 לשרקלין נאין : יגלה ויחלף שמוחיו כי אין לבא לפני

המלך בלבד שק כן אי אפשר לכות לחיי העולם הבא אם לא יזכה בעולם הזה
 וכמו שאמרו בראשון מע"ז ושי מעירובין היום לעשותם ולמחר לקבל שכר ואמרו
 מי שטרם בערב שבת יאכל בשבת מי שלא טרח בערב שבת מה יאכל בשבת כמו
 שמכר בא' מע"ז • ופרוודור הוא בית שער חרוגס אולם המשפט פרוודורא וכמו
 שאמרו בפ' כל היד במשל שמשלו באשה בנדא פרוודור חדר ועלייה ואכיחוהו בפרק
 לא יחפור ואמרו בשבת פרק ר' עקיבא ובבבורות פרק יש כבוד בהמה לית לה
 פרוודור שמקום ערוחה אינו מכוסה בירכותיה כמו האשה ובפרק יואל דופן ובפרק
 העגל אמרו כגון שהוליא ראשו חוץ לפרוודור וכן בפרק בהמה המקשה מטר
 פרוודור וטרקלין הוא ההיכל • ויראה שהוא לשון מורכב כמו טרקסמן טרקסין
 שבטלם יש טרק לשון סגור' טרוקו גלי המ' בפרק תפלת השחר וכן טרקסין בפרק
 השוחפין טרץ ובמסכת יומא לרק הוליאו לו פירשו רבינו שלמה ז"ל פנים וחוץ
 שאוחה אמה שהיתה בין ההיכל והדביר נסחפק להם אם מפנים אם מחוץ כמו
 שמכר שם בגמרת יומא • וכן בירושלמי דכלאים פרק שמיני וכן טרקסמן שבפרק
 כילד מברכין ושביטין בפרק הורק פירשו דרך פתחים וכן זה טרקלין פנים לונה
 כן נראה לי • ויש ספרים כתוב בהם טרקלין נאין ובפרק המוכר פירות פירשו שהוא
 עשר על עשר ורומו כחצי ארבו וחצי רחבו ככפין ההיכל :

הוא היה אומר • יפה שעה אחת בחשובה ומעשים טובים בעולם הזה • הפירוש זאת היא הגירסא
 מכל חיי העולם הבא • ויפה שעה זלה"ה בספר האמונות ורבינו שלמה
 אחת של קורת רוח בעולם הבא • ז"ל ורבי משה ז"ל ורבינו יונה ח"ל ויש
 מכל חיי העולם הזה : משנים הגירסא וגרסי' לחיי עולם הבא
 לפי שהוקשה להם איך אפשר לומר שהיה

שעה אחת בעולם הזה יפה מכל חיי העולם הבא אפילו יעשה כל מעשים טובים
 שבעולם והלא אין תכלית מעשים טובים אלא שזכה לחיי העולם הבא • ואין להם
 לשנות הגירסא וזה פירושה יפה שעה אחת בחשובה ממעשים הרעים ובמעשים
 הטובים בעולם הזה שהוא עולם המעשה מכל חיי העולם הבא לעין המעשה
 שאותו עולם לא נברא לעשות בו מעשה שנאמ' היום לעשותם ולא מחר לעשותם
 כמו שמכר בראשון מע"ז ובשני מעירובין ועל זה אמר שלמה ע"ה כי אין מעשה
 ודעת ונחשבון בשאל אשר אחת הולך שמה על כן יחזוק האדם לעשות חשובה
 ממעשיו הרעים ולעשות מעשים טובים בעולם הזה ואל יאבד שעה אחת כי אי
 אפשר להשלים הסרנו בעולם הבא אפי' יהיה שם לעולמים חכו שאמר יפה שעה
 לעשות מעשים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא שאין שם זכות יותר ממה שזכה
 בעולם הזה וכן אמרו בשני משבת ובפרק שואל ובפרק האשה בנדא לעולם יעסוק
 אדם בחורה ובמנות בעולם הזה שכיון שמת האדם נעשה חפשי מן החורה ומן
 המנות שנא' במתים חפשי חכו שאמר שלמה ע"ה כי לכלב חי טוב מן האריה המת

כמו שמכר שם ועל זה נאמר צמות אדם חוקף תאבד תקוה • ובמדרש רוח אמרו שאמרה נעמי לרוח בתי כל מה שאת יכולה לסגל מצות ולדקוח סגלי בעולם הזה אבל לעתיד לבא כי המות יפריד ביני וביניך • ובמדרש קהלת אמרו וכן במדרש רות ובמדרש משלי שני רשעים חבירים בעולם הזה אח' מהם הקדים ועשה תשובה בחייו קודם מיתתו ולאחר לא עשה תשובה קודם מיתתו וזה זה שעשה תשוב' בחייו ועמד בלד חבורה של לריקים וזה עומד בלד חבורה של רשעים ורואה את חבירו ואומר משוא פנים יש בעולם הזה אמרו לו שטות זה שעשה תשובה גרמה לו תשובה לכלן ליטול חיים וכבוד עם לריקים אמר להם הניחויי ולאך ועלשה תשובה ולומרים לו שטות שבעולם אי אחיה יודע שהעולם הזה לשבת ולשבת דומה דומה ממנו דומה לערב שבת אם אין אדם מחקן מערב שבת לשבת מה יאכל בשבת ועל זה נאמר מעשר לא יוכל לתקון וכן אמרו בראשון מע"ז על קטיעא בר שלום שהיה בעל תשובה יתה בת קול ואמרה קטיעא בר שלום מוזמן לחיי העולם הבא בכה רבי ואמר יש קומה עולמו בשעה אחת וכן אמרו על אלעזר בן דודיא וכן בירושלמי על יויקים איש צורוח שקבל עליו ארבע מיתות ב"ד אמר יוסף בן יוער לשעה קלה קדמי לך עין הרי סיפה שעה אחת בתשובה בעולם הזה מכל חיי העולם הבא שאם מת בלא תשובה לא היה אפשר לו לזכות לחיי העולם הבא :

י"פה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה : שהרי אמרו בפר' חלק וכן בפרק אין עומדין כל הנביאים כולם לא נתיבאו אלא לימות המשיח אבל העולם הבא עין לא ראתה אלהים וולתך יעשה למחכה לו וכן אמר דוד מה רב טובך אשר לפניה ליריאיך • וכבר פירשנו זה בענין עולם הבא בחלק ג' מה הספר :

רבי שמעון בן אלעזר אומר • אל תרצה את חבירך בשעת כעסו • ואל הנחמנו בשעת אבלו • ואל השאל לו בשעת נדרו • ואל תשתדל לראותו בשעת קלקלתו :

הענין ולפי המקום כמו שאמר שלמה ע"ה שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב ועל כן אמר שאם אדם הוא כועס אל תמהר לרצוהו כי זה יוסיף כעס על כעסו כי בעת החימות הכעס לא יועיל השקט הרעיו כמו שהמים המועטים אינם מכבידים האש בעת שהיא מתלקחת במעט מים המולף עליהם וכן אמר הקב"ה למשה המחין לי עד שיעברו פנים של זעם שנא' פני ילכו והניחוחי לך בראשון מברכות :

ואל תנחמנו בשעת אבלו • כי לא יועילו התנחומין בלוחה שעה כמו שהיה אומר איוב ואיך תנחמוני הבל יש גורסין בספרי ספר דיים וכן היה גורס רבינו יונה ז"ל בשעה שמחו מוטל לפניו וכן היא הגירסא במשמיות שלנו וכן כתב רבינו משה ז"ל בפרק חמישי מהלכות דעות כי זה שגשון הוא לנחם בלוחה שעה כי מי שהוא רואה מחו מוטל לפניו וסומע קול ספדים מכבים אותו איך יקבל התנחומין בלוחה שעה • ונראה שהסופרים שינו הגירסא מפני שמינו שאמר קצורת המת היו נעשן שורות שורות ומנחמין האבל כמו שמכר בבל רבתי ובפרק היה

קורא וכן בסנהדרין פרק כהן גדול חכר זה על כהן גדול שהיה מתנחם מיד שנקבר
המת והיה עדיין אבל אבל אין לשנות הגירסא שלא אמר בימי אביו ולא בשעת
אבלותו אלא בשעת אביו כלומר בשעה שהוא מתנחם באביו :

ואל תשאל לו בשעת נדרו כדי שתחירונו לומר לו אדעתא דהכי אי נדרת
כי הוא באוחה שעה יאמר על פתח שתמלא לו אדעתא דהכי נדרי ושוב לא
תמלא לו פתחים . ויש מפרשים אם הוא נדור וצא מלחמה דבר ואחיה נדרת אל
תשאל וכו' לפי שמטע' והראשון יותר נכון לפי הלשון שאמר בשעת נדרו דומה
לשעת כעסו ובשעת אביו ובשעת קלקלתו :

ואל תשאל לראותו בשעת קלקלתו . שנתקלקל בחטא לפי שהוא מתבייש
באוחה שעה ובמדרש אמרו אמר רבי יוחנן מנין שאין מרזין לאדם בשעת כעסו
שנא' פני ילכו והגיחותי לך המחין לי עד שיצברו פנים של זעם . ומנין שאין מנחמין
אוחו בשעת אביו שבשעת המורכן כביכול הקב"ה היה מתאבל שנא' ויקרא ה'
אלהים ביום ההוא לבני ולמספד בקשו המלאכים לנחמו ורוח הקדש משיבה אל
תאיו לנחמני . ואל תשאל לו בשעת נדרו כשנשבע הקב"ה שלא יכנס משה לארץ
אמר שעה שבעה היא המחין ואחר כך התחיל להתחנן . ואל תשאל לראותו
בשעת קלקלתו שנאמר ויראו כי עירומים הם לא נגלה עליהם עד שעשו חגורת
ואחר כך וישמעו את קול ה' אלהים כ"כ הערוך בערך אל :

שמואל הקטן אומר . בנפול אויבך הפירוש זאת המשנה לדגוש מכלן
אל תשמח . ובהכשלו אל יגל לבך בסדורי תפלות וכחבור בפרק חמישי
פן יראה יי ורע בעיניו . והשיב וקראוהו שמואל הקטן אמרו בירושלמי
מעליו אפו : שהיה מקטין את עצמו או שהיה קטן
משמואל הרמתי כמו שמינו בראשון

מסנהדרין יתה בת קול ואמרה ראוי שתשרה עליו שכינה כמשה רבינו והוא תיקן
ברכת המינין כמו שמכר בפרק תפלת השחר ואמרו במדרש כי ארבעה מתו בני
חמשים וששים שנה שמואל הרמתי ושלמה המלך ושמואל הקטן ושמואל בר אבא
הוא חבירו של רב שנקרא שמואל ירחינה בפרק הפועלים ואביו של שמואל אבא
שמו בפי' מי שמחו וכן בחולין אמר רב על שמואל חס' לי' לורעא דאבא בר אבא .
זה הפסוק שלמה המלך ע"ה אמרו ומה חידש בו שמואל הקטן פירש רבינו משה
ז"ל שכן היה רגיל לאומרו חדיר להוכיח בני אדם מוצת העבירה וכן פירש רבינו
שלמה ז"ל ואפילו היה האויב רשע אין לשמוח על מפלתו ואפילו הלב אין לו
להחשור בגילה וכמו שאמר איוב בטוב מדותיו אם אשמה צפוי משנאי והחשוררתי
כי מלאו רע אפילו החשוררות בלב כי השמה במפלת האויב הרי הוא כאלו הקב"ה
חיוב להשלים רגונו שיפיל אויבו לפניו ועוד שמה לאיד לא ינקה ויסל הוא שיפול
במפלתו וכמו שהוא לא יתפק ששמחו לו אם היחה נפשו תחת נפש אויבו למה
ישמה הוא על אחרים וכל שכן אם הוא מחוייב לתקום שאסור לשמוח במפלת
חבירו שהוא מחוייב כמוהו ואף הקב"ה אינו שמה במפלתו של רשעים כמ"ש בלאת
לפי החרון נאמר הודו לה' כי לעולם חסדו ואלו כי טוב לא נאמר בהודאה
זו וכן אמר הקב"ה למלאכי השרת מעשי ידי טובעים בים ואחם אומרים שירה
כמו שמכר בראשון ממגילה ובפרק אחד דיני ממונות . והכתוב נתן טעם אחר
שזאת השמחה שחשמה בנפול אויבך כשיראה הקב"ה שאתה שמה בה ירע בעיניו

שחשבתו שלומך להשלים רעוך והשיב מעליו אפו וסיורוהו מעל רעוץ וישיבהו עליך
 ק פירש רבינו שלמה ז"ל דקדק זה ממה שכתוב והשיב מעליו אפו ולא כתוב ושב
 ואפילו לפי פשוט הכתוב יאמר אהה חושב להרע לארעך בשמחה זו ארעבה חטיב
 לו שהסס ירע בעיניו שאהה שמה במפלגו ויסיר מעליו האף ההוא הרי בשמחך
 חטיב לו וכן מוכח בפרק אין בין המודר דרבא כי הוה חליש הוה אמר מאן דסי
 לי יחדי לי וכתבי קן יראה ה' ורע בעיניו והשיב מעליו אפו וכן הוא בפרק היראה
 יש ספרים שגורסין חרן אפו לא נאמר אלא אפו מלמד שמוחלין לו על כל עוונותיו
 ולפי גירסא זו חידש שמואל הקטן שהסס ימחול לאויב כל עוונותיו חתה בושחו
 לתרפה לאויב ששמה לו שזה הוא קשה לאדם יותר מהרעה הבאה עליו וכבר
 שאלו לאויב מכו היותר הקשה שעבר עליך אמר להם שמהח אויבי לרעתי ולא
 היחה נראית גירסא זו גרסת הראשונים ז"ל שלא פירשה והוארעו לומר שלא חידש
 שמואל הקטן דבר אחר אלא רגילותו לומר פסוק זה חדיר וכבר אמרו ברשון
 ממגילה שזה לא נאמר אלא בישראל אבל בעכו"ם כהמן נאמר ובאבוד רשעים
 רנה וכן אס הוא מפשעי ישראל מותר לשמוח לו לא מפני שנאחו אוחו אלא
 מפני שהוא שונאו של מקום וכן אמרו בירושלמי על התעוררים שמתו קרוביהם
 שמתים ולובשים לבנים ומתעטפים לבנים ואינם מתאבלים מפני שאבדו שונאיו
 של מקום שנאמר הלא משנאוך ה' אשנא ובתקומתך תתקוטע וכבר נאמר עליהם
 נדיקים במפלתם יראו והכתוב לא נאמר אלא באויב של דברים שבין אדם לחבירו
 וכבר אמרו ברביעי מסנהדרין ותעבור הרינה אר"א ב"א באבוד רשעים רנה באבוד
 אחאב בן עמרי רנה :

אלישע בן אבויא אומר • הלמד
 חורה ילד • למה הרבר דומה •
 לריו כתובה על נייר חדש • והלמד
 חורה זקן • למה הוא דומה • לריו
 כתובה על נייר מחוק :

ואע"פי שיצא לתרבות רעה אין להניח דבריו וכבר אמרו קבל האמת ממי
 שאמרו ור' מאיר למד תורה ממנו וסמך על מקרא שנאמר הט אויבך ושמע דברי
 חכמים ולבך תשיח לדעתו ואמרו בפ' אין דורשין לדעתם לא נאמר אלא לדעתו
 שלא יטה מהתורה לדעתם ועל זה אמרו שם ר' מאיר רמון מלא חוכו אבל
 קליפתו זרק וכבר כתבנו זה בפתיחת ספריו זה • זה אלישע היה מג' תלמידים
 שלא נסמנו כבן עזאי ובן זומא והו הנקרא אחר כמו שאמרו בפ' היראה והיה
 מהארבעה שננסו לפרדם והקץ בנטיעות שפך בעיקר כמו שמקץ הנטיעות
 הרבו ואמר שתי רשויות יש וכבר כתבנו בחלק שני מזה הספר מה היחה טעותו
 דע כי ענין הפרדס היא התקירה במעשה מרכבה ולפי שהיא תקירה עמוקה
 לא הכל יוצאים ממנה בשלום כי לרך בזה תנאים רבים שיהיה האדם שלם
 במדותיו שלם בשכלו מיושב בחקירתו לוקח הדברים על סדר נכון לא יקדים חרומה
 לבכורים ומי שיחסר אחד מאלו התנאים אינו בטוח מהטעות או בלבול הדעת
 או מיתה בלא עתו וכן אירע לאוחן ארבעה שננסו לפרד' כי במעט נטייה
 בחקירתם לא יצאו בשלום רמז לדבר מה שאמרו בס' יצירה חמורת ענג נגע

כי מעט שימי בסדר החקירה מביא לירי משול. ושלשה תמורות' הם תמורת כתר כרת תמורת ענג נגע תמורת חס מת. ור' עקיבא זכה לכתר וענג ולחס. ואלישע בן אבויה קצץ בנטיעות וזכה לירי כרת וזכה לומר ונחבלבל בחקירה והאידן ונפגע חסו נגע וזכה לירי כרת וזכה להיות שלם בחקירה ולא חס. ובמדרש רות אמרו כי אביו של אלישע היה מגדולי הדור וכשבא ללמוד זה אלישע קרא לכל גדולי ישראל וקרא לרבי אליעזר ורבי יהושע וכשאלו ושמו שרון אליו אמרין מומורין אלך ביחין אמר רבי אליעזר לרבי יהושע אליו עסקין בדידותו ואין עסקין בדין החסילו בחורה וזמן החורה לנביאים וזמן הנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים נחתיים מסיני והאש מלהטט מביצותיהן כעיקר נתינתן מסיני שנתנו באש שנאמר וההר בוער באש עד לב השמים אמר אבויה הואיל וכך גדול כחה של חורה הבן הזה אם מתקיים לי הריני נוהג לחורה ועל ידי שלא היחה מהשבתו לשם שמים לא נתקיימה בו. אלף בימים פיוטים מיוסדים על אלפא ביחא שכן בלשון יון קורין אלפא ביחא גמא כמו שמכר במשנה במסכת שקלים וכן נטר המשנה הוא בירושל' דחיגה והיו קורין אותו אחר לפי ששאלו לחרבות רעה חבב זונה ואמרה לו לא אלישע אחא שמך יולא בעולם עקר פוגלא בשבת ונתן לה אמרה אחר הוא. והיה אומר כי הלמד תורה כשהוא ילד דומה למי שכוחו בדיו על נייר חדש שהוא מתקיים ק גירסת הילדות היא מתקיימת ואינה משתנה וכן אמר אביו בפרק שני דשבת אי זכאי גמרתה מעיקרא וכא גמרה נפקא מינה לגירסא דינקוחא :

והלמד תורה כשהוא זקן דומה למי שכוחו בדיו על נייר מחוק. שכן שנתכח בו פעם אחת ומתק החכב הבא אחריו אינו מתקיים ק הלמד בעת הזקנה אינו מתקיים ומשכחה. ובספר מבחר הפינים משלו בזה משל אחר הלמד חורה ילד למה הוא דומה כפחותו על האבן והלמד חורה זקן דומה כפחותו על החול. ויותר יש לדמות לפי דעתי לפחותו על השערה כי העטם בקיום הלימוד בילדות הוא כי הדברים השומע האדם הם נרשמים במוחו וכשהמוח נוטה ליושב הוא מתקיים לימודו וכשהמוח ללחות אינו מתקיים והילד מוחו נוטה ליושב יותר מאזן כי הילד מוחו חס והזקן מוחו לח כי לחולשת עיניו הוא נוטה ללחות על כן אמרו כי הזקנה היא אם השכחה. ועוד כי הילד מקבל הדברים בשמחה כי אין לו דאבה מענייני העולם ועדיין לא נתמלא מוחו מספרי הזמן על כן מתקיים בו כל מה ששומע וימי האזן הם ימי הרעה והדאגה כי הולך האדם אל בית עולמו ומוחו מלא מספרי הזמן ואינו מקבל מה ששומע כי אם קבלה לפי שעה ועוזבו לאלתר ודבר זה נראה הוא לעין וכבר דברנו בזה בחלק שלישי מזה הספר. וכן אמרו רשב"ג ואמר הלמד חורה ילד דומה לבחור שגשא בחולה הוא הגון לה והיא הגונה לו והלמד חורה זקן דומה לזקן שגשא בחולה הוא אינו הגון לה והיא אינה הגונה לו וכן הוא אומר כחלים ביד גבור קן בני העשור' רבי נהוראי אמר הלמד חורה בילדותו למה הוא דומה לעגלה שכבשה כשהיא קטנה שנאמר אפרים עגלה מלומדה אזהבת לדש. והלמד חורה בזקנותו למה הוא דומה לפרה שכבשה זקנה שנאמר כי כפרה סוררה סרר ישראל. ר' אלעזר בן עקיבא אמר הלמד חורה בילדותו דומה לאשה שהיא לשה בחמין והלמד חורה בזקנותו דומה לאשה שלשה בזמן. רבי שמעון בן אלעזר אמר הלמד חורה בילדותו למה הוא דומה לרופא שהביאו לו מכה יש לו אצלם לחתכה ויש לו סממין לרפואה והלמד חורה בזקנותו למה הוא דומה לרופא שהביאו

לו תכה יש לו לחמל לחתכה ואין לו סממנין לרפאתה אף כך דברי תורה יכו מעיינין לך זה מזה יכו מעיינין לך זה מזה שנאמר קשרם על אלבעוטיך והוא הורה האחת היא שלא יאמר אדם לכשאפנה בימי הוקנה אשנה שאפי' יפנה וישנה לא יתקיים בו לימודו וכשיאכלו ישים יד לפה ואין לה לאוחה בשה' ולא מנע זה האדם הוקן מלמוד כי בכל זמן הוא טוב הלימוד אלא שהוא יותר טוב לילד ויש טוב יותר מטוב. וכבר שאל זקן אחד לחכם אחד אי שלח למדתי בילדותי יהיה גנאי לי שאלמד בזקנותי אמר לו אם הסכלות הוא גנאי לך החלמוד אינו גנות. ואל יאמר הוקן הן אני עך יבש ומה יועיל לי לימודי ואני משכחו מכל מקום יש לו שכר לימוד משל לשוכר שנתן לפועלים טרסקל נקוב למלאת בן מים בשכר הטיפש אומר מה אני יגע לריק יבש לו בטל והפסיד שכרו הפקח אומר ומה לי אם לא אמלא אותו הרי שכר אני נוטל בין כך ובין כך הן הוקן אע"פ שהוא שוכח הקב"ה קובע לו שכר על לימודו כן אמרו במדרש חיות :

הפירוש זאת המשל ג"כ דלגוה מסדר תפלות לפי שהיא דומה לראשונה אלא שהראשונה היא בלמדי' ולא נמלאת בואת המסכתא מחלוקת אלא בואת המשנה ונראה שדברי התנא הראשון הם על הרוב מה האחרון לא צא להלוק עלי' אלא שאמר שאע"פ שעל הרוב הוא כן אינו רחוק שמלא הפך ודבר זה אליהוא אמרו אמרתי ימים ידברו ורוב שנים יודיעו חכמה זה הוא כדברי רבי יוסי בן יהודה אה"כ אמר אכן רוח היא באנוס ומשמת שדי תבינס זה הוא כדברי רבי

רבי יוסי בן יהודה איש כפר בבלי אומר. הלמד תורה מהקטנים. למה הוא דומה. לאוכל ענבים קהות ושוחה יין מגיחו. והלמד תורה מהזקנים. למה הוא דומה. לאוכל ענבים בשולות ושוחה יין ישן. רבי אומר. אל תסתכל בקנקן אלא במה שיש בו. יש קנקן הרש מלא ישן. וישן אפילו הרש אין בו :

כי אע"פ שעל הרוב תמלא החכמה בזקנים כמו שנא' בישישים חכמה ואורך ימים חכמה אפשר הוא שחמל החכמה והחכונה גם בקטנים יותר מהזקנים כי לא דברו בכלל רק על הזקנים שלא למדו חכמה כי אחר אשר כלו ימיהם בהבלי האמן הרי הם כקטנים ועליהם נאמר עלימו אבד כל כי האמן אבד עליהם כאלו נולדו היום. ופי' זה המשל כי ר' יוסי דמה חכמת זה הילד לענבים שלא נחבשו כל זרען ק חכמת הילד עדיין לא נחיישבה כל זרעה ואינה מתקבלת על הלב וחכמת הוקן היא מיושבת ומתקבלת על הלב וכמו שאמרו במסכת קנים ר' שמעון בן עקשיה אומר זקנים כל זמן שחוקיין לעתה מחיישבת עליהם שנאמר בישישים חכמה ואורך ימים חכונה וכן דמה חכמת הילד ליון מגחו שעדיין שמרו מעורבין בו ואינו חזק וחכמת הוקן ליון יסן שנפרדו שמרו ממנו והוא חזק כן חכמת הילד יש בה הערובות ספקות והיא הלשה ואינו מראה פנים בראיות לישבם על הלב וחכמת הוקן כבר בירר בריבוי שניו כל הספקות ודבריו חזקים בראיות חזקות מחיישבות על הלב. ואמר ר' זה ההסתכלות אינו ראוי שיהיה במיעוט שני הילד ובריבוי שני הוקן אלא בדברים עלמא אם הם מיושבים או הם עניינים חדשים כשיחת ילדים בלתי מיושבים כמו שהקנקן החד' ימלא בו יין יסן והיסן ימלא ריק ואפי' חדש אין בו כן אפשר הוא שהילד יהיו דבריו כדברי הוקן החכם וטעמו כטעם זקנים וכמו שהיה רבי עלמו

שכיה ילד חקיים היו מקיים והוא ורבי אלעזר ברבי שמעון שהיו אֵלדים ויושבים בקרקע היו מחזיקים עד שאמר לו אביו רבן שמעון בן גמליאל אחיה חרי בן שועל כמו שמכר בפרק הפועלים ויש זקן אין לר' לומר שאינו מניע לחכמה הילך אלא שאפילו שיחה קלה שהיא לריבוי תלמוד לא תמנע בו וכן אמר שלמה ע"ה טוב ילד מסכן וחכם ממלך זקן וכסיל :

רבי אלעזר הקפר ברבי אומר : הפירוש בפרק כסוי הדם מר שהוא הקנאה והחאה והכבוד מוציאין את האדם מן העולם :

העולם הזה וצפ"י שלישי אמר ר' דוסתאי בן הרכינס שינה של שחרית ויין של אהרס ושיחה הילדים ושיבת בני כנסיות של עמי הארץ מוציאין את האדם מן העולם והוא הוציאה מהעולם הבא כמו שפירשונו כל אחד במקומו ורבי אלעזר הקפר ברבי אומר כי אלו השלושה מוציאין האדם מן העולם משני עולמות שיגרמו לו מיחה בעולם הזה וגם יהיה נעדר מן העולם הבא כד נראה לי לקיים כל דבריהם ושיחיו דברי כל אחד שלמים בלתי לריבוי לדברי האחר :

הקנאה היא האדם שהוא מקנא בחבירו מפני שהוא גדול ממנו בחכמה והיה רוצה שייהיה נמוכו עם הארץ וזה היותר רע שהוא אינו חכם ואינו הפך שייהיה חכם בעולם והוא שוגא השם וחורחו או אפי' היה חכם ועם כל זה הוא מקנא בחבירו שאינו רוצה שייהיה בעולם יותר גדול ממנו גם זו מדה רעה המביאה לידי שגאה וכן המדות האלה מהקנאה ימלאו בעיני ממון ומתוך אלו הקנאות ילאו לידי מריבה ויבואו לידי ריחה שגא' וכי יהיה איש שוגא לרעהו וארבו לו וקם עליו כמו שאמר בספרי וכמו שאירע לקין עם הבל וכן כחיב ורקב עלמות קנאה ואתו בפרק שואל כל מי שיש לו קנאה בלבו עלמותו מרקיבין וכן מתוך קנאה יבוא לידי עבירות חמורות וללאה מהכלל ועמד מהעולם הבא כמו שאירע לקרח עם משה שנתקנה על שישחיתו של אליעזר כמו שזכר בלימודנו ודבר זה ראוי להפועמים הרבה ויש קנאה שהיא טובה והיא המקנא בחבירו שהוא יותר חכם ממנו ויגע בלימודו להיות נמוכו ועל זה אמרו חז"ל בהשוחפין שרצו קנאת סופרים חרבה חכמה ואף זאת הקנאה אע"פ שהיא טובה יותר טוב היה שירגיל עצמו בלימוד בלא קנאה אלא מהמת אהבת הלימוד עצמו ועל זה אמר שלמה ע"ה רחיתי אני את כל עמל ואת כל כשרן המעשה כי היא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ורעה רבה רוצה לומר שאפי' בכשרון המעשה ששחטערב בו הקנאה הוא רע מאד :

והחאה הוא שהולך אחר תאוות לבו בין במאכל בין במשחה בין במשכב הששים כמו שגא' כי הלל רשע על תאוות נפשו וגאמר נפש רשע אותה רע . כל זה דבר מפורש הוא שהתקלות הבאות ממנה הם מרובות ומוציאות אותו לידי מיחה כאמירה גסה המביאה לידי חלאים ומיחה משונה סימן לדבר קבוצת התאוה ובחשו לנשים כמו קופצת עליו זקנה וגם עובר על דעת קונו למלאה תאוותו באיסור מתוך ההיתר ונעדר מחיי העול' הבא ואין תאוה טובה אלא המתאוה לעבודת האל ית' כמו שאמר דוד ה' נגדך כל תאותי וכן כתוב ותאוות לדיקים אך טוב ואפי' בצרכי גופו יתבונן בזה לראון השם ית' כמו שפירשונו בעיני וכל מעשיך יהיו לשם שמים ולפי שהתאוה מוציאה את האדם מן העולם הזה היה הדיבור האחרון מעשרת הדברים

מוחיר על החמדה ועל החלואה • ומשלו ב'ס' מ'צחר הפנינים על הקנאה ועל החמדה משל יפה כי הקנאי והחומד פגע השטן בהם ואמר אחד מהם ישאל דבר אחד וינתן לו ולאבדו כפלים הקנאי לא רצה לשאול חמלה שהיה מתקנא' להבדילו שמה ינתן לו כפלים והחומד היה מתחלוא להשיחין דחק החומד את הקנאי לשאול חמלה ושאל שיקרו לו עין אחת והחומד שהיה • זקן במדרש קהלת משלו משל לכרס מלא ענבים והוא סגור והשועל החלואה לענבים ולא מלא מקום ליכנס בכרס כי אם חור קטן לו מאל מה עשה אם ימים הרבה עד שחשב בשרו ונכנס שם ואכל ענבים כנפשו שבעו כשהגיעו ימי הבגור פחד מבעל הכרס שלא יבוא ויהרגו בקש לבדח ולא יכול ללכת עד אשר אם ימים הרבה ושב לנחשו ורומז כאשר בחמלה ויאל אמר כרס כרס נאים פירושיך אך הנכנס בך כחוש קן יואל ממך כחוש כל עומת שבא קן ילך קן הוא זה העולם המחלוא להנאותיו ויולאוהו מן העולם :

והבבוי הוא רדיפת שררה ועל ידי רדיפת השררה יואל מהעולם הזה שהרבות מקבצת בעליה כמו שכתבנו בפרקים הקודמים וזהו מה יוסף קודם אחיו ומוציאו מן העולם הבא כירבעם בן נבט שאמר לו הקב"ה חור בך ויעייל אני ואתה ובן ישי בן עקן אמר לו מי בראש אמר לו בן ישי בראש אמר לו אי הכי לא בעינא כמו שמכר בפרק הלק • יש במדרש הקנאה שראו מלאכי חבלה ושמאל כבוד שעשו מלאכי השרת לאדם הראשון שהיו לולין לו בשר ומסניין לו יין כמו שמכר בפרק ארבע מיתות וראו כבודו ונתקנאו בו והחלואה שנתחלוא לאכול מן הבשר והכבוד שעשו לו מלאכי השרת לפיכך נטרד מן העולם • זה המדרש כתבו רבנו שלמה ז"ל והוא בפרקי רבי אליעזר והוא פירוש נאה שנתנו הטובים לאחד על שלשה כי נטרד אדם מתקנאת מלאכי חבלה ומחלואות עלמו ומכבוד מלאכי השרת ובפרק ארבע מיתות פירשו כי הבשר שהיו לולין לו הוא בשר הוורד מן השמים כי לא הוחר לאדם כי אם ירק עשב עד שבא נח ואמר לו פירק עשב שהחרתי לאדם נתתי לכם את כל :

הפירוש זאת המשנה היא כוללת הרבה ובא זה התנא לומר כי חמלת יצירת האדם היתה להביא הכל לצית הששבן ליום הדין והכל הולך אחר החתום כדי שידע האדם בחסלוה ומראשית שמתיו מה יסיה בסופו :

הילודים למות • מי שכבר נולד עתיד הוא למות כי סוף אדם למות כמו שכתוב מי גבר יחיה ולא יראה מות ואחר שהיוס כאלן ומחר בקבר יש לו להרהר בחטובו וזמנו שאמר בראשון מצרכות למי שיטרו מתצבר עליו יזכר לו יום המיתה :

והמתים להחיות • כי המתים יעמדו ליום הדין ודרך האדם שיחן אל לבו איך יעמוד לפני הקב"ה לדן

הוא היה אומר • הילודים למות • והמתים להחיות • והחיים לידון • לידע להודיע ולהודע • שהוא אל • הוא היוצר • הוא הבורא • הוא המבין • הוא הדיין • הוא ער • הוא בעל דין • והוא עתיד לדון • ברוך הוא • שאין לפניו לא עולה ולא שכחה • ולא משוא פנים • ולא מקה שוחד • והכל שלו • ודע שהכל לפי חשבון • ואל יבטחך יצרך לומר שיש בשאול בית מנוס • שעל כרחק אתה נוצר • ועל כרחק אתה נולד • ועל כרחק אתה חי • ועל כרחק אתה מת • ועל כרחק

אחה עתיד ליתן את החשבון • לפני
מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך
ויהיה מאותן שאמר דינאל עליהם
ורבים מישיגי אדמת עפר יקינו אלה
לחיי עולם ולא יהיה מאותן שנאמר
הוא :

סליק פרק רביעי

תמות ואשם לא תכבה והיו דראון לכל בשר • וזה פלא שיכנים ישעיה
במלה דראון למה שאמר המלאך לדינאל אחר זמן מרובה לדראון עולם :

והחיים לידון • פיר' רבינו שלמה ז"ל ואשר הם חיים עושה עתידין לידון
ליום הדין זה דקדוק לשון והחיים ולא אמר ואשר יחיו אבל הכוונה היא לאשר
יהיו בחיית המחסים לידון שיהיו מידונין וזהו לשון לידון לשון נפעל שיהיו מידונין
מהאל יחברך :

לידע להודיע ולהודיע • ורבינו משה ז"ל פירש לידע העתידים להולד ולהודיע
לנולדים עתה וימותו ולהודיע לאשר יחיו אחר המות • ורבינו שלמה ז"ל פירש
לידע שיבין האדם מעצמו ושיודיע לאחרים ולהודיע שהדבר בעלמנו מודע מאליו •
ורבינו יונה ז"ל פירש לידע מאחרים ולהודיע לאחרים ולהודיע מעצמו כי הוא
ידע בעצמו ביום הדין מה שיאמר אחר זה • והוא שהוא אל הוא היוצר הוא
הבורא • נראה לי פירוש זה שידע שהקב"ה הוא אל אפילו לא ברא העולם
הוא אל שאין לו צורך בעולמו אלא לצורך בריאתו ועוד ידע שהוא היוצר כמו
היוצר הוא אשר בידו האומר ועושה בו כרצונו כן האדם הוא בידו האומר ביד
היוצר :

והוא הבורא • שהוא ברא כל העולם אחר שלא היה ומחוק בריאתו היחה
יירת האדם מהעפר :

והוא המבין • כמו שנאמר היוצר יחד לבם המבין אל כל מעשיהם :
הוא הריין • אחר שהבין כל מעשיהם יביאם לדין לפניו וידונו לפי
מעשיהם :

הוא עד • שנאמר והייתי עד ממחר במנאפים ובמכשפים כי הכל גלוי
לפניו ואין צורך להעיד את העדים כדן בשר ודם :

הוא בעל דין • שהוא טובע את החוטאים כי אפילו הגזל את חברו
דין שלו הוא כמו שגא' נפש כי תחטא ומעלה מעל בה' ונחש בעמיתו כי הוא
אחירו שלא לגזול ועבר על אזהרתו והוא שאמר דוד ע"ה לך לבדך חטאתי :
והוא עתיד לידון • וזהו לדון לשון פועל קל על משקל לקום כי הקב"ה
כמו שהוא דין בעולם הוא כן עתיד לדון לעולם הבא :
ברוך הוא • כיון שהזכירו שהוא אל החקק לברכו כמו שגא' זכר לדין לברכה
כמו שפירשתי למעלה בפרק שני :

שאין לפניו עולה • להטות דין שנאמר אל אמונה ואין עול :
ולא שוכחה • כי כל מעשך בספר נכתבין כמו שפירשתי בפרק שני :
ולא משוא פנים ולא מקח שוחד • פסוק הוא בדברי הימים ביהושפט
ומ"ס מקח היא בחור"ק ופירש רבינו משה ז"ל שאין הקב"ה נושא פנים לגדול
שבאשים שלא יענישו אפילו על חטא קטן כמע שגור על משה רבינו ע"ה שלא
יכנס לארץ מפני חטא שמעון נא המורים ואינו מקבל שוחד ואפי" עשה הרבה

מזאת לא יפטרו מהדין על עבירה קלה אבל יתן לו שכר מזותיו ויפרע ממנו על אותה עבירה ולא יקה שוחד המצוה בשביל העבירה וכן אמרו בספרי אין מחליפין לא זכות בחובה ולא חובה בזכות אלא נוחתין שכר על המצוה ועושין על העבירות אבל אנקלוס חרגס אשר לא ישא פנים ולא יקה שוחד לית קדמוהי למיסב אפי ואף לא לקבלא שוחדא פירות שקב"ה אינו כמלך בשר ודם שישא פנים ויקה שוחד וזה שאמר אחר כך והכל שלו כלומר ולמה יקה שוחד וכן נראה פירו' זה ממה שאמר רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו שאין מעמידין אותו לפני בשר ודם שאפשר לשחדו כמו שמכר בפרק תפלת השחר . ולא יקשה לזה ישא ה' פניו אליך לפי הפסע כי פני אדם אינו נושא למחול לו אבל הקב"ה נושא פניו אל האדם לכבדו . ור"ל חיקו כאלו קודם גור דין כאלו לאחר גור דין בראשון מראש השנה ובפרק חינוקה וזילמדו דרשו כי לישראל נושא פנים לפי שגם הם נושאים פנים לו להחמיר על עצמם יותר ממה שזוה אוחס כי הוא אמר להם ואכלתם ושבעת וברכתם והם מודקקים עד מית ועד כביה . ונראה לי שהזכירו זה לפי שהוא תלוי בצרכה כי כמו שהם מצרכים אותי מעצמם אשא פני אליהם ואצרכם . וכן הוא בצרכות פרק מי שמחו :

ודע שהכל לפי חשבון . שגא' אחת לאחת למזא חשבון כל פרוטה ופרוטה מטטרפ' לחשבון גדול :

ואל יבטחך יצרך לומר שיש בשאול בית מנום . כמו שיש בעולם הזה בית מנום מפני מלך בשר ודם אין בשאול אשר האדם הולך אליו בית מנום כמו שאומרים המונין לית דין ולית דיין ולית עלם אחרון וכן כתוב אם אסך שמים שם אחת וגו' וכן הם דברי יזר הרע כי אין מעשה ודעת וחשבון בשאול אשר אחת הולך שמה :

ועל כרחך אחת נוצר . שבא מלאך הממונה אל הפרגוד שבו השמות וחדר שקרוי גוף כמו שמכר בפרק הבא על יבמתו ואומר לשמה בואי עמי וכנסי במעי אשה פלונית והיא משיבה איך אינה מקום טהור ואלך במקום טמא והמלאך נוטלה בעל כרחה ומתנה במעי האשה :

ועל כרחך אחת נולד . שהקב"ה מודיע לעובר במעי אמו כל העתיד ומראה לו כל העולם כולו שגא' מי יחנני כירחי קדם כהלו נרו עלי ראשי אלו הם ימי ההריון שהם ירחים בלא שנה ועת לידתו אינו חפץ ללאת מפני האורה אחרת המלאך ומזיאו בעל כרחו כמו שאמר בפרק המפלת :

ועל כרחך אחת חי . שיש אדם מדוכה בייסורין ורוצה למות ואינו יכול ואינו היה אומר מי יתן בשאול תלפני ועל כרחו היה חי ובשעה שהאדם יאן בלילה ואין השמה רוצה לחזור מפני עול נרות אומר לה הקב"ה ח"ו לא אכפור באמונתו לעולם ואשלים לו הפקדון שהפקיד בידי שגא' בידך אפקיד רוחי ועל שם כך רגילין לומר אחת ואמונה בלילה ולמחר בבקר אומר משוך הסך לידעך שלוקח השמה יגיעה ומחזירה חשקה זה הסך גדול ועל זה נאמר חדשים לבקרים רבה אמונתך וזהו שגא' להגיד בבקר הסךך ואמונתך בלילות כמו שמכר בפרק היה קורא :

ועל כרחך אחת מת . דבר זה ידוע הוא שאין האדם מת ברגונו וכיון שהגיע קיצו של אדם אפילו רגע אחד כמלא ימא אין מוסיפין לו כמו שמכר בשני משבת בענין דוד ובא' מתענית בענין שאול והכל מושלים בו ואפי' יתום בשליחומו

אל מקום שנאמר למשפטיו עמדו היום כי הכל עבדיך ומעשה היה בצפרדע שהעביר לעקרב את הנהר ועקץ לאדם אחר והרגו כמו שמכר בדברים פרק אין בין המודר ומעשים הרבה כוונתו מה שש • וביולמנו פרשת חקת ובמדרש קהלת :

ועל כרחק אחר עתיד ליתן את החשבון • אין כאן ליתן את הדין אלא בפרק עקביא כמו שפירשתי שם והקדק רבינו משה ז"ל בכאן שלא אמר על כרחק אחר לדיק או רשע כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים כמו שמכר בפרק כל הדי ובאחרון ממגילה ובפ' אין עומדין:
לפני מלכי המלכים הקב"ה • פירשתי כבר בפרק שלישי :

סליק פרק רביעי

פ ר ק ח מ י ש י

בעשרה מאמרות נברא העולם
מה תלמוד לומר • והלא במאמר
אחר יוכל להבראות • אלא להפרע
מהרשעים • שמאברין את העולם •
שנברא בעשרה מאמרות • וליחן
שכר טוב לצדיקים שמקיימין את
העולם • שנברא בעשרה מאמרות :
להקל ולהחמיר וכן אין פוחסין ובא' מבכורות כל הדינין הדומין למנות פדים קודמת למנות עריפה ובמסכת בכורים השוים לדבר אחד בדרכים ולדבר אחר בדברים אחרים ובפרק השולח כל אותן דינין הדומין לתקנת רבן גמליאל הזקן בגיטין מפני שהוא חיקון העולם וזירף לזה בפרק הנימקין הדינין שהם מפני דרכי שלום וכן בראשון משבעות כל שמים שכן ארבע וכן במנחות פרק הקומץ רבה כל הדברי' המעכבין זה את זה וכן בראשון מחולין הדינין הדומין אל הכשר בלאר פסול בעורף ובראשון ממגילה הדינין הדומין לאין בין ארר ראשון לארר שני וכן בפרק מקום שנהגו מכרו חלוף מנהגי המקומות וכן במסכת תמיד ביריחו היו שומעים וכן באחרון ממסכת טבול יום בראשונה היו אומרים חזרו לומר וכן בפרק שני ממסכת זבים כל מעט לעת וכן במעילה כל המעטרין זה עם זה • וכן בפרק הזה לפי שרצו להזכיר מדות החסיד שהוא מענין מסכתא זו שהיא משנת חסידים שזו כל הדברים החלויים במספר שיש בהם תלמוד לבני אדם להחזיק במוסר ולא הזכיר דברים החלויים בדיונים כגון עשר עומאות הן ועשר קדושות השוים בחלחת כלים וכן עשרה דברי' גאמרו ביחולס האמננים בפ' מרובה וכן אחרים יש בזה המספר ובמספרים אחרים גם יש טעם למה הזכיר אלו כמו שפיר' בעשרה נסיונות שנתנסה אברהם אבינו

ואתחיל מהמספר היחיד גבוה עד שהגיע למספר היחיד קטן והקדק בכל זאת המשנה
 בין לשון זכר לשון נקבה לשנות עשרה וארבעה אחר ועשר וארבע לקבוצת • וראיתי
 במשניות קדמות עשר נסיונות ותמא מפני שהוא תרגום התמות הגדולות הניסוחו
 בלשון נקבה והם היו בקיאין בלשון ומאמרות אע"פ שהוא נקבות לשון זכרים הוא
 שהיחיד הוא מאמר דומה למקומות תמות ואבות וכן דורות החכר אחר זה כמו
 שדקדק החכם רבי אברהם ז"ל בתחלת פרשת ואלה שמות • ובפרק אחרון
 מראה השנה אחרו היו עשר מלכות כנגד מי כנגד עשרה מאמרות וכן במגילה אין
 פוחזין מעשרה פסוקים כנגד עשרה מאמרות והקשו תשע הו והשיבו בראשית מאמר
 הוא שנאמר בדבר ה' שמים נעשו כלומר שתחלת הבריאה לא הייתה בלא מאמר
 והרי הוא כאלו הוא נחוב בו ויאמר שהרי העיד המחוב כי במאמר נעשו שמים
 וארץ שנא' בדבר ה' שמים נעשו • ובפרקי ר' אליעזר נאמר בעשרה מאמרות נברא
 העולם ובג' כללם שנאמר ה' בחכמה יסד ארץ כוון שמים בחכמה בדעתו תהומות
 נבקעו • הפירוש אע"פ שפרטום הם עשרה בכללם הם שלשה הנקראים שלשה
 עלמנות החכמה שהיא בארץ שהיא העולם התחתון כי עמן בריאת הארץ הוא גלוי
 לנו בחכמה שקבלנו מענייני מנהגו של עולם בגלוי עינים • והתחבזה היא בשמים
 שהוא העולם התיכון בין שני עלמנו' שהארס מבין דבר מחך דבר שעל ידי סבוב
 השמים ידענו חכמתם ועל ידי המלאכים שהם העולם העליון והם נעלמים ממנו
 והוא דעתו של הקב"ה • העולם התחתון מתקיים שהם שלוחיו לקיימו מה בדעתו
 תהומות נבקעו תחתיים ירעפו על התחתונים והעליונים הם מתנהגים בדעתו
 וכבר פיתנו כל זה בחלק שני מזה הספר • והעשרה מאמרות הם בראשית • ויאמר
 אלהים יהי אור • ויאמר אלהים יהי רקיע • ויאמר אלהים יקו המים • ויאמר
 אלהים חדש הארץ • ויאמר אלהים יהי מאורות • ויאמר אלהים ישרא המים •
 ויאמר אלהים חולא הארץ • ויאמר אלהים נעשה אדם • אלו תשעה והעשירי
 אינו ויאמר להם אלהים פרו ורבו החכר ביום ששי כי אין זו בריאה אבל הוא
 ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו ובאותו מאמר שלמה הבריאה שנבראת
 חוה • וכבר אמרו בראשון מחובות ששתי יצירות היו ולזה תקנו בברכת הנישואין
 שתי ברכות לשתי יצירות וכן אמרו בפר' אין עושין פסין ובאחרון יברכות קד נראה
 לי • וכבר פירשתי זה בפתיחת ברוך שאמר שישד הראי"ג ז"ל
 המחלחל ברוך אשר אשש דוקומוג בעשרה מאמרות (אמר המגיה אהרן יעל ליעק
 הפירוש אשר מוזכרו הרב המחבר ז"ל כבר גרפס בס' חפס מטמונים בסופו) •
 ואע"פ שזה המאמר לא נכתב אלא בפרשת אלה חולדות השמים והארץ אחר שנאמר
 ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו כבר אמרו בבבליהא של שלשים תחיים מוחז
 שאותו מעשה היה ביום ששי ואין מוקדם ומאוחר בחורה • ובאבות דרבי נתן לא
 מנה מאמר בראשית מאמר והשלי' העשרה בויאמר להם פרו ורבו אבל ויאמר
 אלהים לא טוב היות האדם נחלקו בו כי הבריאתה הכניסה אותו במניין ורבי ירמיה
 היה מקיים ויברא אלהים את התניינים וגורע לא טוב ואין דבריו נראין וגם לגרוע
 בראשית אין לסמוך על הברייתא כי אם על תלמוד שלנו ונתקיים פירושנו וכן בפרקי
 ר' אליעזר מונה לא טוב היות האדם מאמר עשירי והוא הנכון אלא שלשון הגמרא
 במגילה ובראש השנה הוא חילימה ויאמר בראשית תשעה הו וכו' נראה שאין
 מכניסין בזה ויאמר לא טוב היות האדם אלא פרו ורבו שהוא גם כן בריאה לחוה
 שבה מתקיים פריה ורביה :

צר נחמן ז"ל בדרשה שלו (אמר אהרן יעלליני עק הרב המחבר רמז
 על דתח תורה ה' חמישה אשר הדפסתי בשנת תר"ג לפ"ק) • וכן הגו
 הפייטנים בפיוטים • וענן הלל הכבש נרמז בפרק אר"ה אשר הולאחיך
 מאור נשדים שהיה דרך נס כמו אנני ה' אלהיך אשר הולאחיך מארץ מצרים
 שהיה דרך נס ובמדרש חללים ובאבות דר' נתן ג"כ מן אוחס במילוף אבל סולם
 הם מודים שהסיון הראשון היה בלך לך מארץ והאחרון היה בלך לך אל ארץ
 המורים וכן במדרש חיות ובבראשית רבה מונה נסיון עשירי עקידה והוארך להוליא
 ההלל מהכבשן שאיזה מפורשת בכחוב וגם מעמד בין הבתרים לל נחשב לו
 נסיון והוליא והכניסו תחיתה לקיחה שרה בית אבימלך וכן שלח הכר מלבד
 גדות שמעאל ולא נראה זה נכון • ורבינו יונה ז"ל מלא במרמז פרק השואפין שרץ
 וכן בפרק חלק וכן במדרש חללים ובאלה שמות רבה כי נחשב נסיון מה שלא מלא
 מקום לקבורת שרה כי אם בדמים יקרים והיה אחר העקידה על ק מנאס ק •
 ראשון אור נשדים • שני לך לך • שלישי רעב • רביעי לקיחה שרה בית פרעה •
 חמישי מלחמת מלכים • ששי מילה • שביעי לקיחה שרה בית אבימלך • שמיני
 גרם האמה ולא בנה • תשיעי עקידת יתחק • עשירי קבורת שרה • מה נכון ומה
 שנהגו הפייטנים ג"כ נכון ואין ביניהם חלוק אלא בין הבתרים לקבורת שרה •
 להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו • שלא היה מהרהר כלל ולא נקרא
 אלה ב שנאמר זרע אברהם אהבי ואמר הכחוב ומלאה את לבבו נאמן לפיך שלא
 היה מהרהר אחר מדותיו של הקב"ה וכה להקרא אב המון גוים וכל העולם כולו
 הם מודים לדקתו ומחברתיו בו וכל שכן זרע ישראל האוחזים דרכו ומלו לעולם הארץ
 אשר נתנה לו לנחלה וגם ארץ החיים הוא העולם הבא • ואמרו במדרש למה
 מתנסה אברהם בעשר נסיונות כנגד עשרה מאמרות שצבר בהם העולם לומר שהכל
 צמחוהו כמו שדרשו בבראשית רבה בהבראש אברהם ועשרה דורות שמאדם ועד
 נח שחלה הקב"ה הם כנגד עשרה מאמרות כדי שלא יחריב עולמו הנברא בעשרה
 מאמרות ואחר כך הביא עליהם המבול ואף נח לא היה זכאוי גדול להציל העולם
 והארץ אלו לפס עשרה דורות אחרים עד שבא אברהם והדריכם בדרך ישרה
 לעשות תשובה שנאמר ולא הנפש אשר עשו בחרן אברהם מגייר האנשים ושרה
 מצירת הנשים ולה נחנסה בעשרה נסיונות שיחייים צמחוהו העול' שצברא בעשרה
 מאמרות וכנגד היו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצויים במצרים ועשרה נסים
 שמשו לאבותינו במצרים ובים וכנגד נתן הקב"ה עשר הדברות נמלא שכל הדברים
 שחלשלו מעשרה מאמרות שבהם נברא העולם ולה סמך התנא זה לזה ולא הוארך
 להזכיר עשרה דברות נתן הקב"ה לישראל בכלל אלו עיניו העשרה דול קרי בי
 רב הוא ואין כאן חידוש ובעשרה נסיונות נסו אבותינו להקב"ה יש חידוש לומר שלא
 חקר בכחוב שלא בדקוק וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמתו בקולי כמו זה עשר
 פעמים חלמימוי שלא בדקוק אלא לפי שהוא מספר שלם כלומר הרבה פעמים
 חלמימוי :

עשרה נסים נעשו לאבותינו הפירוש רבינו שלמה ז"ל כתב שלא
 במצרים • ועשרה על הים : נחפרש לנו ואני חמישה שהרי הנסים
 שנעשו על הים הם מפורשים במדרש רבי
 תנחומא ובאבות דרבי נתן כמו שלמדו אוחס מהפסוקים אבל עשרה נסים שנעשו

האחיל מהמספר היחיד גבוה עד שהגיע למספר היחיד קטן תדקדק בכל זאת המסנה בין לשון זכר ללשון נקבה לשמות עשרה וארבעה לזכר ועשר וארבע למקבות • ורואיני צמחניות קדומות עשר ניסיונ' והמא' מפני שהוא חרוגם התמות הגדולות המיוחסו בלשון נקבה והם היו בקיאין בלשון ומאחרות אע"פ שהוא נקבות לשון זכרים הוא שהיחיד הוא מתמר דומה למקומות שמות ונקבות וכן דורות המכר אחר זה כמו שדקדק הסופר רבי אברהם ז"ל בתחלת פרשת ואלה שמות • ובפרק אחרון מראש השנה אמרו בני עשר מלכיות כנגד מי כנגד עשרה מאחרות וכן במגילה אין פותחין מעשרה פסוקים כנגד עשרה מאחרות והקשו השע' הו' והשיבו בראשית מאמר הוא שנאמר בדבר ה' שמים נעשו כלומר שחללת הבריאה לא היתה בלא מאמר והרי הוא כאלו הוא כתוב בו ויאמר שהרי העיד המחוב כי במאמר נעשו שמים וארץ שנא' בדבר ה' שמים נעשו • ובפרקי ר' אליעזר נאמר בעשרה מאחרות נברא העולם ובג' כללם שנאמר ה' בחמה יסד ארץ וכן שמים בתצורה בדתו חסומות נבקשו • הפירוש אע"פ שבפרטם הם עשרה בכללם הם שלשה הנקראים שלשה עולמות החמה שהיא בארץ שהיא העולם התחתון כי ענין בריאת הארץ הוא גלוי לנו בחמה שקבלו מענייני מהגו של עולם בגלוי עינים • והחבוסה היא בשמים שהוא העולם התיכון בין שני עולמו' שהארץ מבין דבר מתוך דבר שעל ידי סבוב השמים ידענו חכמתם ועל ידי המלאכים שהם העולם העליון והם נעלמים ממנו והוא דעתו של הקב"ה • העולם התחתון מתקיים שהם שלוחיו לקיימו זה בדעתו חסומות נבקשו ותקיים ירעפו על התחתונים והעליונים הם מתנהגים בדעתו וכבר פירשנו כל זה בחלק שני מזה הספר • והעשרה מאחרות הם בראשית • ויאמר אלהים יהי אור • ויאמר אלהים יהי רקיע • ויאמר אלהים יקו המים • ויאמר אלהים תדשא הארץ • ויאמר אלהים יהי מאורות • ויאמר אלהים ישרו המים • ויאמר אלהים תולא הארץ • ויאמר אלהים נעשה אדם • אלו תשעה והעשירי אינו ויאמר להם אלהים פרו ורבו המכר ביום ששי כי אין זו בריאה אבל הוא ויאמר אלהים לא טוב היות האדם לבדו ובראו מאמר שלמה הבריאה שנבראת הוא • וכבר אמרו בראשון מכתובות ששתי יצירות היו ולזה תקנו בברכת הישראלין שתי ברכות לשתי יצירות וכן אמרו בפר' אין עושין פסין ובהרחוק חזרתם קד נראה לי • וכבר פירשתי זה בפתיחת ברוך שאמר שיהיה בראי"ג ז"ל המתחלת ברוך אשר אשש דוקחותו בעשרה מאחרות (אמר המגיה אהרן יעל ליגע ק הפירות אשר מוכירו הרב המחבר ז"ל כבר נדפס בס' חפץ מטה וניס בסופו) • ואע"פ שזה המאמר לא נכתב אלא בפרשת אלה חולדות השמים והארץ אחר שנאמר יכל אלהים ביום השביעי מלאכתו כבר אמרו בברייתא של שלשים ושישים מדות שלוחו מעשה היה ביום ששי ואין מוקדם ומאוחר בתורה • ובאבות דרבי נתן לא מנה מאמר בראשית מאמר והשלי' העשרה בראשית להם פרו ורבו אבל ויאמר אלהים לא טוב היות האדם נחלקו בו כי הברייתא הכניסה אותו במניין ורבי ירמיה היה מקיים ויברא אלהים את החייתים וגורע לא טוב ואין דבריו נראין וגם לגרע בראשית אין לסתוך על הברייתא כי אם על תלמוד שלנו ונתקיים פירושינו וכן בפרקי ר' אליעזר מונה לא טוב היות האדם מאמר עשירי והוא הנכון אלא שלשון הגמרא במגילה ובראש השנה הוא אלימא ויאמר בראשית תשעה הו' וכו' נראה שאין מניסין בה ויאמר לא טוב היות האדם אלא פרו ורבו שהוא גם כן בריאה לחוס עבה מתקיים פריה ורביה :

מה תלמוד • כלומר מה לימוד יש לנו בזה והלא במאמר אחד יכול להברואו
 שהקב"ה בלא יגיעה ברא העולם שאינו כבשר ודם שאינו יכול לגמור מלאכתו ביום
 אחד ומחלקו לימים מרובים כדי למוח בין יום ליום • אם ק היה די שיאמר ויאמר
 אלהים יהיה שמים וארץ ויהי אור ויהי רקיע וכן כולם ולמה נכתב ויאמר על כל
 אחד ואחד ולמה יחד יום לכל אחד ואחד :

אלא להפריע מן הרשעים • זה למדנו ממה שנברא בעשרה מאמרות שאינו
 דומה המאבד מלאכה ויום אחד למאבד מלאכה הרבה ימים והרשעים יש עליהם דין
 מאבד דבר הנעשה ביגיעה כהן מאבדין העולם לא שהעולם אובר ללא שהן מאבדין
 עצמם ממנו :

וליתן שכר טוב לצדיקים • וכן יש לצדיקים פתחון פה לפני הקב"ה לומר
 לו תן לנו שכר קיום דבר שיגעת בו ולא אבדנו ממנו חכו שמקיימין את העולם
 שהם מקיימים עצמם בשני עלמות • וכן אמרו באבות דרבי נתן ללמוד שכל
 המאבד נפש אחת מישראל כאלו אבד עולם מלא שנברא בעשרה מאמרות וכל
 המקיים נפש אחת מישראל כאלו קיים עולם מלא שנברא בעשרה מאמרות ופירוש
 נפש אחת נפשו :

עשרה דורות מאדם ועד נח • הפירוש במשנה זו ולא במשל שאחריה
 להודיע כמה ארך אפים לפניו • לא אמר מה תלמוד שאין דרך התנא
 שבכל הדורות היו מכביסין ובאין • לומר מה תלמוד ללא בדבר שבאו בו
 פסוקים כמו משנה ראשונה שגא' ויאמר
 ויאמר אבל במשניות אלו אינו אלא סיפור :

מה שהיה ואין לומר בהם מה תלמוד ללא להודיע כי זה ידענו מה הספור ואמר
 שנברא העולם בעשרה מאמרות נשתלשלו הדורות מאדם ועד נח והם עשרה אדם
 שח אנוש קין מהללאל ירד חמך מחושלך למך נח וכולם היו רשעים שהיו קין
 הראשון החייל ברמיחה ובדור אנוש החיילו לעבוד ע"ל שגא' בימיו אז הוהל לקרוא
 בשם ה' וגם אחרי כן כאשר החל האדם לרוב על פני האדמה נתפרצו בעריות ולא
 היו בהם לדיקים כי אם יחידים כשח וחמך ומחושלל לפי קבלת ח"ל ולמה האריך
 להם עד נח ולא הביא עליהם מבול ולא ישאר כי אם הלדיק שבהם כמו שעשה
 לאחר עשרה דורות לנח :

להודיע כמה ארך אפים לפניו • שלא יתמה האדם שיראה רשע מאריך
 ברשעו בשלומו כי כבר האריך לעשרה דורות שהאריכו ימים אלף ותרי"ו שנים
 להמתין להם אם ישונו בתשובה ואחר שלא שבו בתשובה והיו סולם מכביסין לפניו
 הביא לבסוף עליהם המבול ועל זה אמרו בילמדנו ובבראשית רבה ובמדרש תהלים
 ובירושלמי פרק אין דין אמר רבי חיינא כל האומר רחמנא וחתין הוא יתחרון
 חיטויה לאלא מאריך רוחיה וגבי דליה שגא' וביום פקדי ופקדתי עליהם העונות וכן
 אמרו בפרק הפרה שגא' הגור חמים פעלו • אף אחת אל תתמה אם האריך
 למלקות העו"ם כל אלו השנים שאנחנו בגלות כי יתחר האריך לדורות שמאדם ועד
 נח ואחר כך נשטפו :

עשרה דורות מנח ועד אברהם • הפירוש עשרה דורות שהיו מנח ועד
 להודיע כמה ארך אפים לפניו • שכל אברהם והם • שם וארפכשד שלח עבר

הדורות היו מכעיסין ובאין ע"י פלג שרונ רעו נחור חרח אברהם אינס
שבא אברהם אבינו וקבל שכר שנים בשנים עם עשרה דורות שמאלס
ועד נח כי מאלס ועד המבול אלף
וחמ"ו שנים ונשהיה אברהם בן ל"ב :

שנים שלמו אלפים שנה לבריאת עולם כמו שהוא מפורש בפסוקים וכן נח ראה
אברהם והסיון בסדר עולם הוא בן נח היה אברהם שמח גם ושייחם היו בימי
דור הפלגה שהיתה בשנת מוח פלג כקבלת ר"ל אבל הדורות הם עשרה בזמן
האבות והבנים כי אב ובנו הם שני דורות וע"ן דור לשון דירה שהאלס דר בזה
העולם הוא מרובה בשנים או ממועט . ואמר כי אלו הדורות היו מכעיסין
לפניו שהרי באותן הדורות היו דור הפלגה ועובדי ע"ל היו כולם כמו שזכר בעבר
הנחר ישנו אבותיכם מעולם חרח אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו אלהים אחרים
והקב"ה האריך אפו עליהם כדי שיעשו תשובה ולפי שבא אברהם והיה לזקן
כדאי למלא כל החסרונות מה שלא היה קן נח שנא' לדיק היה בדורותיו ולא
בדורו של אברהם על קן דורו של נח שטפו ואבדו ודורו של אברהם נחקיים
בזכות אברהם שסיגל מעשים טובים כדי כולם חכו שקבל עליו שרעה להטיל עליו
עול כולם כדי שיקבל שכר כולם בעולם הבא ולא יאבדו כמו שאבדו בימי נח
שהקב"ה ברא שני חלקים לכל אדם בנן עין ואחד בגיהנם וזה נעל חלקו
וחלק הצירי בנן עין נחמיצ נעל חלקו וחלק הצירי בגיהנם כמו שנא' גם את
זה לעומת זה עשה האלהים כמו שדרשונו בפרק אין דורשין . ואברהם אבינו
קבל עליו לעשות מה שהיו כולם חייבים לעשות ונתקיימו בזכותו בזה העולם
וכו' וזה בחלקם לעולם הבא . ודומה זה למה שאמר שהמקדים לבית הכנסת
נעל שכר כולן וע"י בגמרא דברכות פרק ראשון שכר כנגד כולן שאי אפשר לפרס
שכר כולן כששטפו שהרי מכעיסין היו ולא היה להם שכר . ולמדנו בזה כמה נריך
אדם להתחזק במצות כדי שיגין על בני דורו ועל זה נאמר עת לעשות לה' הפרו
חורתך כשהפרו חורתך אותו עת ראוי לעשות לה' לעסוק בתורה ובמצות כמו
שדרשו באחרון מברכות כדי שינקיים העולם בזכותו ויטול שכר סלן :

עשר נסיונות נתנסה אברהם הפירושו לא הסכימו המדרשות
אבינו . ועמד בבולן . להודיע כמה במתיינס אע"פי שכולם מודים שהם
עשרה . ובפרקי רבי אליעזר מונה
אזתן . הראשון שנולד אסרו ממרד
שלש עשרה שנה שלא ראה שמש וירת . השני שהפילו לכבשן האש ונעל אחר
שנאמן שלש שנים בנחל ונצטע שנים בקרדו וכן חזר בפרק הספינה זה המאמר .
והשלישי לך לך מארך . הרביעי ויהי רעב בארץ . והחמישי ותוקף האשה
בית פרעה . הששי מלחמת המלכים שנמשכה לוט . השביעי מעמד בין הבחורים .
השמיני מילה . השני גרם האמה וירע הדבר לאברהם . השעירי העקידה
וכן נחבס רבינו שלמה ז"ל . ואי חמיה למה לא נמנה לקיחת שרה בית אבימלך
נסיון כמו לקיחתה בית פרעה ועוד מה שנאמר שנולד אין מן הדין לקרות
נסיון כי קטן היה ולא הראה חיבה בזה להקב"ה ואין בזה רוח בכחוב . יש
מוציאין זה ומכניסין במקומו שביית לוט כי הוא נסיון אחר וזה מלחמת המלכים
יש להוציא זה ולהכניס החמיו לקיחת שרה בית אבימלך וכן נחבס רבינו משה

בר נחמן ז"ל בדרשה שלו (אמר אהרן יעללינעק הרב המחבר חזו
 על דרשה תורת ה' תמימה אשר הדפסתי בשנת תר"ג לפ"ק) • וכן נהגו
 הפייטנים בפייטניהם • וענין הלל הכבשן נרמו בפסוק אפי' ה' אשר הולאחיד
 מאור כשדים שהיה דרך נס כמו אנכי ה' אלהיך אשר הולאחיד מאריך מלחם
 שהיה דרך נס ובמדרש חללים ובאבות דר' נתן ג"כ מן אוחס בתלוף אבל כולם
 הם מודים שהסיון הראשון היה בלך לך מאריך והאחרון היה בלך לך אל ארך
 המורים וכן במדרש חיות ובבראשית רבה מנין נסיון עשירי עקידה והולך להולאח
 ההלל מהכבשן שאינה מפורשת בכחוב וגם מעמד בין הבתרים לא נחשב לו
 נסיון והולאו והכניסו תחתיהן לקיחת שרה בית אבימלך וכן שלח הגר מלמד
 גירום ישמעאל ולא נראה זה נסיון • ורבינו יונה ז"ל מלא בגמרא פרק השוחפין שרלו
 וכן בפרק חלק וכן במדרש חללים ובאולה שמות רבה כי נחשב נסיון מה שלא מלא
 מקום לקבורת שרה כי אם בדמים יקרים והיה אחר העקידה על ק מנאס ק •
 ראשון אור כשדים • שני לך לך • שלישי רעב • רביעי לקיחת שרה בית פרעה •
 חמישי מלחמת חללים • ששי מילה • שביעי לקיחת שרה בית אבימלך • שמיני
 גרם האמה ואח בנה • תשיעי עקידת יצחק • עשירי קבורת שרה • מה נסון ומה
 שנהגו הפייטנים ג"כ וכן ואין ביניהם חלוק אלא בין הבתרים לקבורת שרה •
 להודיע כמה חיבתו של אברהם אבינו • שלא היה מהרהר כלל וזה נקרא
 אזהב שנאמר זרע אברהם אהבי ואמר הכחוב ומלאח את לבבו נאמן לפיך שלא
 היה מהרהר אחר מדותיו של הקב"ה חנה להקרא אב המון גוים וכל העולם כולו
 הם מודים ללקחן ומחברכים בו ולכל שכן זרע ישראל האוחים דרבו ונאלו לעולם הארץ
 אשר נתנה לו לנחלה וגם ארך החיים הוא העולם הבא • ואמרו במדרש למה
 חננה אברהם בעשר נסיונות כנגד עשרה מאמרות שנברא בהם העולם לומר שהכל
 שנותנו כמו שדרשו בבראש' רבה בהבראס באברהם ועשרה דורות שמאדם ועד
 נח שחלה הקב"ה הם כנגד עשרה מאמרות כדי שלא יחריב עולמו הנברא בעשרה
 מאמרות ואחר כך הביא עליהם המבול ואף נח לא היה זכורו גדול להציל העולם
 והאריך אפו להס עשרה דורות אחרים עד שבא אברהם והדריכס בדרך ישרה
 לעשות תשובה שנאמר ואת הנפש אשר עשו בחרן אברהם מנייר האשמים ושרה
 מצירת הנשים וזהו נחנסה בעשרה נסיונות שיחייים בזכותו העול' שנברא בעשרה
 מאמרות וכנגדן היו עשר מכות שהביא הקב"ה על המצריים במצרים ועשרה נסים
 שנעשו לאבותינו במצרים וביס וכנגדן נתן הקב"ה עשר הדברות נמלא שכל הדברים
 שנחלשלו מעשרה מאמרות שבהם נברא העולם וזהו סמך התנא זה לזה ולא הולך
 להזכיר עשרה דברות נתן הקב"ה לישראל בכלל אלו עיני העשרה דויל קרי בי
 רב הוא ואין כאן חידוש ובעשרה נסיונות נסו אבותינו להקב"ה יש חידוש לומר שלא
 חקר בכחוב שלא בדקדוק וינסו אחי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי כמו זה עשר
 פעמים חלומיו שלא בדקדוק אלא לפי שהוא מספר שלם כלומר הרבה פעמים
 חלומיו •

עשרה נסים נעשו לאבותינו הפירוש רבינו שלמה ז"ל כתב שלא
 במצרים • ועשרה על הים • נחפרש לנו ואני תמיה שהרי הנסים
 שנעשו על הים הם מפורשים במדרש רבי
 תנחומא ובאבות דרבי נתן כמו שלמדו אוחס מהפסוקים אבל עשרה נסים שנעשו

במזרים אין לריכין פירוש כי בכל מכה ומכה שהביא הקב"ה על המזריים במזרים שהיו עשר היה גם שניעלו ממנה ישראל לפי שהיו מנות משולמות ואין גם אחד יוצא מהם אלא דרך גם ובכל מכה ומכה פירש הכחוש שהיתה במזרים בלבד אלא במכה הבנים שגא' והיה הכנס גדלם וצבהמה ולא פי' במזרים וקבלתם ז"ל היתה שחף ממנה יעלו ישראל ואף אם היתה בהם לא נלעטרו בה כלל ויתקיים הכחוש הכלל כל אדם ותחתיים הקבלה שאף בזה נעשה גם שלא נלעטרו וכן פירשו ח"ל והנה בדם נאמר ולא יכלו מזרים לשחות מים מן היארור אבל ישראל שחו ונאמר בלפרדעים ונאמר בביתך ובצית עבדיך ובעמך ונאמר בערוב והפליתי ביום ההוא ונאמר בדבר וממקנה בני ישראל לא מת אחד ונאמר בשחין כי היה השחין במרומונים ובכל מזרים ונאמר רק בארך גושן אשר שם בני ישראל לא היה צד ונאמר בארבה ויעל הארבה על כל ארך מזרים ונאמר בהשך ולכל בני ישראל היה אור במוטבותם ובמכה בכורות דבר מפורש הוא . ועשרה נסים שנעשו על הים מפורשים במדרש חנומא . ובאבות דרבי נתן בחילוף מועט . האחד שחלק לשנים שגא' וצקעו ונאמר ויבקעו המים ויהו כפשוטו . והשני שנעשה כמין קובה כאלו היה כמין גב משופע וישראל נכנסו בחומו והיו שאמר בחקוק נקצת במטיו ראש פחיו . והשלישי שנעשה הקרקע כרפפת אבנים שלא יחלכלכו רגליהם בטיט וזהו שגא' ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים . ועל זה אמר ישעיה כבהמה בבקעה חדר וכן אמרו במדרש תהלים . והרביעי שנחמקו דרכי המזריים שנכנסו אחריהם שנתחלחלו אחר שעברו ישראל והיה כמין חומר וזהו שגא' דרכת בים סוסך לפי שחמרו בידו להטביען בטיט . והחמישי שהמים הנקפאים בקרקע הים לא היו חתיכה אחת אלא חתיכות קטנות כמו לבנים ואבנים מסודרים זה לזה וזהו שנאמר אחת פוררת עתון ים שנעשה פירורין פירורין והיו שני נסים ההקפאה שהלכו ביבשה ועל הים היתה אחת ההקפאה כשאר הקפאת הקרח שהוא חתיכה אחת אלא חתיכות חתיכות . והששי שנגזר הים לשנים עשר גזרים שיעברו כל שבט בדרך אחד וזהו שנאמר לגזר ים סוף לגזרים . והשביעי שהיו יולאים ממנו מים מחוקים מחוך מלוחים והיו שוחים מהם וזהו שגא' נולים . השמיני קפאו המים ככלי ומוכיח כדי שיראו השבטים אלו את אלו שאע"פי שעברו בליל העמוד האש היה מאיר להם שגא' ויאר את הלילה וזהו שגא' חשכת מים עבי שחקים . החשישי שהמים הנקפאים לא היה כקרח הנקפה אבל היו כסלעים החזקים ועל זה אמר דוד ע"ה שברת ראשי תימים על המים המזריים קראם תינים . העשירי שאמר שהיו נולים מים מחוקים מיד ששחו מהם היו נפקאים ונעשים ערמות שגא' נערמו מים לצבו כמו גד נולים הרי עשרה נסים יאלו לנו מעשרה מקראות . וכן במדרש תהלים מנאום כן עם מעט שינוי . ויש לי רמז בזה שעשרה פעמים מנר בשירה שם המפורש שבו נעשים הנסים והוא שם בן ארבע אותיות ואם פסוק כי בא סוס פרעה הוא מהשירה נאמר כי שם הראשון אינו מן המיין שאינו מן השירה וכן בשירה מנר שאר השמות שאינן נחמקים אחד אחד והם י' אל אלהים אדני . ויש לבעלי הקבלה סוד בזה וכבר מנר שם אהיה אשר אהיה שהוא מקור לכל השמות בתחלת הגאולה ומנר שאר השמות בסוף הגאולה אבל שם שדי לא נשתמש בו משה רבינו אלא האבות :

עשר מכות הביא הקדוש ברוך
 הוא על המצרים במצרים • ועשרה המצרים במצרים מפורשים הם דל"ך
 על"ש בלח"ב זה הסי' נתנו ר' יהודה
 על הים : כמו שמכר בהגדה כדי שלא יטעה

בסדוק לפי שנספר תהלים נסדרו בשני תמוזים שלא כסדר התורה ובא רבי
 יהודה לומר כי סדר התורה הוא מדוקדק וכן היה רבי יהודה מהג לחת סימנין
 שלא לטעות כמו ששינו בפרק שתי הלחם בענין שתי הלחם ולחם הפנים ורבי
 יהודה ויתן בהם סימנין זל"ד יו"ל ששתי הלחם כל אחת מהם היתה ארבע שבעה
 טפחים ורחבה ארבעה טפחים ויש על החלה כמין קרן לקרומה המוצה כמו שהיא
 מפורש שם בגמ' גובהו ארבעה אצבעות וחו סימנין זל"ד • ולחם הפנים היתה כל
 חלה ארבע עשרה טפחים והקרומה שבע אצבעות וחו יו"ל • ואלו עשר מכות
 פירושו בילמדנו כי היו שלש על יד אהרן והם דם לפדע כנים שהם במים ובארץ
 והיה בזה די שיעשו על ידי אהרן בשליחותו של מקום • ושלש על ידי משה והם
 ברד ארבע השך שהיו באויר ולא היה בו נח לאהרן שיהיה עליה בזה ונעשו על
 ידי משה בשליחותו של מקום • ושלשה על יד הקב"ה והם ערוב דבר מכת כסופות
 שבהם נכתב בפירוש הפללה בין מצרים ובין ישראל כי לפי שהן מכות יותר משולחות
 ומתפשטות משאר המכות כמו שאנו רואים בחיות רעות ובמיתות מגפות והיה
 הגם יותר גדול בהם משאר מכות שהיו ישראל יעולין מהם לא היה כח ביד משה
 ולא ביד אהרן שהיו שליחים בדבר זה • ולאחרי על ידי כולם והיא השחין • אהרן היה
 שליח בדרך והוא פיה הכבשן שהוא מין עפר • משה היה שליח באויר וזרקו משה
 השמימה והיה השחין בכל ארץ מצרים שהפיה זרקו בכל האויר • ולהפלות בין
 ישראל ובין מצרים לא היתה מגעת שליחותו ונעשה על יד הקב"ה • ועשר מכות
 ש הביא עליהם ביום מואבס הוא מהכל שעל היס לקו הרבה מכות אלא שנחלקו
 במינים כמו שמכר בהגדה והמשנה אמרה שהיו עשר על היס ויש מקרא מפורש
 שהיו הרבה מכות שנאמר בשמות אלם הם האלהים האדירים המכים את מצרים
 בכל מכה במדבר וחו מדבר ים סוף • ורבינו משה ז"ל לא מנאן אבל פירש שהיו
 מהמינין שהיו במצרים • וזה היתה שהרי הכסות כולם מחו במצרים ואין מחו
 פעם שנייה במדבר • ורבינו יונה ז"ל מנאן מספרותו האחד השך שגא' ויהי הענן
 וההשך • והשני והשלישי וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש וענן עין יורד
 ועשה אותו כטיט ועמוד אש מרחיחו ועלפי כוסייהם משתמנות • הרביעי ויסר
 את אופן מרכבותיו שהסיר אופני העגלות ונפלו המצרים ונשחברו • החמישי וינהגבו
 בכבודו אחד שנכלו ונשחברו ולא יכלו לעמוד ובמקום שנפלו נשאר • הששי שרץ
 ליום שגא' ויאמר מצרים אומם ולא יוכלו כסיסרא שגא' בו וינס ברגליו • השביעי
 ויטער ה' כחרגומו ותיק לשון פירוף שנערו כאדם שמוער את הקדרה ממטה
 למעלה • השמיני שבלעה אותם הארץ אשר בתהחית היס שגא' תבלעמו ארץ •
 החשיבי שירדו כעובד לעמקי היס שגא' לללו כעופרת במים אדירים • העשירי
 שפלט אותם היס שגא' וירא ישראל את מצרים מה על שפת היס • וכן נחבס
 רבינו מאיר הלוי ז"ל וכל זה אינו נכון שגשה ממה אהרן שחיס ושלש
 והפליטה והבליעה אינן מכות אלא שזכו לקבורה מפני שחמרו ה' הדיק כמו שמכר
 בילמדנו • ורבינו שלמה ז"ל נחבס מהמכילתא שהם כנגד עשר נפילות שבפרשת
 שירה וכן היא באבות דרבי נתן בחילוף מועט • אחד רמה בים • שני ירה

ביום שלישי טבעו בים סוף רביעי תהומות יכסיומו חמישי ירדו במלכות ששי חרעך אויב שביעי ההרס קמין שמיני יאכלמו כקש תשיעי כסמו יס עשירי לללו כעופרת אבל נטיח ימייך תבלעמו ארץ לא חשיב בחשבון מפתחן שזו היא טובתן שזו לקבורה וכן נערמו מים נלבו כמו דל חין זה לשון נפילה אלא מגיד הכתוב שנטשו המים ערמה ועמדו כמו דל על"ל רבינו שלמה ז"ל :

עשר נסיונות נסו אבותינו להקרוש הפירוש לא נתחדש כלום בזאת ברוך הוא במדבר שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ולא שמעו בקולי :

כמו זה עשר פעמים תכלימוני שהוא שלא בדקדוק אלא לשון ריבוי כלומר הרבה פעמים תכלימוני ואלו הנסיונות פירשם ז"ל במסכת ערכין פרק יט בערכין ואלו הם שנים בים אחד בירידה שאמרו המבלי חין קברים ואחד בעלייה שאל' וימרו על ים בים סוף וכתוב וישיעם למען שמו ובמדרש חתלים דקדוק ממה שכתוב וימרו על ים בים סוף על ים קודם רחם בו ובים כשהיו בחוכו שהיו אומרים מן הטיעו ילאו ואל הטיעו נכנסו ופי הפשט אפשר לומר שהיה הסיון מה שאל' ויסע משה את ישראל שהטיעו בעל כרחן מפני ביזת הים כמו שמכר במדרש חוית ובהפרי פרשת ראה ובפרק ערבי פסחים אמרו דרש רבה בר מרמי מאי דכתיב וימרו על ים בים סוף מלמד שאמרו ישראל כשם שאנו עולים מלד זה קך מזרים עולים מלד אחר אמר הקב"ה לשר של ים פלוט אותם ליבשה דכתיב וירא ישראל את מזרים מה על שפת הים וזה היותר נכון וכן פירשה בגמ' בערכין ותיים במים אחד במרה שאל' ויבואו מרה וילוו ואחד ברפידים שאל' ויחמו ברפידים וכתוב וירב העם עם משה שנים במן אל יאל איש ממקומו וכתוב וילאו מן העם איש אל יותיר ויותיר שנים בשליו אחד בשליו ראשון שאל' בשבתינו על סיר הבשר ואחד בשליו שני והאספסוף אשר בקרבן ואחד בעגל וא' במרגלים ושם נאמר וינסו אותי זה עשר פעמים ורבינו משה ז"ל דרף הפשט והניח מדרש חז"ל ולא מנה בים סוף אלא אחד המבלי חין קברים והשלים המניין בחבערה אע"פי שלא חקר שם נסיון אלא שהיו מחלוקים בלי ספק נסיון היה שם וכן באבות דר' נתן מנה חבערה ורבינו יונה ז"ל סמך עליו בזה וגם הוציא מהמניין יליאת העם ללקוט והשלי' המניין באומרים הים ה' בקרבנו אם חין וכן באבות דר' נתן מנה משה וכן שם ועל כולם הוכיח משה שאל' אלה הדברים אשר דבר משה אל כל ישראל במדבר זה מעשה העגל בערבה על המים מול סוף זה פסל מיכה שעבר בים שאל' ועבר בים לרה בין פארן מרגלים ובין תופל דברים שנתפלו על המן ולבן זו מחלוקתו של קרח שהוא אומר בלאתו פרק והנה פרה מטה אהרן והלחות על העריות בוכה למשפחותיו על עסקי משפחותיו ובחבערה ובמסה ובקבורת התלוה הרי כאן עשרה ובמדרש חתלים שנים בים שנים במים שנים בשליו אחד במן אחד בעגל אחד בפארן א' במרגלים וכן אמרו שם חבערה ומסה ובקבורת התלוה שלש להשלים מניין עשרה ורבינו שלמה ז"ל מנה אותן כמו שמנאום בגמרא והוא הכתוב וגם שם אמרו חז"ל מה שלא נאמר במשה זו כי בא הכתוב הנה שנאמר וינסו אותי זה עשר פעמים להודיע שגדול עון לשון הרע שלא נחתם גור דינים של אבותינו שלא יכנסו לארץ אלא

בעת לשון הרע ואפי"פי טעבדו ע"ז צטגל ולא הוילאו לשון הרע אלא על העמים ועל האבנים שאמרו ארך אכולה יושביה היא כל שכן המוילא שם רע על חבריו והמביישו טעבדו יותר גדול ולא הארך החנא להזכיר ק בחשנה זו כיון שמכר שם בערכו וכבר הפליג לומר בפי הקדוש לזה שהמלפץ שפי חביתו ברבים חין לו חלק לעולם הבא ובפאה יהושעית פרק ראשון וכן בגמ' שלו במשנה ערכין ובמדרש חללים ובמדרש חנומא אמרו בענין דברים שאדם עושה אוחן אוכל פירותיו כן בעולם הזה והקפ"ן קיימת לו לעולם הבא וכנגדן שלש עבירות ע"ז וגילוי ערוות ותפילות דמים ולשון הרע כנגד כולן בע"ז נאמר אלא חטא העם הזה חטאה גדולה בערוות נאמר ואיך אעשה הרעה הגדולה האחת ובשפיות דמים נאמר גדול עומי מתאוה ואלו בלשון הרע נאמר לשון מדברת גדולות :

הפירות ק' היה גירסא זו בסדוריה תפלות וכן היא כתובה בספר רבי' משנה ו"ל . ורבינו שלמה ז"ל כתב כי במדומה לו שבשנת נכתב במשנה ולא כבו נשמים ולא נלמה הרוח לפי שבראשון מיומא הביאו משל' זו בגררה ולא קרינא להו להכי חרתי ומוסיפין להו בבחייתא ועומר ושתי הלחם ולחם הפנים הם ג' ומלמיתין לעשרה כשיחלקו אלו השנים כי שמינו אחד בג' יחווה שנים ופרש אותה על פי מה שהיא כתוב בספרים : לא הפילה אשה מריח בשר הקרש . ואף על פי שצער העולה הנאל על המזבח היה נוחן ריח בשר לוי וכן הכהנים היו מבשלים בשר החטאת והאשם ובשר חוה ושוק מהשלמים ובשר קדשים אסור בהנאה ואלו היתה אשה

עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש . לא הפילה אשה מריח בשר הקרש . ולא הסריח בשר הקרש מעולם . ולא נראה זבוב בבית המשבחים . ולא אירע קרו לכתן גדול ביום הכפורים . ולא כבו נשמים אש של עצי המערכה . ולא נצחה הרוח את עמוד העשן . ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים . עומדים צפופים ומשתחיים רוחים . ולא חויק נחש ועקרב בירושלים . ולא אמר אדם לחבירו . צר לי המקום שאלץ בירושלים :

משעברת ומלעגרת מאוחו ריח היו לריכין לחשוב לה כוש ברטוב או אפילו להאכילה מהבשר עד שחשוב נפשה מפי פיקוח נפש שנא' וחי בהם ולא שימות בהם כמו שמכר בלחרון מיומא היה הקב"ה שומר השנים שלא הפילו מאוחו ריח חה היה כס חזיר בכל עם ובכל שעה והיה גדול מאד מפי קדושת המקדש בקדשים הנעשי' בו שלא תארע חקלה ממנו כי לא היו הקרבני' אלא שלוש בעולם :

ולא הסריח בשר הקודש מעולם . קדשים קלים הם הנאכלים לפני ימים וגילוח א' ובפחות מזה האמן הבשר הוא מסריח בזמן הקיץ ויש ימים שהחמה יולאה מנרחיקה ונעשה גם שלא הבאים ורמה לא היתה בו חה הכס היה מפי קדושת הקדשים :

ולא נראה זבוב בבית המשבחים . מקום היה סמוך למזבח שמו ציח המשבחים שהיו בו עשרים וארבע טבעות קבועות בקרקע להכניס שם ראש הכהמות בעת השחיטה אחת לכל משמרה מעשרי' וארבע משמרות הוזה והיו שם גם כן שמנה נכסין הם עמודי' קרשים וצב לחד יש אונקלי של צבול סמך ו"ז שבו חולץ

לא הכשר בשעת הפסגו והיו שם ה' שלמות של שיש לרחוק שם הקרבים כמו שמכר במסכת מדות ובשמי משקלים והיה גם גדול שלא נראה שם זבוב והיה גם שאפילו בצבר שאינו מסריח מתכנסים עליו זבובים וזה הגם היה מפני קדושת המקדש וקדושת הקדשים :

ולא אירע קרי לבתן גדול ביום הכפורים . זה היה מפני כבודו של כהן גדול שלא יעטרקו למותו סגן תחתיו ותעשה העבודה בשני כהנים ואם היה מפני קרי שהיה עומאה היואלה מגופו היה הדבר יותר מנוגע ומסוער משאר עומאות וכבר נמלא שטמא כהן גדול ונגסו אחר תחתיו כגון בשני בניה של קמחית כמו שזכר בילמדנו בפרש' אחרי מות וכן בגמרא ביומא פרק הויאלו לו וכן ביוסף בן אילם בראשון מיומא בבלי וירושלמי ותוספתא זה היה מפני עומאה אחרת כגון מחמת שרץ או נחש לגורא של עם הארץ עליו שהיא מעומאה כרוקו של זב כמו שמכר בפרק בנות סוחים בבבלי גדול שסיפר עמו בדיוקי ונחשו לגורא מפיו על בגדיו של כהן גדול אבל מפני קרי שהיא עומאה היואלה מגופו דבר זה לא אירע דרך גם מפני כבודו של כהן גדול ומה שהיו מתקיין לו כהן גדול אחר כמו שמכר בראשון מיומא לא היה מפני קרי אלא מפני עומאה אחרת כמו שכתבנו . ויש מפרשים כי הגם היה במקדש ראשון ומה שהיו מתקיין במקדש שני . ובירושלמי אמרו כן בפיר' וכן שם נראה במעשה דיוסף בן אילם לבטומאה קרי היה וגם שם נחשו טעם אחר בדבר שאע"פי שהיו יודעים שלא יארע בו קרי דרך גם היו מתקיין לו אף מפני קרי כדי שלא יסמכו על הגם שנא' לא תנסו את ה' אלהיכם שאם מפני עומאה שרץ ולגורא של עם הארץ לא היו רגיזין להסקין פהן גדול אחר שזה הוא דבר שאיפשר לו לכהן גדול לשמור את עצמו ממנו ולא יבוא לידי עומאה אבל עומאה קרי היא עומאה אונס ולפי זה לא היו מאכילין אותו דברים המרגילין את הטומאה כמו שמכר בראשון מיומא ועליה היו מתקיין כהן גדול אחר אע"פי שהיה שם גם שלא יארע לו קרי לפי שאין סומכין על הגם :

ולא כבו גשמים אש של עצי המערכה . זה היה גם גדול שהוצת היה בעורה כמו שה' בחצר המשכן והוא מקום מגולה כמו שמכר במסכת מדות ואפי' רבו הגשמים על האש לא היו מכבים אותה דומה לנוס אליהו זכור לטוב שנא' ואת המים אשר בתעלה לחכה וזה הגם היה מפני קדושת המוצב :

ולא נצחה הרוח את עמוד העשן . לא גברה הרוח ואפי' רוח סערה שהיא מטיה לנחל העמוד של עשן שלא יהא מחמר ועולה כחמרות עשן בדקל ובעמוד זה היה גם גדול מפני קדושת הקרבנות שאע"פי שהעורה היתה רחבה הרבה שהיתה מאה ושמנים ותצב אמות אורך על מאה ושלושים וחמש כמו שמכר במסכת מדות וביומא פרק ה' ובפרק שחי הלחם רוח סוער מסער לא תגלה העמוד וזה גם גדול היה ואע"פי שהקטרת היתה מחמרת ועולה לא נחשב גם מפני שהיו נוחיין בה עשב הנקרא מעלה עשן כהן שמכר בכריתות פרק ראשון וביומא פרק אחר להם הממונה ובמדרש חזית ועוד שהיתה צפנים במקום מסוה ולא היה העמוד גדול אבל במוצב החיטין נחשב גם גדול ובפרק מי שמת אמרו שבמולאי יום טוב האחרון של חג היו אפיין הכל בעשן המוצב אם היה נוטה לנפוך או לרוח או למזרח או למערב והיו יודעין אותה שנה אם היו פירוהיה משתחרין או מרקיבין וזה היה בראשון גם בלבד מפני שבאותו זמן היה העולם נידח על המים כמו שמכר בראשון שנה בפרק ה' אבל כל השנה לא היה נוטה כלל אפי' ברוח גדול וחזק וצא' מיומא

האכירו זה ואמרו שאינו קשה למה ששנינו לא נלחם הרוב דכאיף ופשיט דיקללא ואבדורוי לא הוה מבדר :

ולא נמצא פיסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים . אלו שלשה הם קרבן לבור ודרך ים לכבודן של ישראל וקדושת קרבנותיהם לא נמצא פיסול יולא ולא פיסול לינה ולא פיסול עומאה ואע"פי שכבר נעשית מנותן נעשה להם ים שלא נפסלו שהיה גנאי הדבר שימצא פסול בזה שהוא קרבן לבור וכן אע"פ ששנינו בפרק ביבא לולין שהעומר ושתי הלחם ולחם הפנים היו באין בטומאה כיון שאין נאכלין בטומאה כמו ששנינו שם לכבודן של לבור נעשה בהם ים שלא נפסלו כדי שיהיו נאכלין וכל זה למי שסוב' שנעשין בטומא' וכל שכן למי שאומר שם שאין נעשין בטומאה כיון שאין נאכלין שהיו לריכין אל הים וגם מפני יולא וכן היו לריכין אל הים . ורבינו שלמה ז"ל פירש במסכת יומא שעטם הים היה שאם נמצא בהם פסול קודם מנותן לא היה אפשר להביא אחרים תחתיהם שהעומר נקאר בזילה ולא היו מרבין לקאר ושתי הלחם נאפיין מערב יום טוב ואין אפייתן דוחה יום טוב וכן לחם הפנים נאפה מערב שבת והעומר היה של שעורים והיה קרב בששה עשר בניסן ובא להחיר החדש לישראל ושתי הלחם הובאים מן החטים והיו אחד ובאין להחיר חדש למוצא למנחו' ולחם הפנים היה נעך על השולחן ביום השבת ושאר שם עד שבת אחרת והיה מתחלק לכהנים כל זה הוא במנחות בפרק שתי הלחם ולא אירע בכל אלה חקלה להפסל :

עומדים צפופים ומשחחיים רווחים . מפי רוב הקהל כשהיו עולים לרגל היו עומדים בבית המקדש דחוקים הרבה שהיו נדחקין איש באלויו וחקוף כקורה ורגליו נעלות מן הארץ עד שהיה כל אחד קף על חבירו כן פירש רבינו שלמה ז"ל במסכת יומא פרק ראשון . ויש לפרש אחרו לשון מערכה כמו שחרגס וינחן לפי האפיית סדר מערכתא דומה לשון ערב' שהיו מערכה מול מערכה בדוחק גדול עד שהיו נמשכין עד אחת עשרה אמה של אחורי הכפרת מחוך דוחק ויולאין ממקום דריסת רגליהם בין לדי ההיכל ומשכים משם למערב עד אחורי הכפרת ואע"פי כן שהיה כהן גדול מזכיר את השם ביום הכפורים והיו הכהנים והעם מפלים על פניהם ומשחחיים נעשה להם ים והיו רווחי כלומר משחחיים בריוח וכל אחד רחוק מחבירו ארבע אמות כדי שלא ישמע וידוי חבירו ותפלתו שלא ילל כמו שמכר במדרש חיות ובאבות דרבי נתן ובבראשית רבה פרשת יקוו המים חה היה ים גדול מפני שהיתה השנייה שם שכל מקום שיש בו גילוי שכינה מועט מחזיק המרובה וכמו שאמרו בפרק המוכר את הפירות ובראשון מיומא ובראשון ממגילה מקום ארון אינו מן המדה וכן אמרו בזילמנו פרשת לך את אהרן כי בהרבה מקומות החזיק המועט את המרובה דרך ים ואמרו בגמ' שבשעת השחחיים לא היו נמשכין אחורי ביב הכפרת אלא כולן באין למרחק העזרה ומשחחיים לפני ההיכל ובריוח שהם היה כל כך גדול שלא היו לריכין להמשך אחורי בית הכפורת . ורבינו משה ז"ל כתב כי מפני היראה לוחצים זה את זה . ולא ישר בעינינו זה הפירוש שאין זה ים ואם יקשו עלינו מאין כל חדש חתה השמש כמו שהקשו בגמ' בשבת פרק שני על האומר עתידה אשה שחלד בכל יום ועתידין חילתה שבארך ישראל להגאול פירות בכל יום ועתידה ארך ישראל שחולא גלוסקאזת וכלי מילת והארץ להראות דוגמא בעולם קזה והם חרנגולה שולדת בכל יום ואלף שחולא פירות בכל יום וזמתיין ופטרויות ונברא בר קורא שהוא דוגמא גלוסקאזת וכלי

חילת ולולי זאת הדוגמא לא היה אפשר אף אמו נשיב בכאן כי אע"פ שאין מקום אחד מחייב שני גופים יחד ואם כן אף אפשר לומר שהמועט יחייב התרובה כאלו היה רחב מאלו והכתוב אומר אין כל חדש תחת השמש גם כזה יש דוגמא בעולם הזה והוא שכלי מלא אפר יחייב מים כאלו היה ריקן מאפר וכן זכרו זאת חכמי הטבע ואין שיש לו דוגמא לא נאמר על כס זה אין כל חדש תחת השמש ומכל מקום גם הוא :

ולא הויק נחש ועקרב בירושלים . זה היה לעולם ואע"פ שהנחש בירושלים הוא ממיח כמו שאמר בפרק כל כתבי זה היה מפני השמינה שהיתה באותו מקום מפני זכותן של ישראל :

ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאלין בירושלים . פירש רבינו שלמה ז"ל לפי שכל הדמים בחוכה היה המקום זומין להם פרנסתן ולא הולך אחד מהם ללאת משם דקדק הרב ז"ל מהלשון שאמר שאלין בירושלים כלומר שאע"פ ששיבת כרכין קשה שאין פרנסתן מטייה כמו בצפרים וזהו אמר ויברטו כל העם לכל האנשים המחזרדים לשבת בירושלים כמו שאמר בלחרון מכתובות מפני כבוד ירושלים המקב"ה היה זומין פרנסה דרך נס לדרים בחוכה כדי שלא יאמר לר לי המקום והחוקה לי פרנסתי שאלין ואדור בירושלים . ורבינו יונה ז"ל פירשה לעולם ברגל כאלו אמר כשאלין בירושלים שהשם ית' היה מרויח להם המקום ולא היה אחד מיצר כשהיה לן בירושלים מחמת דוחק המקום כמו שאמר הכתוב לר לי המקום גשה לי ואשבה וכן פי' בערוך וגרסחו כשאלין בירושלים . וכן היא בבראשית רבה פרשה יקו המים . וגראה לי פירוש רבינו יונה ז"ל יותר נכון אף ע"פי הלשון שאלין ופול יותר טוב . כי לפי זה הפירוש הכל הוא מין נס אחד עם עמודי לפופים ומשחחים ורוחים . והגידו לי כי בבית הכנסת של ירושלים הם נכנסים כל הקהל והוא מתמלא מהם וכשעולין לרגל מכל הסביבות נוספים יותר משלש מאות והכל נכנסים עם בלא דוחק ועדיין נשארה הקדושה בה . ונסים אחרים היו בבית המקדש ששברי כלי חרס היו נבלעין במקומם שלא חסיה ירושלים אשפתות וכן מוראת העוף והמלאה הישון מצבה הפנימי והמזורה היו נבלעים במקומן כמו שאמר ביומא ובזבחים בפרק דם חטאת . וכן נר מערבי שהיה זומן בו שמן במדח חציריו ובו היה מתחיל ובו היה מסיים הוא עדות שהשינה שורה בישראל כמו שאמר בשני מצבת וביומא ובפרק כל קרבנות לבור . וכן לחם חום ביום הלקחו שהיה לחם הפנים חם כל ימות השבוע כמו שאמר בפרק הקומץ רבה במנחות וביומא ובסוף חגיגה . וכן מקום הארון אינו מן המדה וכן כרובים בגם היו עומדים כמו שאמר בפרק המונר פירות וביומא פרק א' . וכן לשון של ואורית שהיה לחום ומלבין ביום הכפורים כמו שאמר בסדר יומא . וכן לשון של מעלה שהיתה רבובה כארי על גבי המזבח כמו שאמר שם . אבל במשנה זו תנא ותייר ואם הם יותר גם עשרה היו שם שיש בכלל הרבה מועט . ושם בגמרא הקשו מכל זה וחירוהו הכל בראשון מיומא . ובאבות דרבי נתן ג"כ מונה נסים אחרים . יש נוסהארות ישנות בגמרא שכתוב בהם לא הפילה אשה מריח בשר הקודש משולם שאין דבר שמחיה ממיח . ולא הסריח בשר הקודש משולם מפני ריחה של גן עדן . ולא נראה זבוב בבית המתבחים מפני שמלאכי השרת הולכין וחרוין . ולא אירע קרי לכהן גדול שנעשה הוא כמלאכי השרת . ולא פיסול בעומר אפילו שעורה אחת נשפכה . ובשתי הלחם שלא היתה אחת יחירה על הצרתה אלא שתיין שוות כאלה . ובלחם

הפנים שלא נפרך ולא נסדק ולא נכפלו קרנתינו . עומדים לפנים ומשתחיים
 הוחים שהיה ריוח לכל אחד מהם ארבע אמות לכל רוח . ולא היוק נחש ועקרב
 מפני אומת השכינה . ולא אמר אדם לחבירו צר לי המקום שאליך בירושלים לא
 אמר אדם לא מלאחי מטה לישן עליה ולא כסא לישב עליו ולא תמור לללוח
 פסה . ופי' שעורה שופה כחוסה כמו שז' צפ' המוכר פירוח :

הפירוש זאת המשנה דלגוה מסדורי
 תפלות . ורבינו משה ז"ל פירש בספר
 המורה פרק כ"ט משני כי דעתן של הו"ל
 הוא שהנסים נגזר עליהם בעת הבריאה
 קודם ששלמה הבריאה ועדיין לא היה
 שם טבע קיים כדי שיהיו הדברי' הו"ל'א'
 מהטבע שיש עם הדברים הטבעיים זה
 כדי לקיים הכתוב שאמר אין כל חדש
 תחת השמש . וזה שאמרו במדרש קהלת
 ובבראשית רבה אמר רבי יוחנן תנאים

עשרה דברים נבראו בערב שבת
 בין השמשות . אלו הן . פי הארץ .
 ופי הבאר . ופי האתון . והקשת .
 והמטה . והמן . והשמיר . והכתב .
 וחמכתב . והלווחות . ויש אומרים
 אף המויקין . וקברו של משה . ואילו
 של אברהם אבינו . ויש אומרים אף
 הצבת בצבת עשויה :

החנה הקב"ה עם הים שהיא נקראת הו"ל' וישב הים לפנות בקר לאוחיו ה"ר
 ירמיה בן אלעזר לא עם הים החנה הקב"ה אלא עם כל מה שנברא בששת ימי
 בראשית הו"ל' אני ידי נשו שמים וכל לבאס לימי את הים שיקרע . את האור
 שלא חיוק . את האריות שלא חיוקו . את הדג שיקול ואם כן כשנקרע למטה
 כבר נגזר עליו ביום שלישי שאל' יקוו המים שבראחה שעה יבקע וזה שאמר וישב
 הים לפנות בוקר לאוחיו לחנאו הראשון וכן נגזר על הירדן בראותו יום שיבקע
 מפני יהושע ואלהיו ואלישע וכן ביום רביעי' נגזר על השמש שימור ליהושע וישב
 אחרייה לחקיה על ידי ישעיה וכן בשאר הנסים נגזר עליהם ביום בריאתם שילאו
 מטבעם על ידי הנביאים דרך נס . ואלו עשרה דברים נבראו בין השמשות קודם
 הכנס יום שבת שכבר נלחה הבריאה ונחזק הטבע והיתה קבלה בידם שאלו
 הדברים לא נגזר עליהם אלא בראחה שעה שהיה הטבע ממוגע בין החדוש והקיום
 כי אלו הדברים הם ג"כ ממוגעים בין הטבע והנה ע"כ נגזר עליהם בראחה
 שעה . ונראה שאין זה דעת הכל שהנסים לא מפני שנגזר עליהם הם נעשים
 שהרי אמרו בפרק בני העיר ואלישע כי הוה עביד ברחמי הוה עביד הרי שפירשו
 שלא מפני שנגזר עליהם בעת הבריאה היה נעשה הנס אלא מפני שבחפלת הניבוא
 היה נעשה הנס כמו שאמר וחזר אומר ויקו' לך ומה שכתוב אין כל חדש תחת
 השמש לא נאמר על ענין שינוי הטבע דרך נס ואם נאמר על הנס לא בא לומר
 שאי אפשר להשתנות הטבע אלא לומר שאפילו הנסים יש להם דמיון בטבע
 שהמטה שנהפך לנחש כבר היה נחש וזה שאמרו ואם בריאה יברא ה' אלימא
 למצרא ינהס והא כתוב אין כל חדש תחת השמש אלא לקרובי פתחא כמו
 שמר בפרק חלק ובפרק אין בין המודר גלו בזה שהנסים שאין להם דמיון לל
 אים נעשין וזהו הטבע הקיים שאינו משתנה אבל הנסים שיש להם דמיון בטבע
 הם נמוגים אליו ואפשרים אל הנביא בחפלה או בשליחותו של מקום וכבר הארכנו
 בחלק שלישי מה הספר בענין זה . ועתה אפרש המשנה על דעתנו שלא מפני
 הנס נאמר עליהם שנבראו בין השמשות ונגזר עליהם בראחה שעה אלא למה

נאמר שנבראו בין השמשות לפי שאינם נשאר מעשה בראשית ולא חכר בהם בריאה ולא נבראו אחר ששת ימי בראשית שנא' אין כל מדע תחת השמש א"כ נבראו בין השמשות :

פי הארץ . לבלוע קרח ועדמתו שפחתה פיה בגזירת משה רבינו ע"ה ואחר כך ויחם עליהם ואע"פי שזו"ל בזה יש בטבע שנקבעה הארץ ברעש הנקרא זולל אבל המראה נקבעה וגי' יתמלא מים ולא חכר כיו"ל בזה בריאה במעשה בראשית ולה נבראו בין השמשות :

פי הבאר . היא בזה של מרים והגם היא שבאוחה ילאו ממנו מים שלא היו בו והיתה הולכת עמהם בכל המסעות . ורבינו שלמה ז"ל פירש שאמר שיהי שנא' עלי באר עני לה אם ק נס גדול היה ומנה באלו העשרה לפי שזאת הבריאה לא נכרה בששת ימי בראשית ואע"פי שהארץ והבאר הם בכלל מעשה בראשית אבל פיו"תיהם שפחתו ואחר כך יסגרו הם בריאות שאין להם דוגמא במעשה בראשית ונבראו בן השמשות . ובספרי אמרו הבאר :

פי האותן . עדיין לא נבראת האותן אבל נגזר עליה שדבר עם בלעם וכן נחב הסכם רבי אברהם אבן עזרא ז"ל בפירוש התורה ועל ק ומנה בכלל אלו העשרה דברים שנבראו בין השמשות כי לא חכר דומה לזה בששת ימי בראשית' כבקיעת הים ועמידת המאורות שכבר נבראו חלף עדיין לא נברא :

והקשוח . כבר ביארו חכמי יון שהקשוח הוא ענין טבעי כי כשהמטף של השמש הוא מכה בדברים לחים ספיריים כמו המים ואבני האוסה נעשה מחומר מלך כדמות גווי הקשה שהם ירוק ואדום ואין יכולת ביד לבע לעשות כעין אוחס גוויס ונעשה כעור קשה לפי שהארץ שהיא כעין כדור עולין אידים מחמת רחיפת השמש והם עלוים כדוריים ומתקלרים כעין ממוד שקורין בה נר סוי"ס ממוד האלמנה וכשהאידים עבים ומשויים אינו נעשה קשה שאינו מקבל הניטף וכשיש בו מעט לחות הוא מקבל הניטף ומכה בו ונעשה הקשה כחמות אוח עמוד והוא מתחיל מלמעלה כנגד השמש ומכה עד למטה מהארץ מקום שהמטף מגיע שם על ק לעולם הם רגלי הקשה כנגד השמש וכבר זכרו זה ח"ל בפרק אין דורשין ונחנו בו טעם אחר על נד המדרש ואחר שהוא טבע מה היה זה האוח שנתן השם לנה . האוח היה שהשם ית' ברא עין לקבל המטף כדי שיסור הברית לקיים שבעה שבע לנה שלא יהיה עוד המבול לשחת כל בשר ואע"פי כי אחר היות צם עין הוא בטבע להיות בו קשה אבל העין יהיה דרך אוח חסו שנא' והיה בעניי עין ארחתה הקשה בעין אחר שהעין יהיה ברעון האל והקשה יראה מעמנו וכבר פירשנו זה בחלק ב' מזה הספר ולא מצינו בששת ימי בראשית דוגמא לזה על ק אחר שנברא בין השמשות כי אז נבראו העניינים ונגזר עליהם שיקבלו אוח הקשה וכבר הארפתו בענין זה הקשה בפרק ג' מהחלק השני כשדברנו במרכבה שראה יתקאל :

והבן . שירד לישראל במדבר . זה מהנסים הגדולים היה לרבויו בכל יום ולתדירותו ארבעים שנה ולהיותו במקום חורב ובחובו ליל ישימון יתמלאו בארץ מדבר וחרגם אקבלום ספק נהיטון ומנה בכלל אלה הדברים פי לא מצינו שחכרה בו בריאה ולא מצינו שזו"ל בו במעשה בראשית ולא נברא דבר אחר מעשה בראשית על ק נכלל עם הדברים הנבראים בין השמשות :

והמשה . של משה שבו קשה האוחות והיה של סנפיריון שהוא מין קשה

ונבקע הסלע מפניו והיו חקוקות בו המטות ל"ך עד"ש באל"ב . י"ה נס שיעשה
 בו משה כל האותות ושיהפך לנחש ונסיס גדולים נעשו בו ונמנה בכלל אלו שנבראו
 בין השמשות לפי שלא היה כשאר המטות ולא מנינו בריאה בששת ימי בראשית
 ואחר ששת ימי בראשית לא היתה בריאה א"כ נברא בין השמשות :

והשמיר . הוא חולעת ארוכה ובו בנה שלמה הבית כמו שמכר בפרק מי
 שאחז והיה מניחו על האבן ונבקעת שאל' ומקבות והגרון כל כלי בחל לא שמע
 צבית בהבנתו וכן היה רחש בו אבני החסן והאבנים נבקעו פתחי חומס ושאר
 שלמות החלטים המצוקעות כמו שמכר בסוטה בפרק אחרון חו סגולה היתה בלוחו
 חולעת ולא נמנה בכלל אלו העשרה שזה השמיר נברא בלוחה שעה ואלו נברא
 בששת ימי בראשית היה כותב בו בריאה ואחר ששת ימי בראשית לא נברא א"כ
 בין השמשות נברא :

והכתב והמכתב והלוחות . הם שלשה דברים מהעשרה הנבראים בין
 השמשות והלוחות הם הלוחות שנתן למשה הקב"ה כתובים בהם עשרת הדברים .
 וכשברם משה נתנם בלוחות עם הלוח' השמי' שפסל משה שאל' על הלוח' הראשונים
 אשר עברת ומתתם בלוחות לוחות ושבתי לוחות מונחים בלוחות כמו שמכר בפ'
 האותפין שרעו ובפ' שחי הלחם והיתה בריאתם בידי שמים בלוחה שעה שאל'
 והלוחות מעשה אלהים המה ולא מכר בששת ימי בראשית לימתי נבראו ואחר
 ששת ימי בראשית לא נבראו אס כן בין השמשות נבראו וזה אמרו עליהם שהיו
 של סנפיריון כמו שאמרו על מטה משה כמו שאל' בילמדנו מפני שהיו שיהם
 מטה ולוחות בריאה שלא מעין מעשה בראשית . ובמדרש חזית אמרו שהיו של
 סנפיריון ומעשה נסים וגלגלין היו וחצבין מגלגל חמה היו וכו' ארץ ששה טפחים ורחבן
 ו' טפחים ועבין שלשה טפחים והיו כאלון אחת ארכה כרחבה כרומה ונחלקה לשנים
 כמו שמכר בפרק אין בין המודר שנשכיו זו על גב זו היו ששה על ששה ברום ששה
 כמו שמכר בפרק האותפין שרעו ובירושלמי פרק משוח מלחמה וזה כשהיו זה
 אלל זה בלוחות היו לריבין לארבו ולרחבו אחר שחסלק עובי הכותלים ובלמדנו
 אמרו שהיה גובהן שלש אמות שהיו כשיעור מקוה אמה על אמה ברום שלש אמות
 וכן אמרו במטה שהיה משוי ארבעים סאה . וכן בירושלמי דתענית אמרו שהלוחות
 היו משוי ארבעים סאה כשיעור מקוה הרי שהשוו צימיהם שהיה של סנפיריון
 וכשיעור מקוה :

והכתב והמכתב . רבינו שלמה ז"ל פירש הכתב האותיות והמכתב התיבות .
 וכן פירש בעל הערוך ואינו יודע למה נמנו שנים . ורבינו יונה ז"ל פירש הכתב
 שהיתה כתובה לפני השם ית' בלש שחורה על גבי אש לבנה כמו שמכר במדרש
 חזית ובירושלמי בפרק משוח מלחמה . והמכתב לוחות האותיות האותיות על
 הלוחות גם זה פי' בערוך והוסיף שהיו נקראין מכל הגדרין טערוגוא פירש ארבעה
 לדדן וכן הוא בירושלמי פרק משוח מלחמה וגם זה הפי' אינו מתיישב שהחורה
 קודם העולם נבראה ולא בין השמשות ולא פירש הכתב לוחות האותיות והמכתב
 מה שכתוב על הלוחות שאל' והמכתב מכתב אלהים הוא חרות על הלוחות והיה
 טערוגוא כמו שפירש בעל הערוך יתישב יפה עם מה שמכר בירושלמי פרק משוח
 מלחמה וכן הוא במדרש חזית :

ויש מפרשים הכתב הם עשרת הדברות הכתובים בלוחות והמכתב הוא
 הכלי שבו טחבין ואורחין באבנים כמי עט בחל והמכתב גרסיק על משקל מולג

תסמר כמו הסיל והסידור והמכתב יש ב'ל' מקדושין וכן במשנת כלים מכתב שנעל
 המכתב וכן פרש"י ו"ל פרק מקום שנהגו זה הוא הנקרא אלבע אלהים ומרגמו
 אנקלוס באלבעא דה' ולא תרגמו במימרא דה' נראה שבכלי נחקקו האותיות
 בלוחות וכן פי' רבינו משה ו"ל בספר המורה שבכלי נכתבו ואוחזו כלי נקרא אלבע
 אלהים כמו שנקרא המטה מטה אלהים ונבראו כשנבראו הלאחות שלא נאמרה
 בו בריאה בששת ימי בראשית ואי אפשר אחר כן שנא' אין כל חדש תחת השמש
 אם כן בין השמשות נברא :

ויש אומרים אף המזיקין * אלו הם השדים שלא חכרה בהם בריאה
 בששת ימי בראשית ואי אפשר שנבראו אחר ששת ימי בראשית ונבראו בין השמשות
 ואמרו במדרש בראשית רבה כי אחר שנברא אדם וחיה נחמסק בבריאתם ושנברא
 רוחותיהן קדש היום ולא הספיק לברוא להם גופות ושאלרו רוחות בלא גוף ללמדך
 דרך ארץ שהעוסק במלאכתו וקדש היום ייחמה ולא יגמור אותה וכבר פירשנו
 בחלק שי מזה הספר עמין השדים ושם ביארנו כי מלאכי השרת הם נבראים גם
 כן כמו שפירש זה המשורר שאמר הללוהו כל מלאכיו וכתיב בסוף כי הוא אלה
 ונבראו ופירשנו שם כי בריאתם היתה ביום ראשון בראיות מכרעות :

וקברו של משה * שלא חב הקב"ה קבר בשעת מיתתו שלא עשה הקב"ה
 מעשה אחר ששת ימי בראשית ולא מלינו שנכתבה בו בריאה בששת ימי בראשית
 אם כן מתי נברא ודאי בין השמשות נברא זה על דעת מי שאמר בראשון מסופה
 שהקב"ה קבר אותו שנא' ויקבור אותו בני ויש רמז בדבר ויקבור אותו בני
 חסר אל"ף בגימטריא ו"ה שמו של הקב"ה ואף לדברי האומר הוא קבר את
 עצמו הקבר כבר היה עשוי ולפי שנעשה מעשה שמים אחר עליו לא ידע אים
 את קבורתו עד היום הזה העומדים למעלה נראה להם למטה והעומדים למטה
 נראה להם למעלה כמו שאמר בראשון מסופה :

ואילו של אברהם אבינו * האיל לא נאמר נברא אלא שגמר עליו בין
 השמשות שהיה נאחו בסבך בקרניו לפי שהיה השטן רוצה להבריחו כדי שיחטט
 את יצחק זה היה נס ולא מלינו לו דוגמא במעשה בראשית על כן נמנה עם
 אלו הדברים שנבראו בין השמשות כמו פי האהון שזה היה עדיין לא נבראו ונמר
 עליהם בלוחה שעה לדעת יש אומרים :

ויש אומרים אף הצבת בצבת עשויה * זה יש אומרים לא מחמת קבלה
 אמר כן אלא ראיה נתן לדבריו והוא שהנפח אינו יכול לעשות מלאכתו אלא בצבת
 והם המלקחים תרגום ומלקחים ולצבתה ואם כן הצבת לא נעשית אלא בצבת
 ולוחה צבת בצבת אחרת והראשונה מי עשאה בודאי מאליה נעשית בידי שמים
 ואי אפשר בששת ימי בראשית שלא חכר בה בריאה ואחר ששת ימי בראשית אי
 אפשר אם כן ברואה היה בידי שמים בין השמשות וכן אמרו בפרק מקום שנהגו
 רבי יהודה אומר אף הצבת הוא היה אומר צבת בצבתא מחעבדא לצבתא קמיית
 מאן עבדה הא בידי שמים היא וכיון שהביא ראיה שהיא בידי שמים מיד נתברר
 לנו שהיתה בין השמשות כמו שפירשנו וכבר חלקו עליו שם שאם אין לך קבלה
 אלא מואת הראיה אין זאת הראיה מכרעת על כן אמרו לו אפשר יעשה בדפוס
 ויקבענה כלומר יעשה בדפוס צבת ויחיתו הבחל בצור וילקחו אותו בחוק הדפוס
 ותעשה הצבת מיד ובמרא פרק מקום שנהגו יש מוסיפין באלו שנבראו בין השמשות
 האור והפרד יש אומרים שם כי במולאי שבת נבראו יש אומרים כי פרד בימי ענה

נכרא ובספרי מוסיפים מערה שעמדו בה משה ואלהיו ומקלו של אהרן שקדיה ופרתיה ויש אומרים אף בגדי אדם הראשון הם הכתומה זה נראה לי פירוש זאת המשנה :

הפירוש אחר שהשלים סודו מספר העשרה החמיל לסדר הדברים שהם במספר שבעה זאת המשנה משנת דרך ארץ היא ומי שהוא חכם ושלמה הכתמו יש בו דרך ארץ ומהר מאלו הדברים אשר בדק החנא בסברתו שהם שבעה ומי שאינו שלם בחכמתו נקרא גולם והשוב הוא מבור ועם הארץ שהם אין להם חכמה והי יש בו חכמה אלא שלא שלם בדרך ארץ והוא מענין גלמי כלי מחמתו שהם הכלים שנגמרו ועדין לריכין

שבעה רברים בגולם ושבעה בחכם חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה • ואינו נכנס לחוך דברי חבירו • ואינו נבהל להשיב • שואל בענין • ומשיב בהלכה • אומר על ראשון ראשון • ועל אחרון אחרון • ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי • ומורה על האמת • וחילופיהן בגולם :

ליפוח בהם כמו החרב והסכין שכבר יש לחדדן וללחצןן כמו שמכר במסכת כלים ובראשון מחולץ ולשון הכתוב הוא גלמי ראו עיניך והוא העובר שעדין לא נגמרו איבריו וכן המלבושים שאדם לובש ומחטטף בהם ולא נכר בארץ איבריו נקראים בלשון הכתוב גלומים בגלומי תכלת ורקמה ובלשון רבותינו גלימא בראשון מקמא ובפרק מי שמת מגלימא דעל כחפאי ובפרק המוליא יין אמרו שנקראת גלימא שנעשה בה גולם וכן תכריכי המת נקראים בלשונם גלימא בפרק תולין ובפרק ראשון מיום טוב ובפרק הרואה והאיש הוא הנקרא גולם אין חמתו מיושבת ואינו חזר מדברים אלו והם קאחס בין תלמיד לרבו והוא שאינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה וקאחס בין חבר לחבירו והוא שאינו נכנס לחוך דברי חבירו וקאחס בין הרב לתלמידו והוא שאינו נבהל להשיבו והשאר הם מוללים התלמיד והחבר והרב על ק סדרם החנא ק כ"ל :

חכם אינו מדבר בפני מי שגדול ממנו בחכמה • רבינו שלמה ז"ל גרסו בחכמה ובמנין פירוש במנין שנים ובמנין תלמידים ולא מצינו גירסא זו בספרים • ובמדרש חזיה אמרו כתיב בלבי לפניך אמרתיך וכתיב בשפתי ספרתי כאן כשעירא האירי קיים כאן כשאין עירא קיים וכן היא בפרק הדר • וכן מצינו שאלעזר ואיחמר כשקפץ עליהם משה לא השיבו לו הם שלא ראו לדבר בפני אביהם והשיב אהרן וזה מחכמה היה לא שלא היה ביד אלעזר להשיב שהרי מצינו שדבר בפני משה בענין כלי מדין וכן אמרו בספרי כמו שכח רבינו שלמה ז"ל • ובאבות דרבי נתן מסמך זה אל שלא נא ביד השלח שלא ראה לדבר בפני אחיו הגדול ממנו • והגולם הוא הפך זה מדבר בפני מי שגדול ממנו כי לא יחפך כסיל בחבונה כי אם בהחגלות לבו ואולת היא לו וכלימה • וכן החכם חינו נכנס לחוך דברי חבירו • המפרשים ז"ל פירשוהו שאם חבירו מדבר עמו לא יספיק דבריו עד שיגמיל אותן • ולא נראה לי כן שאפילו הילדים אינן עושים כן ואין ראוי להכניס זה במדות החכם אלא שאם חבירו הוא מדבר עם רבו ומשא ותתן עמו בהלכה הוא אינו נכנס לחוך דברי חבירו לשאל ולתת עם

רבו להפסיק משא ומתן שבין חבירו לרבו אלא מניח חבירו להשלים משאו ומתנו
עם רבו ואחר כך ידבר הוא . והגולם מתוך הפטו לדבר ולהראות כמו במשאו
ומתנו נכנס לתוך דברי חבירו וכן מניח במלאכים ששלחו להפוך את סדום שכל
זמן שהיה אברהם מדבר עם השכינה לא עשו שליחותו אלא אחר שהשלים תפלתו
הסניגור וסחלק הרחמן כל הקטיוגר כמו שמכר בבראשית רבה . ובאבות דר'
נתן למדו זה מהקב"ה שלא רצה ליכנס לתוך דברי אברהם שנא' וילך ה' כאשר
כלה לדבר אל אברהם קל וחומר להדיוט ובספרי למדו זה מן שמשו נא דברי
אמר לכן המחמי לי עד שאדרוש קל וחומר שלא יהא אדם נכנס לתוך דברי
חבירו . וכן החכם אינו נבהל להשיב אם ישאלו התלמיד עד שיחיישב
בדבריו ולא יקפץ להשיב כדי שתהא תשובתו כהלכה . ובחוספתא לסנהדרין
חייב חכם שנכנס אין שואלין אותו עד שחיישב דעתו נכנס ומלאן שאם עסוקין
בהלכה לא יהא קופץ לתוך דבריהם עד שידע בזה ענין עוסקים ואם עשה ק
על זה נאמר שבעה דברים בגולם ובעה בחכם ודבר זה מהחורה הוא נלמד
שנאמר ולא תעלה במעלות על מחבתי וסמך ליה ואלה המשפטים אשר תשים
לפניהם אזכרה למשה שלא ישים לפניהם תשובה לשאלתם במהירות אלא כמו
שהיו עשין כהנים שהיו עולין בזמנא על גבי הכבש שהיו מהלכין עקב בל'
גודל והמרחיב פסושותיו למהר העלייה מגלה ערוחו וכן הנבהל להשיב מגלה
טעונו ובטחו ומלאן למד שלמה המלך ע"ה שאמר חיות איש אך בדבריו חקיה
לנכסיל ממנו זה הוא הטעם שהוא בלא דרך ארך והגלה רעתו וטעונו בקבל
במהירות תשובתו . ובאבות דרבי נתן לחמו זה מחליטא שאמר כתר לי ועיר
ואהוך וכן כחוב והחליתי כי לא ידברו . וכן החכם שואל בענין ומשיב
כה לכה נראים שני דברים ולא נמו במשנה אלא בדבר אחד על ק נראה שהוא
מחפרש ק התלמיד ראוי לו לשאל בענין וכשישאל בענין הרב משיב כהלכה שאם
לא ישאלו בענין שמה הרב לא ישיבו כהלכה כמו שאמר רבי חייה לרב בר פתחי
לאו חמינא לך כי הו רבי בהאי מסכתא לא תשייליה במסכתא אחריתי אי לאו
דגברא רבה הוא כסופתיה כמו שמכר בל' משבת ואלו היו שני דברים שיהיה
האחד לתלמיד שישאל בענין והשני הרב ששיב כהלכה ופי' אריכין היינו לידע שהחכם
משיב כהלכה ולא כבר הזכיר שלא יהיה נבהל להשיב כדי ששיב כהלכה אבל
הכל לדבר אחד לתלמיד שישאל בענין ואז החכם ישיב כהלכה וכן נראה מאבות
דרבי נתן כי הכל הוא דבר אחד ששם למדו זה מיהודה לפי שאמר דבר הגון
אנוכי אערבנו השיבו אביו א"כ אפו זאה עשו אבל ראונו שאמר דבר שאינו הגון
את שני בני תמיה ופי' רוחה הוא אביו על ק לא השיבו ואמר לא ירד בני עמכם .
והשאלה בענין הוא שישאל לפי הענין האריכין זו כמו שלשים יום קודם הרגל
באוחו רגל כמו שאמרנו בראשון מפסחים ובראשון ממנילה ועל זה אמרו בחוספתא
בשני תלמידים שאם אחד שואל בענין ואחד שואל שלא בענין תקקין לשואל בענין .
ולשאל בענין מן החורה הוא נלמד מאותן האנשים שהיו עמאים שראו למשה
עוסק בהלכות הפסח ושאלו לו באוחו ענין כמו שמכר בספרי ובפסחים פרק
ראשון . וכן מבונה לפחד שראו אותו עוסק בהלכות נחלות ושאלו אותו באוחו
ענין ועל זה אמרו שהיו חכמיות כמו שמכר בספרי ג"כ ובפרק יש מחלין .
והגולם הוא הפך זה ששאל שלא בענין ומביא הרב לירי בזה להשיב שלא
כהלכה . וכן החכם אומר על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון שאם

שאלוהו שאלה אחת מחלוקת לשני דברים היתה חשובה ענין שתחברר השאלה הראשונה והשאלה השנייה אחרונה . וכתב רבינו יונה ז"ל שאפילו יעריך להשיב על האחרונה תחלה וכל שכן שאם שתי השאלות אינן האחת נריכה להחברר בחשובה האחרת שיקדים להשיב על הראשונה ואח"כ על השנייה ודבר זה למדנו מהקב"ה ששאלו משה רבינו ע"ה שני דברים מי אנכי כי אלך אל פרעה זו שאלה ראשונה שהוא מלך גדול ואני רועה לאן וכי אוליא את בני ישראל מארץ מצרים זו שאלה שנייה כי לא יאמינו לי והוא השיב לשאלה ראשונה כי היתה עמך ולא תפחד ממנו ועל השאלה השנייה בהוויאך את העם מצרים תעבדון את האלהים על החר הזה ולא יאמינו בך . וכן רבקה אמנו כשאמר לה אליעזר בן מי את זו שאלה ראשונה הם בית אביך מקום לנו ללון שאלה שנייה השיבה על ראשון בן בהואל אני ועל אחרון גם חבן גם מספוא רב עמנו גם מקום ללון וכן שמו באלות דר' נתן וכן יעקב אבינו הורה דרך חכמ' למלאכיו אמר להם כי יפגשך עשו אחי ושאלך לאמר למי אתה והנה הלך ולמי אלה לפניך ואמרת לעבדך ליעקב תשוב' למי אתה מנח' היא שמו' חשובת ואלה הלך לאדוני לעשו חשובת ולמי אלה לפניך . והגולם הוא הפך שמהוך בהלחו הוא משיב על אחרון שהוא סמוך לחשובתו ואח"כ משיב על הראשון והוא מחבלבל בתשובתו מפני שגנכסו ביניה לחשובתו דברים הרבה וגם השואל מחערבוס לו הדברים ולא יתבררו לו השאלות :

ועל מה שלא שמע אומר לא שמעתי . שאם יש לו סברא בדבר לא יחלה אותו בשמועה מרבותיו וכבר אמרו במסכת דרך ארץ ובפרק הפלה השחר שהאומר דבר שלא שמע מפי רבו גורם לשיניה שחשחלק מישאל . וכן משה רבינו ע"ה אמר לאותן תמאים זו לא שמעתי וכן לבנות ללפחד אע"פ שמתחלה היה מדבר עמהם דרך סברא כשלקוהו בטענותיהם אמר לא שמעתי כמו שאמר בספרי וכן כשאמר לרבי אליעזר כל דבריך אינם אלא מפי השמועה אמר להם מעולם לא אמרתי דבר שלא שמעתי כמו שהוא מוכר ביזמא פרק שני שעירי ובסוכה פרק היטן וכן בבביתא אמרו לרבי עקיבא רבי אליעזר ור' יהושע זו לא שמענו אבל שמענו בפרק אמרו לו ובפרק השיעי ממש' נגעים א"ר אליעזר לא שמעתי וכן שם בפ"א ובפ' שמה שראים א"ר יהודה לרבינן זו לא שמעתי וכן א"ר חיינא לריש לקיש בפרק אלו קשרים . ובאלכות דרבי נתן למדו זה מאנשי חרן כשאמר להם יעקב השלום לו אמרו לו שלום והנה רחל בנה בזה עם הללן כלומר זה את יודעים והם חשאל יותר רחל בנה חגיג לך כי לא ידענו יותר . ובמסכת דרך ארץ אמרו והביאוהו בראשון מברכות למד לשוקך לומר איני יודע שאתה תחברר ותחלו . והגולם הוא הפך כשיש לו סברא בדבר אומר ששמע מרבותיו כדי שיקבלו ממנו . וכן החכם מודה על האמת פי' רבינו משה ז"ל שאפילו יש בידו עמוס ויכול להחזיק להעמיז דבריו יודה על האמת וכמו שאמרנו בגמרא בפרק נערה שנתפחה יכולה לשנויי הכי מיכו שנוייה דחיקא לא בעינא לשנויי ודבר זה למדנו ממה שרבינו ע"ה כשלקו אחרן ואמר לו אם שמעת בקדשי עשה נקל בקדשי דורות מיד וישמע משה וייטב בעיניו הודה ולא בוש כמו שאמר בנבחים פרק עבול יוס לא בוש לומר לא שמעתי אלא שמעתי וכתחתי וכן אמרו באלכות דרבי נתן וכן אמר הקב"ה כן בנות ללפחד דוברות כן משה בני יוסף דוברים וכן הקב"ה הודה ואמר סלחתי כדבריך וכן אמר משה עמדו ואשמע ולא בוש לומר לא שמעתי ובפרק השולח שינוי חזרו

בית הלל להורות כצ"ח שמאי • וכן בפרק האשה שלום חזרו בית הלל להורות כצ"ח שמאי ובתש"ע ממסכת כלים וברביעי ממסכת אהלות ובעדיות מזו ארבעה דברים שמזרו בית הלל להורות כצ"ח שמאי יש אחרים שלא מזו שם אלא שהם בכללם וכן באהרן • מתענית חזר רבי עקיבא להיות שנים כדברי בן עזאי ובפרק השוחט הודה רבי עקיבא לר' יעבב ובפ' העור והרועב חזר רבי עקיבא להיות שנה כדברי רבי יהודה אע"פ שהיה תלמידו ובבבלי פרק דס הטמא חזר רבא דברים שאמרת בפניכם טעות הם בידי וכן בפרק ישחלקן ובפ' חיותן ובפרק מבי ובפרק אלו טרפות ובפרק במה אשה ובפרק האומר בקדושין ובראשון מובאים חזר רבי טרפון לרבי עקיבא הפורש מתוך כפורש מחייו שהיה לדבריו וכן בספרי • והגולם הוא הסך זה שהוא מחזיק בדבריו ואפילו הם טעות וידע בעצמו שטעה כדי שלא יאמרו עליו שטעה היה ועל כן אמר התנא ומלפיהן בגולם כלומר חילוף הדברים שהם בחכם הם בגולם :

הפירוש המפרשים ז"ל לא דקדקו בזה לחלק הפרעיות שהם שבעה גופי עבירות שהיו שבעה כנגדן והיה נראה מפשט המשנה שבעה מיני פרעיות הם האחד רעב של בצורת השמי רעב של מהומה השלישי רעב של כליות הרביעי דבר החמישי חרב הששי חיה השביעי גלות • אבל קשה לזה כי הרבה משבעה גופי עבירה הם אס נמנה השלשה ראשונים שלשה כי בארבעה אחרונים יש כמה גופי עבירה יותר משלשה ורבינו שלמה ז"ל הרגיש בזה ומה שלשה ראשונים באחד שפולס מין אחד הן ובצורת הוא אלא שהאחד משונה מחבירו ועבירה אחת היא ביטול תרומה ומעשרות שחלה בכלל תרומה היא ובדבר מונה שני גופי עבירה שהם מיתוח האמורות בצורה ופירות שביעית וכן שמת הארץ הזכר א' הם בגלות ומנין שלשה גופי עבירות ועמי הדין ועוות הדין ומורים בצורה שלא כהלכה מונה אותם באחד שענין אחד הם הרי מינו ארבעה גופי עבירה ושבעת שוא וחילול השם מונה בשנים לפי שאין דומים זה לזה הרי כגון ששה גופי עבירה זע"ל וגילוי עריות ושפיכות דמים מונה באחד שענין אחד להן הרי כגון שבעה גופי עבירה • ואינו מיתשב כל האורך למה נמנה אלו השלשה באחד וכי מפני שאלו בשלשתן הרג ואל יעבור יהיה ענינם אחד ועוד היאך יתישב שבעה מיני פרעיות אס שלשה ראשונים נמנים • באחד • והיותר טוב הוא שנתחבב מיני פרעיות שהיו שבעה ואס גופי עבירות הם יותר כיון שפורענותם הוא אחד ומני באחד ובפ' במה

שבעה מיני פורענות באין לעולם על שבעה גופי עבירות • מקצתן מעשרין • ומקצתן אינן מעשרין • רעב של בצורת באה • מקצתן שבעין • ומקצתן רעבין • גמרו שלא לעשר • רעב של בצורת ושל מהומה באה • ושלא ליטול את החלה • רעב של כליות באה • דבר בא לעולם על מיתוח האמורות בתורה שלא נמסרו לבית דין • ועל פירות שביעית • חרב בא לעולם על עמי הדין • ועל עוות הדין • ועל המורים בתורה שלא כהלכה • חיה רעה באה לעולם על שבעת שוא • ועל חילול השם • גלות בא לעולם על עובדי אלילים • ועל גילוי עריות • ועל שפיכות דמים • ועל שמיטת הארץ :

אחת באחד שענין אחד הם הרי מינו ארבעה גופי עבירה ושבעת שוא וחילול השם מונה בשנים לפי שאין דומים זה לזה הרי כגון ששה גופי עבירה זע"ל וגילוי עריות ושפיכות דמים מונה באחד שענין אחד להן הרי כגון שבעה גופי עבירה • ואינו מיתשב כל האורך למה נמנה אלו השלשה באחד וכי מפני שאלו בשלשתן הרג ואל יעבור יהיה ענינם אחד ועוד היאך יתישב שבעה מיני פרעיות אס שלשה ראשונים נמנים • באחד • והיותר טוב הוא שנתחבב מיני פרעיות שהיו שבעה ואס גופי עבירות הם יותר כיון שפורענותם הוא אחד ומני באחד ובפ' במה

מדליקין מפורש כל זה מהמקרא למה עבירה זו פורענותה זו ועבירה זו פורענותה זו וכן באבות דרבי נתן :

רעב של בצורת . הוא כשחלקה אהה ירדו עליה גשמים וחלקה אהת לא ירדו עליה גשמים והשער מחייקר וכן אמרו במדרש רות רעב של בצורת שנה עבדת ושנה לא עבדת ובצורת הוא יוקר השעירים כמו שכתבאר בגמ' במס' תענית וכן בכתובות פרק אלמנה פונה חס הוא מדה כנגד מדה . מקלחן מעשרין ומקלחן אין מעשרין פורענותם הוא מקלחן שבעים אוחס שיש להם חבואהס או ממון לקנות ומקלחס רעבים שקונים אוחס ביוקר ואין להם ממון כדי להשביע עלמין :

רעב של בצורת ושל מהומה . פירש רבינו משה ז"ל שהוא מפני מלחמות שלא נחטפסו בוריעה ולפי זה יש רעב של בצורת ויוקר שהורעים בדמעה הם מעטים והיוקר מתרבה ויש מהומה בעולם לבקש מזונות מכאן ומכאן וכולס רעבים ובמדרש רות אמרו רעב שהיה בימי אלישע רעב של מהומה היה שגא' עד היות ראש חמור בשמונים כסף והנה פורענותה לפי חטאס שכולס אינסי מעשרים :

רעב של כלייה . הוא מפני עזירת גשמים שלא ירדו כלל שנאמר והיו שמך אשר על ראשך נחשת ואין חבואה כלל וכלה הרעב את הארץ חה פורענותה שאפי' החלה מן העיסה אינסי חטלים כי יעזר הקב"ה השמים ויבשו שאפי' עיסה ליטול את החלה לא יהיה להם ודבר זה מפורש הוא במלכאי כי בזכות מחנות לויס וכהונה השמים מתברכות שנאמר הביאו את כל המעשר אל בית האזר ויהי טרף בבימי ובמזמי נא בואת אמר ה' לבאות את לא אפתח לכם את ארובות השמים והריקותי לכם ברכה עד בלי די כמו שזכר בפ' במה מדליקין :

דבר בא לעולם על מיחות האמורות וכו' מדה כנגד מדה הם לא חייבו מיחה לחייבי מיחות מן השמים ממיחין אותן וכמו שנאמר בפרק ואלו נערות וכן בסנהדרין פר' אחד דיני ממונות אע"פי שסנהדרין בעלה דין ארבע מיחות לא בעלו וכו' פי' שלא נמסרו לבית דין שלא השלימו בית דין דין חורה בהם ובכלל זה ג"כ חייבי מיחה וכרת בידי שמים שלא נמסרו לבית דין שאין בהם חוב מיחה בידי אדם שלא מסרן האל לבית דין . ופירות שביעית היא עבירה לעשות מהס סחורה כלל שנאמר לאכלה ולא לסחורה וכן לאזר אותן לאחר זמן הביעור כמו שדרשו בספרא ובראשון ממסכת תענית . ובפסחים פרק מקום שנהגו ובפרק בא סימן פלה לחיה ששדה כלה לבהמתך שבבית . כלה הראשון הוא על משקל עשה בנה קן כתב רבי' שלמה ז"ל בפירושו בגמ' :

הרב בא לעולם על עינוי הרדין . שודעין אותו ומענין אותו לעכבו כי קן הוא לשון החלמוד בסנהדרין בפרק אחד דיני ממונות שלא לגמור דין חייבי מיחות בשבת שאס קן נמלאת מענה את דינו אם מעכבין אותו עד לאחר . ועוות הדין מחיין את החייב ומחייבין את הזכאי מפני שזהו או אהבה או שנאה . ועל המורים בחורה שלא כהלכה איסור והיתר שזה קרוי הוראה ולא דין והוא תלמוד שלא הגיע להוראה וגם לבו בהוראה ובל ילדי עוות כולס בכלל אם ענה תענה אותו והרגחי אוחס בחרב ובפרק במה מדליקין נחתין פורעמות אחרות על עבירות אלו ומביאים בזה מקרא מן הסורה :

חיה רעה באה לעולם על שבועת שוא . הנשבע שלא לזרף אע"פי שהוא אמת כגון על עמוד שיש שהוא של שיש וכבר אמרו בילמודו פרשת ויקרא שינאי המלך היו לו אלפים עיירות בזה המלך וכולס נחרבו על שבועת אמת פירוש שהיתה

שלא לאורך וחילול השם הוא העושה עבירות ביד רמה כמו שפירשנו למעלה וזוהי רעה היא פורענות כמו שנאמר ואם באלה לא חוסרתי לי והשלחתי בכס את בית הגדה אל תקרי באלה לאל באלה היא שבעת שאל ובשבעת שקר כתוב וחללתן פן פירושו זה בגמרא פרק במה מליקין :

גלות בא לעולם • כבר ביארו ח"ל בראשון מיומא כי בית הראשון נחרב מפני ע"ז ופסוקים דמים זה מפורש הוא בכחובים בגלל משה אשר עשה סמל וגם דם נקי שפך וגילוי ערוה גם כן שנאמר בירמיה כי כולם מנאפים • ועל שמיטת הארץ שזרעין ומורשין שבשיעית ובוה מקרא מפורש הוא אז תראה הארץ את שבתותיה וכן בדברי הימים כתוב כי שבעים שנה של גלות צבל היו מפני שמיטת הארץ שנאמר עד לראתה הארץ את שבתותיה :

הפירוש אחר שהטלים סדר מנין השבעה החליל לסדר מנין הארבעה חלחל המשנה אינה חולקת על הראשונה ששינוי בה שהדבר הוא על מיתות האמורות בחורה ועל פירות שביעית ובכאן הוסיפה המשנה גול ומחנות עמיים • על כן נראה לי כי זאת המשנה בזה לומר שאם יבוא דבר לעולם בשביל מיתות האמורות בחורה יחרבה ויתוסף בשנים אלו מפני גול מחנה עמיים והיו ששינוי הדבר מחרב' ולא שינוי הדבר בא

בארבעה פרקים הרבר מתרבה • ברביעית ובשביעית ובמוצאי שביעית • ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה • ברביעית מפני מעשר עני שבשלושית • בשביעית מפני מעשר עני שבששית • ובמוצאי שביעית מפני פירות שביעית • ובמוצאי החג שבכל שנה ושנה מפני גול מחנות עמיים :

שכבר בא על עבירות אחרות ומפני עבירה זו מחרבה והוא מדה כנגד מדה הם המיתות העמיים ברעב על כן מחרבה בהם הדבר להמיתם • ובאלו הפרקים הם נוחמים לעמיים מחנות ובשנה שלשית וששית במקום מעשר שני נוחמים מעשר עני כמו שנחפרט בספרי ובסדר זרעים במשנה ובראשון מראש השנה ובשנה השביעית הארץ הפקר לעמיים והמעבבם ליכנס בכרמם ובשדהו הוא גוחלם וכן בחג שהוא זמן חסיפה דרין לתח לעמיים לקט שנחה ופאה ועוללות כי אין לעבבם יותר ואם לא נתמס כהלכה סמוך לאוחס פרקים מחרבה הדבר אבל לא בחג שלא לערבב שמחת הרגל כן כתב רבינו יונה ז"ל ואין לרדף כי כל הרגל פרקים הוא ועד שיעבור הרגל אין נפרעים מהם כמו בשאר פרקים שאין נפרעים מהם עד אחר הפרק :

הפירוש כך הוא הגירסא בספרים כולם אבל במשניו ישנוה שבאו מארץ ישראל שהם מנוקדות יש גירסא יותר מדוקדקת והיא שלי ושלך שלך חסיד שלך ושלי שלי רשע • וכן היא הגירסא באבות דר' נתן • ורבינו יונה ז"ל פירשה לענין לזקה ועל כן הוקשה לו היאך אפשר לו שהאומר שלי שלי ושלך שלי ושלך שלי רשע :

ארבע מדות באדם • האומר שלי שלי • ושלך שלך • זו מדה בינונית • ויש אומרים זו מדה סדום • שלי שלך • ושלך שלי • זו מדה עם הארץ • שלי שלך • ושלך שלך • חסיד • שלך שלי • ושלי שלי רשע :

בדוחק שאע"פ שהוא עותן לזקה אינו ממדחו כי כלי הוא אלא מפני היראה ואין
 אורך לכל זה כי לא דברה משנה זו במדה הלזקה עד המשנה האחרת ששנינו בה
 ארבע מדות בנחמי לזקה וזו המשנה היא מדברה בגמילות חסדים שנמולים בעלי
 בתים העשירים זה לזה והם נחלקים לארבע מדות ומדות בכלן הם כמו מהגסים
 שאדם נוהג בהם במדה ידועה כמו שמוזד בסאה או בקבץ כן הוא נוהג במדה זו.
 והאומר שלי שלי אינו רוצה להסנוףך שלך שלך והלואי שלא תהנה אחי זו מדה
 ממועצת בין החסיד המהנה ובלתי נהנה ובין רשע הנהנה ובלתי מהנה והיה
 סובר תנא קמח' שאדם ההולך במדה ביוניח רשאי ללכת במדה זו וכן היתה מדתו
 של שמכר בראשון שאל' והשוכחו הרמחה כי אם ביחו בכל מקום שהולך ביחו עמו כמו
 שמכר בראשון מברכות וכן אמרו במדרש חיות על אליהו שנהארח עם הכרפית
 שאפי' נרות ואפי' פחילות היה מעביר עמו ממקום למקום שלא להטריח כל בריה:
 ויש אומרים זו מדה סדום: אין במסכתא זו מחלוקת כמו שפירשתי בואל
 הסתכל בקנקן על כן אי אומר שלא בא זה התנא אלא להוסיף כי מדה זו יש
 בה רע קרוב למדה סדומית כי אע"פ ששמואל לא היה נהנה היה מהנה וכן
 אליהו כמו שמכר שם ותחלה היה והוא שהיה נהניח ממנו זה שאינו מהנה כלל
 אם חגבר עליו מדה זו יבא שלא יהנה אפילו במה שאינו חסר כלום ושכחו או
 חבירו אינו מקבל ממנו הנאה וזו היתה מדה סדום שאל' פרך נחל משע גר
 הנשכחים מני רגל שהיו רוצים לשכח תורת הרגל מביניהם אף ע"פ שהיתה הארץ
 רחבה ידים מספקת לכולם ועל זאת המדה אמרו חז"ל כופין על מדה סדום כמ'
 שמכר בפרק הכונס ובראשון ובאחרון מבחרתו ובפרק הגטא בכחצות ובפ' מי
 שהוליואורו ובפ' חזקת ובפ' הבית והעלייה ובפ' גע פשוט ובפ' כולד הרגל:
 והאומר שלי שלך ושלך שלי זו מדה עם הארץ: נקרא זה עם הארץ
 שלא הגיע למדת חסידות שיהנה לאחרים והוא לא יהנה מהם אלא נהנה מהנה
 בשוק חכו ישוב המדינה:

והאומר שלי ושלך שלך זה הוא חסיד: שהוא מפליג בעשיית הטוב שזה
 הוא ענין חסידות כמו שפירשתי שהוא רוצה לההנות לאחרים ואינו רוצה לקבל
 הנאה משום אדם כרבי פנחס בן יאיר כמו שמכר בראשון מחולין שמינס שעמד על
 דעתו לא סעד מפרוסה של אביו ומה שאמר לרבי וזי מודר הנאה מישראל אני
 והיה רוצה לסעוד אצלו הוא לפי שלא היה מחמיון ליהנות אלא לההנות לרבי
 בכבודו וכמו שהיה הולך רבי זורא צבי ריש גלותא לסעוד והיה אומר איקורי
 מיקורי כי כמו שמכר בפרק אלו ערפות וזהו שמוכירין חכמים אדם חשוב המקבל
 מחנה שהוא כמותן מחנה לנותן כמו שמכר בראשון מקדושין ובפרק הובב:
 והאומר שלך ושלי שלי ודו רשע: שהוא עובר על לא תחמוד ובל ילדי
 גזילה כיון שרוצה ליהנות ושלא יהנה לאחרים הוא נבהל להן ויגזול לאחרים:

ארבע מדות ברעות: נוח לכעוס
 ונוח לרצות: יצא הפסדו בשכרו: קשה
 לכעוס וקשה לרצות: יצא שכרו
 בהפסדו: קשה לכעוס ונוח לרצות
 חסיד: נוח לכעוס וקשה לרצות: רשע:

הפירוש מדות אלו ביד האדם או
 לתקנס או לקלקלם ולולי זה לא היה
 נקרא חסיד המתוקן ורשע המתקלקל ומי
 שהוא נוח לכעוס הפסד יש לו בזה כי
 כעס בחיק כסילים יונח אבל כשהוא
 נוח לרצות: כבר נשכר בראיו מה

שהפסיד בנכסו ולזה אמר יאל הפסדו בשכרו וזו שהוא הפך אע"פ שהוא קשה לנכנס ויש לו שכר בזה אבל הפסיד שכרו כי בכל פעם שהוא כועס הוא קשה לרצות ומה יועיל שכרו בזה שהוא קשה לנכנס אם אינו מתרצה כי אם בקושי ואלו הוא גירסת הספר' ויש גורס' וזו וכו' יאל שכרו בהפסדו קשה וכו' יאל הפסדו בשכרו וכן פירשה רבינו שלמה ורבינו משה ז"ל ובכל מקום שאמר יאל שכרו בהפסדו רוצה לומר שההפסד הוא מאבד השכר כמו שאמרנו בשני מיוס טוב המיה אם לא יאל שכרו בהפסדו כי מה יועיל לו בזה שהוא מזה לרצות אם הוא מזה לנכנס כי אחר שנתרצה יכעס מיד וכל ימיו יהיה בנכנס ואם הוא קשה לנכנס וקשה לרצות אע"פ שהוא מתרצה בקושי ויש לו הפסד בזה כיון שהוא קשה לנכנס אחר שנתרצה אע"פ שנתרצה בקושי יש לו שכר שיכעס בקושי והגירסת הראשונה יותר נכונה כי הכל הולך אחר החתום וזו לרצות הוא טוב וקשה לרצות רע :

קשה לנכנס ונוח לרצות חסיד . תימה הוא ומה חסיד' יש בניו שאינו כועס והלא אמרו בשבת ב' האורג כל הכועס יהי צעיק כעובד ע"ל ואמרו בגמרא ב' ארבעה נדרים כל הכועס כל מיני גיהנם שולטים בו ויש לומר שיש עתים שהכעס טוב כמי שנועם על צעל עבירות כפחם בשמים וכבר אמרו ביומא פ' בראשונה כל תלמיד חכם מוקס ומער כנחש לאו תלמיד חכם זה במילי דשמיא ולמה יעגם שאלו מפני שמחל על כבודו כמו שאמר שם וכן דוד זה לשלמה וגם אחיה ידעה את אשר עשה לי יואב בן נריה וגאמר ועשית כהמתך ולא חודר שיבחו בשלום שאלו ועל כיוצא בזה נאמר שהחסיד ראוי לנכנס אך שיכעס בקושי ויתרצה מיד . וכבר אמרו במבחר הפנינים אל הכי מחוק פן יבלעך . וכן אמרו שם שהמלך לזה להרוג המורדים ולא כעס כלל . ואחד אמר לולי גדול רעתי עליך עשיתי כך נקמה ולזה אמר כי גם כשייב הענין לחסיד לנכנס יהיה קשה לנכנס וזו לרצות כשייסוהו יתפייס ולא יהיה אחרי למחול . ונראה שהגירסת המדוקדקת היא לרצות על משקל לנכנס כמו ולא יוסיף לרצות עוד וכן ראיתי ממוקד בחפלות ספרדיות כי לרצות שהוא שגור בפי הכל הוא יואל לאחר כמו בניו ירצו דלים ואל תרצה את הברך ואם היא גירסת מדוקדקת נפרש אוחו לרצות את עצמו :

נוח לנכנס וקשה לרצות רשע . זו מדה רעה מביאה לידי עבירה כמו שאמר אליהו ז"ל לרב סלח חסידא לא תרתח ולא תחטא בצרכות בפרק חפלת השחר :

ארבע מדות בחלמידים . מזהר	הפירוש אלו המדות אינן ביד האדם
לשמוע . ומזהר לאבד יצא שכרו	לקנותן ועל ק לא מנר בזה חסיד
בהפסדו . קשה לשמוע . וקשה	ורשע אלא תחת אלקים הם בבחינתו
לאבד יצא הפסדו בשכרו . מזהר	אל אדם וכמו שאמרנו חכמי המוסר
לשמוע . וקשה לאבד חכם . קשה	הבינה מתנה . חלח המשנה היא
לשמוע . ומזהר לאבד זה חלק	ראיה מהמשנה הראשונה גרסתה בגירסת
רע :	הספרים שהכל הולך אחר החתום
	בהפסד ובשכר כמו שכתבתי . ותמא
	מה שהטעה הסופרים לשנות הגירסת הוא שרצו להשוות בין שתי המשניות שהיה

ילא שכו בהפסדו קודם לילא הפסדו בשכרו • ואלו המדות הם תלויות לפי
 יצירת האדם שהדברים הללמדים הם נחקקים בחדר המאוזר מן המוח כמו
 שנחקקים האורות בצלן או בשעוה כי שם הוא הכח הזכר • וסנה הממחר לשמוע
 הוא מי שמוגו מס כי הדברים החמים הם ממחרים לפתח עליהם האורות יותר
 מהקרים והקשה לשמוע הוא הפך שמוגו קר והממחר לאבד הוא שמוגו לה כמו
 השעוה שהיא ממחרת לאבד האורה החקוקה בה והקשה לאבד הוא שמוגו יבש
 כמו האבנים המפוחחות שקשה לאבד האורה המפוחחת בהן • ולפי זה חתפרש
 משנה זו קן כי הממחר לשמוע הוא חם וכשהוא ממחר לאבד הוא לה חם הוא
 טבע הדס חם קן מי שהוא דמיי יקבל מהרה הדברים ושכחם מיד חם ילא שכרו
 בקבלו מהרה בהפסדו בשכחה אבל יש לו חקקה כשיקוד על החורה יוס יוס
 וחועיל משני לדין מד רבוי החלמוד ומד החלישו הליחות כי העיון הגדול מנגב
 לחות המוח • ומי שהוא קשה לשמוע הוא קר וכשהוא קשה לאבד הוא יבש חם
 הוא טבע השחורה חם קן מי שהוא שחור הוא קשה לקבל הדברים אבל יתקיימו
 בידו והשקידה לוח טובה מד הקבול כמו שהיא טובה לראשון מד השמירה חם
 הוא יותר טוב מהראשון וילא הפסדו בקושי קבולו בשכרו בזכרונה ואם שני החלמידי'
 לפימו ואין למו להספיק לשניהם נקדים הזכר אע"פי שהוא קשה לשמוע אל
 השכחן אע"פי שהוא ממחר לשמוע קן כחב רבינו יונה ז"ל • ואשר הוא מקבל
 מהרה הוא חם ואם אינו מאבד אלא בקושי הוא יבש חם הוא טבע האדומה
 שהיא חמה ויבשה חם הוא החכם שמקבל במהרה חוכר לה מה שמקבל והשקידה
 לוח טובה לחוספת חכמה ורוב ההנמים הם האדומיים חם הוא הטבע הראוי
 לזכרים שיהיו חמים ויבשים ולוח נקראים זכרים לשון זכירה הפך הנקבות שהם
 קרות ולחות ולוח נקראים נשים לשון שכה מענין נשימי טובה • ומי שהוא קשה
 לקבל הוא קר ואם הוא ממחר לאבד הוא לה חם הוא טבע הלבנה ומי שהוא
 לבני רחוק הוא שישג חכמה כי יקבל בקושי ומה שיקבל ישכח מיד כמו הנשים
 שהם לבניות והם שחמיות ולוח נקרא זה חלק רע שלא זכה להיות לו מטבע
 הזכרים לא חוס כמו הדמיי ולא יובש כמו השחוריי חם הוא החלק הרע שנתן
 לו בצריחתו ולוח השקידה לוח לריכה משני לדין מד הקבול ומד השמירה גם
 מד החלישו הלחות קך נראה לי וכבר כתבנו כל זה בחלק שלישי מזה הספר •
 מהר לשמוע הוא שם החמר על משקל קשה לאבד ואינו כמו מהר קח את
 הלבנה ואת הסוס שהוא לוי ובמשימות גרסיק ממחר והוא בינוי הדגוש :

ארבע מדות בנוחני צדקה • רוצה
 שיתן ולא יתנו אחרים עינו רעה
 בשל אחרים • יתנו אחרים • והוא
 לא יתן עינו רעה בשלו • יתן
 ויתנו אחרים חסיד • לא יתן ולא
 יתנו אחרים רשע :
 לו ועינו רעה בשל אחרים שרעה שיאל להם שם רע בכליותם קן פירשו רבינו
 שלמה ז"ל ורבינו יונה ז"ל • ואינו נראה לי שאין זה דומה לעינו רעה בשלועוד
 שזה רשע הוא שרעה רעת אחרים • ונראה לי לפרש כי רוב בני אדם אינם

חומלים על ממון ענמם ונותנים דקוה אבל הם חומלים על ממון קרוביהם ואינם חולים שיחנו לחמלהם על ממונם והיוחס ככילי בהם שזה פירוש עין רעה שהוא אוהב ממון :

יחנו אחרים והוא לא יתן . זה אינו רשע אחר שרעה שיחנו אחרים ובה הוא טוב אבל לכליותו בממונו אינו רוצה ליתן וזה הוא עינו רעה בשלו והוא יותר מגונה מהראשון :

יתן ויחנו אחרים חסיד . זה הוא הנדיב אשר מדיבות יעדן והוא על מדיבות יקום . לא יתן ולא יחנו אחרים רשע . שאינו רוצה טובה העולם ועל זה נאמר וכילי כליו רעים הוא זמון יעדן כשהרבים מתקבלים לעשות דקה הוא יועדן בליעל לבטל מהשבתם הטובה והוא רשע . ופי' בנותי דק' בנתינת דק' כי יש באלו המדות שאינם נותנים :

ארבע מדות בהולכי לבית המדרש .
 הולך ואינו עושה . שכר הליכה
 בידו . עושה ואינו הולך . שכר
 מעשה בידו . הולך ועושה חסיד .
 לא הולך ולא עושה רשע :

הפירוש העשייה במקום הזה אם נפרש אותה לענין מעשה המצות אך יהיה מי שהולך ואינו עושה שכר הליכה בידו והלא אמרו בירושלמי הלומד ואינו עושה נוח לו שנהפכה שלייתו על פניו ולא ילא לאויר העולם . ואפשר לפרש הולך ואינו עושה שהוא עוסק בחורף ולא בגמיל' חסדים . ורבינו שלמה ז"ל פירש לענין הלמוד שזה הוא ענין זאת המשנה בהולכים לבית המדרש וההולך ואינו שומע ואינו שונה ולומד יש לו שכר הליכה . עושה שהוא לומד בביתו ואינו הולך לבית המדרש יש לו שכר מעשה . הולך לבית המדרש ושם הוא היה המדה שאין למעלה ממנה והיא מדת חסידים . ושאינו הולך ולא שונה בביתו זאת היא היותר רעה והיא מדת רשעים שכל מי שאפשר לו לעסוק בחורה ואינו עוסק עליו הכתוב אומר כי דבר ה' בזה כמו שאמר בפרק חלק ופירוש בהולכים לבית המדרש בהליכה לבית המדרש כי יש באלו המדות שאינם הולכים :

ארבע מדות ביושבים לפני חכמים .
 ספוג ומשפך . משמרת ונפה .
 ספוג שהוא סופג את הכל . משפך
 שמכניס בוה ומוציא מזה . משמרת
 שמוציאה את היון וקולטת את
 השמרים . נפה שמוציאה את הקמה
 וקולטת את הסולת .
 היא מתת אלהים שהיא טובה ואינה ביד האדם ואין בה חסוד ורשע וארבע מדות יש בהם :

האחד דומה לספוג הוא ספוג היס שהוא מוכף המים בין עמרים בין צלולים והכל נשאר בו ואינו פולט מהם כלום כן יש ביושבים לפני חכמים מי

המשנה לא חמרה ק כי האהבה והשנאה אינם קמות שלא יהיה ביניהם חמלתי
 כי יש חשים שאינם לא אוהבים ולא שונאים ושנאה חמון היתה לה עונה יתר על
 ביטול הדבר והוא מה שאמרנו בסנהדרין בפרק כהן גדול יומא נקשרה בו ושאלתו
 כרות שפכה ואין זה בכלל אהבה המחבטת בהחבטת הדבר ואהבת דוד ליהונתן
 לא היתה חלויה בדבר שהרי היה יודע שהמלוכה חשוב ממנו אליו שנא' אחה חסיה
 למלך על ישראל ואני אהיה לך למשנה והיה מן הדין לשאלתו אבל היה אוהב אותו
 אהבה נפש כמו שנא' כי אהבת נפשו אהבו כי קן ראו לכל אדם שיאהוב אוהבי ה'
 על קן אמר ופלאחיה אהבתך לי מאהבת נשים כלומר אחיה היית אוהב אחי
 יותר מאהבת אדם לאשתו שהיא חלויה בדבר ואהבתך לי לא היתה חלויה
 בדבר . ויש מפרשים מאהבת נשים לבניהם או לבעליהן שהיא יותר חזקה מאהבת
 הזכרים :

כל המזכה את הרבים וכו' . המזכה את הרבים אין הדין נוחן שיבוא הטא
 על ידו כמו שאמרנו בלחרון מיומא כדי שלא יהו תלמידיו בגן עדן והוא בגיהנם שנא'
 כי לא תשוב נפשי לשאל לא תחן הסיוך לראות שחת וכן המחטיא את הרבים אין
 מספיקין בידו לעשות תשובה כי הדין נוחן שייעלו בפניו שערי תשובה שלא יהיה
 הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם שנא' אדם עשוק בדם נפש עד צור יום אל יחממו
 בו כמו שמכר שם :

משה זכה וייתה את הרבים . שנתינה להם תורה על ידו זכות הרבים
 המקיימים אותה תלוי בו כאלו הוא עושה כל אותן מצות יתר על דקויותיו וכן
 הדין לכל המזכה את הרבים כל מה שעושים ישראל הרי הוא כאלו הוא עשאו
 וזהו שנא' לזקת ה' עשה נזוכה את הרבים ועשה משפטיו עם ישראל וזה הפסוק
 דרשוהו חז"ל במסכת סוטה פרק ראשון על משה רבינו ע"ה בשעת פטירתו היו
 אומרים מלאכי השרת לפני הקב"ה עליו לזקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל כי ראש
 הפסוק נאמר על משה שהיה קבור בחלקו של גד שנא' וירא ראשית לו וזהו גד
 שנטל חלקו תחלה כל השבטים כי שם חלקת מחוקק ספון כמו שחרגם אנקלוס
 ארי חמן באחסותיה משה ספרא רבא דישאל קביר וסוף הפסוק הוא גם כן
 על משה עשה לזקת ה' :

ירבעם חטא . לעשות עגנים כדי שתחקיים מלכותו בידו ולא יעלו לרגל
 בירושלים ורחוק המלכות לבית דוד והחטיא את הרבים שגרם לישראל חטאים
 גדולים שהיו עובדים עגלים והכל תלוי בו כאלו כל מה שחטאו ישראל חטאו הוא
 ומסך על חטאיו ועגש עליהם שנא' על חטאת ירבעם אשר חטא ואשר החטיא
 את ישראל לא אמר הכתוב על החטאת ירבעם וישראל אלא על החטאת ירבעם
 ואשר החטיא את ישראל שהכל תלוי בו כאלו לא חטאו ישראל אלא הוא חטא
 הכל וכן הדין לכל מחטיאי הרבים והחורק הזהירה על זה ואמרה ולפני עור לא
 תחן משול שהוא נדרש על משול הבירו להאמילו איסור ואומר לו שהוא היתר
 כמו שמכר בל' מחולין ובל' מע"ו :

כל מי שיש בידו שלשה דברים הפירוש לפי שבמשנה ראשונה לוי
 אלו מתלמידיו של אברהם אבינו . שנה לנו ההפך שיש בין משה רבינו ע"ה
 לירבעם בן נבט סמך לזה מה בין אברהם

חומלים על ממון עומדים לזכות אבל הם חומלים על ממון קרוביהם ואינם חלים שיחמו להחלסם על ממונם והיותם ככילי בהם שזהו פירוש עין רעה שהוא אוהב ממון :

יתנו אחרים והוא לא יתן . זה אינו רשע אחר שרעה שיחמו אחרים וזהו הוא טוב אבל לכליותו בממון אינו רוצה ליתן חס הוא עינו רעה בשלו והוא יוצר מגונה מהראשון :

יתן ויתנו אחרים חסיד . זה הוא המדיב אשר מדיבות יעדן והוא על מדיבות יקום . לא יתן ולא יתנו אחרים רשע . שאיך רוצה טובה העולם ועל זה נאמר וכילי כליו רעים הוא וזאת יעדן שבהרבים מתקבצים לעשות זדקה הוא יועדן לביעל לבטל מהשבתה הטובה והוא רשע . ופי' בנתיב דק' בנתיב דק' כי יש באלו המדות שאינם נחמים :

ארבע מדות בהולכי לבית המדרש .
 הולך ואינו עושה . שכר הליכה
 בידו . עושה ואינו הולך . שכר
 מעשה בידו . הולך ועושה חסיד .
 לא הולך ולא עושה רשע .
 הולך ואינו עושה שהוא עוסק בחור' ולא בגמיל' חסידים . ורבינו שלמה ז"ל פירשו לענין הלמוד שזה הוא ענין זאת המשנה בהולכים לבית המדרש וההולך ואינו שומע ואינו שונה ולומד יש לו שכר הליכה . עושה שהוא לומד בביתו ואינו הולך לבית המדרש יש לו שכר מעשה . הולך לבית המדרש ומשא ומתן שם זאת היא המדה שאין למעלה ממנה והיא מדה חסידים . ושאינו הולך ולא שונה בביתו זאת היא היותו רעה והיא מדה רשעים שכל מי שאפשר לו לעבוד בחורה ואינו עוסק עליו הכתוב אומר כי דבר ה' בזה כמו שאמר בפרק חלק ופירוש בהולכים לבית המדרש בהליכה לבית המדרש כי יש באלו המדות שאינם הולכים :

ארבע מדות ביושבים לפני חכמים .
 ספוג ומשפך . משמרת ונפה .
 ספוג שהוא סופג את הכל . משפך
 שמכניס בזה ומוציא מזה . משמרת
 שמוציאה את היין וקולטת את
 השמרים . נפה שמוציאה את הקמח
 וקולטת את הסולת :
 היא מדה חלשים שהיא טובה ואינה ביד האדם ואין בזה חסיד ורשע וארבע מדות יש בהם :

האחד דומה לספוג הוא ספוג היס שהוא מוכך המים בין עמרים בין ללולים והכל נשאר בו ואינו פולט מהם כלום כן יש ביושבים לפני חכמים מי

שהוא לבו רחב ומקבל כל מה ששומע ואין בו כח להבחין איזה לשון הוא עיקר
 זה אע"פ שהוא אפשר שיהיה מזהר לשמוע ואינו מאבד כלום ואינו חסס אחר
 שהוא סופג את הכל טוב ורע :

ורשני דומה למשפך ששומע על פי החביות למלאהם מהיין היוצא מהגת
 או על פי הנוד למלאה אותו שכן שהוא מקבל הכל ומכניס בזה ומוציא מזה כן
 זה האיש מקבל כל מה ששומע במהרה בין נכון בין איננו נכון ובה דומה לספוג
 אבל הוא מוציא הכל ולא נשאר בו כלום כן זה שומע ושוכח זה הוא מזהר לשמוע
 ומזהר לאבד ויותר טוב הראשון בענין למוד ההלכה אבל זה האחרון יותר טוב
 בענין דעות האמונה מוטב שיסכה הכל ולא ישאר בידו דעות האמונה מעורבות
 עם דעות הכפירה כן נראה לי :

והדלישי דומה למשמרת שנותנים על פי החביות שיכנס בה היין ללול וישאר
 השמרים במשמרת ורבינו שלמה ז"ל כתב כי זה טוב ממשפך שזה לא קלט כלום
 זה קלט קצת פסולת ורבינו משה ז"ל כתב בהפך ואינו אומר שדברי רבי
 שלמה ז"ל הם אמת בלימוד ההלכה שישאר בידו קצת לשונות יותר טוב משלא ישאר
 בידו כלום ודברי רבינו משה ז"ל הם אמת בענין דעות האמונה שיותר טוב שלא
 ישאר בידו כלום ולא שיסכה הדעות האמיתיות וישאר בידו דעות הכפירה והנה הם
 כוללים בזה לפי שטחם כי רבינו שלמה ז"ל מפרש כל זה בענין למוד ההלכה ורבינו
 משה ז"ל בענין למוד החכמה :

והרביעי דומה לכיפה שמקדיק בה סחטה הנטחנת וילאו ממנו הסובין שכן
 קליפות הסטה כמו שעושין לסטה הנלחחת במים והמורסן שמאכלין לתרגולין וישאר
 בה הקמח הלבן הדק מעורב עם הסלה הגס והוא החשוב ומעבירין אותו קמח
 בנפה דקה עד שלא ישאר בסלה כלום מהקמח כמו שהיו עושין במנחות שמכניס
 הגביר ידו ואם נדבק בידו מהלבן היה פסול למנחות כמו שמכר במנחות פרק כל
 קרבנות לבד כן התלמיד שמקבל הכל ואחר כך בורר הנכון משהיו נכון דומה לנפה
 המוציאה את הקמח וקולטת את הסלה וכן המדה היא היותר טובה שכולן ואם
 הוא מזהר לשמוע וקשה לאבד אין למעלה מזה ואשרי מי שזוכה לאחת המדה ואלו
 המדות הם כמו שאומרי' הפילוסופים כל חלקי הסותר שהמקבלים החכמה יש מהם
 מקבלים הכל וישאר בהם הגון ושהיו הגון ומיניו הכל אחר שמקבלו ויש שמיניו
 ההגון וישאר בו שאינו הגון ויש שמיניו שאינו הגון וישאר בו ההגון עוד יש מדה
 אחרת לא זכרה התנ"א והיא שאינו מקבל כלום ולא דבר בואת המנהג אלא
 ביוצאים לפי חכמים ואי אפשר בני שיושב לפניהם שלא יקבל כלום ובאבות
 דרבי נתן שנו ספוג מדרש הלכות ואגדות שהוא מוציא מוציא מעורבבין משפך
 כבולעו כך פולטו משמרת מוציא כל מה ששומע בבית המדרש וקולט דבר של הבטלה
 נפה קולט הכל מורסן סובין סולת קמח כן קולט הלכו' מדרש אגדות ומוציא כל אחד
 בפני עצמו ולפי הברייתא הוא משפך יותר טוב ממשמרת כדברי רבינו משה ז"ל
 ולא לענין דבריו עוד אמרו ספוג תלמיד ותיק משפך תלמיד טפש משמרת
 תלמיד רע נפה תלמיד פקח :

כל מחלוקת שרוא לשם שמים • הפירוש לפי שבמשניות הראשונות פי'
 מה שיש בין החסיד והרשע סמך להם •
 סופה לרחוקים • ושאונה לשם •
 באלו המשניות מה שיש בין מה הוא לשם

שמים ושאינו לשם שמים ומה שהוא מתקיים ושאינו מתקיים ומה בין המזכה את הרבים ללשם הוא מחטיא אותם ואין ספק כי המחלוקת המתקיימת היא רעה שהרי אמרו נועריקון מנה חרון לקו חכלית כלים כמו שזכר בילמדנו ומה זה שאמר שאם הוא לשם שמים שסופה להתקיים פי' רביו משה ז"ל שהדברים יתקיימו לפי שכיון שהמחלוקת היא לשם שמים אינו מחטין לסתור דברי חביריו אלא לדעת האמת והקב"ה מסכים על ידם שיתקיימו הדברים ואינו יודע לפי פירושו מה בין מחלוקת הלל ושמאי למחלוקת קרה ועדו כי כאן וכאן דברי האמת הם מתקיימן שהרי קרה ודברי נתקיימה שהיה חולק עליה קרה ודברי שמאי נחבטלו שאין בית שמאי במקום בית הלל משנה כמו שמכר בראש יבמות ובמקומות אחרים ואם נפרש הקיום לאשתי המחלוקת יבא הדבר כפשוטו שהרי הלל ושמאי נתקיימו וקרה ועדו אבדו. ואפשר לפרש סופה להתקיים שיודו זה לזה שאין מחטוין לזה זה את זה אלא להעמיד הדבר על צדו וכשיתקיימו ראיות האחד יחבטלו דברי

שמים. אין סופה להתקיים. איזו היא מחלוקת שהיא לשם שמים. זו מחלוקת הלל ושמאי. ושאינה לשם שמים. זו מחלוקת קרה וכל עדתו: כל אהבה שהיא תלויה בדבר. בטל דבר בטילה אהבה. ושאינה תלויה בדבר. אינה בטלה לעולם. איזו היא אהבה שהיא תלויה בדבר. זו אהבת אמן ותמר. ושאינה תלויה בדבר. זו אהבת רוד ויהונתן: כל המזכה את הרבים. אין חטא בא על ידו. וכל המחטיא את הרבים. אין מספיקין בידו לעשות תשובה. משה זכה וזכה את הרבים. וכות הרבים תלוי בו. שנאמר צדקת יי עשה ומשפטיו עם ישראל. ירבעם חטא והחטיא את הרבים. חטא הרבים תלוי בו. שנאמר על חטאת ירבעם בן נבט אשר חטא ואשר החטיא את ישראל:

האחר וכמו ששינוי חזרו בית הלל להורות כבית שמאי בפרק השולח וחזר רבי עקיבא להיות שונה כגון עזאי בתענית פרק אחרון. ואפשר לפרש שדברי שניהם יתקיימו האומר והמתיר לפי שאלו דברי אלהים חיים הם שכל אחד מביא ראיה לדבריו מהתורה ועל זה נאמר כולם נתנו מרועה אחד כמו שמזכיר בראשון מחגיגה ולפי זה אמרו בראשון מייבמות במחלוקת בית שמאי ובית הלל בנדה הבת חס היא מותרת שבת שמאי עשו כדבריהם ואע"פ שהיו במיהם ממזרים לפי שהוא מחייבי כריתות לדברי בית הלל לא נמנעו מלעשות כדבריהם והיו מודעי לבית הלל ופרשו מייסו ללמדך שהיה ביניהם אהבה ושלוש לקיים מה שגא' והאמת והשלוש אהבו כמו שמכר שם:

כל אהבה שהיא תלויה בדבר וכו'. נאשום המתחברים מפני שררה או שחפת ממון או אהבה איש לאשה מפני יופי ורצה לבא עליה כיון שהיא תלויה בדבר שאינו מתקיים גם האהבה תחבטל בהחבטל הדבר ההוא כמו שאירע לאמנון שהיה אוהב לתמר מפני יופיה כמו שגא' את תמר אחותי אני אוהב וכשנתמלח ראונו ממנה ובעל אותה בעלה אותה אהבה ולא עוד אלא שגא' אותה שגא' גדולה השגא' אשר שגאה מאהבה אשר אהבה זה אינו בכלל אהבה שהיא תלויה בדבר כי בהחבטל הדבר תחבטל האהבה אבל שמהיה שגאה ביניהם אינו מן הדין וגם

המטה לא המרה כן כי האהבה והשנאה אינם קמות שלא יהיה ביניהם אמצעי
 כי יש אמצעים שאינם לא אהבים ולא שנאים ושנאה אמתנה יהיה לה טענה יתר על
 ביטול הדבר והוא מה שאמרו בסנהדרין בפרק כהן גדול יומא נקשרה זו ועשאוהו
 כרות שפכה ואין זה בכלל אהבה המחבטת בהחבטת הדבר ואהבה דוד ליהונתן
 לא הייתה תלויה בדבר שהרי היה יודע שהמלוכה חסוב ממנו אליו שנא' אחיה תהיה
 למלך על ישראל ואני אחיה לך למטה והיה מן הדין לשנאוהו אבל היה אהב אותו
 אהבת נפש כמו שנא' כי אהבת נפשו אהבו כי כן ראויו לכל אדם שיאהבו אהבי ה'
 על כן אמר יפלא אחיה אהבתך לי מאהבת נשים כלומר אחיה היית אהב אותי
 יותר מאהבת אדם לשנאוהו שהיא תלויה בדבר ואהבתך לי לא הייתה תלויה
 בדבר . ויש מפרשים מאהבת נשים לבניהם או לבעליהן שהיא יותר חזקה מאהבת
 הזכרים :

כל המזכה את הרבים וכו' . המזכה את הרבים אין הדין מותן שיבוא הטא
 על ידו כמו שאמרו באהרן מיומא כדי שלא יהו תלמידיו בגן עדן והוא בגיהנם שנא'
 כי לא תעווב נפשי לשאול לא תחן הסיךך לראות שמה וכן המחטיא את הרבים אין
 מספיקין בידו לעשות תשובה כי הדין מותן שייעלו בפניו שערי תשובה שלא יהיה
 הוא בגן עדן ותלמידיו בגיהנם שנא' אדם עשוק בדם נפש עד צור יום אל יאמרו
 בו כמו שמכר שם :

משה וכה וזיכה את הרבים . שנתנה להם תורה על ידו זכות הרבים
 המקיימים אותה תלוי בו כאלו הוא עושה כל אותן מצות יתר על לקותיו וכן
 הדין לכל המזכה את הרבים כל מה שעושים ישראל הרי הוא כאלו הוא עשאו
 חכו שנא' לדיקת ה' עשה כשוכה את הרבים ועשה משפטיו עם ישראל וזה הפסוק
 דרשוהו חו"ל במסכת סוטה פרק ראשון על משה רבינו ע"ה בשעת פטירתו היו
 אומרים מלאכי השרת לפי הקב"ה עליו לדיקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל כי ראש
 הפסוק נאמר על משה שהיה קבור בחלקו של גד שנא' וירא ראשית לו וזהו גד
 שנטל חלקו תחלה כל העבדים כי שם חלקת מחוקק ספון כמו שפירשם אנקלוס
 ארי תמן בראשונה משה ספרא רבא דישאל קביר וסוף הפסוק הוא גם כן
 על משה שעשה לדיקת ה' :

ירבעם הטא . לעשות עגנים כדי שתחייים מלכותו בידו ולא יעלו לרגל
 בירושלים ותחזור המלכות לבית דוד והחטיא את הרבים שגרם לישראל הטאים
 גדולים שהיו עובדים עגלים והכל תלוי בו כאלו כל מה שחטאו ישראל הטא הוא
 ומוסף על הטאיו ועגש עליהם שנא' על הטא ירבעם אשר חטא ואשר החטיא
 את ישראל לא אמר הכתוב על הטא ירבעם וישאל אלא על הטא ירבעם
 ואשר החטיא את ישראל שהכל תלוי בו כאלו לא חטאו ישראל אלא הוא חטא
 הכל וכן הדין לכל מחטיאי הרבים והחורק האהירה על זה ואמרה ולפני עור לא
 תחן משול שהוא נדרש על משיל הבירו להאכילו איסור ואומר לו שהוא היחד
 כמו שמכר ב' מחולין ובא' מע"ז :

כל מי שישו בידו שלשה דברים הפירושו לפי שנמטה ראשונה לו
 אלו מחלמידיו של אברהם אבינו . שנה לנו ההפרש שיש בין משה רבינו ע"ה
 לירבעם בן נבט שמך לזה מה בין אברהם

עין טובה • ורוח נמוכה • ונפש
שפלה • וכל מי שיש בידו שלשה
דברים אלו מתלמידיו של בלעם
הרשע • עין רעה • ורוח גבוהה •
ונפש רחבה • מה בין תלמידיו של
אברהם אבינו לתלמידיו של בלעם •
תלמידיו של אברהם אבינו אוכלין
בעולם הזה • ונורחין עולם הבא •
שנאמר להנחיל אורחי יוש
ואוצרותיהם אמלא • אבל תלמידיו
של בלעם הרשע יורשין גיהנם •
ויורדים לבאר שחת • שנאמר ואתה
אלהים תורידם לבאר שחת •
אנשי דמים ומרמה לא ירצו ימיהם •
ואני אבטח בך :

אבינו ע"ה לבלעם הרשע ועוד לפי שהיה
מסדר הדברים שהם תלויים במספר
מעשרה לשבעה לארבעה סמך להם
המשל הוא שהיא המספר שלשה וכל אלה
הדברים הם מענין המסכתא שהיא משנת
חסידים ושלשה דברים אלו נחלפו בהם
הפירושים בין רבינו שלמה ז"ל ורבינו
משה ז"ל • ואי אכתוב פירוש רבינו
שלמה ז"ל לפי שמלאתי בילמדנו פרשת
בלק וחס פירשו ג' דברים אלו בבלעם
ומהם נלמדו אותם שהיו באברהם שהם
חילופיהן • ובאבות דר' נתן פירושם
באברהם כמו בבלעם והנה בבלעם
נאמר בו וישא בלעם את עיניו וירא את
ישראל שוכן לשבעיו והיה מיצר לעובתן
ורצה לקללם ולא עלתה בידו וברכס
ועל ברכה זו נאמר ויהפוך ה' אלהיך
לך את הקללה לברכה כמו שחבר בפרק

הלך ובחשנית וזו היא עין רעה שמיצר בעובתן של בריות כמו שאמרנו בפרק שנים
שרצים שדור משדורא לך ללא הימא לר עין אני וכמו עינו לרה בתלמידו חכמים
שבפרק הספיה כמו שפירשו בפ' שני • ובאבות דר' נתן סמכו זה אל הגה העם
היוצא ממזרים הגה כסה את עין הארץ נתקנה בהם שבע עכשיו היו הכל לריבין
לו ועכשיו נחפרסמה חכמת ישראל ונגלה קלוטו וכן נאמר בו מאן ה' לחתי לבלעם
עמסם שאין כבודי ללכת אלא עם אנשים גדולים ודבר זה נלמד ממה שכתוב ויוסף
עוד בלק שלוח שרים רבים ונכבדים מאלה חס הוא רוח גבוהה שהיתה בו גלוה
וגסות הרוח • וכן נאמר בבלעם אם יתן לי בלק מלא ביחו כסף חובב זו היא
נפש רחבה שהיה מתאוה לאסוף הרבה תמון למלא נפשו הרחבה כי הנפש היא
המתאוה כמו שגא' נפש רשע אותה רע ואפשר שיכנס בכלל זה תאוות הזמה כמו
שפירש הר"מ בזו"ל • וכבר אמרו בלעם בעל אחותו היה בראשון מברכות ובראשון
מע"ז ותנתן ענה לזנות בנות מואב • ויש ספרים הרבה שכתוב בהם נפש קרה
ושמא תיקון סופרים הוא לכמותו לנגאי • ובאברהם היו כל המדות האלו בחלוקה
עין טובה שהיה שמה בעובתן של בריות ומהנה אותם מנכסיו כמו שגא' טוב עין הוא
יבורך כי נתן מלחמו לל וידוע הוא נדיבותו של אברהם שאמ' מעט ועשה הרבה
שנאמר ואקחה פת לחם ועשה בן בקר רך ועוב וכן מר זה באבות דר' נתן ונתן
מעשר למלכי זקק ולעפרון נתן ארבע מאות שקל כסף ולא הקפיד על ממונו וזו
היא עין טובה הפך עינו של בלעם הרעה :

ורוח נמוכה • שהיה עניו מאד שגא' ואני עפר ואפר ואמר לשלשה אנשים
אל נא תעבור מעל עבדך אע"פ שגראו לו בדמות ערביי ולבני חת אמר גר וחושב
אני עמכם וכן מר זה באבוי דר' נתן • וחס הפך רוח בלעם שהיתה רוחו גבוהה
שהנמוך הפך הגבוה :

ונפש שפלה • באבות דרבי נתן למדו זה ממה שאמר ואני עפר ואפר וכבר

כתבתי שזה הוא בכלל רוח נמוכה . ויש לפרש נפש שפלה כי מחך שפלות נפשו לא היה רוח רביזי ממון כדי שיחשבה על הבריות ולה אמר למך סדום הרימותי ידי אל ה' אם מחוט ועד שרך נעל ואם אקה מכל אשר לך כי נפשו המתאווה היחה שפלה ולא התאווה כלל לרביזי הן כמו שגא' נפש ברכה תדושן וגאמר לדיק אובל לשובע נפשו . ואפשר שיכנס בזה מיעוט התאווה להשמים כמו שכתב רבינו משה ז"ל ועל זה אמר כי עתה ידעתי כי אשה יפת מראה את כי מחך לניעות שהיחה בו לא הכיר בה עד שראה בבואה שלה בנהר כמו שאכירו חז"ל בבראשית רבה ובשלוחו הגר כתיב וירע הדבר מאד בעיני אברהם על אדותו בן ולא על הגר וההפך בלעם שהיחה נפשו רחבה לא ישיענה הים הגדול שהשפלות לנפש הוא מועט אוחה מלהרבות ממון והוא הפך הנפש הרחבה שמבקש' למלאה רחבה . ק נראה לי להשוות אלה המדות שאין מפורשים בילמדנו באברהם לאותן שהם מפורשים שם בבלעם ולא ראיתי מי שפירש ק והאמת יורה דרו . עוד נראה לי כי נאמר זה לפי מה שהסכימו בו חכמי הרפואה שיש בראשם שלשה איברים ראשיים לכל הכוחות והם המוח והלב והכבד סימן להם מל"ך . והחושים הם מכווח המוח גדול שבכולם חוש הראות והמדות הנפשיות הם מכווח הלב כמו הגאווה והעממה והתאווה לתענוגים הגופניים הוא מכווח הכבד ואברהם היה שלם בכולם ובלעם הרשע היה הפכו ותלמות חוג הגוף יורה על שלימות יסוד הנפש על ק צוה אברהם לכן עין ובלעם הרשע היה הפכו נערד לגיהנם זה כפחור ופרח . תלמידיו של אברהם אבינו הם הדיקים האוחזים דרכו אוכלין העה"ל . שאלו הם מהדברים שאדם אוכל פירותיהן בעולם הזה ונוחלין העולם הבא שהקין קיימת להם לעולם הבא שגא' להנחיל אובדי יש פשטיה דקרא הוא להנחיל אובדי הרבה יש צדי . ובסדר טהרות במשנה בסוף עוקצין ובפרק חלק דרשו עמיד הקב"ה להנחיל לכל לדיק ולדיק שלם מאות ועשר עולמות ופירש רבינו משה ז"ל בפירוש המשנה שאפילו ישאר אדם בתענוג של שלם מאות ועשר עולמות יוחר הוא תענוג העולם הבא שאלו התענוגים הם תענוגי הגוף ואלו התענוג הוא בנפש ואין זה דומה לזה ואכינו זה ממלח יש שהוא הפך אין שהוא העדר יש הוא מקיום המתמיד ולפי פירושו זה המין אין לו בזה ענין . ואני אומר כי שבחות השנה הם מעין העולם הבא שהם ימי מנוחה וטאר ימי השבת הם ליגיעה ועמל וכחשלק מהשנה שהם שס"ה יום השבחות והרגלים ישאר שלם מאות ועשר ואלו הן שלם מאות ועשר עולמות שהקב"ה עמיד להנחיל לכל לדיק לעולם הבא כמנין יש שהיו כל ימות השנה מנוחה כיום השבת וחו שאמרו במסכת תמיד מזמור שיר ליום השבת לעולם הבא שכולו שבת ומנוחה לחיי העולמים וכן היא במסכת ראש השנה בפרק יום טוב של ראש השנה וכבר פירשתי זה בחלק שלישי מזה הספר . ואולרותיהם אמלא בעה"ל שגא' וימלאו אסמך שבע . להנחיל אובדי יש הם אברהם ותלמידיו שגא' זרע אברהם אובדי :

תלמידיו של בלעם הרשע . הם כל מי שלומד ממנו והולך בדרכו הרעה יורשן גיהנם ויורדן לבאר שחת . אע"פי שיש מהם אוכלין העה"ה ותלמידיו של אברהם אבל סופן לירש גיהנם נחלת עולמים שלא יהיו מלפצין ועולין וגם יורדן למדינה החתומה של גיהנם שהיא באר שחת והוא הפך העולם הבא כמו שאמרו בפ' חפלת השחר אני רך לחיי העולם הבא והם רצין לבאר שחת . ואפשר ג"כ שאף העה"ה אינן אוכלין אבל מחים בחצי ימיהם כמו שאירע בבלעם שלא הגיעו

שמחיו לחי ימי שמחיו בהם שבעים שנה שלא היה אלא שלשים ושלש שנים כמו
 שהוא כחוב בספר המינים ונמו שמר בפרק חלק • והוא שהביא ר'איה מהפסוק
 אשי דמים ומרמה לא יחלו ימיהם • ובלעם היה איש דמים שבטחו נפלו עשרים
 וארבעה חלף מישראל שנה' הן הגה היו לבני ישראל בדבר בלעם למסר מעל בה'
 על דבר פגור ורחי המגפה בעלת ה' • והיה איש מרמה כי במרמה הכשיל ישראל
 בעצמו שנאמר לכה איעך וחרגם אנקלוס אמלכיק מה דתעביד שאמר לו אליהם
 של אלו שנה זמה אפקירו בזוחים אליהם ועל ידי זנות יהיה בהם נגף כמו
 שמר בפרק חלק ובספרי • ואני אבטח בך הוא סוף הפסוק ועל ידי הבטחון בך
 חלויי מגיהנם :

הפירוש יש אומרים כי הוא רבי
 יואב בן דמא שהיה מעשרה הרוגי
 מלכות והוא בן אחותו של רבי ישמעאל
 כמו שמר בראשון מע"ו ובפרק שתי
 הלחם במנחות ובפרק אין דורשן ומשנה
 אלו בעלי משנה כגון ר' יואב בן חימא
 והבירו ולפי שהזכיר העולם הבא שהוא
 בן עין וגינה סמך לזה אלו הנוחלין

יהודה בן חימא אומר • הוי עו
 כנמר • וקל כנשר • ורץ כצבי • וגבור
 כארי • לעשות רצון אביך שבשמים •
 הוא היה אומר עו פנים לגיהנם • ובוש
 פנים לנן ערן • יהי רצון מלפניך יי
 אלוינו ואלחי אבותינו • שחבנה עירך
 במהרה בימינו :

בן עין וגינהם אע"פי שהעוהו היא רעה כמו שהזכיר אחרי זה וכן השפלות
 והחולשה הם טובים וכן העללה לקבץ ממון היא ג"כ טובה כמו שמכרו אלו הדברים'
 באברהם אמר יהודה בן חימא כי לריך האדם להשתמש במדות האלו והם העוהו
 והגבורה וכן הקלות והריעה לעשות רצונו של הקב"ה שהוא אבינו שבשמים מקל
 וחומר מאבינו • בשר הם ועל כן אמר אביך שבשמים • והגמר הוא עו פנים כי
 הוא ממור כמו הפרד שהוא בן חזיר היער וכן לביאה כי בעת יחס האריות
 הנקבה מנסת ראשה בסבכי היער ומהמה ותובעת הזכר והחזיר שומע קולה
 ורובע אותה וכשבא הארי ומואז אותו רועה להורגו והחזיר מכניס עצמו לתוך
 הגיט ומתלכלך כי כן דרכו של חזיר להתלכלך ולא הארי מתרחק ממנו כי הוא
 מלך שבחיות ומואס לכלוך ולפי שהוא ממור יש לו עוהו פנים לא מגבורה כמו
 האשה הזונה שנה' העוהו פניה כי אין העוהו אלא הפך הבושה כמו שמר בסוף
 זאת המשנה ולזה כל ממור הוא עו פנים לפי שמתערבים בו שני מינים כמשפט
 כל המורכבים כמו שידעו הרופאים אע"פי שאפשר שיהיה חלש • והגמר קל שבשפוח
 לעוף ולנחש עלי אהל כמו שנה' משרים קלו וגומר כשר יעוהו עלי אוכל וגומר
 כשר הם לאכול • והצבי קל ברגליו לרדך שנה' ועשאל קל ברגליו כחמד הצבאים
 לרדך על ההרים • והארי הוא גבור שבחיות שנה' ומאריות גבור וגומר ליש גבור
 צבחה וגומר כרע רבץ כחרי וכלביא מי יקימו • וריך האדם להיות עו פנים
 ולא יחביים לשאול כי אין הביישן למד וכן לא יחביים מלהקשות בפני רבו שנה'
 ואדברה בעדותך נגד מלכים ולא אבוה וכן היה אומר ילדות היחה כי והעוהו
 פני בנות הבבלי כמו שמר בפרק יש מוחלין ושהיה קל כנשר לחזור על תלמודו
 כדי שיהיה לכתחילה חורה ויגבה על כל חביריו כנשר המגביה לעוף יתר מכל העופות •
 ושהיה רץ כצבי שהם באה מזה לידו ימהר לעשותה כמו שאמר במכילתא
 ומרתם את המנות אל תקרי המנות אלא המנות אחרתם שלא יחמך המות

וקן בשני מיבמות ובפרק החולץ שהיו מטה לא משהין ושינו היו רך למטה קלה :
 ושיטה גבור כחרי לכבות את יצרו מהעבירות וכן שינו אי זהו גבור זה המטה את
 יצרו וכל זה כדי לעשות רצון אביו שבשמים הוא אור ילדו והוא אל מחוללו חללה
 לשאלו ולהקשות אחר זה לחזור על תלמודו אחר לעסוק במצות אחר לכבות את
 יצרו זה כל האדם ולכן נהיה יסודא בן תימא על אלה הארבע מדות וזמן להם
 דמיון מהבהמות והחיות והעופות כך נראה לי . ואמרו בפרק ערבי פסחים תנא
 דבי אליהו אע"פ שאמר רבי עקיבא עשה שבחך שול ואל תלמדך לבדיות פירוש
 ללוות מהם כדי להרבות בסעודה אבל עשה דבר מועט בחך ביתו מאי יכוו"ר
 פפא כסא דהרסנא כדחן יהודה בן תימא אומר וכו' כי לא לכל א"ר עקיבא
 אלא במי שהעשה דוחקת לו ביותר אבל ר"ך האדם לזר עלמו כמר וכמר
 לעשות רצון אביו שבשמים לכבוד שבתות ימים טובים חו של רבי עקיבא הביאות
 פרק כל כתבי :

הוא היה אומר עו פנים לגיהנם . זאת המשנה דלגוה מסדורי תפלות .
 עו פנים לגיהנם כשאינו עשה קן לעשות רצון אביו שבשמים אלא שהוא מעט
 פנים כנגד דבריו והוא לגיהנם כי הוא רשע שנאמר העו איש רשע בפניו ורשע
 הוא לגיהנם שנאמר יסובו רשעים לשאלוה . ובוש פנים לנן עזן שזכו סימן של
 זרעו של אברהם ביישין רחמים גומלי חסדים כמו שמכר בפרק הערל ובפרק
 המביא כדי יין אמרו כל המרחם על הבריות בידוע שהוא מורע אברהם אבינו
 ואם אינו מרחם הוא מערב רב וכן הדין למי שאינו בוש פנים וכבר שאלו להכנס
 ואמרו לו מהו הבשת אמר להם השכל ומהו השכל אמר להם הבשת ואמרו סימן
 הבנים הכשרים הבשת על פיהם והבשת הוא דרך החיים הארוכים ועל זה אמר
 החנא כי בוש פנים לנן עזן לפי שהוא סימן שהוא מורע אברהם ומחל בן עזן
 כמוהו כמו שנאמר להנחיל אובדי יש ותחס דבריו בחפלה שיבנה עיר ירושלים
 במהרה בימינו כלומר כמו שהנחתנו זאת המדה קן יכי רצון שחבנה וכו' מכאן נראה
 שיהיה בן תימא היה אחר הסורבן :

הוא היה אומר : בן חמש למקרא : הפירוש הוא היה אומר שמואל
 בן עשר למשנה : בן שלש עשרה הקטן : בן חמש למקרא כל השנים הללו
 למצות : בן חמש עשרה לחלמוד : הם שלמות והרואה בן שלש עשרה
 בן שמונה עשרה לחופה : בן עשרים למצות שהם שלש עשרה שלמות וביים
 לרדוף : בן שלשים לבח : בן ארבעים ראשון משנת ארבע עשרה נחמייב במצות
 לבינה : בן המשים לעצה : בן ששים כמו שמכר בפרק מי שמת ובפ' בא סימן
 לזקנה : בן שבעים לשיבה : בן שמונים ובאחרון מיומא ודבר זה נלמד מן הערלה
 לגבורה : בן תשעים לשוה : בן מאה שהיא אסורה לשלש שנים אפי' בהנאה
 כאלו מת ובטל מן העולם : וברביעית מותרת על ידי פדיון ובחמישית
 חאלו את פרוי להוסיף להם תבואתו חאכלו את פרוי להוסיף להם תבואתו
 חו אסמכתא היא בויקרא רבה ובילמדנו חו אסמכתא היא בויקרא רבה ובילמדנו

אבל בגמרא אמרו בפ' לא יספור ובכתובות פ' גערה שנפתח' אמר ליה
 רב לרב שמואל בר שילת שהיה מלמד תינוקות בציר משיה לא תקבל מכאן ואילך
 קבל וספי ליה כחורא כי חמש שנים ראשונים עדיין הוא רך ואין מעילין עליו
 אימת הרב ואביו תלמדו בחך ביתו חורה איה לנו ושמע כמו שמכר בסוכה פרק

לולב הגזול ובפרק נערה אמרו אמר אבוי אמרה לי אם בר שיח למקרא בר עשר למשנה והיה נראה כי אין זה כדברי המשנה על כן היו מפרשין בר שיח למקרא כיון שזכרנו בשנה שש מה הפירוש אינו נראה שכל שנים המכריס כאלו הם שלמות על כן נראה שהמשנה דברה שאביו מלמדו מקרא בחוך ביתו ואמרה לי אם לשלחו לבי רב אחר שהרגילו אביו שנה אחת בבית ואפשר לחלק בזה בין ברית לחלות כמו שחלקו שם בגמרא שהברית לחמש והחלות לשש :

בן עשר למשנה . שכן מצינו בלויים שכתוב אחד אומר ומבן עשרים וחמש שנה וכתוב אחד אומר מבן שלשים שנה הא כיצד בן עשרים וחמש לחיובך בן שלשים לעבודה מכאן לחלמיד שלא ראה סימן יפה במשנתו חמש שנים שוב אינו נראה כמו שמכר בחולין ובספרי אם כן זמנו הוא מבן חמש למקרא וללמוד משנה כשיהיה בן עשר :

בן שלש עשרה למצות . למדנו משמעון ולוי שכתוב בהם אחי דינה איש חרבו ואחות היום בני שלש עשרה שנה היו שיעקב עמד בבית לבן עשרים שנה שנאמר זה לי עשרים שנה בביתך ואחר שבע ראשונים נשא לאה וילדה לו בניס ובשתי שנים נולדו לו ראובן שמעון ולוי לפי שכל עיבורן היה לשנה חדשים יום אחד וכשחלק שבע שני העבודה ושתי שנים מלידת שלשה בניס נשאר ו"א שנה ללוי השלישי ונאמר ויעקב נסע סוכות בקיץ ויבן לו בית בחורף ולמקנהו עשה סוכות בקיץ הרי כאלו ו"א חדשים ושנה חדשים עשה בדרך הרי כאלו שנים ו"א הרי כאלו ו"א שנים ואלו נקרא לוי איש . ובמדרש עם זו יצאתי לי חלתי יספרו בגימטריא ו"ו שלש עשרה שנה ואלו חלתי יספרו . ועוד כי בזמן הזה ראוי להוליד ונקרא איש כמו שמכר בפי' בן סורר ומורה חס הלכה למשה מסיני כי פרקי בן ובת הם הלכה למשה מסיני כמו שמכר בדה בפרק יולא דופן :

בן חמש עשרה לחלמוד . שבתוך חמש שנים שהחיל ללמוד המשנה מתחלה עשר עד סוף חמש עשרה ידע המשנה שזה הוא השיעור לחלמיד הרואה סי' יפה בחלמודו ואלו יעסוק בחלמוד שהוא פי' המשנה כי כן היה מנהגן חמש שנים לומד ארבעה ועשרים וחמש שנים שאלו סדרי משנה ואח"כ עוסק בחלמוד ובגמ' :

בן שמונה עשרה לחופה . כנגד שמונה עשרה אדם הכתובים בפרשה מן ויאמר אלהים נעשה אדם עד ויבן ה' אלהים את הללע ואם האמר תשע עשרה הם הוליא אדם לגופו והשאר לדרשה ויש אומרים והוא כחתי יולא מחופתו הוא בגימטריא שמונה עשרה והוא אשה בבחוליה יקה :

בן עשרים לרדוף . כי חמש שנים למד תלמודו שכן הוא אומר הלל כחבתי לך שלשים במועצת חמש למקרא חמש למשנה חמש לחלמוד והיינו עשרים ואח"כ מחזר על תלמודו שהרי למד כל אורנו והיינו בן עשרים לרדוף שירדוף אחר תלמודו . יש מפרשים בן עשרים לרדוף אחר מונותיו שיש לו ריחים בואתרו שכבר נשא אשה והוליד בניס בשתי שנים וכבר עסק בחורה ועשה יעסוק בדרך ארך . ויש מפרשים בן עשרים לרדוף אותו מן השמים שאין בית דין של מעלה מענישין עד עשרים שלא נעשו דור המדבר אלא אותן שהיו בני עשרים ומקרא מפורש הוא . ובשנת פרק רבי עקיבא אמרו ימי שנתינו בהם שבעים שנה דל עשרין דלא עבדח ומפני עושה המחלוקת הוא שנעשו' בידי שמים אפילו הקטנים כמו שנעשו במחלוקתם של דתן ואבירם אפילו טפס אבל בשאר עבירות בית דין של מעלה מענישין בני ו"א שנה ובית דין של מעלה מענישין בני עשרים שנה כמ"ס רש"י ז"ל בפרשת קרח :

בן שלשים לכה • מלויים שמצן שלשים שנה היו מקימין המשכן ומפרקין אותו וטועמין העגלות ונותאין בכתף :

בן ארבעים לבינה • כמו שאמרו בראשון מע"ז ללא קאי איניש אדעתא דרביה עד ארבעין שנין כמו שמצינו במשה שלא רמזה להם לישראל עד ארבעים שנה משנתנה תורה שהרי הפסוק אומר מי יתן והיה לבנים זה להם ליראה אותו כל הימי' והשיינה אמרה אותו ועד שנת הארבעים אמר להם ולא יתן לכם לב לדעת מכאן שאין אדם עומד על דעת רבו עד שלומד לפיו ארבעים שנה :

בן חמשים לעצה • למדנו מן הלויים שגא' ומצן חמשים שנה ישוב מלצא העבודה ולא יעבוד אלא מה יעשה ושרת את אחיו לכת להם ענה :

בן ששים לוקנה • במס' מועד קטן צ"ל ולא מנלחין אמרו מת לששים שנה זו מיתת כל אדם ודור המדבר היו בני עשרים והיו במדבר ארבעים שנה הרי שמתו לששים שנה וכן אמרו בירושלמי במס' בכורים ואמר מר זוטרא מאי קראה תצא בכלל אלי קצר בכלל בנימטריה ששים הוא :

בן שבעים לשיבה • מדוד שהרי שני חייו שבעים שנה וכחוב בו וימת בשיבה טובה בדברי הימים וא"פ שכל שנותיו של שמואל הרמתי לא היו אלא חמשים ושנים שנה ונאמר בשמואל ואי זקנתי ושבתי כבר פירושו זה בראשון מחגיגות לפי שקפלה עליו זקנה שלא יהיו הבריות מרנינין עליו שמה בחור והקב"ה היה רואה להמליך דוד ושימות שאל ושמואל לא היה רוצה שימות בחייו ולפי זה קפלה עליו זקנה כאלו היה בן שבעים ולזה אמר ואי זקנתי ושבתי • וזו היא הזקנה העבדית שימות האדם שבעים שנה שגא' ימי שנותיו בהם שבעים שנה ואז נראית באדם השיבה והם השערות הלבנות כי הכה כבר הוא תשום ואינו יכול לעכל המזון וגשאר במעיו בלתי מעוכל והפך ללבן כמו הלחם המחעפש שעולה בו חלודה לבנה והשערות הם שואבות מאותו לובן כמו הירקות שגואב' המים והשפכות השערות מפני זה משחרות ללובן ועל כן היה שער לבן סימן עומאה בנגעים כי אין הלובן אלא מחמת תשום כה שיש באדם מפני זקנה או חולי וכבר נמלאו אנשים הלבין שער ראשם מפני חולי וכשהבריאו חזר כמו שהיה כי הלובן אינו אלא מפני חולשה ולזה מתחלה השיבה בלדעים שהוא מקום חלוש מאד עד שהמכה להבירו בלדעיו ומיתתו • ולאמרים חכמי העכו"ם כי לא תמלא השיבה כי אם בבני האדם אבל בבהמות והחיות אינה נמלאת שיהפך שערם ללובן מחמת זקנה • ויש אומרים כי הסוס המלא בו השיבה והגורילא היא הפך שמתהפך מלובן לשחרות מפני זקנה • והיי ימי האדם שבעים שנה כי הוא מספר שבעה על ששים עשר על עשרה כי השנה מחוברת מששים עשר חדש לפי שכלל חדש עומדת החמה בחול אחד וכשהקיפה שנים עשר חולות נגמרה השנה וכשמשמשו שבעה כוכבי לכת כל אחד שנה היו שבע שנים ולזה נבחרה שנה השמטה לשנה השביעית וכששמטה כל שמטה עשר שנים כנגד עשרה רקיעים שגא' כי אראה שמיך מעשה אלבעותיך שהם עשר מנין האלבעות אז היו שבעים שנה וכן מצינו מספר השבעה משמש בכל גבולי החליים והוא מעמין זה שהשביעיות מולס לפי תשמים שבעה כוכבי לכת היו ימים או שנים או עשירות שנים • ובדורות הללו כבר חלשו כחות האדם בשבעים שנה ואלו הן החיים הטבעיים ואלו היה כה האדם יותר חזק היה אפשר שיגיע לשבע מאות שנה שהוא עשר פעמים וכן היו שנות הראשונים לפי שגולדו מאדם שלא יבצא מטיפה סרוחה כמונו אלא עשר מן האדמה והיה כמו חזק מאד והיו שבע מאות שנה ויותר דרך זרות כמו

שנתינו היום מגיעים לשמונים דרך זרות כמו שנא' ואם בגבור' שמונים שנה וכבר
מזינו למך שחיה שבע ושבעים ושבע מאות כולם שביעיות כי זה הוא המספר
הטבעי ואם יש יותר או פחות הכל הוא שומר זה המספר זה נראה לי סיבת אריו'
ימי הראשונים. ורבינו משה ז"ל אמר שהיו היחידים ההם בלבד מתנהגים בהנהגת
הבריאות וזהו היו מתקיימים כל כך. ורבינו משה בר נחמן ז"ל חלק עליו ואמר
שאי אפשר להנהגה להוסיף משבעים לחשע מאות והוא ז"ל נתן טעם לדבר לפי
שהאזיר היה זך ואחר המבול נתקלקל וגם זה רחוק שיגרום קלקול האזיר כל
זה השינוי וגם ראיו' שהולדים אחר המבול היו הרבה. וח"ל צבראשית רבה נחמו
טעם לאורך הימים מפני התקופות והחשבות והמלות כי התקופות והמלות
המלות אריכה זמן מרובה לדעת מהלכי המלות ולולי אריכות הימים לא היו
מגיעים אל זה. זה אמת הוא ויותר נכון מהכל ולפי ששורש כל אלו הדברים
הוא מספר שבע' אמרו ח"ל שזה אלפי שני היו עלמא וחד חרוב כי החלף האחד
לעולם כמו עשר שנים לאדם. ודע כי חכמי הטבע אומרים כי הזמן אינו דבר
אחר אלא מספר התנועה כי יום אחד הוא שיעור תנועת הגלגל המשלים היקפו
ביום אחד וכן שאר הזמנים שיעורם כשיעור התנועה ועל כן מי שאינו מרגיש
בתנועה אינו מרגיש בזמן כמו מי שהוא מתעסק בשחוק ובדברים המשעשעים אותו
ידמה לו שהיום קצר הפך החולים ואשר הם מצטערים ידמה להם שהלילה ארוך
כמו שאמר הכתוב מהי אקום ומדד ערב ואמרו ח"ל בלמדנו על הכתוב שאמר
בזאלה שנות בימים הרבים ההם שהיו ימים של לער מפני הגלות וכן בימים רבים
של זכה מפני שפורשה מצבלה וכן בימי' רבים של רעב שהיה בימי אליהו שלא
היה אלא שנה שלימה וחדש מנאן וחדש מנאן כמו שחכר בירושלמי פרק חוקת
וקרא בו הכתוב שלש שנים לפי שהיו ימים של לער לפי שהיו כוספים מהי יעבור
אותו זמן ולפיכך בו ומי שאינו מרגיש בתנועה כגון אלו הנשקעים בדברים המענגים
אוחס ידמה להם הזמן הארוך זמן קצר ולא יפעל בהם הזמן כלום. כמו שספרו
הפילוסופים על אנשים אלהיים נשקעים בשינה בחדר רודי"ש בהדבקים בשלל
הפועל שלא הרגישו בתנועה ולכן לא הרגישו בזמן כי הזמן מקרה נמשך לתנועה
וקן הזכירו ח"ל על חושי המעגל שנשקע בשינה שבעים שנה ולא הרגיש התנועה
והזמן לא פעל בו כלום כאלו לא היה אלא שינה של לילה אחת. זה היה
ענין משה רבינו ע"ה בעומרו בהר ארבעים יום וארבעים לילה כי מרוב
התענוג שהיה לו מלימוד התורה מפי הגבורה לא הרגיש בתנועה והזמן לא
פעל בו כלום ולא רעב ללחם ולא נמא למים חכה לקירון עור פנים הפך הרעב
שמתכרמין פניו ושם אחו קירון טבעי לא מקרה עד יום מותו שנאמר בו לא
כהתה עינו ולא נם לחה ובמדרש תנחומא רמזו שמה רבינו ע"ה לא היה מרגיש
בזמן חכו שאמרו מתי היה יודע משה אימתי יום ואימתי לילה אלא כשהקב"ה
מלמדו תורה שבכתב ידע שהוא יום וכיוצא בזה אמרו בזאלה שנות רבה חכו ענין
אליהו ז"ל שהוא עדיין חי וקיים לפי שהוא בשמים עם המלאכים למעלה מהתנועה
וכיון שהוא למעלה ממנה הוא למעלה מהזמן והזמן אינו פועל בו חכו סיבת קיום
אנשי התהייה בעולם שכולו ארוך והאם יוכלו להיות מהם אמן :

בן שמנים לגבורה. זהו לשון הכתוב ואם בגבורות שמונים שנה שאם כחו
של אדם הוא חזק יגיע לשמונים וכתבו חכמי הטבע כי סיבת ההייה התמידית
שלימה משמית שיבת שמעון אחר ראובן ולוי אחר שמעון וכן לעולם היא התנועה

הראשונה היומית כי זאת התנועה היא נמלאת בעמין אחד וסיבת ההוייה וההפסד היא הויית ראובן והפסדו היא התנועה שיש לשמש בגלגלו לפי שאינה בעמין אחד אלא פעם יקרב ממנו בהיותו במזלות השפויים ופעם ירחק ממנו בהיותו במזלות הדחויים ואזו רואים כי בקרבנו ממנו נעשים ההויית והאחמים מחיבשים על ק יראה שומן הבהרות והגדול הוא שזה לזמן האקנה והירידה ולפי שהרופאים אומרים שהגדול הוא עד חמש ושלשים שנה יהיה זמן הירידה עד שבעים שנה אם אין שם סיבות מקרייות מהפסד אדיר או הנהגה רעה ואפשר שיח' יותר משבעים שנה בטוב ההנהגה ועל זה אמר התנא בן שמונים לגבורה וזה שאמרו הטבעיים אמת הוא כי אנו רואים שומן העיבור משוער הוא בתנועת הלבנה בן קץ האדם הוא משוער בתנועת השמש וכבר פירשתי יותר למעלה ממה שפירשתי הם טעם למה היה קץ האדם מקיף בשביעיות וגם פה שחלקו המיחה ללשנה מינים מיחה טבעית ומיחה אלהיית והיא מיחת מגפה ומיחה מקריה והיא בפשיעה האדם בעלמו מקרא מלא הוא שגא' חי ה' כי אם ה' יגפנו או יומו יבא ומת או במלחמה ירד ונספה אם ה' יגפנו הוא ההפסד באדיר יומו יבא ומת היא מיחה טבעית והוא הקץ הקצוב לפי טבעו או במלחמה ירד ונספה מיחה מקריה בפשיעה ורוע ההנהגה וכן פירש בעל הכוזב ז"ל :

בן חשעיים לשוח • הולך שהוא וכפוף • ויש מפרשים לשון שוחה עמוקה לשון קבר • ויש מפרשים לשון חפלה כמו לשוח בשדה בס"ן שאין לו עסק אלא בחפלה • ופירש רבינו יונה ז"ל ב ספר שערי דק כי כונת התנא בהזכירו זמני האקנה הוא להעיר אהן לאדם שיתעורר בתשובה כשיראה שהוא בא בימים וקרוב לבא עתו וימיו לא ימשכו ולא יהיה מאותן שגא' עליהם גם שיבה זרקה בו והוא לא ידע ואמרו כי פילוסוף אחד כשראה לובן שערך אמר אלו הם שלוחי המות :

בן מאה האלו מת ובשל מן העולם • שלא נשארה בו לחלוטית וכמת הוא בחייו וכל זה בדורות הללו בלבד וכן על כל הטבע אבל על כל הרעון האלהי אפשר להוסיף על הקץ הקצוב כדעת מי שאומר זכה מוסיפין לו כמו שמכר בפרק החולץ ויש ללמוד ממה שאמר בן ששים לוקנה בן שבעים לשיבה דין מדיני החורה כי לדברי אנקלוס שהוא מתרגם מפני שיבה תקום מן קדם דסבר באורייתא חכו יניק וחכים אם בן והדרת פני זקן נדרש לזקן אשמאי פירוש בור מתרגומו של אנקלוס והאדמה לא תשם ורעאל לא תבור וכשהגיע לששים כרי הוא זקן וחייבים לעמוד מפניו ולדברי איסי בן יהודה שדורש יניק וחכים מן והדרת פני זקן שאין זקן אלא מי שקנה חכמה ומפני שיבה כל שיבה במשמע אם בן איתו חייב לעמוד מפני זקן שלא למד חכמה עד שיביא בן שבעים שאין קרוי אית שיבה אלא בן שבעים :

בן בג בג אומר הפוך בה • והפוך בה • רבולא בה • סוב ובלה בה • ומנה לא חזוע : בן הא הא אומר • לפום צערא אגרא :

פרק אחד עם הברייתא שקורין בשבת ששית והוא פר' שני חכמים • ובמקומות אלו נהגו לקרות מסל' זו אחר עלתה עד אב וקורין וחרין אחר שמשלימין חלת המשל' שהיא בלשון ארמי' לא ידענו למה כי על דאטפת טעוף הם דברי הלל שהיה בבל.

ולשום ארמי' ובן דוכרין ובן מוקבין ושאר תנאי כתוב' שהם בפי' נערה שנחפחה
ואם אביר ולא אעביר שהוא בפרק המקבל שהוא במשנה הס' לשון השטרות שהיו
כוחבין בלשון ארמי יתכמו שמוכיח בהרבה מקומות בתלמוד אבל משנה זו לא ידענו
למה נכתבה בלשון ארמית . ומאז בן בג בג ובן הא הא היו מבבל כהלל .
ובמסכת ערוות יש משנה בלשון ארמית העיד יוסף בן יועזר איש לרידה על אייל
קמלא דק וכו' והביאה בראשון מפסחים ובשני מע"ז ולא מצאנו אלו התנאים בשום
מקום אלא בן בג בג בצבא קמא פרק המיטת ובערסין פרק אין בערסין ובפרק
בכל מערבין ובפרק החללת ובפסחים פרק מי שהיה טמא ובבבבאות פרק ראשון
והיה שמו יוחסין בן בג בג כמו שמכר בראשון מקדושין והיה אומר הפך בחורה
והפך זה שזה הוא פירוש סלסליה כמו שאמרו בראש השנה פרק ראוהו בית דין
ובמגילה פרק שני לא הווי ידעו רבנן מאי סלסליה ותרוומך . שמעוה לאמתייה
דדבי דלמרה להסוה גברא דהוה מהפך בחייה עד מאי אחיה מסלסל בשערך וכו' :
דבולה בה . שהכל תמלא בה ובכל שעה תמלא בה חדושים וכמו שאמרו
פרק ט"ד מערבין למה נמשלה חורה לתאנה מה תאנה זו כל זמן שאדם מתמשש
בה מולא בה תאנים כך החורה וכן אמרו גס למה נמשלה החורה לדד מה הדד
סוה כל זמן שהתינוק מתמשש בו מולא בו חלב כן החורה כמו שהכר גס :
סיב ובלה בה . גס עד זקנה ושיבה לה תשובנה . סיב לשון זקנה חרוס
זקן סיב . ובלה לשון יבלו בחיירי בישיעה :

ומינה לא הוועי . אפילו למדת כל החורה טולה אל תאמר כמו שאמר בן דמא
לרבי ישמעאל איני שלמדתי כל החורה מהו שלמד חכמה ויית אמר לו לא ובדוק
שעה שאינה מן היום ומן הלילה כלומר שאין שם שעה מותרת לעסוק בחכמה אחרת
וזלתי חכמת החורה שנה' והגית בו יומם ולילה וכו' כל הזמן ולא החירו לעסוק
באחרת חכמה אלא בבית הכסא או בבית המרחץ שאסור להרהר בחורה כמו שמכר
בפי' שתי הלחם במנח' . ומה שהגו היתר בזה הוא לענין לאת אפיקורוס
כמו שהארכתי למעלה בפרק שני . ויש ספרים שכתוב בהם סיב ובלה בה ובה
תחוי ומינה לא תווע שאין לך טובה הימנה וכתבו זה במשנה מברייחא דאבות
דדבי נתן :

בן הוא הוא אומר . בא להסלים דברי בן בג בג שאם תיגע בחורה יש לך
שכר שלא תאמר הריני יודע כל החורה ולמה אני עמל בה יותר ועל כן אמר כי
לפי הער גדול יהיה השכר גדול . ובאבות דרבי נתן שם משל לשוכר סוס למקום
קרוב בשכר מועט ולמקום רחוק בשכר הרבה לפי הטורח השכר . וזהו שאמרו
בסוטה פ' היה נוטל ח"ר יוחסין למדנו קבול שכר מאלמנה שאמר לה למה היתה
באה להתפלל בבית הכנסת שלו הרחוק מבייתה ומנחת בתי כנסות הקרובים
לבייתה ואמרה לו ולאו שכר פסיעות יש . וכל שק מי שטורה לחזור בלימודו שיש לו
שכר גדול לפי הטורח ח"פ שכר למד . והטעם בזה שכיון שפירש האדם מן
החורה אינה מתקיימת שנה' התעייף עיניו בו ואינו כמו שדרשו ח"ל במגילה
ובסוטה פרק אלו נאמרין . וכן בראשון מברכות אמרו אגרא דפרקא רהטא אגרא
דכלה דחקא לומר כי עיקר השכר הוא מפני הער ובפי' קמא דהגיגה אמרו אינו
דומה שונה פרקו מאה פעמים לשונה מאה ואחת ולא ולמד משוק של חמורים
עשרה פרסי בוחא חד עשרה פרסי בתרי זוזי כן השונה פרקו מאה ואחת יש לו
שכר כפול על אחת ששונה פרקו מאה פעמים מפני חוספת פעם אחת . ורבינו

משה ז"ל פירש זה לענין הכובש את יצרו לפי האצער שיש לו בכבישתו היצר המחלואה לעבירה יהיה לו שכר והוקשה לו בזה כי זה האיש המחלואה לעבירה גרוע הוא שהרי הכתוב אומר נפש רעה אותה רע ויחזר מעולה הוא מי שאין יצרו מתגבר עליו כי זה קורין הפילוסופים נפש טובה כי שורש יצירתה הוא טוב ולא מחלואה כי אם לעשות טוב והוא הטעם פשרה ביניהם כי הדברים אשר הם בעלמם רעים כגון רצוה ופנימות דמים וגנבה והם דברים שנקראים משפטים המחלואה להם הוא באמת רע והדברים שהם מעלמם טובים ואינם רעים אלא מפני שאסרה אוחס תורה והם הנקראי' חוקים בזה אם היצר הוא מחלואה להם אינו רע והכובש יצרו בהם יש לו שכר והביא ראה מספרי שאמרו שם רבי שמעון בן גמליאל אומר אל יאמר אדם אי איפשי לאכול בשר בחלב אי איפשי ללבוש שעטנז אי איפשי לבא על הערוה אלא איפשי ואבא שבשמים גור עלי ואלו הדברים הם חוקים . והבא על הערוה בכאן הוא לישא אחרתו שאין בזה רע אלא מזד המנוה ולא אמר איפשי לרצח איפשי לגנוב שאלו הדברים המחלואה להם באמת הוא רע אבל החוקים כאכילה בשר בחלב ולבישת שעטנז שהיצר הרע ועכו"ם משיבין עליהם למה נאמרו בזה אם היצר הרע מחלואה להם והוא כובש את יצרו הרי הבדלה זו לכבוד האל ית' כמו שלמד זה ממה שכתוב ואבדיל אחכם מן העמים להיות לי שתייה הבדלתיכם לי ועל זה יש אל הכובש יצרו בהם שכר גדול ועל זה אמר בן הא הא לפוס לערא אגרא . וראויה היתה חתימת מסכתא זו מדברי בן בג בג ובן הא הא :

עו פנים : רבי אליעזר אומר ממזר : הפירוש שינוי במסכת כלה אמרו לו רבי יהושע אומר בן הנדה : רבי עקיבא אומר ממזר ובן הנדה : רבי יעקב אומר אף לא עמדו אבותיו על הר סיני :

חגלה לי את הדבר אני מביאך לחיי העולם הבא אמרה לו השבע לי והשבע לה וביטל בלבו אמר מה טיבו של זה אמרה לו כשנכנסתי לחופה פירשתי מדה ופירש ממני בעלי ובעלמי ששביני אמרו ברוך שגילה סודו לעקיבא בן יוסף שאמר סוד ה' ליריאו לפי שהעצה פניה להבעל באיסור ילא ממנה זה העו פנים הממזר וממזר הוא הבא מחייבי כריתות ומיתות בית דין חוץ מהמדה כמו שנתבאר בפ' האומר בקדושין וביבמות פר' החולץ :

רבי יעקב אומר אף לא עמדו אבותיו על הר סיני : לפי שבהר סיני נאמר ובעבור שהיה יראתו על פניכם לבלתי חטעו שחבו בישינים וכל מי שעמדו אבותיו על הר סיני הוא ביישן מה שהוא עו פנים אינו מאותן שעמדו שם וכן אמרו במסכת נדרים בפ' ואלו מותרין :

ועל כלם אליהו כותב והקדוש ברוך הוא חותם ואומר אוי לו לפוסל את זרעו ולפוגם את משפחתו ולנושא אשה שאינה הוגנת לו אליהו כופתו

הפירוש ברייתא זו הביאה בקדושין בפ' אחרון ובגמרא הוא שאמרו ואמר שמואל ובמומופוסל כמו שכתוב בסדורי תפלות . ופירוש זאת הברייתא מה שהוכיח בזה אליהו ז"ל הוא מפני שהוא

והקדוש ברוך הוא רוצעו וכל · מלאך־הברית המזקק המשפחות מהפסולים
 הפוסל פסול ואינו מדבר בשבחה ומזקק בני לוי תחלה מהחללים כמו שהוא
 של עולם · ואמר שמואל ובמומו פוסל :
 חזוב בספר מלאכי :

וּפּוֹסֵל אֶת זֵרְעוֹ · הוּא הַמֵּשָׁח
 מִמִּזְרַח וְגוֹיָה וְשִׁפְחָה הַפְּסוּלוֹת מִן הַחֹרֶה
 שְׂהוֹלֵד מִמִּזְרָ וְעַבְדִּים וְעַבְדַּת פְּסוּל
 לְבַב בְּקָהֶל :

וּפּוֹנֵם אֶת מִשְׁפַּחְתּוֹ · הוּא כֵּהֵן הַמֵּשָׁח שֵׁים הַחֹסְרוֹת לְכַהֵנָה שֶׁרַע
 מֵהֵם חָלָל וּפְגוּם וְנִשְׁחָף אֵשֶׁה שְׂאִינָה הַזּוֹנָה לוֹ כִּגּוֹן הַמֵּשָׁח בַּח עִם הָאָרֶץ צַעַל
 עֲבִירוֹת מִשְׁמַשְׁחוֹ דָּהָ וְאֵע"פִּי שֶׁאֵין מִמִּזְרָח מִן הַגֵּדָה הוֹלֵד לֵאִינוּ הַגּוֹן שֶׁל אֱלוֹ אֱלִיָּהוּ
 כּוֹפֵתֵן וְהַקְב"ה רוֹעֵן לְהַלְקוֹתֵן עַל שֶׁעָבְרוּ בְּלֵאלוֹ וְחִיבִין מַלְקוֹת :

וְכֹל הַפּוֹסֵל אַחֲרֵים בִּידוּעַ שֶׁהוּא פְּסוּל · כִּגּוֹן אֲחֻזַּת שְׁאֵמֵר מֵאֵן הוּא דִין
 בְּרֵי שׁוֹיִסְקִיל דְּשִׁקִּיל בְּשֵׁרָף תִּקְמָאֵי וְאֵמֵר זֶה עַל רַב יְהוּדָה בְּרֵי יִתְקַחֵל וְהִיא קוֹרָא
 לְאִיִּשֵׁי עֲבָדֵי וּמֵלָא שֶׁהִיא עֲבָד שִׁמְחוֹךְ שֶׁהוּא פְּסוּל רוֹעָה לְפְסוּל בְּשֵׁם רַע הַכַּשְׂרִים
 כְּדִי שִׁיְהִיו סֹלֵם נִקְרָאִים בְּשֵׁם פְּסוּל כְּמוֹהוּ וּלְפִי זֶה אִינוּ יוֹסֵל לְסַפֵּר בְּשִׁבְחַת הַעוֹלָם
 אֲלָא בְּפִגְמֵי · פִּי' שׁוֹיִסְקִיל אֲוֹכֵל לֵלִי כְּמוֹ שְׁאֵמֵר בְּפִסְחִים פֶּרֶק מִי שֶׁהִיא טַמֵּא עַל
 אִימּוּרֵי פִסְחֵי מִזְרִים וְדִילְמָא שׁוֹיִסְקִי עֲבָדִינְהוּ וְאֵמֵר שְׁמוּאֵל בְּמוֹמוֹ פּוֹסֵל שֵׁם
 קוֹרָא לְחִבְרֵי מִמִּזְרָח הוּא מִמִּזְרָח וְאֵם קוֹרָא עֲבָד הוּא עֲבָד · וְאֵמֵר שֶׁם בְּגִמְרָא
 שֶׁלֹּא נֵאמֵר זֶה אֲלָא לְחֹשֶׁךְ לִי אֲבָל אֵין ב"ד מְכַרְחִין עֲלֵי אֲלָא בְּרָאִיה וּמֵרָא' שֶׁהַפְּסוּל
 הוּא הַפּוֹסֵל אֵע"פִּי שֶׁאִינוּ יוֹדַע בְּעִנְיָנוּ שֶׁהוּא פְּסוּל הוּא פְּסוּל וּמֵן הַשְּׂמִים מְשַׁלִּין
 אֲחֻזַּת כְּדִי שִׁיִּתְפָּרֵס וְכֵן נִרְאָה מֵאֲחֻזַּת אִישׁ שֶׁלֹּא הִיא יוֹדַע שֶׁהוּא עֲבָד · עוֹד נִחְזָב
 בְּבִרְיָתָא וְהִיא בְּסִדּוּרֵי חֲפִלוֹת :

הוּא הִיא אֲמֵר סוֹף אֲדָם לְמוֹת סוֹף בְּהֵמָה לְשַׁחֲטָה הַכֵּל לְמִיתָה הֵם עוֹמְדִין ·
 מִכֵּאֵן אֲמֵר ר' אֲבָא אֲשֵׁרֵי מִי שֶׁגָּדַל בְּחֹרֶה וְעָמְלוּ בְּחֹרֶה וְעָטָה נֶחֱת רֹחַ לְיוֹנָת ·
 גָּדַל בְּשֵׁם טוֹב וּנְפִטָר בְּשֵׁם טוֹב מִן הַעוֹלָם וְעֲלִיו אֲמֵר שְׁלֵמָה בְּחִמְתּוֹ טוֹב שֶׁם
 מִשְׁמֵן טוֹב וְיוֹם הַמּוֹת מְיוֹם הוֹלְדוֹ · לְמוֹד חוֹרֶה הַרְבֵּה וְיִחְמוּ לָךְ שֶׁכֵּן הַרְבֵּה וְדַע
 שִׁמְחֵן שִׁכְרֵן שֶׁל לְדִיקִים לְעַחֵד לְבַב :

ברוך רחמנא דסייען מריש ועד בען

רשימת ספרי הרב המחבר ז"ל

נאום המסדר והמגיה אהרן יעללינעק דרשן בקהל עם לפסיא : ראיתי להעתיק כלן רשימת הספרים שעשה הרב המחבר בעלמו הנמלח בסוף חלק ב' וג' מספר החשב"ן זה דבריו זלה"ס :

הנה נא זקנתי ושכתי ופי משתי את כל כלי מה סגלתי בזמן הבלי להגמיל אוהבי יש ולבני הוד והדר : מלחתי פי הכימותי בעניות דעתי הספרים האלה אני שמעון בהה"ר צמח זל"ס :

ספר ראשון פירוש הלכות ברכות להרי"ף ז"ל וברכות לראש לדיק :

ספר שני פסקי מסכת גדה מחלחם ועד סופס :

ספר שלישי ספר ההשגחה אשר קראתי לו ס' משפט פי יש בו גם פי לאוז : (נדפס בזוויילא ש"ל לפ"ק 4. ובמקראות גדולות קהלת משה י')

ספר רביעי ס' המלח קראתי וזה הרקיע על שם האזהרות אשר בו מפורשות : (נדפס ג' פעמים בקוסט' רע"ה 4. ובאמסטרדם תל"ה 4. וג"כ 8.)

ספר חמישי קראתי ספר הש"ב על שם תשובות שמעון בה"ר למח זה הספר יחלק לג' חלקים והראשון שהוא הס' החמישי יש בו קונדריס' קע"ח :

ספר ששי והוא החלק השני מהש"ב וזה הספר יש בו קונדריס' רח"ך :

ספר שביעי והוא החלק השלישי מהש"ב ויש בו קונדריס' שז"ך : (נדפסו באמסטרדם תל"ח לפ"ק 2.)

ספר שמיני הוא ספ' מגן אבות והוא נחלק לארבעה חלקים :

החלק הראשון הוא נקרא חלק אלוה ממעל : ויש בו חמשה פרקים :

פרק א לבאר מציאות האל במופתים :

פרק ב לבאר ג"כ אחרותו :

פרק ג לבאר ג"כ קדמותו וצדקתו לזה חיוב עבודתו :

פרק ד לבאר התוארים הנאמרים בו יתברך :

פרק ה לבאר בו מעין פרק הרביעי :

החלק השני הוא נקרא חלק שוסינו לפי שבו החלק ביארתיו זיוף בעלי הדעות המתחדשות אשר תורתנו הקדושה יש בו ד' פרקים :

פרק א בנבואה ופירשתי בו כל מעשה בראשית :

פרק ב בנבואת משה רבינו ע"ה והשלמתי בו ענין מעשה בראשית ומציאות המלאכים * ופירוש פרשת ראה אתה אומר אלו * וענין מעשה הר סיני ושעם המשכן וכליו והקרבנות :

פרק ג בתורה מן השמים ואפי' תורה שבקי"ם כנגד הצדוקים ופירשתי בו המרכבות של ישעיה ויחזקאל ותשלום ענין המלאכים :

פרק ד בנצחיות התורה כנגד שני האומות הע"ם וההגרי' בתשובות נצחות מדבריהם :

החלק השלישי הוא נקרא חלק יעקב כי הוא מדבר בחתיית המחס
ועקב אביו לא מת ויש בו ד' פרקים :

פרק א' בדיעה האל יהבך :

פרק ב' בהשגחה :

פרק ג' בביאת מלך המשיח :

פרק ד' בתחיית המתים - והוא נחלק לשני נשואות :

הנושא הראשון במהות הגשם ומהותיה הן והחיותי וכלל צוה מדוח וצנח
המרגיש והמשום והטעם והרצוה והשמע וכלל צו לורה האוחיות והקדוק ונח
הריו ונח התנועה וכלל צוה האיברים במדבר ובחיותי דמיו ובלחי דמיו ובעבודת
והדבר בפרדים והוש המשוחף והדמיון וכלל נח האוכר והמחשורר והשכל וכלל
צוה הדבור בשמה ובהשארות ובגיהנס ובגן עדן :

הנושא השני בחידוש העולם וחתיית המחס : (שלש החלקים האלה
נדפסו בליוורו תקמ"ה לפ"ק 2. וקפר קשת ומגן הדפסו בליוורו תקמ"ה 4.
הוא מעין חלק שמיני)

החלק הרביעי הוא נקרא חלק ה' עמו והוא ספר בפני עצמו וקראתיו
חלק ה' עמו לפי שהוא מפירוש מס' אבות והגו לפתוח בה כל ישראל יש להם
חלק לעה"ב :

ספר תשיעי הוא נחלק לה' פרקים שהמסכת נחלקת והוא החלק הרביעי
מספר מגן אבות : (נדפסו בליוורו תקמ"ג 4. ובספר שלמי)

ספר עשירי יהיה קדש לה' הוא קבוך קונדריסין נפרדים ועשיתי כמו חכמי
ישראל לחרי עשר שהם ספרים קטנים ועשאוהו ספר אחד . ויש צוה הספר תהלה
פירוש מסכת עדיות . עוד פירוש מסכת קנים . וקיאור הלכות ר"ה
ורמזי פסקי מסכת נדה . ופירוש קלת פיוטים אשר יסודו רבנים וחכמים
גדולים הוליא' מהמדרש והס פיוט אשר אשש ליה"כ . ופירוש הושעניות .
ופי' יוס' יאלה כלת עדנים . ופירוש טובייה דברייה וקונדריס תהנות . ופומינס
ומגן . הרוטה . בקשות . סליחות . חוכות . זולת . גאלוה . מסתגא'ב .
יסדתיס אמי . ובחיס לשבח ארץ ישראל . ולכבוד החכם אבא מארי רבי למח
ז"ל . ולכבוד גמי אחי אשתי ה"ר שלמה בן הרב רבי יונה דסמאשתי ז"ל . והארריך
הסס ימי והוספתי קונדריס אחר בסוף הספר בפירוש משנת איהו מקומן . (פי'
מס' קנים וקיאור הלכות ר"ה ורמזי פסקי מסכת נדה נדפסו בליוורו תק"ד 4.
פירוש פיוט אשר אשש נדפסו בס' חופש מטמונים ברלין תר"ה 8. פי' הושעיות
נדפסו בפירר"ה ש"ג 8. ופי' איהו מקומן יאל' לאור בשם חפארת ישראל בליוורו
תק"ד 2.)

ספר אחד עשר והוספתי תהלה על חלוחיות הודאה לאל יחברך אשר
הוסיף על ימי וחברתי ספר אחד וקראתי ואור החיים מלא חסונות על ספר
אחד שחבר הרב רבי חסדאי בר' יהודה ז"ל . בסרסקתא אשר בארגון . ויש צו
ה"ן שערס סימן ויאמר לאדם ה"ן יראת ה' היא חכמה . והספר סה קראו
מחברו אור ה' ומשברתי זה הספר נכסתי בשנת ע"ו שני' יותר מששה חדשים
ונחבתי זה כ"ה לירח אלול משנת חסדי דוד שהיא שנת הנאמנים ג"כ בפרשת כי
הוא חייך ואורך ימך :

ספר שנים עשר עוד זכיתי ובארריך הסס ימי עד היום שאני בן שבעי'

שבע שנים קרוב לסוף שנת השבע וחברתי ספר אחד וקראתיו לויית חן . והם
הגהות על פי החורס להחכם השלם הגדול קרובינו רבי לוי בן גרשום ז"ל וכתבתי
זה בשני ימים לירח כסליו שנת דודי צח ואדום דגול מרובה בפ' כי שריח עם
אלהי ועם אמונים וחובל . עוד הוספתי על זה הספ' שתי אגרות וקראתי ענקים .
האחת סחירות לספר אור ה' שחבר הרב רבי הסדאי ז"ל . והשנייה אגרת
קראתי מאמר הייחוד לשמעון הבן אמה סחירות גם כן לספר אור ה' . ושתי
אגרות אחרות על ענין זה :

ספר שלש עשר עוד זכיתי והארץ השם ימי חברתי מאמר אחד וקראתיו
מאמר יבין שמועה על שמי הלכות שחיעה ובדיקה הראיה . (נדפס בליוורנו
תק"ד 2.) וכתבתי זה היום שלישי פרשת וזחיין את הילדים . שנת ה' חפך למען
צדקו יגדל חורס ויאדיר שנת ה' אלפים ומאתים ומשמתי קרוב לסוף לשוני
ע"ש ספר מהיר :

ספר ארבע עשר עוד הארכתי ימים והיום שאני בחדש הששי בלחנעו
משנת שמי' משמתי חברתי מאמר אחד בהלכות הפסח וקראתיו מאמר חמך
ובסופו פירוש ההגדה קראתיו אפיקומן שנת ה' חפך למען צדקו . ובסופו
קולרים נקרא חפארת ישראל בענין המולדות : (נדפס בליוורנו תק"ד 2.)